PAVEL și ANATOLI
SUDOPLATOV
JERROLD L. și LEONA P. SCHECTER

MISIUNI SPECIALE

• ARHITECTURA TERORII •

Cel mai senzațional, devastator și, din multe puncte de vedere, documentul cel mai plin de informații apărut vreodată despre epoca stalinistă.

Robert Conquest

EDITURA ELIT COMENTATOR
EDITURA ELEUSIS

Cea mai senzațională, mai dramatică și, în multe privințe, cea mai plină de informații lucrare inspirată din mediul stalinist, cea mai importantă contribuție asupra acelei perioade de la Cuvântarea secretă a lui Hrușciov.

În cea mai mare parte, activitățile lui Sudoplatov au fost cele de agent criminal al unui regim criminal. El se justifică prin tezele lui Lenin care stau la baza moralei comuniste: „morala noastră este cu totul subordonată intereselor luptei de clasă a proletariatului..., și tot ce se înfăptuiește în numele cauzei proletariatului este just".

Robert Conquest

Cariera de ofițer în serviciile de securitate și informații a lui Sudoplatov coincide aproape exact cu cei treizeci de ani de domnie ai lui Stalin în Uniunea sovietică. Mulți ani Sudoplatov a lucrat în cadrul serviciilor speciale, devenind în anii războiului chiar șeful acestora. El e cel care a redefinit înțelesurile cuvântului *special* adăugându-i sensurile de *sânge, otravă, terorism.*

Jerrold L. și Leona P. Schecter

Dezvăluirile recente ale unuia dintre șefii KGB, Sudoplatov, că Niels Bohr a fost unul dintre cei patru mari savanți care au ajutat Moscova să pună la punct armele nucleare, au stârnit proteste zgomotoase și furia oamenilor de știință și istoricilor.

Sunday Times

Să nu ne mai ascundem: cei mai reputați ziariști, scriitori, oameni de film și televiziune au spus, timp de 40 de ani, numai bazaconii despre ce s-a întâmplat în deceniul cel mai primejdios pentru soarta omenirii, când Stalin, în pragul morții și nebun de legat, a dobândit puterea de a distruge planeta. Însă adevăratele dezvăluiri au fost făcute de autobiografia *securii* favorite a lui Stalin, generalul Sudoplatov.

New York Times Book Review

Versiunea românească: **Anca Irina Ionescu**

Titlul original: **Special Tasks**, by Pavel Sudoplatov and Anatoli Sudoplatov with Jerrold L. and Leona Schecter

Lucrare publicată în colaborare cu fundația Soros

I.S.B.N. 973-9100-96-1

Tipărit la Infopress S.A. Odorheiu Secuiesc

general NKVD Pavel Sudoplatov
acad. Anatoli Sudoplatov
Jerrold L. și Leona P. Scheckter

MISIUNI SPECIALE

ARHITECTURA TERORII

Versiunea românească:
ANCA IRINA IONESCU

Editura Elit Comentator
Editura Eleusis

SUDOPLATOV

MISIUNI SPECIALE

ARHITECTURA TERORII

PROLOG
IDENTITATE STRICT SECRETĂ

Mă cheamă Pavel Anatolievici Sudoplatov, dar nu cred că mă cunoaşteţi după acest nume, pentru că, timp de cincizeci de ani, acesta a fost unul dintre secretele cele mai bine păzite din Uniunea Sovietică. Poate mă cunoaşteţi sub alte nume: *Centrul, Directorul* sau *şeful* de la SMERŞ (prescurtarea cuvintelor *moarte spionilor*), nume prin care am fost în mod eronat identificat în Occident. Administraţia pentru misiuni speciale de sub conducerea mea răspundea de sabotaje, răpiri de persoană, asasinarea duşmanilor noştri de dincolo de graniţele ţării, fiind un departament special în cadrul serviciului sovietic de securitate. Am răspuns de asasinarea lui Troţki şi, în timpul celui de-al doilea război mondial, de luptele de gherilă şi de dezinformarea din Germania şi din teritoriile ocupate de aceasta. După război, am continuat să conduc reţele clandestine de peste hotare, al căror scop era sabotarea instalaţiilor americane şi ale NATO în eventualitatea izbucnirii ostilităţilor. Am răspuns, de asemenea, de eforturile de spionaj ale Uniunii Sovietice în direcţia obţinerii secretelor bombei atomice din America şi din Marea Britanie. Am înfiinţat o reţea de agenţi secreţi care i-au convins pe Robert Oppenheimer, Enrico Fermi, Leo Szilard, Bruno Pontecorvo, Alan Nunn May, Klaus Fuchs şi pe alţi savanţi din America şi din Marea Britanie să ne dezvăluie şi nouă secretele bombei atomice.

E ciudat să te întorci cu cincizeci de ani în urmă şi să retrăieşti mentalitatea care ne-a împins să ne răzbunăm cu sânge rece pe duşmanii noştri. Nu ne-am pus nici o secundă problema că ar exista vreun principiu moral care să ne împiedice să-i lichidăm pe Troţki sau pe oricare dintre foştii noştri camarazi ce ni s-au pus împotrivă. Am socotit că ne aflam într-o luptă pe viaţă şi pe moarte pentru salvarea uriaşului nostru experiment – crearea unui nou sistem social care va oferi şi asigura demnitatea tuturor muncitorilor, şi va elimina lăcomia şi exploatarea generate de profitul capitalist. Socoteam că toate ţările Occidentului ne urăsc şi ne doresc sfârşitul. Deci oricine nu era cu noi era împotriva noastră. În timpul celui de-al doilea război mondial, lupta dintre bine şi rău a fost mult simplificată. Toţi antinaziştii ştiau că noi suntem singura speranţă pentru înfrângerea regimului fascist. Astfel încât oameni de treabă de toate naţiile au

devenit pro-comunişti şi şi-au dăruit viaţa pentru această cauză sfântă, în numele libertăţii omului. Nu aveam nici cea mai mică îndoială că trebuia să învăţăm înaintea nemţilor cum se construieşte o bombă atomică. Nu le-am iertat americanilor că s-au apucat de construirea acestei arme fără ştirea noastră, deşi America era aliatul nostru împotriva Germaniei. În acest fel furtul secretelor bombei atomice a fost un act eroic. Fiecare dintre savanţii care ne-au furnizat o diagramă sau formule pentru construirea acestei bombe era socotit un erou sovietic, ce slujea interesele păcii mondiale.

După înfrângerea lui Hitler, nu mai era aşa de limpede cine ne era duşman şi cine doar ne critica metodele. Nu aveam nici timpul, nici răbdarea necesare pentru a cântări aceste nuanţe. Oameni de ispravă, care şi-au riscat viaţa şi au suferit chinurile torturii în închisorile naziste, au ajuns să-şi petreacă apoi ani grei în celulele de la Lubianka doar pentru că s-au îndoit de puterile noastre. În felul acesta ne-am şubrezit singuri propriile puteri, şi n-am reuşit să mai refacem acest handicap. Niciodată n-am ştiut cum să cernem şi să ne slujim de o diversitate de păreri. Şi cei din Occident au slăbiciunile lor. Aşa cum America e slăbită de prea marea distanţă dintre clasele sociale, de pletora comunităţilor de străini imigranţi cu care acestă ţară se mândreşte. Şi exact din mijlocul acestor comunităţi am înrolat mii de agenţi, gata să contribuie la distrugerea patriei care i-a primit,. în cazul în care ar fi izbucnit un război între noi.

Am fost martor la epurările din anii '30, '40 şi '50, şi am văzut cât de adânc au marcat istoria şi evoluţia ţării mele. Adevărurile despre ultimii cincizeci de ani sunt aservite necesităţilor politice. Cei care pretind că scriu istoria noastră nu pot pur şi simplu să retuşeze ţarismul şi perioada lui Lenin şi să-l demaşte doar pe Stalin drept criminal, punct de vedere simplist, date fiind inteligenţa şi viziunea sa politică. Marii conducători ai Rusiei întotdeauna au îmbinat însuşirile de oameni politici cu cele de criminali. Şi se uită prea adesea că Stalin şi Beria, care au jucat roluri şi tragice şi criminale în istoria noastră, au jucat în acelaşi timp şi un rol pozitiv, transformând Uniunea Sovietică într-o superputere nucleară. Şi tocmai această calitate a determinat evoluţia ulterioară a evenimentelor. Deci trebuie să ne întrebăm ce au reprezentat aceştia ca oameni de stat? Care erau regulile jocului în drumul Uniunii Sovietice spre superputere, din 1930 şi până la moartea lui Stalin, în 1953? Dar apoi, sub cei care l-au urmat la putere?

Concluziile mele se bazează pe legăturile personale cu aceşti oameni şi implicarea mea în evenimentele despre care vorbesc. Din păcate, din pricina faptului că această relatare va răscoli unele sensibilităţi politice, cartea de faţă a trebuit publicată întâi în Occident, pentru a fi sigur că va ajunge şi la cititorul rus. Cred că istoricii vor găsi în paginile ei multe explicaţii utile. Nu doresc să reabilitez memoria nimănui şi nici nu vreau să justific şi să mă disculp pentru ceea ce am făcut ca membru al unui serviciu de informaţii şi contraspionaj, din 1920 până după 1950. Erau alte vremuri, o altă perioadă istorică. Trebuie să înţelegem mecanismele luptei pentru putere politică şi cum acest mecanism a condus la Rusia de astăzi.

PRIMUL ASASINAT POLITIC

Sunt ucrainean şi m-am născut în orăşelul Melitopol, în anul 1907. Melitopol este aşezat într-o zonă pomicolă şi număra pe atunci aproximativ douăzeci de mii de locuitori. Mama era rusoaică, iar tatăl meu morar ucrainean. Am fost botezat în ritul bisericii ortodoxe ruse, la fel ca toţi cei cinci copii ai familiei. Educaţia mea a cuprins Vechiul şi Noul Testament, precum şi bazele limbii ruse, întrucât pe vremea Ţarului era interzis să se predea limba ucraineană în şcoli. Aceasta era folosită numai ca dialect vorbit. Am avut o copilărie obişnuită până la vârsta de zece ani, când a murit tatăl meu şi rudele au fost nevoite să ne sprijine. În acelaşi an a izbucnit revoluţia bolşevică.

La început nu s-a schimbat mai nimic, dar când alimentele de bază au început să dispară, orăşelul a fost cuprins de haos şi banditii au început să ne terorizeze. Nu aveam nimic altceva decât căsuţa fără etaj şi atitudinea mea era tipică pentru familiile nevoiaşe care nu aveau nici un fel de avere. Nu aveam nimic de pierdut şi a fost firesc pentru mine să cred că proprietatea colectivă va însemna edificarea unei societăţi drepte, aşa cum se spunea în cartea lui Buharin[1],

[1] Nikolai Ivanovici Buharin (1888-1938), principalul teoretician al Partidului bolşevic, supranumit de Lenin „răsfăţatul Partidului". În luptele din interiorul partidului care au urmat după moartea lui Lenin, Buharin a fost de partea lui Stalin, mai întâi împotriva lui Lev Troţki şi apoi împotriva lui Grigori Zinoviev şi a lui Lev Kamenev. L-a înlocuit pe Zinoviev în fruntea Internaţionalei Comuniste în 1925, însă s-a distanţat de Stalin şi a început să i se opună prin

ABC-ul comunismului, societate în care toţi oamenii vor fi egali, iar reprezentanţii ţăranilor şi ai clasei muncitoare vor conduce ţara în folosul întregului popor, nu al moşierilor.

Fratele meu mai mare, Nikolai, a intrat în 1918 în Armata Roşie, iar în 1920 a devenit membru al batalionului Ceka. În 1919, pe când aveam doisprezece ani, am fugit de acasă şi am intrat într-un regiment al Armatei Roşii care se retrăgea din Melitopol în faţa unei ofensive a Albilor[1]. Regimentul nostru a fost înfrânt şi câteva grupuri mici de soldaţi din regimentul Melitopol au reuşit să ajungă la Divizia 44 de Infanterie a Armatei Roşii din apropiere de Kiev.

Întrucât eu frecventasem şcoala primară şi ştiam să scriu şi să citesc, am fost repartizat la compania de semnalizatori. Ulterior am participat la bătălia pentru Kiev. În 1921, pe când aveam 14 ani, departamentul special al diviziei, organizaţia de securitate, a suferit pierderi serioase într-o ambuscadă organizată de forţele naţionaliste ucrainene. Pe atunci ne luptam nu numai cu albii, ci şi cu armata naţionaliştilor ucraineni, conduşi de Simion V. Petliura şi Evjen Konovaleţ, comandantul unei divizii de puşcaşi infanterişti, Sicevîe Streltî[2]. (Când a izbucnit războiul civil, naţionaliştii ucraineni au declarat în mod oficial război atât Rusiei, cât şi conducerii bolşevice ucrainene. Ulterior, în două perioade de timp, o dată în anii '30 şi altă dată în anii '40, am luptat şi eu în războiul care s-a încheiat în mod oficial în ianuarie 1992, când guvernul ucrainean în exil şi restul lumii l-au recunoscut pe preşedintele Leonid Kravciuc ca şef al guvernului legitim al Ucrainei, naţiune liberă şi suverană.). Ca urmare a pierderilor grele suferite în această ambuscadă era nevoie de un telefonist şi de un operator de cifru în cadrul departamentului de informaţii al diviziei. Am fost trimis acolo şi aşa a început cariera mea în serviciul de securitate.

În divizia noastră erau polonezi, austrieci, nemţi, sârbi, ba

---

1928-1929. Stalin a câştigat, iar Buharin şi-a pierdut toate funcţiile. Buharin a fost unul din personajele centrale în cadrul epurărilor staliniste din anii '30. După un proces-spectacol, bazat pe dovezi contrafăcute ale unei conspiraţii anti-sovietice, a fost executat în 1938. Buharin nu a fost reabilitat decât în 1988, când văduva lui care memorase ultima lui dorinţă şi testamentul politic în care susţinea că este nevinovat, a rupt în sfârşit tăcerea după cincizeci de ani.

[1] Armata Albă era pro-ţaristă, o forţă antirevoluţionară sprijinită de Statele Unite, de Marea Britanie, de Japonia şi de alte puteri în timpul războiului civil (1918-1922).

[2] Naţionaliştii ucraineni luptau pentru independenţă faţă de Rusia, indiferent dacă liderii acesteia urmau să fie ţarişti sau comunişti. Sici era numele ţinutului independent care ulterior a devenit Ucraina.

chiar şi chinezi care luptau alături de noi. Chinezii erau foarte disciplinaţi şi luptau până la ultimul soldat. Erau lupte cumplite în cadrul cărora sate întregi de naţionalişti ucraineni erau distruse şi peste un milion de oameni au fost omorâţi. Atrocităţile războiului civil erau privite drept fireşti de generaţia mea. Ţara era în stare de război din 1914, astfel că oamenii se obişnuiseră treptat cu pierderile şi cu greutăţile vieţii. Tragedia Rusiei a fost că, până la încheierea războiului civil, în 1922, ţara a trăit constant în imediata vecinătate sau chiar în mijlocul războiului, aşa că nici nu putea fi vorba de dezvoltarea unei societăţi tradiţionale, stabile. Luptele erau pe atunci brutale, iar populaţia se uita la Armata Roşie ca la oştirea mântuitorilor care aveau să aducă ordinea şi liniştea.

Îndatoririle mele ca telefonist şi, ulterior, ca operator la cifru, aveau să-mi fie de folos în cariera mea viitoare. Băteam la maşină documente importante trimise înaltului comandament militar, descifram cablogramele primite direct de la Moscova de la Feliks Dzerjinski, şeful Cekăi.

În 1921 s-a produs un moment de cotitură în viaţa mea. Divizia noastră a fost transferată la Jitomir, la o sută douăzeci de kilometri de Kiev. Sarcina principală a departamentului nostru special era să ajutăm serviciul Ceka de acolo să se infiltreze în unităţile clandestine de gherilă ale naţionaliştilor ucraineni conduşi de Petliura şi Konovaleţ. Grupurile lor înarmate sabotau centrele administraţiei sovietice. Biroul local al Cekăi reuşise să stabilească un dialog cu gherila locală şi liderii acesteia şi ducea tratative neoficiale. Ne întâlneam cu ei într-o casă conspirativă din Jitomir, pusă la dispoziţie de Ceka. În calitate de tânăr tehnician, am fost desemnat să locuiesc în casa conspirativă şi să previn eventualele izbucniri de violenţă din timpul discuţiilor. Această experienţă a contactului cu liderii gherilelor locale, care erau nişte adevăraţi dictatori, m-a ajutat în activitatea mea ulterioară de ofiţer anchetator. Mi s-a dezvoltat gustul şi flerul pentru activitatea conspirativă şi clandestină şi pentru operaţiunile speciale.

Războiul cu naţionaliştii a durat aproximativ doi ani şi s-a încheiat, în cele din urmă, cu un compromis prin care liderii locali au acceptat o amnistie din partea guvernului ucrainean sovietic. Aceasta s-a întâmplat după ce grupul de luptă format din două mii de cavalerişti trimişi de Konovaleţ şi de Petliura a fost înconjurat de unităţi ale Armatei Roşii şi silit să se predea. Konovaleţ a fost înfrânt. În aceste lupte a fost ucis şi fratele meu Nikolai, care luptase

în cadrul trupelor Ceka de la granița cu Polonia. Am cerut să fiu transferat la Melitopol ca să pot fi aproape de familia mea şi s-o ajut.

În următorii trei ani petrecuţi la Melitopol, am fost ofiţer însărcinat cu o rețea de informatori care operau în aşezările germane şi greceşti de acolo. În 1927 am fost avansat în cadrul Departamentului politic secret al OGPU[1]-ului ucrainean din Harkov, oraş devenit pe atunci capitala Ucrainei. La douăzeci de ani am cunoscut-o pe viitoarea mea soție, Emma Kaganova, cu doi ani mai în vârstă decât mine, originară din Gomel, o aşezare evreiască din Bielorusia. Emma fusese o elevă foarte bună, una dintre puținele evreice primite la gimnaziu în cadrul procentului de doi la sută. După absolvire, a devenit secretară dactilografă pentru Mendel M. Hataievici, secretar al organizației districtuale bolşevice din Gomel. Mai târziu, când şeful ei a fost transferat la Odessa, în calitate de secretar al organizației de acolo, Emma l-a însoțit. La Odessa Emma a fost recrutată de OGPU. A fost însărcinată să se ocupe de comunitățile germane împrăştiate prin oraş. Cu părul ei blond şi cu ochii albaştri, ştiind şi idiş, putea trece drept nemțoaică.

Fusese transferată la Harkov cu un an înainte de sosirea mea şi se bucura de mult mai multă trecere în OGPU decât mine. Întrucât era o tânără cu educație, atrăgătoare, citită şi suficient de cultă ca să se simtă în largul ei printre scriitori şi poeți, Emma a fost desemnată să se ocupe de informatorii din cadrul Uniunii Scriitorilor ucraineni şi din teatru. Ne-am cunoscut în aceste împrejurări şi am fost impresionat de mintea şi de frumusețea ei. Tatăl Emmei murise pe când aceasta avea zece ani şi acum era singurul membru al acelei familii cu opt copii care câştiga bani. Aveam multe lucruri în comun: amândoi eram singurii sprijinitori ai familiilor noastre şi fuseserăm nevoiţi să devenim adulți la o vârstă foarte fragedă.

Viața noastră era extrem de plină, eram foarte ocupați, însă Emma m-a îndemnat şi m-a încurajat să încep facultatea de drept de la universitatea din Harkov. Nu am reuşit să particip decât la zece cursuri şi să dau un singur examen, de geografie economică, şi asta

---

[1]Ceka a devenit GPU, Administrația politică de stat, în 1922. Un an mai târziu, Ceka a fost ataşată la Consiliul Sovietic al Comisarilor Poporului şi i s-a schimbat numele, devenind OGPU, ceea ce voia să însemne că acum era o administrație *unificată,* operând atât la nivelul întregii uniuni, cât şi la cel al republicilor componente. Ulterior, în anul 1934, OGPU a fost reorganizată şi a devenit GUGB (Administrația principală a Securității de Stat) şi a fost plasată în interiorul NKVD (Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne). Termenul NKVD era folosit în mod curent pentru a desemna aparatul de securitate.

din cauza programului meu de lucru foarte încărcat. Ziua mea de muncă începea la ora 10 dimineața și dura până la 6 seara, cu o pauză pentru masă. După aceea de continuam activitatea și, în jurul orei 7.30 ne întâlneam cu informatorii în apartamente conspirative. Mă întorceam la birou în jurul orei 11.00 noaptea pentru a raporta ceea ce ne spuseseră informatorii și pentru a înmâna șefilor materialul nostru operațional.

În urma decretului lui Lenin din 1922, GPU devenise principala sursă de informații pentru toate domeniile societății sovietice. Chiar și astăzi, birourile securității și agențiile administrative prezintă conducerii de partid și de stat un raport lunar cu privire la evoluțiile din țară. Acest raport include un sumar al dificultăților interne și al performanțelor obținute la diverse instituții și întreprinderi, bazate pe rapoartele informatorilor. Pe vremea lui Stalin, era aproape imposibil să te întâlnești cu un informator în timpul zilei. Ne întâlneam cu sursele noastre aproape în fiecare seară. Stalin lucra până noaptea târziu și, evident, noi toți îi urmam exemplul.

Printr-o ironie a sorții, șeful secției de informații era un fost ofițer al armatei țariste, Stanislav Kozelski, originar dintr-o familie de mici nobili polono-ruși. Deși slujise în cadrul armatei țariste, simpatiile pe care și le manifestase în timpul revoluției îi câștigaseră un loc printre noi. S-a sinucis în 1937, când urma să fie arestat pentru a fi epurat.

Pentru mine, Emma era femeia ideală și ne-am căsătorit în 1928, însă nu ne-am înregistrat căsătoria decât în 1951. Pe atunci așa era obiceiul și mulți dintre colegii noștri trăiau la fel, fără să-și înregistreze căsătoria ani de zile. Mi s-a trasat o sarcină mai neobișnuită, dar de mare importanță, sub supravegherea directă a șefilor de partid și din OGPU: am fost numit comisar al unei colonii speciale pentru copiii fără cămin. După încheierea războiului civil, aceste colonii reprezentau un efort de a se pune capăt vagabondajului adolescenților rămași orfani, care comiteau crime și acte de vandalism în orașe. Toți cekiștii trebuiau să renunțe la zece la sută din salariu pentru întreținerea acestor colonii, unde se înființau ateliere și centre de reeducare. Activitatea aceasta era privită drept prioritară. Am reușit să câștig încrederea copiilor și să înființez un atelier de încălțăminte care a devenit curând rentabil.

Datorită poziției pe care o avea soția mea în organizația de partid a Ucrainei, l-am întâlnit de două ori pe S.V. Kosior, pe atunci secretar al Partidului Comunist Ucrainean, în apartamentul lui

Hataievici, șeful Emmei, unde fusesem invitați. Întâlnirile m-au impresionat profund, pentru că Hataievici și Kosior mi-au înfățișat un tablou foarte complex al viitorului Ucrainei. Considerau dificultățile economice și tragedia colectivizării drept obstacole temporare care trebuiau depășite prin orice mijloace. Spuneau că este nevoie să creștem o nouă generație, întru totul devotată cauzei comunismului, liberă de orice fel de obligații față de vechea societate. Acordau o deosebită atenție dezvoltării și îndrumării unei noi intelectualități ucrainene, ostilă ideilor naționaliste.

Numai acum înțeleg că baza morală a revoluției nu putea să justifice orice, căci cauza naționalismului ucrainean, deși condamnat la tăcere pentru încă șaizeci de ani, până la prăbușirea Uniunii Sovietice, merita cel puțin simpatie și înțelegere. În anii aceia fiecare dintre părți era ferm decisă s-o anihileze pe cealaltă și m-am simțit măgulit când Kosior și Hataievici ne vorbeau ca unor membri de nădejde ai revoluției. Emma și cu mine făceam încă parte din Komsomol (Uniunea Comunistă a Tineretului). Am devenit candidați de partid în 1928.

În 1933, V.A. Balițki, directorul OGPU-ului ucrainean, a fost numit director adjunct al OGPU-ului pe întreaga uniune. Când s-a dus la Moscova să-și ocupe noua funcție, și-a luat cu el o parte din oameni, printre care și pe mine. Am fost numit inspector principal și răspundeam de promovări și de completarea locurilor vacante din cadrul Departamentului pentru Străinătate al administrației securității de stat, care avea să devină mai târziu Primul Directorat al NKVD.

În această calitate, de inspector principal, am început din 1933 să mă întâlnesc destul de regulat cu Artur Artuzov, directorul Departamentului pentru Securitate, și cu adjunctul acestuia, Abram Slutki. În 1933, ofițerul însărcinat cu supravegherea și dirijarea acțiunilor împotriva ucrainenilor exilați în Occident a cerut să fie scos la pensie pe motive de sănătate. Artuzov, aflând că eram originar din Ucraina și aveam experiență în acel domeniu, a propus să mi se acorde mie această funcție. Emma a fost și ea transferată la Moscova și numită în cadrul Departamentului Politic unde se ocupa de rețeaua de informatori din cadrul Uniunii Scriitorilor și din rândul intelectualității.

În 1934, OGPU-ul din Ucraina a raportat că reușise să penetreze în centrul organizației militare ucrainene din exil. Era o breșă importantă pentru noi, mai ales că eram furioși din cauza asasinării unui diplomat sovietic din Lvov de către teroriștii ucraineni, în 1934.

Şeful OGPU a ordonat să se elaboreze un plan de neutralizare a activităţilor teroriste ale naţionaliştilor ucraineni. Abram Sluţki, care devenise şeful Departamentului pentru Străinătate, mi-a vorbit despre noile directive şi mi-a cerut să devin agent secret[1] şi să plec în străinătate în misiune. La început mi s-a părut ciudat, pentru că nu aveam nici un fel de experienţă cu străinii şi nu cunoşteam viaţa din Occident. Cunoştinţele mele de germană, de care aş fi avut nevoie pentru a opera în Polonia şi Germania, erau nule. Dar cu cât mă gândeam mai mult, cu atât mi se părea mai fascinantă experienţa pe care urma s-o trăiesc. Am primit oferta şi am luat lecţii de germană de cinci ori pe săptămână, într-o casă conspirativă. Am învăţat lupta corp la corp şi folosirea armelor de la instructori speciali. De cea mai mare importanţă pentru mine au fost atunci întâlnirile cu Serghei Şpigelglas, pe atunci director adjunct al Departamentului pentru Străinătate al NKVD. Şpigelglas avea o bogată experienţă în domeniul muncii în străinătate. Fusese agent secret în China şi în Europa Occidentală. Ca acoperire pentru operaţiunile sale de la Paris, de la începutul anilor '30, avusese un magazin cu peşte în apropiere de Boulevard Montmartre, magazin a cărui specialitate erau racii.

După opt luni de pregătire eram gata pentru prima mea deplasare în străinătate, însoţit de Vasili Lebed, principalul reprezentant al naţionaliştilor ucraineni, însă agent al nostru de treisprezece ani. Împreună cu Evjen Konovaleţ, Lebed petrecuse trei ani într-un lagăr rusesc pentru prizonieri militari, din apropiere de Ţariţîn, din 1915 până în 1918. A devenit adjunctul lui Konovaleţ şi a comandat un divizion de puşcaşi infanterişti care a luptat împotriva Armatei Roşii din Ucraina. După ce forţele lui Konovaleţ s-au retras din Ucraina în Polonia, în 1920, Lebed a fost trimis de acesta în Ucraina ca să organizeze o reţea clandestină, însă a fost prins. Nu prea avea de ales: fie să ni se alăture nouă, fie să moară.

Lebed a devenit unul din cei mai importanţi luptători care ne-au ajutat să eliminăm grupurile ostile din Ucraina, din anii '20, însă reputaţia lui de naţionalist rămăsese neştirbită în afara graniţelor, deoarece Konovaleţ vedea în el omul care putea să pregătească

---

[1] Agenţii secreţi operau fără acoperire diplomatică, sub identităţi false. Există două feluri de agenţi secreţi. Unii locuiesc în Occident şi aşteaptă să li se încredinţeze o însărcinare de la centru (serviciul de securitate de la sediu) şi au timp pentru a-şi crea o reţea de agenţi. Aceasta este o misiune pe termen lung şi poate dura între cinci şi cincisprezece ani. Alţi agenţi au misiuni mai periculoase, fiind nevoiţi să se infiltreze în serviciile de informaţii ale duşmanului, pozând în simpatizanţi fugiţi din Uniunea Sovietică.

trecerea puterii din mâinile sovieticilor în cele ale Organizaţiei Naţionaliste Ucrainene (OUN). De la Lebed, căruia îi permisesem să călătorească în Occident în anii '20 şi '30, folosind canalele noastre clandestine, ştiam că E. Konovaleţ plănuia să pună din nou mâna pe Ucraina într-un război viitor. Lebed s-a întâlnit la Berlin cu colonelul Alexander, predecesorul amiralului Canaris în funcţia de şef al serviciilor de informaţii germane de la începutul anilor '30, şi a aflat că E. Konovaleţ se întâlnise de două ori cu Hitler, care se oferise să-i instruiască pe mai mulţi adepţi ai lui la şcoala de partid nazistă din Leipzig.

Eu jucam rolul unui nepot al lui Lebed care îl ajuta în muncă. Soţia mea a fost transferată la Departamentul pentru Străinătate şi urma să lucreze în calitate de curier pentru Centru. Urma să joace rolul de studentă la Geneva şi să se întâlnească întâmplător cu agenţii din Europa Occidentală, scop în care a urmat cursuri speciale de arta spionajului.

Lebed nu ştia că noi mai avem încă un agent care era principalul reprezentant al lui Konovaleţ în Finlanda, Kondrat Poluvetko. Acesta locuia la Helsinki sub identitate falsă şi aranja întâlniri între naţionaliştii ucraineni aflaţi în exil şi organizaţiile lor clandestine de la Leningrad. Naţionaliştii ucraineni îşi ascunseseră arhivele în vestita bibliotecă Saltîkov-Şcedrin din Leningrad şi, deşi am ştiut aceasta, nu am reuşit să le găsim decât în 1949, după cel de-al doilea război mondial.

Am fost trimis în Occident via Helsinki, însoţit de Lebed, care s-a întors imediat la Harkov prin Moscova. Am fost prezentat şi predat lui Poluvetko care nu cunoştea adevărata mea identitate. Astfel, raporta regulat în legătură cu mine ofiţerului care răspundea de el în cadrul NKVD-ului, Zoia Voskresenskaia Rîbkina. La un moment dat, Poluvetko a sugerat să fiu eliminat, dar, din fericire pentru mine, nu el era acela care trebuia să ia deciziile. Nivelul meu de viaţă în Finlanda (şi ulterior, în Germania) era foarte scăzut. Nu aveam nici un fel de bani de buzunar şi îmi era tot timpul foame. Poluvetko mă privea ca pe un duşman şi nu-mi dădea decât zece mărci finlandeze pe zi ca să am bani pentru o masă şi o monedă ca s-o bag în contorul aparatului de încălzit de la mine din cameră. La întâlnirile secrete dintre noi, al căror orar fusese stabilit dinainte, la Moscova, Zoia Rîbkina şi soţul ei, rezidentul nostru, şeful reţelei, îmi aduceau sandvişuri şi ciocolată. Mă controlau apoi prin buzunare ca să fie siguri că nu iau nimic de mâncare cu mine, căci aceasta

m-ar fi dat de gol. Pentru ca să anunț Centrul că sunt bine, am scris un bilețel „prietenei" mele, apoi l-am rupt și am aruncat bucățelele la coș. Poluvetko, complicele meu fără să vrea, a adunat bucățelele și le-a dat Zoiei. După ce am așteptat două luni la Helsinki, au început să sosească curieri de la Konovaleț.

Am luat un vapor până la Stockholm, iar mie mi s-a dat un pașaport lituanian fals. Când am ajuns la Stockholm, chelnerul din sufrageria unde eram aliniați așteptând să ni se înapoieze pașapoartele n-a vrut să mi-l restituie pe al meu. Spunea că fotografia din pașaport nu este a mea. Avea dreptate. Mi se dăduse pașaportul unui activist ucrainean. Poluvetko a intervenit indignat și l-a intimidat pe chelner, care mi-a înmânat pașaportul. După ce am rămas o săptămână la Stockholm, am plecat cu vaporul în Germania, unde nu am mai avut necazuri cu pașaportul. Apoi ne-am dus la Berlin, în iunie 1932, și m-am întâlnit și am discutat cu Konovaleț într-un apartament din Muzeul Central de Etnografie care îi fusese pus la dispoziție de spionajul german. În septembrie am fost trimis la școala Partidului Nazist din Leipzig pentru trei luni și am cunoscut elita Organizației Naționaliste Ucrainene; toți erau foarte interesați, evident, să-mi verifice identitatea. Însă nu am avut nici un fel de probleme cu povestea mea de acoperire.

Discuțiile mele cu Konovaleț au devenit foarte serioase. Dorea să înființeze o rețea administrativă care să conducă anumite zone ale Ucrainei în viitorul apropiat, când va fi eliberată de naționaliștii ucraineni aliați cu nemții. Mi s-a spus că au deja la dispoziție două brigăzi, cu un total de aproximativ două mii de oameni. Aceștia urmau să acționeze ca forțe de poliție în Galiția (Ucraina de vest, pe atunci aflată sub controlul polonezilor) și în Germania.

Ucrainenii au încercat să mă implice în luptele pentru putere dintre cele două principale facțiuni ale lor, generația mai veche, reprezentată de Konovaleț și de adjunctul acestuia, Andrei Melnik, și facțiunea mai tânără, condusă de Stepan Bandera și Kosterev. Sarcina mea primordială era să-i conving că, în Ucraina, perspectivele unor activități teroriste erau nule, deoarece NKVD-ul va zdrobi imediat orice insuliță de rezistență. Am recomandat să ne menținem în rezervă forțele și rețelele secrete, gata să devină operaționale în momentul în care va izbucni războiul între Germania și Uniunea Sovietică.

Legăturile acestei organizații cu terorismul internațional erau foarte îngrijorătoare. Se înțeleseseră cu naționaliștii croați să execute

asasinarea regelui Alexandru al Iugoslaviei şi a ministrului de externe a Franţei, Louis Barthou. Pentru mine a fost o adevărată revelaţie să aflu că aceşti terorişti erau finanţaţi de Abwehr, organizaţia de spionaj şi contrainformaţii a înaltului comandament german. De asemenea, tot o surpriză a fost pentru mine şi faptul că asasinarea ministrului polonez, generalul Bronislaw Pieracki, de către teroristul ucrainean Maţekov, a fost executată împotriva ordinelor lui Konovaleţ şi din însărcinarea lui Bandera, rivalul lui. Bandera dorise să preia controlul organizaţiei profitând de aversiunea firească a ucrainenilor împotriva lui Pieracki, ce se făcuse răspunzător de reprimarea minorităţii ucrainene din Polonia. Konovaleţ mi-a spus că nemţii şi polonezii tocmai semnaseră un tratat de prietenie şi că, pentru moment, germanii nu erau deloc interesaţi să comită acte de agresiune împotriva Poloniei. Germanii au fost atât de furioşi din cauza acestui asasinat încât i-au predat pe Bandera şi pe adepţii acestuia polonezilor, însă asasinul, Maţekov, a reuşit să scape.

Maţekov plănuise să-l ucidă pe Pieracki cu o grenadă, însă aceasta nu a explodat, aşa că l-a împuşcat. Mulţimea a alergat după el, însă Maţekov a ţâşnit prin faţa unui tramvai care l-a scăpat de urmăritori. A reuşit apoi să se strecoare într-un bloc şi să urce câteva etaje. Şi-a scos pălăria şi trenciul, a aruncat revolverul şi a ieşit neobservat din clădire. Ohrana poloneză (poliţia) a luat cu asalt toate apartamentele conspirative ale naţionaliştilor ucraineni din Varşovia, însă Maţekov nu s-a dus acolo unde i se spusese. Şi-a petrecut noaptea cu prietena lui, tot o ucraineancă teroristă, care i-a aranjat apoi evadarea prin Munţii Carpaţi spre Cehoslovacia. Acolo i s-a dat un paşaport ceh fals cu care a călătorit până la Paris şi la Le Hâvre. Din Franţa a plecat cu vaporul în Argentina, unde a murit în 1950.

În ciuda faptului că, la proces, Bandera a apărat cu înfocare cauza ucraineană, a fost condamnat la moarte prin spânzurătoare. În final, numai presiunile exercitate de germani asupra autorităţilor poloneze l-au salvat. A fost condamnat la mai mulţi ani de închisoare. După invadarea Poloniei de către Germania, a fost imediat eliberat.

Mă bucuram de toată încrederea camarazilor de la şcoala partidului nazist din Leipzig, care vedeau în mine un viitor superior al lor, întrucât îl reprezentam pe şeful organizaţiei lor clandestine din Ucraina, în timp ce ei erau doar nişte emigranţi trăind din ajutorul oferit de germani. Aveam dreptul de veto faţă de propunerile lor, pentru că aduceam instrucţiunile unchiului meu (*vuiko*) şi ale şefului

lor, Lebed. Dacă nu-mi plăcea ceva, spuneam *Vuiko nevelel – Unchiul nu îngăduie asta.*

Aşa am respins propunerea de a mă întâlni cu colonelul Lahausen de la sediul central al Abwehr-ului. Ar fi fost foarte riscant să fiu implicat direct în serviciile de spionaj germane, căci aceştia ar fi încercat să mă recruteze cu forţa ca agent al lor. Am repetat refuzul de a mă întâlni cu oricine altcineva din Abwehr, dar colegii mei trebuiau să facă rost de o fotografie a mea şi au reşit să-mi facă un instantaneu mergând pe stradă cu Konovaleţ. Un fotograf ambulant s-a apropiat de noi, a făcut fotografia şi apoi a înmânat filmul lui Konovaleţ care i-a dat două mărci. Era un act disperat. Erau hotărâţi să aibă o fotografie de-a mea pentru dosarele lor, pentru ca să mă poată identifica şi să-mi ia urma mai târziu dacă va fi necesar. Am protestat vehement faţă de Konovaleţ chiar acolo, pe stradă, spunându-i că este o greşeală să arate germanilor fotografia mea adevărată, căci presupuneam că asta are de gând. Konovaleţ a încercat să mă liniştească, spunându-mi că nu era nimic rău dacă ne fotografiam împreună pe străzile Berlinului şi că sărmanul fotograf nu făcea altceva decât să-şi câştige în felul acesta existenţa. Ulterior am aflat că avea dreptate. În anii '40 SMERŞ (Contraspionajul militar sovietic) a prins doi luptători de gherilă din Ucraina de vest, dintre care unul avea fotografia mea la el. Când a fost întrebat de ce purta la el acea fotografie, a răspuns:

— Nu ştiu de ce, însă avem ordin să-l lichidăm pe acest om dacă îl găsim.

I-am câştigat încrederea lui Konovaleţ dovedindu-i că am şi eu încredere în el. Kosterev şi alţi tineri studenţi naţionalişti ucraineni de la şcoala nazistă spuneau că acum Konovaleţ e prea bătrân şi că trebuie folosit numai de faţadă. Când m-au întrebat ce părere am, am răspuns indignat:

— Cine sunteţi voi ca să hotărâţi asta? Înainte să vin aici nu ştiam nimic despre voi. Organizaţia noastră nu numai că are deplină încredere în Konovaleţ, dar primeşte în mod regulat sprijin din partea lui. Voi nu aţi făcut nimic altceva în ultimul an, în afară de faptul că aţi studiat la şcoala nazistă.

Când i-am repetat aceasta lui Konovaleţ, s-a făcut alb la faţă şi nu a fost deloc o întâmplare faptul că apoi Kosterev a fost eliminat.

Centrul a decis că, o dată ajuns în Germania, voi lucra absolut pe cont propriu şi nu voi lua legătura nici cu rezidentul nostru, nici cu alţi agenţi secreţi. După ce am terminat şcoala nazistă de la

Leipzig m-am întors la Berlin, iar Konovaleț m-a luat sub aripa lui protectoare. Locuiam într-o cameră mică, de închiriat, în apropiere de Muzeul de Etnografie și luam masa la autoservirea de la muzeu. Konovaleț mă vizita deseori și ne plimbam prin oraş. O dată m-a dus la un spectacol al Operei din Berlin, dar viața, în general, era grea. Comunitatea ucraineană era foarte săracă și nu prea huzurea. Devenise ceva obișnuit să-ți aduci propriile bucățele de zahăr când erai invitat la ceai. Ucrainenii pe care i-am cunoscut erau fii de preoți ai Bisericii Unite sau mici funcționari din mediul orăşenesc care își închipuiau, în mod ridicol, că pot să finanțeze organizația cu veniturile provenite de la o fabrică de cremă de ghete condusă de rudele lor din Polonia. Nu înțelegeau că numai un război total al Germaniei împotriva Poloniei şi a Uniunii Sovietice putea să ajute cauza lor. Așteptam cu toții să înceapă războiul.

Konovaleț începuse să țină la mine tot mai mult și mi-a propus să-l însoțesc într-un turneu pe la sprijinitorii lui ucraineni, emigranți la Paris și Viena, la începutul anului 1936. La Paris am stat la un hotel bun, căci Konovaleț avea bani de la nemți și își juca rolul de lider al unei organizații puternice. Am fost copleşit de Paris şi am rămas sub vraja lui până astăzi. Era un oraş al istoriei şi mi-a trecut prin minte că Revoluția Franceză a durat o sută de ani, până la Comuna din Paris, 1871. Ceea ce suferiseră francezii în secolul al XIX-lea, înduram acum, în secolul al XX-lea, noi, ruşii. Cât timp ne-am aflat acolo, la Paris, a fost o grevă generală, și Konovaleț a trebuit să mă ducă la Versailles la masă, pentru că toate restaurantele erau închise la Paris, iar metroul nu circula. Îmi amintesc că am luat un taxi scump.

Centrul știa că E. Konovaleț și cu mine urma să petrecem trei săptămâni la Paris. Am profitat de această ocazie pentru a aranja o întâlnire cu un curier al meu. Instrucțiunile mele de la Moscova includeau o posibilă întâlnire la Paris și o întrevedere la Viena. Trebuia să apar în fiecare zi între 5 și 6 după-amiaza la colțul dintre Place de Clichy şi Boulevard de Clichy. Instrucțiunile mele spuneau că respectivul curier va fi o persoană cunoscută mie, dar, în conformitate cu regulile artei spionajului, nu mi se comunicase numele acestuia. Curierul putea fi oricine din numărul destul de mare de cunoscuți de-ai mei. Când m-am dus pentru prima dată la locul de întâlnire am zărit-o chiar pe soția mea, îmbrăcată foarte elegant şi sorbind cafea la una din cafenelele cu mese pe trotuar. Eram copleșit de sentimente contradictorii. M-am forțat să fiu calm

şi să verific dacă nu suntem cumva supravegheaţi, înainte să mă apropii de ea. Mi-am dat repede seama că locul de întâlnire fusese ales foarte prost: în mulţimea care trecea pe acolo nu se putea depista un eventual urmăritor.

Experienţa mea ca ofiţer de contraspionaj din Harkov îmi spunea că toate cazurile în care un agent se dăduse de gol de vină fuseseră locurile de întâlnire prost alese. M-am stăpânit şi, într-o germană stâlcită, i-am cerut permisiunea să mă aşez la masa ei. Amândoi eram foarte încordaţi. M-am aşezat şi ea mi-a spus că speră că totul e bine.

— Ai mai slăbit, arăţi foarte bine, a spus ea. Eşti bărbierit frumos.

În Rusia mă bărbieream numai o dată la două zile. Cafeneaua era un loc prea deschis pentru o întâlnire, aşa că am plecat repede de acolo. În timp ce ne îndreptam spre bulevard, am observat doi jandarmi care veneau spre noi. Am traversat strada instinctiv ca să scăpăm de ei, mişcare absolut prostească dacă ne gândim acum la ea. Hotelul Emmei era ieftin, potrivit pentru o studentă care vine în vacanţă la Paris. Nu era departe de cafenea. Deşi eram încântat să fiu din nou împreună cu soţia mea după o despărţire de şase luni, îmi era totuşi foarte tare teamă să nu se compromită pentru că se întâlnea cu mine. Ne-am îmbrăţişat şi i-am cerut să raporteze Centrului că doream să nu fie în nici un fel implicată în misiunea mea. Nu mă stabilisem definitiv în Occident şi eram sigur că toate contactele mele erau studiate şi analizate atât de securitatea naţionaliştilor ucraineni, cât şi de germani. Dacă germanii sau chiar şi contraspionajul francez puneau mâna pe ea, aveau s-o supună unui interogatoriu brutal. I-am ordonat să se întoarcă imediat în Elveţia şi apoi acasă. Pentru ca să mă simt eu în siguranţă şi ca să nu-mi fac griji din pricina ei, trebuia s-o resping. M-a asigurat că va părăsi Parisul şi se va duce la Berna cât mai curând posibil. Am informat-o în legătură cu situaţia din comunitatea emigranţilor ucraineni şi cu sprijinul substanţial pe care îl primeau din partea germanilor. Emma găsi deosebit de interesante conflictele care izbucniseră în interiorul organizaţiei ucrainene. I-am spus că E. Konovaleţ şi cu mine intenţionăm să mergem la Viena şi i-am cerut să nu se prezinte la locul de întâlnire desemnat pentru curier, din apropiere de Palatul Schönbrunn.

Într-o zi, Konovaleţ m-a invitat să văd mormântul lui Petliura, „conducătorul şi învăţătorul nostru preferat". Acesta fusese învins de

Armata Roşie şi fugise la Paris, unde murise în 1926. Konovaleţ îl respecta profund pe Petliura. „O să-i păstrăm neştearsă amintirea", spunea el. Îmi făcea plăcere să mă duc cu el, dar de unde să fac rost de flori? Când te duci la un cimitir, trebuie să pui flori pe mormânt, ori eu nu aveam nici un fel de bani în buzunar. Konovaleţ era mult mai în vârstă decât mine şi ar fi fost un gest lipsit de tact să-i amintesc eu asta. El ar fi trebuit să fie acela care să aducă flori, şi nu eu. Ce să fac? M-am tot gândit la asta în timp ce ne îndreptam spre cimitir. Am străbătut cimitirul şi ne-am oprit în faţa mormântului lui Petliura, cu o mică piatră funerară deasupra. Konovaleţ şi-a făcut semnul crucii şi eu la fel. Am rămas câteva clipe tăcuţi, apoi eu mi-am scos batista şi am luat o mână de pământ de pe mormânt cu ea.

— Ce faci? a întrebat Konovaleţ.

I-am explicat că voiam să iau puţin pământ de pe mormântul lui Petliura, să-l duc înapoi, în Ucraina şi să plantez un copac în amintirea lui. Vom împrăştia acest pământ în jurul copacului. Konovaleţ a fost foarte emoţionat. M-a îmbrăţişat şi m-a sărutat, apoi m-a lăudat pentru această idee. Prietenia noastră şi încrederea lui în mine s-au consolidat.

Konovaleţ mi-a mărturisit la Paris că îl suspectau pe unul din colaboratorii lui, Gribevski, că ar colabora cu contraspionajul cehoslovac şi mi-a cerut să mă întâlnesc cu el şi să-l verific. Cehii, după asasinarea generalului Pieracki la Varşovia de către ucraineni, reuşiseră să percheziţioneze într-o singură zi toate casele conspirative ale ucrainenilor de la Praga şi să pună mâna pe dosarele care fuseseră păzite de Gribevski. Apoi Konovaleţ mi-a spus o poveste pe care o ştiam deja. Colegul şi prietenul meu apropiat Ivan Kaminski, care lucrase ca agent secret înaintea mea în Germania timp de doi ani, încercase să-l recruteze pe Gribevski ca informator, chipurile pentru poliţia slovacă, însă, în realitate, pentru noi. La rândul lui, Gribevski intenţionase să-l prindă pe Kaminski atunci când acesta va veni la întâlnire, însă Kaminski văzuse că locul este supravegheat şi scăpase din capcană sărind într-un tramvai. Konovaleţ bănuia, în mod corect, că acel Kaminski nu era agent slovac, ci bolşevic. M-am opus unei eventuale întâlniri cu Gribevski, spunând că s-ar putea ca acesta să fie controlat de bolşevici (la urma-urmelor, poate că în mod intenţionat dăduse greş atunci când trebuise să-l prindă pe Kaminski) şi aş putea să-mi ratez misiunea dacă m-aş prezenta şi m-aş deconspira în faţa lor.

După ce am ajuns la Viena m-am dus la întâlnire şi l-am găsit pe maiorul Piotr Zubov aşteptându-mă. Era un maestru în arta spionajului şi eram întotdeauna dornic să mai învăţ câte ceva de la el. L-am informat la zi în legătură cu acţiunile lui Konovaleţ şi i-am spus că intenţionam să mergem la operă în seara următoare. Piotr a reuşit să cumpere un bilet chiar în spatele nostru, aşa că a auzit toată conversaţia mea cu Konovaleţ. În timp ce plecam din clădirea operei, m-am împiedicat intenţionat de el într-un act de bravură nebunească şi apoi i-am cerut scuze că îl lovisem.

După Viena m-am întors la Berlin şi, timp de câteva luni, am tot antamat discuţii inutile despre posibilele evoluţii ale forţelor noastre clandestine din Ucraina, atunci când va izbucni războiul. M-am dus de două ori la Paris ca să mă întâlnesc cu liderii guvernului în exil. Konovaleţ m-a prevenit în privinţa lor. El nu-i lua în serios. Spunea că regulile de acţiune vor fi dictate de organizaţia lui militară, nu de aceşti politicieni de cafenea din Paris.

Între timp, unchiul meu Lebed, agentul nostru, a trimis instrucţiuni prin Finlanda şi m-a rechemat în Ucraina, sugerându-mi să preiau funcţia de operator radio pe un vapor sovietic care făcea vizite frecvente în porturi străine. În felul acesta, voi fi curierul regulat al Ucrainei către organizaţiile sale naţionaliste din străinătate. Konovaleţ spuse că îi place această idee şi a fost de acord să mă întorc în Uniunea Sovietică.

M-am întors înapoi în Finlanda cu documente false, însoţit de Roman Suşko, lider al Organizaţiei militare ucrainene, până la graniţa sovieto-finlandeză. Konovaleţ voia să fie sigur că m-am întors teafăr şi nevătămat. Suşko m-a însoţit până la ceea ce părea a fi un punct de trecere a frontierei fără probleme şi m-a lăsat în pădure. În timp ce mă îndreptam spre frontieră, am fost interceptat de o patrulă de grăniceri finlandezi, arestat şi trimis înapoi la Helsinki unde am fost băgat la închisoare. Am fost interogat acolo timp de trei luni. Am spus că sunt naţionalist ucrainean şi că încercam să mă întorc în Uniunea Sovietică, aşa cum îmi ordonase organizaţia noastră.

Timp de o lună, situaţia de la Centru a fost foarte încordată, pentru că Zoia Rîbkina raportase că sunt pe drumul de întoarcere. Când au văzut că nu mai apar, Şpigelglas şi Zubov s-au dus la frontieră să-mi caute urma.

Emma a fost disperată din cauza mea şi a slăbit cincisprezece kilograme. Toată lumea bănuia că am fost eliminat de Suşko. În

sfârşit, după alte trei săptămâni, Poluvetko, reprezentantul ucrainean oficial de la Helsinki, a fost contactat de poliţia finlandeză şi de agenţii Abwehrului şi întrebat ce ştie despre un ucrainean care încercase să intre în Uniunea Sovietică. Abwehrul şi spionajul finlandez aveau o înţelegere referitoare la paza frontierei sovietice şi la examinarea în comun a tuturor persoanelor care încercau să treacă în Uniunea Sovietică. Am fost predat lui Poluvetko, care m-a însoţit apoi până la Tallin. Acolo mi s-a dat alt paşaport lituanian fals şi am obţinut o viză turistică pentru o scurtă vizită la Leningrad, de la consulatul sovietic de acolo. Paza frontierei mi-a aplicat ştampila pe paşaport şi am reuşit să scap de ghidul de la Inturist care mă aştepta la Leningrad, provocând, mai mult ca sigur, multe necazuri celor de la biroul local al Inturistului. Miliţia a fost alertată pentru a-l găsi pe turistul lituanian care dispăruse la Leningrad.

Călătoria mea încununată de succes în Occident mi-a schimbat statutul în comunitatea serviciului de informaţii. Misiunea mea a fost raportată lui Stalin şi lui Kosior, pe atunci secretar general al Partidului comunist ucrainean, precum şi lui Grigori Ivanovici Petrovski, preşedintele Sovietului Suprem al Ucrainei. Am fost convocat la biroul lui Sluţki, unde am povestit în amănunt călătoria mea în faţa a două persoane pe care nu le mai cunoscusem până atunci: Iakov Serebreanski, directorul Administraţiei pentru Misiuni Speciale[1], şi Vasiliev, un tânăr ofiţer de informaţii din cadrul secretariatului lui Stalin de la Comitetul Central.

Mai târziu mi s-a conferit Ordinul Steagul Roşu pe care mi l-a înmânat preşedintele M.I. Kalinin. La ceremonie a fost prezent şi Vasili Zarubin, care se întorsese din călătoria secretă în Europa Occidentală aproape în acelaşi timp cu mine şi a primit şi el o medalie. Era prima noastră întâlnire, dar nu avea să fie şi ultima. Familiile noastre au rămas strâns legate pentru tot restul vieţii, deşi Zarubin era mult mai în vârstă decât mine.

La un cocteil în cinstea lui Zarubin şi a mea, acasă la Sluţki, am fost obligat, pentru a doua oară în viaţă, să beau un pahar de vodcă. Prima dată fusese pe când aveam şaptesprezece ani, la Odessa, şi avusesem o reacţie teribilă – dureri de cap şi ameţeli. Deşi eram un bărbat sănătos, doctorii au stabilit că organismul meu respinge orice alcool mai tare de 20 de grade. Sluţki şi Şpigelglas mi-au ordonat să beau şi a doua zi am fost bolnav.

---

[1] Vezi Capitolul 5 în legătură cu epurările din armată.

În anii 1937 şi 1938 am călătorit în Occident în calitate de curier pe o navă comercială, având drept acoperire funcţia de operator radio. Am fost uluit la o întâlnire cu Konovaleţ, când acesta mi-a spus că organizaţia lui a raportat germanilor că, în Ucraina, comandanţii Armatei Roşii (care au fost după aceea executaţi de Stalin) simpatizau cu cauza ucraineană. Oamenii lui Konovaleţ inventaseră aceste istorioare ca să-i impresioneze pe germani şi să stoarcă mai mulţi bani de la ei. Ulterior am citit în presa emigranţilor ucraineni că loialitatea lui Ivan Dubovoi, Ivan Fedko şi a altor comandanţi ai Armatei Roşii era împărţită între sovietici şi naţionaliştii ucraineni. Konovaleţ s-a hotărât să-mi vorbească despre această dezinformare, pentru că ştia că eu, în calitate de organizator al reţelei clandestine ucrainene, trebuia să ştiu adevărul.

Când i-am raportat acest lucru lui Şpigelglas la Moscova, în 1937, a spus că nu este exclus să fi existat nişte legături între Dubovoi şi ceilalţi naţionalişti ucraineni şi germani. Cred că Şpigelglas voia să mă protejeze şi să mă împiedice să raportez informaţii care ar fi putut să displacă apoi conducerii, căci aceasta decisese deja soarta acestor comandanţi.

În noiembrie 1937, după sărbătorirea revoluţiei din octombrie, am fost convocat la biroul lui Nikolai Ivanovici Iejov, şeful NKVD, însoţit de Sluţki. Era prima mea întâlnire cu Iejov şi am fost şocat de înfăţişarea lui modestă. Mi-a pus întrebări incompetente despre chestiuni elementare ale artei spionajului. Nu cunoştea tehnicile de bază ale lucrului cu sursa de informaţii. Mai mult chiar, nu părea să-i pese de sciziunile din cadrul organizaţiei emigranţilor ucraineni. Iejov era şi comisar al poporului pentru afaceri interne şi secretar al Comitetului Central. Credeam, în mod sincer, că de vină sunt eu pentru că nu eram în stare să sesizez capacităţile intelectuale care îl plasaseră într-o poziţie atât de înaltă. Deşi eram un profesionist cu experienţă, rămăsesem naiv în privinţa calităţilor care se cer unui conducător, pentru că singurii pe care îi cunoscusem până atunci, Kosior şi Petrovski, liderii Partidului Comunist din Ucraina, erau inteligenţi şi culţi.

Iejov a ascultat raportul meu cu privire la orarul întâlnirilor mele viitoare cu conducerea ucraineană şi apoi mi-a sugerat brusc să-l însoţesc la Comitetul Central. Am fost foarte surprins când maşina noastră a intrat în Kremlin prin poarta Boroviţki rezervată înalţilor demnitari şi Iejov m-a anunţat că tovarăşul Stalin o să ne primească pe amândoi, personal. Aceasta era prima mea întâlnire cu

Stalin. Aveam treizeci de ani şi nu puteam să-mi stăpânesc emoţiile. Eram copleşit şi nu-mi venea să cred că şeful statului urma să se întâlnească cu un ofiţer mărunt ca mine. Când mi-a strâns Stalin mâna, n-am mai putut să mă concentrez, să-mi adun gândurile şi să-i raportez succint. Stalin a zâmbit şi mi-a spus:

— Tinere, nu fi aşa de emoţionat. Prezintă numai faptele esenţiale. Nu avem decât douăzeci de minute.

— Tovarăşe Stalin, am răspuns eu, pentru un membru de rând al partidului este un mare eveniment să se întâlnească cu dumneavoastră. Am înţeles că am fost convocat aici pentru o anumită problemă. Într-un minut îmi voi stăpâni emoţia şi vă voi raporta, dumneavoastră şi tovarăşului Iejov, faptele esenţiale.

Stalin a încuviinţat din cap şi m-a întrebat despre personajele politice centrale din mişcarea emigranţilor ucraineni şi despre relaţiile dintre ei. I-am prezentat pe scurt discuţiile sterile dintre politicienii naţionalişti ucraineni în legătură cu cine urma să joace un rol şi ce rol anume în viitorul guvern. Cu toate acestea, Konovaleţ reprezenta o primejdie reală, pentru că se pregătea de război împotriva noastră, sprijinit de nemţi. Punctul lui slab era reprezentat de presiunile exercitate asupra lui şi a organizaţiei lui de polonezi, care doreau să elimine mişcarea naţionalistă ucraineană din Galiţia de vest.

— Şi ce propuneri aveţi? a întrebat Stalin.

Iejov a tăcut, eu la fel. În cele din urmă am spus că nu eram pregătit să răspund.

— Atunci să vă pregătiţi sugestiile într-o săptămână, a spus Stalin.

Audienţa a luat sfârşit. Ne-am strâns mâinile şi am plecat. Pe drum, întorcându-ne la Lubianka, Iejov mi-a dat instrucţiuni să lucrez repede cu Şpigelglas pentru ca să pregătim o propunere. În ziua următoare, în biroul lui Iejov, Sluţki şi cu mine am prezentat un plan de penetrare intensivă a organizaţiei ucrainene, în special pe teritoriul Germaniei. Am sugerat ca trei candidaţi din NKVD-ul ucrainean să fie plasaţi la şcoala partidului nazist pentru a fi pregătiţi în continuare. Am considerat de asemenea necesar să trimitem şi un naţionalist adevărat, cu un potenţial intelectual limitat, aşa, pentru orice eventualitate. Iejov n-a făcut nici un fel de comentarii şi nu a pus întrebări, însă ne-a comunicat că tovarăşul Stalin îşi dăduse consimţământul să-i consultăm pe tovarăşii Kosior şi Petrovski, care ar fi putut avea şi ei vreo idee. Trebuia să mă urc în tren şi să mă

întâlnesc cu ei în ziua următoare, după care să mă întorc imediat înapoi, la Moscova.

La Kiev, în biroul lui Kosior, atât acesta, cât şi Petrovski au manifestat interes pentru acest joc al amăgirilor, dar principalul lor motiv de îngrijorare era iminenta proclamare a Republicii independente carpato-ucrainene. M-am întors la Moscova, săptămâna a trecut, şi la ora 11 noaptea Iejov m-a dus din nou în biroul lui Stalin. De astă dată nu am fost surprins să-l găsesc acolo pe Petrovski. În cinci minute am prezentat pe scurt planul activităţilor operaţionale împotriva mişcării naţionaliste ucrainene, subliniind faptul că scopul primar era să ne infiltrăm în Abwehr prin intermediul canalelor ucrainene, întrucât aceasta era principala sursă de sprijin a naţionaliştilor.

Stalin l-a rugat pe Petrovski să-şi spună şi el părerea. Petrovski a anunţat solemn că statul socialist ucrainean îl condamnase pe Konovaleţ la moarte în contumacie, pentru crime grave împotriva proletariatului ucrainean, căci ordonase personal şi supervizase spânzurarea muncitorilor revoluţionari de la arsenalul din Kiev, în ianuarie 1918. Konovaleţ, a spus Petrovski, era în stare de război cu Rusia sovietică şi cu Ucraina.

Stalin l-a întrerupt şi a zis:

— Acesta nu este numai un act de răzbunare, deşi Konovaleţ este agentul fascismului german. Scopul nostru este să decapităm mişcarea fascismului ucrainean în ajunul războiului şi să-i obligăm pe bandiţi să se anihileze unii pe alţii într-o luptă pentru putere.

Apoi Stalin m-a întrebat pe mine:

— Care sunt gusturile personale ale lui Konovaleţ? Încearcă să le exploatezi.

— Konovaleţ este îndrăgostit la nebunie de bomboanele de ciocolată, am răspuns eu, căci observasem că, oriunde se ducea, Konovaleţ nu uita niciodată să cumpere o cutie cu bomboane de ciocolată.

Stalin mi-a propus să mă gândesc la asta. Cât a durat audienţa, Iejov n-a scos un cuvânt. La despărţire, Stalin m-a întrebat dacă am înţeles corect importanţa politică a misiunii care îmi fusese încredinţată.

— Da, am răspuns eu şi l-am asigurat că nu-mi voi cruţa viaţa pentru a o aduce la îndeplinire.

— Îţi urez succes, mi-a spus Stalin şi mi-a strâns mâna.

Îmi poruncise să-l ucid pe Konovaleţ. După întâlnirea mea cu

Stalin, Abram Sluțki și Serghei Șpigelglas au pregătit o serie de planuri pentru asasinarea lui Konovaleț. Prima propunere a fost să-l împușc, dar Konovaleț era întotdeauna însoțit de colaboratorul său apropiat, Iaroslav Baranovski, cu numele conspirativ de *domnul inginer*. Părea că este imposibil să-l găsesc pe Konovaleț singur. Un alt plan era să-i fac un cadou în care să fie ascunsă o bombă. Ideea aceasta părea cea mai promițătoare, pentru că, dacă mecanismul de ceasornic al bombei ar fi funcționat corect, aș fi avut șanse să scap.

Directorul biroului tehnic, Mosiev Paulkin, a primit ordin să monteze o bombă ascunsă într-o cutie cu bomboane de ciocolată. Pe capacul exterior trebuia să fie un ornament tradițional ucrainean. Problema era că trebuia să apăs pe un întrerupător ascuns, ca să declanșeze mecanismul de ceasornic. Nu-mi plăcea ideea, pentru că era o cutie prea frumoasă și atrăgea atenția imediat. S-ar fi putut întâmpla ca în cazul ăsta Konovaleț să i-o dea lui Baranovski s-o păstreze.

Folosindu-mă de acoperirea mea ca operator radio la bordul cargoului *Șilka*, m-am întâlnit cu Konovaleț la Anvers, Rotterdam și la Le Havre, unde acesta călătorea cu un pașaport lituanian fals, pe numele de Novak. Jocul, care durase ceva mai mult de doi ani, urma să ia sfârșit foarte curând. Perspectiva războiului părea inevitabilă – ne așteptam ca acesta să izbucnească în primăvara anului 1938 și știam că ucrainenii vor lupta de partea nemților.

În drum spre Anvers și Rotterdam am inspectat rețelele noastre clandestine din Norvegia, care operau împotriva navelor germane și japoneze cu arme și materii prime pentru regimul lui Franco din Spania. Capul acestei rețele, Ernest Wollweber, cunoscut mie pe atunci sub numele de Anthony, conducea un grup de mineri polonezi care fuseseră instruiți cum să folosească explozibilele. Pentru că în Polonia nu era de lucru, aceștia emigraseră în Franța și în Belgia, unde îi recrutasem noi pentru operațiuni de sabotaj în caz de război. Ordinul pe care îl adusesem eu era ca acești mineri să fie puși la încercare. Wollweber nu știa decât poloneză, însă dialectul meu vest-ucrainean era destul de asemănător cu polona ca să pot vorbi direct cu ei. Când am făcut o escală în portul norvegian Bergen, m-am întâlnit cu o echipă de cinci agenți polonezi. În conformitate cu ordinele Centrului, cargoul polonez *Ștefan Batory*, încărcat cu materiale strategice pentru Spania, s-a scufundat în Marea Nordului, ca urmare a unui incendiu izbucnit la bord. O bombă plasată de echipa noastră își făcuse treaba.

Wollweber mi-a făcut o impresie deosebită. Era comunist german şi făcuse parte din marina militară germană. Fusese unul din conducătorii revoluţiei din 1918. Fusese condamnat la moarte de un tribunal militar, însă reuşise să fugă în Scandinavia. După întâlnirea noastră a fost arestat de suedezi, iar germanii au cerut extrădarea lui, însă înainte să poată fi transferat şi predat nemţilor, guvernul sovietic i-a acordat cetăţenia sovietică. A fost dus la Moscova în ajunul războiului, exact la timp pentru ca să recruteze prizonieri germani de război pentru operaţiunile NKVD-ului. După război a fost răsplătit cu postul de ministru al securităţii de stat din Republica Democrată Germană. A fost înlăturat de Ulbricht în 1958[1], când a fost dat de gol de Hruşciov. Wollweber îi spusese lui Ivan Serov, pe atunci şeful KGB-ului, că în cadrul conducerii RDG existau neînţelegeri şi că se manifestau sentimente pro-occidentale, contrare liniei partidului comunist. Serov i-a raportat discuţia lui Hruşciov. La un dineu la care băuse serios, Hruşciov l-a întrebat pe Walter Ulbricht:

— De ce ţii un ministru al securităţii care ne raportează nouă divergenţele ideologice din partidul vostru? Asta e tradiţia lui Beria şi a lui Merkulov[2], pe care Wollweber i-a vizitat frecvent în anii '40, când a venit la Moscova.

Ulbricht a recepţionat mesajul şi l-a concediat imediat pe Wollweber pentru comportare antipartinică. A murit în 1961, sau în 1962.

În cele din urmă bomba din cutia de ciocolată a fost gata şi avea un mecanism de ceasornic care nu depindea de nici un fel de întrerupător ascuns. Bomba urma să explodeze la treizeci de minute după ce cutia era schimbată din poziţie verticală în poziţie orizontală. Trebuia să ţin cutia în poziţie verticală, în buzunarul interior al sacoului. Trebuia să-i ofer cadoul lui Konovaleţ şi să plec înainte ca aceasta să explodeze. Şpigelglas m-a condus la Iejov şi apoi ne-am despărţit.

— Se presupune că vei acţiona bărbăteşte dacă bomba dă greş, a spus el.

Voia să spună că va trebui să folosesc pistolul automat

---

[1] Walter Ulbricht a condus Germania de Răsărit ca prim-secretar al Partidului Unităţii Socialiste (comunist) şi preşedinte al Consiliului de Stat (1960-1973). Nichita S. Hruşciov a fost prim-secretar al PCUS din 1953 până în 1964 şi prim-ministru al Uniunii Sovietice din 1958 până în 1964.

[2] Lavrenti Pavlovici Beria şi Vsevolod Nikolaevici Merkulov i-au urmat lui Iejov la conducerea Serviciului sovietic de securitate.

Walther pe care mi-l dăduse, mai curând decât să mă las prins de poliție sau de naționaliștii ucraineni. Primisem ordinul să mor în mod demn, însă Șpigelglas și-a petrecut cu mine peste opt ore, discutând diversele planuri pentru fuga mea. Mi-a dat un bilet de tren valabil două luni pentru a călători în orice oraș din Europa Occidentală în mai și iunie 1938. Mi-a făcut rost de un pașaport cehoslovac fals și de 3 000 de dolari, care era o sumă foarte mare pe atunci. Șpigelglas mi-a spus să-mi modific înfățișarea cumpărându-mi o pălărie și un trenci imediat ce-mi voi începe călătoria de întoarcere.

Înainte ca nava mea să plece din Murmansk, am citit în *Pravda* că Slutki a murit de un atac de inimă. Am regretat această pierdere într-un moment foarte nepotrivit. Nutream un deosebit respect pentru el, ca ofițer de informații de un înalt profesionalism, iar el fusese foarte atent cu Emma și cu mine. Slutki fusese acela care furase proiectul de rulmenți din Suedia. Dobândirea acelui proiect a fost o adevărată mană pentru industria noastră, iar Slutki primise Ordinul Steagul Roșu. Împreună cu Aleksandr Nikolski (cunoscut mai târziu ca Orlov), șeful diviziei de informații economice, s-a întâlnit prin 1930 sau 1931 cu monopolistul suedez al chibriturilor, Ivar Kreuger, și l-a amenințat că va inunda piața occidentală cu chibrituri sovietice ieftine dacă nu plătește guvernului sovietic trei sute de mii de dolari. Orlov a obținut banii[1].

Studiasem cu atenție toate rutele de scăpare din toate orașele în care aș fi putut să mă întâlnesc cu Konovaleț și îmi elaborasem un plan amănunțit pentru fiecare eventualitate. Ultima călătorie în care urma să mă întâlnesc cu Konovaleț a început cu probleme logistice. După ce i-am telefonat din Norvegia, Konovaleț mi-a propus să ne întâlnim la Kiel, în Germania, sau să zbor până în Italia cu un avion german pe care mi-l va trimite el. I-am spus că nu am timp. Deși căpitanul navei făcea parte din organizația ucraineană, am spus că nu pot părăsi nava mai mult de cinci ore pe parcursul acestei călătorii. Am căzut de acord să ne întâlnim la Rotterdam, la restaurantul Atlanta, nu departe de Poșta Centrală, la numai zece minute de gară. Înainte să părăsesc nava, i-am spus căpitanului, care fusese instruit

---

[1] Imperiul industrial al lui Kreuger s-a prăbușit din cauza unor înșelătorii flagrante și a unor nereguli contabile și Kreuger s-a împușcat în inimă în anul 1932. Monopolul lui în domeniul industriei chibriturilor se întindea în toată lumea, nu cuprindea însă și Uniunea Sovietică. Vezi Duncan Norton-Taylor, *For Some, the Dream Came True* (Pentru unii, visul a devenit realitate), Secaucus, New Jersey, 1981.

să-mi îndeplinească ordinele, că, dacă nu mă întorc până la ora 4 după-amiază, trebuie să plece fără mine. Tehnicianul care executase bomba, Aleksandr Timaşkov, mă însoţise în călătorie. A încărcat bomba cu zece minute înainte ca eu să părăsesc nava şi a rămas la bord (ulterior a devenit directorul secţiei speciale de producere a explozivilor şi a dispozitivelor aferente şi a pregătit bomba magnetică cu care a fost ucis Gauleiter-ul Kuba în Bielorusia, în 1943; a lucrat, de asemenea, pe post de consilier al gherilelor greceşti în timpul războiului civil de după cel de-al doilea război mondial).

Vremea era caldă şi însorită după ce dimineaţă plouase. În ziua de 23 mai 1938, ora douăsprezece fără zece minute, am ajuns pe strada unde era restaurantul Atlanta şi am observat că deja Konovaleţ şedea la o masă de lângă geam şi mă aştepta. De astă dată era singur. M-am dus la masa lui şi, după ce am discutat câteva lucruri fără importanţă, am stabilit să ne revedem în aceeaşi zi la ora cinci după-amiază, în centrul oraşului Rotterdam. I-am dat cutia cu bomboane de ciocolată şi i-am spus că trebuie să mă întorc pe navă. Am pus cutia pe masă, lângă el, în poziţia orizontală. Ne-am strâns mâinile şi eu am plecat, stăpânindu-mi cu grijă dorinţa de a fugi.

Îmi amintesc cum am luat-o la dreapta după ce am ieşit din restaurant şi am pornit pe o străduţă lăturalnică cu mai multe magazine. Am intrat într-unul cu haine bărbăteşti, mi-am cumpărat o pălărie şi un trenci de ploaie. Când am ieşit din magazin am auzit o bubuitură care semăna cu explozia unui cauciuc. Oamenii alergau spre restaurant. Eu m-am îndreptat grăbit spre gară şi m-am urcat într-un tren cu destinaţia Paris.

În dimineaţa următoare trebuia să fiu întâmpinat la Paris, într-o staţie de metrou, de un om pe care îl cunoşteam. Pentru ca lucrătorii de la căile ferate să nu-şi amintească de mine, am coborât din tren într-o staţie aflată la o oră de Rotterdam şi am comandat dejunul la un restaurant din apropierea frontierei cu Belgia, însă nu am putut să mănânc pentru că mă durea capul îngrozitor. Am trecut frontiera în taxi, iar grănicerii nu au dat nici o atenţie paşaportului meu ceh. Taxiul m-a dus până la Bruxelles, unde am pierdut un tren spre Paris, însă altul urma să plece curând după acesta, aşa că am ajuns noaptea târziu la Paris fără nici un fel de incidente. Am fost înşelat la biroul de schimb valutar de la gara din Paris când am schimbat 100 de dolari în franci francezi. M-am hotărât să nu mă înregistrez la nici un hotel, pentru că ştampilele olandeze din paşaportul meu ar fi putut fi de folos poliţiei. Serviciul de contrain-

formații ar fi putut să-i verifice pe toți cei care au intrat în Franța venind din Olanda. Mi-am petrecut noaptea plimbându-mă pe bulevardele care înconjoară centrul Parisului. M-am dus la un film ca să-mi omor timpul. Dimineața, după atâtea ore de plimbare, m-am dus la frizerie, m-am bărbierit și m-am spălat pe cap. Apoi m-am grăbit spre stația de metrou unde trebuia să fiu așteptat la ora zece dimineața. Când am coborât pe peron, l-am văzut pe Ivan Agaianț, care lucra sub acoperire ca secretar trei la Ambasada sovietică din Paris. Tocmai voia să plece de pe peron când m-a zărit și mi-a făcut semn să-l urmez. Am luat un taxi spre Bois de Boulogne, unde am servit micul dejun, iar eu i-am dat revolverul și o notiță care trebuia transmisă la Moscova. Suna așa: „Darul a fost înmânat. Pachetul este acum la Paris și cauciucul mașinii cu care călătoream a explodat în timp ce făceam cumpărături". Agaianț, care nu avea nici cea mai mică idee referitoare la misiunile mele, m-a însoțit la o casă conspirativă din suburbiile Parisului, unde am stat două zile.

Ziarele nu au publicat nici un rând despre incidentul de la Rotterdam. Ziarele emigrației ruse susțineau că soarta lui Iejov este clară: era condamnat să fie epurat. Am râs în sinea mea gândindu-mă cât de stupide erau aceste articole. Cu numai două luni în urmă îmi urase succes în misiune și observasem și eu însumi că tovarășul Stalin are deplină încredere în el[1].

De la Paris am plecat la Barcelona cu mașina și cu trenul, folosind documente poloneze false. Acolo ziarele menționau un incident obscur din Rotterdam, în care liderul naționalist ucrainean Konovaleț, care călătorea sub o identitate falsă pentru a se întâlni cu un agent de încredere, fusese aruncat în aer de o explozie. Ziarele făceau speculații în legătură cu trei posibilități: bolșevicii îl uciseseră pe Konovaleț, un grup rival ucrainean îl eliminase, sau fusese asasinat de polonezi ca răzbunare pentru uciderea generalului Pieracki. Din fericire, Baranovski plecase din Germania ca să se întâlnească cu Konovaleț și a sosit la Rotterdam la o oră după explozie. A fost arestat de poliția olandeză, care îl considera suspect de crimă. Când a fost dus la spital ca să i se arate cadavrul, acesta a exclamat:

— Führer-ul meu!

Lucrul acesta împreună cu biletul de tren a convins poliția că este nevinovat[2]. În ziua care a urmat după explozia fatală, poliția

---

[1] Povestea lui Iejov este relatată în capitolul 3.

[2] După moartea lui Konovaleț, Organizația naționalistă ucraineană s-a scindat în două secțiuni,

olandeză, însoţită de Baranovski, a inspectat toate echipajele navelor ruseşti din port, căutând un bărbat dintr-o fotografie pe care o aveau. Era fotografia pe care mi-o făcuseră mie pe o stradă din Berlin. Baranovski ştia că E. Konovaleţ urma să se întâlnească cu un curier ce obişnuia să apară în Europa Occidentală sub acoperirea de operator radio pe o navă sovietică, dar nu era sigur că este vorba de mine. Poliţia olandeză aflase că E. Konovaleţ primise un telefon din Norvegia şi bănuia, evident, că fusese de la agentul lui, dar nimeni nu ştia sigur cu cine avusese Konovaleţ ultima întâlnire. Când explodase bomba, era singur. Identitatea asasinului n-a putut fi stabilită de poliţie până noaptea târziu, iar nava mea, *Şilka,* plecase deja.

Am mai rămas în Spania trei săptămâni lucrând ca voluntar polonez în grupurile de gherilă străine conduse de NKVD, ataşate Armatei Republicane.

SPANIA: ŞCOALA TERORISMULUI ŞI SPIONAJULUI

În timpul şederii mele la Barcelona m-am întâlnit pentru prima dată cu Ramon Mercader del Rio, un tânăr locotenent care tocmai se întorsese dintr-o misiune de gherilă din spatele liniilor lui Franco. Mercader era un tânăr fermecător, în vârstă de douăzeci de ani. Am aflat că fratele lui mai mare fusese ucis într-o bătălie: îşi legase grenade în jurul corpului şi se aruncase sub un tanc german care se apropia de republicani. Mama lui, Caridad, se bucura, de asemenea, de o reputaţie deosebită în cadrul gherilei, pentru că fusese rănită în timpul unui raid aerian şi dăduse dovadă de curaj în timpul operaţiunilor de luptă. Pe atunci nu aveam nici cea mai mică idee în legătură cu ceea ce îi rezerva viitorul lui Mercader şi anume că avea să devină asasinul lui Troţki şi că eu voi conduce acea operaţiune.

Între 1936 şi 1939, în Spania s-au dus două războaie pe viaţă şi pe moarte, ambele războaie civile. Unul era războiul dus de forţele naţionaliste conduse de Francisco Franco, ajutat de Hitler, împotriva republicanilor spanioli, sprijiniţi de comunişti. Celălalt era un război

una condusă de Andrei Melnik (OUN-M) şi una de Stepan Bandera (OUN-B). Baranovski a fost împuşcat de Bandera în 1943, după cum susţine P.A. Sudoplatov.

separat, între comunişti. Stalin, din Uniunea Sovietică, şi Troțki, din exil, sperau fiecare să fie salvatorul şi sprijinitorul republicanilor şi, în felul acesta, să devină avangarda revoluției comuniste mondiale. Noi îi trimiteam acolo atât pe tinerii ofițeri operativi lipsiți de experiență, cât şi pe instructorii cu experiență. Spania s-a dovedit a fi un fel de pepinieră pentru viitoarele noastre operațiuni de spionaj. Următoarele noastre inițiative din domeniul informațiilor au pornit toate de la contactele pe care le-am stabilit şi de la lecțiile pe care le-am învățat în Spania. Republicanii spanioli au pierdut, însă bărbații şi femeile lui Stalin au câştigat. Când s-a încheiat războiul civil, în lume nu mai era loc pentru Troțki.

*

La Barcelona m-am întâlnit cu Leonid Aleksandrovici Eitingon, pe care îl cunoscusem cu cinci ani înainte, pe vremea când conducea secția de operațiuni secrete din cadrul Ministerului de Externe. În Spania, Eitingon era maior, ofițer al securității de stat şi conducea operațiunile de gherilă din spatele liniilor lui Franco, sub pseudonimul de generalul Kotov. La Centru era cunoscut sub numele de Tom şi Pierre. În conformitate cu instrucțiunile primite de la Centru, Eitingon răspundea de pregătirea întoarcerii mele la Moscova. M-a însoțit până la Bordeaux şi m-a îmbarcat pe un vapor sovietic. Îmi mai amintesc şi acum înfățişarea lui, aceea a unui vagabond francez oarecare, fără cravată la gât, cu şapca pe cap, indiferent cât de cald ar fi fost.

Aşa cum se consemnează în dosarul lui personal de la NKVD, Naum Isakovici Eitingon s-a născut la 1 decembrie 1899, în oraşul Sklov, din districtul Moghilov, Bielorusia, nu departe de Gomel, marele centru evreiesc de unde era Emma. La Lubianka şi între prieteni i se spunea Leonid Aleksandrovici, pentru că în anii '20, ofițerii evrei din Ceka adoptaseră nume ruseşti ca să nu atragă atenția asupra originii lor evreieşti când lucrau cu informatorii şi ofițerii ruşi.

Ramura familiei Eitingon din care se trăgea el era săracă, însă Eitingon îmi spusese că aveau rude prospere în Europa. Din câte ştiu eu, avea două surori: pe una din ele, Sonia, medic cardiolog renumit, am cunoscut-o personal, şi un frate, Isaak, profesor de chimie foarte respectat, care a adus contribuții majore la cercetările referitoare la explozibili în timpul războiului.

Eitingon a intrat în Partidul Socialist Revoluționar în 1917[1]. Apoi, în 1918, la vârsta de nouăsprezece ani, a intrat în Armata Roşie şi a fost transferat la Ceka. În 1919 a fost numit adjunct al Ceka pentru zona Gomel. A părăsit Partidul Socialist Revoluționar şi a trecut la bolşevici în 1920. Cariera lui Eitington a evoluat spectaculos după ce a ajutat la înfrângerea unei revolte a ofițerilor din Armata Albă împotriva bolşevicilor din Gomel, când aceştia au pus mâna pentru scurt timp pe oraş, în anul 1920. Dzerzynski l-a remarcat şi l-a trimis în Başkiria, în apropiere de Tatarstan, în calitate de şef al Ceka, pentru a întări disciplina din acea regiune. Acolo a fost rănit la picior de o sabie în timpul unei lupte cu forțele locale şi ani de zile după aceea mi s-a plâns de nenumărate ori de dureri în piciorul respectiv. În 1921 Eitingon a fost transferat la Moscova pentru a fi pregătit la academia militară unde a studiat tactica şi strategia împreună cu viitorii mareşali ai Uniunii Sovietice. Îmi amintesc că mi-a arătat o fotografie în care apărea împreună cu V.I. Huikov, ulterior mareşalul Huikov, apărătorul Stalingradului.

După ce şi-a încheiat pregătirea militară, a fost numit la Departamentul extern al OGPU. Rudele lui îndepărtate din Europa i-au refuzat cererea de a-i da recomandări, documente de identitate şi bani pentru a călători în misiuni secrete în Europa Occidentală. A fost trimis în schimb în China, unde a funcționat ca rezident al OGPU, mai întâi la Şanhai, unde a lucrat cu rețeaua GRU care îl includea şi pe Richard Sorge[2], şi apoi la Harbin. Eitingon a obținut eliberarea consilierilor militari sovietici care fuseseră capturați de un conducător chinez din Manciuria. A zdrobit, de asemenea, o

[1] Partidul Revoluționar Socialist a fost întemeiat în 1902. Susținea necesitatea unei structuri de tip federal pentru statul rus, autodeterminarea pentru popoarele neruse şi socializarea țării. Avea o *organizație autonomă de luptă*, a cărei tactică includea asasinarea personalităților conducătoare ale guvernului. O fracțiune a partidului, *Revoluționarii socialişti de stânga*, i-a sprijinit pe bolşevici după preluarea puterii de către aceştia în 1917 şi au făcut parte din guvernul bolşevic până la semnarea Tratatului de la Brest-Litovsk din 1918, care a scos Rusia din război. Revoluționarii socialişti formau majoritatea în cadrul Adunării Constituante, care a fost dizolvată cu forța de bolşevici după o singură sesiune, în 1918. A urmat apoi războiul civil şi partidul a fost desființat în 1922.

[2] După ce, la începutul anilor '30, a condus o rețea de spionaj în China, Richard Sorge a fost trimis la Tokyo în 1933. Acolo, lucrând ca ziarist nazist, a condus statul major sovietic al informațiilor militare (GRU) din Orientul Îndepărtat, până când a fost arestat, cu câteva săptămâni înainte de atacul de la Pearl Harbor. Sorge este foarte cunoscut prin faptul că i-a transmis lui Stalin data exactă la care urma să aibă loc invadarea Rusiei de către Germania, cu suficient timp înainte pentru ca Stalin să fi putut acționa.

încercare a agenților lui Chiang Kai-shek de a pune mâna pe biroul consulatului sovietic de la Şanhai. După aceea a fost rechemat la Moscova.

Pentru o scurtă perioadă de timp, în 1930, a devenit director adjunct al Administrației pentru Misiunile Speciale de sub conducerea lui Iakov Serebreanski. Administrația pentru Misiunile Speciale fusese înființată în 1926 de Viaceslav Menjinski, succesorul lui Dzerjinski, ca serviciu de informații paralel, destinat să pregătească operațiunile de sabotaj din Europa Occidentală şi din Japonia în eventualitatea izbucnirii unui război. În această calitate, Eitingon şi-a plasat agenți în California, mutându-i acolo din Europa Occidentală. Relațiile lui personale cu Serebreanski nu erau prea bune şi, în 1932, a fost numit şef de secție, coordonator al operațiunilor secrete din cadrul Departamentului Extern, sub conducerea lui Artur Artuzov şi, mai târziu, a lui Abram Slutki. Răspundea, de asemenea, de producerea şi evidența paşapoartelor false pentru operațiunile secrete din străinătate.

Când ne-am cunoscut, în anul 1933, la Moscova, eu eram noul inspector de personal al departamentului. Nu eram pe atunci foarte apropiați, întrucât funcția lui era mult mai înaltă decât a mea. Pentru mine, era un personaj oficial foarte respectat pentru realizările obținute în cariera sa şi pentru măiestria lui în arta spionajului. În anii aceia, operațiunile secrete aveau cea mai mare prioritate, pentru că aveam puține oficii diplomatice în străinătate de la care să putem opera şi doream să înființăm organizații cu agenți ale căror urme să nu ducă la ambasada sovietică în cazul în care ar fi fost prinşi.

Inteligența lui Eitingon se citea uşor pe chipul lui frumos şi în ochii verzi-cenuşii. Avea priviri pătrunzătoare şi păr negru, bogat. O cicatrice de pe bărbie, căpătată în urma unui accident de maşină (majoritatea oamenilor credeau că o căpătase în luptă), îi dădea un aer vitejesc. Eitingon era un om fermecător, care recita pe dinafară din Puşkin pentru a ilustra atât nebunia, cât şi eroismul vieții de zi cu zi. Nu bea niciodată mult – un pahar de coniac îi ajungea pentru o seară întreagă. Hobby-ul lui era vânătoarea, dar nu trăgea în animale. Îi plăcea numai să stea la pândă şi să le ia urma. Ceea ce m-a izbit încă de la început era faptul că nu avea nici unul din ifosele birocraților de rang superior. Armele lui preferate erau umorul şi ironia.

Îmi amintesc că odată i-am adus dosarul unui cekist de rang mediu, dintr-o provincie din apropierea frontierei cu Polonia, care

urma să intre în secția lui. În dosar era o notă scrisă de la unul din directorii adjuncți, ucraineni, ai GPU, în care candidatul era recomandat călduros pentru un post în apropierea locuinței sale. Eitingon nu voia însă ca omul să fie staționat în Polonia, prea aproape de frontieră, unde ar fi putut fi recunoscut. A comentat:

— Dacă acest tip fără experiență este prins în timpul unei verificări de rutină, al cui cap va cădea? Dacă dau curs acestei recomandări va trebui să aduc un coş mare ca să pot strânge toate capetele.

Am crezut că subiectul este închis, că nu voia să mai fie plictisit în viitor în legătură cu soarta individului, dar, dintr-o dată, Eitingon i-a telefonat lui Abram Minsker, care răspundea de operațiunile noastre din Orientul Îndepărtat, şi i-a sugerat să-l ia la el pe tânărul ofițer.

Următoarea noastră întâlnire a avut loc în Spania, de unde m-a trecut clandestin în Franța după eliminarea lui Konovaleț. Eitingon a fost trimis în Spania în 1936 ca rezident adjunct, însărcinat cu supravegherea operațiunilor de gherilă, inclusiv sabotajele împotriva căilor ferate şi a aeroporturilor. În iulie 1938, când Nikolski, alias Aleksandr Orlov, rezidentul de acolo a dispărut, Eitingon i-a luat locul. Am apreciat abilitatea cu care s-a adaptat la condițiile locale. Lipsa lui de interes pentru bani era uimitoare. Nu avea niciodată economii şi toată mobila din apartamentul lui era a statului. Salariul îl dădea soției și copiilor, pe care îi adora.

Prima soție a lui Eitingon murise după naşterea fiului lor, Vladimir. Vladimir a devenit ofițer în cadrul serviciului de securitate, dar a fost concediat de două ori, în 1951 şi 1953, din cauza originii sale evreieşti. Era şeful secției de contrainformații care se ocupa de America şi de Marea Britanie la Leningrad. A devenit profesor şi preşedinte al Facultății de Economie de la Universitatea din Voronej.

La Harbin, în China, Eitingon s-a îndrăgostit de soția lui Vasili Zarubin, Olga Naumova, pe care o cunoscuse la sediul rezidentului şi cu care ulterior s-a căsătorit. Zarubin era ofițer subordonat lui Eitingon pe vremea aceea. În anii '30, fără să divorțeze de cea de-a doua soție, Eitingon a luat în Spania pe post de soție o femeie-ofițer de la secția a treia, care răspundea de vize, Aleksandra Kocerghina, o brunetă atrăgătoare de origine rusă. Eitingon nu şi-a bătut niciodată capul să-şi înregistreze a doua şi a treia căsătorie şi trăia alternativ în două familii. Svetlana, fiica lui

din cea de-a doua căsătorie, a urmat cariera mătuşii sale, Sonia, şi a devenit medic cardiolog.

Copiii îl adorau, în ciuda relaţiilor lui cu mamele lor. Emma avea o părere bună despre el ca profesionist însă îi critica stilul de viaţă personală. Era prietenă apropiată cu Aleksandra (Şura), care îl însoţise în Spania. Eitingon sesizase dezaprobarea Emmei şi se prezenta întotdeauna la noi acasă cu un buchet de flori pentru a-i câştiga simpatia.

În 1939, după ce fasciştii din Spania au câştigat războiul civil, Eitingon a fugit în Franţa, unde a rămas două luni şi a reorganizat ceea ce mai rămăsese din reţeaua lui. Aici a discutat mult şi cu Guy Burgess, cunoscut sub numele conspirativ de Mädchen, membru al cercului de la Cambridge. Burgess a fost mutat apoi sub controlul lui Anatoli Gorski în Anglia[1].

În 1938, Centrul era în fierbere, pentru că fostul rezident din Spania, Aleksandr Orlov, dispăruse. NKVD-ul a aflat curând că acesta fugise pentru că se temea de epurări. Eitingon a sugerat ca, în ciuda dezertării lui Orlov, contactele cu grupul de la Cambridge să fie continuate, pentru că Orlov, care locuia acum clandestin în

---

[1] Cercul de la Cambridge a fost recrutat de spionajul sovietic dintre studenţii de la Cambridge în anii '30. Membrii acestuia erau: Harold Adrian Russell (Kim) Philby, Donald Maclean, Guy Burgess, Anthony Blunt şi John Cairncross. Eitingon, spun John Castello şi Oleg Tsarev în **Deadly Illusions** (New York, 1993) a fost legătura Centrului de la Moscova cu Burgess din august 1938 până în martie 1939 şi s-a întâlnit periodic cu el la Paris. Dosarele KGB devenite de curând accesibile relevă faptul că Aleksandr Orlov a condus rezidentura de la Londra din vara anului 1934 până în toamna lui 1935. Orlov a călătorit în Anglia cu un paşaport american fals. Cât timp s-a aflat în Anglia, Orlov a răspuns de recrutarea cercului de la Cambridge. Costello şi Tsarev, în efortul lor de a scoate în evidenţă rolul lui Orlov, îi acordă lui meritul de a-i fi recrutat pe Philby, Burgess şi Maclean, dar Sudoplatov notează că pe atunci Cercul de la Cambridge era deja format şi asta datorită lui Arnold Deutsch, care l-a recrutat pe Philby. Orlov a trebuit să se întoarcă la Moscova precipitat, pentru că acoperirea lui a fost dată în vileag în timpul unei întâlniri întâmplătoare. Cei cinci studenţi de la Cambridge au obţinut posturi importante în spionajul britanic, în Foreign Office şi în alte agenţii guvernamentale şi au făcut spionaj pentru Uniunea Sovietică până la începutul anilor '50. Burgess şi Maclean au fugit la Moscova în 1951 când au aflat că urma să fie arestaţi. Philby, care între timp devenise reprezentantul spionajului britanic de la Washington, a fost rechemat în Anglia şi obligat să-şi dea demisia. A evitat însă arestul şi în 1953 a fugit la Moscova de la Beirut, când un fost coleg încerca să-l convingă să-şi recunoască vinovăţia şi îi oferea imunitate împotriva urmăririi penale în schimbul unei mărturisiri complete şi secrete. Anthony Blunt a fost demascat în 1964 însă a primit imunitate pentru că dezvăluise în întregime trădarea. A rămas până în 1972 Păstrător al Tablourilor Reginei. A fost demascat public în 1979 şi i s-a luat titlul de cavaler. A murit în 1893. Burgess a murit la Moscova în 1963, Maclean tot acolo în 1993, iar Philby în 1988. Cairncross nu a fost niciodată arestat şi trăieşte în Franţa unde îşi scrie memoriile.

Statele Unite, nu va dezvălui ce legături are cu ei, ci, probabil, va face tot posibilul ca să evite să atragă asupra sa atenția autorităților americane. Eitingon a argumentat că, întrucât Orlov folosise un paşaport american fals în Anglia, va evita orice fel de mențiuni în legătură cu acest episod. Dacă ar fi dat la iveală faptul că făcuse uz de documente false, devenea pasibil de urmărire din partea autorităților americane sau chiar de deportare. Eitingon știa acest lucru, pentru că și el însuşi recursese la documente americane contrafăcute la începutul anilor '30.

În 1941, la un an după moartea Aleksandrei Kocerghina, Eitingon a fost trimis în Turcia, unde a aranjat să fie însoțit de o campioană la parașutism, Muza Malinovskaia, cu care a avut un fiu și o fiică. Eitingon a rămas în Turcia aproximativ opt luni în anul 1942, sub numele de Leonid Naumov – numele de domnişoară al celei de-a doua soții a lui – şi a pus la cale asasinarea lui Franz von Pappen, pe atunci ambasadorul Germaniei în Turcia, despre care se spunea că va fi succesorul lui Hitler dacă se semna un acord de pace separată între Germania, Statele Unite şi Marea Britanie. Încercarea de asasinat a dat greş, căci asasinul bulgar şi-a pierdut controlul şi a făcut să explodeze bomba prea devreme, devenind el victimă în felul acesta. Von Pappen a suferit numai câteva răni uşoare.

În anii următori, Emma şi Leonid s-au dovedit a fi mai cinici decât mine. Leonid spunea că partidul nu mai era o asociație de oameni devotați ideilor socialiste și dreptății, ci că devenise o maşinărie pentru conducerea țării. La început glumele lui pe seama conducerii m-au supărat. După aceea m-am obişnuit cu ele şi mi-am dat seama cât de multă dreptate avea Eitingon când susținea că liderii îşi puneau propriile interese deasupra nevoilor poporului şi ale statului sovietic. Emma îl contrazicea întotdeauna pe Eitingon atunci când acesta se plângea de privilegiile nemeritate de care se bucurau liderii de la Kremlin.

— Sunt de acord cu tine într-o singură privință, spunea ea. Sunt prea mulți și cei mai mulți dintre ei se bucură de aceste privilegii fără nici un drept, pe degeaba, în mod sigur nu pentru munca lor. Dar nu uita că în aceşti ani ai căpătat şi tu două vile pentru cele două familii ale tale, şi te-ai bucurat de privilegii similare.

Eitingon a zâmbit şi a spus că asta era altceva.

Când a fost arestat o dată cu mine în cadrul valului de arestări care a urmat după căderea lui Beria de la putere, în 1953, a rugat-o

pe Zoia Zarubina, fiica lui vitregă din căsătoria cu Naumova, să aibă grijă de ceilalți copii ai lui. În 1964, după ce a fost eliberat din închisoare, s-a întors la Olga Naumova, care era grav bolnavă şi a murit în 1966. În 1968, când am fost eliberat şi eu din închisoare, Eitingon se căsătorise din nou. Noua lui soție era Evghenia Puzirova, singura femeie-ofițer a KGB-ului care fusese decorată cu o medalie militară britanică pentru rolul jucat de ea în acordarea asistenței pentru convoaiele din Marea Britanie spre Uniunea Sovietică, în timpul războiului. Totodată, făcea parte din echipa de sprijin pentru agenții secreți de felul celor din cercul de la Cambridge. Deşi dobândise şi medalii britanice şi sovietice, iar în 1943, când se întorcea în Uniunea Sovietică, vaporul pe care se afla fusese scufundat de un submarin german, i se refuzaseră privilegiile acordate veteranilor de război din cauza căsătoriei sale cu Eitingon. Acesta a murit în 1981, considerat tot un nelegiuit eliberat după executarea pedepsei. Ea mai este încă în viață şi, în aprilie 1992, a primit certificatul de reabilitare a lui Eitingon.

Leonid era un bărbat talentat şi dacă nu s-ar fi apucat de spionaj ar fi ajuns, fără îndoială, un administrator prosper sau profesor de științe. Îmi amintesc şi acum cum obişnuia să glumească:

— Există doar o foarte mică garanție ca să nu ajungi la închisoare în sistemul nostru: să nu fii evreu sau general în serviciul Securității Statului.

Relatările occidentalilor care îi atribuiau lui Eitingon un rol important în operațiunea de răpire a generalului Evgheni K. Miller, şeful Uniunii Militare a Ruşilor Albi de la Paris, din 1937, nu au suport real. Adevărul este că generalul Miller a fost răpit de generalul Nikolai Skoblin, cu numele conspirativ *Fermierul*, care opera sub conducerea lui Serghei Şpigelglas. Skoblin l-a răpit pe Miller atrăgându-l într-un apartament conspirativ al NKVD-ului, pentru a se întâlni, chipurile, cu nişte ofițeri ai serviciului german de informații. Autoritățile franceze au protestat în legătură cu dispariția lui Miller la Ambasada sovietică, susținând că fusese răpit şi dus la bordul unei nave sovietice. Au amenințat că vor trimite un distrugător francez şi vor intercepta nava pentru a-l căuta pe Miller. Ambasadorul nostru a negat vehement orice amestec al sovieticilor în această chestiune şi i-a avertizat pe francezi că vor fi răspunzători dacă o navă sovietică paşnică va fi percheziționată în largul apelor internaționale. Generalul Miller nu va fi găsit la bord, a insistat ambasadorul. Francezii n-au îndrăznit să oprească nava şi aceasta a

ridicat ancora din portul Le Hâvre. Miller a fost adus la Moscova, interogat, judecat şi împuşcat. Răpirea lui a fost un caz celebru. Eliminarea lui a destrămat organizaţia ofiţerilor ţarişti şi i-a împiedicat în mod efectiv să colaboreze cu nemţii împotriva noastră.

Skoblin a fugit de la Paris în Spania, cu un avion închiriat de Orlov (în 1938, când a fugit, Orlov a ţinut la el inelul de aur al lui Skoblin ca dovadă a implicării sale în acest caz). Skoblin a fost ucis în timpul unui raid aerian asupra Barcelonei din timpul războiul civil. Soţia lui era vestita cântăreaţă rusă Nadejda Pleviţkaia. Nu ştia că Şpigelglas era acela care controla operaţiunea Miller, ci credea că este un prieten de-al soţului ei. Pleviţkaia a fost arestată în Franţa şi judecată pentru complicitate în răpirea lui Miller. A fost condamnată la douăzeci de ani muncă silnică şi a murit în închisoare în anul 1944.

*

Să ne întoarcem acum la evenimentele din 1938. Şpigelglas a convocat-o pe Emma în biroul lui când a primit mesajul meu de la Paris şi a felicitat-o. A spus:

— Andrew (numele meu conspirativ) este în siguranţă. Misiunea a fost îndeplinită. A văzut oameni care fugeau spre locul incidentului şi şi-a dat seama că, în Occident, oamenii nu aleargă să se uite atunci când explodează un cauciuc de maşină.

În iulie 1938, nava cu care călătoream eu a ancorat la Leningrad. Am luat trenul de noapte spre Moscova şi m-am dus să mă întâlnesc cu Pasov, care fusese numit în locul lui Sluţki, cu Şpigelglas şi cu soţia mea, Emma. Am primit felicitări şi am fost îmbrăţişat. Eram de-a dreptul exaltat că mă întorsesem la Moscova şi puteam să-mi reiau viaţa normală. Consideram că asasinarea lui Konovaleţ fusese justificată şi eram mândru de faptul că nici un nevinovat nu fusese victimă a exploziei. Nici Abwehrul, nici naţionaliştii ucraineni nu aveau nici un fel de indicii pentru a descoperi motivele reale ale eliminării lui Konovaleţ. Puteau să mă suspecteze pe mine, dar nu aveau nici o dovadă împotriva mea sau a oamenilor care organizaseră misiunea.

Şi a mai fost încă un lucru care m-a convins că slujeam o cauză dreaptă. Liderii pe care îi cunoscusem la Berlin şi la Varşovia erau aşa-numiţii ucraineni occidentalizaţi şi trebuia deseori să-i corectez când vorbeau în ucraineană, pe care o stăpâneau foarte prost. Credeam în mod sincer că aceşti oameni sunt condamnaţi de istorie. Erau totalmente izolaţi de viaţa de la Kiev şi nu aveau nici un

fel de capacitate de a înțelege puterea și performanțele sistemului sovietic. Nu erau conştienți de dezvoltarea culturală, literară şi artistică a Ucrainei. Își făcuseră educația, cei mai mulți dintre ei, în Austria sau la Praga, iar cultura ucraineană din Galiția poloneză fusese reprimată fără milă de administrația poloneză. Deşi citeau cu regularitate ziarele și revistele noastre, nu puteau să explice care sunt diferențele între o gospodărie colectivă și una de stat, sau care sunt nenumăratele relații dintre guvern şi organizațiile publice însărcinate cu serviciile sociale din Ucraina. Susțineau că se bazează pe țăranii individuali de la sate care îi vor sprijini, neștiind că, în realitate, aceştia fuseseră înlocuiți cu colhoznici.

În ziua următoare mi-am făcut apariția la Lubianka dimineața devreme și am fost convocat la o întâlnire cu noul şef al Administrației Securității Statului, NKVD, Lavrenti Beria, despre care nu știam absolut nimic altceva decât că fusese șeful GPU din Georgia în anii '20 şi după aceea devenise secretar al Partidului Comunist din Georgia. Pasov m-a însoțit la biroul lui Beria, aflat la etajul al treilea, lângă biroul mare al comisarului Iejov, şeful NKVD. Prima mea întâlnire cu Beria a durat patru ore. Pasov a tăcut, însă Beria a pus o mulțime de întrebări, una după alta, dorind să cunoască fiecare detaliu şi element al operației împotriva lui Konovaleț şi a naționaliştilor ucraineni, de la bun început.

După o oră de discuții, i-a ordonat lui Pasov să aducă dosarul cu numele conspirativ Stavka (Înaltul Comandament), unde erau înregistrate toate detaliile operațiunii. Din întrebările lui Beria mi-am dat seama că acesta era foarte competent în arta spionajului și cunoştea perfect metodele de implementare a operațiunilor de sabotaj. Beria a continuat să pună întrebări, după cum mi-am dat seama mai târziu, și pentru ca să afle cum mă obişnuisem cu viața din Occident și cum mă adaptasem la statutul meu de agent secret.

Beria a fost impresionat în mod deosebit de procedeul foarte simplu de cumpărare a biletelor de tren care îmi dădeau posibilitatea să călătoresc în mod liber prin tot continentul. Îmi amintesc că m-a întrebat cum era organizată vânzarea biletelor în aşa fel încât să fie separate cozile de pasageri pentru trenurile locale de cele pentru călătorii în străinătate. În Olanda, în Belgia şi în Franța, cei care cumpărau bilete pentru călătorii în străinătate se apropiau de ghişeu câte unul singur, atunci când erau chemați de funcționar care suna dintr-un clopoțel. Am presupus că se proceda așa pentru ca vânzătorul să-l poată ține minte mai bine pe cel care cumpăra bilete. M-a

întrebat dacă verificasem numărul de ieşiri, inclusiv pe cea de rezervă, la casa conspirativă din suburbiile Parisului şi a fost foarte surprins că nu am făcut acest lucru pentru că eram prea obosit când am sosit. Lucrul acesta m-a făcut să cred că Beria avea probabil o anumită experienţă în munca clandestină de pe vremea când lucrase în Ceka din Georgia. Îmi amintesc foarte clar că Beria era îmbrăcat cu un costum foarte modest. Mi s-a părut ciudat că nu purta cravată şi, deşi cămaşa pe care o avea era de bună calitate, avea mânecile prea lungi şi de aceea şi le sufleca. Mă simţeam oarecum stingherit, pentru că în timpul şederii mele de o zi la Paris îmi comandasem trei costume elegante, un pardesiu, cămăşi, cravate. Croitorul îmi luase măsurile şi Agaianţ le ridicase după aceea şi le trimisese la Moscova cu valiza diplomatică. Pe atunci credeam că aceea avea să fie ultima mea vizită în Occident.

Beria a manifestat un deosebit interes pentru grupul de gherilă cu care stătusem în apropiere de Barcelona. Îl cunoştea pe unul din tovarăşii din gherilă, Lev Vasilevski, ce servise şi sub comanda lui în cadrul departamentului de contrainformaţii al GPU din Georgia. Beria vorbea o rusă fluentă cu un uşor accent georgian şi era foarte politicos cu mine, dar n-a rămas calm pe tot parcursul întrevederii. A început să se agite când i-am relatat discuţiile mele cu Konovaleţ în legătură cu problema dacă să organizăm sau nu acţiuni teroriste împotriva administraţiei comuniste din Ucraina. Obiectasem pe atunci că aceasta ar duce la distrugerea organizaţiei, pentru că NKVD va lua urma asasinilor şi după aceea va zdrobi toată reţeaua. Konovaleţ susţinuse că astfel de acţiuni ar fi putut fi organizate de grupuri izolate. Insista asupra faptului că trebuie să se consolideze în mintea poporului imaginea luptei eroice.

Beria purta pince-nez pentru că era miop şi avea înfăţişarea unui mărunt slujbaş sovietic. Mi-a trecut prin minte că îşi compusese în mod deliberat această înfăţişare, pentru că la Moscova nu-l cunoştea nimeni şi oamenii nu vor da atenţie unui bărbat cu o înfăţişare cât se poate de comună care intră într-un apartament conspirativ să întâlnească un informator. Trebuie să ţinem seama de faptul că, pe atunci, unele locuri de întâlnire de la Moscova se aflau în apartamente comune, locuite de mai multe familii. Mai târziu am aflat că primul lucru pe care îl făcuse Beria după ce fusese numit adjunct al lui Iejov fusese să preia cei mai importanţi agenţi şi informatori de la şefii de departamente şi să-i conducă personal.

Beria mi-a dat cinci zile concediu ca să mă duc să-mi văd mama, care locuia tot la Melitopol. La întoarcere, trebuia să-mi reiau activitatea la Departamentul Extern. Şpigelglas şi Pasov erau încântaţi de întâlnirea mea cu Beria şi, conducându-mă la gara Kiev din Moscova, m-au asigurat că mă va aştepta o misiune importantă la întoarcere.

În timpul călătoriei cu trenul, Emma mi-a povestit despre evoluţiile extraordinare şi triste din ţară şi din NKVD. Ca urmare a epurărilor nemiloase – Iejov făcuse epurări la serviciul de contrainformaţii al NKVD în 1937 şi la Departamentul Extern în 1938 – mulţi dintre prietenii noştri apropiaţi, oameni în care aveam încredere deplină, fuseseră arestaţi şi acuzaţi de trădare. Am presupus că aceasta era consecinţa incompetenţei lui Iejov, care devenea din ce în ce mai evidentă chiar şi pentru personalul de rând din NKVD[1].

Aş dori să prezint aici un fapt important care a fost trecut cu vederea în cărţile consacrate istoriei securităţii sovietice. Înainte ca Iejov să fie adus la conducerea NKVD, nu exista un Departament special pentru cercetări interne. Asta însemna că ofiţerul însărcinat cu conducerea anchetei trebuia să cerceteze personal orice presupusă infracţiune comisă de persoanele de care răspundea. Iejov a creat un Departament de Cercetări Speciale în cadrul NKVD, care opera nu cu materiale reale, ci cu informaţii primite în timpul mărturisirilor silite făcute de suspecţi. Pentru ofiţerii noştri profesionişti, acesta era un abuz care declanşase un val de arestări bazate pe imaginaţia anchetatorilor şi pe mărturisirile smulse cu forţa. Speram că numirea lui Beria ca adjunct al lui Iejov, în iulie 1938, ar putea ajuta la corectarea acestor greşeli evidente. Bineînţeles, eram nişte naivi şi credeam sincer în decenţa şi onestitatea liderilor noştri. Ştiam, de exemplu, că Sluţki şi Şpigelglas le mutaseră din Moscova pe soţiile şi pe copiii unora dintre colegii noştri, imediat ce aceştia fuseseră arestaţi, pentru ca să nu ajungă şi ei tot la închisoare.

Întâlnirea cu familia a fost foarte emoţionantă. Emma şi cu mine eram singurii care-i întreţineam şi le trimiteam jumătate din

---

[1] Iejov a fost numit în fruntea NKVD-ului în septembrie 1936 şi Marea Teroare, cunoscută şi sub numele de Iezovşcina (domnia lui Iejov) s-a intensificat. Iejov a fost scos din funcţie în decembrie 1938, însă chiar şi înainte de această dată, din iulie până în decembrie, toate ordinele lui trebuiau contrasemnate de Beria, după cum susţine P.A. Sudoplatov. Iejov a fost arestat în 1939 şi executat în 1941. În cuvântarea rostită la Congresul XX al Partidului, la care au fost denunţate crimele lui Stalin, Hruşciov l-a descris pe Iejov ca pe un degenerat.

salarii. Am petrecut două zile la Melitopol şi apoi ne-am dus la Harkov, unde locuia familia Emmei. După călătoria în Ucraina m-am întors la Moscova perplex, năucit aproape de realităţile atrocităţilor comise acolo, pe care ni le povestiseră rudele. Nu puteam să cred că Hataievici, pe atunci secretar al Partidului comunist ucrainean, era un duşman al poporului. Învinuit că ar fi avut relaţii cu comuniştii polonezi, Kosior a fost anchetat în mod nemilos la Moscova. Mă gândeam că, poate, adevărata raţiune a acestor arestări era comiterea unor greşeli în activitatea practică a respectivelor persoane. Se ştia că Hataievici, pentru a îmbunătăţi aprovizionarea cu alimente în Ucraina în anii aceia disperaţi de foamete, fusese de acord să vândă făina ţinută în rezervă pentru mobilizare în caz de război. Pentru acest motiv a primit un vot de blam din partea partidului, în 1934, la Moscova. Probabil, îmi ziceam eu, că a mai făcut şi alte greşeli similare. Repet, eram mult prea naiv.

Când m-am întors la Moscova, Pasov şi Spigelglas m-au informat că voi fi numit asistent special al directorului Departamentului Extern. Numirea urma să fie confirmată de Comitetul Central, întrucât era vorba de un post din *nomenclatură*[1]. Din august 1938 până în noiembrie 1938, deşi nu ieşise nici un ordin special de numire, am funcţionat în această calitate.

Noua mea muncă nu a început bine. Mi-am dat seama foarte repede că şeful meu, Pasov, nu avea absolut nici un fel de experienţă în domeniul spionajului şi nu avea nici cea mai mică idee ce înseamnă să recrutezi şi să conduci un agent în Occident. Credea toate informaţiile pe care le primea de la agenţii lui, fără a avea nici cea mai mică idee cum ar putea să le verifice. Era un lucru firesc, pentru că nu ştia să facă nimic altceva decât să smulgă cu forţa mărturisiri acuzaţilor. Am fost derutat de-a dreptul când a elaborat o directivă prin care un ofiţer în misiune putea să-şi folosească propriul cifru şi să-l ocolească pe rezident, raportând direct la Centru, dacă avea motive să nu se încreadă în superiorul său. Abia mai târziu mi-a devenit clar motivul pentru care fusese dată această directivă. Şedinţa plenară a Comitetului Central din martie 1937, ceruse să se facă epurări la Departamentul Extern al NKVD, folosindu-se informaţii referitoare la neajunsurile în muncă provenite de la

---

[1] **Nomenclatura** era o listă de funcţii în care numirea se făcea cu acordul Partidului Comunist şi care constituiau, de fapt, clasa conducătoare la toate nivelele birocraţiei. Membrii acestei elite se bucurau de privilegii speciale sub formă de hrană, îmbrăcăminte, asistenţă medicală şi concedii în staţiuni exclusiviste.

agenții de rând, onești, din străinătate. Caracterul criminal al acestei rezoluții consta în faptul că era o stratagemă pentru a ascunde dorința conducerii de a se debarasa de eșalonul de frunte al directoratului serviciului de informații.

*

În 1937, republicanii spanioli au fost de acord să trimită cea mai mare parte a aurului Spaniei, rezervele de lingouri – în valoare de jumătate de miliard de dolari – la Moscova. În vara anului 1938, Agaianț a trimis o cablogramă de la Paris la Centru, în care susținea că nu fusese trimis la Moscova tot aurul, precum și celelalte metale prețioase și diamantele pe care le strânsesem în timpul războiului civil din Spania. Bănuia că o parte din aceste fonduri fuseseră subtilizate de guvernul republican și de Partidul comunist spaniol. Vestea a fost transmisă lui Stalin și lui Viaceslav Molotov, președintele Consiliului Comisarilor Poporului, care i-a ordonat lui Beria să facă imediat cercetări. Însă când i-am cerut lui Eitingon clarificări și detalii asupra tranzacțiilor, a răspuns printr-o telegramă indignată, în care a folosit un limbaj obscen. Sublinia faptul că el nu e nici funcționar, nici contabil și spunea că tezaurul fusese scos clandestin din Spania în colaborare cu Dolores Ibarruri, vestita conducătoare comunistă spaniolă.[1] Transferul avusese loc în condiții extrem de dificile. Telegrama lui Eitingon i-a făcut o impresie foarte puternică lui Beria care a propus ca, înainte să luăm măsuri împotriva rezidenților noștri din Spania, să examinăm relațiile între ofițerii care operau acolo.

Am fost instruit în mod special de Beria să cerceteze dosarele acestor tranzacții la Administrația Centrală pentru Păstrarea Tezaurului (GOHRAN). Era ușor de zis, dar mai greu de făcut, pentru că permisul de acces la dosarele GOHRAN trebuia semnat de Molotov. Asistentul acestuia a refuzat să-i înainteze documentul fără semnătura lui Iejov, comisarul poporului pentru NKVD. Semnătura lui Beria nu era suficientă. Eu nu eram la curent cu aceste reguli birocratice. Am depus documentul la secretariatul lui Iejov, pentru ca să fie semnat. În dimineața următoare a rămas tot nesemnat. Beria m-a înjurat la telefon, dar eu i-am spus că nu putusem să ajung la Iejov, care nu era la Lubianka.

— Trebuie să ajungi la el într-o chestiune guvernamentală

---

[1] Dolores Ibarruri, cunoscută sub numele de La Passionaria, după pseudonimul pe care îl folosea pentru articolele de ziar, era o vestită comunistă spaniolă care a fugit la Moscova după ce cauza republicanilor a fost înfrântă în 1939. S-a întors în Spania în 1977 și a murit în 1989.

importantă, a ripostat iritat Beria. Nu e vorba de o chestiune personală. Ia un curier care va duce documentul în servietă şi du-te la Iejov, care se află la vila lui, fiindcă nu se simte bine.

Am fost condus cu maşina, împreună cu un curier, la vila lui Iejov, aflată la periferia Moscovei. Înfăţişarea lui era ciudată. Am avut impresia că prezentam documentul la semnat unei persoane care fie că era bolnavă pe moarte, fie îşi petrecuse noaptea bând din greu. A semnat documentul fără nici un fel de întrebări sau comentarii şi eu am plecat la Kremlin să-l prezint la secretariatul lui Molotov. De acolo am plecat la GOHRAN, însoţit de doi contabili, dintre care unul, Abram Berenzon, era contabil şef al NKVD-ului din 1918. Înainte de revoluţie lucrase în calitate de contabil şef la Compania de asigurări *Rossia*, ale cărei birouri fuseseră luate de Dzerjinski. Am lucrat timp de două zile şi am verificat dosarele. Am constatat că nu se comisese nici un furt, aurul şi restul tezaurului nu fusese folosit în scopuri operaţionale de rezidenţii NKVD din Spania sau din Franţa. Atunci am aflat că documentul pentru transferul aurului fusese semnat de primul ministru al Republicii Spaniole, Francisco Largo Caballero şi de comisarul adjunct pentru Afaceri Externe, Nikolai Krestinski, care fusese împuşcat ca duşman al poporului după procesul-spectacol al lui Buharin din martie 1938. Aurul fusese luat din Spania în 1937 de cargouri sovietice, încărcat la Cartagena, baza navală spaniolă şi trimis la Odessa. De aici, fusese depozitat în subsolul băncii de stat. La data respectivă era evaluat la 518 milioane de dolari. Un alt tezaur, destinat scopurilor operaţionale ale comuniştilor spanioli şi ale guvernului republican pentru finanţarea operaţiunilor secrete, a fost trecut clandestin din Spania în Franţa şi dus apoi prin curier diplomatic la Moscova. Am tras concluzia că aceste fonduri erau suficiente pentru a-i sprijini pe emigranţii şi refugiaţii spanioli care începuseră să apară la Moscova[1].

Cu două luni înainte de transportarea în bune condiţiuni a aurului spaniol, Nikolski Orlov, rezidentul nostru şi agentul care răspundea de operaţiunile de securitate în Spania, a dispărut. Pe atunci se spunea că ar fi trebuit să-i urmeze lui Pasov la conducerea Departamentului Extern, însă cumnatul lui, Zinovi B. Kaţnelson, director adjunct al NKVD-ului ucrainean, fusese epurat în 1937 sau

---

[1] Peter Weyden, **The Passionate War**, oferă o descriere amănunţită şi impresionantă a transferului aurului. Spania a sfârşit prin a fi datoare aproximativ 50 milioane de dolari Uniunii Sovietice la încheierea războiului. Calculele finale sunt încă învăluite în mister şi în negocieri secrete.

1938, ceea ce îl convinsese pe Orlov că şi cariera lui era încheiată.

Adevăratul nume al lui Nikolski era Aleksandr Feldbin. Folosea pseudonimul Schwed şi diminutivul Liova, dar în Occident era cunoscut sub numele de Aleksandr Orlov. Îl cunoscusem pe Orlov şi în Occident, pe vremea când lucra la Centru, dar numai în treacăt. Este important să dau câteva explicaţii în legătură cu Orlov, ale cărui dezvăluiri din anii '50 şi '60 i-au ajutat în mare măsură pe americani să înţeleagă evoluţiile din Uniunea Sovietică. Nu a fost niciodată general, ci maior, dar pe atunci acest grad în serviciul de securitate echivala cu cel de colonel[1]. În anii '30, Orlov a condus serviciul de informaţii economice şi a fost implicat în relaţii secrete cu businesmenii occidentali. A avut contribuţii importante la aducerea unor tehnologii noi din Suedia în Uniunea Sovietică.

Orlov a fost şi un ziarist talentat. În 1935 şi 1936 nu a avut nimic comun cu epurările de la Moscova, iar versiunea lui ulterioară cu privire la acestea a fost acceptată de public şi este folosită chiar şi acum de scriitorii noştri pentru a descrie atrocităţile regimului. Într-o anumită măsură, ceea ce a scris el este adevărat, dar ştia foarte puţin despre circumstanţele adevărate din spatele evenimentelor descrise de el[2].

Orlov a fost unul din şefii de secţie ai directoratului informaţiilor şi deţinea gradul de maior în securitatea statului. Era renumit pentru faptul că vorbea bine engleza, germana şi franceza şi pentru succesul lui la bursa germană unde, la începutul anilor '30, a făcut bani buni. Orlov a publicat şi o carte pentru şcoala noastră specială de instruire pentru munca în străinătate. Buna mea prietenă Raisa Sobel a lucrat sub conducerea lui la Departamentul economic al GPU în anii '20 şi avea o părere foarte bună despre el. A reuşit să formeze din informatorii lui o comisie neoficială de revizie ce a dezvăluit adevăratele surse de venituri ale întreprinderilor din perioada NEP-ului, din anii '20. Abram Slutki a supervizat personal infiltrarea lui Orlov în registrele contabile măsluite. După aceea,

---

[1] P.A. Sudoplatov adaugă: „La data când a fugit Orlov, în ierarhia NKVD-ului nu exista încă gradul de general. În 1945, un decret al lui Stalin a transformat gradele din cadrul NKVD-ului în grade militare obişnuite. Gradul de maior principal al lui Orlov în cadrul serviciului de securitate era mai mic decât acela de comisar al securităţii statului, ceea ce, în conformitate cu decretul, a devenit egal cu gradul de general-maior, general cu o singură stea în cadrul Armatei Roşii".

[2] În 1953, după ce a petrecut cincisprezece ani ascuns în Statele Unite, Orlov a publicat mai multe lucrări de amintiri.

Slutki l-a transferat la Departamentul Extern, iar în anii 1934-1935 a fost numit rezident la Londra.

În anii 1936, Orlov a fost expediat în Spania, după o poveste de dragoste nefericită cu Galina Voitova, o tânără operatoare din NKVD, care s-a împuşcat în faţa clădirii din Lubianka, pentru că Orlov o părăsise, refuzând să divorţeze de soţia sa. Sluţki, care era prietenul ei apropiat, l-a transferat imediat în străinătate, înainte ca Iejov să preia funcţia de şef al NKVD-ului, în septembrie 1936. În timp ce era în Spania, Orlov a condus luptele de gherilă. Lucru şi mai important, răspundea de operaţiuni cum ar fi răpirea de persoane şi terorismul împotriva troţkiştilor şi a celor pe care serviciul special dorea să-i neutralizeze. Răspundea, de asemenea, de operaţiunile de securitate şi de transferul în bune condiţiuni al aurului Republicii Spaniole la Moscova. Pentru toate aceste operaţiuni îndrăzneţe, a fost promovat la gradul de maior al securităţii statului. *Pravda* a comunicat că maiorul din Securitatea Statului Nikolski a primit Ordinul Lenin pentru îndeplinirea unor însărcinări importante din partea guvernului. În acelaşi număr din *Pravda* se spune că Naumov (pseudonimul lui Eitingon), maior al securităţii statului a fost decorat cu Ordinul Steagul Roşu, iar căpitanul securităţii statului Lev Vasilevski a fost decorat cu Ordinul Steaua Roşie. Şpigelglas avea un respect deosebit pentru Orlov. Mergea frecvent în Spania şi mi-a spus că Orlov făcea o treabă bună acolo şi îi elimina pe troţkişti. Orlov a reuşit să publice o broşură antitroţkistă sub semnătura lui Andrei Nin, care fusese deja asasinat de echipa lui Orlov, la ordinul lui Stalin. Orlov a scris broşura ca să-l compromită pe Troţki, ca şi când Nin, care fusese cândva secretarul lui Troţki la Moscova, s-ar fi dezis de el din cauza înfrângerilor şi a comportamentului incorect al troţkiştilor din Spania. A fost o dezinformare care s-a bucurat de mult succes şi i-a fost prezentată lui Stalin direct de către Iejov.

În iulie 1938, Şpigelglas trebuia să se întâlnească cu Orlov la bordul unui vapor sovietic în apele franceze pentru a se consulta cu el. Şpigelglas bănuia că identitatea lui fusese compromisă în faţa poliţiei franceze, pentru că unii dintre agenţii lui fuseseră arestaţi după răpirea generalului Miller, liderul Ruşilor Albi, survenită cu un an în urmă. Din acest motiv, Şpigelglas se temea să coboare pe ţărm. Dar şi Orlov îşi avea bănuielile lui, se temea că va fi prins şi apoi epurat. Nu s-a dus să se întâlnească cu Şpigelglas. Orlov a fugit şi abia în noiembrie am aflat când ajunsese în America. Înainte de aceasta am semnat o *orientirovka* oficială, o informare în legătură cu

acest caz, care urma să fie trimisă la toate rezidenturile noastre. Buletinul conținea descrierea completă a lui Orlov şi a obiceiurilor sale, precum şi descrierile soției şi a fiicei lui, care fuseseră văzute pentru ultima oară cu el în Franța. Se sugera că ar fi fost răpit de serviciile speciale britanice, germane sau franceze. Am subliniat în mod deosebit faptul că Orlov era cunoscut de autoritățile franceze şi britanice pentru că participase de două ori la sesiunile Comitetului Internațional pentru noninterventie în războiul civil din Spania, ca expert în cadrul delegației sovietice. Am emis şi presupunerea că s-ar putea să fi dezertat. Din seiful rezidenturii din Barcelona lipseau 60 000 de dolari. Dispariția lui ne îngrijora, pentru că Orlov ştia de rețeaua noastră din Franța și din Germania. Îi cunoştea chiar şi pe Philby, Maclean, Burgess şi Blunt şi cunoştea felul în care începuse cooperarea lor cu noi. Dezertarea lui ridica problema dacă nu cumva Philby şi prietenii lui erau compromişi. Însă în noiembrie 1938, Beria m-a convocat la el şi, printre altele, mi-a ordonat să încetez orice efort de a-l găsi pe Orlov. Urma să reiau cercetările numai la ordinul lui direct. Explicația era că Orlov îi trimisese lui Stalin o scrisoare personală din America şi îi explicase că fugise întrucât se temea că va fi arestat imediat ce se va urca la bordul navei sovietice.

Scrisoarea arăta că dacă va descoperi că se fac încercări de a fi localizat, sau dacă va constata că este urmărit, va da ordin avocatului său să dea în vileag o scrisoare pe care o depusese la o bancă din Elveția şi în care se aflau informații referitoare la falsificarea de materiale pentru Comitetul Internațional de Neintervenție în războiul civil din Spania. Amenința, de asemenea, că va spune toată povestea aurului spaniol care fusese depozitat în secret la Moscova şi va furniza listele transporturilor. Această relatare ar fi fost foarte stânjenitoare pentru guvernul sovietic şi pentru refugiații spanioli din Mexic, pentru că sprijinul militar acordat de sovietici republicanilor fusese, chipurile, în numele solidarității socialiste. Plata în aur şi obiecte de valoare era secretă. Orlov l-a rugat pe Stalin să n-o persecute pe bătrâna sa mamă rămasă la Moscova şi a spus că dacă i se acceptă condițiile, nu va dezvălui nici unul din secretele NKVD-ului pe care le cunoştea. Nu cred că motivul pentru care Orlov nu i-a dat în vileag pe membrii grupului de la Cambridge a fost loialitatea față de sistemul sovietic. Orlov se străduia pur şi simplu să supraviețuiască. Ordinul primit de la Beria arăta că la nivelul Comitetului Central se luase hotărârea să fie lăsat în pace.

*

În august 1938 am aflat pentru prima oară de răpirile şi asasinările troţkiştilor şi ale dezertorilor, executate în Europa în anii '30. Cazul lui Ignace Reiss trebuie corectat. Reiss, alias Poreţki, fusese implantat clandestin în Europa de Vest. Primise sume mari de bani pe care nu le decontase şi se temea că va cădea victimă epurărilor. Reiss s-a hotărât să folosească fondurile pentru operaţiuni ca să dezerteze aşa că a depus banii într-o bancă americană. Înainte să dezerteze, în anul 1937, a scris o scrisoare Ambasadei sovietice din Paris şi l-a denunţat pe Stalin. Scrisoarea a ajuns într-o publicaţie troţkistă. Aceasta a fost o eroare fatală. Din dosarul lui Reiss este clar că nu a simpatizat niciodată cu Troţki şi nici cu vreunul din grupurile de sprijinitori ai acestuia, dar, după apariţia scrisorii, Stalin l-a bifat, urmând a fi eliminat.

Reiss ducea un stil de viaţă boemă şi a fost curând depistat la Paris de reţeaua lui Şpigelglas. Asasinatul a fost comis de un clandestin bulgar aflat în slujba noastră, Boris Afanasiev şi de cumnatul lui, Victor Pravdin. L-au găsit la Lausanne, în Elveţia şi s-au aşezat alături de el la o masă dintr-un mic restaurant, unde acesta bea vârtos. Reiss a continuat să bea şi cu cei doi bulgari, care se dădeau drept oameni de afaceri. Afanasiev şi Pravdin au înscenat o ceartă cu Reiss, l-au îmbrâncit afară din restaurant şi l-au băgat în maşina lor. La cinci kilometri de restaurant l-au împuşcat şi l-au lăsat pe marginea drumului.

I-am primit pe Afanasiev şi pe Pravdin într-un apartament conspirativ din Moscova când s-au întors din misiune. Era cu ei şi Şpigelglas, mentorul lor. Afanasiev şi Pravdin au fost răsplătiţi cu Ordinul Steagul Roşu. Printr-un decret guvernamental special, mama lui Pravdin, care locuia la Paris, a primit o pensie. Afanasiev a devenit ofiţer în cadrul directoratului de informaţii, iar Pravdin a intrat la Editura în limbi străine de la Moscova unde a lucrat până la moarte, în anul 1970. Afirmaţiile că Serghei Efron, soţul vestitei poetese ruse Marina Ţvetaeva, ar fi fost implicat în trădarea lui Reiss către NKVD sunt false. Efron, care lucra pentru NKVD la Paris, nu avea nici cea mai mică idee unde se afla Reiss.

Şi cazul lui Gheorghi Agabekov necesită unele clarificări. În anii '20, Agabekov era rezident al OGPU la Istanbul, în Turcia. A dezertat pentru că era prieten apropiat cu Iakov Blumkin, demascat ca simpatizant al lui Troţki. Agabekov, aşa credeam noi, se îndrăgostise de fiica unui ofiţer de spionaj britanic de la Istanbul şi

povestea lui cu această femeie şi cu spionajul britanic a durat cinci ani, până când aceasta l-a părăsit. Având nevoie disperată de bani, a publicat două cărţi în Occident, apoi s-a implicat în afaceri riscante cu emigranţi din Caucaz, susţinând că poate să scoată clandestin din Uniunea Sovietică tezaurele de familie ascunse.

S-a spus că Agabekov a fost asasinat în Pirinei, la graniţa dintre Spania şi Franţa, dar, în realitate, Agabekov a fost ucis la Paris, după ce a fost atras într-o casă conspirativă unde ar fi trebuit să încheie o tranzacţie clandestină în vederea scoaterii din ţară a mai multor cantităţi de diamante, perle şi metale preţioase aparţinând unei familii armeneşti înstărite. Armeanul, cu care se întâlnise la Anvers, era o momeală. L-a atras pe Agabekov în casa conspirativă făcând apel la sentimentele lui naţional patriotice. În casa conspirativă îl aştepta un fost ofiţer al armatei turce, asasinul nostru, împreună cu un tânăr agent secret, Aleksandr Korotkov care avea să devină mai târziu şeful Departamentului Secret din Primul Directorat al anilor '50. Turcul l-a străpuns pe Agabekov cu cuţitul şi l-a omorât. Corpul lui Agabekov a fost înghesuit într-o valiză, aruncat în mare şi nu a mai fost găsit.

Turcul şi Korotkov au mai executat şi o altă misiune teroristă în 1938. Tânărul nostru agent Ale Taubman, cu numele conspirativ de Puiul, un evreu lituanian, a câştigat încrederea lui Rudolf Klement, şeful organizaţiei troţkiste europene şi secretar al aşa-numitei Internaţionale a Patra. Taubman a fost asistentul lui Klement timp de un an şi jumătate. Într-o seară, Taubman l-a invitat pe Klement la cină, acasă la nişte prieteni de-ai lui, şi l-a condus apoi într-un apartament de pe Boulevard St. Michel, pe malul stâng. Turcul şi Korotkov îl aşteptau. Turcul l-a înjunghiat şi i-a tăiat capul, apoi i-a pus corpul într-o valiză şi a aruncat-o în Sena. Trupul fără cap al lui Klement a fost găsit şi identificat de poliţia franceză, dar în acel moment Taubman, Korotkov şi turcul erau departe de Paris, în drum spre Moscova.

Când au ajuns aici au fost decoraţi şi eu a trebuit să le găsesc alte slujbe. Turcul a fost pus să răspundă de o casă conspirativă din Moscova. Lui Taubman i s-a schimbat numele în Semionov şi a fost trimis la studii, la Institutul de utilaje chimice, pentru a deveni inginer. Korotkov a rămas ofiţer de informaţii şi a avut o ascensiune rapidă.

Walter Kriviţki, ofiţer de informaţii care a fugit în 1937 şi a apărut apoi în 1939 în America, a scris o carte: *In serviciul secret al*

lui Stalin şi în februarie 1941 a fost găsit mort într-o cameră de hotel din Washington. S-a presupus că ar fi fost asasinat de NKVD, deşi verdictul poliţiei a fost sinucidere. A existat un ordin al NKVD referitor la căutarea lui Kriviţki, dar acesta era un document de rutină care se emitea în cazul tuturor dezertorilor. Nu ne-a părut rău că a murit, dar n-a murit cu ajutorul nostru. Am socotit că s-a sinucis ca urmare a unei depresiuni nervoase.

CÂND COMUNISMUL ÎŞI ÎNGHIŢEA COPIII

Când moare un dezertor sau este asasinat un personaj politic de seamă este un moment potrivit pentru a fi exploatat. Pot apărea diverse versiuni şi motive. Motivul cel mai firesc al unei morţi, sau motivul cel mai logic pentru un asasinat poate să fie inacceptabil din punct de vedere politic şi de aceea este îngropat sub mai multe straturi de motivaţii, nuanţe, înşelătorii şi acuzaţii.

Moartea lui Serghei M. Kirov, liderul de partid din Leningrad, survenită în 1934, este un exemplu clasic în acest sens. Asasinarea lui a fost exploatată din plin de Stalin pentru îndepărtarea oponenţilor săi şi pentru lansarea unei campanii de teroare. De la bun început Stalin a lansat ideea că ar fi existat un complot troţkist împotriva lui Kirov. Kirov a fost împuşcat de Leonid Nikolaev, soţul înşelat al Mildei Draule, care era chelneriţă în cadrul secretariatului lui Kirov de la Institutul Smolnîi. Era foarte firesc ca gardienii să-l lase pe Nikolaev să intre, căci era soţul uneia din persoanele care lucrau acolo şi un vizitator frecvent al institutului. Nu exista nici un sistem de permise speciale şi Nikolaev era suficient să arate carnetul de partid ca să intre în zonele cu acces limitat.

Am aflat aceste amănunte de la Emma, care lucra în Departamentul Secret al Biroului Politic (cultură şi ideologie) al NKVD-ului, în grupul care supraveghea Bolşoi Teatr şi Baletul din Leningrad (care a primit ulterior numele lui Kirov). Când a fost asasinat Kirov, echipa Emmei cerceta relaţiile personale ale lui Kirov cu membrii baletului. S-a aflat că acesta avea mai multe amante, atât

la Bolşoi Teatr, cât şi la Baletul din Leningrad, iar Milda Draule servise la câteva dintre petrecerile lui Kirov. Milda Draule, o tânără evreică foarte atrăgătoare, devenise şi ea una din amantele lui Kirov, deşi era căsătorită cu Nikolaev, funcţionar mărunt la una din organizaţiile districtuale de partid din Leningrad. La un moment dat se certase cu superiorii lui şi fusese dat afară din partid şi o pusese atunci pe soţia lui să-i ceară lui Kirov să-l ajute. Kirov fusese de acord şi aranjase ca Nikolaev să fie reprimit în partid, dar într-o funcţie modestă. Milda se pregătea tocmai să divorţeze de el, când acesta l-a împuşcat pe Kirov.

Stalin şi, mai târziu, Hruşciov, Gorbaciov şi Aleksandr Iakovlev[1], fiecare din alte motive, au dorit să păstreze intactă memoria lui Kirov şi reputaţia lui de erou neîntinat. Partidul comunist, care cerea tuturor membrilor săi o conduită morală ireproşabilă, nu-şi putea permite să anunţe că una dintre icoanele lui sfinte, şeful Partidului comunist din Leningrad, era un desfrânat, implicat în tot felul de poveşti imorale şi adulter. Toate versiunile oficiale publicate în presă în legătură cu asasinatul sunt inventate. Versiunea lui Stalin era că Kirov fusese ucis de Nikolaev, ajutat de liderii din Leningrad ai NKVD-ului, Filipp D. Medved şi Ivan V. Zaporojeţ, din ordinul lui Troţki şi al lui Zinoviev[2]. Stalin a creat din moartea lui Kirov mitul unei rebeliuni secrete care i-a permis să epureze rândurile partidului de toţi duşmanii şi rivalii săi. Versiunea lui Hruşciov a fost că Kirov a fost împuşcat de Nikolaev, ajutat de Medved şi de Zaporojeţ, din ordinul lui Stalin. Hruşciov a reluat povestea după care Kirov ar fi fost îndemnat de alţi conducători de partid să candideze împotriva lui Stalin la postul de secretar general la Congresul al XVII-lea al Partidului. Când a aflat de această opoziţie, Stalin s-a hotărât să-l elimine pe Kirov, în conformitate cu

---

[1] Aleksandr Iakovlev, fost ambasador sovietic în Canada, a fost adus înapoi în 1985 de Mihail Gorbaciov. A devenit membru al Biroului Politic şi cel mai apropiat consilier al lui Gorbaciov în probleme de politică internă şi externă. Biroul Politic era principalul organ de decizie politică al Partidului Comunist, aşadar centrul puterii din Uniunea Sovietică.

[2] Grigori Evseievici Zinoviev a fost unul din principalii organizatori ai bolşevicilor în timpul lui Lenin şi teoretician de frunte în anii '20. S-a opus cu tărie lui Stalin. În luptele interne pentru putere care au urmat după moartea lui Lenin, Zinoviev, a cărui putere era concentrată în special la Leningrad, a fost eliminat de Stalin şi înlăturat din toate funcţiile. A fost condamnat la zece ani închisoare, pentru „complicitate morală“ la asasinarea lui Kirov şi a fost judecat din nou în cadrul unui proces-spectacol înainte de a fi executat în 1936.

această versiune[1]. Hruşciov adăuga astfel încă o acuzaţie pe lista lungă a crimelor pe care le atribuia lui Stalin. Această versiune a fost după aceea confirmată de Gorbaciov şi de Iakovlev în cadrul campaniei lor antistaliniste. Nedezvăluind ceea ce se întâmplase de fapt, Gorbaciov şi Iakovlev au încercat să salveze reputaţia partidului comunist şi să arunce vina pentru eşecurile lui pe Stalin.

Documentele dovedesc că Zaporojeţ, presupusul complice principal al ofiţerului care s-a ocupat de cazul lui Nikolaev, era în concediu în Crimeea, cu piciorul rupt când, fusese împuşcat Kirov. Întreaga familie a lui Nikolaev, Milda Draule şi mama acesteia, au fost împuşcaţi de un pluton de execuţie la câteva luni după moartea lui Kirov. Milda şi familia ei nevinovată nu au fost reabilitaţi până în decembrie 1990, când cazul ei a fost prezentat în presa sovietică.

Ofiţerii superiori din NKVD, în special cei care aveau cunoştinţă de felul de viaţă al lui Kirov, ştiau că motivul adevărat al asasinatului fusese gelozia unui bărbat. Dar nimeni nu îndrăznea nici măcar să discute despre acest caz, pentru că Stalin promulgase varianta unei conspiraţii împotriva partidului şi aceasta nu putea fi contrazisă. Înainte de uciderea lui Kirov, Stalin obişnuia să se plimbe pe Arbat[2], însoţit de Vlasik[3] şi de doi bodyguarzi, să-i facă vizite lui Demian Bednîi, renumitul poet. Pe atunci era suficient pentru un membru de partid să prezinte carnetul şi putea să intre chiar la sediul Comitetului Central. Orice ofiţer al NKVD-ului care avea o insignă cu spada şi scutul cekist putea să intre la sediul din Lubianka. Membrii de partid aveau voie să meargă oriunde, cu excepţia închisorilor. Tot acest sistem a fost schimbat radical după asasinarea lui Kirov. A fost un pretext pentru instituirea unui control mult mai sever care nu s-a mai normalizat de atunci niciodată.

Felul în care moartea lui Kirov a fost exploatată de succesorii lui Stalin este un exemplu clasic al încercărilor partidului de a păstra mitul că lui Stalin i s-au opus elemente sănătoase din cadrul condu-

---

[1] Kirov fusese abordat de vechii tovarăşi de arme ai lui Lenin care îi spuseseră că venise vremea să împlinească testamentul lui Lenin, o scrisoare pe care acesta o scrisese în 1923 şi în care propunea „tovarăşilor să găsească o cale de a-l îndepărta pe Stalin" din funcţia de secretar general al partidului şi să numească un alt bărbat „mai tolerant, mai loial, mai politicos, mai atent cu tovarăşii, mai puţin capricios". Kirov i-a spus lui Stalin de propunerea aceasta, de a candida împotriva lui pentru funcţia de secretar general la congres. Se spune că Stalin a ascultat şi i-a mulţumit lui Kirov.

[2] Arbat este un cartier vechi al Moscovei, locul preferat al scriitorilor şi al artiştilor.

[3] General-locotenent N.S. Vlasik era şeful bodyguarzilor lui Stalin.

cerii partidului, în frunte cu Kirov, şi să lase să se înţeleagă că Kirov ar fi fost o alternativă mai bună decât Stalin. În realitate, Kirov era unul din elementele esenţiale ale sistemului lui Stalin. Era un stalinist îndârjit care a luat parte activă la eliminarea grupărilor de opoziţie din partid. Kirov nu lăsa nici o şansă opoziţiei, nu era cu nimic mai bun decât ceilalţi membri ai cercului de colaboratori apropiaţi ai lui Stalin.

Speculaţii pe marginea morţii lui s-au mai făcut în continuare până în anii '60. Îmi amintesc că soseau scrisori anonime în care se spunea că adevăratul asasin a scăpat. Dmitri Efemov, ministrul securităţii statului din Lituania, în anii '40, mi-a spus după război că a primit ordin să-l caute pe asasinul lui Kirov despre care se spunea că s-ar fi ascuns într-un mic orăşel din Lituania. L-au găsit apoi pe autorul scrisorilor anonime, care era de fapt un alcoolic.

Raportul Comitetului Central al Partidului în legătură cu moartea lui Kirov nu a fost publicat niciodată. Cazul a fost închis abia la 20 septembrie 1990, când membrii familiei Nikolaev au fost reabilitaţi în mod oficial de Curtea Supremă a URSS. Decizia Curţii a stabilit că nu a existat un complot pentru uciderea lui Kirov şi că toţi aşa-zişii colaboratori ai lui Nikolaev erau pur şi simplu rivali ai lui Stalin sau martori ai exceselor sale. Cu toate acestea Procuratura a introdus dosarul privind reabilitarea familiei la Curtea Supremă abia după desfiinţarea Comisiei de Control, în iulie 1990, în ciuda obiecţiilor serioase ridicate de Aleksandr Iakovlev. Şi nci chiar Medved şi Zaporojeţ nu au fost absolviţi de acuzaţia de înaltă trădare, inclusiv de conspiraţie pentru uciderea lui Kirov şi colaborare cu spionajul german. De ce? Procuratura se temea să ridice această chestiune, pentru că, neoficial, Medved şi Zaporojeţ sunt consideraţi vinovaţi şi de alte crime în anii epurărilor. Cât priveşte acuzaţiile formulate de Hruşciov, nu există documente din care să reiasă amestecul lui Stalin sau al personalului NKVD-ului în asasinarea lui Kirov.

Serghei Lavrin, profesor de Istoria Partidului Comunist la Universitatea din Moscova, a spus la o întâlnire cu activiştii de partid din 1986, la care se discuta rescrierea istoriei, că problema lui Kirov era clară pentru cei care lucrau în cadrul partidului. Legătura Mildei Draule cu Kirov s-a dovedit a fi fatală, din cauza geloziei soţului acesteia, Nikolaev, un nevropat notoriu, cu reputaţie de scandalagiu. O privire proaspătă aruncată în problema faimosului asasinat nu ar face decât să scoată la iveală rufele murdare ale

relațiilor personale ale lui Kirov și să încalce regula de partid care interzice dezvăluirea în public a vieții particulare a membrilor Biroului Politic.

La 4 noiembrie 1990 *Pravda* a publicat un raport al comisiei de investigare a afacerii Kirov, în care se spunea că motivul asasinării acestuia a fost personal, dar nu dădea nici un fel de detalii cu privire la împrejurări sau motiv. *Pravda* nu a menționat numele Mildei Draule. Raportul îl acuza pe Iakovlev, care se retrăsese din funcția de președinte al comisiei pentru investigarea crimelor lui Stalin, că blochează reabilitarea familiei lui Nikolaev și a altor oameni nevinovați, acuzați de conspirație.

Iakovlev a răspuns indignat (*Pravda*, 28 ianuarie 1991) că el crede în continuare în existența unei conspirații căreia îi căzuse victimă Kirov și că existau mai multe versiuni în legătură cu felul în care fusese plănuit și executat asasinatul. Iakovlev nu s-a referit nici la Milda Draule nici la presupusa încercare de nominalizare a lui Kirov pentru funcția de șef al partidului la Congresul XVII.

În cartea sa despre Stalin, Dmitri Volkogonov se referă la zvonurile privitoare la relația dintre Milda Draule și Kirov, dar o respinge ca fiind o simplă bârfă. Materialele incriminatoare în legătură cu „relațiile speciale“ dintre Milda Draule și Kirov, despre care îmi vorbiseră soția mea și generalul Leonid F. Raihman, pe atunci șef al contraspionajului din Leningrad, au fost măsluite în rapoartele operaționale ale informatorilor NKVD de la Baletul din Leningrad. Balerinele care fuseseră amantele lui Kirov o considerau pe Draule rivală. Unele dintre ele, care fuseseră cam indiscrete în privința relațiilor lor, au fost trimise în lagăre de muncă pentru *agitație antisovietică denigratoare.*

Numele și amintirea lui Kirov erau sacrosancte. Pe atunci gândeam foarte partinic. Nu m-am îndoit nici o clipă de necesitatea de a se apăra prestigiul partidului ascunzându-se faptele reale legate de asasinarea lui Kirov. Noi, cekiștii, eram considerați, neoficial, cei care făceau munca murdară a revoluției. Era un rol pe care îl acceptasem cu sentimente contradictorii. Kirov simboliza conducerea țării. Era un stalinist neclintit. Evident că numai un dușman putea să-l ucidă. Pe atunci credeam în mod sincer și mai cred și astăzi că Zinoviev, Kamenev[1], Troțki și Buharin erau adevărații dușmani ai

[1] Lev B. Kamenev a colaborat îndeaproape cu Zinoviev ca organizator al partidului bolșevic și sprijinitorul lui Lenin. Deși s-a opus preluării puterii de către bolșevici în octombrie 1917, a deținut importante funcții guvernamentale și a luat partea lui Stalin împotriva lui Troțki.

lui Stalin. Şi în cadrul sistemului totalitar în care operau, asta înseamnă că sunt duşmani ai statului. Întrucât îi priveam ca pe nişte duşmani şi nu simţeam nici un fel de milă pentru ei, am considerat acuzaţiile exagerate împotriva lor drept nişte detalii minore. Eram un comunist idealist şi nu mi-am dat seama decât mult mai târziu de importanţa crucială a ceea ce părea să fie numai o minciună minoră la vremea respectivă. Din acest punct de vedere regret că am greşit atât de mult.

Trebuie să simţim remuşcări pentru cei nevinovaţi deoarece, cu sau fără ştirea noastră, eram implicaţi în acţiunile unei maşini opresive monumentale dintr-o ţară înapoiată. Amploarea acestor represiuni încă mă mai şochează şi acum. Analizând din punct de vedere istoric epurările, cred că pot fi comparate, prin proporţiile lor – căci au afectat armata, ţărănimea şi birocraţia – cu acţiunile similare întreprinse de Ivan ce Groaznic şi Petru cel Mare. Este tragic pentru această ţară să aibă tradiţii atât de crude de crime în masă.

Conspiraţia împotriva lui Kirov a fost extinsă treptat de Stalin de la cunoştinţele lui Nikolaev la familia Draule, apoi la Zinoviev şi Kamenev, care au fost acuzaţi la început de responsabilitate morală pentru asasinat şi apoi că l-au plănuit în mod concret. Colegii lui Nikolaev erau implicaţi în opoziţia lui Zinoviev. Apoi Stalin a vrut să se debaraseze de Iagoda[1] şi de lucrătorii din NKVD care ştiau adevărul. Iagoda a fost acuzat că a fost principalul organizator al asasinării lui Kirov. Generalul Raihman mi-a spus că Stalin a ordonat ca şi văduva lui Kirov să fie supravegheată timp de douăzeci şi patru de ore pe zi până la moarte. Întreaga afacere a fost manipulată de Stalin pentru propriile lui scopuri şi a continuat să fie acoperită din motive politice.

Asasinarea lui Kirov a fost folosită pentru a se abate atenţia opiniei publice de la crizele economice şi politice din ce în ce mai grave. Adevărul asupra uciderii lui Kirov era de neconceput în acest

---

Împreună cu Zinoviev a condus opoziţia împotriva lui Stalin. A fost exclus de două ori din Partidul Comunist dar a fost reprimit. În 1935 a fost exclus din nou şi băgat la închisoare. A fost executat în timpul epurărilor din 1936, după un proces-spectacol la care a fost judecat împreună cu Zinoviev.

[1] G. Iagoda a condus NKVD-ul din 1934 până în 1936. El a înscenat şi a condus procesul-spectacol al lui Zinoviev şi Kamenev din 1936 şi a introdus munca forţată pentru construirea infamului Canal Marea Albă. În septembrie 1936 Iagoda a fost arestat sub acuzaţia de conspiraţie, spionaj şi trădare. A fost împuşcat în martie 1938.

context. Nici unul din cei aflați în conducere nu avea puterea de a-l înfrunta pe Stalin și modul în care se folosea de această crimă pentru propriile lui scopuri și, din acest motiv, fiecare nouă cercetare inventa alte minciuni făcând și mai dificilă reconstituirea evenimentelor pentru generațiile viitoare.

Nu există nici un fel de dovezi că Stalin ar fi ordonat asasinarea lui Kirov pentru a elimina un rival la putere. Mai degrabă este vorba de faptul că, aflând de moartea lui Kirov, Stalin a văzut în ea o ocazie favorabilă și a profitat de ea. Stalin a decis să inventeze o mare conspirație împotriva lui Kirov și a lui însuși. A exploatat această situație pentru a-i elimina pe toți cei bănuiți a fi rivali sau oponenți, ceea ce el nu putea să tolereze. Sunt convins că uciderea lui Kirov a fost un act personal, însă dezvăluirea acelei motivații personale ar fi fost atât de dăunătoare pentru partid, instrumentul puterii și exemplul moral al poporului sovietic, încât până în ziua de astăzi istoria adevărată este ascunsă. Nici un fel de materiale compromițătoare nu se dezvăluie în legătură cu un membru al Biroului Politic decât dacă acesta este supus epurărilor, iar Kirov a rămas un sfânt al comunismului.

*

În 1938, teama plutea în aer. Serghei Șpigelglas, director adjunct al Departamentului Extern din NKVD, se întuneca tot mai mult la față pe zi ce trecea. A renunțat la obiceiul de a-și petrece weekend-ul cu mine și cu alți prieteni la directorat. Brusc, în septembrie 1938, s-a aflat că secretarul lui Iejov, șeful NKVD-ului, s-ar fi împușcat în timp ce se plimba cu barca pe râul Moscova. S-a emis o directivă surprinzătoare, conform căreia nici un ordin de arestare nu mai era valabil fără semnătura lui Beria, prim-adjunct al lui Iejov. S-a răspândit zvonul că Beria începuse să-i spună lui Iejov *dorogoi Ezoik*, diminutiv de la numele lui de familie și că se băteau reciproc pe umeri. Însă comportamentul lor prietenesc era numai de fațadă. Era greu de exprimat în cuvinte, însă simțeam un fel de amenințare plutind în aer. La Lubianka, oamenii aveau o atitudine reținută și refuzau să discute. Nu se mai făceau bancuri și nu se mai bârfea pe la colțuri. Se auzise că o comisie de la Comitetul Central al Partidului comunist urma să cerceteze operațiunile NKVD-ului.

Îmi amintesc cu multă claritate evoluțiile extraordinare care au urmat. În noiembrie, în ajunul aniversării revoluției, am fost trezit din somn de un telefon, la ora 4 dimineața. La telefon era Vladimir Kozlov, șeful secretariatului Departamentului Extern. Vorbea pe un ton oficial, dar teribil de neliniștit.

— Pavel Anatolievici, sunteți convocat imediat la tovarăşul Merkulov, prim-director adjunct al administrației Securității Statului. Maşina vă aşteaptă. Veniți cât mai curând posibil. Şpigelglas şi Pasov au fost arestați.

Emma era extrem de îngrijorată, iar eu eram convins că acum venise rândul meu să fiu arestat. La Lubianka am fost întâmpinat de Kozlov, care m-a însoțit până la biroul lui Merkulov, de la etajul trei. Vsevolod Merkulov m-a salutat ca de obicei, într-o manieră politicoasă şi cu simpatie în voce şi ne-a propus să mergem de îndată să-l vedem pe Lavrenti Pavlovici – pe însuşi Beria. Eram nervos şi mă aşteptam la un fel de interogatoriu în privința legăturilor mele cu Şpigelglas, însă Beria m-a luat prin surprindere. M-a anunțat pe un ton foarte oficial că Pasov şi Şpigelglas fuseseră arestați şi acuzați că înşelaseră partidul, iar eu trebuie să preiau imediat conducerea în calitate de director al Departamentului Extern. Mi-a spus să-i raportez direct lui toate chestiunile importante şi urgente. I-am spus lui Beria că biroul lui Pasov era sigilat şi nu puteam intra.

— Rupe sigiliul imediat şi pe viitor să nu mă mai plictiseşti cu probleme tipice pentru un copil de şcoală, a spus Beria aspru.

Zece minute mai târziu examinam documentele lui Pasov. Erau de-a dreptul uluitoare. Primul era o *spravka*, notă informativă, referitoare la Grigori Heifeț, pe atunci rezidentul nostru din Italia. Raportul sublinia legăturile acestuia cu elementele care simpatizau cu ideologia deviaționistă din Comintern[1], unde lucrase. Se sugera, de asemenea, că anumite legături ale lui cu foşti absolvenți ai Institutului Politehnic din Jena, Germania, promoția 1926, erau suspecte. Îmi amintesc şi acum nota lui Iejov: „Să fie rechemat la Moscova. Arestat imediat".

Un alt document era o recomandare către Comitetul Central şi Prezidiul Sovietului Suprem al Uniunii ca să mi se acorde mie, Pavel Anatolievici Sudoplatov, Ordinul Steagul Roşu, pentru îndeplinirea unor importante misiuni guvernamentale în străinătate, în mai 1938. Acesta era semnat de Iejov. Mai exista şi o notă nesemnată prin care se propunea să fiu numit asistent al directorului Departamentului

---

[1] Cominternul sau Internaționala Comunistă era o asociație de partide comuniste din întreaga lume, înființată în 1919 de Lenin pentru a promova politica sovietică. Era un instrument în mâinile conducerii sovietice şi luptele sale interne le reflectau pe cele din cadrul conducerii bolşevice. Cea mai mare parte a liderilor lui, ruşi şi comunişti străini care trăiau în exil la Moscova, au fost executați în timpul campaniei de epurări din 1936-1938, după care Cominternul a fost dizolvat de Stalin în 1943.

Extern. Am dus aceste documente la Merculov, adjunctul lui Beria, care a zâmbit şi, spre marea mea surprindere, le-a rupt în faţa mea şi le-a aruncat la coşul de hârtii. Am rămas tăcut, însă mă simţeam nedreptăţit pentru că nu mai urma să primesc răsplata care mi se cuvenea, întrucât îmi riscasem viaţa şi dusesem la îndeplinire o misiune importantă. Nu înţelegeam pe atunci ce noroc aveam că pierdeam acea medalie şi avansarea.

Mai târziu, în aceeaşi zi, a sunat telefonul. Era Kiselov, adjunctul lui Gheorghi M. Malenkov de la Comitetul Central. M-a certat foarte aspru pentru întârzierea în livrarea fondurilor pentru operaţiunile clandestine ale Cominternului în Europa Occidentală. Era încă şi mai furios că nu apăruse nimeni din partea NKVD-ului la o întrunire a Comisiei Spaniole din cadrul Comitetului Central. Am încercat să-i explic că nu ştiam nimic de nici un fel de fonduri şi nu ştiam cine răspunde de tranzacţii.

— N-a venit nimeni la şedinţa de la Comitetul Central pentru că Pasov şi adjunctul lui au fost arestaţi, am spus eu.

I-am explicat că preluasem problemele numai cu două ore mai înainte. Kiselov n-a răspuns, a trântit telefonul în furcă şi legătura s-a întrerupt.

În timpul celor trei săptămâni cât am funcţionat ca director al serviciului am aflat care era structura şi organizarea operaţiunilor noastre clandestine de spionaj în străinătate. La NKVD existau două servicii de informaţii în străinătate. Departamentul Extern, care fusese condus de Artuzov, apoi de Sluţki şi de Pasov, trebuia să coroboreze la Centrul din Moscova operaţiunile de culegere de informaţii pe cale legală – personalul aflat sub acoperire diplomatică şi comercială – cu ceea ce ofereau reţelele clandestine. Sarcina lor primordială era să monitorizeze guvernele şi corporaţiile de afaceri care finanţau pe ascuns activităţile îndreptate împotriva Uniunii Sovietice de către emigranţii ruşi şi exilaţi ai Armatei Albe din Europa şi din China. Departamentul Extern avea secţiuni geografice, o secţie pentru informaţii ştiinţifice şi tehnologice, şi una pentru informaţii economice. Aceste secţii prelucrau materialul provenit de la rezidenturile noastre legale şi clandestine din străinătate. Predominau, în mod firesc, operaţiunile de penetrare clandestină, întrucât Uniunea Sovietică nu avea pe atunci multe reprezentanţe în străinătate. În felul acesta, ponderea operaţiunilor puse la cale prin intermediul canalelor clandestine era foarte semnificativă.

Mai avea încă un serviciu de informații, Administrația pentru Misiuni Speciale, subordonată conducerii NKVD, o rețea de rezervă desemnată să execute operațiuni de sabotaj în caz de război. Din acest motiv, Misiunile Speciale nu aveau reprezentanți în cadrul misiunilor noastre diplomatice sau comerciale din străinătate. Administrația Misiunilor Speciale se compunea numai din douăzeci de ofițeri de la Centru, care făceau planificarea şi organizarea. Toți ceilalți ofițeri de la Misiunile Speciale lucrau în străinătate, sub diverse acoperiri legale. Pe atunci, aveam aproximativ şaizeci de agenți secreți. Am înțeles curând că şeful NKVD-ului avea posibilitatea să decidă dacă urmează să folosească resursele Departamentului Extern sau ale Administrației pentru Misiunile Speciale pentru a duce la îndeplinire un asasinat. Erau folosite amândouă posibilitățile, în funcţie de împrejurări.

Misiunile Speciale, cunoscute şi sub numele de Grupul Iaşa, au fost conduse timp de peste zece ani de Iakov Serebreanski, cel care organizase răpirea generalului Aleksandr Kutepov, şeful Uniunii Militare a Ruşilor Albi de la Paris, în anul 1930. Serebreanski fusese membru al organizației teroriste a Partidului Revoluționarilor Socialişti din Rusia țaristă. Răspunsese de asasinarea ofițerilor de poliție şi de contrainformații ai țarului care organizaseră pogromul evreilor de la Moghilov, în Bielorusia. Grupul Iaşa îşi înființase rețele în anii '20 în Franța, Germania şi Peninsula Scandinavică. Îşi alegea membrii dintre oamenii care lucrau pe ascuns pentru Comintern şi care nu erau amestecați în nici un fel de activități de propagandă şi păstraseră secret faptul că făceau parte din partidele comuniste naționale. În noiembrie 1938, Serebreanski fusese arestat şi condamnat la moarte, dar nu fusese împuşcat. A fost eliberat în 1941 şi, la propunerea mea, când a izbucnit războiul, a fost numit şef al unei secții care se ocupa cu recrutarea prizonierilor germani de război. A plasat agenți în Europa Occidentală până în 1946.

În 1946, când Viktor S. Abakumov a fost numit ministru al securității statului, a venit timpul ca Serebreanski să se retragă. Abakumov se ocupase de cazul lui în 1938, îl interogase cu brutalitate şi îl silise să dea o mărturie falsă. Serebreanski nu mai putea să rămână în funcție. A ieşit la pensie cu gradul de colonel şi a primit pensie, însă, din nefericire, după moartea lui Stalin a fost numit adjunct al meu în cadrul lărgit al Ministerului de Interne (MVD), sub conducerea lui Beria. A fost arestat pentru a doua oară împreună cu soția în 1953, sub acuzația de a fi unul din complicii lui

Beria şi că plănuise să asasineze Prezidiul Comitetului Central. A murit în închisoare în timpul interogatoriului, în anul 1956, şi a fost reabilitat post mortem de Iuri Andropov[1], care a aflat de soarta lui când a ordonat să se scrie prima istorie a spionajului sovietic.

Abia în 1963 am aflat care au fost adevăratele motive ale epurărilor drastice din NKVD, din ultimele luni ale anului 1938. Întreaga poveste, care nu mai fusese dezvăluită niciodată până atunci, mi-a fost relatată de Stepan Mamulov şi Boris Ludvigov, şefii secretariatului lui Beria, în perioada în care au fost împreună cu mine la închisoare, în Vladimir. Mi-au spus cum au început epurările. Din îndemnul lui Beria, doi directori regionali ai Departamentului NKVD i-au scris lui Stalin din Iaroslavl şi, respectiv, din Kazahstan, în octombrie 1938, susţinând în mod fals că Iejov făcuse aluzie în faţa lor la nişte arestări iminente în cadrul conducerii sovietice în preajma aniversării revoluţiei din octombrie. Planul lui Beria de eliminare a lui Iejov a reuşit. În câteva săptămâni, Iejov a fost acuzat că a complotat în vederea răsturnării guvernului şi a fost scos din funcţia de şef al NKVD, iar Biroul Politic a adoptat o rezoluţie în care toţi funcţionarii superiori din NKVD erau denunţaţi ca „nesiguri din punct de vedere politic". Aceasta a dus la epurări pe scară largă şi am avut noroc că ordinul lui Iejov privind promovarea mea rămăsese nesemnat în seiful lui Pasov.

Beria a preluat atunci oficial funcţia de şef al NKVD-ului, iar Vladimir G. Dekanozov a devenit noul conducător al Departamentului Extern. Avea experienţă deoarece lucrase în Azerbaidjan, împreună cu Beria şi sub conducerea acestuia, ca ofiţer cu aprovizionarea. Ulterior, în Georgia, Dekanozov fusese comisar al poporului pentru industria alimentară, unde se făcuse cunoscut prin pasiunea lui deosebită pentru delicatese. În calitatea mea de director temporar al Departamentului Extern, i-am arătat problemele şi i-am explicat amănuntele elementare ale reţelelor noastre de agenţi din Europa Occidentală şi din China, însă el m-a întrerupt. Mi-a ordonat să dau de urma lăzilor şi valizelor lui Orlov şi a bunurilor personale care fuseseră trimise de la Barcelona la Moscova şi să i le aduc pe toate la birou ca să le examineze. Dorea să le cunoască şi el conţinutul.

În ziua următoare, Beria l-a prezentat pe Dekanozov

[1] Iuri Andropov a fost şeful KGB din 1967 până în 1982 şi apoi preşedinte al URSS şi prim-secretar al Partidului Comunist până la moartea sa, survenită în 1984.

conducerii serviciului de informaţii. Pe un ton oficial şi plat, Beria a anunţat că se constituise o comisie specială sub conducerea lui Dekanozov, care urma să cerceteze activităţile serviciului şi să-i descopere pe trădătorii şi pe aventurierii care înşelau Comitetul Central al Partidului comunist. Beria a anunţat numirea lui Aleksandr Garanin, Pavel Fitin, Al. Lionenko şi Viktor Liaghin în poziţii-cheie şi a subliniat că tot restul personalului va fi supus cercetărilor. Noii funcţionari fuseseră aleşi în urma epurărilor. Comitetul Central a împânat rândurile NKVD-ului cu activişti de partid şi absolvenţi ai Academiei militare Frunze. Eu am fost retrogradat şi numit director asistent al secţiei spaniole şi toţi ceilalţi veterani au fost retrogradaţi în mod similar, devenind asistenţi ai şefilor de secţii.

Beria a interogat personal pe toţi ofiţerii prezenţi la acea întâlnire, întrebându-i cu asprime dacă erau sau nu agenţi dubli, arătând că toţi erau bănuiţi. Emma era una din cele patru femei care lucrau la directoratul de informaţii. Beria a privit-o fără jenă din cap până-n picioare şi a întrebat-o dacă era nemţoaică sau ucraineancă.

— Evreică, a răspuns ea, spre surprinderea lui Beria.

Din acea zi, Emma m-a prevenit mereu că Beria avea un fond sufletesc rău şi că era un om fără sentimente. Presupuneam că aveam microfoane instalate în apartament, aşa că Emma a inventat un nume codificat pentru el, aşa că nici acasă nu vorbeam despre el spunându-i pe nume. Îi spunea Şadiman, după numele eroului unui roman despre războaiele din Georgia din Evul Mediu. Prinţul Şadiman din Mingrelia a căzut victimă luptei pentru putere dintre moşierii georgieni. Prevederile Emmei referitoare la soarta lui Beria şi sfatul ei constant de a mă ţine cât mai departe de el şi de clica lui au fost profetice.

Întâlnirea cu Beria a fost urmată de o şedinţă de partid, eşalonul superior în cadrul ierarhiei, la care un ofiţer operativ superior, armeanul Gukasov, pe care îl cunoscusem la Harkov, a propus pe neaşteptate să fiu cercetat[1]. A spus că fusesem adus la Moscova de Baliţki, duşmanul poporului, care fusese executat. Gukasov m-a acuzat că am relaţii prieteneşti cu alţi duşmani ai poporului de curând demascaţi – Şpigelglas, Raisa Sobel şi soţul

[1] Biroul Partidului Comunist din NKVD era organizaţia de partid însărcinată cu munca de agitaţie şi organizatorică. Se ocupa cu aplicarea apelurilor partidului, recrutarea de noi membri, organizarea educaţiei politice, dezvoltarea criticii şi a autocriticii. Biroul de Partid urmărea aplicarea disciplinei de partid.

acesteia, Mihail Revzin şi Mihail Iarikov, adjunctul rezidentului din China, vestit pentru glumele lui sarcastice (îmi amintesc una dintre acestea: „În al patrulea an al cincinalului, relațiile corupte sunt decisive pentru îndeplinirea planului").

Biroul de partid a înființat o comisie care să mă verifice. Un bun prieten al meu, Lev Heselberg, şeful laboratorului fotografic şi cel care răspundea de acordarea permiselor pentru fotografii care urmau să-l fotografieze pe Stalin, a început să-mi pună întrebări stupide. Heselberg susținea că îmi apăr nevinovăția ca „un agent dublu tipic troțkist".

Nu le port pică lui Gukasov şi lui Heselberg. Trei ani mai târziu, Gukasov, pe atunci consul sovietic la Paris, a fost trezit din somn în timp ce Gestapoul lua cu asalt clădirea. Funcționara noastră de la cifru, Marina Serotkina, a început să ardă cărțile cu cifruri şi când unul din gestapovişti a smuls de pe perete portretul lui Stalin, Gukasov a folosit acest pretext pentru a sări la bătaie. A fost bătut brutal, însă a reuşit să câştige suficient timp pentru ca toate cărțile cu coduri să fie arse. Gukasov a fost deportat de nemți în Turcia pentru a fi schimbat cu membrii misiunii diplomatice germane aflați la Moscova. Ulterior, Gukasov a fost numit şef al departamentului care superviza supravegherea emigranților sovietici. A murit la Moscova în 1956.

Heselberg a pregătit o rezoluție pentru biroul de partid în care se recomanda excluderea mea din partidul comunist pentru legături cu duşmanii poporului şi pentru că nu-l demascasem pe Şpigelglas. În acelaşi document, Sluțki era şi el numit tot duşman al poporului, deşi murise în februarie 1938 şi fusese înmormântat cu onoruri.

Biroul de partid a votat rezoluția cu o abținere. Pavel Mihailovici Fitin, redactorul unei reviste de agricultură şi omul recomandat pentru a fi director adjunct la Departamentul Extern, s-a abținut, pentru că, spunea el, îi eram totalmente necunoscut. Integritatea lui, neobişnuită în acele împrejurări, nu i-a dăunat în carieră. Fitin a devenit şef al Departamentului Extern în 1939. A murit de moarte naturală în 1971.

Excluderea mea din partid a fost propusă de Biroul de partid în decembrie 1938, însă înainte ca aceasta să devină efectivă, trebuia să fie confirmată de adunarea generală a membrilor de partid din cadrul serviciului de informații, care era programată pentru ianuarie 1939. Până la acea şedință nu am făcut nimic altceva decât să mă prezint în fiecare zi la lucru şi să stau la biroul meu. Noii-veniți nu

voiau să aibă de-a face cu mine, de teamă să nu se contamineze. Îmi amintesc că şeful secţiei noastre, Garanin, vorbea în şoaptă cu adjunctul lui despre problemele curente, de teamă să nu aud eu. Am hotărât să mă autoeduc cu ajutorul dosarelor din arhiva noastră pe care le-am studiat cu sârguinţă aşteptând să mi se decidă soarta.

Mă simţeam deprimat şi Emma era şi ea convinsă că ne paşte o primejdie serioasă. Din câte ştiam noi, nu puteam fi compromişi decât dacă se smulgea o mărturisire cu forţa de la prietenii noştri. Emma s-a pronunţat ferm împotriva intenţiei mele de a face apel la Comisia de Control a Comitetului Central al partidului. Spunea că aceasta este ultima resursă. Va trebui în schimb să pregătim o scrisoare adresată lui Stalin care să fie expediată de ea – sau de mama ei dacă vom fi arestaţi amândoi.

Aveam sentimentul că se comite o groaznică nedreptate. Când fuseseră arestaţi prietenii noştri am crezut că fusese o greşeală. Dar când Dekanozov a fost numit şef al Departamentului Extern, ne-am dat seama, pentru prima oară, că nu numai că se făceau greşeli, dar exista o politică de numire în funcţii înalte a unor oameni fără experienţă care aveau să facă în mod sigur şi mai multe greşeli. Era pentru prima oară când ne temeam pentru vieţile noastre şi ne confruntam cu primejdia de a fi exterminaţi de propriul nostru sistem. Pe atunci am început să mă gândesc la sistemul nostru, care îi sacrifica pe cei ce îi erau devotaţi. Acceptasem brutalitatea şi ordinea rigidă care caracterizau societatea noastră centralizată. Părea să fie singura metodă de a ne salva ţara înconjurată de duşmani, germani, polonezi şi japonezi.

Speram că, întrucât eram cunoscut personal de conducerea NKVD ca un tovarăş devotat, nu vor aproba arestarea mea. În anii aceia mă legănam cu iluzia că o nedreptate împotriva unui membru de partid, mai ales dacă persoana care lua decizia era plasată sus în organizaţia partidului comunist şi se bucura de deplina încredere a lui Stalin, putea fi comisă numai din incompetenţă sau din greşeală, în adevăratul sens al cuvântului.

Un alt vechi prieten, Piotr Zubov, era şi el gata să intre în aceeaşi moară de măcinat destine. În 1937, Zubov devenise rezident al NKVD-ului la Praga şi lucra pentru prima oară în viaţă sub acoperire diplomatică. În această calitate se întâlnise cu preşedintele Edvard Beneš şi, urmând instrucţiunile lui Stalin, i-a dat 10 000 de dolari ca să-i mijlocească fuga din Cehoslovacia în Marea Britanie, pe o rută clandestină, cu tot sprijinul reţelei NKVD. Chitanţa pentru

bani a fost semnată de secretarul preşedintelui Beneš. Beneš a fugit în Anglia în 1938. Zubov făcuse o treabă bună. Înainte ca Beneš să-şi facă apariţia în Franţa, autorităţile britanice şi franceze n-au avut nici cea mai mică idee pe ce rută va călători acesta din Cehoslovacia. Dar după ce Beneš a plecat de la Praga, Zubov a fost rechemat la Moscova şi arestat din ordinul personal al lui Stalin.

Motivul era că Beneš îi sugerase lui Stalin, prin intermediul lui Zubov, ca Uniunea Sovietică să sprijine o lovitură de stat împotriva regelui Iugoslaviei, pentru a aduce la putere un regim militar antigerman, uşurând astfel presiunile împotriva Cehoslovaciei. El a cerut 200 000 de dolari bani gheaţă pentru ofiţerii sârbi care urmau să aducă la îndeplinire lovitura. Zubov a obţinut banii de la Centru şi a făcut o călătorie la Belgrad ca să vadă care este situaţia. Spre disperarea lui, a constatat că ofiţerii respectivi erau nişte aventurieri în care nu se putea avea nici o nădejde, incapabili să execute o lovitură de stat. A refuzat să le plătească în avans şi s-a întors la Praga cu banii, după care a raportat la Moscova. Stalin era furios pentru că Zubov nu ascultase ordinele. Pe telegrama în care Zubov îşi explica acţiunile, Stalin a scris: „Arestat imediat“ (am văzut această telegramă în 1941, când mi s-a arătat dosarul lui Zubov).

Când s-a întors Zubov, eu eram într-o poziţie foarte dificilă, pentru că exact atunci Biroul de partid se pregătea să ia în discuţie excluderea mea. Am fost încântat să-l revăd pe Zubov la etajul al şaptelea de la Lubianka, în ziua când s-a întors din Cehoslovacia. Ne-am înţeles să ne întâlnim în ziua următoare, dar n-a mai apărut. L-am bănuit că evită să aibă legături cu mine, dar Emma s-a întâlnit pe stradă cu soţia lui Zubov şi a aflat că fusese deja arestat. Nu aveam idee de ce anume putea fi acuzat. Erau vremuri periculoase în care nu aveai nimic altceva de făcut decât să priveşti cu grijă împrejur şi să-ţi păstrezi speranţa.

Şi atunci s-a întâmplat un lucru neaşteptat. Şedinţa stabilită pentru luna ianuarie 1939, la care excluderea mea din partid trebuia să fie aprobată de adunarea generală, a fost amânată. În martie, Iejov, care fusese eliberat din funcţia de comisar al poporului în decembrie, a fost arestat. Beria şi Bogdan Kobulov, unul dintre adjuncţii lui, am aflat eu mai târziu, s-a ocupat personal de cazul lui Iejov. Cu mulţi ani mai târziu, Kobulov mi-a spus că Iejov fusese arestat în biroul lui Malenkov de la Comitetul Central. În timp ce era escortat spre locul de execuţie, cântase Internaţionala. Şi acum îl consider pe Iejov răspunzător de crime grave, dar ceea ce era încă şi

mai rău era faptul că era un criminal incompetent. Sunt sigur că crimele stalinismului au ajuns la asemenea dimensiuni nebuneşti, în parte cel puţin, şi datorită incompetenţei profesionale a lui Iejov în problemele de informaţii şi de poliţie.

Pentru a înţelege *iejovşcina* trebuie să privim tradiţiile politice ale acestei ţări înapoiate. Campaniile politice ating proporţii absurde în regimurile dictatoriale pentru a se ajunge la un rezultat politic. Stalin este vinovat nu numai de crimele comise din ordinele lui directe, ci şi pentru faptul că a permis subordonaţilor săi ca, în numele lui, să-i elimine pe cei care erau indezirabili şefilor locali ai partidului. Şefii partidului şi ai NKVD-ului îşi rezolvau turnirurile pentru conducere şi neînţelegerile zilnice eliminându-şi rivalii.

Pe atunci, încă nu cunoşteam toată istoria, însă ştiam destule ca să mă tem pentru propria viaţă. În mod logic, mă aşteptam să fiu arestat pe la sfârşitul lui ianuarie sau la începutul lui februarie. Nu făceam absolut nimic; în fiecare zi mă prezentam la birou şi aşteptam să fiu arestat. Apoi, într-o bună zi din luna martie 1939, am fost convocat în biroul lui Beria. Acesta m-a acuzat că în ultimele două luni nu făcusem nimic. I-am spus că nu făceam altceva decât să mă conformez ordinelor şefului meu de secţie. Nu s-a obosit să-mi răspundă şi mi-a spus să-l însoţesc la o întâlnire importantă. Credeam că mă va duce la o întâlnire într-unul din apartamentele conspirative ca să discutăm cu un agent pe care îl conducea el personal. Îl însoţisem de două ori în septembrie în astfel de misiuni. Maşina ne-a dus la Kremlin, am intrat prin Poarta Spasski şi ne-am oprit la capătul Pieţii Ivanovski. Brusc mi-am dat seama că fusesem convocat la Stalin.

UCIDEREA LUI TROŢKI

Intrarea în clădirea Kremlinului îmi era cunoscută de la prima mea întâlnire cu Stalin. Am urcat pe scară până la etajul al doilea, unde am străbătut un coridor lung, cu covor pe jos, am trecut pe lângă birouri cu uşi înalte, precum încăperile unui muzeu. Acelaşi gardian care ne dăduse drumul în clădire mie şi lui Iejov era de serviciu şi acum. De astă dată execută salutul militar tradiţional şi îi spuse lui Beria:

— *Zdravia jelaiu, tovarişci Beria* (Vă urez sănătate, tovarăşe Beria).

În rest, totul era la fel. Aceleaşi coridoare pustii. Aveam şi acum tot aceleaşi sentimente ca şi atunci. Îmi era teamă şi eram încordat din cauza emoţiei. Credeam că îmi aud bătăile inimii când Beria a deschis uşa şi am intrat în sala de primire, atât de mare încât cele trei mese de scris uriaşe păreau minuscule. În sală erau trei persoane, unul în uniformă militară şi doi în tunici, acelaşi stil ca a lui Stalin. Bărbatul mai scund, bondoc, cu tunică verde, îl salută pe Beria pe un ton jos, fără emoţie. Mai târziu am aflat că era A.N. Poskrebîşev, şeful secretariatului lui Stalin. Mi se părea că există o regulă strictă, nescrisă care interzicea orice fel de sentimente în acea încăpere. Poskrebîşev ne-a condus în biroul lui Stalin şi a închis uşa în spatele nostru fără zgomot.

Era a treia mea întâlnire cu Stalin. S-a ridicat de la birou ca să ne salute. Ne-a strâns mâinile în mijlocul camerei şi ne-a făcut semn să ne aşezăm la masa lungă, acoperită cu postav verde. La numai câţiva metri de această masă, fără să fie lipit de perete, se afla biroul personal al lui Stalin şi am observat că dosarele erau aranjate pe el în perfectă ordine. În spatele lui se afla un portret al lui Lenin şi pe ceilalţi pereţi atârnau portretele lui Marx şi Engels. Totul arăta exact la fel în birou ca atunci când îl văzusem ultima oară, însă Stalin era altul. Era concentrat, stăpânit şi calm. Nu punea în scenă un spectacol pentru noi, ci radia o încredere în sine firească şi o putere impresionantă. Se concentră asupra vizitatorilor lui şi ne făcu să simţim că ascultă cu multă atenţie fiecare cuvânt şi că îl cântăreşte cu grijă. Oare chiar aşa să fi fost? Nu pot să fiu sigur, însă Stalin îl asculta atent pe Beria, care îi spunea:

— Tovarăşe Stalin, din ordinul partidului, am demascat încercările trădătoare ale fostei conduceri a NKVD de a înşela guvernul. Sugerăm ca tovarăşul Sudoplatov să fie numit director adjunct al Departamentului Extern al NKVD pentru a-i ajuta pe membrii de partid recent mobilizaţi acolo să îndeplinească ordinele guvernului.

Stalin a ridicat din sprâncene. Ţinea pipa în mână şi, deşi era plină cu tutun, nu o aprinsese. A scăpărat un chibrit cu gestul care ne era cunoscut tuturor din jurnalele cinematografice şi şi-a tras o scrumieră mai aproape de el. Nu a spus nimic în legătură cu numirea mea. L-a îndemnat pe Beria să-i schiţeze principalele priorităţi ale operaţiunilor de informaţii din străinătate. În timp ce Beria vorbea,

Stalin s-a sculat de la masă şi a început să se plimbe încoace şi încolo prin cameră, încet şi abia auzit în ghetele lui moi, georgiene.

Deşi se mişca prin cameră, nu aveam deloc impresia că nu este întru totul atent, dimpotrivă, parcă simţeam fizic concentrarea lui asupra cuvintelor lui Beria. Sunt şi acum impresionat de simplitatea reacţiilor lui Stalin. Era greu să-ţi imaginezi că un asemenea om ar putea să te înşele, căci reacţiile lui erau aşa de fireşti, fără cea mai mică intenţie de poză. Am notat şi o anumită asprime în observaţiile lui, pe care nu s-a străduit să o ascundă. Grosolănia era trăsătura lui cea mai tipică în comportamentul cu toţi cei convocaţi în audienţă, o componentă inseparabilă a personalităţii sale, ca şi înfăţişarea dură pe care i-o dădeau urmele de vărsat de pe obraz.

Beria a spus că, după părerea lui, spionajul extern trebuie să-şi schimbe priorităţile tradiţionale în ajunul războiului care stă să izbucnească în Europa şi în Extremul Orient. A sugerat că ar trebui să se acorde un rol mai important agenţilor noştri care se bucurau de influenţă, oamenilor a căror funcţie în guvern şi în cercurile de afaceri ar putea influenţa cursul evenimentelor. Ideea lui Beria era că ar trebui să ne folosim de aceşti agenţi influenţi ca să ne implementăm scopurile noastre politice. Însă cei mai mulţi dintre aceştia erau simpatizanţi de stânga, iar mişcarea de stânga era într-un declin serios din cauza eforturilor troţkiştilor de a se infiltra şi de a prelua puterea. Troţki şi adepţii lui reprezentau o provocare serioasă pentru Uniunea Sovietică, rivalizând cu noi în funcţia de avangardă mondială a revoluţiei comuniste. Beria a sugerat să fiu numit responsabil cu toate operaţiunile antitroţkiste ale NKVD-ului, şi să dau astfel lovitura decisivă chiar la sediul mişcării. Din acest motiv mă numise director adjunct al Departamentului Extern sub conducerea lui Dekanozov. Sarcina mea urma să fie mobilizarea tuturor resurselor existente în NKVD în vederea eliminării lui Troţki, cel mai mare duşman al poporului.

— În mişcarea troţkistă nu există nici un fel de personalităţi de marcă în afară de Troţki, a spus Stalin. Dacă se termină cu Troţki, ameninţarea dispare.

Stalin şi-a reluat locul la masă, în faţa noastră şi a început să vorbească, spunând că este nemulţumit de stadiul actual al operaţiunilor noastre de informaţii, care, după părerea lui, nu erau suficient de active. A subliniat că eliminarea lui Troţki îi fusese încredinţată mai întâi lui Şpigelglas în 1937, însă acesta nu îndeplinise importanta misiune guvernamentală. Apoi Stalin s-a

crispat, parcă se pregătea să dea un ordin şi a spus:

— Troţki trebuie eliminat în decurs de un an, înainte ca războiul inevitabil să izbucnească. Fără eliminarea lui Troţki, aşa cum ne arată experienţa noastră din Spania, când imperialiştii vor ataca Uniunea Sovietică, nu ne vom putea baza pe aliaţii noştri din mişcarea comunistă internaţională. Se vor confrunta cu dificultăţi foarte mari în îndeplinirea îndatoririlor lor internaţionale de destabilizare a spatelui frontului duşmanilor noştri prin operaţiuni de sabotaj şi de gherilă, dacă vor avea de-a face cu trădătorii troţkişti infiltraţi în rândurile lor. Nu avem experienţă istorică în construirea puterii militare şi industriale a ţării în acelaşi timp cu consolidarea dictaturii proletariatului, a spus Stalin, dând expresie teoriei apărării revoluţionare – apărarea revoluţiei din Rusia.

Această idee a revoluţiei într-o singură ţară, împotriva internaţionalismului lui Torţki care susţinea ideea revoluţiei simultane a întregii clase muncitoare, se afla la baza disputei ideologice dintre Stalin şi Troţki. Stalin şi-a încheiat micul discurs cu privire la starea lumii şi mi-a dat ordin să conduc echipa trupelor de şoc pentru a aduce la îndeplinire acţiunea împotriva lui Troţki, aflat în exil în Mexic. Stalin prefera cuvintele indirecte, eufemistice, cum ar fi *acţiune* în loc de *asasinare*, atrăgându-mi atenţia că, dacă *acţiunea* avea să fie încununată de succes, partidul îi va ţine minte pentru totdeauna pe cei care vor participa la ea şi va avea grijă de ei şi de toţi membrii familiilor lor. Stalin a rămas calm în timp ce i-am explicat că nu mă simţeam foarte potrivit pentru misiunea din Mexic, întrucât nu vorbeam spaniolă deloc. I-am cerut permisiunea să apelez la ajutorul veteranilor din timpul războiului civil din Spania. Stalin a răspuns:

— Este datoria dumitale să găseşti şi să alegi oameni potriviţi, de nădejde, care să ducă la îndeplinire această misiune. Vi se va da tot sprijinul şi tot ajutorul de care veţi avea nevoie. Raportează direct tovarăşului Beria şi nimănui altcuiva, dar răspunderea pentru misiune îţi revine în totalitate dumitale. Vei face personal toate aranjamentele pentru trimiterea unei misiuni speciale din Europa în Mexic şi vei raporta numai în scris, cu propria mână.

Ne-am strâns mâinile şi am plecat împreună cu Beria din biroul lui Stalin. După întâlnirea cu Stalin am fost imediat numit director adjunct al Departamentului Extern şi responsabil al noii operaţiuni împotriva lui Troţki din Mexic. Mi s-a dat un alt birou la etajul al şaptelea, camera 735 de la Lubianka, ocupată anterior de

Slutki. Emma nu era foarte încântată de promovarea mea şi spunea că ar fi fost mai bine să fi rămas simplu ofiţer. Emma sesizase corect că promovarea mea rapidă în conducere, deşi pe atunci numai temporară, fusese adevăratul motiv al denunţurilor îndreptate împotriva mea. Nu eram duşman al poporului, ci al colegilor geloşi. Acesta era modelul tipic al denunţurilor din perioada epurărilor.

Ritmul alert al evenimentelor m-a cuprins rapid şi noua mea misiune îmi lăsa puţin timp ca să mai hoinăresc cu gândurile la denunţul aproape fatal împotriva mea. Partidul n-a votat după aceea excluderea mea. Două zile mai târziu, am fost informat că biroul de partid reconsiderase decizia de excludere a mea din partid şi mi-a dat numai mustrare pentru că nu demascasem elementele ostile din cadrul direcţiei.

În ziua următoare când am ajuns la noul meu birou, Eitingon, care se întorsese la Moscova, din Spania, m-a sunat de acasă.

— Pavliuşa, sunt de zece zile la Moscova şi nu fac nimic. Sunt supravegheat strict de Departamentul Operaţional. Sunt sigur că telefonul meu e ascultat. Tu eşti singurul care ştie cu adevărat care este munca mea, aşa că te rog să raportezi imediat superiorilor tăi că, dacă vor să mă aresteze, s-o facă imediat, fără aceste jocuri copilăreşti.

I-am spus lui Eitingon că eram în prima zi la noul loc de muncă şi nu ştiam de nici un plan privind arestarea lui. I-am propus să vină imediat să mă vadă la Lubianka. I-am telefonat lui Merkulov şi i-am raportat discuţia cu el. Merkulov a râs şi a spus:

— Idioţii ăştia îl pun pe Eitingon şi echipa lui sub supraveghere şi nu-şi dau seama că au de-a face cu profesionişti.

Zece minute mai târziu, Beria mi-a telefonat pe linia directă care făcea legătura între birourile noastre şi mi-a propus să vin împreună cu Eitingon la el la sfârşitul zilei, din moment ce acesta făcea deja parte din echipa mea. Când a sosit Eitingon, am comandat ceai şi i-am propus să ia şi el parte la acţiunea împotriva lui Troţki. A acceptat imediat, fără şovăială. Era o alegere firească să-l pun pe el în fruntea misiunii speciale din Mexic pentru că abordarea lui Troţki urma să se facă prin intermediul reţelei noastre spaniole, iar Eitingon era cel care o cunoştea cel mai bine. Lucrând împreună, am devenit foarte buni prieteni. Ordinul de a-l elimina pe Troţki nu era chiar o surpriză pentru noi, pentru că de peste zece ani OGPU şi NKVD erau angajate într-un război cu Troţki şi organizaţia lui. Pentru noi, duşmanii statului erau duşmanii noştri personali.

*

În 1939, Troțki era în exil în Mexic. Fusese silit să părăsească Uniunea Sovietică în 1929 și, după ce locuise în Turcia, Norvegia și în Franța, se mutase în Mexic când se apropiase războiul. Încă înainte de a fi exilat, Trokți pierduse lupta pentru putere după moartea lui Lenin. Din exil, eforturile lui de a scinda și de a controla mișcarea comunistă mondială dăunau lui Stalin și Uniunii Sovietice. Provocarea pe care i-o aruncase lui Stalin ținea în fierbere mișcarea comunistă și ne slăbea pozițiile în Europa de Vest și în Germania anilor '30.

Eitingon a popus ca operația împotriva lui Troțki să fie numită *Utka* (rața)[1]. În Rusia, „rață“, în afară de sensul obișnuit, este și un termen pentru dezinformare. „Când zboară rațele“, înseamnă că presa publică dezinformări.

Leonid cunoștea rețelele noastre de agenți din Statele Unite ș din Europa Occidentală, astfel încât putea aprecia în mod realist pe cine ne putem baza cu adevărat. Din nefericire, trebuia să fie rechemată urgent Maria de la Sierra, cea mai bună agentă a noastră pe care reușisem să i-o plasăm ca secretară lui Troțki, încă de pe vremea când era în Norvegia și se afla și acum, în Mexic, tot cu el. Orlov, care fugise, o cunoștea și nu voiam să riscăm să fie demascată. Și am avut dreptate. La două luni după ce a ajuns în America, Orlov i-a scris lui Troțki și i-a spus că există planuri pentru asasinarea lui și că nu trebuie să aibă încredere în nici o persoană care va veni să-l viziteze din Spania. Pe atunci nu știam d avertismentul lui Orlov, dar ne gândeam că ar putea să intervină aș ceva.

Ideea lui Eitingon era să folosim agenți din Europa Occidentală sau din America Latină, care nu mai fuseseră niciodată amesteсați în operațiuni împotriva lui Troțki și a adepților lui. Trebuia să n bizuim pe un grup de acțiune condus de David Alfaro Siqueiros pictorul mexican care îl cunoștea personal pe Stalin. Veteran di

[1] În serviciul de spionaj sovietic există două feluri de dosare, după cum susține P. Sudoplatov. Este *delo formular*, dosarul de serviciu, dosarul personal al agentului. Acest dos este codificat, dar conține numai biografia agentului, rapoartele acestuia și verificare informațiilor cuprinse în ele și o caracterizare a agentului și a surselor acestuia făcută ofițerul coordonator. Există apoi *liternoe delo*, dosarul operațional al cazului, care conțin sumarul rapoartelor agenților, planurile operațiunii, toate telegramele, ordinele necesare notele de referință. Uneori telegramele de la ministru sunt semnate în dosarele operaționale pseudonime – în cazul lui Beria cu Pavel – și nu cu numele întreg. *Rața* a fost numele d acestui dosar al întregii operațiuni.

Războiul civil din Spania, Siqueiros se mutase în Mexic şi era unul din organizatorii Partidului Comunist Mexican. Am stabilit să mai înfiinţăm încă o reţea clandestină, condusă de Caridad Mercader, o aristocrată spaniolă. Printre strămoşii ei bogaţi se numărau şi foşti guvernatori ai Cubei, iar bunicul ei fusese ambasadorul Spaniei pe lângă ţar. Caridad îşi părăsise soţul, un magnat al căilor ferate şi fugise la Paris cu cei patru copii ai lor la începutul anilor '30. Îşi câştiga existenţa tricotând. În 1936 când izbucnise războiul civil, se întorsese la Barcelona, se alăturase anarhiştilor şi fusese rănită într-un raid aerian. Fiul ei mai mare fusese ucis în acţiune. Fiul mijlociu, Ramon, era într-un detaşament de gherilă. Cel mai mic fiu, Luis, şi fiica ei au venit, în 1939 la Moscova cu alţi copii ai republicanilor spanioli care fugiseră de Franco. Întrucât Ramon nu era deloc cunoscut printre troţkişti, Eitingon, care pe atunci se afla tot în Spania, hotărâse să-l trimită de la Barcelona la Paris în vara anului 1938, în postura de tânăr aventurier şi om de afaceri, cu un stil de viaţă risipitor, care îi sprijinea din când în când pe extremiştii politici pentru că avea o atitudine ostilă faţă de toate guvernele.

În felul acesta Ramon şi mama acestuia, Caridad, care locuiau amândoi la Paris, au devenit în 1939 agenţi ai Uniunii Sovietice, recrutaţi în mod oficial de Eitingon[1]. În septembrie, Ramon i-a cunoscut pe primii troţkişti de la Paris: pe Sylvia Ageloff, care a devenit apoi secretara lui Troţki, şi pe soţii Rosmer[2]. Respectând ordinele lui Eitingon, s-a abţinut de la orice fel de activităţi politice. Rolul lui era acela de prieten care oferea uneori fonduri, dar nu juca nici un rol politic. Nu se arăta deloc interesat de munca lor şi a refuzat propunerea lor de a li se alătura. Numele conspirativ al lui Ramon Mercader era Mama.

Pe lângă Mercader mai aveam încă un agent important, cu numele conspirativ de Harry, în realitate englez sadea, Morrison, pe care nu-l cunoştea nici Orlov, nici Şpigelglas. Harry ajutase la sustragerea dosarelor operaţionale ale organizaţiei lui Troţki din Europa, în decembrie 1939. Avea de asemenea relaţii bune la sediul jandarmeriei Arondismentului Şapte şi ne ajuta să obţinem ştampile

---

[1] Eitingon şi Caridad erau amanţi, susţin Christopher Andrew şi Oleg Gordievski în relatarea lor. Sudoplatov insistă că o asemenea relaţie ar fi încălcat regulile artei spionajului. Spune că erau apropiaţi, dar că nu aveau relaţii intime, deşi Eitingon avea reputaţia unui bărbat cu multe relaţii amoroase.

[2] Alfred şi Marguerite Rosmer erau socialişti francezi şi au devenit discipoli ai lui Troţki, au întemeiat mişcarea troţkistă franceză şi au mers cu el în Mexic.

franceze autentice pentru paşapoartele false şi pentru permisele de şedere în Franţa ale agenţilor noştri.

Eitingon a propus ca forţa de intervenţie să opereze absolut independent de rezidenturile NKVD din Statele Unite şi din Mexic. Am fost de acord cu el, însă am spus că o să fie imposibil să deplasăm tot grupul din Europa Occidentală, recurgând numai la sprijinul organizaţiei noastre. Calculasem că va fi nevoie de aproximativ 300.000 de dolari pentru a organiza şi a echipa un grup şi pentru a realiza o acoperire pentru operaţiunile sale în America Latină şi în Statele Unite.

Ne-am prezentat propunerile în faţa lui Beria şi am subliniat că nu avem pe nimeni în anturajul lui Troţki care să fie în stare să-l asasineze. Am spus că ni se pare că va trebui să luăm cu asalt locuinţa lui Troţki. Beria ne-a lăsat cu gura căscată când ne-a sugerat să folosim relaţiile lui Orlov şi să-l abordăm chiar pe el în numele lui Beria personal. Beria îl cunoscuse pe Orlov de pe vremea când lucra în Georgia în calitate de comandant al unei brigăzi de frontieră, în anul 1921. Eitingon a obiectat foarte tare din motive personale: nu se înţelesese prea bine cu Orlov în Spania. Am fost de acord cu Eitingon şi i-am amintit lui Beria că exista un ordin guvernamental, pe care îl emisese chiar el, conform căruia nu trebuia să avem în nici un fel de realţii cu Orlov. Eitingon a mai spus că Orlov, ca fost ofiţer profesionist de informaţii, va afla repede de încercările de a-l contacta prin intermediul rudelor sale din America şi le va privi ca pe o tentativă de asasinat din partea noastră, ceea ce va pune în primejdie operaţiunea împotriva lui Troţki. Cam fără să vrea, Beria a fost nevoit să fie de acord cu noi.

Beria părea dornic să-şi folosească relaţiile personale. Avea mai multe prinţese georgiene în Occident care îi transmiteau fel de fel de zvonuri despre comori incredibile ascunse în locuri îndepărtate din Caucaz. Soţia lui, Nina, avea doi unchi, unul era bolşevic îndârjit, celălalt făcea parte din guvernul menşevic[1] al Georgiei, aflat în exil la Paris. Mai târziu, pe aceasta s-au bazat acuzaţiile împotriva lui Beria: că avea legături cu cercurile spionajului imperialist. Dar în timp ce vorbea, Beria şi-a dat seama că vom avea nevoie de o reţea nouă care să nu poată fi deconspirată. Ne-a spus să-i dăm drumul şi

[1] Menşevicii erau un partid politic social-democrat care susţinea ideea unui guvern constituţional proletar de largă participare. La început au colaborat cu bolşevicii, apoi s-au separat de domnia lor autoritară. Din cauza sciziunilor din interiorul partidului, nu au putut să se opună bolşevicilor care au preluat puterea şi i-au suprimat în 1922.

să nu ne facem griji în legătură cu fondurile operaționale. Beria a spus că, după ce vom stabili grupul de intervenție, va adăuga și el nişte agenți pe care îi cunoştea.

Beria mi-a ordonat să-l însoțesc pe Eitingon la Paris ca să verific grupul pe care îl vom trimite în Mexic. În iunie 1939, George Miller, un emigrant austriac, directorul biroului NKVD pentru paşapoarte, ne-a dat documentele false. Când am plecat din Moscova, Eitingon a fost încântat că una dintre surorile lui, o femeie care se plângea mereu de câte ceva, nu venise să-l conducă. În familia lui era o superstiție după care orice misiune în care se pleca având binecuvântarea ei era sortită eşecului. Am plecat de la Moscova la Odessa, unde ne-am îmbarcat pe un vapor care mergea la Atena. Acolo ne-am schimbat identitatea şi ne-am urcat în alt vapor cu destinația Marsilia. Am luat trenul spre Paris, unde m-am întâlnit mai întâi cu Ramon şi Caridad Mercader şi apoi, separat, cu membrii grupului Siqueiros. Cele două grupuri nu s-au întâlnit şi nici nu ştiau unul de existența celuilalt. Păreau cu toții de nădejde şi, ceea ce era şi mai important, fuseseră amestecați în operațiuni militare de mare risc. Experiență care se va dovedi valoroasă în acțiunea împotriva lui Troțki. Am propus ca Eitingon să-i instruiască o lună de zile pe Caridad şi pe Ramon în arta spionajului, pentru că nu aveau experiență în privința unor metode operaționale de bază, cum ar fi depistarea filajului, sau schimbarea înfățişării. Această instruire i-a ajutat să scape de urmărirea unui mic grup de troțkişti din serviciul de contrainformații când au ajuns în Mexic, însă această întârzierea de o lună i-a fost aproape fatală lui Eitingon.

În august 1939 Caridad şi Ramon au plecat de la Le Havre spre New York. Eitingon ar fi trebuit să-i urmeze la puțin timp, însă paşaportul polonez cu care sosise la Paris expirase. După invadara Poloniei de către Germania şi izbucnirea celui de-al doilea război mondial, ar fi trebuit să fie mobilizat în armată franceză, ca refugiat polonez, sau internat în lagăr, ca element suspect. Mai mult chiar, au fost instituite restricții severe pentru călătoriile în străinătate și Eitingon a trebuit să se ascundă.

Eu mă întorsesem la Moscova unde mă blestemam pentru întârzierea provocată de perioada de instruire, dar nu avusesem altă cale. I-am transmis instrucțiuni rezidentului nostru din Paris, Lev Vasilevski, care fusese consul general sub pseudonimul de Tarasov, să ia grabnic toate măsurile necesare pentru a-i procura lui Tom, numele conspirativ al lui Eitingon, documente de călătorie valabile

pentru America. Vasilevski a avut nevoie de aproape o lună ca să îndeplinească această misiune. Între timp, îl ascunsese pe Eitingon într-un spital de boli mintale, condus de un emigrant rus și, conform instrucțiunilor mele, a folosit relațiile lui Morrison pentru a-i procura lui Tom un pașaport intern francez pe numele unui evreu sirian suferind de o boală mintală. Era acum în mod clar inapt pentru serviciu militar şi documentul intern francez a fost utilizat pentru a se obţine un paşaport pentru călătorii în străinătate. Vasilevski era sigur că documentul francez era valabil – oficialitățile franceze fuseseră mituite – dar mai rămânea problema vizei americane şi a aplicării ştampilei pe paşaportul lui.

Singura noastră legătură cu consulatul american se stabilea printr-un respectabil om de afaceri din Elveția, care era, de fapt, agentul nostru Maksim Steinberg. Dar mai apăruse încă o problemă: Steinberg refuzase să se întoarcă la Moscova când fusese rechemat în 1938. Trimisese o scrisoare în care își exprima totala loialitate, dar și teama de epurările nedrepte. Vasilevski a trimis un ofițer să se întâlnească cu Steinberg la Lausanne. După o întâlnire tensionată, la care Steinberg era pregătit să-l împuşte pe ofițer, căci îl considera un posibil asasin, Steinberg a fost de acord să facă rost de viză pentru evreul sirian. Steinberg nu a recunoscut fotografia din paşaportul lui Eitingon, care îşi lăsase mustață şi îşi schimbase tunsoarea. Într-o săptămână, Steinberg a obţinut viza şi ofițerul s-a întors cu ea la Paris. Eitingon a sosit la New York în octombrie 1939 şi a înființat o companie de import-export în Brooklyn, pe care am folosit-o drept centru de comunicații. Și, lucru încă și mai important, aceasta oferea o acoperire pentru Ramon Mercader care se stabilise în Mexic cu un paşaport canadian fals, sub numele de Frank Jackson. Ramon efectua vizite dese la New York ca să se întâlnească cu Eitingon și să primească bani de la el.

În Mexic s-a pus treptat la punct identitatea de acoperire pentru grupul de acțiune al lui Siqueiros. Aveam doi operatori radio clandestini, însă, din nefericire, comunicațiile prin radio nu erau eficiente, pentru că aparatele erau slabe. Eitingon a făcut în paralel eforturi pentru a se infiltra în vila lui Trokți de la Coyoacán, în afara oraşului Mexico City. Vila aparținea pictorului mexican Diego Ribera, care i-o închiriase lui Troțki. Grupul Siqueiros intenționa să ia clădirea cu asalt, în timp ce Ramon Mercader nici nu ştia de existența lor. Scopul lui imediat era să se folosească de relația lui amoroasă cu Sylvia Ageloff, pentru a se împrieteni cu oamenii din jurul lui Troțki.

Ramon era un bărbat chipeş, cu trăsături blânde şi frumoase. Semăna cu actorul francez Alain Delon. Avea şi un anume farmec magnetic căruia Sylvia îi sucombase deja la Paris. Sylvia călătorea cu Ramon la New York, unde acesta avea grijă s-o ţină departe de Eitingon. O dată Eitingon i-a observat pe Ramon şi pe Silvia la un restaurant, dar nu i-a fost prezentat acesteia. Ramon se comporta ca un independent în cercurile troţkiste, fără să facă nici o încercare de a le câştiga încrederea exprimându-şi simpatia pentru cauza lor. Rămânea omul de afaceri care îl sprijinea pe Troţki din motivele lui excentrice, nu ca un adept devotat.

Grupul Siqueiros se baza pe un plan al vilei lui Troţki care fusese sustras de Maria de la Sierra înainte ca aceasta să fie rechemată la Moscova. Maria mi-a descris bodyguarzii lui Troţki şi tot secretariatul acestuia. Aceste informaţii foarte utile i-au fost trimise lui Eitingon.

La sfârşitul anului 1939, Beria mi-a propus să mai întărim reţeaua noastră clandestină din Mexic. M-a condus la un apartament conspirativ şi mi l-a prezentat pe Iosef Grigulevici, cu numele conspirativ Padre, care venise la Moscova după o misiune secretă în Europa Occidentală. În cercurile troţkiste era cunoscut drept neutru şi nu era bănuit că ar fi încercat să se infiltreze în organizaţia lor. Prezenţa lui în America Latină era firească, pentru că tatăl lui avea o mare băcănie în Argentina. Grigulevici a sosit în Mexic în ianuarie 1940 şi, conform instrucţiunilor lui Eitingon, a înfiinţat o a treia reţea clandestină de rezervă care urma să opereze în Mexic şi în California. A colaborat şi cu grupul Siqueiros. Grigulevici a reuşit să facă cunoştinţă cu unul din bodyguarzii lui Troţki, Sheldon Harte şi, când acesta era de serviciu, în zorii zilei de 23 mai 1940, Grigulevici a bătut la poartă. Harte a făcut greşeala fatală să întredeschidă poarta şi grupul lui Siqueiros a năvălit înăuntru. Au mitraliat încăperea în care se afla Troţki, însă pentru că au tras prin uşa închisă, neglijând să o deschidă, nu l-au atins pe Troţki, care se ascunsese sub pat.

Harte a fost lichidat pentru că îl cunoştea pe Grigulevici şi ar fi putut să ne dea de gol. Incidentul s-a încheiat cu arestarea lui Siqueiros, ceea ce a oferit o foarte bună acoperire pentru continuarea eforturilor lui Grigulevici şi ale lui Mercader, care nu ştia nici unul de existenţa celuilalt.

Tentativa a eşuat pentru că echipa de asalt nu era formată din asasini profesionişti cu experienţă în atacul terorist direct. Din nefericire, Eitingon nu luase parte la raid. El ar fi verificat planul şi

ar fi făcut în aşa fel încât Troţki să fie eliminat în mod sigur. În grupul lui Siqueiros nu era nimeni cu experienţă în domeniul percheziţionării unui apartament. Erau ţărani şi mineri cu o pregătire elementară în cadrul războiului de gherilă.

Eitingon a raportat mesajul codificat prin radio, anunţând că raidul eşuase. Raportul a ajuns la noi cu întârziere, pentru că a venit prin intermediul unui vapor al nostru din New York. După aceea a fost trimis în formă codificată de operatorul radio la Vasilevski, la Paris. Acesta l-a transmis mai departe la Moscova, dar nu şi-a dat seama de importanţa mesajului, pentru că nu putuse să-l descifreze; din cauza acestor întârzieri, Beria şi Stalin au aflat că tentativa eşuase din comunicatul TASS. Nu-mi mai amintesc data exactă, dar ştiu că era într-o duminică din luna mai, 1940. Am fost convocat la vila lui Beria. Mi-a trimis maşina cu şoferul lui şi, când am ajuns la vilă, am mai găsit acolo alţi doi oaspeţi, pe Ivan Aleksandrovici Serov, pe atunci comisar al securităţii statului din Ucraina, şi pe Serghei Nikiforovici Kruglov, adjunctul permanent al lui Beria. Erau la masă când am sosit eu.

Beria nu dorea să discute în prezenţa lor. Mi-a făcut semn să aştept în grădină, unde plantase o vegetaţie rară semitropicală pe care spera s-o ţină în viaţă în climatul aspru de la Moscova. Soţia lui, Nina, agronom, şi fiul lui, Serghei, cărora m-a prezentat, erau cei care se ocupau de grădină. S-a ridicat de la masă şi m-a însoţit într-un colţ îndepărtat şi retras al grădinii. M-a întrebat indignat care fusese componenţa echipei pe care am format-o la Paris şi ce ştiam despre planul de eliminare a lui Troţki. I-am spus că nivelul profesional al echipei lui Siqueiros era scăzut, dar că oamenii erau tovarăşi devotaţi şi gata să-şi sacrifice viaţa. Aşteptam un raport complet din Mexic prin radio, într-o zi sau două. Ne-am întors la masă, iar Beria mi-a spus să mă duc imediat la birou şi să-l ţin la curent cu orice alte evoluţii viitoare.

Două zile mai târziu a sosit prin Paris raportul lui Eitingon şi l-am informat pe Beria. Eitingon sublinia în mesaj că, dacă primeşte aprobarea Centrului, va pune în aplicare al doilea plan. Acesta se referea la stoparea încercărilor de penetrare în cercurile troţkiste din Mexic. Dacă unul din agenţii noştri ar fi fost arestat în timp ce încerca să-l ucidă pe Troţki, toată reţeaua putea fi dată în vileag. L-am informat pe Beria în legătură cu această situaţie. La început n-a reacţionat la propunerea lui Eitingon de a renunţa la infiltrarea agenţilor noştri în secretariatul lui Troţki şi la folosirea unui agent

din exterior pentru eliminarea acestuia. Lichidarea acestei rețele ar fi însemnat dispariția ochilor și urechilor pe care le aveam în cercurile troțkiste din Statele Unite și din Mexic. Mi-am dat seama că era vorba de o decizie prea importantă ca să fie luată numai de mine și de Eitingon. Trebuia luată de Beria și de Stalin. Penetrarea grupurilor troțkiste din străinătate continua să fie și în anii '40 una din cele mai înalte priorități ale spionajului sovietic. Cum vom mai ști ce se petrece în interiorul mișcării troțkiste după ce îl vom elimina pe Troțki? Vor continua troțkiștii să fie puternici și să reprezinte o amenințare la adresa lui Stalin, dacă nu vor mai avea conducător? Stalin citea cu regularitate rapoartele de la agentul nostru care se infiltrase în redacția ziarului troțkist de la New York. De la el obțineam planurile și prioritățile mișcării și luam măsuri ca să le contracarăm. Adesea Stalin citea documente și articole troțkiste chiar înainte să fie publicate la New York. M-am întors în biroul meu de la etajul al șaptelea să aștept vești. N-am așteptat mult. În două ore am fost chemat la biroul lui Beria de la etajul al treilea.

— Vino cu mine, a spus el.

De astă dată am mers la vila lui Stalin, la treizeci de minute vest de Moscova. Întâlnirea a fost foarte scurtă. Am raportat eșecul tentativei lui Siqueiros de a-l asasina pe Troțki și i-am explicat că, sigur, cealaltă opțiune însemna că, o dată cu eliminarea lui Troțki, ne vom pierde toată rețeaua antitroțkistă din Statele Unite și din America Latină. Stalin a pus o singură întrebare:

— În ce măsură este implicată rețeaua noastră din SUA și din Mexic care se află sub conducerea lui Ovakimian[1] în operațiunea împotriva lui Troțki?

Am răspuns că operațiunea lui Eitingon era complet separată de Ovakimian, ale cărui eforturi de spionaj sub acoperirea reprezentanței comerciale AMTORG nu fuseseră în nici un fel compromise.

Stalin a rămas calm și a spus:

— Eliminarea lui Troțki va însemna prăbușirea totală a întregii mișcări troțkiste și nu va mai trebui să cheltuim bani ca să-i combatem pe troțkiști și încercările lor de a submina Cominternul sau pe noi.

---

[1] Gaik Badalovici Ovakimian, care a operat din cadrul AMTORG, reprezentanța comercială sovietică de la New York, a sosit în Statele Unite în 1933, pentru a conduce operațiunile spionajului sovietic. Era un armean scund, cu studii de inginer și s-a specializat în spionajul industrial. A fost arestat, însă i s-a permis să părăsească Statele Unite în iulie 1941.

Stalin a dispus aprobarea planului şi, în ciuda eşecului lui Siqueiros, a ordonat să i se transmită o cablogramă lui Eitingon în care îşi exprima deplina încredere în el. Am pregătit telegrama şi am adăugat: „Pavel îţi transmite salutări". Pavel era numele conspirativ al lui Beria.

În 1953, când am fost arestat, anchetatorii s-au uitat în dosarul *Operaţiunii Raţa* care se afla în seiful meu şi m-au întrebat cine era Pavel. Le-am spus că Pavel este numele meu şi că îl adăugasem ca să confirm autenticitatea telegramei. Nu vedeam de ce ar fi fost necesar să le spun că Eitingon se bucura de mult respect din partea lui Beria, care între timp fusese arestat şi executat.

Stalin ne-a propus să rămânem la masă, căci era aproape 11 noaptea. Îmi amintesc că a fost o masă foarte simplă. Stalin era plin de umor şi mi-a propus să gust un vin georgian, dar într-un fel foarte special. Paharul a fost umplut pe jumătate cu vin şi jumătate cu Logidzy, o limonadă georgiană, care îi era trimisă zilnic lui Stalin cu avionul. Contrar celor afirmate mai târziu de generalul Volkogonov, care nu se afla în încăpere în acea seară, Stalin nu era furios din cauza eşecului tentativei de asasinat. Dacă era supărat, îşi stăpânea supărarea, evidentă fiind doar hotărârea de a proceda la eliminarea lui Troţki. Fără îndoială, nu-i făcea plăcere că tentativa eşuase, dar părea răbdător şi pregătit să joace pentru mize mai mari, punându-şi în joc întreaga reţea într-un efort final de a se debarasa de Troţki.

Eitingon mi-a transmis mai târziu că Ramon Mercader era pregătit să aducă la îndeplinire misiunea, bizuindu-se pe pregătirea lui ca luptător de gherilă din Spania. În timpul războiului nu numai că folosise puşca, dar se angajase şi în lupta corp la corp cu cuţitul. Era pregătit pentru trei soluţii: să-l împuşte pe Troţki, să-l înjunghie, sau să-l bată până-l omora. Neavând un laborator special la dispoziţie, acestea erau singurele opţiuni. Caridad îşi dădu binecuvântarea. Când s-au întâlnit cu Eitingon şi cu Ramon ca să analizeze problemele de securitate din vila lui Troţki, au decis că acum cel mai nimerit ar fi fost să folosească un cuţit sau un baston, pentru că este mai uşor de ascuns de gardieni şi membrii personalului şi face foarte puţin zgomot. Ramon era destul de puternic şi odată înjunghiase mortal o sentinelă pe un pod care trebuia aruncat în aer.

Era important, de asemenea, să se ofere un mobil al crimei care să submineze imaginea lui Troţki şi să discrediteze mişcarea. Asasinatul va fi făcut să pară o răzbunare personală a lui Mercader împotriva presupusei încercări a lui Troţki de a o convinge pe Sylvia

să nu se căsătorească cu el. Dacă avea să fie prins, Mercader trebuia să susţină că troţkiştii voiau să folosească banii oferiţi de el în scopuri personale şi nu pentru activităţi troţkiste. Va pretinde, de asemenea, că Troţki încercase să-l convingă să intre într-un grup terorist intenaţional care plănuia asasinarea lui Stalin şi a altor lideri sovietici.

Într-o zi cu ninsoare abundentă de la începutul anului 1969, m-am întâlnit cu Ramon Mercader la Clubul Uniunii Scriitorilor din Moscova să luăm dejunul. Era prima mea întâlnire cu el după aproape treizeci de ani. Acolo Ramon mi-a povestit toate amănuntele faptei comise de el în ziua de 20 august 1940. Ramon era membru al unui grup de combatere a troţkismului din Mexic, dar nu crezuse că el va fi asasinul. Mi-a spus că atunci când se întâlnise cu mama lui şi Eitingon, în apartamentul conspirativ din Ciudad de Mexico, s-a propus ca Eitingon, Caridad şi o echipă de cinci *guerilleros* să atace casa lui Troţki, în timp ce el va fi deja înăuntru. Atacul lor îi va ţine ocupaţi pe gardieni, dându-i lui Mercader posibilitatea să-l împuşte pe Troţki.

— Nu am fost de acord cu acest plan şi le-am spus că voi executa de unul singur sentinţa de condamnare la moarte, mi-a spus Mercader.

Contrar celor ce s-au scris despre asasinat, Ramon nu închisese ochii înainte să-l lovească pe Troţki cu un piolet mic şi ascuţit folosit de alpinişti, pe care şi-l ascunsese sub trenci. Troţki era singur la biroul lui. Îl cunoştea pe Mercader, care îl rugase să citească un articol scris de el, în care îl apăra pe Troţki împotriva criticilor lui. Troţki fusese de acord cu articolul. În ultimul moment, exact când Ramon se pregătea să lovească, Troţki, care era absorbit de articol, şi-a mişcat capul. Aceasta a schimbat direcţia loviturii slăbind impactul. De aceea Troţki a reuşit să strige după ajutor şi nu a fost ucis pe loc. Ramon era prea emoţionat şi nu a mai putut să-l înjunghie pe Troţki, deşi avea un cuţit la el.

— Închipuieşte-ţi, deşi luptasem în gherilă şi odată înjunghiasem un gardian în timpul războiului civil, ţipătul lui Troţki m-a paralizat aproape total, mi-a explicat Ramon.

Când a apărut soţia lui Troţki cu gardienii, Mercader a fost imobilizat şi n-a mai putut folosi revolverul. Oricum, lucrul acesta n-a mai fost necesar, căci Troţki a murit la spital de pe urma loviturii cu pioletul.

— Am fost lovit cu patul pistolului de un gardian şi mi-am

pierdut cunoştinţa. Ulterior, avocatul meu a folosit acest episod ca să dovedească faptul că nu eram asasin profesionist. Am ţinut-o una şi bună că motivaţia mea era dragostea pentru Sylvia şi că troţkiştii foloseau fondurile pe care le dădusem eu mişcării în scopuri personale şi încercau să mă amestece în operaţiuni teroriste. Am susţinut tot timpul povestea aranjată mai dinainte, că acţiunile mele erau o chestiune internă a mişcării troţkiste, mi-a spus Ramon.

Planul fusese altul: Troţki urma să moară fără multă gălăgie şi înainte ca trupul lui să fie descoperit, Ramon să fugă, căci body-guarzii îl cunoşteau drept un vizitator obişnuit. Eitingon şi Caridad, care îl aşteptau pe Ramon într-o maşină parcată în apropiere, au fost siliţi să fugă atunci când s-a dat alarma în casă. La început au fugit în Cuba, unde Caridad a recurs la relaţiile ei de familie ca să-i ascundă. Grigulevici a fugit în California, unde nu era prea cunoscut.

Prima veste a asasinatului a ajuns la noi, la Moscova, prin TASS. Eitingon a trimis apoi un mesaj radio codificat din Cuba, o săptămână mai târziu, din nou via Paris. Reacţia Moscovei a fost de aprobare pentru munca bine făcută. Eu eram prea ocupat în acel moment cu problemele legate de preluarea Letoniei ca să mă mai gândesc la Troţki. Beria m-a întrebat dacă Eitingon, Caridad şi Grigulevici scăpaseră şi se ascunseseră. I-am spus că erau sub o acoperire bună, necunoscută lui Mercader, care fusese arestat pe loc şi rămăsese la închisoare, în Ciudad de Mexico. Mercader fusese arestat sub numele de Frank Jackson, om de afaceri canadian, iar adevărata lui identitate a rămas necunoscută timp de şase ani.

Ramon mi-a amintit şi de sfatul pe care i-l dădusem la Paris:

— Dacă eşti prins, încearcă să faci greva foamei în închisoare, dar în aşa fel, încât să nu trezeşti bănuielile temnicerilor. La început, încearcă să mănânci tot mai puţin, pregătindu-te astfel pentru greva foamei. În cele din urmă or să te hrănească artificial şi ancheta va fi întârziată.

Mercader a făcut lucrul acesta timp de vreo două sau trei luni şi apoi a ţinut-o întruna cu povestea lui că era un suporter dezamăgit al lui Troţki. Ramon mi-a spus că, înainte să i se descopere adevărata identitate, a fost bătut de poliţia mexicană de două ori pe zi, timp de şase ani şi a fost ţinut într-o celulă fără ferestre.

Beria a spus să nu se cruţe nici un efort financiar pentru apărarea lui Mercader şi pentru protejarea legendei că asasinatul a fost rezultatul unor conflicte interne din cadrul mişcării troţkiste. Eitingon şi Caridad au primit ordin să rămână ascunşi. Timp de şase

luni au rămas clandestin în Cuba. Apoi au luat un vapor spre New York şi acolo Eitingon a folosit relaţiile pe care le avea în comunitatea evreiască pentru a obţine alte documente şi identităţi noi. Au traversat America, au ajuns la Los Angeles şi s-au îmbarcat pentru China în februarie 1941. Eitingon a profitat de această călătorie ca să reia legătura cu doi agenţi pe care îi plasase în California la începutul anilor '30. Aceştia aveau să devină curieri în reţeaua care va obţine secretele atomice ale americanilor din 1942 până în 1945. În mai 1941, în ajunul Marelui Război pentru Apărarea Patriei, Eitingon şi Caridad s-au întors la Moscova cu transsiberianul.

Identitatea adevărată a lui Mercader a fost dezvăluită occidentalilor abia atunci când una din rudele lui Ramon, care era rudă de departe şi cu Fidel Castro, a fugit în Vest din Uniunea Sovietică. Faptul că această informaţie a fost dezvăluită s-a produs din vina mamei lui Mercader, Caridad, care, după ce a sosit la Moscova, s-a dus la Taşkent unde a locuit doi ani în timpul răboiului, din 1941 până în 1943. Acolo i-a mărturisit rudei sale – un personaj minor din cadrul Partidului comunist spaniol ce fugise în Uniunea Sovietică la sfârşitul războiului civil din Spania – rolul jucat de Ramon în asasinarea lui Troţki. Caridad era convinsă că secretul ei se află în siguranţă.

După terminarea celui de-al doilea război mondial, Caridad a făcut nenumărate încercări de a-şi elibera fiul, una dintre ele fiind şi aceea de a-i găsi o soţie, dar Stalin a fost împotriva miresei, pentru că identitatea lui Ramon încă nu era cunoscută. Caridad s-a dus în Mexic şi apoi la Paris, căutând ajutor pentru cauza eliberării fiului ei din închisoare.

Ajutorul a venit pe neaşteptate atunci când confidentul lui Caridad din Taşkent, acel comunist spaniol, a fugit în 1946 în Occident şi a dezvăluit adevărata identitate a lui Ramon. Paradoxal, aceasta l-a salvat pe Ramon de cele două bătăi zilnice şi de celula solitară din închisoare. Când a fost confruntat cu dovezile că era Ramon Mercader, dintr-o familie înstărită şi când dosarul lui din arhivele poliţiei spaniole a fost adus în Mexic, a trebuit să recunoască cine era. Dar nu a recunoscut niciodată că îl asasinase pe Troţki din ordinul spionajului sovietic. În toate declaraţiile a subliniat că avusese motive personale să-l ucidă pe Troţki.

Datorită indiscreţiei lui Caridad, condiţiile din închisoare s-au îmbunătăţit. După ce dezertorul i-a dezvăluit identitatea, Ramon a

primit încuviinţarea de a ieşi în Ciudad de Mexico şi de a lua masa împreună cu gardienii. Femeia care avusese grijă de Ramon în închisoare se îndrăgostise de el şi venea să-l vadă în fiecare săptămână. Ulterior s-a căsătorit cu ea şi a luat-o cu el la Moscova, după ce a fost eliberat, la 20 august 1960. Stătuse douăzeci de ani la închisoare.

Preşedintele KGB-ului, Aleksandr Nicolaevici Şelepin, l-a primit pe Mercader şi i-a dăruit medalia de Erou al Uniunii Sovietice, însă, mai târziu, când Mercader a cerut o întrevedere personală cu Vladimir Efimovici Semiceastnîi, preşedintele KGB-ului[1], a fost refuzat. Mercader a devenit membru al partidului comunist printr-o decizie specială a Comitetului Central şi, la cererea expresă a lui Dolores Ibarruri, La Passionaria, a fost numit cercetător principal la Institutul de marxism-leninism. Lui şi soţiei lui li s-a dat o vilă la Kratovo, în apropiere de Moscova. Mercader a primit bani de la Comitetul Central şi de la KGB, echivalentul pensiei unui general-maior. Dar în anii '60 relaţiile lui cu KGB-ul erau încordate pentru că Mercader a cerut ca Şelepin şi, după aceea, Semiceastnîi, să urgenteze eliberarea mea şi a lui Eitingon din închisoare. A ridicat această problemă împreună cu Dolores Ibarruri în faţa lui Mihail Suslov, membru marcant al Biroului Politic. Suslov nu s-a arătat deloc mişcat, dimpotrivă, a fost supărat când Mercader a încercat să facă apel la el:

— Am decis soarta acestor oameni o dată pentru totdeauna, a spus el.

La început, Mercader a locuit la Leningradskaia Gostiniţa (hotelul Leningrad), din apropiere de gara Leningrad. Apoi a primit un apartament de patru camere nemobilat în apropiere de staţia de metrou Sokol. Vasilevski, deşi fusese dat afară din partid, era singurul dintre cei implicaţi în afacerea Mercader care încă nu era arestat, sau la închisoare. A intervenit pentru Mercader şi acestuia i s-a dat mobilă adecvată pentru apartament. Soţia lui Mercader, Raquelia, lucra la secţia de limbă spaniolă de la Radio Moscova. În 1963 au înfiat doi copii, Arthur, în vârstă de unsprezece ani şi Laura,

---

[1] Aleksandr N. Şelepin, născut în 1918, a fost preşedintele KGB din decembrie 1958 până în noiembrie 1961. Până la înlăturarea lui Hruşciov, în octombrie 1964, a deţinut funcţii importante în partid şi în guvern şi a fost membru al Biroului Politic. Leonid Brejnev, care i-a urmat lui Hruşciov în funcţia de prim-secretar, se temea de el ca de un posibil rival şi l-a înlăturat treptat de la putere. Semiceastnîi i-a urmat lui Şelepin în funcţia de preşedinte al KGB până în aprilie 1967. A jucat un rol important în înlăturarea lui Nikita Hruşciov de la putere.

de șase luni. Părinții acestora fuseseră prieteni cu Mercader. Tatăl lor, refugiat după războiul civil la Moscova, fusese împuşcat de guvernul lui Franco când se întorsese în Spania ca agent secret şi fusese prins. Mama murise în timpul naşterii fetiței, la Moscova. Mercader era revoluționar de profesie, mândru de rolul pe care îl jucase în luptă.

— Dacă ar fi să retrăim anii '40, aş face acelaşi lucru, dar nu şi în lumea de astăzi (1969), mi-a spus el.

Nu se căia pentru uciderea lui Troțki. Cita proverbul rusesc: Nimeni nu-și poate alege vremea în care să trăiască sau să moară. Și-l interpreta în felul lui:

— Nimeni nu-şi poate alege vremea când să trăiască, să moară sau să ucidă.

Mercader a plecat de la Moscova la mijlocul anilor '70 și s-a dus în Cuba unde a lucrat în calitate de consilier al lui Fidel Castro. A murit în 1978 şi trupul lui a fost adus în secret la Moscova. Văduva lui a încercat să ia legătura cu mine, dar nu eram la Moscova pe atunci. Oricum, Eitingon a reuşit să participe la înmormântarea lui de la cimitirul Kunțevo, unde este îngropat sub numele de Ramon Ivanovici Lopez, Erou al Uniunii Sovietice.

Acum îmi este clar că morala actuală este incompatibilă cu cruzimea revoluției, a războiului civil şi a luptei pentru putere care a urmat după ele. Stalin și Troțki se înfruntau recurgând la metode criminale pentru a-şi atinge scopurile. Diferența fundamentală era că, în timpul exilului său, Troțki nu era numai împotriva lui Stalin, ci și a Uniunii Sovietice. Această confruntare era o stare de război care trebuia rezolvată prin victorie sau moarte. Lui Stalin îi era imposibil să-l considere pe Troțki în exil doar un simplu autor de cărți de filozofie. Troțki era un duşman activ care trebuia zdrobit. Maria de la Sierra, secretara lui Troțki, cu numele conspirativ Africa, agenta noastră care fusese chemată la Moscova când dezertarea lui Aleksandr Orlov îi pusese în primejdie acoperirea, a fost o figură legendară. A fost paraşutată în spatele liniilor germane şi a luptat în formațiunile de gherilă din cel de-al doilea război mondial, iar după aceea a activat în rețeaua clandestină a KGB din America Latină, unde a lucrat ca operatoare radio. A fost agentă secretă timp de peste douăzeci de ani şi s-a reîntors în Uniunea Sovietică numai în anii '70. A murit în 1988.

Fiul lui Troțki, Lev Sedov, care a luat numele mamei lui, a fost urmărit îndeaproape de agenții noștri. A fost principalul

organizator al mişcării troţkiste în anii '30, după ce a părăsit Turcia şi s-a mutat la Paris, în anul 1933. Am folosit pentru el două reţele independente. Una era condusă de Mark Zborowski, alias Etienne şi Tulip, şi o alta condusă de Serebreanski. Zborowski ne-a oferit firul conducător, iar Serebreanski a utilizat această informaţie pentru a obţine arhivele lui Troţki, ascunse la Paris şi pentru a le aduce clandestin la Moscova cu ajutorul lui Harry, agentul lui de la Paris. Serebreanski şi-a folosit agentul din poliţia franceză ca să netezească drumul. Zborowski n-a avut nici cea mai mică idee cum a fost folosită informaţia lui. Totuşi în biografia lui Troţki, autorul acesteia, Volkogonov, pretinde că Zborowski ar fi aranjat subtilizarea documentelor şi ar fi ajutat şi la suprimarea lui Sedov într-un spital francez, unde a murit în februarie 1938, în condiţii misterioase, după ce i-a fost scos apendicele[1].

Este clar că Sedov a murit la Paris, însă în dosarul lui şi al Internaţionalei troţkiste nu am găsit nici un document din care să reiasă că ar fi fost asasinat. Dacă ar fi fost aşa, cineva ar fi fost decorat şi ar fi reclamat onoruri speciale. Pe vremea aceea existau acuzaţii cum că şefii serviciilor de spionaj îşi atribuiau merite în eliminarea troţkiştilor, dar nu au fost furnizate nici un fel de detalii sau exemple. Părerea generală este că moartea lui Sedov a fost rezultatul unei operaţiuni de lichidare a NKVD-ului. În realitate, dosarele arată că Şpigelglas a raportat lui Iejov moartea lui Sedov din cauze naturale, iar Iejov a comentat:

— Bună operaţie. Am făcut o treabă bună cu el, nu-i aşa?

Şpigelglas nu putea să-l contrazică pe Iejov care dorea să-şi atribuie meritele când îi va raporta lui Stalin. Aceasta a contribuit la întărirea convingerii că NKVD-ul l-ar fi lichidat pe Sedov[2].

Când Eitingon şi cu mine am discutat cu Beria planul de eliminare a lui Troţki, nu s-a ridicat problema asasinării lui Sedov. Este uşor de presupus că Sedov a fost asasinat, dar nu cred că a fost aşa şi motivul este foarte simplu: era atât de strict supravegheat de noi şi se bucura de atât de multă încredere din partea lui Troţki încât

[1] În 1948, Zborowski a fost interogat de FBI la New York, unde se stabilise ca membru al comunităţii de emigranţi ruşi albi. După cum susţine Lamphere: „Zborowski a dat informaţii excelente FBI-ului în legătură cu interesul KGB-ului faţă de emigranţii ruşi din Statele Unite, ceea ce a dus la întreruperea activităţii celorlalţi agenţi ai KGB. Pentru acţiunile sale, Zborowski a fost trimis la închisoare pentru cinci ani de zile".

[2] Costello şi Ţarev citează din mărturisirile făcute de Şpigelglas în mai 1939.

prezența lui la Paris ne ținea la curent în legătură cu planurile troțkiștilor de a introduce clandestin agenți și materiale propagandistice în Uniunea Sovietică prin Europa. Lichidarea lui ne-ar fi lipsit de controlul asupra informațiilor referitoare la operațiunile troțkiștilor din Europa.

*

După asasinarea lui Troțki, unii membri ai rețelei clandestine, pe care o înființasem în Statele Unite și în Mexic, au fost reintegrați în alte rețele deja existente acolo. Aceste rețele ample aveau să fie de o importanță incalculabilă mai târziu, pentru aflarea secretelor legate de prima bombă atomică americană. Agenții noștri secreți, care aveau documente false și nici un fel de poziție oficială, au început să opereze încă de la sfârșitul anilor '20 și începutul anilor '30. Îi pregăteam pe ofițerii noștri pentru a putea locui în străinătate și a obține informații, sau pentru a-și croi drum spre funcții în care să plece în străinătate, să devină membri de nădejde și respectați ai comunităților respective și să aștepte până vor fi chemați la luptă.

La începutul anilor '30, Eitingon a fost trimis în Statele Unite ca agent secret cu misiunea de a recruta emigranți japonezi și chinezi care ar fi putut fi folositori în operațiunile se sabotaj împotriva Japoniei. Între timp, japonezii ocupaseră partea de nord și centrală a Manciuriei chineze și ne temeam de un război cu Japonia. În același timp, a plasat și doi agenți, evrei polonezi, pe care aranjase să-i aducă din Franța.

O altă misiune foarte importantă a lui Eitingon a fost să stabilească potențialul informațional al americanilor implicați în acțiuni comuniste. A fost suficient de abil ca să propună să ne concentrăm operațiunile de recrutare asupra oamenilor care simpatizau cu ideile comuniste, dar nu erau cu adevărat membri ai Partidului comunist.

Eitingon a fost ajutat de Isak Ahmerov care, în ciuda obiecțiilor puternice ale lui Eitingon, s-a căsătorit cu nepoata lui Earl Browder, întemeietorul Partidului comunist american. Pentru Centru, operațiunile din Statele Unite și înființarea rețelei clandestine de acolo nu erau priorități speciale, pentru că atunci informațiile din Statele Unite nu afectau în măsură considerabilă deciziile Kremlinului. Cu toate acestea, Eitingon le-a cerut unora dintre oamenii lui să-și concentreze atenția asupra politicii SUA față de China. A reușit

să-i depisteze pe ziariştii care au format mai târziu aşa-numitul lobby Amerasiatic, ce a influenţat deciziile politice ale Departamentului de Stat referitoare la Asia[1].

Unul dintre agenţii pe care i-a recrutat Eitingon a fost un foarte cunoscut pictor japonez, Miyagi, care a făcut parte apoi din echipa lui Sorge de la Tokyo[2]. Eitingon şi bunul meu prieten Ivan Vinarov, care mai târziu a devenit directorul spionajului bulgar în anii '40, sub conducerea lui Gheorghi M. Dimitrov, l-a contactat pe Sorge la Şanhai spre sfârşitul anilor '20. Informaţiile furnizate de Sorge în anii '30 au fost considerate preţioase, însă cu observaţia că era socotit de autorităţile germane şi japoneze drept agent dublu.

În 1932, Eitingon a plecat din California şi s-a întors în Uniunea Sovietică, via Şanhai. A fost numit adjunct al lui Serebreanski, dar s-a certat cu el şi a fost numit şef al unei secţii din Departamentul Extern care răspundea de agenţii secreţi şi de executarea paşapoartelor false.

După ce am stabilit relaţii diplomatice cu Statele Unite, Centrul considera că războiul cu Japonia este inevitabil. Aveam nevoie de informaţii de calitate din statele de vest ale Statelor Unite. În acest scop, alegerea a fost cât se poate de firească: Gregori Heifeţ, care lucrase mai înainte la Comintern şi era unul dintre organizatorii Partidului comunist american. Cunoştea personal mulţi comunişti americani de marcă. După experienţa sa de la Comintern, Heifeţ fusese transferat la Departamentul Extern PGPU. Înfiinţase reţele clandestine în Germania şi în Italia la mijlocul anilor '30, sub identitatea unui student din India. Heifeţ era evreu, dar din cauza pielii lui tuciurii lăsa impresia că este emigrant asiatic, deşi avea ochi albaştri. În America era cunoscut sub numele de Mr. Brown.

---

[1] Revista *Amerasia* a fost înfiinţată în 1936-1937 şi sprijinea un front prosovietic unit şi coaliţia dintre comuniştii şi naţionaliştii chinezi. *Amerasia* era editată de Philip Jaffe şi Frederic Vanderbilt Field, care erau şi proprietarii ei şi care urmau o linie prosovietică. În iunie 1945, Jaffe a fost arestat de FBI, pentru că în birourile revistei au fost găsite 1700 de documente secrete. Jaffe şi-a recunoscut vinovăţia în privinţa sustragerii materialelor secrete din dosarele guvernamentale, dar a negat că ar fi lucrat pentru spionajul sovietic.

[2] Yotoku Miyagi s-a născut în 1903, al doilea fiu al unei familii de ţărani din Okinawa. Tatăl lui a emigrat în California şi Miyagi, care suferea de primele simptome ale unei tuberculoze, s-a dus după tatăl său în iunie 1919. Miyagi a absolvit Şcoala Publică de Arte din San Diego şi a înfiinţat restaurantul Owl (Bufniţa) din Los Angeles. A intrat într-un grup de studiere a marxism-leninismului şi a fost recrutat ca membru al Partidului comunist în 1931. În septembrie 1931, Miyagi s-a întors în Japonia şi a devenit membru al reţelei de spionaj a lui Sorge. A fost arestat şi a murit în închisoare în 1943.

Cât timp a lucrat în Italia, a stabilit legături foarte valoroase; l-a cunoscut pe Bruno Pontecorvo, pe atunci tânăr student la Roma. Heifeț i-a recomandat lui Pontecorvo să-l contacteze pe Frédéric Joliot-Curie, vestitul fizician francez, care era apropiat de conducerea Partidului comunist francez. Pontecorvo va continua să fie un canal de transmisie a secretelor atomice de la Enrico Fermi.

Heifeț a avut norocul să nu fie epurat în anii '30. A fost chemat la Moscova și Iejov a ordonat să fie arestat în noiembrie 1938, dar, așa cum am spus mai înainte, Merkulov a rupt ordinul de arestare pe care l-am găsit în seiful lui Iejov. După aceea, Heifeț a fost trimis în Statele Unite pentru a monitoriza evoluțiile științifice și tehnologice și pentru a evalua potențialul informațional al Partidului comunist american. Heifeț a lăsat în mod inteligent impresia că adună numai informații despre activitățile troțkiștilor americani, care nu prezentau nici un interes pentru FBI. I se spusese că Eitingon plasase agenți pentru eventualitatea unui război între Japonia și Uniunea Sovietică. Planul original prevedea să ne stabilim rețelele clandestine în porturile americane, așa cum făcusem și în Scandinavia, și să distrugem navele care transportau materiale și materii prime strategice în Japonia. Neștiind nimic despre intențiile japonezilor de a ataca Asia de Sud-Est și Pearl Harbor, presupuneam că vor începe războiul mai întâi împotriva noastră.

Adjunctul lui Heifeț de la oficiul consular din San Francisco, Viktor Liaghin, a primit misiunea specială de a procura informații tehnologice de pe coasta de vest. Liaghin era inginer, absolvent al Institutului de construcții navale din Leningrad. Principala lui sarcină era să monitorizeze programele navale ale americanilor. Îmi amintesc că în rapoartele lui se sublinia atenția acordată de americani portavioanelor. Liaghin a recrutat un agent din San Francisco care ne-a descris dispozitivele antimagnetice pentru protejarea vapoarelor împotriva minelor. Liaghin s-a ținut departe de orice contacte cu cercurile americane procomuniste. Liaghin nu a rămas mult timp la San Francisco. A fost chemat la Moscova și numit director adjunct al spionajului străin pe când avea numai treizeci și doi de ani. Ulterior, l-am trimis eu la baza navală Nikolaev, de pe malul Mării Negre, ca rezident clandestin în perioada când aceasta a fost ocupată de nemți. A condus acțiuni de sabotaj, prefăcându-se prieten cu șeful neamț al bazei navale. Nemții au descoperit că juca un rol dublu și a fost arestat împreună cu operatorul lui radio de către Gestapo și împușcat. În 1945 i s-a acordat titlul de Erou al Uniunii Sovietice.

Heifeț era la San Francisco și avea fonduri pentru a-i întreține pe cei doi agenți plasați de Eitingon. Aceștia duceau o viață normală,

unul era dentist, iar celălalt avea o prăvălie de vânzări cu amănuntul. Amândoi erau evrei polonezi emigrați. Dentistul îi era cunoscut lui Serebreanski, care, de fapt, îi dăduse banii necesari pentru a-și lua diploma de dentist de la un colegiu medical francez. Cei doi agenți erau gata pentru următoarea lor misiune, care ar fi putut să apară peste un an sau doi. În curând, sud-vestul american a intrat în atenția Moscovei. Agenții noștri secreți din Ciudad de Mexico s-au răspândit în evantai în California și New Mexico. De aici am stabilit primele contacte cu Oppenheimer și ceilalți realizatori ai bombei atomice americane.

STALIN ŞI HITLER: PRELUDIUL RĂZBOIULUI

La sfârșitul lui mai 1937 un grup de opt generali din armata sovietică au fost acuzați de înaltă trădare, spionaj și complot în vederea răsturnării guvernului printr-o lovitură de stat militară. Au fost imediat arestați și, două săptămâni mai târziu, după un proces militar cu ușile închise, au fost executați. Astfel au început epurările staliniste în armată, care au costat țara treizeci și cinci de mii dintre cei mai buni ofițeri ai noștri și ne-au lăsat fără conducere cu experiență în momentul în care ne-a atacat Hitler.

Cel mai vestit și mai înalt în grad dintre acești ofițeri era mareșalul Mihai Nikolaevici Tuhacevski, șef de stat major al Armatei Roșii din 1925 până în 1928 și, în momentul morții sale, comisar adjunct pentru probleme navale și militare și președinte al Consiliului Militar Revoluționar.

Din dosarele care se publică acum aflăm că acuzațiile împotriva lui Tuhacevski și a celorlalți conducători militari de rang superior au fost inventate în mod deliberat. Despre adevăratele motive care s-au aflat în spatele ordinelor lui Stalin și ale mareșalului Voroșilov date lui Andrei Vîșinski (procurorul șef) și lui Iejov de a-i lichida nu s-a scris prea mult, nici atunci și nici acum. Există trei versiuni ale motivelor căderii lor. Prima susține că erau compromiși de false informații plasate abil de serviciile germane și cehoslovace care l-au convins pe suspiciosul Stalin și pe ministrul apărării, Kliment I.

Voroşilov, că generalii întreţineau legături secrete cu comandanţii militari germani. Aceasta a fost şi versiunea repetată de Hruşciov în cuvântarea de la congresul XX din 1956 al Partidului comunist, în care l-a denunţat pe Stalin.

Legătura cu nemţii trebuie să fie înţeleasă pe fundalul unei relaţii foarte strânse între gânditorii strategici germani şi sovietici. În 1933, Stalin a pus capăt unei lungi perioade de cooperare între liderii militari din Germania şi din Uniunea Sovietică sub pretextul că germanii lăsau să se scurgă informaţii în Franţa despre legăturile militare secrete germano-sovietice[1]. Un grup de generali sovietici, condus de mareşalul Tuhacevski, a dorit să continue aceste relaţii, sperând să poată profita de tehnologia germană. Un interes similar, dar pentru motive diferite, exista şi de partea germană, mai ales printre ofiţerii de rang superior din Prusia Orientală, susţinători ai întemeietorului Wehrmacht-ului, general Hans von Seeckt. După înfrângerea suferită în primul război mondial, von Seeckt a petrecut ani în şir refăcând puterea militară germană şi studiind opţiunile strategice ale acesteia. El a cerut să se îmbunătăţească relaţiile cu URSS pentru a se evita pericolul războiului pe două fronturi.

A doua versiune susţine că victimele erau oameni cu calităţi superioare din punct de vedere intelectual lui Voroşilov şi aveau o pregătire militară profesională mai temeinică. Erau în dezacord cu Stalin şi cu Voroşilov în chestiuni de strategie şi reformă militară şi de aceea Stalin s-a debarasat de ei, temându-se să nu-i devină rivali la putere.

Cea de-a treia versiune susţine că au fost eliminaţi din cauza ostilităţii de dată mai veche dintre Tuhacevski şi Stalin în legătură cu vinovăţia pentru greşelile comise în timpul războiului civil şi al războiului împotriva Poloniei din anul 1920: Armata Roşie a fost înfrântă la periferia Varşoviei pentru că Stalin şi Voroşilov au blocat transferul trupelor de cavalerie care ar fi trebuit să-l ajute pe Tuhacevski în bătălia de pe Vistula.

Părerea mea diferă de toate aceste trei versiuni. Îmi amintesc că am fost uimit când am examinat rapoartele din Germania, din luna august a anului 1939, în care se exprima o înaltă apreciere a

---

[1] Într-un mesaj secret adresat Ambasadei germane de la Moscova în iunie 1933, Nikolai Krestinski, comisar adjunct pentru afaceri externe, l-a acuzat în mod eronat pe vicecancelarul Franz von Papen că ar fi dezvăluit legăturile militare sovieto-germane strict secrete în faţa oficialităţilor franceze, ceea ce a anulat cooperarea în continuare. Nota sovietică a venit pe neaşteptate, pentru că, în mai, Voroşilov şi Tuhacevski primiseră o delegaţie militară la nivel înalt. Decizia lui Stalin a fost dictată de convingerea lui că nu mai avea nevoie de nemţi după ce aceştia contribuiseră la înfiinţarea producţiei sovietice de tancuri şi avioane.

Armatei Roşii din partea Înaltului comandament german. Îmi amintesc, de asemenea, de un document al Înaltului comandament german interceptat de noi, care postula cauzele căderii mareşalului Tuhacevski: acestea erau ambiţiile lui şi dezacordul de principiu faţă de obedientul Voroşilov, care îi era întru totul supus lui Stalin. Beria a subliniat o propoziţie din document: „Căderea lui Tuhacevski arată în mod clar că Stalin controlează Armata Roşie".

Această declaraţie a fost citată de Beria în rezumatul informaţiei pe care l-a înaintat lui Stalin, probabil pentru a-l măguli pe acesta cu afirmaţiile laudative la adresa judecăţii lui corecte, căci avusese dreptate să se debaraseze de Tuhacevski.

Îmi amintesc comentariile făcute de Beria în legătură cu acest caz şi, în special, pe cele ale lui Viktor Abakumov, care răspundea de contrainformaţiile militare în timpul războiului şi supervizase loialitatea de luptă şi politică a forţelor armate. Amândoi remarcaseră insolenţa lui Tuhacevski şi a subordonaţilor acestuia, care, spuneau ei, aveau de gând să-i ceară lui Stalin să-l concedieze pe Voroşilov. Asta dovedea în mod clar – explica Beria – că militarii de rang superior se comportau contrar regulamentelor partidului şi îndrăzneau să facă propuneri ce le depăşeau în mod clar atribuţiile. După cum susţinea Beria, Biroul Politic era singura instanţă ce putea iniţia o mişcare în vederea destituirii unui comisar al poporului. În plus, Abakumov a remarcat de mai multe ori că Tuhacevski şi oamenii lui se purtau în mod arogant, lipsit de modestie, într-un mod inadmisibil pentru nişte ofiţeri superiori. Ordonaseră orchestrei militare să dea concerte particulare şi să cânte la petrecerile de la vila lui Tuhacevski.

Am aflat ce înseamnă o comportare corectă dintr-o conversaţie avută în octombrie 1941 cu mareşalul Boris Şapoşnikov, care i-a urmat în funcţie lui Tuhacevski. Propusesem ca informaţiile provenite de la agenţii noştri cu funcţii importante să fie canalizate direct spre el, pentru a urgenta reacţia statului major, date fiind condiţiile de război. Şapoşnikov mi-a răspuns pe un ton blând:

— *Golubcik* (porumbelule), informaţiile militare importante trebuie trimise întotdeauna conducerii politice a ţării. Mesajele cele mai urgente trebuie trimise simultan lui Stalin, în calitate de comisar al poporului pentru apărare şi lui Beria, ca superior direct al dumitale, cu o copie şi pentru mine. Ţine minte, acestea sunt regulile stricte care nu pot fi nicicum încălcate.

Mareşalul era un birocrat perfect[1].

---

[1] Şapoşnikov a fost silit să demisioneze pe motive de sănătate în 1942 şi a murit în 1945.

Un alt element în favoarea căderii: Tuhacevski era în relații proaste cu generalul Şapoşnikov. La sfârşitul anilor '20 Tuhacevski complotase pentru a-l demite pe Şapoşnikov şi îi luase locul ca şef al statului major. Este semnificativ faptul că Şapoşnikov a fost membru al tribunalului militar special care l-a condamnat pe Tuhacevski. El şi judecătorul principal, V.V. Ulrih, au fost singurii membri ai acestui tribunal care au supraviețuit epurărilor.

Convingerea mea este că Tuhacevski şi grupul lui au fost probabil ispitiți de Stalin – care s-a întâlnit frecvent cu ei – să-l critice pe Voroşilov. Stalin era întotdeauna receptiv la ceea ce numea el critică constructivă şi discuție asupra alternativelor. Era dispus să ia în considerare diversele abordări în domeniul politicii militare, industriale şi externe. Tuhacevski şi-a luat această libertate şi dincolo de uşile închise şi a răspândit zvonuri despre anumite schimbări iminente în cadrul Ministerului Apărării. El şi colegii lui au mers prea departe. Au devenit un motiv de îngrijorare când NKVD-ul a raportat aceste zvonuri conducerii. Chiar şi istorici dornici să dezvăluie crimele stalinismului recunosc că dosarul lui Tuhacevski conține dovezi cu privire la zvonuri de înlocuire a conducerii militare.

În arhivele Armatei Roşii recent publicate există o scrisoare adresată lui Voroşilov, semnată de şeful secretariatului Ministerului Apărării, I.V. Smorodinov şi datată 5 iunie 1937, în care se cere permisiunea lui Voroşilov de a se furniza NKVD-ului copii ale scrisorilor lui Tuhacevski către Stalin şi Voroşilov, pe probleme militare. În legătură cu aceasta nu apare nici o rezoluție, dar mie îmi este clar că, pe parcursul cercetărilor împotriva lui, Tuhacevski a protestat viguros, referindu-se la documentele care dovedeau lipsa unor neînțelegeri în chestiuni militare între el, Voroşilov şi Stalin.

Tuhacevski a argumentat că întreținuse legături cu reprezentanții militari germani numai pe baza instrucțiunilor primite de la guvern. S-a luptat să dovedească faptul că îndeplinise în mod supus şi loial ordinele, sub toate aspectele politicii militare.

În legătură cu versiunea lui Hruşciov, că Stalin s-a lăsat păcălit de dezinformarea germană menită să-l distrugă pe Tuhacevski, există legenda că Stalin ar fi fost prevenit de o conspirație pusă la cale de generalii săi şi nemți. În 1939, dezertorul sovietic Krivițki, care lucrase pentru NKVD şi pentru GRU în Europa Occidentală, şi-a publicat cartea *În serviciul secret al lui Stalin*, în care susține că NKVD-ul primise informații secrete în legătură cu o astfel de conspirație de la preşedintele ceh Edvard Beneš şi de la agentul său Nikolai Skoblin, cu numele conspirativ Fermierul, care fusese

general alb în timpul războiului civil. Krivițki l-a acuzat pe Skoblin că a furnizat sovieticilor informații false privind legăturile secrete ale germanilor cu Tuhacevski. Mai târziu, generalul Walter Schellenberg, șeful serviciului de spionaj extern al lui Hitler, a susținut, de asemenea, în memoriile sale că nemții au contrafăcut documente în care Tuhacevski era desemnat agent al lor. Înainte de război, au trimis aceste documente cehilor şi Beneš a transmis informația lui Stalin.

Pentru mine, aceasta nu este decât o poveste de adormit copiii. Aceste documente nu au fost găsite în arhivele lui Stalin sau ale KGB-ului. Dosarul de acuzare împotriva lui Tuhacevski se bazează în întregime pe mărturisirile lui şi nu există nici un fel de referiri la dovezi incriminatoare primite de la spionajul german. Dacă astfel de documente ar fi existat, eu, în calitatea mea de director adjunct, răspunzând de biroul Germania în cadrul directoratului, le-aş fi văzut sau aş fi găsit referiri la existența lor. Singura mențiune a legăturilor cu spionajul german existentă în dosarul lui Skoblin este referirea la pretextul folosit de acesta la Paris pentru a-l ademeni pe generalul Miller într-un apartament conspirativ. După cum susține dosarul său, contactele *germane* pentru operațiunea de răpire a liderului alb rus erau, de fapt, rezidentul NKVD la Paris, Kislo (cu numele conspirativ Finlandezul) şi Şpigelglas (cu numele conspirativ Douglas).

Contrar versiunilor oferite de Christopher Andrew şi Oleg Gordievski, John J. Dziak şi Krivițki, Skoblin nu a fost implicat în eliminarea predecesorului lui Miller, generalul Aleksandr Kutepov. Această acțiune a fost realizată în 1930 de Iakov Serebreanski, ajutat de soția lui şi de agentul său din poliția franceză. Îmbrăcați în uniforme ale poliției franceze, l-au oprit pe Kutepov pe stradă, sub pretextul că vor să-i pună câteva întrebări, şi l-au urcat într-o maşină. Kutepov s-a opus răpirii, însă în timpul luptei a avut un atac de inimă şi a murit, aşa mi-a spus Serebreanski. L-au îngropat pe Kutepov în apropierea locuinței unuia dintre agenții noştri, la periferia Parisului.

În realitate, arhivele nu menționează absolut nimic despre legături dubioase ale lui Tuhacevski cu nemții. Dosarele prezintă numai o compilație de rutină a comentariilor surselor străine în legătură cu el, inclusiv câteva remarci neincriminatoare, făcute de Beneš.

În iulie 1937, Aleksandrovski, ambasadorul sovietic din Cehoslovacia, a raportat reacția preşedintelui Beneš la execuția generalilor. Au existat interpretări contradictorii ale remarcilor lui Beneš, descris de istoricii sovietici drept un om care „l-a trădat în mod

sincer şi cu bune intenţii pe Tuhacevski lui Stalin, neştiind că materialele germane pe care el le-a transmis sovieticilor erau contrafăcute". Documentele ne relatează o poveste cu totul diferită.

După Aleksandrovski, Beneš a subliniat faptul că nu credea că Tuhacevski este spion sau sabotor. Şi nici nu credea că mareşalul complota ca să-l răstoarne pe Stalin de la putere. A subliniat că Tuhacevski n-ar fi putut să-l răstoarne pe Stalin decât în alianţă cu Iagoda. Tuhacevski, după Beneš, care se referea la informaţiile primite de la ambasadorul ceh din Berlin, era pur şi simplu în favoarea continuării cooperării militare cu germanii, în ciuda faptului că aceasta fusese întreruptă când Hitler venise la putere. Este clar că Beneš nu credea în vinovăţia lui Tuhacevski, dar îşi dădea seama că, dintr-un anumit motiv, mareşalul nu mai era în graţiile regimului stalinist. A adăugat şi el ceva la criticarea lui Tuhacevski pentru că avea nevoie de sprijinul lui Stalin şi, la fel ca şi Beria, dorea să exprime aprobarea faţă de decizia lui Stalin. Jurnalul lui Aleksandrovski îl citează pe Beneš care a spus despre Tuhacevski că este un aventurier pe care nu se poate pune bază. Rezultatul a fost că Beneš a sprijinit cu entuziasm eliminarea lui Tuhacevski, dar nu a contribuit în nici un fel la îndepărtarea şi la arestarea lui.

Din dosarul *Ferma îndepărtată*, aflat în arhivele NKVD, reiese că, în ziua de 24 aprilie 1937, în ajunul căderii lui Tuhacevski, Beneš a afirmat în faţa ambasadorului Aleksandrovski şi a rezidentului NKVD, Piotr Zubov, că nu exclude o posibilă înţelegere între Germania şi Uniunea Sovietică, în pofida divergenţelor curente, în parte şi datorită bunelor relaţii dintre Armata Roşie şi Wehrmacht, stabilite de Tuhacevski, în anii '20 şi '30. Cu toate acestea, abia la 4 iulie 1937, după execuţia lui Tuhacevski, Beneš i-a vorbit lui Aleksandrovski despre contactele obscure ale ambasadorului ceh din Berlin cu oficialităţile militare germane care ar fi avut, chipurile, loc în ianuarie 1937.

Beneš primise rapoarte de la ambasadorul lui din Berlin în care se făceau aluzii ample la faptul că generalii germani întreţineau relaţii secrete cu conducerea Armatei Roşii. Scopul acestei dezinformări a nemţilor era să-i înspăimânte pe cehi şi să-i facă să creadă că nu vor putea conta pe sprijinul Armatei Roşii într-o eventuală confruntare cu Germania în legătură cu regiunea sudetă. Aceasta se petrecea în iulie 1937, cu un an înainte de ultimatumul lui Hitler adresat lui Beneš de a ceda Germaniei regiunea sudetă, cu populaţie de origine etnică germană[1]. În jurnalul său, Beneš notează

[1] **Regiune din vestul Cehoslovaciei, de-a lungul frontierei germane, care a fost anexată în**

scuzele sale față de Aleksandrovski pentru că nu a împărtășit conducerii sovietice o informație care sugera existența unor contacte secrete între conducerea Wehrmachtului și Armata Roșie, informație care ar fi reprezentat încă un motiv al căderii lui Tuhacevski.

Scopul real al întâlnirii din iulie dintre ambasadorul Aleksandrovski, Zubov și Beneš reiese și din dosarul *Ferma îndepărtată*: Beneš dorea sprijinul lui Stalin pentru a răsturna guvernul de la Belgrad care era ostil conducerii cehe. Această mișcare a fost stopată de rezidentul nostru, Zubov, care se îndoia de soliditatea relațiilor lui Beneš cu Belgradul. Beneš dorea sprijinul lui Stalin pentru politica de ansamblu a Cehoslovaciei în Balcani și în Europa. Acesta este motivul pentru care, spre deosebire de englezi și de francezi, el nu a dezaprobat executarea lui Tuhacevski și epurarea executată de Stalin în cadrul comandamentului militar sovietic.

Am auzit că mai există unele dosare secrete despre Tuhacevski în arhivele secretariatului lui Stalin, bazate pe materiale primite din străinătate. Aș îndrăzni să afirm că aceste dosare nu sunt nimic altceva decât tăieturi din presa străină și internă, plus rapoartele corespondenților TASS, ale diplomaților și ale șefilor reprezentanțelor comerciale, ale rezidenturilor NKVD și GRU în legătură cu felul în care era privit Tuhacevski în străinătate. Acestea se numeau Dosarele poștei străine speciale, în care se compilau reacțiile opiniei publice exprimate în fața ambasadorilor noștri și ale șefilor delegațiilor guvernamentale. Includeau minute germane, engleze și franceze ale întâlnirilor cu înalte oficialități sovietice, transmise prin canalele de informații și care aveau o valoare foarte mare, întrucât ne dezvăluiau gândurile oamenilor cu care duceam tratative.

Tragedia a fost că Stalin și, mai târziu, Hrușciov, Brejnev și Gorbaciov au folosit materialele din Dosarele poștei secrete pentru a-și compromite rivalii în timpul luptelor interne pentru putere. Aceste notițe erau de regulă ignorate, însă Stalin a stabilit regula că aprecierile individuale din presa străină puteau fi folosite ca materiale incriminatorii. Această regulă, formulată într-o hotărâre specială a Comitetului Central, a fost folosită în 1989 pentru discreditarea liderului rus Boris Elțîn când acesta a vizitat pentru prima oară Statele Unite și a fost acuzat în presă că se îmbătase. În 1991, aceste tăieturi din ziare au devenit din nou o armă în cadrul conflictului dintre Gorbaciov și Eduard Șevardnadze, fostul lui ministru de externe. Gorbaciov a renunțat la folosirea tăieturilor din

---

septembrie 1938, ca urmare a Dictatului de la München.

ziare abia în noiembrie 1991, în ajunul căderii sale. Vitali Ignatenko, şeful agenţiei TASS şi aliat al lui Gorbaciov, a pus capăt acestei proceduri de lungă durată.

În anii '30 mi se părea că oricine era demascat drept neloial faţă de partid şi de guvern, faţă de lideri ca Stalin şi Voroşilov, era, fără îndoială, un duşman al statului. Abia mai târziu am înţeles cinismul lui Beria şi Abakumov din comentariile referitoare la Tuhacevski. Conducerea superioară ştia că acuzaţiile erau false. Au preferat varianta unui complot militar pentru că şi-ar fi făcut rău lor înşişi şi partidului dacă ar fi recunoscut că scopul epurărilor era, de fapt, eliminarea unor rivali la conducere.

Ceea ce fusese o crimă gravă în 1937, şi anume răspândirea unor observaţii critice la adresa lui Voroşilov, ceea ce Tuhacevski realmente făcuse, dintr-o dată n-a mai fost o crimă în 1957, când acesta a fost reabilitat. Legea nu se schimbase şi nu s-au cerut scuze. Erau numai referiri vagi în documentele oficiale de partid la nişte *greşeli.*

*

La 8 aprilie 1938, rezidentul NKVD din Finlanda, Boris Rîbkin, a fost convocat la Kremlin, unde Stalin şi alţi membri ai Biroului Politic i-au încredinţat în mod oficial misiunea de a lucra ca trimis neoficial al guvernului sovietic în Finlanda. Din ordinele lui Stalin, Rîbkin donase bani Partidului Micilor Fermieri, care susţineau statutul de neutralitate a Finlandei. Rîbkin a primit ordinul de a oferi guvernului finlandez un târg secret, de exploatare în comun a posibilităţilor din Scandinavia şi de cooperare economică cu Uniunea Sovietică, cu condiţia să semneze un pact de asistenţă economică şi militară mutuală în cazul unei agresiuni din partea unei terţe părţi. Pactul urma să garanteze Finlandei securitatea totală în faţa atacurilor din partea puterilor europene şi privilegii economice mutuale pentru cele două ţări pe o bază permanentă. Printre propuneri era inclusă şi împărţirea sferelor de influenţă economică şi militară din zona Mării Baltice, între Uniunea Sovietică şi Finlanda.

Rîbkin şi-a exprimat îndoielile cu privire la acceptarea de către finlandezi a unui tratat contrar ostilităţii lor istorice faţă de vecinul de la răsărit, dar Stalin a subliniat că aceste propuneri trebuiau formulate doar prin viu-grai, fără implicarea ambasadorului nostru. Rîbkin a făcut aşa cum i s-a spus şi propunerile au fost respinse de finlandezi. A reuşit însă să creeze o sciziune în cadrul conducerii ţării, de care am profitat mai târziu când, în 1944, am semnat un

tratat separat de pace cu Finlanda, situaţie în care familia suedeză Wallenberg a acţionat în calitate de intermediar.

Nu am ştiinţă dacă şi nemţilor li s-au făcut neoficial propuneri similare însă sunt convins că mareşalul Carl Gustaf Mannerheim, preşedintele consiliului de apărare al Finlandei, l-a informat pe Hitler despre încercările noastre. Tocmai de aceea, în august 1939, când Hitler l-a trimis pe ministrul său de externe, Joaquim von Ribbentrop, la Moscova ca să negocieze un tratat de neagresiune, nu se baza numai pe reacţiile spontane ale lui Molotov şi Stalin. Ştia că suntem deschişi faţă de astfel de propuneri, pentru că încercasem să realizăm ceva similar cu finlandezii şi dăduserăm greş.

În aprilie 1938, finlandezii au refuzat târgul, pentru că era mai important pentru ei să rămână aliaţi cu Anglia, Suedia şi Germania. Nu vedeau nici un avantaj din faptul că ar fi devenit o zonă tampon între Est şi Vest. Mai târziu, acest rol li s-a impus cu forţa, în urma înfrângerii în cadrul războiului de frontieră dintre noi şi ei, din timpul războiului sovieto-german. Pentru că au atacat Uniunea Sovietică împreună cu nemţii, finlandezii au cules cea mai amară recoltă a războiului. Ca urmare, Finlanda a trebuit să se mulţumească cu o alternativă mai puţin avantajoasă decât cea oferită de Rîbkin în 1938[1].

*

Traficul de informaţii secrete a devenit foarte intens în august 1939. După ce Donald Maclean a fost transferat de la Londra la Paris[2], am primit rapoarte demne de toată încrederea că guvernele francez şi britanic nu doreau să acorde sprijin Uniunii Sovietice în

---

[1] Tratativele oficiale cu finlandezii în vederea mutării frontierei sovieto-finlandeze, pe Istmul Careliei, mai departe de Leningrad şi pentru preluarea de către Uniunea Sovietică a tuturor insulelor din Golful Finic, pentru apărarea oraşului de un atac dinspre mare, au eşuat, căci finlandezii au refuzat propunerile lui Stalin. La 30 noiembrie 1939 a început Războiul de Iarnă, când trupele sovietice din regiunea militară Leningrad au deschis focul. Ceea ce sovieticii îşi închipuiseră că va fi o victorie uşoară s-a transformat într-un mic război costisitor şi umilitor, cu pierderi grele pentru sovietici. Finlandezii, camuflaţi în alb şi buni schiori, erau mai bine pregătiţi pentru un război pe timp de iarnă şi abia la 17 februarie, după un bombardament masiv de artilerie, urmat de 1000 de tancuri şi 140 000 de ostaşi, Linia Mannerheim a fost străpunsă şi finlandezii au rămas fără rezerve. Finlandezii au fost siliţi să accepte condiţii mai grele impuse de Stalin şi să cedeze peste 30 000 km pătraţi din teritoriul lor pentru a pune capăt războiului, la 11 martie 1940.

[2] După ce a petrecut peste doi ani într-un post de la Londra, Donald Maclean a fost mutat de Foreign Office, cum se obişnuia, şi spre sfârşitul toamnei lui 1938 se afla la Paris, ca secretar trei al ambasadei.

cazul unui război cu Germania. Acestea confirmau informațiile pe care le primisem cu trei sau patru ani mai înainte de la cercul de la Cambridge – Philby, Maclean și Burgess – că guvernul britanic, mai exact, Neville Chamberlain și Sir John Simon aveau în vedere o înțelegere secretă cu Hitler pentru a-l sprijini în confruntarea cu Uniunea Sovietică. Am acordat multă atenție și altor trei rapoarte demne de încredere din Germania. Acestea afirmau că generalii Wehrmachtului ridicau obiecții puternice împotriva unui război pe două fronturi. Am primit instrucțiuni să căutăm rapid posibile opțiuni de cooperare și neagresiune, nu numai cu englezii și francezii, cu care cooperam deja, ci și cu nemții. În Germania, numai aristocrații din Prusia Orientală și câteva personalități de frunte din armată sprijineau ideea unei reglementări pașnice a relațiilor cu Uniunea Sovietică. Erau aceiași oameni care manifestau încredere în cooperarea dintre Wehrmacht și Armata Roșie, încurajați de Tuhacevski.

Întrucât primisem ordin să studiez alternativa unui agrement cu englezii și francezii și a unei înțelegeri cu Germania, nu mi-a trecut prin minte că între Moscova și Berlin era deja pe cale să se încheie un târg separat. La 23 august 1939, când am fost informat de sosirea iminentă a ministrului german de externe la Moscova, cu numai câteva ore înainte de realizarea întâlnirii, am avut o mare surpriză. În ziua de 24 august, la ora 2 noaptea, la treisprezece ore după sosirea lui Ribbentrop, a fost semnat la Kremlin pactul de neagresiune; era limpede că nu era vorba de o decizie bruscă. Scopul strategic al conducerii sovietice era să evite un război pe două fronturi, și în Orientul Îndepărtat și în Europa și asta cu orice preț. Acest gen de relați diplomatice, neguvernate de nici un fel de considerații ideologice, fusese stabilit încă din anii '20, când Uniunea Sovietică a continuat cooperarea economică și relațiile normale cu Italia după ce, în 1922, venise la putere regimul fascist al lui Benito Mussolini. Conducerea de la Kremlin era gata să facă un compromis cu orice fel de regim, cu condiția ca acesta să garanteze stabilitatea Uniunii Sovietice. Prioritatea lui Stalin și a colaboratorilor săi era îndeplinirea aspirațiilor lor geopolitice de transformare a Uniunii Sovietice în cea mai mare superputere a lumii.

Țara se dezvoltase mai mult sau mai puțin constant numai după încheierea colectivizării, în anul 1934. Până atunci au continuat frământările, dezordinea, haosul și războaiele civile, răscoalele.

Numai de pe la mijlocul anilor '30, industrializarea a început să dea roade. Puterea mereu crescândă a țării a fost testată cu succes în confruntările militare cu Japonia din Mongolia şi Manciuria. Deşi țara stabilise relații diplomatice cu majoritatea marilor puteri şi fusese, aşadar, oarecum acceptată de comunitatea internațională, era totuşi ținută în izolare atunci când marile puteri îşi rezolvau interesele între ele. Toate înțelegerile majore privind viitorul Europei şi al Asiei erau încheiate de puterile occidentale şi de Japonia fără a se lua în considerare interesele Uniunii Sovietice. Înțelegerea anglo-germană din 1935, prin care se permitea reînarmarea navală a Germaniei şi, drept consecință a acesteia, înțelegerile dintre marile puteri cu privire la cursa înarmărilor navale nu includeau şi Uniunea Sovietică.

Delegațiile britanică şi franceză ce au sosit la Moscova în august 1939, ca să sondeze posibilitatea unei alianțe împotriva lui Hitler, erau conduse de personaje de importanță secundară. Aşadar, politica lui Stalin de liniştire a lui Hitler se baza pe convingerea rezonabilă că ostilitatea lumii occidentale şi a Japoniei față de comunismul sovietic va ține pentru totdeauna URSS în izolare.

Privind acum în urmă, toți cei trei aliați – guvernele sovietic, englez şi francez – au fost vinovate de faptul că l-au lăsat pe Hitler să dezlănțuie cel de-al doilea război mondial. Suspiciunile reciproce au exclus posibilitatea unor înțelegeri de compromis între englezi şi francezi, pe de o parte, şi Uniunea Sovietică pe de altă parte, care ar fi putut opri agresiunea lui Hitler împotriva Poloniei. Istoricii celui de-al doilea război mondial trec cu vederea faptul că numai datorită inițiativei preşedintelui Franklin D. Roosevelt au început în mai 1939 negocieri între englezi, francezi şi sovietici, în încercarea de a opri agresiunea lui Hitler. Donald Maclean a raportat că Roosevelt a trimis un mesager special la primul ministru Chamberlain, avertizându-l că o dominație germană în Europa Occidentală va fi în detrimentul intereselor americane şi engleze. Roosevelt l-a îndemnat pe Chamberlain să inițieze negocieri cu aliații europeni ai Marii Britanii, inclusiv cu Uniunea Sovietică, pentru a-l opri pe Hitler. Sursele noastre de informații au raportat că guvernul britanic a reacționat negativ la această inițiativă americană şi a trbuit să fie forțat de Roosevelt ca să înceapă negocierile cu sovieticii asupra măsurilor militare menite să-l oprească pe Hitler.

Cu toate acestea, tratatul de neagresiune cu Hitler a fost o surpriză pentru mine, pentru că, cu numai două zile înainte ca acesta

să fie semnat, primisem ordin să studiez opțiunile unei reglementări pașnice a situației cu Germania. Încă le mai trimiteam lui Molotov și Stalin aceste propuneri strategice, când tratatul era semnat. Stalin a dus negocierile de unul singur, într-un secret absolut. Nu am știut de existența protocoalelor secrete Molotov-Ribbentrop[1], dar astfel de protocoale sunt ceva firesc în relațiile diplomatice atunci când este vorba de problemele sensibile. În ajunul izbucnirii războiului, guvernul britanic a semnat protocoale secrete cu Polonia privind obligațiile sale de a acorda asistență militară Poloniei dacă va izbucni războiul între Polonia și Germania. În mod similar, în 1993, săptămânalul german *Die Welt* a publicat protocoalele secrete și minutele întâlnirilor confidențiale dintre Gorbaciov și cancelarul Helmut Kohl în ajunul unificării Germaniei. Când mă uit acum în urmă la protocoalele Molotov-Ribbentrop, nu găsesc nimic secret în ele. Directivele bazate pe aceste înțelegeri erau limpezi și erau cunoscute nu numai de conducerea serviciului de informații, ci și de șefii administrațiilor militare, diplomatice, economice și de pază a frontierelor[2]. În realitate, vestita hartă a împărțirii Poloniei, care a fost atașată la protocoale în octombrie 1939, a fost publicată o săptămână mai târziu în *Pravda*, fără semnăturile lui Stalin și a lui Ribbentrop, pentru ca toată lumea s-o poată vedea. Evident, între timp Polonia fusese cucerită de Germania, iar Anglia și Franța intraseră și ele în război.

În octombrie 1939, împreună cu Pavel M. Fitin, directorul Informațiilor, și cu Vsevolod Merkulov, adjunctul lui Beria, am participat la o întâlnire în biroul lui Molotov din Kremlin, la care au fost de față și directorul departamentului operativ al Statului Major, general-maior Aleksandr M. Vasilievski (ministru al apărării în anii '50), comisarul adjunct pentru Afaceri externe, V.P. Potemkin, președintele adjunct al Comitetului de Stat al Planificării, Borisov, adjunctul comandantului marinei militare, amiralul Ivan S. Isakov, șeful Trupelor de frontieră, general Ivan I. Maslennikov, și șeful GRU, general-maior I.V. Panfilov. Pe ordinea de zi a întrunirii se afla formularea recomandărilor în vederea apărării intereselor noastre strategice din statele baltice. Trupele noastre erau deja desfășurate acolo în virtutea pacturilor cu Lituania, Letonia și Estonia. Molotov,

---

[1] Protocoalele secrete ale pactului arătau cum intenționau Germania și URSS să împartă între ele teritoriul Poloniei și al Statelor Baltice (autorul nu menționează nimic despre Basarabia și Bucovina – nota editorului).

[2] Textele complete au fost publicate din Arhivele Prezidențiale în 1992.

să fie semnat, primisem ordin să studiez opțiunile unei reglementări pașnice a situației cu Germania. Încă le mai trimiteam lui Molotov și Stalin aceste propuneri strategice, când tratatul era semnat. Stalin a dus negocierile de unul singur, într-un secret absolut. Nu am știut de existența protocoalelor secrete Molotov-Ribbentrop[1], dar astfel de protocoale sunt ceva firesc în relațiile diplomatice atunci când este vorba de problemele sensibile. În ajunul izbucnirii războiului, guvernul britanic a semnat protocoale secrete cu Polonia privind obligațiile sale de a acorda asistență militară Poloniei dacă va izbucni războiul între Polonia și Germania. În mod similar, în 1993, săptămânalul german *Die Welt* a publicat protocoalele secrete și minutele întâlnirilor confidențiale dintre Gorbaciov și cancelarul Helmut Kohl în ajunul unificării Germaniei. Când mă uit acum în urmă la protocoalele Molotov-Ribbentrop, nu găsesc nimic secret în ele. Directivele bazate pe aceste înțelegeri erau limpezi și erau cunoscute nu numai de conducerea serviciului de informații, ci și de șefii administrațiilor militare, diplomatice, economice și de pază a frontierelor[2]. În realitate, vestita hartă a împărțirii Poloniei, care a fost atașată la protocoale în octombrie 1939, a fost publicată o săptămână mai târziu în *Pravda*, fără semnăturile lui Stalin și a lui Ribbentrop, pentru ca toată lumea s-o poată vedea. Evident, între timp Polonia fusese cucerită de Germania, iar Anglia și Franța intraseră și ele în război.

În octombrie 1939, împreună cu Pavel M. Fitin, directorul Informațiilor, și cu Vsevolod Merkulov, adjunctul lui Beria, am participat la o întâlnire în biroul lui Molotov din Kremlin, la care au fost de față și directorul departamentului operativ al Statului Major, general-maior Aleksandr M. Vasilievski (ministru al apărării în anii '50), comisarul adjunct pentru Afaceri externe, V.P. Potemkin, președintele adjunct al Comitetului de Stat al Planificării, Borisov, adjunctul comandantului marinei militare, amiralul Ivan S. Isakov, șeful Trupelor de frontieră, general Ivan I. Maslennikov, și șeful GRU, general-maior I.V. Panfilov. Pe ordinea de zi a întrunirii se afla formularea recomandărilor în vederea apărării intereselor noastre strategice din statele baltice. Trupele noastre erau deja desfășurate acolo în virtutea pacturilor cu Lituania, Letonia și Estonia. Molotov,

---

[1] Protocoalele secrete ale pactului arătau cum intenționau Germania și URSS să împartă între ele teritoriul Poloniei și al Statelor Baltice (autorul nu menționează nimic despre Basarabia și Bucovina – nota editorului).

[2] Textele complete au fost publicate din Arhivele Prezidențiale în 1992.

care a deschis ședința, a declarat:

— Avem acordul Germaniei ca Zona baltică să fie considerată drept o zonă de cel mai important interes geopolitic pentru Uniunea Sovietică. Cu toate acestea – a continuat Molotov – este clar că, deși Germania a acceptat în principiu acest lucru, nu va fi niciodată de acord cu *schimbări sociale radicale* care ar transforma statele baltice în republici constituente ale Uniunii Sovietice. Dimpotrivă, conducerea sovietică este convinsă că, desigur, cea mai bună cale de apărare a intereselor geopolitice ale Uniunii Sovietice în zona baltică ar fi prin acordarea de ajutor mișcării internaționaliste proletare din zonă. În felul acesta, regiunea în cauză s-ar transforma într-o frontieră sigură a Uniunii Sovietice.

Din acest comentariu se vedea clar cum intenționam noi să interpretăm termenii acordului cu Hitler. Spre sfârșitul toamnei anului 1939, a existat un nou impuls în activarea operațiunilor noastre de spionaj politic, economic și militar din republicile baltice. De la rezidenții noștri din Suedia și de la Berlin, am primit informații verificate, din surse demne de încredere, că germanii intenționau să trimită delegații economice la nivel înalt la Riga și la Tallin pentru a încheia acorduri de lungă durată cu aceste regimuri și pentru a le include, astfel, sub umbrela politică și economică a Germaniei. Telegramele de la Berlin și din Suedia erau trimise fiecare cu două semnături, a rezidentului și a ambasadorului, ceea ce era un lucru neobișnuit și însemna prioritate absolută. La sosire, telegramele au fost contrasemnate de Molotov și apoi de Beria și trimise, în mod normal, cu ordinele lui Beria, la NKVD și lui Fitin, pentru a se acționa. Când telegramele erau semnate și de rezident și de ambasador, erau trimise și câtorva dintre membrii de frunte ai Biroului Politic, precum și ministrului afacerilor externe. Fitin a înaintat telegramele lui Gukasov, șeful secției care se ocupa de organizațiile naționaliste și ale emigranților stabiliți în apropierea frontierelor noastre. Gukasov era acela care convocase ședința biroului de partid cu un an în urmă ca să mă cerceteze pe mine. Acum, fiind probabil încă bănuitor în privința mea și purtându-mi pică, nu mi-a transmis instrucțiunile lui Beria. Cu de la sine putere, Gukasov a pregătit recomandări nepotrivite de contracarare a spionajului german din Lituania, Letonia și Estonia și le-a transmis înapoi lui Fitin, ocolindu-mă pe mine. Planul lui era să folosească numai rețelele de agenți compuse din emigranți ruși și evrei din cele trei republici baltice. A izbucnit scandal.

Beria ne-a convocat, pe mine şi pe Fitin la biroul lui, iar Fitin i-a raportat recomandările lui Gukasov. Beria mi-a cerut părerea. I-am răspuns cinstit că nu aveam nici o părere, întrucât nu primisem nici un fel de instrucţiuni şi nu eram la curent cu intenţiile germanilor referitoare la Riga. Fusesem ocupat cu alte chestiuni. A explodat de furie. Telegramele au fost aduse din nou la el în birou. A văzut că nu purtau semnătura mea. Regula era ca orice document secret care trecea prin mâinile unei persoane oficiale de la serviciul de informaţii să poarte semnătura acesteia. Gukasov a fost chemat atunci şi Beria l-a ameninţat că o să-i ia capul pentru că nu îi îndeplinise ordinul. Gukasov a spus că nu-mi arătase telegramele – şi aici a coborât vocea într-o manieră confidenţială – pentru că fusese informat de şeful Departamentului de Investigaţii, Serghienko, că existau dovezi incriminatoare referitoare la contactele mele suspecte cu cei din fosta conducere a biroului de informaţii, care fuseseră demascaţi ca duşmani periculoşi ai poporului. Beria a răspuns că Gukasov ar trebui să-şi scoată din cap o dată pentru totdeauna mentalitatea asta stupidă şi să înţeleagă că ordinele lui trebuie duse la îndeplinire imediat şi fără nici un fel de ezitări.

Acum, când Europa era în război, priorităţile s-au schimbat şi în cadrul serviciului de informaţii, a spus Beria. L-a citat pe Stalin, care cerea implicarea activă a ofiţerilor operativi din informaţii în manipularea şi exploatarea politică a conflictelor din cercurile conducătoare ale puterilor străine.

— Aceasta este cheia succesului, a subliniat Beria, pentru a învinge actualele guverne ale acestor state semi-marionetă, care şi-au proclamat aşa-zisa independenţă în 1918, sub patronajul baionetelor germane. Aceste state erau privite pe atunci şi mai sunt privite şi acum de către administraţia germană drept nişte provincii şi colonii ale Imperiului german, a atras atenţia Beria. Dar trebuie să profităm de conflictele dintre interesele britanice şi suedeze din această zonă, a spus el, întorcându-se spre mine. Gândeşte-te la asta, convoacă-l imediat pe Ciceaev la Moscova şi prezintă-mi propuneri, şi sprijinul logistic de care ai nevoie, peste trei zile.

Acest mod arogant de gândire reflecta felul în care Stalin, Molotov şi Beria exploatau pactul cu Hitler. Era o schimbare radicală şi se vedea bine încrederea lor în sine. Şi, lucru încă şi mai important, am început să luăm măsuri active pentru a influenţa *în mod radical* situaţia internă din zonele care intraseră în sfera noastră geopolitică de interese.

Când a sosit la Moscova, Ivan Ciceaev, rezidentul de la Riga, a raportat existența unei sciziuni severe în interiorul guvernului leton, mai ales între preşedintele Karlis Ulmanis şi ministrul apărării, Ianis Balodis. Acest conflict submina stabilitatea regimului leton care suferea şi aşa presiuni duble, atât din partea noastră, cât şi a germanilor. În mod firesc, nemții se bizuiau pe suporterii lor puternici din administrația economică letonă şi din comunitatea oamenilor de afaceri, în timp ce noi exercitam influență în grupurile de stânga, legate de partidul comunist şi de sindicate. Cu toate acestea, Letonia şi celelalte țări baltice erau, în realitate, o zonă tampon între noi şi Germania. La biroul lui Molotov de la Kremlin, s-a discutat planul de a se forma un guvern de largă coaliție în care interesele germane şi sovietice să fie reprezentate în mod egal. Auzind de el, Ulmanis s-a opus acestei idei în timp ce ministrul afacerilor externe, Wilhelm Munters, în mod cu totul neaşteptat, l-a sprijinit. Între timp, tulburările şi frământările printre muncitori, instigați de noi, deveneau tot mai frecvente. Criza economică provocată de război se adâncea pentru că legăturile economice ale statelor baltice cu Anglia şi cu Europa Occidentală erau tăiate.

Ciceaev şi Mihail Vetrov, consilier al Ambasadei sovietice din Riga, au venit la mine, iar Vetrov a propus să exploatăm ambițiile personale ale lui Munters, a cărui reputație la Berlin era întărită şi de frecventele lui întâlniri cu Ribbentrop. Guvernul lui Ulmanis era foarte nepopular din cauza eşecurilor economice şi a toleranței față de comportarea şovină a oamenilor de afaceri germani din Riga. Germanii profitau de avantajul oferit de tăierea legăturilor comerciale ale Letoniei cu Occidentul pentru a direcționa aproximativ 70% din totalul exporturilor țării spre Germania, la prețuri de adevărat dumping. Le-am raportat lui Beria şi lui Molotov că guvernul se sprijinea nu pe armata regulată şi pe structurile militare, ci doar pe forțele de poliție auxiliară letone, formate din fiii fermierilor şi ai micilor oameni de afaceri, un fel de miliție națională.

Ministrul de externe Munters părea personajul ideal pentru a conduce guvernul, acceptabil atât pentru germani, cât şi pentru sovietici. Acesta a ordonat principalului ziar leton să publice o fotografie a lui Molotov cu ocazia zilei de naştere a acestuia, când împlinea cincizeci de ani, arătându-şi astfel dorința de a stabili relații personale cu Molotov. Reacția noastră a fost promptă: mi s-a dat un paşaport diplomatic pe numele de Matveev. Munters a fost informat că un anume Matveev, consilier special al lui Molotov, prin interme-

diul căruia va putea să transmită cele mai importante mesaje neoficiale pentru conducerea sovietică, urma să-l viziteze la Riga. Nu am luat trenul. Am fost urcat la bordul unui bombardier şi am fost trimis la Riga în iunie 1940. Împreună cu Vetrov i-am făcut câteva vizite secrete lui Munters şi i-am transmis dorinţa guvernului nostru de a accelera schimbarea administraţiei letone, lăsând să se înţeleagă că el va fi acela care va conduce guvernul de coaliţie.

Era o operaţie complexă, prin care urmăream să preluăm controlul asupra guvernului leton. Merkulov, prim-adjunct al lui Beria, răspundea de această operaţiune şi a fost trimis în secret la Riga înaintea mea ca să coordoneze planul. La Riga, pozând în consilier al lui Molotov, îi raportam tot ce făceam lui Merkulov. Avea o linie telefonică personală cu Molotov şi cu Beria. S-a emis un ultimatum şi preşedintele Ulmanis a fost silit să demisioneze. Iniţial intenţionasem să-l punem pe Munters în fruntea guvernului de coaliţie, dar, ulterior, regulile jocului s-au schimbat. Germanii se implicaseră mult prea mult în operaţiunile militare din Occident ca să mai acorde atenţie Letoniei. Molotov şi Stalin au decis să plaseze în poziţiile cheie din ţările baltice nu personaje acceptabile de ambele părţi, ca Munters, ci oameni de nădejde, apropiaţi de partidul comunist. Câteva dintre propunerile iniţiale de formare a unei coaliţii au fost respectate. Generalii letoni şi estoni au primit grade echivalente în Armata Roşie, iar Munters nu a fost arestat imediat[1].

Împreună cu Vetrov, m-am dus la locuinţa lui şi am făcut toate demersurile necesare pentru a-l muta împreună cu toate bunurile personale şi cu întreaga familie la Moscova şi apoi la Voronej, unde i s-a dat un loc la universitate. Le-am notificat oficial nemţilor că îl consideram, în continuare, pe Munters drept un personaj politic important. Sub controlul nostru, se întâlnea cu diplomaţi şi persoane oficiale germane la Moscova, luând masa cu ei, dar rolul lui de şef-marionetă al unui stat luase sfârşit. După ce a izbucnit războiul cu Germania, a fost arestat şi condamnat la ani lungi de închisoare pentru activităţi ostile guvernului sovietic. Printr-o stranie coincidenţă, l-am întâlnit pe Munters la Vladimir, în închisoare, pe la sfârşitul anului 1958 sau la începutul anului 1959. După ce a fost eliberat a rămas la Vladimir, trăind acolo ca pensionar. A mai publicat articole în *Izvestia* despre inevitabilitatea alianţei Letoniei cu Uniunea Sovietică.

---

[1] Guverne similare de coaliţie, acceptabile pentru Uniunea Sovietică, au fost impuse Lituaniei şi Estoniei.

Soarta statelor balcanice, decisă inițial la Kremlin și la Berlin, a fost similară cu soarta țărilor est-europene, decisă la Yalta. Există niște similitudini izbitoare: înțelegerea preliminară a fost să se instaureze un guvern acceptabil ambelor părți. Aveam nevoie de un tampon între noi și sferele de influență ale celorlalte puteri în acele zone în care Armata Roșie a rămas pe loc la sfârșitul războiului. Încă o dată, pentru Kremlin, misiunea comunismului era în primul rând să consolideze puterea statului sovietic. Numai puterea militară și dominația asupra țărilor de la granițele noastre ne puteau asigura rolul de superputere. Ideea propagării revoluției comuniste în lume a fost un paravan ideologic în spatele căruia ne-am ascuns dorința de dominare a lumii. Deși inițial această concepție era de natură ideologică, ulterior a dobândit dimensiunile unei politici reale. Această posibilitate s-a ivit pentru Uniunea Sovietică numai o dată cu semnarea Pactului Ribbentrop-Molotov. În protocoalele secrete, interesele geopolitice ale Uniunii Sovietice și dorințele firești de lărgire a frontierelor erau acceptate pentru prima dată de una din puterile de frunte ale lumii.

*

După incidentul cu Gukasov, dar înainte de preluarea Letoniei, Beria m-a chemat pe neașteptat la el în birou și, fără nici o explicație, mi-a ordonat să-l însoțesc la un meci de fotbal pe stadionul Dinamo. Partida dintre Spartak, echipa sindicatelor, și Dinamo, echipa NKVD-ului, era pe atunci un spectacol în sine. Credeam că Beria vrea să se întâlnească cu vreun agent în restaurantul de la Stadionul Dinamo, loc excelent pentru întâlnirile cu agenții, întrucât camerele erau dotate cu instalații de ascultare. Am ajuns la stadion, am coborât din mașină și l-am urmat pe Beria la o distanță respectuoasă, pentru că a fost imediat înconjurat de Kobulov, Lavrenti F. Țanava, Maslennikov și ceilalți adjuncți ai lui. Beria s-a întors spre mine și mi-a făcut semn să mă apropii, așa că m-am trezit la stadion în loja guvernamentală. Acolo Beria m-a prezentat lui Malenkov și altor persoane oficiale din partid și din guvern. Am rămas în acea lojă de lux pe tot timpul meciului, dar m-am simțit foarte stânjenit, pentru că nu am îndrăznit să rostesc nici un cuvânt, nici măcar despre prestația jucătorilor. Am tăcut tot timpul, dar prezența mea acolo le-a dat de înțeles lui Kruglov, Serov, Țanava și altora că nu e cazul să mai răspândească zvonuri despre dovezi împotriva mea aflate în arhivele Departamentului de Investigații. Eram acum o persoană care se bucura de încrederea conducerii țării.

Am avut norocul că toate întâlnirile mele cu Beria, indiferent dacă erau la el acasă, în oraş, sau la vilă, au fost întâlniri de lucru. Aşa a fost chiar şi atunci când m-am dus împreună cu el la nunta fostei lui protejate, Vardo Mataradze, o femeie frumoasă pe care Emma o iniţiase în arta spionajului. Se zvonea că devenise amanta lui Beria încă de pe vremea când era studentă la Medicină, la Tbilisi. Beria o mutase la Moscova şi o angajase în secretariatul lui. Aranjase apoi o căsătorie cu un ofiţer inferior din NKVD, tot georgian. Invitaţia mea la nuntă fusese făcută cu scopul de a le aprecia comportamentul şi înclinaţiile noilor căsătoriţi. De exemplu, să văd dacă nu cumva beau prea mult. Era necesar să ştim acest lucru înainte să-i trimitem la Paris ca să lucreze în cadrul comunităţii de emigranţi georgieni de acolo.

După un an sau doi petrecuţi la Paris, ea s-a întors la directoratul de informaţii de la Moscova, unde a lucrat ca ofiţer activ până în 1952, când a fost arestată. A fost acuzată că a conspirat cu georgienii din Paris împotriva statului sovietic, din ordinul organizaţiei mingreliene antisovietice a georgienilor, adică din ordinul lui Beria[1]. A fost dusă la închisoare din ordinul direct al lui Stalin. A rămas în închisoare până la moartea acestuia, survenită în 1953. După aceea, Beria a scos-o din închisoare, dar a fost arestată curând din nou, imediat după căderea acestuia. A petrecut încă doi ani în închisoare, apoi a fost eliberată şi s-a întors la cariera medicală. La necazurile ei s-a mai adăugat încă unul: în 1939 sau 1940, ea şi soţul ei au primit de la primăria oraşului Moscova un apartament care aparţinuse cândva vestitului director de teatru Vsevolod Meyerhold, executat din ordinul lui Stalin. Apartamentul fusese folosit şi ca locuinţă conspirativă de către NKVD. După o nouă campanie de destalinizare lansată de Gorbaciov, asupra lui Vardo s-au făcut presiuni pentru a se muta din apartament. Era greu pentru primăria Moscovei, Mossoviet, s-o evacueze, pentru că prezentase documente din care reieşea că fusese victimă a represiunilor politice. Pentru a se evita scandalul, căci cazul ei fusese

[1] Beria era din Mingrelia, o regiune în vestul Georgiei, la nord de râul Rioni, pe malul Mării Negre. În 1952, o presupusă organizaţie naţionalistă mingreliană, care includea şi oficialităţi ale Partidului comunist, a fost lichidată. Sudoplatov discută mai pe larg această chestiune în capitolul unsprezece. În cuvântarea sa la Congresul XX, Hruşciov a lăsat să se înţeleagă că afacerea mingreliană a fost pusă la cale de Beria, dar în memoriile sale, Hruşciov spune: „Impresia mea că Stalin se temea de Beria mi-a fost confirmată atunci când Stalin a inventat afacerea mingreliană“.

deja prezentat la televiziune fără să se menţioneze numele, KGB-ul a mutat-o într-un apartament la fel de bun.

*

O altă consecinţă a Pactului Ribbentrop-Molotov a fost preluarea Ucrainei de Vest. După ce Polonia a fost invadată şi înfrântă de Germania, trupele noastre au pătruns în Galiţia şi în Polonia de Răsărit. Galiţia fusese întotdeauna punctul forte al mişcării naţionaliste ucrainene, sprijinită de lideri ca Hitler şi Canaris din Germania, Beneš din Cehoslovacia (înainte să devină agent al nostru, în 1938), şi Cancelarul Engelbert Dolfuss, din Austria (înainte de moartea lui, survenită în 1934). Lvov, capitala Galiţiei, a devenit centrul refugiaţilor din Polonia care încercau să scape de ocupaţia germană. Spionajul şi contraspionajul polonez evacuaseră la Lvov pe cei mai importanţi prizonieri, pe cei suspectaţi de a fi jucat rol dublu în confruntările germano-polone din anii '30. Am aflat despre evenimentele din Galiţia abia în octombrie 1939, când Lvovul a fost ocupat de Armata Roşie. Hruşciov, pe atunci prim-secretar al Ucrainei, şi comisarul lui pentru afaceri interne, Serov, s-au mutat aici ca să sovietizeze Ucraina de Vest. Emma a fost trimisă la Lvov cu Pavel Jurovlev, directorul secţiei germane din serviciul de informaţii. Am fost îngrijorat pentru soarta ei, căci trebuia să se ocupe de agenţii germani şi organizaţiile de gherilă ale naţionaliştilor ucraineni care trecuseră în clandestinitate. Atmosfera era foarte diferită de cea din Ucraina sovietică.

La Lvov era un mod de viaţă capitalist, comerţul en gros şi cu amănuntul se afla în mâinile oamenilor de afaceri care urmau să fie curând înlăturaţi de sovietizare. Influenţa bisericii catolice unite era imensă. Organizaţiile naţionaliste ucrainene, conduse de adepţii lui Bandera, erau active, se bucurau de multă influenţă, erau puternice şi aveau sprijinul populaţiei locale. În plus, aveau multă experienţă în domeniul conspiraţiilor, în timp ce echipa lui Serov trimisă de la Kiev, din care făceau parte Emma şi Pavel, nu avea o asemenea experienţă. Serviciul de securitate al naţionaliştilor ucraineni a dat repede de urma câtorva dintre locuinţele conspirative ale NKVD-ului de la Lvov. Metoda lor era simplă: organizau un post de observaţie în apropiere de sediul NKVD şi urmăreau pe toţi cei care ieşeau de acolo în haine civile şi cu cizme specifice ţinutei militare. Cekiştii ucraineni încercau să-şi acopere uniformele cu pardesie, dar uitau de încălţăminte. În Rusia şi în Ucraina sovietică, toată lumea purta cizme. În Ucraina sovietică nu existau ghete. Dar în Ucraina de Vest, toată lumea purta ghete, cu excepţia militarilor.

Compromiterea locuințelor conspirative a fost raportată la Centru. Emma s-a mutat la Hotel Central, jucând mai întâi rolul de refugiată de la Varşovia, apoi pe acela de ziaristă de la *Izvestia,* folosindu-se de experiența pe care o acumulase cu refugiații polonezi din Bielorusia în anii '20. Vorbea curent polona şi a reuşit să stabilească legături de prietenie cu o familie de evrei polonezi de la Varşovia. I-a trimis la Moscova, unde le-am acordat sprijin financiar şi am aranjat după aceea să se ducă în Statele Unite să-şi reîntâlnească rudele. Se înțelegea de la sine că *relațiile prieteneşti* se vor menține, cu alte cuvinte că vor rămâne la dispoziția spionajului sovietic. Nu ştiau că Emma este ofițer de informații, dar au fost de acord să păstreze legătura. Mai târziu, după arestarea mea, un turist evreu american, o rudă a acestei familii, a venit în 1960 la Moscova şi a căutat-o pe Emma la editura *Izvestia* unde aceasta îi spusese că lucrează ca translator. Emma l-a primit cordial pe vizitator, dar nu a fost recrutat pentru scopuri de spionaj.

Serov şi Hruşciov au ignorat avertismentele lui Jurovlev să aibă răbdare cu liderii ucraineni şi personalitățile culturale bine cunoscute la Praga, Viena, Berlin. Serov l-a arestat pe Kost-Levițki, fost preşedinte al Republicii Populare Ucrainene a naționaliştilor independenți. Hruşciov i-a raportat imediat lui Stalin arestarea, atribuindu-şi merite în neutralizarea unui potențial lider al guvernului ucrainean în exil. Kost-Levițki a fost deportat de la Lvov şi băgat în închisoare, la Moscova. Pe atunci era un bărbat în vârstă de optzeci de ani şi arestarea lui ne-a compromis serios imaginea în ochii intelectualilor ucraineni.

Pactul Ribbentrop-Molotov a stopat planurile naționaliste uncrainene, sprijinite în 1938 de Anglia şi de Franța, de a întemeia o republică ucraineană carpatică independentă. Inițiativa a fost torpilată de preşedintele Beneš, care a căzut de acord că Ucraina carpatică, ce includea şi o parte din teritoriul Cehoslovaciei, va trebui dată Uniunii Sovietice. Konovaleț, care pierise în 1938, era singurul lider ucrainean ce avea acces direct la Hitler şi la Göring. Ca fost colonel în armata austriacă, era respectat într-o oarecare măsură în cercurile conducătoare naziste. Restul liderilor naționaliştilor ucraineni aveau relații cu nazişti de la nivele inferioare, în special cu ofițerii serviciilor de informații ai Abwehrului şi ai Gestapoului, situație în care nu prezentau valoare politică pentru autoritățile engleze sau franceze, după ce a izbucnit războiul. Aşadar, afirmația lui Hruşciov din mesajul către Stalin că arestarea lui

Kost-Levițki era importantă în contracararea planurilor occidentalilor de a înființa un guvern ucrainean provizoriu în exil nu era nimic altceva decât lăudăroșenie și inducere în eroare.

Mi-am dat seama de acest lucru și când mi s-a ordonat să evaluez importanța detenției lui Kost-Levițki la Moscova, am subliniat în raportul meu către Beria, care apoi a fost trimis lui Molotov, că detenția lui nu era absolut deloc justificată. Dimpotrivă, am scris eu, ar trebui să acordăm un statul special Galiției pentru a neutraliza propaganda antisovietică de acolo, care era întâmpinată cu mare entuziasm. Am propus să i se dea drumul imediat lui Kost-Levițki, să i se ceară scuze și să fie trimis înapoi să trăiască la Lvov cu tot confortul. Acest lucru se va face, bineînțeles, pornind de la înțelegerea faptului că el va sprijini ideea trimiterii unei delegații de oameni respectați și cu influență din Ucraina de Vest la Kiev și la Moscova pentru a negocia un statut special pentru Galiția, în cadrul Republicii sovietice ucrainene, acordându-se tot respectul cuvenit tradițiilor populației locale. Molotov a fost de acord. Kost-Levițki a fost eliberat și trimis înapoi, la Lvov, cu un tren special.

Această soluție satisfăcătoare a coincis cu prima mea confruntare deschisă cu Hrușciov și Serov. În protocolul secret dintre Molotov și Ribbentrop se căzuse de acord că Uniunea Sovietică nu-i va împiedica pe cetățenii germani și persoanele de origine germană care locuiesc în sferele noastre de interes să se mute în Germania sau în alte sfere germane de interes. Am hotărât să profităm de aceste condiții.

Am trimis echipa căpitanului Adamovici și a locotenentului William Fischer, alias Rudolf Abel[1], la Cernăuți, în apropiere de frontiera dintre Bucovina, Galiția și teritoriul polonez ocupat de germani. Echipa noastră trebuia să finalizeze contactele cu agenții recrutați de noi din rândul minorităților etnice germană, poloneză și ucraineană. Aceștia urmau să se stabilească în teritoriile controlate de germani, pretinzând că sunt refugiați care fug de comunism.

---

[1] William Fischer, alias colonel Rudolf Ivanovici Abel (1903-1971), pe care FBI l-a numit spionul cu gradul cel mai înalt care a fost prins vreodată în Statele Unite, a fost arestat la New York în 1957, unde lucrase nedepistat timp de zece ani, sub acoperirea unui mic fotograf și artist amator pensionar. În 1962, Abel a fost schimbat cu Gary Powers, pilotul avionului american U-2, de spionaj, doborât deasupra Uniunii Sovietice în 1960. Și-a început cariera de operator radio și a lucrat pentru Sudoplatov în timpul celui de-al doilea război mondial, conducând transmisiunile de dezinformare împotriva germanilor. Fisher și-a luat numele de Abel numai atunci când a fost arestat în Statele Unite.

Căpitanul Adamovici a plecat de la Moscova la Cernăuţi, luând cu el fotografii ale agenţilor şi lucrătorilor noştri operativi din Polonia şi din Germania, pe care trebuia să le arate la patru agenţi, iar aceştia trebuiau să-i recunoască pe acei oameni la întâlniri aranjate dinainte la Varşovia, Gdansk, Berlin şi Cracovia. Erau fotografii ale unor ofiţeri care lucrau sub acoperire de diplomaţi, la reprezentanţele comerciale sau ca ziarişti în aceste ţări. Fischer trebuia să le facă o instruire de bază acestor patru oameni în domeniul comunicaţiilor prin radio.

Însă după ce l-a vizitat pe adjunctul lui Serov, probabil la Cernăuţi, şi a făcut cu el aranjamentele necesare pentru obţinerea sprijinului logistic în vederea pregătirii agenţilor în domeniul comunicaţiilor radio, Adamovici a dispărut. Serov, neputând să-l găsească, l-a înjurat pe Fischer şi i-a raportat lui Hruşciov dispariţia lui Adamovici. Fischer, deşi era al doilea om din echipă, nu avea experienţă în privinţa intrigilor birocratice. A crezut că dacă raportase absenţa de două zile a lui Adamovici şefului NKVD-ului local nu mai era nevoie să-mi raporteze şi mie, la Moscova. Imaginaţi-vă cum m-am simţit când m-a convocat Beria la el în birou şi mi-a ordonat să-i prezint evoluţia misiunii Adamovici. Spre uluirea lui, n-am fost în stare să-i spun nimic concret. Informaţiile mele erau vechi de o săptămână. Şi atunci a sunat telefonul. Era Hruşciov care îi reproşa indignat lui Beria că a trimis oameni incompetenţi şi trădători care s-au amestecat în treburile NKVD-ului ucrainean. Oamenii lui erau în stare să-şi facă şi singuri treaba. Hruşciov îl întreba mereu pe Beria:

— Cine este ticălosul ăsta de Adamovici?

Linia telefonică de înaltă frecvenţă îmi oferea posibilitatea să-i aud iritarea din voce chiar fiind de partea cealaltă a biroului. Beria nu voia să răspundă la fel de dur în prezenţa mea.

— Nikita Sergheevici, a spus el, este aici maiorul Sudoplatov, care răspunde direct de operaţiunea lui Adamovici. O să vă explice el direct.

Am luat receptorul şi am început să-i spun că Adamovici este expert în problemele poloneze, dar Hruşciov n-a mai vrut să mă asculte, m-a întrerupt scurt şi mi-a spus că acest ticălos va trebui arestat sau răpit din teritoriile germane, căci bănuia că Adamovici dezertase la nemţi. Apoi Hruşciov a mai adăugat că va avea grijă să-mi închei cariera dacă o să mai continui să dau dovadă de simpatie pentru bandiţi precum Kost-Leviţki şi Adamovici. Apoi a închis telefonul.

Reacția lui Beria a fost rece şi oficială:

— În două zile, a spus el, Adamovici trebuie să fie găsit, viu sau mort. Dacă e viu, să fie adus de îndată la Moscova. Dacă nu îndeplineşti acest ordin al unui membru al Biroului Politic, vei purta întreaga răspundere pentru gravele consecințe ale acestui incident şi se va ține seama şi de legăturile dumitale din trecut cu duşmanii poporului din fosta conducere a serviciului de informații.

Am plecat foarte amărât din biroul lui. Zece minute mai târziu, telefonul meu a început să sune fără încetare. Contraspionajul, administrația trupelor de frontieră, directorii tuturor administrațiilor districtuale ale NKVD-ului din Ucraina şi din Bielorusia îmi cereau fotografia lui Adamovici. S-a început o căutare la nivelul întregii țări, pe baza unei directive semnate personal de Beria. Cele două zile trecuseră, însă Adamovici nu fusese localizat. Începeam să simt că am dat de necazuri serioase. Am hotărât totuşi să-i telefonez soției lui Adamovici care era la Moscova, pentru că rapoartele de la cei care o supravegheau nu menționau nimic deosebit în comportamentul ei. Am întrebat-o ca din întâmplare când vorbise ultima dată cu soțul ei; spre marea mea surpriză, mi-a mulțumit că îi telefonasem şi mi-a spus că soțul ei este acasă de două zile, căci suferise o contuzie. Medicii de la policlinica NKVD-ului îi recomandaseră să stea în pat cel puțin zece zile. Am telefonat imediat generalului Ivan I. Novikov, şeful serviciului nostru medical de la NKVD, care mi-a confirmat starea lui Adamovici. M-am simțit foarte uşurat şi în cadrul raportului meu obişnuit în fața lui Beria, de la sfârşitul zilei de lucru, i-am spus că Adamovici e la Moscova.

— În stare de arest? a întrebat Beria.

— Nu, am răspuns eu şi am început să-i explic situația.

Eram singuri la el în birou. M-a întrerupt scurt şi a început să mă certe într-un limbaj la care nu m-aş fi aşteptat din partea unui membru al Biroului Politic. Străbătea în lung şi în lat biroul mare şi ne înjura, pe mine şi pe Adamovici, spunând că suntem nişte țânci naivi şi iresponsabili, care îl compromiteam pe el şi întregul NKVD în ochii conducerii de partid. După zece minute s-a oprit şi a întrebat:

— De ce taci?

I-am răspuns că mă durea foarte tare capul din cauza dojenilor lui.

— Atunci pleacă imediat din biroul meu, a spus Beria şi dacă eşti bolnav, du-te acasă imediat.

Înainte să părăsesc clădirea NKVD-ului am completat un mandat de arestare pentru Adamovici şi m-am dus la Merkulov ca să mi-l semneze. Însă când i-am explicat care era situaţia, acesta a început să râdă şi a rupt ordinul în bucăţele în prezenţa mea. În acel moment, durerea mea de cap a devenit insuportabilă şi am fost însoţit acasă de un medic. În dimineaţa următoare, a sunat telefonul la mine acasă şi secretarul lui Beria mi-a făcut legătura cu el. Mi-a vorbit pe un ton oficial şi la obiect, mi-a ordonat să stau acasă trei zile şi să urmez tratamentul medical şi m-a anunţat că îmi va trimite lămâi din Georgia.

Cercetările în legătură cu dispariţia lui Adamovici au arătat că după ce băuse zdravăn într-un restaurant din Cernăuţi, se luase la ceartă şi se încăierase cu cineva într-un W.C., fusese lovit foarte tare şi suferise o contuzie puternică la cap. În această stare a mai reuşit să se urce într-un tren de Moscova, însă uitase să-l informeze pe Abel de plecarea sa. În timpul încăierării, pierduse fotografiile pe care trebuia să le arate celor patru agenţi. Acestea au fost găsite mai târziu de o echipă a NKVD-ului ucrainean, care bănuia că încăierarea fusese o încercare a Abwehrului de a-l răpi pe Adamovici. Incidentul s-a încheiat prin demiterea lui Adamovici din NKVD. Mai târziu a fost numit adjunct şi apoi ministru al afacerilor externe al Uzbekistanului. L-am mai văzut încă o dată la un teatru din Moscova la începutul anilor '50, dar nu ne-am salutat.

Din nefericire, conflictul meu cu Hruşciov şi cu Serov nu s-a încheiat aici. Serov era încurcat cu o vestită cântăreaţă poloneză de operă, Wanda Bandrowska, despre care a raportat la Moscova că o recrutase. Toţi erau încântaţi de această veste, pentru că Bandrowska era o celebritate care vizita deseori Moscova şi alte capitale europene înainte de război. Însă euforia s-a terminat în momentul în care Bandrowska a plecat cu asentimentul lui Serov în România şi a refuzat să se întâlnească apoi cu rezidentul nostru de acolo, consilierul ambasadei noastre. Îmi amintesc că mai mulţi ofiţeri din NKVD-ul ucrainean i-au scris o scrisoare lui Hruşciov şi lui Beria în care spuneau că Serov întreţine legături amoroase sub acoperirea îndatoririlor de serviciu. Serov a fost chemat la Moscova şi, din întâmplare, eram şi eu în biroul lui Beria când acesta i-a cerut să-şi justifice acţiunile şi să răspundă acuzaţiilor din scrisoarea NKVD-ului. Serov i-a spus lui Beria că primise permisiunea să flirteze cu Bandrowska chiar de la Hruşciov, pe baza necesităţilor cerute de misiune. I-a cerut lui Beria permisiunea să-i telefoneze lui Hruşciov,

însă când acesta a aflat că vorbeşte din biroul lui Beria, l-a înjurat.

— Fiu nenorocit de târfă, încerci să-ţi dovedeşti nevinovăţia amestecându-mă în poveştile tale amoroase. Dă-i telefonul tovarăşului Beria.

L-am auzit pe Hruşciov cum îi spunea lui Beria:

— Lavrenti Pavlovici, fă ce vrei cu acest mucos absolvent al academiei militare, care nu are nici o experienţă în chestiunile serioase. Hotărăşte dumneata ce vrei să faci cu el, dacă vrei să-l mai foloseşti sau să-l pedepseşti cum se cuvine, dar te rog să nu mă mai amesteci pe mine în această afacere şi în intrigile voastre cu emigranţii ucraineni.

Beria a început să-l înjure pe Serov şi să-l ameninţe că îl va da afară. L-a făcut fustangiu şi l-a porcăit în tot felul. Eu mă simţeam foarte stânjenit, martor al acestei tirade. Apoi Beria a ordonat ca Serov şi cu mine să găsim o modalitate potrivită de ieşire din această situaţie. Am hotărât că Serov nu mai trebuia să facă nici o încercare de a o contacta pe Bandrowska. Plecarea ei era semnificativă, pentru că spectacolele ei la Lvov şi la Moscova, la sfârşitul anului 1939 şi în 1940, ar fi putut crea impresia în Polonia şi în Europa Occidentală că situaţia din Galiţia era normală şi sănătoasă. Fuga ei în România fusese o lovitură pentru Hruşciov, care raporta regulat la Moscova că sovietizarea din Ucraina de Vest merge bine, pretinzând că se bucură de sprijinul reprezentanţilor se seamă ai culturii ucrainene şi polone.

Imaginea lui Hruşciov a fost afectată serios şi de alte două episoade. În 1939, unul din comandanţii detaşamentelor noastre de gherilă, căpitanul Nikolai Prokupuk, a venit din Spania. Era un om cu experienţă, foarte potrivit pentru postul de şef al secţiei ucrainene a NKVD-ului care se ocupa de acţiunile de gherilă în cazul unui război între Germania şi Polonia. Când a auzit de asta, Hruşciov i-a telefonat lui Beria, şeful personalului, pentru că el semnase ordinul de numire a lui Prokupuk. Hruşciov se opunea categoric numirii, pentru că, în 1938, fratele lui Prokupuk, membru al colegiului Comisariatului Poporului pentru Educaţie, fusese executat ca spion polonez. Hruşciov a auzit cum Beria ne-a înjurat, pe mine şi pe Kruglov, pentru că am trimis la Kiev un om care, deşi era competent în meseria lui, nu putea fi acceptat de autorităţile locale de partid.

Daţi-mi voie să vă spun care era genul de persoane pe care Hruşciov le considera acceptabile. Uspenski, omul pe care îl adusese Hruşciov mai înainte în Ucraina, punându-l în fruntea NKVD-ului de acolo, fusese director al biroului NKVD al regiunii Moscova şi

lucrase direct pentru Hruşciov pe vremea când acesta fusese prim-secretar al organizaţiei de partid Moscova. În Ucraina, Uspenski a efectuat epurările din anul 1938 şi numai trei membri ai Comitetului Central al Partidului comunist ucrainean au supravieţuit în urma lor.

Imediat ce a sosit la Kiev, Uspenski i-a convocat pe toţi ofiţerii NKVD şi a spus că va desfiinţa unele tradiţii, cum ar fi adunările de la sinagogă. Cine nu doreşte să lucreze cu noi poate să plece, şi câţiva dintre prietenii Emmei au profitat de această ofertă. În prezenţa unui numeros public, Uspenski le-a semnat cererile de transfer în rezervă pentru a fi numiţi în posturi vacante la nivele inferioare în alte republici. Uspenski a organizat torturări şi represiuni în masă, iar Hruşciov a fost unul din puţinii membri de frunte ai Biroului Politic care lua parte personal la interogatorii, alături de Uspenski.

În timpul epurărilor din 1938, când Iejov, şeful NKVD-ului, a pierdut încrederea lui Stalin şi s-a început vânătoarea după cekişti *trădători*, Uspenski a încercat să fugă în străinătate. A luat câteva paşapoarte în alb din biroul lui şi a înscenat un fel de sinucidere, pretinzând că s-ar fi înecat, însă nu a fost găsit nici un fel de cadavru. Hruşciov a intrat în panică şi a făcut apel la Stalin şi la Beria pentru a-l găsi imediat pe Uspenski. S-au făcut cercetări intense şi până la urmă s-a constatat că soţia lui ştia că Uspenski se ascunsese undeva. În cele din urmă s-a predat în Siberia, când a descoperit echipele de supraveghere care veniseră la Omsk. Soţia lui nu l-a trădat propriu-zis, însă comportamentul ei a indicat că Uspenski era viu şi se ascundea undeva. De aceea, ori de câte ori venea apoi vorba despre folosirea unui ofiţer ucrainean, conducerea NKVD se referea întotdeauna la Uspenski, citându-l pe Hruşciov care spunea că nici unul din cekiştii care lucraseră sub conducerea lui nu trebuia să se bucure de încredere. În timpul interogatoriului, Uspenski a încercat să se arate ataşat de Hruşciov, susţinând că erau prieteni şi întreţineau relaţii strânse între familiile lor. Dorea să arate că era un soldat obedient al partidului. Această afirmaţie s-a dovedit a fi fatală pentru soţia lui. Aceasta a fost arestată la trei zile după predarea lui şi a fost condamnată la moarte prin împuşcare pentru că îl ajutase să fugă. Hruşciov a intervenit în cazul ei, după cum mi-a spus Kruglov, dar numai pentru a recomanda să i se refuze cererea de graţiere adresată Prezidiului Sovietului Suprem.

Toată această afacere mi-a zdruncinat puternic încrederea. Am aflat pentru prima oară de la Kruglov, care ştia cum merg treburile la

Comitetul Central, pentru că lucrase mai înainte acolo, că liderii de frunte ai partidului pot să intervină personal în soarta familiei unui condamnat – nu cu scopul de a salva un nevinovat, ci pentru a se debarasa de o legătură nedorită. În arhive, lista soţiilor oficialităţilor importante din guvern, partid, armată şi NKVD ale căror ordine de execuţie trebuiau să fie confirmate de conducerea partidului, conţin şi numele soţiei lui Uspenski.

*

După numirea mea ca adjunct al serviciului de informaţii, în martie 1939, i-am amintit lui Beria de Piotr Zubov, care se afla tot la închisoare pentru că nu reuşise să realizeze lovitura de stat din Iugoslavia. I-am spus că era un ofiţer devotat şi cu experienţă, însă Beria, care îl cunoştea pe Zubov de şaptesprezece ani, s-a făcut că nu mă aude, deşi Zubov fusese elementul principal al ascensiunii lui Beria la putere. În 1922, Zubov răspundea de monitorizarea legăturilor clandestine dintre menşevicii georgieni şi agenţii acestora din Turcia. Când Beria le-a raportat lui Dzerjinski şi Lenin, pe baza informaţiilor primite de la Zubov, despre revolta plănuită şi despre felul în care reuşise s-o suprime, scrisoarea lui a fost discutată la şedinţa plenară a CC al PCUS. Această scrisoare, bazată pe munca lui Zubov, a dus la promovarea lui Beria ca şef al GPU-ului din Caucaz. Zubov era de multă vreme în relaţii prieteneşti cu Beria şi cu adjunctul acestuia, Bogdan Kobulov, care locuia în apartamentul lui Zubov de la Moscova când venea din Georgia.

În toamna anului 1939, după ce germanii au cucerit Polonia, i-am prins pe colonelul Stanislaw Sosnowski, fost şef al spionajului polonez de la Berlin, şi pe prinţul Janusz Radziwill, un aristocrat polonez bogat şi influent din punct de vedere politic. I-am dus pe amândoi la Lubianka imediat, cu ordinul de a fi transformaţi în agenţi ai noştri. Pentru a-l salva pe Zubov, i-am sugerat lui Beria că acesta ar trebui pus în aceeaşi celulă cu colonelul Sosnowski. Zubov vorbea curent franceză, germană şi georgiană. Beria a fost de acord şi Zubov a fost transferat de la închisoarea Lefortovo, unde fusese bătut fără milă din ordinul fostului său oaspete, Kobulov. Torţionarul lui a fost infamul B.V. Rodos, care a încercat să-l silească să mărturisească zdrobindu-i genunchii cu un ciocan. Zubov a ajuns invalid, dar a refuzat să mărturisească. Directorul Departamentului de Investigaţii, Serghienko, a obiectat împotriva transferului lui Zubov de la Lefortovo, deşi i-am explicat că interesul meu pentru Zubov era operaţional, din ordinul lui Beria. Serghienko a refuzat şi a spus:

— Voi raporta direct lui Beria. Ticălosul de Zubov refuză să mărturisească, deşi a comis crima gravă de a nu fi îndeplinit ordinele directe ale conducerii ţării.

I-am spus lui Beria că Serghienko refuza să respecte ordinele. În prezenţa mea, Beria a întors butonul pentru comunicaţii directe de pe panoul lui şi a început să-l înjure pe Serghienko. I-a spus că va fi mort în următoarele cincisprezece minute dacă va refuza să se supună unui ordin venit de la el. Serghienko a încercat să-şi justifice acţiunea, însă Beria l-a întrerupt fără să asculte răspunsul lui.

În general, Beria era foarte grosolan în reacţiile lui faţă de înaltele oficialităţi. Când vorbea cu ofiţeri de rând pe care nu-i cunoştea era întotdeauna foarte politicos şi atent. Mai târziu am aflat că acestea erau regulile în sistemul sovietic. Grosolănia era numai pentru personalul din posturi înalte. În faţa oamenilor de rând, membrii Biroului Politic se comportau ca nişte tovarăşi respectuoşi şi respectabili.

Zubov a reuşit să-l recruteze pe Sosnowski, convingându-l că, din moment ce nu avea nici un viitor nici în spionajul german şi nici în cel polonez, ar trebui să cooopereze cu spionajul rus. Sosnowski condusese o reţea eficientă de agenţi, în calitate de rezident polonez la Berlin, în anii '30. Era aristocrat polonez şi întreţinea un grajd de cai la Berlin. Îşi plasa agenţii, de cele mai multe ori femei frumoase, la sediul partidului nazist şi în secretariatul Ministerului Afacerilor Externe. Gestapoul îi arestase aproape toţi agenţii în 1935 şi îl arestase şi pe el sub acuzaţia de spionaj. Le-a spus anchetatorilor de la Lubianka faptul că agenţilor lui li se tăiaseră capetele în închisoarea de la Plötzensee chiar în faţa ochilor lui. A fost eliberat la schimb pentru şeful comunităţii etnice germane din Polonia care fusese arestat pentru spionaj.

În 1937, curtea militară de la Varşovia l-a condamnat pe Sosnowski pentru deturnarea fondurilor statului şi a fost condamnat la închisoare în Polonia răsăriteană. A fost capturat de Armata Roşie în 1939, când închisoarea a fost eliberată de trupele noastre şi predată NKVD-ului.

De la Sosnowski am aflat că doi dintre agenţii lui au rămas operaţionali şi el a fost acela care ne-a dat ideea să-l folosim pe prinţul Radziwill ca intermediar între noi, conducerea poloneză şi Hermann Göring, principalul adjunct al lui Hitler. Sosnowski a început să colaboreze cu noi când l-am confruntat cu dovezile despre reţeaua lui de la Berlin, ceea ce l-a convins că ştiam totul despre el.

Era un om care cunoştea prea multe şi de aceea nu putea fi lăsat să scape fără să coopereze cu noii lui stăpâni. Două din sursele lui de informaţii din Germania ne-au fost utile în 1940 şi în primii doi ani de război. După ce Zubov a stabilit valoarea potenţială a lui Sosnovski pentru serviciul nostru de informaţii şi a ajutat la recrutarea lui, am propus ca Zubov să fie mutat în celulă cu prinţul Radziwill. Beria a fost de acord şi Zubov a stat cu Radziwill timp de o lună. În această perioadă, condiţiile de detenţie ale lui Zubov îi permiteau să ia masa de prânz şi de seară la mine în birou, cu mâncare comandată de la restaurantul nostru. Era tot sub pază şi a fost escortat la spitalul NKVD pentru tratament medical. A fost eliberat ca invalid şi numit şef de secţie în serviciul meu. A lucrat pe tot parcursul războiului, iar când Abakumov a fost numit ministru al securităţii statului în 1946, lui Zubov i s-a permis să iasă la pensie. Abakumov se ocupase de cercetările împotriva lui Zubov şi era cel care dăduse ordin să fie bătut.

Prinţul Radziwill s-a bucurat de atenţia personală a lui Beria care, pe parcursul a câtorva întâlniri, l-a convins pe Radziwill să fie intermediarul guvernului sovietic pe lângă Göring, pentru a sonda anumite chestiuni mai sensibile. Fusesem cu ochii pe Radziwill încă de la mijlocul anilor '30 şi ştiam că se întreţinuse cu Göring la terenul lui de vânătoare de lângă Vilnius, care făcea pe atunci parte din Polonia. În memoriile sale, prinţul Radziwill confirmă întâlnirile cu Beria care i-a spus la despărţire:

— Prinţe, ne placi, vom avea întotdeauna nevoie de dumneata.

După ce Beria l-a recrutat pe Radziwill ca agent influent, am aranjat ca acesta să se întoarcă la Berlin în 1940, răspunzând cererilor familiilor regale de Anglia, Italia şi Suedia de a fi eliberat. Am primit rapoarte despre Radziwill de la rezidentura noastră din Berlin. Era văzut adesea la recepţii diplomatice şi în compania foştilor parteneri de vânătoare ai lui Göring. Mi s-a ordonat să stabilesc proceduri pentru contactarea lui acolo, în anul 1940. S-a hotărât să nu se recurgă la nici un fel de tehnici clandestine inutile, întrucât era un personaj public, care putea vizita Ambasada sovietică sub un pretext foarte verosimil, cum ar fi fost, de exemplu, grija pentru moşiile lui aflate în zona ocupată de noi.

În 1940, Radziwill a fost primit de două ori de rezidentul sovietic de la Berlin, Amaiak Kobulov, care a raportat aceste contacte la Centru. Lui Kobulov nu i s-au dat însă instrucţiuni să-l folosească pe Radziwill în contactele operaţionale cu nemţii. Ne

îndoiam de sinceritatea lui Radziwill şi ne-am hotărât să nu încercăm să-l folosim, pentru că legăturile lui politice nu prezentau nici o valoare pentru noi în acel moment. Înainte de invazia germană din iunie 1941, nu existau probleme în relaţiile noastre cu Germania şi cu aliaţii ei în care să ne poată fi de folos pentru a sonda anumite chestiuni mai delicate, deoarece Molotov întreţinea relaţii de încredere cu Ribbentrop.

Ştiam că Radziwill nu are acces la informaţiile militare strategice. Am hotărât să avem răbdare şi să aşteptăm. Intenţionam să stabilim contactul cu el numai dacă apărea în Elveţia sau în Suedia. Din câte ştiu eu, nu s-a dus în nici una din aceste ţări. După invazia lui Hitler, Radziwill a dispărut din câmpul nostru vizual, dar ştiam că rămăsese în Germania şi în Polonia şi se bucura de viaţă. Apoi în 1942 i-am pierdut urma pentru câtva timp. Privind acum în urmă, este limpede că am supraestimat legăturile personale ale lui Radziwill şi influenţa lui asupra lui Göring.

Olga Cehova, o nepoată a scriitorului Cehov, era o actriţă cunoscută care prezenta rapoarte regulate NKVD-ului şi avea acces la Radziwill şi la Göring. La început avusesem intenţia să-l contactăm pe Radziwill prin intermediul ei, căci şi ea era foarte apropiată de Göring. Aveam un plan de asasinare a lui Hitler în care era necesar ca Olga Cehova şi Radziwill să se apropie de prietenii lor din artistocraţia germană pentru a obţine accesul echipei noastre la Hitler. Echipa era condusă de agentul secret Boris Miklaşevski, care a sosit în Germania în decembrie 1941. Miklaşevski s-a întâlnit cu ceilalţi trei agenţi care fuseseră paraşutaţi în Germania şi a rămas ascuns la Berlin, sub acoperire. Fost campion de box, Miklaşevski trecea drept dezertor sovietic şi se bucura de multă popularitate la Berlin după ce participase la un meci de box cu campionul german Max Schmeling, în 1942 sau 1943, şi-l învinsese. Sub această acoperire de dezertor, Miklaşevski a rămas la Berlin până în 1944.

Unchiul lui Miklaşevski a dezertat din Uniunea Sovietică imediat după izbucnirea războiului şi a activat în cadrul comitetului antibolşevic german pentru eliberarea Uniunii Sovietice. L-a primit foarte mândru pe nepotul lui şi i-a acordat sprijin ca unui camarad. În 1942, Miklaşevski a reuşit să se întâlnească cu Olga Cehova la un eveniment social. A raportat la Moscova că va fi uşor să-l asasineze pe Göring, însă Kremlinul nu avea interes în direcţia aceasta. În 1943, Stalin a renunţat la planul lui iniţial de a-l elimina pe Hitler. Se temea că dacă Hitler va fi ucis, acoliţii lui nazişti vor fi lichidaţi

de militarii germani şi se va încheia o pace separată cu Aliaţii, fără participarea Uniunii Sovietice.

Această temere nu era neîntemeiată. Ştiam că în vara anului 1942, din iniţiativa Papei Pius al XII-lea, reprezentantul Vaticanului de la Ankara îl abordase pe ambasadorul german, Franz von Papen, îndemnându-l să facă uz de influenţa sa pentru a încheia pace separată între Anglia, Statele Unite şi Germania. În completarea acestui raport al rezidentului nostru de la Ankara, rezidentura din Roma a raportat că Papa s-a întâlnit cu Myron Taylor, trimisul preşedintelui Roosevelt la Vatican, pentru a discuta întâlnirea dintre cardinalul Roncalli (care a devenit ulterior Papa Ioan al XXIII-lea) şi von Papen. Un astfel de acord ar fi limitat influenţa comunistă în Europa şi ar fi exclus Uniunea Sovietică dintr-o viitoare uniune economică europeană. Nimeni nu dorea acest lucru la Kremlin. Stalin era aşa de furios, încât a ordonat ca von Papen să fie asasinat, întrucât acesta era personajul principal în jurul căruia americanii şi englezii intenţionau o pace separată. Însă, aşa cum am arătat mai înainte, tentativa a eşuat când asasinul bulgar a ratat misiunea, omorându-se numai pe el şi rănindu-l doar uşor pe von Papen. Am primit rapoarte fără amănunte despre o abordare directă a lui von Papen de către americani, la Istanbul[1].

Miklaşevski a fugit în Franţa în 1944, după ce şi-a lichidat unchiul. A rămas în Franţa timp de doi ani, perioadă în care s-a terminat şi războiul, şi s-a îndeletnicit cu urmărirea membrilor renegaţi ai armatei general colonelului A.A. Vlasov, ce fugiseră în Occident. În 1947 s-a întors în Uniunea Sovietică şi a primit Ordinul Steagul Roşu, după care şi-a reluat cariera de boxer până când a ieşit la pensie.

*

S-a scris foarte mult despre informaţiile culese în ajunul Marelui Război pentru Apărarea Patriei din care reieşea iminenţa şi inevitabilitatea unui atac al Germaniei împotriva noastră. Prostia lui

---

[1] În octombrie 1943, Theodore A. Morde, reprezentantul pentru Orientul Mijlociu al revistei *Reader's Digest*, s-a întâlnit cu von Papen la Istanbul şi a încercat să-l convingă să organizeze o rebeliune împotriva lui Hitler, să-i predea pe Führer şi pe principalii conducători ai Germaniei aliaţilor şi să încheie pace separată cu Statele Unite şi Marea Britanie. Întâlnirea lui Morde cu von Papen şi documentul cu condiţiile de pace au fost prezentate preşedintelui Roosevelt. Anthony Cave Brown spune: „Există dovezi clare că William J. Donovan şi OSS (Oficiul pentru servicii strategice) au fost implicaţi..., dar este imposibil de aflat cine le-a dat lui Donovan şi OSS ordinul de a întreprinde această acţiune". Morde a murit luând cu el secretul în mormânt, în anul 1953.

Stalin, care a aşteptat să se producă invazia înainte să contraatace, este adesea prezentată drept cauză a înfrângerilor şi a pierderilor grele suferite de Armata Roşie în 1941. În general, sunt de acord că, pe atunci, conducerea ţării nu a evaluat corect informaţiile oferite de serviciul de spionaj, dar trebuie să examinăm mai atent şi conţinutul acestor informaţii.

Eram în stare de alertă din noiembrie 1940. Atunci Pavel Jurovlev şi Zoia Rîbkina au iniţiat dosarul operaţional (*liternoe delo*) cu numele *Zateia* (Riscul), care aduna într-un singur loc cele mai importante informaţii despre mişcările nemţilor împotriva intereselor Uniunii Sovietice. Acest dosar facilita monitorizarea evenimentelor şi informarea conducerii în legătură cu orientările din politica germană. Informaţiile din acest dosar erau prezentate regulat lui Stalin şi lui Molotov, iar ei încercau să le folosească în politica lor de liniştire a lui Hitler şi de colaborare cu el. Dosarul *Zateia* conţinea informaţii îngrijorătoare care făceau conducerea sovietică să se îndoiască serios de sinceritatea propunerilor lui Hitler de împărţire a lumii între Germania, Uniunea Sovietică, Italia şi Japonia, propunere pe care i-o prezentase lui Molotov în noiembrie 1940 la Berlin.

Deşi spionajul nostru a descoperit intenţiile lui Hitler de a ataca Uniunea Sovietică, rapoartele erau, într-o oarecare măsură, contradictorii. Nu conţineau evaluări ale potenţialului tancurilor germane şi ale unităţilor aeriene sau ale capacităţii lor de a străpunge liniile de apărare ale unităţilor Armatei Roşii, desfăşurate de-a lungul frontierelor sovieto-germane. În felul acesta, forţa loviturii lui Hitler a fost o surpriză pentru conducerea noastră militară, inclusiv pentru mareşalul Gheorghi Jukov, şeful Statului Major al Armatei Roşii în acel moment, care recunoaşte în memoriile sale că nu prevăzuse un inamic capabil să lanseze o operaţiune ofensivă pe scară largă, cu formaţiuni de tancuri, simultan pe mai multe direcţii.

Ceea ce a fost trecut cu vederea în informaţiile noastre a fost forţa calitativă a tacticii *Blitzkrieg*-ului. Credeam că, dacă va izbucni războiul, nemţii vor încerca mai întâi să pună mâna pe regiunile noastre din Ucraina, care erau bogate în produse alimentare şi materii prime. Ştiam din jocurile lor militare strategice că un război prelungit ar fi cerut resurse economice suplimentare. Aceasta a fost marea greşeală: GRU şi NKVD nu au prevenit Statul Major că scopul armatei germane, atât în Polonia, cât şi în Franţa, nu fusese să pună mâna pe teritoriu ci să distrugă puterea militară a armatei inamice.

Când Stalin a aflat că jocurile militare germane au dezvăluit Statului Major german problemele unui război prelungit, a ordonat să i se arate ataşatului militar al lui Hitler la Moscova puterea noastră militară din Siberia. Prin aprilie 1941, ataşatul german a fost plimbat pe la noile noastre uzine producătoare de avioane, maşini de luptă şi cele mai avansate tancuri. Prin rezidentura noastră de la Berlin am încercat de asemenea să răspândim zvonul că hotărârea de a se duce un război prelungit împotriva Uniunii Sovietice ar fi tragică pentru Hitler. Zvonurile noastre susţineau că va fi un război prelungit, pe două fronturi. Rezultatul lui va fi fatal pentru Germania şi pentru interesele ei geopolitice.

La începutul anului 1941 am înregistrat semnale contradictorii privind pacea şi războiul. La 10 ianuarie 1941, Molotov şi Friedrich Werner von der Schulenburg, ambasadorul german la Moscova, au semnat un protocol secret referitor la problemele teritoriale din Letonia. Germania a renunţat la interesele ei în anumite regiuni din Letonia în schimbul sumei de 7,5 milioane de dolari în aur. Pe atunci, nu ştiam de acest protocol. Am fost informat numai pe scurt că s-a ajuns la o înţelegere cu germanii în probleme teritoriale din zona baltică şi ale cooperării economice bilaterale pe tot parcursul anului 1941. Din Anglia am primit, de asemenea, mesaje demne de toată încrederea, că ofensiva germană împotriva Uniunii Sovietice putea fi declanşată numai de o apropiere între ruşi şi britanici, pentru că Germania nu putea risca să ducă un război pe două fronturi.

De la K.A. Umanski, ambasadorul nostru la Washington şi de la Ovakimian, rezidentul nostru din New York City, am primit rapoarte că Montgomery Hyde, ofiţer al MI-6 (Servicul secret de informaţii britanic), care lucra pentru Comitetul de Coordonare a securităţii britanice din Empire State Building, răspândise zvonuri false, dar importante, la Ambasada germană de la Washington: dacă Hitler invada Anglia, li s-a spus germanilor, ruşii aveau de gând să pornească război împotriva lui Hitler.

Analizând informaţiile pe care le primisem atât de la NKVD cât şi de la GRU din surse demne de încredere, reiese clar că jumătate din datele primite înainte de mai-iunie 1941 conţineau confirmarea faptului că războiul era inevitabil. Dar mai arătau că o confruntare militară cu noi depindea de faptul dacă Germania invada sau nu Anglia. Philby a raportat planurile cabinetului britanic de a stimula tensiunea şi conflictul militar dintre Germania şi Uniunea Sovietică pentru ca să abată atenţia nemţilor de la teatrul de război

din vest şi să provoace înfrângerea lor. În dosarul operaţional *Bertha Neagră*[1] din arhivele NKVD, există o referire la informaţiile provenite fie de la Philby, fie de la Caincross că agenţii britanici răspândeau prin contactele lor din Statele Unite zvonul că războiul era iminent şi că va fi început de Uniunea Sovietică, printr-o lovitură preliminară în sudul Poloniei. Dosarul acesta creştea în grosime cu fiecare zi, pe măsură ce primeam alte rapoarte asupra activităţii britanicilor în direcţia stimulării fricii în rândurile conducerii germane că Uniunea Sovietică se pregătea să intre în război. Erau şi rapoarte care menţionau intensificarea contactelor între reprezentanţii neoficiali englezi şi germani în căutarea unor soluţii paşnice pentru războiul din Europa.

Între timp, Stalin şi Molotov, mi-a spus mie Beria, hotărâseră ca deocamdată să amâne conflictul militar pentru a avea timp să ne îmbunătăţim situaţia recurgând la o stratagemă pe care o abandonaseră în 1938. Era vorba de planul de a răsturna guvernul iugoslav. În martie 1941, GRU şi NKVD au sprijinit activ o lovitură de stat împotriva guvernului progerman de la Belgrad. Molotov şi Stalin sperau să întărească astfel poziţia strategică a URSS în Balcani. Un nou guvern antigerman la Belgrad, gândeau ei, ar putea împiedica şi întârzia operaţiunile italiene şi germane împotriva Greciei.

Generalul-maior Solomon R. Milştein, director adjunct al GRU, a fost trimis la Belgrad ca să ajute la acţiunea militară de răsturnare a guvernului progerman. Am trimis şi doi agenţi secreţi cu experienţă: pe Vasili Zarubin şi A.M. Alahverdov, un armean. Între timp, la Moscova, cu ajutorul Ministerului nostru de externe, l-am recrutat oficial pe ambasadorul iugoslav în Uniunea Sovietică, Gavrilovic. Piotr Fedotov, directorul Departamentului de contrainformaţii şi cu mine îl coordonam împreună, însă îl suspectam că face joc dublu în interesul englezilor, pentru că în fiecare săptămână lua legătura cu reprezentaţii englezi de la Moscova.

La o săptămână după lovitură, am semnat un pact de asistenţă mutuală cu noul guvern de la Belgrad. La 6 aprilie, la o zi după semnarea pactului, Hitler a atacat şi, în două săptămâni, armata iugoslavă a încetat să mai existe. Reacţia lui Hitler la lovitura de stat a fost promptă şi eficientă, nu ne aşteptam la o înfrângere atât de

---

[1] Acest dosar, spune P.A. Sudoplatov, a fost denumit *Bertha Neagră*, pentru că aceasta era porecla lui Rudoplh Hess în cercurile de homosexuali ale naziştilor în anii '20 la München. Hess, lider adjunct al Partidului nazist şi confident apropiat al lui Hitler, a fugit în Scoţia, la 10 mai 1941, cu o misiune de pace neautorizată.

totală şi de rapidă a Iugoslaviei. Am fost şocaţi. Hitler arăta în mod clar că nu se lăsa îngrădit de nici un fel de înţelegeri oficiale sau confidenţiale, pentru că protocoalele secrete Molotov-Ribbentrop stipulau consultări înaintea oricăror acţiuni militare. Deşi cele două părţi erau implicate în consultări active cu privire la împărţirea sferelor de influenţă, începând din noiembrie 1940 până în martie 1941, a plutit în aer o neîncredere reciprocă. Hitler a fost surprins de evenimentele de la Belgrad şi noi am fost surprinşi de invadarea Iugoslaviei de către el.

Ca urmare a acestor evenimente, la 18 aprilie 1941 am semnat o directivă către toate rezidenturile din Europa, cu ordinul de a se activa toate reţelele şi liniile de comunicaţie pentru starea de război. GRU a trimis avertismente similare reţelelor sale din Europa. Intenţionam, de asemenea, să trimitem în Elveţia un grup de operatori cu experienţă, inclusiv pe Boris Afanasiev, care să facă oficiul de legătură cu sursele de încredere, folosindu-şi acoperirea din Elveţia neutră. Nu exista un drum direct pe uscat până în Elveţia. Agenţii noştri trebuiau să ia un tren care trecea prin Germania şi să schimbe la Berlin. S-a luat hotărârea să se întărească rezidenturile noastre din Berlin şi din alte zone germane şi poloneze. O parte din agenţii noştri operativi au fost chemaţi la Berlin din Franţa şi din Italia. Belgia era deja ocupată. Nu am reuşit să ne mişcăm suficient de repede, pe măsura evoluţiei evenimentelor. Nu am primit echipamente radio, baterii şi piese de schimb pentru agenţii noştri germani şi, încă şi mai rău, aceştia nu erau suficient de bine pregătiţi nici în arta spionajului, nici în cea a comunicaţiilor radio clandestine.

Am început să acordăm mai multă atenţie posibilităţii folosirii refugiaţilor politici care veniseră la Moscova din ţările ocupate de nemţi. Înainte de a fugi în Anglia, Beneš i-a ordonat tânărului locotenent-colonel Ludvik Svoboda să plece la Moscova şi să acţioneze ca reprezentant militar secret al lui. Svoboda a primit statutul de trimis special şi a locuit confortabil într-un apartament şi apoi în vila mea de la marginea Moscovei. În mai şi iunie, chiar înainte de izbucnirea războiului, am început să discutăm cu el ideea formării de unităţi cehe în Uniunea Sovietică şi de paraşutare a lor în spatele armatei germane pentru a duce un război de gherilă în Cehoslovacia. Îmi amintesc foarte bine de el. Era întotdeauna foarte politicos şi foarte demn[1].

---

[1] În timpul celui de-al doilea război mondial, Svoboda a condus un batalion ceh împotriva nemţilor. După război, generalul Svoboda a fost ministrul procomunist al apărării, în guvernul

În acelaşi timp, Stalin şi Molotov au transferat un număr substanţial de unităţi ale armatei din Siberia în lunile aprilie, mai şi la începutul lui iunie pentru a apăra frontierele de vest ale Uniunii Sovietice. În mai, în ajunul sosirii lui Eitingon la Moscova din China, împreună cu Caridad Mercader, am semnat o directivă pentru pregătirea ruşilor şi a altor emigranţi din Europa pentru a fi angrenaţi în operaţiunile noastre de informaţii pe timp de război.

Acum ştim că acele consultări secrete între Hitler, Ribbentrop şi Molotov, în căutarea unei alianţe strategice între Germania, Japonia şi Uniunea Sovietică, i-au condus pe Stalin şi pe Molotov la iluzia că ar putea să ajungă la o înţelegere cu Hitler. Au crezut până în ultima clipă că autoritatea lor, întărită cu forţa militară prezentată experţilor militari germani, va amâna războiul pentru cel puţin un an, în timp ce Hitler va căuta să ajungă la nişte soluţii de pace ca să-şi rezolve disputele cu Anglia. Stalin şi Molotov nu erau dispuşi să asculte opinii ce difereau de planurile lor strategice de evitare a conflictului militar, ceea ce explică însemnările dure ale lui Stalin pe raportul trimis de Merkulov, la 16 iunie, care avertiza asupra iminenţei războiului. Că Stalin se baza pe legătura lui personală cu Hitler şi că era convins că îl poate convinge pe acesta să nu rişte un război se vede clar şi din faptul că s-a autonumit prim-ministru, şef oficial al guvernului, în mai 1941. Vestita declaraţie făcută la TASS în 14 iunie arăta că era gata pentru negocieri şi că, de astă dată, le va purta personal. Deşi în Germania se faceau de multă vreme pregătiri pe scară largă pentru război, Stalin şi Molotov ştiau că Hitler încă nu luase decizia finală de a ataca şi că, în cadrul conducerii militare germane, existau divergenţe serioase. Arhivele arată că declaraţia de la TASS a apărut exact în ziua în care Hitler a fixat data invaziei.

Mai rămân de menţionat încă alte două chestiuni mai mărunte. Mai întâi, în mai 1941, un avion german Junkers 52 a pătruns în spaţiul aerian al Uniunii Sovietice fără să fie detectat de apărarea atiaeriană şi a aterizat cu bine pe aeroportul central din Moscova, în apropiere de Stadionul Dinamo. Faptul a provocat multă tulburare la Kremlin şi a dus la epurarea conducerii armatei. Mai întâi au venit

---

lui Beneš şi a jucat un rol activ în răsturnarea democraţiei parlamentare din Cehoslovacia. A intrat în Partidul comunist în 1948, însă era privit cu multă suspiciune de Stalin, care l-a dat jos. După moartea lui Stalin, Hruşciov, care îl cunoscuse pe Svoboda în timpul războiului, a ajutat la reabilitarea lui. Svoboda a devenit preşedintele Cehoslovaciei după căderea lui Antonin Novotny, în 1958. A opus o rezistenţă slabă sovieticilor când aceştia au suprimat regimul democrat. A murit în 1979.

excluderile, apoi arestările şi execuţiile celor mai proeminente personaje din conducerea forţelor aeriene şi a Armatei Roşii. Această aterizare spectaculoasă i-a dovedit întâi lui Hitler că pregătirea de luptă a Armatei Roşii era precară. În al doilea rând, conducătorii militari şi anturajul lui Stalin se amăgeau cu iluzia că puterea Armatei Roşii era egală cu aceea a unităţilor germane desfăşurate de-a lungul frontierei noastre vestice. De unde provenea această greşeală de calcul? Mai întâi, deşi Armata Roşie îşi triplase numărul oamenilor, aceasta se întâmplase de abia recent, pentru că recrutarea militară obligatorie fusese introdusă abia în 1939. Ţinând seama de faptul că peste treizeci şi cinci de mii de ofiţeri au fost eliminaţi în timpul epurărilor din anii '30, se simţea o lipsă acută de personal cu experienţă, chiar şi în specialităţile militare elementare. Mobilizarea generală şi o reţea uriaşă de colegii şi şcoli militare înfiinţate în 1939 erau foarte impresionante, dar ineficiente. Chiar dacă unii dintre ofiţerii epuraţi au fost scoşi din închisori şi din lagărele Gulagului, nu puteau face faţă unui număr aşa de mare de recruţi. Jukov şi Stalin au supraestimat puterea unităţilor noastre de luptă. Armata prost instruită şi forţele aeriene nu aveau un sistem de pregătire pentru luptă bine pus la punct. Încă nu-şi dăduseră seama ce înseamnă războiul modern, importanţa coordonării forţelor aeriene, unităţilor de tancuri, trupelor de comunicaţii şi a forţelor terestre în ansamblu. Credeau că numărul lor mare este suficient pentru a opri orice invazie şi a împiedica o incursiune semnificativă a nemţilor pe teritoriul sovietic. Spre deosebire de conducere, amiralul N.G. Kuzneţov, comandantul marinei militare, a apreciat în mod just slăbiciunea flotei sale. Pe baza experienţei lui din Spania, unde fusese ataşat naval, a introdus în primăvara anului 1941 un sistem modern de pregătire pentru luptă. Din acest motiv marina, deşi a fost luată prin surprindere de atacurile din Marea Baltică şi apoi din Marea Neagră, a respins inamicul.

NKVD-ul şi GRU se fac vinovate de subestimarea potenţialului forţelor armate germane. Au fost prea preocupate de intenţiile şi deciziile politice, şi mai puţin de tactica Wehrmachtului. Îmi amintesc foarte clar ultimele zile de dinaintea războiului. Eitingon tocmai se întorsese din America şi din China. El, eu şi mama lui Mercader am fost decoraţi la Kremlin de către preşedintele Kalinin, pentru asasinarea lui Troţki, eveniment care a coincis cu nunta Zoiei Zarubina, fiica vitregă a lui Eitingon. Atmosfera era entuziastă şi plină de încredere. Dar la 16 iunie, Fitin s-a întors de la Kremlin

împreună cu Markulov, comisarul poporului pentru securitatea statului[1]şi arăta foarte îngrijorat. Fitin ne-a chemat pe mine şi pe Nikolai D. Melnikov, adjunctul lui pentru Extremul Orient, şi ne-a spus că *Hozeain* (*Stăpânul*, adică Stalin) a socotit că raportul lui Fitin este contradictoriu şi i-a ordonat să pregătească un rezumat mai convingător şi mai clar al tuturor informaţiilor în legătură cu termenul probabil al conflictului armat cu Gemania.

Contrar celor afirmate de generalul Piotr I. Ivaşutin[2] şi de alţi autori în memoriile lor, nu-mi amintesc de existenţa vreunor note furioase scrise de Beria pe rapoartele unui oarecare agent Eagle (*Vulturul*), în care să fi spus: „Acestea sunt dezinformări englezeşti. Aflaţi cine e autorul provocării şi pedepsiţi-l". Nu-mi amintesc de nici un agent cu numele conspirativ de *Vulturul*, şi în tradiţia serviciului de spionaj şi de securitate nu exista obiceiul de a se scrie note aşa de lungi. Cred că această poveste este inventată. Este de asemenea puţin probabil ca Beria să fi cerut rechemarea şi pedepsirea ambasadorului nostru de la Berlin, Dekanozov, fostul şef al Departamentului Extern, care îl bombarda cu *dezinformări*. Sunt unii oameni care susţin că Beria i-a scris lui Stalin la 21 iunie şi i-a sugerat să-l recheme pe Dekanozov, însă aceasta ar fi fost o depăşire a atribuţiilor sale, întrucât Dekanozov, raporta direct lui Molotov.

Aprecierile serviciilor de spionaj cu privire la data invaziei erau contradictorii. Sorge a raportat de la Tokyo că invazia era plănuită pentru ziua de 1 iunie. Rezidentura noastră din Berlin a raportat că invazia era programată pentru 15 iunie. Înainte de asta, GRU informase că invazia urma să aibă loc în primăvara următoare. Nu exista o imagine clară şi totul era şi mai confuz din cauza faptului că negocierile continuau.

Zoia Rîbkina, participând la un cocteil la Ambasada germană din Moscova, cu câteva zile înainte de izbucnirea războiului, a observat că unele obiecte decorative şi tablouri fuseseră scoase. Încercând să găsească locuri noi pentru instalarea dispozitivelor de

---

[1] În februarie 1941, spionajul extern şi serviciile de securitate au fost desprinse de NKVD şi transformate într-o agenţie independentă, NKGB (Comisariatul poporului pentru securitatea de stat), condus de Merkulov. NKVD-ul a rămas sub conducerea lui Beria şi s-a ocupat, în principal, de chestiunile de politică internă şi de proiectele mari la care se utiliza munca forţată. Pe atunci, Departamentul Extern al NKGB a fost înălţat în rang, devenind Directoratul Extern, statut pe care şi l-a menţinut şi după ce serviciile de spionaj şi securitate au fost reintegrate în NKVD, în iulie 1941. Şeful acestui Directorat Extern era Fitin.

[2] Fost vicepreşedinte al KGB şi şef al GRU din 1962 până în 1986.

ascultare, a descoperit că personalul ambasadei își făcea bagajele, pregătindu-se de evacuare. Lucrul acesta ne-a stârnit îngrijorarea.

La Hotel Metropol, Ambram Iakovlev și Raihman, care coordonau operațiunile de contrainformații, au interceptat curierii diplomatici germani care cărau valiza diplomatică. Unul a rămas în lift în același moment în care celălalt a fost încuiat în baia din apartamentul lor. Curierul din lift n-a putut să deschidă ușa și a apăsat pe butonul de alarmă. A fost eliberat de agenții de contrainformații care, în cele cinci minute pe care le-au avut la dispoziție, au deschis valiza diplomatică și au fotografiat conținutul. Printre alte documente era și o scrisoare a ambasadorului Schulenburg către Ribbentrop în care se sublinia încrederea lui în intențiile pașnice ale conducerii sovietice și sprijinul activ pentru rezolvarea divergențelor dintre Germania și Uniunea Sovietică pe bază de negocieri. În același timp, Schulenburg raporta că instrucțiunile privind reducerea numărului personalului la minimum erau îndeplinite întocmai și diplomații plecau în Germania conform cu programul stabilit. Acest raport cred că a făcut ca lucrurile să pară și mai neclare, căci, deși semnele apropierii războiului erau evidente, atitudinea lui Schulenburg și reputația lui însemnau că ușa tratativelor pașnice cu Hitler încă nu era închisă.

În ziua încare Fitin s-a întors de la Kremlin, Beria m-a convocat la el. Mi-a ordonat să reorganizez Administrația pentru Misiuni Speciale, direct sub conducerea lui, ca aparat de spionaj și diversiune (sabotaj) în caz de război. În acel moment, principala noastră sarcină era stabilirea unei forțe de intervenție cu experiență, care să contracareze orice incident de frontieră ce ar fi putut fi luat drept pretext pentru declanșarea războiului. A subliniat că nu trebuie să-i lăsăm pe provocatorii germani să înscenezе o acțiune precum cea din 1939 împotriva Poloniei, când au ocupat stația de radio Gleiwitz (atunci în Germania). Au preluat stația și au transmis declarații antigermane, apoi au ucis pușcăriași de drept comun, scoși de ei din închisori și îmbrăcați în uniforme militare poloneze, vrând să arate că militarii polonezi atacaseră stația de radio.

Am propus imediat ca Eitingon să fie numit adjunctul meu și Beria a fost de acord. În ajunul războiului am început să căutăm oameni care să formeze coloana vertebrală a unei brigăzi cu scopuri speciale. Ea urma să fie aeropurtată, destinată locurilor fierbinți din apropierea frontierelor noastre europene și din Extremul Orient. Eitingon avea mai multă experiență militară decât mine și m-am

bizuit foarte mult pe el în toate problemele militare și în relațiile cu comandamentele. Eitingon și cu mine am elaborat planuri cum să distrugem infrastructura de aprovizionare a unităților de tancuri și motorizate ale nemților, care începuseră deja să se adune ciorchine la granițele noastre. La 20 iunie, Eitingon mi-a spus că îi displăcuse o discuție pe care o avusese cu generalul Dmitri Pavlov, comandant al zonei militare Bielorusia. Întrucât se cunoșteau încă din Spania, Eitingon l-a întrebat prietenește care ar fi fost punctele fierbinți din teritoriul lui, după părerea sa. Eitingon mi-a spus că Pavlov ori era beat, ori nu înțelesese nimic din ideea coordonării diverselor servicii de luptă în cadrul războiului modern. Pavlov nu anticipa nici un fel de probleme și credea că, chiar dacă inamicul ar fi preluat inițiativa la frontieră, el avea destule forțe în rezervă pentru a acoperi o breșă importantă. Nu vedea necesitatea unor operațiuni subversive pentru a provoca dezorganizare în rândul atacatorilor.

În ziua de 21 iunie am rămas la birou toată noaptea, deși căzusem de acord cu Emma să o duc în seara aceea la vila noastră. În 1940 Emma hotărâse să renunțe la activitatea operațională de la Centru și își găsise un post la un colegiu de pregătire al NKVD-ului, ca instructor în activitatea operațională. A plecat de la colegiul NKVD sâmbătă, aproximativ pe la ora trei. Fitin se întâlnea cu Gavrilovic, ambasadorul iugoslav, la vila lui în seara aceea, așa că eu am rămas singur de serviciu în acea noapte fatală. Regula era că ai voie să pleci de la birou numai când secretarul comisarului poporului sau al ministrului te informează că șeful ți-a dat voie să pleci acasă. Șefii de departamente, de regulă, plecau la ora opt, se duceau acasă sau în apartamentele conspirative, ca să se întâlnească cu agenții, după aceea se întorceau la birou pe la ora 10-11, să înregistreze rapoartele agenților și să le încuie în seifuri. Sâmbăta, de regulă, nimeni nu se mai întorcea după ce pleca la ora opt seara.

De astă dată nu primisem nici un telefon nici de la secretarul lui Beria, nici de la cel al lui Merkulov că pot să plec, așa că am rămas pe loc și i-am telefonat Emmei să-i spun că am să întârzii. Emma a spus că o să mă aștepte și a adormit. În timp ce așteptam, m-am uitat prin documente, dar, după ora șase nu a mai venit nici o corespondență, nici alte știri. A telefonat numai comandantul șef al trupelor de frontieră, Maslennikov. A fost foarte dezamăgit când i-am spus că Brigada pentru scopuri speciale nu va fi gata mai devreme de zece zile. Știam că Beria și Merkulov nu sunt în clădire, dar secretariatele lor îi așteptau dintr-un moment în altul. Fuseseră

chemați la *Hozeain.* Am rămas la mine în birou, așteptând cu nerăbdare să pot pleca; nu mă aşteptam ca nenorocirea să se producă chiar atunci. Îmi dădeam seama de pericolul unei provocări sau al unui conflict militar, dar nu prevedeam magnitudinea invaziei totale care a urmat. Aveam sentimentul că eram, totuşi, capabili să controlăm evenimentele.

La ora 3 dimineața a sunat telefonul şi Merkulov mi-a spus să vin imediat la el în birou. I-am găsit pe ceilalți şefi de departamente deja strânși acolo. Merkulov ne-a anunțat, în mod oficial, că forțele germane ne atacaseră pe toate fronturile. A ordonat ca tot personalul să fie convocat la sediu. Până la ora nouă, a spus el, fiecare departament va trebui să propună măsuri de război cu implementare imediată. I-am telefonat Emmei şi i-am trimis o maşină ca s-o aducă la Lubianka şi să se prezinte la datorie. Fitin a sosit pe la ora nouă. În sala de conferințe a serviciului de spionaj am ținut o şedință oficială a personalului şi am anunțat începerea războiului. Nu s-a produs panică, însă brusc, ordinele şi comentariile tuturor ofițerilor au devenit dure. Până şi cei mai glumeți dintre noi, Eitingon în mod special, s-au abținut în această primă duminică tragică a războiului de la orice comentariu.

ŞAH CU MILIOANE DE PIONI – RĂZBOIUL

Războiul mi-a schimbat complet poziția în cadrul NKVD-ului. Am fost numit oficial director al Administrației pentru Misiuni Speciale printr-un ordin al lui Beria la 5 iulie 1941 şi l-am ales pe Eitingon adjunctul meu. Mai târziu, Serebreanski şi Mihail Maklarski au devenit şefi de secție. Fără nici o excepție, toți şefii departamentelor din rețeaua NKVD-ului trebuiau să ne pună la dispoziție personalul şi echipamentul necesar pentru a ne îndeplini îndatoririle. Misiunile Speciale au devenit principala unitate răspunzătoare de operațiunile de spionaj împotriva Germaniei şi a sateliților ei, organizând acțiuni de gherilă, stabilind rețele clandestine în teritoriile ocupate de nemți, organizând operațiuni secrete în Uniunea Sovietică pentru a-l păcăli pe inamic şi răspândind zvonuri dezinformatoare.

Am organizat imediat Brigada Motorizată pentru Scopuri

Speciale, braţul operaţional al Misiunilor Speciale. Pe baza unui decret al Comitetului Central şi al Cominternului, imigranţii politici în Uniunea Sovietică au fost mobilizaţi pentru serviciul activ în cadrul Brigăzii pentru Scopuri Speciale. Aveam sub comanda noastră o forţă de douăzeci de mii de bărbaţi şi femei, inclusiv două mii de străini, printre care nemţi, austrieci, spanioli, americani, chinezi, vietnamezi, polonezi, cehi, bulgari şi români. Calitatea brigăzii a fost predeterminată de faptul că am avut la dispoziţie şi pe cei mai buni sportivi din Uniunea Sovietică, inclusiv boxeri şi atleţi. Aceştia au devenit coloana vertebrală a unităţilor de gherilă, trimise pe front şi în spatele liniilor inamicului.

În octombrie 1941, Administraţia pentru Misiuni Speciale a fost lărgită şi reorganizată devenind Departamentul Independent Doi al NKVD. Raportam în continuare direct lui Beria. Eu am rămas adjunct al Directoratului de spionaj extern. În februarie 1942, Departamentul Doi a devenit Directoratul Independent Patru pentru misiuni Speciale şi Război de gherilă al NKVD[1]. În acel moment, am fost promovat de la gradul de maior principal (echivalent cu gradul de colonel în armată) la acela de comisar al securităţii de stat gradul Trei (echivalent cu general-locotenent). Directoratul Patru cuprindea şaisprezece secţii, dintre care două se ocupau de Orientul Îndepărtat şi China, iar celelalte de Germania, Scandinavia, Ungaria, Cehoslovacia, Turcia şi Orientul Mijlociu.

Când a izbucnit războiul aveam o nevoie disperată de personal calificat. Am propus ca un grup de aproximativ 140 de foşti ofiţeri de spionaj şi de securitate să fie eliberaţi din închisoare, cerere care a scos la iveală cinismul şi indiferenţa lui Beria când era vorba de soarta unor oameni. Beria nu a pus întrebări în legătură cu vinovăţia sau nevinovăţia oamenilor pe care îi recomandasem eu. M-a întrebat doar atât:

— Eşti sigur că avem nevoie de ei?

— Da, am răspuns eu, sunt absolut sigur.

— Atunci ia legătura cu Kobulov şi fă aranjamentele necesare ca să fie eliberaţi imediat.

După aceea mi s-au dat toate dosarele acestor oameni ca să le studiez. Dosarele arătau că fuseseră arestaţi din iniţiativa şi ordinele directe ale conducerii, mai ales ale lui Stalin şi Molotov. Din nefericire, Şpigelglas, Karin şi Maly, preotul ungur, fuseseră deja

---

[1] **Scrisoare a lui Beria către Stalin în legătură cu înfiinţarea unor detaşamente de gherilă şi a unor grupuri de diversiune pentru operaţiuni în spatele inamicului, 8 august 1941. În *Izvestia*, CC al PCUS. nr. 9, 1990, p. 197, 198, 215.**

împuşcaţi[1]. După ce-au fost eliberaţi, mulţi dintre aceşti ofiţeri de spionaj, care erau prieteni buni cu mine, s-au trezit că nu aveau unde să locuiască la Moscova, pentru că familiile lor fuseseră evacuate din oraş. S-au mutat în apartamentul meu de pe strada Gorki, deasupra magazinului cu articole sportive Dinamo. Deasupra noastră locuia Merkulov, primul adjunct al lui Beria, care venea uneori jos la mine în vizită, dacă avea de discutat chestiuni presante. Apartamentele noastre erau folosite şi pentru întâlniri cu diplomaţii străini. În timp ce prietenii mei erau în apartament, Merkulov a telefonat că vine jos, căci are ceva urgent. Pentru a evita situaţia neplăcută în care un ministru de stat să dea peste patru puşcăriaşi recent eliberaţi, prietenii mei s-au ascuns în baie.

Singurul agent cu experienţă dintre ei era Ivan Kaminski, care a rămas aici până când a fost expediat la Jitomir, în spatele liniilor germane. L-am trimis acolo ca rezident clandestin. Emma nu-şi putea ascunde lacrimile când l-am condus. Arăta ca un om de afaceri francez în costumul lui cu vestă, cu ochelari şi cu un optimism debordant. Spunea că este fericit pentru că acum era considerat un adevărat patriot. Spunea că avusese noroc chiar dacă avea să moară şi încerca s-o liniştească pe Emma cu bancuri franţuzeşti. A fost trădat la numai o zi după sosire de către agentul NKVD-ului, un preot care între timp începuse să colaboreze cu Gestapoul. Kaminski avea suficientă experienţă ca să sesizeze ambuscada în momentul în care a intrat în locuinţa conspirativă şi s-a împuşcat. Am aflat de soarta lui la trei sau patru luni după aceasta. Oamenii care erau cu el au fost înconjuraţi şi au murit în timpul luptei.

Ceilalţi oameni eliberaţi s-au întors să lucreze în posturi mai mici şi cei mai mulţi dintre ei au fost trimişi după aceea ca şefi ai grupurilor de luptă din spatele liniilor germane. Unii dintre ei au pierit, însă alţii, ca Dmitri Medvedev[2] şi Nikolai Prokupuk au devenit Eroi ai Uniunii Sovietice datorită acţiunilor lor împotriva

---

[1] Aleksandr Karin era adjunctul lui Artuzov, şeful Departamentului Extern în anii '30 şi apoi şef al Departamentului agenţi secreţi din GRU, până când a fost arestat şi executat în 1937. Theodor Maly i-a condus pe Maclean şi pe Philby pe când era la Londra până a fost rechemat la Moscova în iulie 1937 şi împuşcat la sfârşitul aceluiaşi an.

[2] Dmitri Medvedev, veteran al NKVD, fostul şef al Emmei la Odessa, a fost epurat înainte de izbucnirea războiului, pentru că fratele lui mai mare a fost unul dintre liderii opoziţiei troţkiste. Am obţinut eliberarea lui când a izbucnit războiul şi l-am trimis imediat în spatele liniilor germane. La Briansk, i-a păcălit pe cei de la Abwehr şi l-a răpit de la nemţi pe prinţul Lvov, fiul primului prim-ministru al guvernului rus provizoriu după căderea ţarului. Prinţul urma să fie numit guvernator al Moscovei de către germani atunci când aceştia vor cuceri oraşul, îşi aminteşte P.A.Sudoplatov.

nemților.

Întrucât învățasem câte ceva din epurările anilor 1938-1939, n-am fost așa de naiv să semnez documentele de reabilitare pentru prietenii mei eliberați din închisoare în 1941. Fusesem deja suspectat în momentul în care fuseseră arestați. Pentru ca să dau un aspect de obiectivitate reabilitării lor, l-am rugat pe Fitin să semneze documentele necesare prin care li se dădeau drepturile de cetățeni. Lucrul acesta s-a dovedit a fi, în perspectivă, o bună măsură de prevedere, pentru că în 1946 și în 1953, când am fost acuzat de faptul că mi-am eliberat prietenii care erau inamici ai poporului, am putut demonstra că pe acte este semnătura lui Fitin. Pentru Serebreanski, intervenția mea personală pentru reprimirea lui în partid în 1941 s-a dovedit a fi fatală, pentru că în 1953 a fost acuzat că a scăpat de pedeapsa aspră pe care o merita datorită intervenției mele trădătoare. A murit în închisoare în 1956.

La 26 iunie 1941, am fost numit adjunct al personalului NKVD pentru combaterea parașutiștilor și a sabotajului german. În 1942, un detașament de elită de parașutiști a fost pus sub comanda mea. Împreună cu ei a venit și un escadron de avioane de transport și bombardiere cu rază lungă de acțiune. Pe tot parcursul războiului, am întreținut relații strânse de cooperare cu generalul (mai târziu mareșalul) de aviație Aleksandr Evghenievici Golovanov, care fusese prieten bun cu Eitingon încă de pe vremea când studiaseră împreună la Academia Militară.

Situația noastră de după invazie era dezastruoasă. Impactul forței de atac a tancurilor germane depășea calculele noastre. Amploarea înfrângerii Armatei Roșii în Baltica, Bielorusia și Ucraina ne-a cutremurat. Înainte de august am întreprins acțiuni de sabotaj, mai ales în încercarea de a salva unitățile noastre înconjurate de nemți, dar n-am realizat mare lucru. Unitățile au fost distruse și nu au mai putut efectua operațiuni de gherilă.

Atunci, în cooperare cu organizațiile de partid districtuale și locale, am început să trimitem unități de gherilă cu ofițeri de spionaj cu experiență și operatori radio în spatele liniilor inamice. Pe tot parcursul războiului mi-am plasat 212 detașamente de gherilă și unități cuprinzând 7316 oameni în spatele liniilor inamice. Am pregătit o mie de ofițeri și tehnicieni pentru activități de sabotaj în favoarea Armatei Roșii. Am trimis și 3500 de sabotori și agenți civili. Unitatea de parașutiști a lansat 3000 de luptători de gherilă în spatele liniilor inamice. Douăzeci și trei dintre ofițerii noștri au fost

decoraţi cu cea mai înaltă distincţie, Erou al Uniunii Sovietice şi alţi peste 8000 au primit decoraţii mai mici, ordine şi medalii. Mareşalii Gheorghi Jukov şi K.K. Rokossovski au făcut un apel special la Beria pentru ca detaşamentele Directoratului Patru din cadrul NKVD să distrugă comunicaţiile inamicului şi să sprijine operaţiunile ofensive ale Armatei Roşii în Bielorusia şi în Caucaz[1]. Detaşamentele Directoratului Patru şi Brigada pentru Scopuri Speciale a anihilat 137.000 de ofiţeri şi soldaţi germani, a omorât 87 de înalte oficialităţi germane prin acţiuni teroriste şi a lichidat 2045 de agenţi şi ofiţeri de poliţie care erau colaboratori sovietici în slujba germanilor. Pentru cititorii occidentali, nume ca Kuzneţov, Medvedev, Prokupuk, Vaopşasov, Karasiov şi Mirkovski nu înseamnă nimic, dar pentru sovietici şi pentru ruşi ele reprezintă simbolul rezistenţei împotriva Germaniei în teritoriile ocupate.

Eu am răspuns de toate aceste operaţiuni. Acest capitol al istoriei NKVD-ului este singurul care nu a fost rescris din ordin de sus deoarece realizările lui au fost independente şi nu ascundeau crime ale lui Stalin care trebuiau acoperite[2]. La toate adunările oficiale cu prilejul aniversării Bătăliilor de la Moscova şi Stalingrad se menţionează întotdeauna trupele de gherilă care s-au aflat sub comanda mea şi a lui Eitingon. Între 1945 şi 1992 au fost scrise aproximativ 5000 de cărţi sovietice şi articole despre război, în timp ce eram încă ofiţer activ, după ce am fost arestat şi băgat la închisoare şi după eliberarea mea, înainte de reabilitare. În nici una din ele nu este menţionat numele meu, al lui Eitingon sau al lui Serebreanski. Acolo unde într-un document fusese numele meu, apare numai un şir de puncte. La început numele meu nu a fost menţionat din raţiuni de securitate şi după aceea a fost exclus pentru că eram un criminal condamnat şi un martor nedorit.

*

Într-una din operaţiunile noastre, Medvedev şi Nikolai Kuzneţov au descoperit că Otto Skorzeny, şeful operaţiunilor speciale SS – ale cărui trupe de paraşutişti l-au eliberat mai târziu pe Mussolini dintr-o închisoare în munţi, de la Gran Sasso – pregătea unităţi pentru a ataca Ambasada americană de la Teheran, unde urma

[1] O telegramă de la Rokossovski în care se cere sprijin de gherilă pentru distrugerea comunicaţiilor germane se află expusă în Muzeul KGB.

[2] Documentul 278 al publicaţiei *Vnutrennie Voiska v Godî Otecestvennoi Voinî* (Trupele interne în anii Marelui Război pentru Apărarea Patriei, documente şi materiale), Moscova, Iuridiceskaia literatura, 1975, p. 517-524.

să aibă loc prima întâlnire sovieto-americano-britanică la cel mai înalt nivel în 1943. Echipa de asasini ai lui Skorzeny se pregătea în Ucraina, în apropiere de Vinnița, unde opera detașamentul de gherilă al lui Medvedev, în teritoriile ocupate unde Hitler își înființase un cartier general suplimentar pentru a conduce războiul. Kuznețov, tânăr ofițer de spionaj care juca rolul de locotenent major în armata germană, a reușit să stabilească relații prietenești cu un ofițer german de spionaj, Oster, care căuta personal cu experiență pentru a lupta împotriva gherilelor ruse. Avea nevoie de astfel de oameni pentru o operațiune împotriva înaltului comandament sovietic. Oster s-a oferit să-i plătească lui Kuznețov datoriile cu covoare persane pe care le va aduce la Vinnița după ce va face o călătorie *de afaceri* la Teheran. Această informație, transmisă imediat la Moscova, ne-a ajutat să lichidăm echipa de asasini de la Teheran.

Kuznețov (cu numele conspirativ Fluff, este cunoscut ca eroul care a lichidat personal mai mulți guvernatori ai administrației germane din Galiția. A executat aceste acțiuni teroriste cu curaj, în plină zi, pe străzile din Rovno și din Lvov. Îmbrăcat în uniforma militară germană, se apropia de victime și le anunța sentința de condamnare la moarte înainte să le împuște. Fiecare acțiune planificată cu grijă era sprijinită de un grup de luptă. O dată a fost primit de un colaborator apropiat al lui Hitler, Gauleiter Erich Koch, administratorul Poloniei și al Galiției, care era și el una din țintele lui Kuznețov. Însă când Koch l-a avertizat să se întoarcă la unitatea sa pentru că în zece zile va avea loc o mare ofensivă în apropiere de Kursk, Kuznețov a optat să nu-l mai împuște pe Koch pentru ca să se poată întoarce imediat la Medvedev și să transmită știrea prin radio la Moscova. Au existat anumite zvonuri în legătură cu Kuznețov, care trezise suspiciuni prin faptul că rezistase atât de mult timp în rolul de ofițer german. Se spunea că fusese trimis în Germania înainte de război. Activiștii Memorialului, organizația supraviețuitorilor din Gulaguri care se ocupă de dezvăluirea crimelor lui Stalin și de prevenirea repetării lor, au încercat să-l asocieze cu exterminarea nemților care locuiau în Siberia și de-a lungul Volgăi și care au fost deportați în Kazahstan. În realitate, Kuznețov era rus, născut în Siberia, și vorbea curent germana pentru că locuise printre germanii de acolo. A fost recrutat de NKVD-ul local și trimis la Moscova pentru instruire în 1939. A fost pregătit nu ca ofițer, ci ca agent special, urmând a fi folosit împotriva Ambasadei germane de la Moscova. Era blond și frumos și putea trece drept neamț, cetățean

sovietic cu strămoşi germani. Conducea reţeaua de informatori din cadrul baletului Teatrului din Moscova şi, în calitate de prieten al balerinelor, a fost prezentat diplomaţilor străini. Treptat, diplomaţii germani au început să se intereseze în mod special de el datorită limbajului lui german îngrijit, al înfăţişării plăcute şi a poziţiei pe care o ocupa în lumea artistică moscovită. Generalul Leonid Raihman, adjunct al Directoratului de Contrainformaţii şi Viktor Ilin, comisar al securităţii statului pentru probleme culturale, care superviza secţia pentru scriitori şi artişti de la NKVD, erau superiorii lui. Vestita balerină Lepeşinskaia, star al Teatrului Bolşoi, era căsătorită cu Raihman şi, perfect conştientă de rolul lui Kuzneţov, l-a prezentat diplomaţilor germani de rang superior drept expert al teatrului. Kuzneţov a profitat din plin de aceste relaţii. Dosarul lui de agent îl înregistrează ca amant al celor mai multe din balerinele vestite. Pe unele dintre ele le împărţea cu diplomaţii germani pentru propăşirea cauzei. Am reuşit să interceptăm corespondenţa diplomatică germană pentru că, uneori, curierii lor locuiau la hotelurile Metropol şi Naţional în loc să stea la ambasadă. Prin relaţiile lui printre diplomaţi, Kuzneţov ne anunţa când urmau să sosească curierii şi le copiam rapid documentele cu ajutorul unei echipe speciale de fotografi plasată în hotel.

În 1942, Kuzneţov a fost paraşutat la Rovno, în Ucraina de Vest. A apărut îmbrăcat într-o uniformă a corpului ofiţeresc de aprovizionare al armatei germane. Susţinea că fusese în concediu după ce fusese rănit pe front şi a fost însărcinat să organizeze transporturile de alimente şi haine călduroase pentru divizia lui, staţionată în apropiere de Leningrad. Povestea lui de acoperire, pe care eu o aprobasem, suţinea că era neamţ care locuise câţiva ani în statele baltice unde fusese mobilizat. Spunea că se întorsese în Germania abia în 1940 ca repatriat. Războiul era în plină desfăşurare, mişcările de populaţii erau foarte intense şi ar fi durat foarte mult dacă Abwehrul sau Gestapoul ar fi dorit să verifice povestea lui[1].

Am petrecut multe ore lungi cu Kuzneţov, pregătindu-l pentru misiunile teroriste. Îmi amintesc de el ca de o persoană deosebită, capabil să rămână calm în timp ce îşi îndeplinea misiunea de luptă, realist şi cumpătat în acţiunile sale. Nu avea nimic comun cu

---

[1] P.A. Sudoplatov adaugă: Documentele false ale lui Kuzneţov au fost furnizate de George Miller, şeful biroului de paşapoarte false al NKVD-ului. Documentele lui Miller arătau că Kuzneţov nu locuia permanent la Vinniţa şi Rovno din Galiţia, aşa cum se susţine în unele dintre biografiile lui. Se ducea numai în vizită acolo, când venea în permisie de pe front.

reaşezarea germanilor siberieni şi de pe Volga, care s-a produs atunci când a izbucnit războiul.

Treptat a devenit prea încrezător în norocul lui şi a făcut greşeala fatală de a încerca să traverseze linia frontului ca să ajungă la unităţile Armatei Roşii. Au fost prinşi, el şi echipa lui, de oamenii lui Bandera, naţionaliştii ucraineni care cooperau cu nemţii. A fost prins într-un sat din apropiere de Lvov. Cercetările noastre au arătat că Kuzneţov s-a sinucis cu o grenadă de mână în 1944. Ulterior, am găsit în arhivele Gestapoului o telegramă prin care oamenii lui Bandera raportau că au capturat o echipă de ofiţeri ai Armatei Roşii, dintre care unul era deghizat într-o uniformă militară germană. Credeau că acest om, care fusese ucis în luptă, era cel pe care germanii îl căutau prin toată Polonia şi Galiţia. Le-au predat germanilor o parte din documentele false pregătite de noi pe numele de Oberleutnant Paul Zibert, pseudonimul lui, şi o parte din raportul lui Kuzneţov către sediul din Moscova în care se dădeau amănunte uimitoare despre asasinările unor înalte oficialităţi germane din Ucraina. Kuzneţov a fost decorat postum cu titlul de Erou al Uniunii Sovietice. Nu era căsătorit şi decoraţia a fost primită de fratele lui. În 1991, la Clubul KGB de pe strada Dzerjinski, deşi nu eram încă reabilitat, am fost invitat să iau cuvântul în faţa unei adunări comemorative cu ocazia aniversării a optzeci de ani de la naşterea lui Kuzneţov.

*

Războiul de gherilă a jucat un rol important în întreruperea comunicaţiilor germane care au dobândit o importanţă strategică atunci când a început contraofensiva sovietică din Bielorusia, în 1944. Această operaţiune a Directoratului Patru a fost cunoscută sub numele de *Războiul căilor ferate*, sau Operaţiunea Concerto pentru că, în ajunul ofensivei noastre, am scos simultan din uz principalele linii de cale ferată ale germanilor, blocându-le încercările de a trimite întăriri.

Am oferit un sprijin vital Armatei Roşii în timpul bătăliilor de la periferia Moscovei. Când germanii s-au apropiat de oraş, în toamna anului 1941, Brigada pentru Scopuri Speciale a fost însărcinată cu paza şi apărarea centrului Moscovei şi a Kremlinului. Trupele noastre erau staţionate vizavi de Kremlin, în clădirea Casei cu Coloane. În această perioadă critică, Brigada pentru Scopuri Speciale era singura unitate desfăşurată în jurul Moscovei care era înzestrată cu un număr mare de mine şi tehnicieni care să le

instaleze. Sub conducerea directă a lui Jukov, am blocat în mod eficient toate marile şosele din jurul oraşului. Unitatea noastră motorizată a ajutat la respingerea motocicliştilor germani şi a transportoarelor blindate de persoane care se apropiau pe podul de pe râul Moscova, din apropiere de aeroportul Şeremetievo şi a minat şoseaua. Numai până aici au putut ajunge germanii. Astăzi locul acesta este însemnat printr-o sculptură uriaşă care simbolizează o groapă antitanc.

Răspundeam, de asemenea, de minarea celor mai importante instalaţii din Moscova şi din jurul Moscovei în cazul că germanii ar fi ocupat oraşul. Am minat şi câteva vile ale înalţilor demnitari, dar nu şi pe cea a lui Stalin. Un tânăr inginer, Igor Şorse, şeful meu de secţie, care se înscrisese în serviciul NKVD în 1940, a fost instruit de mine şi de Maklarski, dotat cu documente contrafăcute şi pus în funcţia de inginer şef al canalizării şi apei potabile din suburbia Moscovei în care se afla vila lui Stalin. Dacă nemţii ar fi ocupat acea zonă, el ar fi trebuit să folosească apa şi canalele de scurgere pentru scopuri de sabotaj şi pentru a ascunde agenţi. Bombardamentele au avariat o parte din acest sistem, afectând aprovizionarea cu apă a vilei lui Stalin. Şorse a supervizat lucrările de reparaţii, care au fost efectuate de trupele de bodyguarzi ai lui Stalin în trei ore. Sub numele pe care l-a folosit ca agent a fost decorat cu Ordinul Steaua Roşie, dar nu a putut să-l primească, pentru că lucra în continuare pentru KGB şi nu putea să-şi folosească numele adevărat. În 1945, Şorse a fost trimis în Bulgaria ca să supravegheze extracţia şi transportul de uraniu în Uniunea Sovietică pentru bomba atomică.

Când am fost eu arestat în 1953, printre capetele de acuzare se număra şi acela că am plănuit să folosesc minele instalate în vilele demnitarilor pentru a-i ucide pe liderii guvernului sovietic. Anchetatorii au pretins în mod fals că aceste mine mai erau încă utilizabile şi puteau fi detonate prin control de la distanţă la ordinul lui Beria, pentru a-i elimina pe succesorii lui Stalin.

În octombrie 1941, Moscova era în mare pericol şi Beria ne-a ordonat să înfiinţăm o reţea clandestină în oraş pentru cazul că va fi capturat de duşman. Familiile noastre au fost evacuate, precum şi cea mai mare parte a aparatului NKVD. Ne-am mutat din centrul oraşului, de la Lubianka, în partea de nord a oraşului, lângă sediul Cominternului, la şcoala de trăgători de elită. Aveam un birou împreună cu Serov, Ivan I. Cernîşev şi Kobulov, adjuncţii lui Beria, dar am stat acolo numai o zi pentru a verifica sistemele de comunica-

ție și capacitatea noastră de a controla unitățile operative ale NKVD din zona Moscovei. Am stabilit două rețele independente care trebuiau să rămână la Moscova. Una dintre ele avea să fie condusă de un vechi prieten al meu din Ucraina, Viktor Aleksandrovici Drozdov, pe atunci maior, ulterior general, care a fost numit director al unei fabrici de medicamente din Moscova, ca acoperire. Urma să le ofere conducătorilor germani medicamente ca să le câștige încrederea. Nu era cunoscut la Moscova, pentru că fusese numit director adjunct al Miliției din Moscova numai cu câteva luni înainte de izbucnirea războiului. Un alt agent secret ales de Beria a fost Pavel Meșik, împușcat o dată cu Beria în 1953. Apoi am înființat încă un grup autonom cu însărcinarea de a-l ucide pe Hitler și anturajul lui, dacă acesta avea să-și facă apariția la Moscova după căderea orașului. Această sarcină a fost trasată compozitorului Lev Knipper și soției sale, Margareta, rude cu Olga Cehova, vestita actriță care trăia la Berlin și era favorita lui Göring și a conducerii germane.

În memorile sale, Hrușciov descrie panica și confuzia de care fusese cuprins Stalin în primele zile de război și după aceea. Eu nu am văzut o asemenea comportare. Stalin nu s-a retras la vila lui decât la 30 iunie 1941. Jurnalul Kremlinului arată că a primit în mod regulat vizitatori și a urmărit permanent situația care se deteriora rapid. Chiar de la începutul războiului, Stalin i-a primit pe Beria și pe Merkulov la Kremlin de două sau de trei ori pe zi. De regulă aceștia se întorceau noaptea târziu la sediul NKVD, uneori telefonau și transmiteau ordinele direct de la Kremlin. Mie mi s-a părut că mecanismul de comandă și de control a funcționat fără întrerupere. În realitate, Eitingon și cu mine ne-am păstrat încrederea profundă în victoria noastră finală tocmai datorită acestor ordine clare și calme.

Trebuie să spun că uneori era greu să le ducem la bun sfârșit. În octombrie 1941 am fost chemat la biroul lui Beria unde l-am găsit pe Malenkov. Mi-au ordonat să minez cele mai importante instalații din Moscova, cum ar fi Stadionul Dinamo și principalele gări de cale ferată și să găsesc explozibilul necesar în decurs de douăzeci și patru de ore. Am lucrat cu înfrigurare zi și noapte ca să aducem la îndeplinire ordinul. Malenkov și Beria lucrau fără odihnă în biroul de la Lubianka, afișând un comportament rece și încrezător, în contrast cu obișnuitul stil agitat al lui Beria.

La 6 noiembrie 1941, am primit o invitație să particip la

adunarea festivă cu ocazia aniversării revoluției din octombrie care urma să se țină în stația de metrou Maiakovski. Prin tradiție, aceste adunări se țineau la Bolșoi Teatr, dar, de astă dată, din motive de securitate, a fost organizată pe peronul stației. Am coborât cu scara rulantă și am pătruns pe peron, unul dintre cele mai lungi din Moscova. Pe șine se afla un tren de metrou cu ușile deschise: în interior se serveau sandvișuri și băuturi răcoritoare. La capătul peronului era un podium pentru Biroul Politic. Locul meu era în rândul al doilea de bănci.

Guvernul a sosit cu un vagon de metrou. A apărut Stalin, însoțit de Malenkov, Beria și Mihail I. Pronin, președintele Sovietului Moscovei, care a deschis ședința. Stalin a vorbit cam treizeci de minute. Am fost profund mișcat, pentru că încrederea lui simboliza capacitatea noastră de a rezista în fața germanilor. În ziua următoare a urmat parada tradițională din Piața Roșie, desfășurată cu mult entuziasm, în ciuda zăpezii abundente. Permisul meu pentru paradă a fost ștampilat cu *Prohod vsiudu*, ceea ce însemna că aveam acces și la conducerea care stătea în picioare, deasupra mausoleului lui Lenin. Beria și Merkulov mi-au atras atenția că, dacă intervenea ceva important, trebuia să le raportez imediat. Situația era critică: nemții erau la numai cincizeci de kilometri de Moscova. Am adus cu mine la Piața Roșie și un tânăr căpitan, William Fischer, șef al secției de comunicații radio din departamentul meu și un operator radio cu tot echipamentul. Eram în legătură cu sediul NKVD și cu brigada care apăra Moscova. Ningea atât de abundent, încât nemții nu puteau trimite avioane ca să bombardeze Piața Roșie. Cu toate acestea, trupele care participau la paradă primiseră ordine foarte stricte: indiferent ce s-ar întâmpla, rămâneți calmi și păstrați disciplina. Parada ne-a întărit încrederea în posibilitatea de apărare a Moscovei și în victoria finală.

*

Chiar și în acele ore de primejdie, am început să evaluăm punctele slabe ale germanilor, pentru a putea întoarce cursul războiului în favoarea noastră. După informațiile transmise de contele Neledov, fost ofițer în armata țaristă, care locuia la Berlin și era agent al amiralului Canaris, germanii pierdeau războiul în ciuda faptului că în acel moment înaintau spre Moscova. Contele Neledov devenise agentul nostru printr-un noroc deosebit. În ajunul invaziei Germaniei în Polonia, a fost trimis de nemți la Varșovia într-o misiune de recunoaștere și a fost capturat de contraspionajul polonez. Când am luat Ucraina de Vest, în 1939, l-am găsit în

închisoarea din Lvov şi l-am adus la Moscova. Vasilievski, director adjunct al departamentului operativ din Statul Major[1] şi generalul Filip Golikov, director al spionajului militar, au sosit la sediul NKVD îmbrăcaţi în haine civile ca să-l interogheze pe contele Neledov. Au fost impresionaţi de cunoştinţele şi de relaţiile sale şi de felul în care reuşea să-i caracterizeze pe membrii înaltului comandament german.

Zarubin, Zoia Rîbkina şi Pavel Jurovlev, şeful secţiei germane a directoratului de informaţii, au lucrat cu el. Contele Neledov fusese rugat de amiralul Canaris să participe la jocurile de război strategice ale statului major german din 1936 şi 1937, la care nemţii au testat teoria generalului von Seeckt cu privire la posibilitatea unui *Blitzkrieg* împotriva Rusiei. O altă sursă confirmase mai înainte că aceste jocuri aveau o importanţă deosebită în evoluţia planurilor de război ale Germaniei împotriva Uniunii Sovietice. Neledov a arătat că jocurile dovediseră că Germania are potenţialul necesar ca să ne învingă numai în primele două sau trei luni de război. Dacă în acest interval de timp nu reuşeau să ocupe Leningradul, Moscova, Donbasul, Kievul şi Caucazul de Nord, inclusiv câmpurile petrolifere de la Baku, invazia era condamnată la eşec.

Motivele erau clare. Uriaşele forţe motorizate şi de tancuri necesare pentru un război fulger erau eficiente numai pe un teritoriu limitat. Germanii nu aveau rezerve de carburanţi pentru un război prelungit. Era nevoie de o cantitate mare de petrol pentru marina militară germană, mai ales pentru flota de submarine. În octombrie 1941 am primit informaţii din surse de încredere că armata germană ducea lipsă de muniţii, petrol şi benzină. Sursa noastră era Arvid Harnack, cu numele conspirativ de Corsicanul, consilier la Ministerul Economiei Germane, în secret un antinazist[2] convins.

În martie 1939, când am devenit eu director adjunct al

---

[1] Mareşalul Aleksandr M. Vasilevski (1895-1975) a fost numit şef al statului major şi a deţinut acest post până la sfârşitul războiului. A lucrat ca ministru al forţelor armate din 1949 până la moartea lui Stalin în 1953 şi apoi a fost ministru adjunct al apărării până când a ieşit la pensie în 1957.

[2] Arvid Harnack, membru al unei vestite familii de scriitori şi filozofi, avea patruzeci de ani când a început războiul Germaniei cu Rusia. Opoziţia lui faţă de Hitler a dus la recrutarea lui ca agent de către liderii Cominternului, Osso Kuusinen şi Osip Piatniski în timpul vizitei lui Harnack făcută în Uniunea Sovietică în 1932. De atunci, timp de un deceniu, a lucrat în spionajul sovietic până când a fost demascat, judecat şi spânzurat în decembrie 1942. Soţia lui, de cetăţenie americană, Mildred F. Harnack, pe care a cunoscut-o şi cu care s-a căsătorit în timpul studiilor de la Universitatea din Wisconsin, a fost şi ea arestată, judecată şi decapitată în 1943 pentru activităţile ei antinaziste.

Departamentului Extern, una din principalele mele sarcini era să supervizez plasarea agenților secreți în Europa Occidentală și să înființez o rețea de agenți ai NKVD, lucrând sub acoperire diplomatică, mai ales în Germania, care era ținta primară. După epurările din 1937 și 1938, la biroul Germania au apărut chipuri noi și s-a luat decizia să se reactiveze legăturile noastre cu agenții care fuseseră puși la păstrare. Dezertarea lui Aleksandr Orlov în 1938 și epurarea lui Șpigelglas, Maly, Aleksandr Belkin, Serebreanski și a altor personaje-cheie care controlau rețelele noastre de agenți din Europa Occidentală, au slăbit forțele serviciului nostru de spionaj. Când am preluat conducerea, a trebuit să trimit oameni noi, și adesea fără experiență, pe câmpul de luptă. Ca urmare, din noiembrie 1938 până în martie 1939, fluxul de informații din Occident a fost întrerupt. Decizia lui Beria și a lui Stalin de la începutul anului 1939 de a înființa o școală specială de spionaj pentru pregătirea ofițerilor însemna că nu vom avea absolvenți până la sfârșitul anului. Cererile erau presante și aveam nevoie disperată de cât mai mulți oameni. Hitler se pregătea să ocupe Polonia. Perspectivele de război în Europa erau tot mai clare. Stalin cerea de la Beria detalii complete în legătură cu ordinele de luptă și planurile politice ale lui Hitler.

Întrucât cei care răspunseseră de rețelele din Europa Occidentală fie dezertaseră (Orlov în Spania, Krivițki în Olanda, Reiss și Steinberg în Elveția), fie fuseseră epurați la Moscova, era greu să-i conving pe Beria și pe Merkulov să reactiveze rețelele pe care le conduseseră aceștia. Din fericire, nu chiar toți șefii de rețele și cei însărcinați cu recrutarea fuseseră eliminați în timpul epurărilor. Unii dintre ei, ca Stefan Lange și M. Cerșfeld, erau temporar în rezervă activă, până când avea să li se decidă soarta. Mai aveam oameni la Berlin și la Paris. Cercul de la Cambridge, pentru care ne temusem să nu fie compromis de Orlov, a început să opereze din nou. L-am convins pe șeful meu, Pavel Fitin, că trebuia să încercăm, chiar cu riscul de a compromite unele dintre ele, să punem din nou în funcțiune rețelele. I-am prezentat problema lui Beria și el a fost de acord. Dificila hotărâre de a se relua contactele cu agenții noștri după o suspendare de șase luni a fost luată, în sfârșit, în aprilie 1939, sub amenințarea spectrului războiului, deși mulți dintre ei s-ar fi putut să fie capturați și convinși să lucreze împotriva noastră.

Lev Vasilevski a fost trimis în Franța pentru a deveni noul șef al rezidenturii noastre și pentru a reactiva contactele. În Germania, Finlanda, Polonia și Cehoslovacia au fost numiți ofițeri noi. Le-au

trebuit aproape şase luni ca să verifice statutul şi buna-credinţă a agenţilor noştri cu care nu mai avusesem legături. În 1939 şi în 1940 ne-am reluat legăturile şi activitatea normală. Această organizaţie a devenit cunoscută în Occident sub numele de Orchestra Roşie, reţeaua secretă de spionaj sovietic care a existat pe tot parcursul celui de-al doilea război mondial. Şi-a luat numele de la termenul nemţesc *Kapellmeister*, folosit pentru denumirea şefului unei reţele de spionaj, şef de orchestră. Agenţii comunicau cu noi prin radio.

Să vă explic cum lucram. GRU (spionajul militar) îşi avea propriile reţele în Germania, Franţa, Belgia şi Elveţia. În 1938-1939, înainte de război, am fost suficient de inteligenţi să trimitem doi ofiţeri, Leopold Trepper şi Anatoli Gurevicii în Franţa şi în Belgia, împreună cu operatorii radio, ca să conducă reţelele de spionaj în timp de război[1]. În această perioadă, şi GRU îşi avea rezidentura sa clandestină în Elveţia, condusă de Aleksandr Rado, din Cominternul ungar, şi Ursula Kuczynski, cu numele conspirativ Sonia, care a fost mai târziu curieră pentru fizicianul german Klaus Fuchs, în Anglia, în anul 1941. Aceste reţele ale GRU operau independent de reţeaua NKVD care era condusă clandestin de la ambasada noastră din Berlin. În ajunul războiului, organizasem o reţea puternică în Germania, condusă de Aleksandr Korotkov şi Pavel Jurovlev. Şi GRU avea doi agenţi importanţi în Germania, pe Ilsa Sturbe, de la departamentul de presă al Ministerului Afacerilor Externe, şi pe Rudolf Shelia, diplomat german de rang superior. În iunie 1941, când ne-au atacat nemţii, nu exista un control centralizat al acestor reţele, care raportau independent una de alta – nu exista un singur dirijor pentru Orchestra Roşie. GRU era însă mai bine pregătit pentru a trece de la curieri şi valiză diplomatică la comunicaţii clandestine radio pentru că avea echipamentul deja instalat. Deşi în aprilie 1941 le transmisesem un ordin lui Amaiak Kobulov şi lui Korotkov la Berlin să urgenteze pregătirea operatorilor radio şi să furnizeze mai curând echipamentul radio rezidenturii din Berlin, intrasem în criză de timp. În perioada în care contactele cu agenţii noştri au fost întrerupte, 1938-1939, agenţii noştri din Berlin, Harold Schulze-Boysen (cu numele conspirativ Starşinea, Ofiţer superior), Arvid Harnack (Corsicanul) şi Adam Kuhov (Starik, Bătrânul) au făcut cunoştinţă unul cu altul, încălcând una din regulile de bază ale

---

[1] **Anatoli Markovici Gurevici era ofiţer GRU, incorect identificat în Occident cu Viktor Sukolov. Acesta era numele folosit de Gestapo pentru identificarea lui Gurevici, care călătorea cu un paşaport uruguayan pe numele de Vincent Sierra.**

artei spionajului, care punea în primejdie întreaga rețea. Dacă unul din ei era depistat, ceilalți doi cădeau automat. O altă latură slabă căreia trebuia să-i facem față era faptul că toți acești agenți foloseau același operator radio, pe Rudolf Koppie, pentru că nu aveam altul.

În efortul nostru de a restabili comunicațiile radio, grupul de la Berlin a fost ajutat de serviciul GRU din Belgia. Sediul GRU a ordonat rezidentului său secret de la Bruxelles, Anatoli Hurevici (cu numele conspirativ Kent) să se ducă la sfârșitul anului la Berlin cu echipament radio pentru Corsican și Starșinea, pe care l-a predat personal. Întorcându-se la Bruxelles, Kent a confirmat îndeplinirea misiunii cu succes și a transmis la Moscova informațiile obținute. La 13 decembrie 1941, la Bruxelles, operatorul radio al lui Kent și un funcționar de la cifru au fost prinși de Abwehr și Gestapo, având codurile asupra lor.

La 5 august 1942, am parașutat doi agenți, pe Arthur Hoessler și pe Albert Barth în Germania, în timp ce grupul era sub supraveghere, și au fost prinși. Barth a fost dat pe mâna Gestapoului și a început să joace un joc al dezinformării împotriva noastră. În timpul interogatoriului, Barth a dezvăluit existența agentului nostru Willy Lehmann (cu numele conspirativ Breitmann și Dike) care fusese recrutat de rezidentul NKVD Belkin și de ofițerul NKVD Elizaveta Zarubina în anii '30. Lehmann era ofițer al Gestapoului și ne furniza informații valoroase în legătură cu metodele folosite de contraspionajul german pentru a da de urma disidenților și a agenților polonezi din Berlin. A fost arestat în secret și executat fără să se știe nimic. Gestapoul a informat-o pe soția lui că dispăruse și că erau în căutarea lui. După război am găsit numai cartea lui de identitate în arhivele închisorii Plötzensee din Berlin. Lehmann a fost singurul ofițer din Gestapo care a colaborat cu noi. Deși Barth este menționat de Gestapo în fișa Orchestrei Roșii, Lehmann este omis, probabil din efortul de a se evita situația stânjenitoare de a trebui să recunoască faptul că Gestapoul adăpostise un spion. Barth a fost luat prizonier de englezi și apoi predat nouă în 1946. A fost adus la Moscova, judecat și executat pentru trădare.

Așadar, în august 1942, rețeaua GRU și Orchestra Roșie a NKVDului din Berlin fuseseră distruse. Rețelele din Franța și din Elveția erau încă operaționale. Grupul nostru din Hamburg nu avea legături cu cei trei agenți de la Berlin și a supraviețuit vânătorii organizate de Gestapo, dar a fost silit să întrerupă contactele.

*

La începutul anului 1941, Vasilevski şi-a orientat atenţia reţelei clandestine din Franţa spre locotenent-colonelul Schmidt, director adjunct al secţiei de comunicaţii radio a Abwehrului. Vasilevski aflase că Schmidt fusese recrutat la începutul anilor '30 de spionajul francez. Comuniştii francezi, care îi ajutau pe oamenii lui Vasilevski, au aflat că Schmidt era folosit şi de britanici. Legătura britanică în Franţa ne fusese indicată de Maclean încă de la începutul lui 1939. Din materialul pe care Schmidt i l-a dat lui Vasilevski am aflat că englezii interceptau şi descifrau mesajele germane. Nu ştiam că au un exemplar din maşina germană de codificare numită Enigma[1]. Nemţii au depistat activităţile lui Schmidt şi acesta a dispărut fără urmă. Întrucât lucrase şi pentru englezi, ştiam că ne ofereau material german prin Orchestra Roşie.

Stalin nu avea încredere în englezi şi avea mai multă dreptate ca oricând, dacă ne străduim să comparăm informaţiile despre Germania care ajungeau la noi de la agenţii noştri din Elveţia şi de la cei de la Londra. Mii de mesaje radio trimise la Moscova de la Orchestra Roşie din Elveţia, din 1941 până în octombrie 1943, au dezvăluit ordinele înaltului comandament german şi mişcările de trupe, precum şi alte detalii operaţionale în legătură cu felul cum duceau germanii războiul. Informaţiile veneau de la Rudolf Rossler (cu numele conspirativ Lucy), dar acesta a refuzat să-i dezvăluie rezidentului secret al GRU din Geneva, Aleksandr Rado[2], de unde le primea. O verificare comparativă a materialului la Moscova a arătat

---

[1] Enigma era maşina germană de codificat pe care englezii au copiat-o şi au folosit-o pe tot parcursul celui de-al doilea război mondial pentru a descifra mesajele germane transmise prin radio, fiind astfel în stare să anticipeze desfăşurările de trupe şi de nave ale nemţilor, capacităţile şi intenţiile lor de luptă. În 1938 un mecanic polonez, care lucrase într-o fabrică germană unde se executau maşinile de codificat Enigma, a reconstruit-o pentru spionajul britanic de la Paris. Materialul decodificat, numit Supra, strict secret, a avut o contribuţie însemnată, adesea vitală, la victoria Aliaţilor.

[2] Anthony Rea şi David Fisher dezvăluie în cartea lor încercările lui Churchill de a-l avertiza pe Stalin cu privire la decizia lui Hitler de a ataca Uniunea Sovietică, fără a compromite sursa Enigma. Locotenent-colonelul Claude Dansey, şef adjunct al Serviciului secret de spionaj, a transmis materialele editate cu grijă lui Alexander Allan Foote, specialist în avioane al RAF, recrutat de Dansey. Foote luptase în războiul civil din Spania, apoi fusese recrutat de GRU şi devenise operator radio şi comandant adjunct al cercului Lucy, numit astfel după Lucerne, oraşul de baştină al lui Rudolf Rossler, editor german antifascist emigrat. Foote a rămas canalul de transmitere a mesajelor Enigma până când cercul a fost închis de autorităţile elveţiene în octombrie 1943. Britanicii, care nu ştiau că ruşii primesc materialul Enigma direct de la spionii lor din Londra, credeau că, fără discuţie, Centrul de la Moscova accepta drept autentice rapoartele cercului Lucy.

că rapoartele de la rețeaua GRU din Elveția, date lui Rado de Rossler erau similare cu informațiile primite de noi de la membrii cercului de la Cambridge din Londra. Această coincidență era izbitoare. Rapoartele de la Londra conțineau mai multe detalii și indicau în mod clar că se bazau pe mesajele înaltului comandament german. Spre deosebire de cercul Lucy, ce trimitea materiale care, chipurile, proveneau de la opoziția germană ostilă lui Hitler și, în realitate, erau elaborate și trimise de englezi, cercul de la Cambridge furniza același material fără prescurtări. Pe atunci nu știam că britanicii intraseră în posesia mașinii Enigma, care le facilita descifrarea codurilor germane și că încercau să păstreze secretul în legătură cu aceasta. Credeam că încearcă să protejeze o sursă de informație de la cartierul general german.

John Cairncross, care a lucrat un timp la Bletchley Park, centrul britanic de cifruri și coduri, furniza periodic mesaje decodificate rezidenturii noastre de la Londra. În anii din urmă am discutat despre aceste contribuții cu Konstantin Kukin, unul dintre colegii mei, care s-a ocupat de Londra în timpul războiului. Kukin, cu care eram bun prieten, a fost rezident între 1943 și 1947 și a răspuns de grupul de la Cambridge. Cairncross era așa numitul Al Cincilea din grup și materialele pe care le primeam de la el erau de mare valoare în dezvăluirea planurilor operaționale ale germanilor. Cu mesajele decodificate și neabreviate pe care ni le dădea Cairncross am putut detecta penetrarea britanică în grupul Rado al Orchestrei Roșii din Elveția.

În primăvara anului 1943, cu câteva săptămâni înainte de bătălia de la Kursk, rezidentura noastră din Londra a trimis un mesaj radio în care descria intențiile și obiectivele specifice ale unei ofensive germane purtând numele de *Operațiunea Citadela*. Mesajul detaliat conținea numărul diviziilor germane și sublinia că *Operațiunea Citadela* era îndreptată împotriva Kurskului, la patru sute cincizeci de kilometri sud-vest de Moscova și nu spre Velikie Luki, la patru sute cincizeci de kilometri vest de Moscova, unde bănuiam noi că va avea loc atacul[1]. NKVD-ul a transmis această informație

[1] Bătălia din iulie 1943, de la Smolensk, a fost una dintre cele mai mari bătălii de tancuri din istorie, angajând vreo șase mii de tancuri și arme autopropulsate pe stepele deschise din sud-vestul Moscovei. Strategia sovietică a fost concepută de mareșalii Jukov și Vasilievski și a fost executată fără milă de mareșalul Rokossovski și de generalul N.F. Vatutin, care au stopat înaintarea germanilor și au distrus potențialul ofensiv al forțelor lui Hitler din Uniunea Sovietică.

înaltului comandament sovietic la 7 mai 1943[1]. Mesajul de la Londra era o versiune mai precisă a planului ofensivei germane decât cea descrisă într-un raport GRU sosit via Lucy, din Geneva. Şefii spionajului NKVD şi ai GRU ştiau că englezii ne dădeau informaţiile cu linguriţa. Ştiam că vor să-şi protejeze sursa, dar erau interesaţi ca noi să oprim ofensiva. Dar pentru că nu ne împărtăşeau toate informaţiile pe care le aveau, am crezut că nu doreau o victorie decisivă din partea noastră.

La începutul anului 1943, şeful GRU, generalul Leonid Iliciov a scris o scrisoare NKVD-ului şi generalului Nikolai Selivanovski, adjunctul contrainformaţiilor militare, în care raporta că Orchestra Roşie fusese penetrată de contraspionajul german. Primiseră un avertisment codificat de la agentul lor din Bruxelles, Gurevicii (Kent) că era sub control german şi de aici am dedus că Barth era în aceeaşi situaţie. GRU a decis să continue jocul radio cu germanii. În toamna anului 1943, elveţienii i-au arestat pe operatorii radio ai Orchestrei Roşii din Geneva şi din Lausanne, dar am continuat să primim informaţii de la Londra, de la rezidentul nostru, Kukin, care îi urmase lui Anatoli Gorski.

Deşi britanicii n-au recunoscut că ne-au servit mesaje fabricate prin reţeaua noastră din Elveţia, sunt convins că aşa a fost şi asta este şi ceea ce a crezut Centrul. De aceea, rezultatele Orchestrei Roşii erau privite cu suspiciune la Moscova. Nici spionajul NKVD, nici al GRU nu au primit laude de la superiorii lor pentru performanţele eroice ale Orchestrei Roşii în Germania, Franţa şi Elveţia. Nimeni nu a acordat prioritate maximă acestor operaţiuni pentru că eram convinşi că nu furnizau dovezi bazate pe documente, ci numai informaţii orale interceptate.

În Occident, Orchestra Roşie era privită drept principala sursă de informaţii a Uniunii Sovietice pe timp de război, dar informaţiile furnizate de ea pe parcursul războiului au fost de ordin secundar pentru noi. Cu toate acestea, agenţii ei au acţionat cu mult curaj şi cu un înalt grad de profesionalism. Mulţi dintre ei au murit eroic. Dar liderii Orchestrei Roşii, Trepper (Marele şef), Gurevici (Micul şef sau Kent) şi Rado (Dora) au fost consideraţi trădători de către GRU. Când s-au prezentat la Centru în 1945 şi au aşteptat să fie lăudaţi pentru sacrificiile şi curajul lor, au fost închişi la Lubianka.

Trepper şi Rado au petrecut zece ani în închisoare înainte să fie eliberaţi şi reabilitaţi, la sfârşitul anilor '50. În memoriile lor îl

---

[1] Documentul nr. 136/M, semnat de Merkulov.

prezintă pe Gurevic drept trădător, dar el a fost acela care l-a adus, în 1945, la Moscova, pe principalul anchetator Gestapo al Orchestrei Roşii. Când Gurevici a fost capturat de Gestapo în noiembrie 1942 şi a reuşit să trimită mesajul care spunea că este sub controlul nemţilor, una din instrucţiunile pe care le-a primit era să continue jocul cu radioul, ceea ce el a şi făcut. Când s-a terminat războiul, Gurevici l-a convins pe ofiţerul SS Friedrich Panzinger, care răspundea de penetrarea Orchestrei Roşii, să ne contacteze. Gurevici i-a spus că va fi un om deosebit de valoros pentru spionajul sovietic, întrucât poseda informaţii care ne dădeau posibilitatea să ne identificăm simpatizanţii şi duşmanii. Aceasta avea să-i asigure lui Panzinger amnistia şi un loc de muncă în cadrul spionajului sovietic. Şocat de înfrângerea Germaniei, Panzinger a acceptat propunerea lui Kent de a se întâlni pe ascuns cu un reprezentant rus din Franţa. A fost reţinut şi trimis rapid împreună cu Gurevici la Moscova. Dezvăluirile lui Panzinger n-au prezentat decât un interes limitat, mai mult istoric, pentru GRU şi NKVD, iar trecutul lui destul de cunoscut, l-a făcut să fie de puţin folos pentru viitor. Întrucât putea să-i identifice pe informatorii Gestapoului care mai erau încă urmăriţi de NKVD, de GRU şi de spionajul britanic, s-a hotărât să nu fie lichidat, ci să fie ţinut la închisoare. Trepper, Rado şi Gurevici au fost trataţi la fel. Au rămas în viaţă pentru că erau nişte martori de a căror depoziţie s-ar fi putut să fie nevoie.

În 1946, Rado şi Trepper au pretins că prăbuşirea Orchestrei Roşii s-ar fi datorat dezertării lui Gurevici. După moartea lui Stalin, în 1953, veteranii Cominternului au făcut intensă propagandă pentru reabilitarea lui Rado şi a lui Trepper. Cazurile lor au fost reconsiderate şi, în 1955, amândoi au fost absolviţi de acuzaţia de trădare, deşi GRU a luat notă de comportarea lor incorectă prin încălcarea regulilor meseriei şi cheltuieli neautorizate de fonduri. După ce a petrecut zece ani în închisoare, Panzinger a fost repatriat în Germania. Gurevici a fost eliberat în 1955 sub incidenţa amnistiei celor care colaboraseră cu nemţii.

Gurevici a făcut apel la Hruşciov să-i examineze cazul, însă GRU era hotărâtă să-l scoată pe el ţap ispăşitor pentru distrugerea Orchestrei Roşii. În 1958, Gurevici a fost arestat din nou pe motiv că amnistia fusese aplicată în mod greşit în cazul lui. Ordinul a fost semnat de Ivan Serov, pe atunci şef al KGB şi de Procurorul General, Roman Rudenko. Gurevici a fost condamnat la douăzeci şi cinci de ani închisoare dar, în conformitate cu noul cod penal al

URSS, termenul a fost redus la cincisprezece ani. Întrucât stătuse aproape zece ani în închisoare, a fost eliberat după alți cinci ani de detenție.

După ce și-a ispășit pedeapsa, Gurevici s-a stabilit la Leningrad, unde a lucrat ca translator. A făcut apel în fiecare an pentru reconsiderarea cazului său, încă GRU s-a opus, hotărât să nu accepte reabilitarea lui sau redeschiderea cazului. În istoria oficială a spionajului militar sovietic, Gurevici este prezentat ca un trădător ale cărui acțiuni au dus la deconspirarea Orchestrei Roșii din Franța și din Germania. În Occident, Gilles Perrault prezintă aceeași versiune în lucrarea *The Red Orchestra.*

În 1990 Procuratura militară m-a consultat în legătură cu cazul lui Gurevici, care continua să ceară să fie reabilitat. Abia în 1990 a găsit procuratura mesajul-cheie de la GRU către NKVD care aproba jocul radio efectuat cu germanii. Când a fost redeschis cazul lui Gurevic, a devenit clar că nu comisese decât un singur act greșit: se căsătorise în Franța cu Margaret Barcza fără consimțământul Centrului și își întemeiase o familie în Occident. Cu toate acestea, conducerea GRU, mai exact, amiralul N. Bardaiev, s-a opus oricăror schimbări de atitudine. În 1991, după ce a fost anunțată reabilitarea lui Gurevici, GRU a refuzat, în continuare, să-i plătească daune și i-a refuzat dreptul la pensie militară și la statutul de veteran.

Gurevici mai trăiește. Soția lui Gurevici a murit, însă fiul lui a venit cu soția și copiii ca să-l vadă pe Gurevici în 1992. Povestea lui Gurevici a fost prezentată vag în presa rusă și nu s-a pus întrebarea cine anume din cadrul conducerii GRU a aruncat vina asupra lui.

*

Directiva lui Stalin de a sta fermi pe poziții până la sfârșit și de a bloca orice inițiativă a inamicului, ni se părea normală și rezonabilă, căci știam care sunt problemele de aprovizionare ale nemților. Privite în perspectivă, înfrângerea tragică a Armatei Roșii în Bielorusia și pierderea milioanelor de vieți omenești și a oamenilor luați prizonieri de nemți erau numai victorii tactice de moment ale Wehrmachtului. Nemții continuau să se confrunte cu problema unui război prelungit pentru care le lipseau resursele.

La mijlocul lui iulie 1941, am primit două informații, una prin radio de la Berlin și alta de la diplomații noștri și ofițerii de informații care fuseseră internați de germani la Berlin și în Italia în momentul în care izbucnise războiul. În drum spre Uniunea Sovietică, după ce fusese predată în schimbul diplomaților germani internați

la Moscova, Valentina Berejkova, secretar unu al Ambasadei URSS şi Amaiak Kobulov, rezidentul NKVD, fratele mai mic al lui Bogdan Kobulov, adjunctul lui Beria, au raportat că Baronul Botman de la Ministerul Afacerilor Externe făcuse o aluzie în sensul că, datorită luptelor prelungite de pe frontul sovieto-german, cele două ţări vor trebui, probabil, să ajungă la o înţelegere.

În acelaşi timp, Corsicanul (Arvid Harnack) a raportat de la Berlin că în înaltul comandament german se manifestau tot mai des deziluziile ca urmare a ritmului înaintării armatei germane în iulie. Tancurile generalului Heinz Guderian se opriseră după luptele istovitoare de lângă Smolensk. La 25 iulie 1941, Beria mi-a ordonat să-l contactez pe agentul nostru Ivan Stamenov, ambasadorul Bulgariei la Moscova, şi să-l fac să răspândească printre diplomaţii apropiaţi de germani zvonul că Moscova era gata pentru o înţelegere paşnică cu Germania. Zvonul urmărea să slăbească hotărârea nemţilor, subliniind că Blitzkriegul prin care inamicul crezuse că va cuceri Moscova, Leningradul şi Kievul într-o lună dăduse greş şi că acum un război prelungit devenise inevitabil. Beria m-a avertizat că problema era strict secretă şi că era esenţial ca Stamenov să raporteze aceste zvonuri la Sofia din proprie iniţiativă, pentru ca dezinformarea să sune plauzibil. Scopul acestei operaţiuni de dezinformare era să câştigăm timp şi să ne adunăm forţele în timp ce nemţii şi le risipeau pe ale lor.

Stamenov fusese recrutat la Roma, în 1934, unde fusese secretar trei al Ambasadei bulgare. Nutrea simpatie pentru Uniunea Sovietică şi coopera cu noi din motive absolut şi exclusiv patriotice. Nu era comunist, însă era convins de necesitatea unei alianţe puternice între Bulgaria şi URSS; vedea în legăturile strânse dintre cele două ţări singura garanţie a influenţei Bulgariei în Balcani şi în politica europeană.

Când Beria mi-a ordonat să mă întâlnesc cu Stamenov, vorbea la telefon cu Molotov. Auzeam discuţia lor telefonică prin care Molotov consimţise nu numai să mă întâlnesc cu Stamenov, dar să-i şi găsim soţiei lui un loc de muncă la Institutul de Biochimie al Academiei de ştiinţe. Molotov i-a interzis lui Beria să se întâlnească personal cu Stamenov, susţinând că Stalin spusese ca întâlnirea să fie efectuată de ofiţerul operativ al lui Stamenov, pentru ca să nu se acorde o importanţă ieşită din comun conversaţiei. Întrucât eu eram ofiţerul operativ al lui Stamenov, m-am întâlnit cu el în apartamentul lui Eitingon şi după aceea, din nou, la restaurantul *Aragvi*. În

restaurant, separeul nostru era prevăzut cu instalații de ascultare și conversația a fost înregistrată. Stamenov n-a părut surprins de aceste zvonuri. I-am vorbit despre posibilitățile unei reglementări pașnice pe baza unor concesii teritoriale și despre caracterul prelungit al operațiunilor militare de la Smolensk și din Bielorusia, unde coloana vertebrală a forței de tancuri a nemților suferise pierderi însemnate. Lui Stamenov, aceste zvonuri i s-au părut rezonabile. A spus că toată lumea știa că invazia germană nu progresa după planul lui Hitler și că războiul va fi, fără îndoială lung, dar era convins de victoria noastră finală și inevitabilă asupra Germaniei.

— Războiul e război, am spus eu. Poate că merită să scoatem niște antene să vedem dacă putem ajunge la negocieri.

— Mă îndoiesc că va ieși ceva de aici, a răspuns Stamenov.

Fusesem instruit să nu-i sugerez cu cine ar trebui să vorbească despre acest lucru, ci să-l las să decidă singur cum va comunica de-acum cu nemții. Era același lucru pe care îl făcuseră și nemții. Omul nostru de la Berlin, Berejkov, fusese abordat în același mod de un funcționar german care sonda apele.

Monitorizam foarte strict corespondența și comunicațiile radio care ieșeau din Ambasada bulgară, pentru că aveam acces la toate cifrurile lor, poreclite *versurile bulgărești.* Monitorizarea comunicațiilor lor a arătat că Stamenov nu a repetat discuția noastră. Nu a raportat existența unor zvonuri de pace în cercurile diplomatice moscovite. Șura Kocerghina, cea de-a treia soție a lui Eitingon, care lucra ca asistentă a mea în directorat, a verificat printre contactele ei din rândurile diplomaților bulgari și ale grupurilor de emigranți din Moscova și a constatat că Stamenov nu luase nici un fel de măsuri pentru a verifica zvonul.

Povestea s-a terminat așa spre sfârșitul lui iulie și începutul lui august 1941, însă în 1953 Beria a fost acuzat că plănuise în secret să-l „răstoarne pe Stalin și guvernul sovietic, abordându-i pe agenții lui Hitler și oferindu-le o pace separată trădătoare, cu condiția unor concesiuni teritoriale". Beria a depus mărturie la 26 august 1953 că acționase din ordinul lui Stalin și cu știința și aprobarea lui Molotov, ministrul de externe, și că scopul acestei acțiuni fusese de a dezinforma inamicul pentru a da timp guvernului sovietic să-și mobilizeze rezervele.

Cu două săptămâni înainte de interogarea lui Beria, am fost convocat la Kremlin cu dosarul de agent al lui Stamenov și am raportat toate amănuntele acelui episod în fața lui Hrușciov,

Bulganin[1], Molotov şi Malenkov. Au ascultat cu atenţie, fără să facă nici un comentariu, dar mai târziu am fost acuzat că fusesem ofiţerul de legătură între Beria şi Hitler în încercarea de a-l utiliza pe Stamenov pentru a realiza un tratat de pace cu Hitler. Dorind să-l prezinte pe Beria ca agent german şi să-l compromită, Malenkov a ordonat ca secretarul Prezidiului Sovietului Suprem, Nikolai Pegov, să meargă la Sofia, însoţit de anchetatori de la procuratură pentru a aduce probe şi mărturia lui Stamenov care vor da în vileag planurile lui Beria de cooperare cu Hitler. Însă Stamenov a refuzat să le ofere o declaraţie scrisă anchetatorilor.

În formă orală a confirmat faptul că fusese agent NKVD şi cooperase cu spionajul sovietic, cu scopul de a lupta împotriva hitlerismului, a fascismului şi a aliaţilor acestora. Încercările de a-l şantaja şi ameninţările că i se va lua pensia pe care o primea din partea guvernului sovietic pentru serviciile aduse în timpul războiului n-au dus nicăieri. După cum mărturiseşte Dmitri Suhanov, asistentul lui Malenkov, şi fosta soţie a fratelui meu mai mic, Nina Sudoplatova, care lucra în secretariatul lui Malenkov, Pegov s-a întors de la Sofia cu mâinile goale: nici dovezi, nici mărturii. Întregul episod a fost ţinut secret, deşi a fost inclus în actul de acuzare formulat împotriva lui Beria şi a mea.

Cu toate acestea, în memoriile sale, deşi cunoştea amănunte, Hruşciov a preferat să susţină versiunea negocierilor între Beria şi Hitler, dovadă a panicii lui Stalin şi a dorinţei lui de a capitula. După părerea mea, Stalin şi conducerea şi-au dat seama că orice încercare de capitulare – într-un război atât de dur şi fără precedent – i-ar fi pus pe conducători în incapacitatea de a mai conduce ţara. Chiar lăsând la o parte adevăratele lor sentimente patriotice, de care sunt convins, orice formă de capitulare era inacceptabilă. Ca politicieni cu experienţă şi lideri ai unei superputeri, foloseau frecvent sondajele acestea pentru scopurile lor personale şi pentru a-i şantaja pe rivali sau chiar şi pe aliaţi. Un exemplu în acest sens este succesul

---

[1] Nikolai A. Bulganin (1895-1975) a fost membru al cercului intim al lui Stalin. La început, ca tânăr cekist, a fost şeful Consiliului Oraşului Moscova, din 1931 până în 1937 şi prim-ministru al Federaţiei Ruse. În timpul celui de-al doilea război mondial a servit pe frontul de vest, a fost ministru al apărării din 1947 până în 1949. A devenit membru al Biroului Politic în 1948 şi a fost prim-ministru adjunct şi ministru al apărării din 1953 până în 1955. În 1955 a devenit prim-ministru, apoi a fost înlăturat din cauza opoziţiei sale faţă de Hruşciov ca membru al „grupului antipartinic". Este cunoscut în vest ca omul lui Hruşciov din perioada când au călătorit împreună şi când Bulganin era prim-ministru.

tatonărilor efectuate de NKVD prin intermediul familiei Wallenberg în Finlanda şi al regelui Mihai în România, în anii 1943-1944, care au dus la încheierea unor tratate separate de pace cu aceste ţări şi cu scoaterea lor din coaliţia lui Hitler.

*

În timpul războiului am participat la principalele decizii militare încredinţate NKVD-ului şi a trebuit să învăţ repede. De o deosebită importanţă erau legăturile cu şeful statului major al marinei militare, amiral Ivan S. Isakov, şi cu ofiţerii din directoratele operaţionale ale statului major. În august 1942, Beria şi Merkulov – Malenkov era de asemenea de faţă – mi-au ordonat să echipez 150 de alpinişti pentru operaţiuni de luptă în douăzeci şi patru de ore.

Când alpiniştii au fost gata, Beria mi-a ordonat să-i însoţesc pe el şi pe Merkulov în misiune. I-am luat pe cei 150 de oameni cu câteva avioane şi am plecat în Caucaz. Drumul a fost foarte lung pentru că am zburat la Tbilisi prin Asia Centrală cu avioane C-47, împrumutate de americani. Misiunea noastră era să oprim înaintarea germană în Caucaz în ajunul bătăliei cruciale de la Stalingrad. La Krasnovodsk, unde am aterizat prima oară şi apoi la Baku, colonelul M.S. Ştemenko, şeful ramurii caucaziene a departamentului operaţional al Statului Major, ne-a prezentat situaţia la zi. Se luase hotărârea ca trupele noastre speciale să încerce, prin acţiuni de sabotaj, să blocheze drumurile de munte şi să oprească înaintarea diviziilor de vânători de munte germani.

Imediat după noi a sosit la Tbilisi un grup de gherilă cu experienţă, condus de unul din adjuncţii mei, colonelul Mihail F. Orlov. Aceştia i-au blocat pe germani, nelăsându-i să intre în Kabardino-Balkaria, districtul autonom de lângă Nalcik. Acum acestea sunt zone de frământări etnice şi instabilitate, însă pe atunci erau loiale Uniunii Sovietice. Detaşamentele noastre de gherilă au produs pierderi grele nemţilor în timp ce continuau să se pregătească de atac, iar alpiniştii noştri georgieni au reuşit să arunce în aer rezervoarele de petrol şi unităţi motorizate germane. În ajunul luptei decisive de la Stalingrad, germanii au rămas fără combustibil pentru ofensivă.

Şi pierderile noastre au fost însemnate, pentru că alpiniştii, deşi foarte buni în meseria lor, nu aveau experienţă de luptă. Avantajul lor consta în profesionalismul lor de căţărători, în cunoaşterea terenului şi în sprijinul activ pe care l-au primit din partea localnicilor. Numai în zona cecenă, populaţia locală n-a prea

vrut să coopereze cu Armata Roşie.

La întâlnirea statului major de la Tbilisi, condusă de Beria, principalul reprezentant al lui Stalin în cadrul înaltului comandament, m-am simţit pierdut când mi s-au pus întrebări de natură pur militară şi i le-am pasat lui Ştemenko, spunând:

— Nu sunt competent să discut chestiuni de strategie militară.

Beria m-a întrerupt scurt şi a spus:

— Va trebui să studiezi serios problemele militare, tovarăşe Sudoplatov. N-ar fi trebuit să spui că nu eşti competent. Te vom trimite la Academia Militară după război.

Mai târziu, după război, s-a întâmplat exact aşa. Am început studiile serale şi prin corespondenţă şi, în 1946, am fost trimis la Academia juridică militară.

Lupta critică din Caucazul de Nord s-a dat în august şi în septembrie 1942, în perioada când eram şi eu acolo. Împreună cu Merkulov, alpiniştii mei răspundeau şi de minarea câmpurilor şi puţurilor petroliere de la Mozdok. Pentru a-i împiedica pe nemţi să utilizeze combustibilul, am aruncat puţurile în aer exact când se apropiau motocicliştii germani. Merkulov şi cu mine am făcut joncţiunea cu grupul de luptă şi ne-am retras în munţi în ultimul moment. Ulterior am interceptat, destul de ciudat, din Suedia, o telegramă a înaltului comandament german şi am aflat că reuşisem: nu puteau să folosească depozitele de combustibil pe care puseseră mâna în Caucazul de Nord.

Critica pe care am primit-o după succesul repurtat de noi mi-a făcut o impresie foarte puternică şi de durată: când ne-am întors la Tbilisi, Beria ne-a anunţat că Stalin îi dăduse un vot de blam oficial lui Merkulov pentru că-şi riscase în mod inutil viaţa ca să supervizeze personal operaţiunile de minare şi se expusese pericolului de a fi capturat de unităţile de avangardă ale armatei germane. M-a certat şi pe mine pentru că nu l-am convins pe Merkulov să încredinţeze întreaga operaţiune subordonaţilor săi. În timpul raidurilor aeriene germane, fuseseră ucişi mai mulţi ofiţeri superiori din înaltul comandament din Caucaz. Lazar Kaganovici, membru al Biroului Politic şi tovarăş apropiat al lui Stalin, care, din întâmplare fusese cu ei, a fost grav rănit, la fel şi amiralul Isakov. În acest raid a fost ucis şi unul dintre cei mai experimentaţi ofiţeri operativi ai NKVD-ului din Georgia, Sadjiah.

Exista pericolul ca oraşul Tbilisi şi întregul Caucaz să cadă în mâinile inamicului. Una dintre sarcinile mele era să supervizez

desfăşurarea agenţilor NKVD într-o reţea secretă la Tbilisi, în cazul că acesta ar fi fost cucerit de nemţi. Profesorul Kostantin Gamsahurdia (tatăl lui Zviad Gamsahurdia, principalul oponent al preşedintelui georgian Eduard Şevardnadze) s-a oferit să conducă reţeaua de agenţi a NKVD-ului. Era un informator veteran al NKVD, care fusese silit să coopereze cu Beria după ce fusese arestat de câteva ori pentru presupuse declaraţii antisovietice şi separatism naţionalist. În mod ironic, era cunoscut înainte de război pentru declaraţiile lui progermane şi pentru opiniile exprimate deschis că prosperitatea Georgiei depinde de cooperarea cu Germania. Am vrut să profit de aceste zvonuri care-l incriminau, şi Beria a fost de acord aşa că, împreună cu Sadjiah l-am chestionat pe Gamsahurdia la Hotelul Inturist din Tbilisi. Mi s-a părut un om de nădejde şi, în plus, experienţa lui de agent nu consta în influenţa pe care o avea asupra oamenilor, ci în informaţiile pe care le deţinea despre ei. Era prea preocupat de versurile pe care le scria şi de epopeile lui în limba georgiană, ca *Răpirea Lunii*, o saga a istoriei medievale a Georgiei. Scrisese şi biografii georgiene ale lui Stalin. Gamsahurdia era un om înclinat spre intrigi şi a încercat să profite de simpatia lui Beria pentru el, concetăţean mingrelian din vestul Georgiei.

Sadjiah şi cu mine am decis să-l folosim într-un rol minor. Operaţiunea de bază i-a fost încredinţată lui Gheorghi Macivariani, dramaturg cu o reputaţie serioasă la Tbilisi. Era un om cinstit căruia i-am încredinţat mari sume de valută şi obiecte de aur şi argint care se puteau transforma în valută dacă ar fi fost necesar să se finanţeze reţeaua clandestină. Macivariani a ţinut tot acest tezaur într-un loc sigur şi l-a înapoiat fără nici o pierdere.

Mult mai târziu, un tovarăş al meu de celulă, academicianul Piotr A. Şaria, asistent al lui Beria care răspunsese de propaganda de partid în Georgia, mi-a spus că Beria îşi pierduse interesul pentru Gamsahurdia. Acesta continua să se bucure de trecere în Georgia ca personalitate culturală georgiană şi Stalin a interzis arestarea lui. În 1954, după ce Beria fusese deja împuşcat, autorităţile georgiene au vrut să se debaraseze de Gamsahurdia şi KGB-ul din Moscova a cerut ca acesta să fie arestat în calitate de complice al lui Beria, individ care a profitat de relaţiile sale personale cu acest duşman al poporului. Acuzaţiile împotriva lui erau că primise ordin de la Beria să şantajeze intelectualitatea georgiană pentru a întreţine în secret relaţii cu spionajul german şi fusese răsplătit de Beria şi de Mikoian cu mari sume de bani şi cu un Jeep american. Şaria m-a spus că, în

cele din urmă, l-au lăsat în pace pe Gamsahurdia şi am aflat că a murit de moarte naturală la Tbilisi, în anii '70. Fiul lui a devenit primul preşedinte al Georgiei independente, dar a fost răsturnat în 1992 şi se spune că s-a sinucis la sfârşitul anului 1993.

În 1953, Beria a fost acuzat şi de subminarea apărării noastre în bătălia pentru Caucaz. Ştemenko a fost dat afară din armată din cauza relaţiilor sale strânse cu Beria. Cu toate acestea, nu era în interesul propagandiştilor de partid să răscolească prea adânc presupusa trădare a lui Beria în acest episod. Mareşalul Andrei A. Greciko, pe atunci ministru adjunct al apărării, luptase sub comanda lui Beria în Caucaz. Astfel de acuzaţii ar fi aruncat o lumină neplăcută asupra actualei conduceri a armatei. De aceea, în comunicatul de presă în care s-a publicat actul de acuzare împotriva lui Beria, nu se făcea referire la nici un fel de trădare în bătălia pentru Caucaz.

Sadjiah a fost ucis în timpul unui raid aerian, iar Ştemenko nu a vorbit despre relaţiile sale bune cu mine, aşa că nu am fost interogat în legătură cu acest episod din cazul Beria. După aceea, anchetatorii mei şi-au pierdut total interesul pentru acest subiect, deşi au spus că, întrucât am lucrat sub conducerea lui Beria şi am înşelat guvernul, am fost decorat pe nedrept cu o medalie pentru apărarea Caucazului.

*

După înfrângerea germanilor la Stalingrad, la începutul anului 1943, Moscova a înflorit. Teatrele s-au redeschis unul după altul. Spectacolele în care se produceau cei mai mari actori şi balerine ne aminteau că războiul luase o altă întorsătură. Emma s-a întors cu cei doi copii, Andrei şi Anatoli, de la Ufa, din Başkiria, unde era instructoare la un colegiu de pregătire al NKVD. Ne-am mutat la Hotel Moscova, pentru că sistemul de încălzire din blocul nostru nu mai funcţiona şi, la sfârşitul lui 1943, ne-am mutat într-o clădire cu nouă apartamente, pe o străduţă de lângă Lubianka, unde se găsea conducerea NKVD.

Moscova urmărea pe atunci cu emoţie povestea de dragoste dintre Konstantin Simonov, un poet foarte popular şi actriţa Serova, şi publicul a suferit profund când Simonov a plecat pe front. În realitate, nu a fost o căsnicie fericită şi, după război, Simonov a divorţat de Serova. Emma şi cu mine ne-am întâlnit cu cei doi de mai multe ori la Hotelul Moscova, la cantina pentru demnitari. Ilin, comisarul securităţii statului care răspundea de problemele culturale,

se plângea că, printre alte îndatoriri presante, o are şi pe aceea de a răspunde personal de securitatea tânărului Simonov, în vârstă de douăzeci şi cinci de ani, şofer sălbatic, care se bucura de o viaţă privilegiată. Simonov era prieten cu Vasili Stalin, fiul *Hozeainului*, mare băutor şi cunoscut şi pentru încăierările lui dezlănţuite. Ilin mi-a spus care a fost reacţia lui Stalin la vestitele poezii ale lui Simonov, care au zguduit viaţa publică atunci când au fost publicate, în 1942. *Cu tine şi fără tine*, dedicate Serovei, era o carte greu de procurat, pentru că era foarte cerută. Plângerile au ajuns până la Stalin, care a întrebat:

— Câte exemplare au fost tipărite?

— Două sute de mii, a răspuns Merkulov.

— Am citit-o, a glumit Stalin. Cred că ar fi fost de ajuns să se tipărească numai două exemplare, unul pentru ea şi unul pentru el.

În acel moment, Stalin era îngrijorat de dragostea fiicei lui, Svetlana, pentru scenaristul evreu Aleksei Iakovlevici Kapler. Ea avea şaisprezece ani, iar el împlinise treizeci. Kapler era regizorul vestitelor filme *Lenin în octombrie* şi *Lenin în 1918*, care, până în 1991 erau folosite pentru educarea generaţiilor de comunişti. Mai târziu, Beria a fost acuzat că a aranjat ca regizorul Kapler să fie bătut pe stradă ceea ce, dacă este adevărat, s-a întâmplat în mod sigur din ordinul lui Stalin. Planul de a-l ataca pe Kapler nu mi-a fost cunoscut până în momentul în care am fost arestat. În cele din urmă, Kapler a fost arestat şi condamnat la Gulag, pentru depravare, seducerea unei minore şi povestirea unor bancuri antisovietice.

*

Unul dintre cele mai reuşite *jocuri* de dezinformare şi inducere în eroare a inamicului a fost Operaţiunea Mânăstirea, elaborată iniţial de Administraţia pentru Misiuni Speciale şi Departamentul Politic Secret din NKVD, în strânsă colaborare cu GRU, în iulie 1941. Mânăstirea trebuia să fie o operaţiune de contraspionaj menită să penetreze reţeaua de agenţi ai Abwehrului (spionajul german) din interiorul Uniunii Sovietice. În acest scop am decis să înfiinţăm o aşa-zisă organizaţie progermană şi antisovietică. Aceasta era în căutare de contacte la nivelul Înaltului comandament german. În ciuda epurărilor devastatoaree din anii '20 şi '30, unii reprezentanţi ai nobilimii ruse şi rudele acestora au rămas neatinşi, deşi erau ţinuţi sub supraveghere permanentă. Unii dintre aceştia şi copiii lor au devenit agenţii şi informatorii noştri.

Analizând materialele şi reţelele de agenţi care ne-au fost date

de contraspionajul NKVD, am decis să-l folosim ca momeală pe Glebov, fostul preşedinte al Asociaţiei Nobililor din Nijni Novgorod. Pe atunci, Glebov avea vreo şaptezeci de ani. Era un bătrân bine cunoscut în societatea aristocratică rusă, pentru că el fusese acela care salutase familia Romanov la Kostroma, în 1913, cu ocazia celei de-a 300-a aniversări a dinastiei Romanov, iar soţia lui făcuse parte din suita ultimei ţarine a Rusiei, Alexandra. Nici o altă persoană aflată în viaţă în Uniunea Sovietică nu mai avusese o asemenea onoare. În iulie 1941, Glebov, practic cerşetor, locuia la Mânăstirea Novodevici, sub patronajul Bisericii ortodoxe ruse.

Evident că nu se pricepea la munca de spionaj. S-a luat hotărârea ca el şi un alt aristocrat, agentul nostru de încredere, să câştige încrederea nemţilor. Agentul nostru, Aleksandr Demianov, agent veteran al NKVD, şi soţia lui au vizitat Mânăstirea Novodevici cu pretextul de a cumpăra o cruce ortodoxă specială înainte să plece pe front, unde el avea să facă serviciul la cavalerie. Majoritatea personalului mânăstirii erau informatori ai NKVD. În timpul binecuvântării crucii de către arhiepiscopul de la Novodevici, Demianov a realizat primul contact cu Glebov. Între bătrân şi tânăr s-a înfiripat o relaţie caldă, bazată pe amintirile din vremurile de odinioară. Lui Glebov îi plăcea compania lui Aleksandr şi Aleksandr a adus şi alţi simpatizanţi care se bucurau de încrederea NKVD-ului sau erau chiar ofiţeri operativi ai acestuia, pentru că Mihail Maklarski, ofiţerul care răspundea de el, orchestra cu grijă fiecare întâlnire. Aleksandr Demianov, cu numele conspirativ Heine, avea o moştenire impresionantă: bunicul lui fusese întemeietorul cazacilor din Kuban şi tatăl lui fusese ofiţer în armata ţaristă, ucis în acţiune în războiul împotriva Germaniei, în 1915. Fratele mai mic al tatălui lui Demianov fusese şeful contraspionajului Armatei Albe din Caucazul de Nord. A fost capturat de cekişti, dar a murit de tifos în drum spre Moscova. Mama lui Demianov era o frumuseţe vestită, absolventă a Institutului Bestujevski din Smolnîi şi bine cunoscută în societatea înaltă din St. Petersburg. Primise şi refuzase mai multe invitaţii de a emigra în Franţa şi era cunoscută personal de liderul emigranţilor ruşi albi, generalul Serghei Ulagai, care a colaborat cu nemţii din 1941 până la 1945. Copilăria lui Aleksandr se desfăşurase sub semnul terorii şi al luptelor dintre Roşii şi Albi din timpul războiului civil, când unchiul lui a luptat sub conducerea lui Ulagai.

După ce mama lui refuzase să emigreze, se întorseseră la St. Petersburg, unde a început să lucreze ca electrician. Originea lui

socială de nobil i-a blocat accesul spre studii superioare şi a fost exmatriculat din Institutul Politehnic. În 1929, OGPU din Leningrad, ca răspuns la o scrisoare semnată de unul din prietenii lui Demianov, l-a arestat pentru posedare clandestină de arme şi propagandă antisovietică. Însă s-a stabilit că arma găsită în apartamentul lui aparţinea prietenului lui şi Aleksandr părea sincer în explicaţiile sale. S-a luat hotărârea să nu fie pedepsit, ci recrutat. Reputaţia familiei lui în cercurile de emigranţi putea să-l facă folositor. A fost de acord să coopereze pentru că i s-a spus că rolul lui va fi să neutralizeze posibilele acte teroriste ale emigranţilor albi care se întorc în Uniunea Sovietică şi fusese martor, în 1927, la aruncarea în aer a Clubului partidului de la Leningrad de către teroriştii albi. Demianov urma să lucreze cu noi folosindu-şi relaţiile de familie.

A fost curând transferat la Moscova, unde a obţinut un post de inginer electrician la Studioul cinematografic central, Hollywoodul moscovit. Producţia de filme era pe atunci centrul vieţii culturale a capitalei. Ţinuta şi comportamentul deosebit al lui Aleksandr i-au permis să intre repede în cercurile actorilor, poeţilor şi scriitorilor vestiţi. Locuia într-un apartament comun din centrul Moscovei cu un actor de la MHAT (Teatrul Academic de Artă din Moscova). I-am aranjat privilegiul deosebit de a ţine un cal în grajdurile centrale, la Manej, ceea ce i-a lărgit contactele printre diplomaţi. Aleksandr s-a împrietenit cu Michael Rohm, regizor de film, şi cu Irina Golovna, traducătoare a dramelor americane şi engleze. NKVD-ul a permis acestui grup de lideri culturali să înflorească. Unii dintre ei au fost recrutaţi, alţii au fost ţinuţi sub strictă supraveghere pentru a putea fi folosiţi la nevoie. Demianov era controlat de Ilin şi Maklarski, care nu-l încurajau să fie un mărunt informator. Îl încurajau mai ales să se împrietenească cu diplomaţii străini şi ziariştii care veneau adesea la Hipodromul din Moscova şi la teatru. Prezenţa lui printre actori, actriţe şi scriitori era aşa de firească, încât a reuşit să-şi facă relaţii foarte bune. Nu-şi ascundea originea, care putea fi confirmată de emigranţii ruşi de la Paris, Berlin şi Belgrad, astfel că oficialităţile de la Ambasada germană, atât din partea Abwehrului, cât şi a Gestapoului, au început să se intereseze de el.

În ajunul războiului, Aleksandr a raportat că un membru al misiunii economice germane de la Moscova s-a referit întâmplător la nişte emigranţi ruşi care fuseseră foarte apropiaţi de familia lui Aleksandr înainte de revoluţie. Urmând instrucţiunile lui Ilin, Demianov nu a manifestat nici un interes. Era un semn că germanii

încearcă realmente să-l recruteze şi nu trebuia să pară prea nerăbdător. În acest stadiu, Aleksandr a primit numele conspirativ de Max în dosarele Abwehrului de la Berlin.

Primul contact cu spionajul german de la Moscova i-a schimbat destinul. În dosarul lui de agent al NKVD-ului, Maklarski a pus o ştampilă specială care arăta că, în caz de război, Demianov putea deveni una dintre principalele noastre surse. La începutul războiului, Aleksandr avea aproape zece ani de experienţă ca agent în operaţiuni serioase de contraspionaj, contactând frecvent oameni care nu-şi ascundeau înclinaţiile antisovietice. Când a izbucnit războiul, s-a înscris la cavalerie, dar în iulie 1941 se afla printre cei mai importanţi agenţi plasaţi în subordinea mea, pentru a fi folosiţi împotriva Germaniei în Misiunile Speciale. În iulie, Serghei Gorlinski, pe atunci director al armei ideologice a NKVD, Departamentul Politic Secret, şi cu mine am cerut aprobarea lui Beria pentru a-l pune pe Aleksandr în echipă cu Glebov în cadrul operaţiunii Mânăstirea.

Ideea noastră era să înfiinţăm o aşa-zisă organizaţie clandestină progermană numită Tronul (Prestol) care urma să ofere sprijin Înaltului comandament german cu condiţia ca liderii Tronului să primească roluri corespunzătoare în administraţia germană a Uniunii Sovietice. Speram să-i descoperim pe agenţii germani şi să ne infiltrăm în reţeaua lor de spionaj de pe teritoriul URSS. Presupuneam că, după ce vor ocupa un teritoriu considerabil, nemţii vor instaura un guvern provizoriu. Prin Tron am fi avut oamenii noştri într-un astfel de guvern marionetă. Dosarul secret al Tronului de la Centru s-a transformat curând într-un volum cuprinzător, care se află astăzi la Arhivele Centrale ale Ministerului rus al Securităţii. Deşi a fost iniţiată de Beria, Merkulov, Kobulov şi executată de oficialităţi ale ministerului securităţii, operaţiunea aceasta rămâne şi astăzi manualul clasic secret al artei contraspionajului pentru cadeţii şcolilor de securitate. Este folosit fără a se face referiri la numele agenţilor care au fost implicaţi.

Operaţiunea de intoxicare, planificată iniţial ca o modalitate de depistare a colaboratorilor ruşi ai lui Hitler, s-a transformat într-o confruntare dură între NKVD şi Abwehr. Aleksandr, agentul nostru Heine, a traversat linia frontului ca emisar al organizaţiei progermane în decembrie 1941. Era pe schiuri şi pretindea că este dezertor din Armata Roşie, în apropiere de Gjaţk, la 180 km de Moscova. Pentru a efectua traversarea, a schiat peste un teren recent minat, fără să ştie

ce primejdie îl amenința. Grupul Abwehrului de pe front nu l-a crezut și, ca dezertor, a fost tratat cu dispreț. Cel mai mult îi interesa cum de reușise să treacă peste câmpul minat. Nu puteau să creadă că a reușit așa ceva fără să cunoască dinainte planul de amplasare a minelor. Ofițerii Abwehrului nu au manifestat nici un interes pentru Tron, puternica organizație pe care pretindea că o reprezintă. Dezamăgiți pentru că nu știa sau nu voia să spună nimic despre desfășurarea trupelor de pe linia frontului, i-au înscenat o execuție, ca să-l oblige să mărturisească faptul că de mult colaborează cu OGPU. Nereușind nimic cu aceasta, l-au dus la sediul Abwehrului, la Smolensk. Aici, spre uimirea lui Aleksandr, nu manifestară nici un interes pentru motivele lui politice, ci l-au recrutat ca agent cu normă întreagă al Abwehrului, spionajul militar german, cu sarcina de a înființa o rețea de spioni pe baza cunoștințelor și relațiilor pe care le avea la Moscova. S-au liniștit și s-au convins că este de bună-credință când i-au verificat originea în rândul emigranților ruși și au aflat că primise deja numele de Max în dosarele de la Berlin ale Abwehrului. Plasarea lui Aleksandr în sânul comunității germane din Moscova a dat roade când Abwehrul a descoperit că fusese contactat încă înainte de război de agenții săi, pentru o eventuală dezvoltare ca sursă în viitor. Totul se potrivea de minune.

Gărzile Albe, consultanții Abwehrului, au primit mulțumiri pentru că îl descoperiseră pe Max la Moscova înainte de război și pentru că, pe baza recomandării lor, acesta dezvoltase relații cu ofițerii mai în vârstă din secretariatul Mareșalului Șapoșnikov, omul care îl înlocuise în 1937 pe Tuhacevski ca șef al Statului Major sovietic. Se presupunea că acești ofițeri împărtășesc opiniile promonarhiste ale lui Max.

Până în ziua de astăzi, unele publicații occidentale declară că agenții dubli ai NKVD din comunitatea emigranților din Europa Occidentală au atestat buna-credință a lui Heine/Max/Aleksandr. Acești emigranți și-au atribuit meritul descoperirii unei surse de informații impresionante la Moscova. În realitate, acești lideri ai emigrației nu au fost nici o clipă agenți dubli. Exploatau pur și simplu o ocazie ca să verifice un nume pentru Abwehr și în felul acesta să justifice banii pe care îi primeau de la nemți.

După război, când americanii au analizat arhivele Abwehrului, au ajuns la concluzia că Max a fost plasat în spionajul german de emigranții ruși. În realitate, Max a fost ales chiar de germani. Au recurs la rețeaua de emigranți numai ca să-i verifice scrisorile de

acreditare. Germanii au început să-l folosească intens pe Max numai când au fost convinşi că nu a fost implicat în operaţiuni de spionaj ale emigranţilor ruşi înainte de război. Germanii aveau perfectă dreptate să nu acorde încredere eforturilor antebelice ale emigranţilor ruşi de a întemeia o organizaţie clandestină în Rusia Sovietică, pentru că emigraţia rusă a fost infiltrată foarte eficient de NKVD. Toate încercările de asasinate şi subversiuni ale Albilor au eşuat. Pentru germani, Max era omul lor, o pagină nouă. Abwehrul a decis să nu-l folosească pe Max în intrigile politice ale emigranţilor ruşi şi Max şi-a dat repede seama că nemţii nu-i vor oferi nici lui, nici lui Glebov nici un fel de rol politic. Nu aveau în plan formarea unei organizaţii politice foarte centralizate în vederea unui viitor guvern antisovietic. Scopul lor primordial era să exploateze potenţialul informaţional al lui Max şi al colegilor săi.

Când Demianov a trecut linia frontului ca agent al nostru era sigur de succes în acest joc al amăgirilor cu spionajul german. Se bucura de sprijinul întregii sale familii, ceea ce era un lucru rar. Toate amănuntele operaţiei sale de spionaj au fost înfăţişate soţiei şi socrului său. Deşi lucrul acesta era împotriva regulilor, motivul nostru era simplu şi rezonabil: soţia lui, Tatiana, se bucura de o reputaţie nedisputată în lumea teatrului şi a cinematografului de la Moscova, pentru activitatea ei de la Mosfilm. Lucru încă şi mai important, tatăl ei, profesorul Berezanţov, era privit ca un zeu al medicinei în comunitatea academică moscovită şi în cercurile diplomatice. Era consultant al clinicilor de la Kremlin şi unul dintre puţinii doctori din ţară care avea voie să aibă pacienţi particulari. Avea peste cincizeci de ani şi vorbea curent germana – fusese educat în Germania – franceza şi engleza. Apartamentul său era folosit ca loc de întâlnire pentru organizaţia Tronul şi ulterior pentru legăturile cu germanii. NKVD-ul înţelegea că nemţii pot verifica uşor cine locuieşte în apartament şi părea firesc ca întreaga familie, cu trecutul ei proţarist, să fie implicată într-o conspiraţie antisovietică. Singura dificultate pentru Aleksandr/Heine în timpul pregătirii speciale din cadrul Abwehrului a fost să-şi ascundă îndemânarea cu care putea să transmită mesaje radio. Trebuia să ascundă ceea ce ştia deja. Nemţii au fost încântaţi că au recrutat un operator aşa de înzestrat din naştere, un om care putea acţiona independent de operatorul lui radio. Pentru noi a fost un avantaj, pentru că nu a fost nevoie să-l recrutăm pe asistentul lui operator radio.

În februarie 1942, Aleksandr a fost paraşutat înapoi, la Mosco-

va, cu doi asistenţi. Nemţii au ales prost momentul pentru paraşutare – cei trei oameni au pierdut legătura unul cu altul într-o furtună de zăpadă din apropiere de Iaroslavl şi au trebuit să ajungă la Moscova în mod independent. Aleksandr ne-a contactat rapid şi a devenit rezidentul clandestin al spionajului german de la Moscova. Cei doi asistenţi au fost arestaţi curând. Germanii au început să trimită curieri ca să contacteze comunitatea lui Aleksandr. Pe cea mai mare parte din aceşti curieri i-am transformat în agenţi dubli, dar pe unii i-am păstrat la arest. Am primit în total peste cincizeci de agenţi ai Abwehrului.

Pe măsură ce dezvoltam aşa-zisa reţea de informaţii pentru germani printre ofiţerii ţarişti în vârstă, operaţiunea s-a transformat într-un important canal de dezinformare. Aleksandr a reuşit să creeze impresia că grupul lui a sabotat căile ferate din apropiere de Gorki. Accidente la căile ferate au fost prezentate şi în presă pentru a le adormi vigilenţa nemţilor şi pentru ca Aleksandr să facă o impresie bună.

Am propus ca primul grup al Abwehrului care va sosi la Moscova să fie lăsat în libertate cel puţin zece zile, să-şi verifice contactele şi să vedem dacă depindeau numai de Aleksandr. Atât Beria cât şi Kobulov m-au avertizat că or să-mi scoată maţele dacă vreunul din ei va comite vreun act terorist sau de sabotaj în Moscova. Soţia lui Aleksandr le-a pus pastile de dormit în ceai şi în vodcă, pentru ca aceştia să adoarmă la ea în apartament şi o echipă de experţi să aibă timp să le strice grenadele de mână, muniţia, explozibilele şi otrăvurile. O parte din echipamentul lor avea control de la distanţă însă, practic, oamenii aceştia erau dezarmaţi. Aceste şedinţe de dezarmare din apartamentul lui Aleksandr erau riscante pentru că oaspeţii erau puternici, aveau o constituţie fizică robustă şi, în mai multe ocazii, în ciuda drogurilor, şi-au revenit brusc, într-o stare de ameţeală. O parte din curierii germani, mai ales cei de origine baltică, au fost lăsaţi să se întoarcă la sediul Abwehrului, unde au raportat că reţeaua funcţiona cu succes.

Aleksandr, în conformitate cu povestea lui de acoperire, a primit un post de ofiţer cu comunicaţiile în Înaltul comandament al Armatei Roşii de la Moscova. Schimbul de informaţii s-a accelerat. William Fisher a fost numit responsabil al jocului de intoxicare la mijlocul lui 1942.

În arhivele americane, operaţiunea de intoxicare Mânăstirea este cunoscută sub numele de cazul Agentului Max. În memoriile

lui, *The services*, Reinhard Gehlen, şeful spionajului militar german, a apreciat în mod deosebit rolul Agentului Max ca sursă primară de informaţii militare strategice pentru Înaltul comandament german pe tot parcursul anilor cruciali ai războiului. Îi reproşează lui Hitler că a ignorat avertismentele bine documentate transmise prin radio de Max de la Moscova în legătură cu intenţiile militare sovietice. Americanii, spre meritul lor, nu l-au crezut pe Gehlen şi, în unele publicaţii, au stabilit în mod corect că spionajul german a fost păcălit de NKVD. Cu toate acestea, Gehlen insistă asupra versiunii conform căreia Max este una din realizările majore ale spionajului german din anii de război. Max a fost decorat de germani cu Crucea de Fier, iar noi, la rândul nostru, l-am decorat cu Ordinul Steaua Roşie. Soţia lui a primit o medalie de la noi pentru servicii militare, la fel ca şi tatăl ei, pentru riscurile pe care şi le asumase.

Operaţiunea Mânăstirea a fost la originea înfrângerilor majore ale Abwehrului. Din arhive ştim că Înaltul comandament german s-a bizuit prea mult pe eforturile Abwehrului de a se infiltra în Înaltul comandament sovietic. Informaţiile furnizate de Max au fôst utilizate în situaţii critice de Înaltul comandament german pentru că întotdeauna conţinea şi elemente de adevăr, dar în toate cazurile aveam mai multe trupe decât se spunea în mesajele radio ale lui Max. Operaţiunile de ofensivă pe care le descria el erau diversiuni auxiliare, nu luptele principale. Ca sursă de informaţii, deşi impresionante, lui Max i s-a acordat prea multă încredere.

În ajunul bătăliei de la Stalingrad, Max a zis că Armata Roşie va lansa o ofensivă majoră în Caucazul de Nord şi în zonele de la nord de Stalingrad. Realitatea a fost însă alta. Ofensiva prezisă de Max, de pe frontul central de lângă Rjev, a fost plănuită de Stalin şi de Jukov ca să îndepărteze atenţia nemţilor de la Stalingrad. Dezinformarea transmisă de Aleksandr a fost ţinută în secret chiar şi faţă de Jukov, comandantul frontului de la Rjev şi mi-a fost înmânată mie personal de generalul Fiodor Fedotovici Kuzneţov, de la GRU, într-un plic sigilat. Când informaţia lui Aleksandr despre intenţia lui Jukov de a lansa o ofensivă s-a dovedit adevărată, credibilitatea lui în rândul germanilor a crescut şi mai mult. În realitate, acţiunea principală a fost la Stalingrad şi informaţia lui Aleksandr le-a abătut atenţia în altă direcţie. Jukov, care nu ştia de acest joc al dezinformării ce se juca pe spezele lui, a plătit un preţ greu, pierzând mii de oameni aflaţi sub comanda lui. În memoriile sale recunoaşte că rezultatele ofensivei au fost nesatisfăcătoare, dar

nu i s-a spus niciodată că Stalin îi îndrumase pe nemţi spre el. Ştia că ofensiva lui era o operaţiune auxiliară, dar nu ştia că fusese prins în colimator dinainte de nemţi. Germanii, prompţi faţă de mişcările noastre ofensive, ne-au bătut, însă ne-am realizat intenţiile: dezastrul lor de la Stalingrad şi înfrângerea totală a feldmareşalului von Paulus şi a generalului Fritz Erich von Manstein în ianuarie-februarie 1943.

În cazul bătăliei de la Kursk, în aprilie şi mai 1943, Max a trimis un raport fals la Berlin în care spunea că, deşi avem rezerve puternice în estul şi în sudul regiunii Kursk, acestea nu puteau fi manevrate. A raportat că ruşii plănuiau operaţiuni militare la nord de Kursk şi în Ucraina, pe frontul de sud. Dezinformarea lui Max a contribuit la victoria noastră surprinzătoare de la Kursk. Aceste victorii au schimbat cursul războiului în favoarea noastră. Fostul general SS Walter Schellenberg confirmă în memoriile sale că nemţii au fost înşelaţi de Aleksandr/Heine/Max. Vorbeşte despre faptul că avusese un ofiţer spion în anturajul mareşalului Rokossovski care era, după cum spune Schellenberg, ostil lui Stalin pentru că în perioada epurărilor din anii '30 fusese ţinut la închisoare aproape doi ani. Max lucra la sediul lui Rokosovksi ca ofiţer cu comunicaţiile pe vremea când Rokossovski era comandant al frontului bielorus.

Folosind maşina Enigma şi cu ajutorul ofiţerului german de comunicaţii, locotenent colonelul Schmidt, englezii au reuşit să afle conţinutul unora din mesajele radio ale lui Max pentru Berlin, pentru că Înaltul comandament german folosea informaţiile primite de la Max ca să-i orienteze pe comandanţii forţelor balcanice din Balcani. Americanii au înregistrat mesajele care porneau de la Berlin spre Balcani şi acestea ne erau apoi retransmise de Blunt, Cairncross şi Philby. Acest traseu ne dovedea că dezinformarea noastră funcţiona. În Elveţia, spionajul britanic, aşa cum am spus mai înainte, ne-a transmis cu modificări interceptările obţinute cu Enigma prin agentul englez care era în legătură cu Rossler. Acesta, la rândul, lui a transmis informaţia Orchestrei Roşii, care ne-a retransmis-o înapoi nouă. În felul acesta primeam două versiuni ale efectelor dezinformării lui Max. În februarie 1943 am primit de la Londra o versiune modificată a raportului lui Aleksandr pentru Berlin, împreună cu o indicaţie că spionajul german avea o sursă de informaţii în cercurile militare de la Moscova. Mai târziu, englezii ne-au avertizat în mod oficial, prin rezidentul nostru de la Londra, Ciceaev, că aveau motive să creadă că germanii au o importantă sursă de informaţii la Moscova. Noi bineînţeles că ştiam că este Aleksandr.

În afară de operaţiunea Mânăstirea, departamentul nostru mai conducea alte patruzeci de operaţiuni minore de intoxicare a Abwehr-ului şi a Gestapoului. În 1942, am început să le furnizăm nemţilor dezinformări pregătite de GRU, sub conducerea general-colonelului Kuzneţov. Apoi au început intrigile birocratice cu SMERŞ (contraspionajul armatei), NKVD şi Înaltul comandament al GRU. Dintr-o dată Viktor Abakumov, şeful SMERŞ, a apărut la mine în birou şi mi-a spus că, în conformitate cu instrucţiunile Înaltului comandament, trebuie să-i predau controlul asupra tuturor operaţiunilor de intoxicare radio a nemţilor. A insistat spunând că acesta este domeniul contrainformaţiilor militare, care făcea parte pe atunci din Comisariatul pentru apărare, nu din NKVD. Am fost de acord, cu condiţia să primesc un astfel de ordin din partea superiorului meu. Ordinul a venit în ziua următoare, însă excludea operaţiunile Mânăstirea şi Curierii, altă acţiune de intoxicare. Abakumov era nemulţumit, căci ştia că rezultatele operaţiunilor Mânăstirea şi Curierii sunt raportate direct lui Stalin. Operaţiunea Curierii fusese organizată sub acoperirea unei mişcări clericale clandestine antisovietice, sprijinită de Biserica ortodoxă rusă din Moscova. Arhiepiscopul Ratmirov era şeful acestei reţele. De la postul lui din Samara (Kuibîşev), din regiunea Volgăi, a trimis doi curieri, pozând în novici, la mânăstirea din Pskov, la sud-vest de Leningrad, cu informaţii pentru capul mânăstirii, care colabora cu ocupanţii germani. Cei doi novici erau Ivan Miheev şi Vasili Ivanov, tineri ofiţeri ai NKVD-ului, unul dintre ei pregătit de Emma. Arhiepiscopul Ratmirov lucrase sub controlul Zoiei Rîbkina, la Kalinin, când acesta fusese ocupat de nemţi. Mai târziu, după ce oraşul a fost eliberat, a fost transferat la Samara, unde poza în şef al organizaţiei clericale antisovietice, stabilind ramificaţii în tot teritoriul ocupat de germani şi proclamând formarea unei singure Biserici ortodoxe unificate. Novicii lucraseră mai înainte cu el la Kalinin şi de aceea erau chipuri familiare pentru nemţi. Nemţii trimiteau la Samara operatori radio care erau prizonieri de război sovietici. Curând i-am recrutat. Ofiţerii noştri, cei doi novici, operau liber într-o reţea largă de agenţi NKVD din comunităţile religioase. Nemţii erau astfel convinşi că au un alt punct solid de obţinere a informaţiilor la Samara şi întreţineau cu regularitate legătura radio cu biroul lor de spionaj de lângă Pskov, primind dezinformările referitoare la transportul de materii prime şi muniţie din Siberia spre front. Între timp, am zdrobit toate încercările bisericii din Pskov şi

ale germanilor de a înfiinţa o organizaţie ortodoxă unită împotriva noastră.

Miheev s-a întors la Moscova în 1943 şi a prezentat un raport credibil cu privire la atitudinea patriotică a Bisericii ortodoxe împotriva nemţilor. Asta l-a convins pe Stalin să satisfacă acum cererile occidentalilor de a se purta mai blând cu biserica şi a fost un element decisiv în hotărârea pe care a luat-o pe neaşteptate, şi anume de reînscăunare a patriarhului Bisericii ortodoxe ruse. Stalin şi-a dat seama că în timpul războiului biserica devenise aliata lui. Guvernul a consimţit în mod oficial să se aleagă un patriarh în 1943, eveniment remarcabil la a cărui sărbătorire am participat şi eu şi Emma.

Părerea occidentalilor a fost că biserica a făcut un târg cu diavolul, dar Biserica nu făcea decât să urmeze tradiţiile ruse. Petru cel Mare a desfiinţat funcţia de patriarh când acesta s-a opus reformelor lui şi s-a proclamat el însuşi cap al sinodului, situaţie care a rămas neschimbată aproape două sute de ani, până în 1917. După răsturnarea monarhiei, guvernul provizoriu a permis alegerea patriarhului Tihon, iar când acesta a murit în arestul la domiciliu, guvernul n-a mai permis alegerea altui patriarh. Abia atunci când Stalin a sesizat utilitatea unei biserici unite pe timp de război, mai ales că era în întregime infiltrată cu agenţi NKVD, a permis alegerea patriarhului. După război, Stalin a ordonat ca arhiepiscopul Ratmirov să fie răsplătit cu un ceas de aur şi o medalie. Miheev, unul dintre novici, a devenit adjunct al preşedintelui comisiei de stat pentru administrarea problemelor religioase la Moscova, în anii '50. Cariera lui duhovnicească din timpul războiului, sub ocupaţie germană, l-a ajutat să-şi câştige ulterior o indiscutabilă autoritate printre oamenii bisericii şi a devenit unul dintre principalii consilieri ai patriarhului Rusiei.

*

Nereuşind să se împăuneze cu rezultatele operaţiunilor de intoxicare Mânăstirea şi Curierii şi să-şi consolideze pe baza lor poziţia politică, Abakumov m-a avertizat:

— N-am să uit asta. Am hotărât să nu mai colaborez cu tine.

Pe atunci, era mai important conflictul acestuia cu Beria însuşi decât cearta mea cu Abakumov. În 1943, fără aprobarea lui Beria, Abakumov l-a arestat pe Viktor Ilin, comisar al securităţii statului care din 1942 era director al Departamentului Politic secret al NKVD (care includea problemele ideologice şi culturale). În conformitate cu nişte reguli care au fost abolite abia de Gorbaciov, o persoană

oficială de rang superior nu putea fi arestată fără consimţământul superiorului ei. Se putea întâmpla şi aşa, dar în acest caz era considerată o chestiune cu totul extraordinară. Deşi ordinele de arestare erau semnate de procuror, în colţul din stânga jos trebuia să se afle o ştampilă cu textul *Soglasovenno* (De acord) lângă semnătura superiorului celui arestat. Beria nu a semnat aşa ceva. Ilin era un bărbat cu aspect de profesor, blajin, şi se bucura de mult respect în NKVD pentru onesitatea sa indiscutabilă. Ilin îl condusese pe Aleksandr ca agent timp de cinci ani înainte de începerea operaţiunii Mânăstirea şi participase la faza iniţială a acestei operaţiuni de amploare. Supravieţuise epurărilor pentru că răspunsese de supravegherea menşevicilor care pe vremea aceea nu prezentau nici un interes pentru Iejov sau Stalin. Spre sfârşitul anului 1938 a fost trimis de Beria la Orel şi Rostov ca să cerceteze un complot troţkist de sabotare a căilor ferate. Se presupunea că membrii conspiraţiei s-ar afla în organele locale de partid şi de stat. S-a întors la Moscova îngrozit de modul primitiv în care fuseseră elaborate aceste false acuzaţii şi a raportat că directoratele NKVD din Orel şi Rostov fabricaseră aceste cazuri ca să câştige merite în ochii superiorilor şi ofiţerii de acolo să fie promovaţi. Cazurile au fost revizuite şi Ilin a primit funcţia de adjunct al Departamentului Politic Secret. În această calitate, a arestat doi informatori importanţi care furnizau NKVD-ului informaţii false.

Ilin i-a convocat pur şi simplu pe informatori la Moscova şi le-a ordonat să întocmească dosare pentru două ţinte. Când a primit rapoartele lor, Ilin a înţeles că învăţaseră în timpul epurărilor cum să-şi defăimeze oamenii pe care îi aveau în supraveghere. Informatorii au fost arestaţi şi condamnaţi la zece ani închisoare în lagăre de prizonieri. Ilin a fost decorat cu insigna de cekist de onoare şi cazurile lui au fost utilizate pentru a se prezenta NKVD-ul în ochii oamenilor săi drept o instituţie onestă şi corectă. Datorită contactelor personale ale lui Ilin cu scriitori ca Aleksei Tolstoi şi muzicieni şi compozitori proeminenţi, era primit foarte des de Beria şi era în relaţii personale bune cu Markulov.

În 1943, cariera lui Ilin a fost distrusă în urma unei confruntări cu Abakumov. În timpul războiului civil, Ilin se împrietenise cu Boris Teplinski în timp ce erau amândoi la cavalerie. Ulterior Ilin a intrat în OGPU, iar Teplinski a fost promovat în cadrul forţelor aeriene. În 1943, Teplinski ajunsese la gradul de general maior şi fusese ales pentru a fi numit şef de departament la sediul Forţelor

Aeriene ale Armatei Roşii din Ministerul Apărării. Pe atunci, de doi ani de când dura războiul, Stalin era ministru al apărării. Transferase contraspionajul militar SMERŞ de la NKVD la Ministerul Apărării şi, la recomandarea lui Beria, îl numise pe Abakumov în fruntea lui. În felul acesta, Abakumov a devenit adjunctul lui Stalin, şi-a consolidat poziţia, a dobândit acces direct la Stalin şi a devenit independent faţă de Beria. Dintr-un subordonat al lui Beria a devenit rivalul acestuia.

Promovarea lui Teplinski întârzia şi acesta auzise că serviciile de securitate aveau obiecţii împotriva promovării lui. S-a adresat lui Ilin rugându-l să verifice ce se întâmplase. Ilin a descoperit curând că singura probă incriminatoare împotriva lui fusese presupusa lui participare la un cocteil la academia militară în 1936, înainte de arestarea lui Tuhacevski, unde i-a lăudat pe ofiţerii şi generalii care, ulterior, căzuseră victimă epurărilor. Ilin i-a atras atenţia lui Teplinski să fie atent în declaraţiile sale, dar a comis greşeala să facă acest lucru la telefon.

Abakumov a aflat rapid de acest avertisment şi, foarte indignat, i-a cerut lui Beria să-l demită pe Ilin. Însă Beria i-a dat ordin lui Merkulov să-l dojenească prieteneşte pe Ilin şi atâta tot, pentru că, între timp, relaţiile dintre Abakumov şi Beria se deterioraseră. Abakumov s-a hotărât să folosească acest incident pentru a-i compromite pe Beria şi pe Merkulov şi i-a raportat lui Stalin că Ilin bloca verificările de securitate la SMERŞ în vederea promovărilor în funcţii de comandă la Forţele Aeriene. Era extrem de important, pentru că unul din motivele pentru care Stalin plasase SMERŞ sub controlul său personal era tocmai excluderea oricărei imixtiuni din partea lui Beria şi a NKVD-ului în promovarea militarilor. Stalin a ordonat prompt să fie arestat mai întâi Teplinski şi, o săptămână mai târziu, şi Ilin. Chiar şi în anii de război, Stalin era obsedat de ideea de a-şi exercita controlul personal asupra tuturor instituţiilor pe care le conducea, în acest caz asupra Ministerului Apărării.

Teplinski, în urma unui interogatoriu intens care a inclus şi bătaia, condus direct de Abakumov – acesta i-a spart doi dinţi în prima noapte – a mărturisit că Ilin îl sfătuise cum să evite să se dea de gol ca simpatizant al duşmanilor poporului. În plus, a mai declarat că îi spusese lui Ilin cu doi ani mai înainte că nutrea simpatie pentru înalţii demnitari şi ofiţeri de rang superior epuraţi în 1938. Abakumov a raportat aceste mărturisiri lui Stalin şi a comple-

tat un ordin de arestare pentru Ilin. Stalin l-a semnat fără semnătura lui Beria sau a lui Merkulov, superiorii lui Ilin, al căror acord ar fi trebuit obținut.

Abakumov a sosit la biroul lui Merkulov din Lubianka și i-a ordonat să-l convoace pe Ilin, general maior şi comisar al securității statului, care a fost imediat dezarmat şi pus sub stare de arest în închisoarea internă de la Lubianka. În mod ironic, era închisoarea NKVD-ului, dar NKVD-ul nu avea dreptul să-l interogheze pentru că era sub controlul SMERȘ. În ziua următoare Abakumov i-a confruntat pe Teplinski şi pe Ilin. Teplinski, care fusese bătut zdravăn, a repetat mărturia, dar Ilin l-a pălmuit indignat pe Teplinski și l-a înjurat pentru că nu se purta ca un bărbat.

Abakumov n-a mai reuşit să găsească nici un alt martor pentru poveștile lui Teplinski și, conform regulamentului, pentru o condamnare era nevoie de două mărturii independente. Întrucât în ierarhia militară apropiată de Teplinski nu ştia nimeni nici măcar de existența lui Ilin, aşadar nu putea să-l identifice, era problematic pentru procuratură să găsească un alt martor împotriva lui Ilin şi să poată astfel pregăti dosarul de acuzare împotriva lui pentru audiere la Colegiul Militar. Deşi a fost bătut crunt, iar Abakumov nu i-a dat voie să doarmă, Ilin a refuzat să mărturisească sau să semneze protocolul interogatoriului. Pentru trimiterea în judecată a unui comisar al poporului era necesar să se meargă înapoi, la Stalin. Abakumov se temea să apară în fața lui Stalin fără un dosar convingător. Însă faptul că Abakumov nu a fost în stare să-i întocmească dosarul nu l-a salvat pe Ilin din pușcărie.

Ilin a fost bătut periodic și interogat timp de patru ani, din 1943 până în 1947, pentru a se obține o mărturie de la el. A fost ținut la izolare, după care torționarii au renunțat, l-au lăsat încă cinci ani în închisoare cu câte un coleg de celulă din când în când, ca ministrul aviației, Aleksei Șahurin, mareşalul de aviației, A.A. Novikov, și ministrul român al afacerilor externe. Ilin n-a recunoscut niciodată că era ofițer cekist în securitate. A spus că era tehnician în industria filmelor documentare. Îşi dădea seama că fusese o victimă a luptei pentru putere şi îşi promisese lui însuşi să nu mărturisească nimic şi să moară cu onoarea intactă. Își păstrase chiar şi simțul umorului. O dată l-a întrebat pe unul din cei ce-l interogau ce înseamnă panglica de pe pieptul lui. Ofițerul i-a răspuns că era Ordinul Lenin. Ilin a spus că era bucuros că persoana lui era așa de importantă.

În iulie 1951, Ilin a fost transferat la Matrosskaia Tişina (Liniştea marinarilor) şi închis în blocul special condus de Comisia de control a partidului, care cerceta cazurile membrilor de partid şi ale ofiţerilor de securitate. Directorul închisorii l-a avertizat că va suferi consecinţe serioase dacă nu-şi va mărturisi vinovăţia în faţa partidului. A apărut un nou anchetator cu tunică de general maior, adjunctul procurorului militar, general al Uniunii Sovietice Iuri Kitaev. Ilin a fost şocat să audă că acesta îi cerea să depună mărturie în legătură cu activităţile trădătoare ale lui Abakumov. Ilin a cerut o dovadă că aceste întrebări nu reprezentau o provocare. Atunci gardianul l-a împins de-a lungul coridorului spre ochiul de geam din uşa celulei lui Abakumov şi Ilin s-a convins că duşmanul lui de moarte era arestat. Cu toate acestea, a refuzat să depună mărturie împotriva lui Abakumov, înţelegând, cu multă abilitate, că Abakumov îi raportase lui Stalin la vremea reapectivă, iar dacă el, Ilin, ar fi spus acum că a ştiut de cazurile inventate de Abakumov, ar fi putut fi acuzat de complicitate la aceste crime. Ilin a depus mărturie că în munca lui nu avusese legături cu Abakumov după 1933 şi că se întâlnise cu el numai întâmplător la sediul din Lubianka şi într-o inspecţie pe care o efectuase la Rostov în 1938. Kitaev a fost foarte nemulţumit de această declaraţie şi l-a transferat pe Ilin înapoi la Lubianka.

Interogatoriile au reînceput, dar totul se schimbase. Acum era acuzat că nu-şi făcuse datoria cum se cuvine şi că menţinuse contacte şi relaţii prieteneşti cu elemente suspecte. Situaţia aceasta a durat încă şase luni, la sfârşitul cărora a fost informat de şeful Kommandaturii[1] din Ministerul Securităţii Statului, general maior Nikolai N. Blohin, că întreţinerea unor relaţii cu elemente suspecte era incompatibilă cu îndatoririle unui cekist şi fusese condamnat la nouă ani de închisoare; dar detenţia de până atunci depăşea acest termen aşa că a trebuit să completeze nişte documente în camera alăturată pentru formalităţile de eliberare. Ilin mi-a spus că – întrucât Blohin nu era numai şeful Kommandaturii, ci şi supervizorul executării cazurilor mai importante şi se ocupa personal de cei condamnaţi la moarte – atunci când îl văzuse, toată viaţa îi trecuse prin minte în două sau trei secunde. Era sigur că, în curând, se va afla în camera cealaltă pentru a fi executat. Însă camera alăturată era un birou obişnuit, unde a completat formularele de eliberare şi un jurământ că nu va dezvălui

---

[1] Serviciul Kommandatura răspundea de administrarea închisorii interne de la Lubianka şi de execuţii.

condiţiile şi motivele detenţiei sale. I s-au dat documente provizorii şi vechea lui uniformă, jerpelită şi fără insemnele de general maior.

Lăsat pe stradă noaptea, fără nici un ban, Ilin a hotărât să caute refugiu la camera de recepţie a miliţiei de pe strada Kuzneţki Most, vizavi de Lubianka. Ştia că războiul se terminase, dar nu ştia cum se schimbase viaţa oamenilor, că se introduseseră în circulaţie bani noi şi nici nu ştia dacă mai are sau nu familie. Dimineaţa a aflat că soţia sa, balerină la Bolşoi Teatr, divorţase de el pentru că nu se ştia unde este şi s-a presupus că a murit. O luase pe fiica lor şi se recăsătorise.

Ilin a încercat să ajungă la Merkulov, devenit acum ministru al Comisiei Controlului de Stat, dar secretara lui Merkulov i-a răspuns că numele de Ilin nu îi era cunoscut lui Vsevolod Nikolaevici. Nu avea unde să se ducă în altă parte decât la Kuzneţki Most. A încercat să-l contacteze pe succesorul lui la Departamentul Politic Secret, Mihail Şubnikov. Nu avea nici numărul de telefon al acestuia, nici fisă, de aceea a format vechiul număr interior de la telefonul din camera de primire a miliţiei. A greşit numărul aşa că a fost pus în legătură cu ofiţerul de serviciu care l-a recunoscut exprimându-şi simpatia pentru el, pentru că se bucura încă de o mare reputaţie printre veteranii NKVD şi i-a spus să plece cât mai departe de Lubianka. Succesorul lui, Şubnikov, fusese arestat în timpul epurărilor care urmaseră după arestarea lui Abakumov. Ofiţerul i-a împrumutat lui Ilin cinci sute de ruble, pe atunci o sumă mare, şi i-a spus să părăsească Moscova imediat.

Ilin a luat trenul spre Riazan, unde locuia un văr de-al lui. A început să lucreze acolo ca încărcător de vagoane în gară. S-a prezentat la ofiţerul însărcinat cu securitatea şi, în două luni, a fost ajutat să devină şeful încărcătorilor. Apoi i s-a cerut să le spună colegilor lui că fusese închis pentru abuz de putere şi deturnare de fonduri, nu pentru activităţi antisovietice. Ilin a refuzat, temându-se ca această declaraţie să nu fie utilizată apoi împotriva lui şi transformată într-o altă acuzaţie: că a încercat să-şi ascundă trecutul. În cele din urmă, a căzut de acord să nu treacă nici un fel de minciuni în documentele locale de înregistrare şi a început o viaţă nouă la vârsta de patruzeci şi opt de ani. S-a căsătorit cu o tânără cercetătoare de la institutul local de medicină.

După moartea lui Stalin a făcut apel ca să fie reabilitat, cerere care a fost, la început, respinsă, însă i s-a permis să se întoarcă la Moscova cu soţia sa. A găsit un loc de muncă în departamentul de

transport al consiliului municipal Moscova şi, în cele din urmă, a fost reabilitat în 1954, după căderea lui Beria şi după arestarea mea. Timp de un an i-a fost refuzată pensia KGB de către Serov, pentru că se compromisese prin relaţia cu Teplinski, care era încă la închisoare, condamnat ca duşman al poporului.

La trei zile după ce am fost eliberat din închisoare în 1968, Ilin a venit în vizită la mine. Ţinuse legătura cu Emma din 1960. Am aflat că îşi refăcuse în mod remarcabil viaţa. În 1956, fostul lui şef de la Ministerul Securităţii Statului a devenit director adjunct al Departamentului Culturii de la Comitetul Central. Căuta pe cineva cu experienţă şi cinstit care să devină secretar organizatoric al filialei Moscova a Uniunii Scriitorilor. Experienţa lui Ilin în calitate de comisar pentru probleme culturale făcea din el omul cel mai potrivit. Era sprijinit de scriitorii Konstantin Fedin şi Konstantin Simonov. Cei de la partid voiau pe cineva care să cunoască pe toată lumea, inclusiv pe informatori. Ilin era omul perfect pentru funcţia aceasta şi a muncit foarte bine până în 1977, când a ieşit la pensie. A murit în 1990.

*

Operaţiunea Mânăstirea a început să evolueze transformându-se într-o nouă aventură. În ajunul ofensivei Armatei Roşii din Bielorusia, am fost convocat la Kremlin împreună cu Merkulov, Abakumov şi general-colonelul Kuzneţov, director al GRU, pentru a discuta despre operaţiunea Mânăstirea, care se desfăşura bine. Cu o lună mai înainte, Eitingon şi cu mine primiserăm Ordinul Suvorov pentru operaţiuni strategice de luptă reuşite în spatele liniilor germane. Era o recompensă înaltă şi neobişnuită pentru un ofiţer de informaţii, acordată, de regulă, numai comandanţilor trupelor de front pentru o victorie decisivă pe câmpul de luptă. De aceea am intrat în sala de şedinţe sigur de mine. Merkulov era şi el într-o dispoziţie foarte bună, datorită participării lui la operaţiune. Stalin însă ne-a primit rece. Dorea să discute la obiect şi ne-a întrebat cum puteam folosi Mânăstirea pentru a ajuta trupele de pe front. Tehnicile tradiţionale de intoxicare nu vor merge, a spus Stalin. Kuzneţov a propus să transmitem dezinformări despre o aşa-zisă ofensivă în Ucraina prin intermediul lui Aleksandr. Nu eram pregătit pentru o asemenea întorsătură a discuţiilor deoarece nu cunoşteam planurile Înaltului comandament. Kuzneţov era apropiat de cartierul general al lui Stalin. Mi-a amintit de sfatul mareşalului Şapoşnikov: niciodată să nu te amesteci în afaceri care îţi depăşesc competenţa.

Având acest lucru în minte, am tăcut, în timp ce Abakumov şi-a reluat eforturile de a subordona operaţiunea Mânăstirea organizaţiei SMERŞ, argumentând că aceasta avea legături mai strânse cu statul major decât NKGB-ul.

Stalin ne-a reproşat că nu înţelegem realităţile războiului. Ne-a ordonat să mărim rolul Mânăstirii ca instrument strategic în desfăşurarea forţelor ambelor organizaţii. Generalul M.S. Ştemenko, adjunct al şefului statului major, a fost convocat la biroul lui Stalin şi a citit un ordin care, evident, fusese pregătit înainte de sosirea noastră. Am fost instruiţi să creăm imaginea că unităţile germane, deja înconjurate de Armata Roşie în Bielorusia, mai aveau încă posibilitatea să stânjenească serios comunicaţiile sovietice şi liniile de aprovizionare. Intenţia lui Stalin era să-i facă pe nemţi să-şi consume resursele în încercarea de a străpunge forţele care îi înconjurau. Am fost impresionaţi de raza de acţiune şi de îndrăzneala noii noastre misiuni. Eram emoţionat şi îngrijorat pentru că misiunea depăşea cu mult limitele eforturilor noastre în domeniul dezinformării.

Eitingon, Maklarski şi Fişer au fost trimişi imediat în Bielorusia. În iulie 1944, Aleksandr/Max le-a comunicat prin radio nemţilor că primise o nouă misiune, în departamentul de comunicaţii al Armatei Roşii din Bielorusia. La 19 august 1944, Gehlen a raportat Înaltului comandament german un mesaj de la Max în care se spunea că brigada germană condusă de locotenent-colonelul Heinrich Scherhorn, cu un număr de 2500 de oameni, artilerie şi o mică forţă de tancuri, a fost încercuită şi blocată de Armata Roşie în apropiere de râul Berezina.

În realitate, grupul lui Scherhorn fusese luat prizonier de Armata Roşie cu numai 1500, atâţia câţi rămăseseră. Eitingon, Maklarski şi Serebreanski l-au recurtat pe Scherhorn şi pe operatorii radio ai acestuia. Am adăugat la acest grup prizonierii germani de război pe care îi întorsesem deja împotriva Germaniei, ceea ce crea impresia unei adevărate forţe germane în spatele Armatei Roşii. Din 19 august 1944 până în 5 mai 1945, am condus cea mai reuşită operaţiune de intoxicare prin radio din întreg războiul. Scherhorn raporta Înaltului comandament german de la Berlin despre sabotajele împotriva unităţilor Armatei Roşii. Rapoartele erau scrise de Eitingon şi de Serebreanski. Max a primit de la Berlin ordinul să verifice credibilitatea rapoartelor lui Scherhorn şi a operaţiunilor din spatele liniilor Armatei Roşii, ceea ce a şi făcut. La 28 martie 1945,

Scherhorn a primit un mesaj semnat de generalul Guderian, şeful statului major german, prin care era felicitat cu ocazia avansării la gradul de colonel şi pentru că i se conferise Crucea Cavalerului. A primit ordin să străpungă liniile Armatei Roşii şi să pornească spre Polonia, apoi spre Prusia Orientală cu unitatea sa. Scherhorn a cerut ca pentru asta colaboratori polonezi să fie paraşutaţi la el, în spatele liniilor Armatei Roşii, ca să-i călăuzească pe oamenii lui în străpungere. Berlinul a făcut întocmai şi noi am pus mâna pe ei. Hitler plănuia să-l trimită pe generalul SS Skorzeny şi echipa sa de asalt, dar planul a fost abandonat din cauza deteriorării situaţiei militare în luna aprilie.

Înaltul comandament german a ordonat ca şaizeci şi şapte de avioane de transport să-l aprovizioneze pe Scherhorn în septembrie 1944. Unora li s-a dat voie să aterizeze şi să se întoarcă neatinse la bază, pentru a se menţine jocul, unele au paraşutat alimente, echipament radio şi muniţie. Am confiscat treisprezece seturi de radiouri portative şi 10 milioane de ruble bani gheaţă, trimişi pentru folosinţa lui Scherhorn. Am capturat douăzeci şi cinci de agenţi ai spionajului german, care au fost paraşutaţi sau au venit cu avionul ca să-l ajute pe Scherhorn.

La 5 mai 1945, Scherhorn şi Max au primit primele mesaje de la Abwehr. Mesajele îi informau că războiul era pierdut şi că grupul armat trebuia să se bazeze pe propriile lui resurse. Lui Max i s-a ordonat să se întoarcă la Moscova şi să se dea la fund, pentru a-şi păstra legăturile. Scherhorn şi grupul lui au fost internaţi şi li s-a instituit arest la domiciliu în apropiere de Moscova, până când prizonierii de război au fost eliberaţi la sfârşitul anilor '40 şi la începutul anilor '50.

M-am amuzat la început cu ideea de a-l folosi pe Scherhorn în scopul recurtării marelui amiral Erich Raeder, şeful marinei militare germane, demis de Hitler în 1943. Raeder era la Moscova, prizonier de război. Mai târziu, în conformitate cu dorinţa sa, soţia lui a fost adusă şi ea la Moscova. Părea cooperant în schimbul faptului că nu îl condamnasem ca criminal de război la Nürnberg, deşi englezii ar fi vrut să-l judece, pentru că operaţiunile lui cu submarine (U-Boot) cauzaseră multe pierderi flotei britanice şi navelor comerciale neînarmate.

I-am ţinut pe el şi pe soţia lui la vila mea, dar mi-am dat curând seama că Raeder şi Scherhorn erau incompatibili. Serebrean-ski, pozând în om de afaceri german, prizonier şi el în vila mea, a

reuşit să lucreze mai bine cu Raeder. A reuşit să-i sugereze posibile abordări ale cunoştinţelor şi relaţiilor din Germania. Raeder avea voie să se plimbe pe malul râului Moscova într-o limuzină Horch capturată, asemănătoare cu cea pe care o avusese în Germania.

L-am înapoiat pe Raeder Germaniei la sfârşitul anului 1945, după ce britanicii au făcut presiuni pentru a fi judecat în calitate de criminal de război. După părerea mea, se ajunsese la o înţelegere între americani şi britanici[1]. Raeder şi alţi ofiţeri navali, precum şi un grup de generali germani le-au fost predaţi, iar noi l-am primit în schimbul lor pe fostul general ţarist Piotr N. Krasnov, şeful Cazacilor Albi din războiul civil, care lucrase în cadrul Wehrmachtului şi alţi ofiţeri sovietici care au luptat în cadrul armatei lui Vlasov[2]. Scherhorn a fost şi el predat Germaniei şi relaţiile mele cu el au încetat.

Aleksandr Demianov, dublul agent Hein/Max, s-a întors la Moscova, unde a lucrat ca inginer electrician într-un institut de cercetări. Am încercat să-l reactivăm după război ca să lucreze la Paris, dar emigranţii de acolo nu erau interesaţi de persoana lui, aşa că s-a întors împreună cu soţia lui la Moscova fără să se angajeze într-o activitate semnificativă de spionaj. A murit de inimă în timpul unei plimbări cu barca pe râul Moscova, în vârstă de şaizeci şi patru de ani.

*

Brigada noastră şi directoratul de Misiuni Speciale au suferit pierderi grele în război. Deosebit de mult m-a durut pierderea lui Ivan Kaminski, omul pe care eu l-am scos din închisoare şi care s-a împuşcat după aceea când a fost prins de nemţi într-o ambuscadă; Joseph Friedgood, agentul nostru din Europa, ucis în acţiune; trei

---

[1] Raeder şi soţia lui au fost aduşi la Moscova din Germania în iulie 1945 şi el a rămas aici până în 17 octombrie 1945, când a fost trimis cu avionul la Berlin şi i s-a prezentat actul de acuzare din partea Tribunalului Militar Internaţional al Aliaţilor pentru a fi judecat în calitate de criminal de război. Soţia lui a fost dusă într-un lagăr de prizonieri ruşi din apropiere de Berlin, în anul 1950. Raeder a fost judecat la Nürnberg în 1946 şi condamnat la închisoare pe viaţă. A fost eliberat în 1953 şi a murit în 1960.

[2] General-colonelul Andrei A. Vlasov, profund respectat de Hruşciov şi de Stalin, a scăpat cu abilitate din încercuire în timpul apărării Kievului şi a Moscovei, dar a fost capturat de germani în primăvara anului 1942. Vlasov a fost întors împotriva noastră şi a înfiinţat o armată a prizonierilor de război ruşi care să lupte alături de Hitler. Trupele lui Vlasov au fost folosite în expediţiile de pedeapsă împotriva partizanilor din Balcani şi la Varşovia, în Polonia, împotriva răscoalei din ghetou, din 1944. Vlasov s-a predat americanilor în mai 1945 şi a fost apoi predat autorităţilor sovietice, care l-au judecat şi l-au executat prin spânzurătoare.

dintre rezidenţii noştri, de la Odessa, Kiev şi Nikolaev, care au fost capturaţi de germani. Viktor Liaghin, care a operat în spatele liniilor inamicului la Nikolaev, şantierul naval de la Marea Neagră ocupat de germani în 1941, a fost capturat şi a murit fără să destăinuie ceva, refuzând să fugă pentru că operatorul lui radio nu putea să se salveze o dată cu el. Ivan M. Kudria, rezidentul nostru în Kievul ocupat de nemţi (fusese instruit de Emma), a penetrat reţeaua Abwehrului de acolo şi a trecut informaţii importante Moscovei înainte să fie trădat. Vladimir A. Molodţov, rezidentul nostru în Odessa ocupată, capturat de români, devenit vestit datorită procesului lui şi al grupului său, publicat în presa română. Când a fost condamnat împreună cu grupul lui la moarte prin împuşcare, preşedintele curţii i-a propus să facă o cerere de graţiere către regele României. Molodţov a răspuns că nu va semna niciodată o petiţie cerând clemenţă de la reprezentantul unei puteri străine care stătea pe teritoriul ţării noastre şi nu va cere milă de la duşmanii noştri. La cererea mea, Liaghin, Kudria, Molodţov şi Nikolai Kuzneţov (Puful) au fost decoraţi post-mortem cu titlul de Erou al Uniunii Sovietice, după război. Până la arestarea mea am supravegheat personal acordarea de sprijin familiilor lor.

*

Sfârşitul războiului îmi este încă foarte viu în memorie ca un eveniment glorios care a înlăturat toate îndoielile mele cu privire la înţelepciunea conducerii lui Stalin. Toate evenimentele eroice şi tragice, pierderile şi chiar epurările, păreau justificate de victoria asupra lui Hitler. Îmi amintesc de marea recepţie de la Kremlin, unde am avut privilegiul să stau în Sala Georgiană, la masa numărul nouă, împreună cu amiralul Isakov, comandant adjunct al marinei militare, generalul Ştemenko, adjunct al şefului statului major, Fitin, şeful directoratului de spionaj, generalul Iliciov, director al GRU şi generalul colonel Kuzneţov, director al spionajului armatei. Îmi amintesc că Stalin a venit la masa noastră ca să-l salute pe Isakov, care îşi pierduse un picior într-un raid aerian german din Caucaz, în 1942, şi a pronunţat un toast în onoarea lui. Isakov nu se putea deplasa în cârje în faţa unui public şi cu toţii am fost foarte mişcaţi de gestul lui Stalin.

Trebuie să înţelegeţi emoţia fiecărui ofiţer din înaltul comandament când Stalin a recunoscut în cuvântarea lui că faţă de noi s-au comis şi greşeli şi că nu am fost ajutaţi în situaţii cumplite din timpul războiului. A spus că un alt popor şi o altă naţiune ar fi cerut guvernului să încheie un tratat de pace cu Germania, însă

poporul rus a avut încredere în guvern şi a dat dovadă de răbdare, şi mulţumea naţiunii ruse pentru această încredere.

Stalin era în seara aceea un om cu totul diferit de cel pe care îl cunoscusem eu în biroul de la Kremlin. De astă dată dădea dovadă de o emoţie profundă şi aveam impresia că se uită la noi, tinerii generali şi amirali, ca la generaţia crescută de el, ca la copiii şi moştenitorii lui.

Privind retrospectiv, este remarcabil faptul că Stalin a dat dovadă de atâta emoţie şi a acordat o atenţie deosebită liderilor militari de rang mediu, care erau mult mai tineri decât Jukov, Voroşilov şi ceilalţi oameni din vechea gardă. Se adresa în mod clar generaţiei mele, care se maturizase în timpul războiului şi eram emoţionaţi de privirile mândre şi aprobatoare pe care le arunca în direcţia noastră.

FURTUL SECRETELOR ARMEI ATOMICE

Cele mai vitale informaţii pentru fabricarea primei bombe atomice sovietice au venit de la savanţii angajaţi în proiectul Manhattande construire a bombei atomice: Robert Oppenheimer, Enrico Fermi şi Leo Szilard. Oppenheimer, Fermi, Szilard şi secretarul lui Szilard au fost frecvent citaţi în dosarele NKVD din 1942 până în 1945 ca surse de informaţie în legătură cu fabricarea primei bombe atomice americane. Există înregistrări care arată că, în mai multe rânduri, au fost de acord să împărtăşească informaţii asupra armelor nucleare şi oamenilor de ştiinţă sovietici. La început au fost imboldiţi s-o facă din teamă faţă de Hitler. Apoi fizicianul danez Niels Bohr i-a îndemnat să-şi întărească şi mai mult convingerea că secretele nucleare trebuie împărtăşite întregii comunităţi ştiinţifice mondiale. Dezvăluindu-şi cunoştinţele Uniunii Sovietice, creşteau şansele de a-i întrece pe germani în fabricarea primei bombe atomice.

La începutul lui 1940, o comisie de oameni de ştiinţă sovietici, auzind zvonurile despre o superarmă care se construia în Occident, au cercetat posibilitatea fabricării unei bombe atomice din uraniu şi au ajuns la concluzia că o astfel de armă reprezenta doar o

posibilitate teoretică, nu practică. Aceeaşi comisie de oameni de ştiinţă a recomandat ca guvernul să dea dispoziţie serviciilor de spionaj să urmărească publicaţiile ştiinţifice Occidentale, însă nu s-au acordat nici un fel de fonduri pentru cercetare de la guvern. Cu toate acestea, Leonid Kvasnikov, şeful secţiei de informaţii ştiinţifice de la NKVD, a trimis un ordin tuturor serviciilor noastre din Statele Unite, Marea Britanie şi Scandinavia să fie atente la orice informaţie cu privire la fabricarea unei superarme pe bază de uraniu.

O schimbare fundamentală în priorităţile spionajului nostru s-a produs exact atunci când Vasili Zarubin, alias Zubilin, a fost trimis la Washington, chipurile drept secretar al Ambasadei sovietice, dar, în realitate, ca rezident al NKVD. Stalin s-a întâlnit cu Zarubin înainte de plecarea acestuia la Washington, în ziua de 12 octombrie 1941, când nemţii erau la marginea Moscovei. Până atunci, colectarea de informaţii politice din America fusese minimă, pentru că noi şi Statele Unite nu aveam arii geopolitice de interese conflictuale. Acum ne-am dat seama că trebuia să cunoaştem intenţiile americanilor, pentru că participarea americanilor la război împotriva lui Hitler avea să fie decisivă. Stalin i-a ordonat lui Zarubin să pună la punct un sistem eficient nu numai pentru monitorizarea evenimentelor, ci şi pentru a fi în stare să le influenţeze prin intermediul prietenilor URSS. Pe parcursul următoarelor şaisprezece luni, rapoartele primite din Anglia, America, Scandinavia şi din Germania cu privire la evoluţia fabricării armelor nucleare avea să schimbe în mod dramatic, încă o dată, priorităţile noastre.

Cu mai puţin de o lună înainte de plecarea lui Zarubin, Donald Maclean, cu numele conspirativ Frunza, care făcea parte din cercul de la Cambridge, a raportat de la Londra că guvernul britanic era serios interesat în producerea unei bombe cu o forţă distructivă incredibilă, bazată pe energia atomică[1]. Când Franţa a căzut sub ocupaţia germană în iunie 1940, Maclean, secretar trei la Ambasada britanică de la Paris, s-a întors la Londra, la Foreign Office. În ziua de 16 septembrie 1941 a raportat că bomba cu uraniu ar putea fi

[1] În arhivele NKVD/KGB, dosarul nr. 13676, vol. I, se află mesajele lui Donald Maclean care raportează primele eforturi ale britanicilor de a construi o bombă atomică. După cum susţine Sudoplatov: „Maclean se afla sub controlul operaţional al lui Anatoli Veniaminovici Gorski, rezidentul nostru de la Londra. Gorski l-a folosit pe Vladimir Borisovici Barkovski ca ofiţer coordonator pentru Maclean, pentru că Barkovski era inginer şi ştia să se descurce cu datele tehnice."

construită în doi ani, prin eforturile Industriei Chimice Imperiale (ICI) şi cu sprijinul guvernului britanic. Proiectul de construire a unei bombe cu uraniu a fost denumit *Tube Alloys*, pe scurt Tube. Maclean ne-a trimis un raport de şaizeci de pagini, reprezentând minutele Cabinetului britanic în legătură cu proiectul bombei cu uraniu[1].

Aveam şi noi o sursă la ICI care raporta că managerii companiei considerau posibilitatea construirii unei bombe atomice drept teoretică, nicidecum realistă. Pentru ca lucrurile să devină încă şi mai confuze, Comitetul şefilor de stat major britanici hotărâse, la 20 septembrie 1941, să înceapă imediat construirea unei uzine care să fabrice bombe cu uraniu. Raportul lui Maclean din 24 septembrie 1941 în legătură cu bombele conţinea raportul strict secret al cabinetului de război referitor la „punerea la punct a unei metode de utilizare a energiei nucleare a uraniului pentru producţia de substanţe explozive". Este clar acum că rapoartele lui Maclean conţineau numai intenţii şi discuţii generale în legătură cu bomba cu uraniu. Întrucât oamenii noştri de ştiinţă credeau numai în posibilitatea teoretică a unei bombe atomice, nu am fost surprinşi că rapoartele asupra cercetărilor nucleare erau contradictorii.

Acţiunile noastre de spionaj în Statele Unite au continuat să se concentreze asupra eforturilor împotriva Germaniei şi Japoniei. Gregori Heifeţ, rezidentul NKVD la San Francisco, încerca să recruteze agenţi în Statele Unite pentru a fi utilizaţi în activitate de spionaj împotriva Germaniei, însă nu a reuşit să facă mare lucru, întrucât relaţiile lui erau, în special, în comunitatea evreiască. Cealaltă prioritate a lui Heifeţ era să neutralizeze declaraţiile antisovietice ale Ruşilor Albi din Statele Unite, ale unor oameni ca Aleksandr F. Kerenski, care fusese pentru scurt timp prim-ministru al Rusiei în 1917, înainte de revoluţia din octombrie şi Viktor Mihailovici Cernov (1873-1952), cândva preşedinte al Partidului Socialist Revoluţionar, care a fost exilat de Lenin în 1922. Era foarte dificil să ne schimbăm imaginea. Administraţia americană era foarte atentă să nu fie acuzată de legături prea strânse cu Uniunea Sovietică. Doream să ştim în ce măsură aceste critici erau inspirate de emigranţii ruşi albi.

Dar toate aceste motive de îngrijorare au pălit în comparaţie

---

[1] Raportul Cabinetului britanic primit de la Maclean şi evaluarea lui făcută de Igor Kurceatov, fizicianul care conducea cercetările atomice sovietice, se află la p. 20-38 în dosarul operaţional (liternoe delo), cu numele conspirativ de Enormul.

cu ceea ce a raportat Heifeț în legătură cu cercetările pe scară largă pentru definitivarea bombei atomice. Heifeț ne-a trimis prin cablu de la ambasada noastră din Washington o informație care a schimbat atitudinea sceptică a Moscovei față de proiectul atomic. Heifeț și Robert Oppenheimer, strălucitul fizician american de la Universitatea din California, se cunoscuseră în decembrie 1941 și Heifeț a raportat că fizicieni de renume din lumea occidentală, inclusiv câștigători ai Premiului Nobel și titani ai științei, ca Albert Einstein, erau implicați într-un proiect secret. Concentrarea unor savanți atât de renumiți într-un singur loc nu putea fi nici accidentală, nici lipsită de semnificație practică.

În calitatea mea de director adjunct al spionajului străin, am văzut aceste cablograme din Statele Unite. Heifeț a raportat că Oppenheimer• și colegii lui intenționau să se mute din Berkeley, California, într-un alt loc, pentru a efectua cercetări asupra armei nucleare. Heifeț ne-a mai informat că guvernul american va cheltui aproximativ douăzeci la sută din banii alocați pentru cercetări militare dezvoltării proiectelor atomice. În această perioadă deosebit de periculoasă a războiului, decizia de a se cheltui atât de mulți bani pentru un proiect nuclear ne-a convins că trebuie să fie vital și fezabil. Această propoziție din cablogramă era subliniată de analiștii noștri, care atrăgeau în felul acesta atenția lui Beria asupra importanței proiectului.

Primul contact al lui Heifeț cu Oppenheimer s-a produs la o petrecere destinată strângerii de fonduri pentru refugiații războiului civil din Spania, din ziua de 6 decembrie 1941. Heifeț îi fusese prezentat lui Oppenheimer drept domnul Brown, vice-consul al consulatului sovietic. Era o personalitate deschisă și vorbea fluent engleză, germană și franceză. Fusese trimis în America din Italia, unde, în anii '30, ca rezident adjunct la Roma, îl urmărise pe fizicianul Enrico Fermi și pe colegul mai tânăr al acestuia, Bruno Pontecorvo, cunoscuți ca antifasciști înverșunați și posibile surse de informații. Îl știam pe Heifeț de mai mulți ani, de când fusese la Moscova și mă simțisem atras de farmecul lui personal și de calitățile profesionale. Heifeț lucrase ca secretar al Nadejdei Krupskaia, văduva lui Lenin, era veteran al mișcării comuniste și, prin activitatea sa în cadrul Cominternului, ajunsese unul dintre întemeietorii Partidului comunist american. Pe când locuise ca reprezentant clandestin al Cominternului în Germania, obținuse diploma Institutului Politehnic din Iena. S-a integrat cu ușurință în

viața socială din San Francisco, se bucura de un profund respect din partea cercurilor comuniste şi de stânga care știau că a lucrat în Comintern. Heifeț mi-a spus că s-a întâlnit de două ori cu Oppenheimer şi cu soția acestuia la cocteiluri. Apoi a reușit să se întâlnească și cu Oppenheimer singur, la un dejun, spre sfârşitul lui decembrie 1941. Heifeț auzise zvonuri despre pregătirea unui proiect al armei atomice, dar Moscova încă se mai îndoia de importanța şi de urgența lui. Oppenheimer și-a exprimat îngrijorarea că naziștii ar putea reuși să construiască bomba atomică înaintea Aliaților. Heifeț a raportat că în timpul discuției lor, Oppenheimer i-a vorbit despre scrisoarea lui Albert Einstein către preşedintele Roosevelt, pe atunci încă secretă, în care îl îndemna din 1939 pe preşedintele Statelor Unite să cerceteze posibilitatea utilizării energiei nucleare pentru a construi o armă de război. Oppenheimer se simțea frustrat că nu se primise un răspuns prompt sau adecvat la scrisoarea lui Einstein, care fusese inițiată și proiectată de Leo Szilard, fizician de origine ungară care emigrase în Statele Unite în 1938.

Heifeț era profesionist cu experiență şi ştia că o asemenea sursă, veritabilă comoară, nu poate fi susținută cu bani sau cu amenințări. A descoperit în schimb un teritoriu comun de interese idealiste, pe care l-a lărgit relatându-i povestiri și întâmplări din călătoriile lui, expunându-i păreri generale despre mersul lumii. Oppenheimer, Fermi şi Szilard nu puteau fi tratați ca agenți obişnuiți.

De la Moscova am instruit un alt agent din Statele Unite, pe Semion Semionov, să pornească pe urmele raportului lui Heifeț şi să lărgească aria investigațiilor. Trebuia să-i identifice pe principalii oameni de ştiință implicați în proiect şi să încerce să stabilească apoi contribuțiile lor specifice. Semionov, cunoscut și sub numele de Sam, era absolvent al Institutului de Tehnologie din Massachusetts şi îi cunoştea personal pe unii dintre oamenii de știință implicați în proiect. Vechii lui prieteni de la institut nu ştiau că amabilul lor coleg rus strângea informații care urmau să fie raportate apoi la Centru. Numele conspirativ al lui Semionov era Twain, după cunoscutul scriitor american și este cunoscut şi astăzi în America drept omul care l-a condus pe Harry Gold, spionul atomic care a lucrat şi a colaborat strâns cu Klaus Fuchs. Semionov era de fapt absolvent al Institutului de Inginerie Mecanică din Leningrad şi fusese recrutat de mine în 1938 pentru a lucra în directoratul de informații, pe vremea când era încă mărunt funcționar la unul dintre

sediile districtuale din Moscova ale partidului. A fost trimis să studieze în Massachusetts în 1939, pentru a se integra în viața americană. Ofițer activ eficient, a lucrat sub conducerea lui Gaik Ovakimian, ce opera de la AMTORG, Reprezentanța comercială a Uniunii Sovietice de la New York. Semionov a lucrat pentru NKVD în Statele Unite din 1939 până în 1944.

Semionov a declanșat o reacție în lanț în spionajul sovietic când, prin intermediul legăturilor sale de la Institutul din Masschusetts i-a identificat pe cei mai de vază oameni de știință implicați în Proiectul Manhattan, cum se numea proiectul american al bombei atomice. Independent de Heifeț, ale cărui informații concurau – Semionov a raportat în primăvara anului 1942 că bomba cu uraniu era privită cu toată seriozitatea nu numai de oamenii de știință, ci și de guvernul american. Unul dintre rapoartele lui Semionov arăta că printre oamenii de știință implicați în proiect se afla vestitul expert în explozive puternice Gheorghi B. Kistiakovski, de origine ucraineană. Am telegrafiat imediat înapoi și i-am dat instrucțiuni lui Semionov să se folosească de agenții noștri din rândul emigranților pentru a-l aborda pe Kistiakovski, dar aceștia nu au reușit să-l atragă[1]. Semionov era ofițerul care răspundea de Julius și Ethel Rosenberg, după ce Ovakimian îi recrutase. Soții Rosenberg nu au fost decât niște minori curieri care n-au fost niciodată implicați în activități majore, dar arestarea lor ulterioară a avut repercusiuni globale. În martie 1942 am primit un alt mesaj de la Maclean, care confirma raportul inițial și faptul că britanicii continuau cercetările la proiectul lor atomic. Apoi, în mai 1942, Stalin a primit o scrisoare de la George Florev, profesor de fizică angajat de mai mult timp în cercetarea nucleară, care ne avertiza că bomba atomică ar putea fi construită în timpul războiului și că s-ar putea ca nemții să fie primii care s-o definitiveze.

*

În calitatea mea de director al Misiunilor Speciale, principala mea activitate a fost să organizez lupta de gherilă și operațiunile de

---

[1] P.A. Sudoplatov își amintește de doi agenți importanți dintre emigranți. Unul a fost generalul Iahontov, fost ofițer țarist, căsătorit cu sora soției lui Merkulov. Merkulov era pe atunci comisar al poporului pentru securitatea statului. Iahontov, soția lui și sora acesteia au fugit în America. După cel de-al doilea război mondial, Iahontov s-a întors în Uniunea Sovietică și și-a publicat memoriile, fără să recunoască faptul că ar fi fost spion în Statele Unite. Celălalt agent este Serghei Kurnakov, veteran GPU, care a emigrat în America în anii '20, după războiul civil. A ajutat la recrutarea de colaboratori, la verificarea bunei lor credințe și a servit pentru contactarea unor persoane. S-a întors în Uniunea Sovietică în 1943.

spionaj împotriva nemților și a japonezilor. Rapoartele asupra evoluțiilor proiectelor atomice erau trimise la mine cu ordinul de a cerceta dacă nemții erau angajați și ei în astfel de cercetări. Informațiile pe care le primeam din Suedia, de la agentul nostru, un om de afaceri, erau confuze. Existau zvonuri despre arme secrete care se construiau în Germania, dar fără precizări. Privind retrospectiv, este clar că principala prioritate germană era racheta V-2, pe care au lansat-o împotriva Londrei în 1944 și a cărei rază de acțiune intenționau s-o mărească pentru a ajunge, în cele din urmă, până în Statele Unite. În Norvegia am primit informații din surse de nădejde că singura uzină care producea apă grea – componentă considerată esențială în crearea armei nucleare – nu era păzită foarte strict și nu era privită de nemți ca o instalație strategică.

Cu toate acestea, am luat problema armei atomice în serios când rapoartele de la Heifeț, Maclean și Semionov au coincis. O altă confirmare a venit apoi de la Lise Meitner, fiziciană proeminentă care fugise din Germania în Suedia, unde Niels Bohr aranjase să lucreze la Institutul de Fizică al Academiei de Științe. Agenții noștri din Suedia, conduși de Zoia Rîbkina, au abordat-o pe Lise Meitner și aceasta le-a confirmat posibilitatea construirii bombei cu uraniu[1].

La 10 martie 1942, Beria a canalizat toate aceste informații spre Stalin într-o scrisoare, spunând: „Într-o serie de țări capitaliste, s-au început cercetări referitoare la utilizarea energiei nucleare a uraniului în scopuri militare, pe baza fisionării nucleului atomic, cu scopul de a se obține o nouă sursă de energie." Erau anexele „materiale strict secrete, obținute de NKVD prin colectarea de informații"[2]. Cu aproape un an mai târziu, în februarie 1943, când

---

[1] Lise Meitner a fost obligată să fugă de la locul ei de muncă de la Institutul Kaiser Wilhelm, unde se ocupa de fizică nucleară și de chimie. Zveltă, timidă, dar formidabilă, Lise Meitner a jucat un rol major în experimentele asupra transmutării elementelor naturale sub bombardament cu neutroni, efectuate împreună cu Otto Hahn și Fritz Strassmann. După A.P. Sudoplatov, contactele cu Niels Bohr și Meitner au fost aranjate prin intermediul fiicei vestitei scriitoare finlandeze Hella Wuolijoki (1886-1954), cunoscută datorită romanului ei *Femeile din Niskavouri*. Sudoplatov își amintește că Wuolijoki era controlată de Zoia Rîbkina. Fiica lui Wuolijoki era căsătorită cu ministrul adjunct al Afacerilor Externe din Suedia.

[2] În 1991, un număr special al publicației KGB *Kurier sovietskoi razvedki* (Curierul spionajului sovietic), reproduce o copie după prima pagină a acestei scrisori. Pe document se văd însemnări de mână contemporane cu scrisoarea, care atestă că o altă versiune a scrisorii, cu informații suplimentare, a fost cea trimisă cu adevărat lui Stalin. Numărul de dosar este șters și înlocuit cu altul. În *Voprosî Istorii Estestvoznanii i Tehniki* (Probleme de istoria științelor naturii și tehnologie), nr. 3, 1992, dispariția scrisorii mai ample este confirmată din nou și este

englezii au sabotat instalaţia de apă grea de la Vemork, din sudul Norvegiei, Stalin a fost convins că proiectul bombei atomice era realist. Sursele noastre din Norvegia au raportat detalii ale operaţiunii pline de succes a britanicilor îndreptate împotriva ocupanţilor germani. Acelaşi lucru spunea şi Philby de la Londra. Am acordat numai o atenţie de rutină acestor rapoarte, pentru că daunele păreau nesemnificative. Am fost surprins când Beria mi-a spus să mă uit mai atent şi să observ, în mod deosebit, faptul că englezii, deşi ştiau de existenţa reţelelor noastre din Scandinavia şi lucrau împreună cu noi la un plan de sabotaje comune în Europa Occidentală, nu ne-au cerut ajutorul în raidul împotriva localităţii Vermok. Lucrul acesta m-a convins că trebuia să fie vorba de ceva de foarte mare importanţă.

În 1940, Comitetul de Stat al Apărării respinsese o propunere din partea unui tânăr specialist în fizica nucleară de la Institutul ucrainean de Studii Fizice şi Tehnologice din Harkov şi a unui om de ştiinţă german care emigrase în Uniunea Sovietică, F.F. Lange, de a începe lucrul la un „dispozitiv superexploziv". Propunerea a fost trimisă la departamentul de invenţii al Comisariatului Poporului pentru Invenţii, dar a fost respinsă ca prematură. În scrisoarea lui din 10 martie, Beria îi sugera lui Stalin să se ia în considerare înfiinţarea unui comitet ştiinţific consultativ în cadrul Comitetului de Stat al Apărării, compus din cei mai cunoscuţi oameni de ştiinţă şi din alte personalităţi oficiale, pentru a coordona eforturile instituţiilor ştiinţifice din URSS care se ocupau de energia atomică. I-a cerut, de asemenea, lui Stalin permisiunea de a arăta informaţiile cu privire la proiectele de folosire a energiei atomice, care fuseseră strânse de agenţii noştri, şi a le supune aprecierii oamenilor de ştiinţă din URSS. Stalin a fost de acord, dar a sugerat să se înfiinţeze şi un al doilea comitet care să cerceteze problemele în mod independent.

Comitetul Special pentru Energie atomică, propus şi condus de Beria în 1942, includea personalităţi de frunte ale Partidului comunist, cum ar fi Mihail Gheorghievici Pervuhin, preşedinte adjunct al Consiliului Comisarilor Poporului, Gheorghi Maksimillia-

---

citat Anatoli A. Iaţkov, ofiţerul de la New York însărcinat cu monitorizarea operaţiunilor de spionaj atomic, care ar fi spus că singura copie exactă se află în arhivele lui Beria. Una dintre dificultăţile tuturor celor care încearcă să recompună istoria spionajului sovietic atomic este faptul că documentele cruciale lipsesc sau sunt greşit îndosariate. Exemplul acestei scrisori ne ajută să confirmăm convingerea lui Sudoplatov că dosarul Enormul (spionajul atomic) a fost desfiinţat şi o parte din materialele conţinute acolo au fost trecute în Arhiva Beria sau a Comitetului Special pentru Energia Atomică.

novici Malenkov, Nikolai Alekseevici Voznesenski şi alţi membri ai Biroului Politic[1]. Beria şi-a asumat responsabilitatea conducerii comitetului, dar Molotov şi Pervuhin, ca adjuncţi ai primului ministru, erau cei care răspundeau oficial de acţiune. Am fost şi eu inclus în comitet ca director al Informaţiilor. Participarea la şedinţele comitetului mi-a dat posibilitatea să constat că relaţiile personale erau adesea elementul critic în luarea deciziilor. Simpatiile şi antipatiile, relaţiile personale şi glumele jucau un rol covârşitor în elaborarea liniei politice. Ministerele care se aflau în spatele fiecărui participant se luptau să-şi menţină puterea, să-şi apere propriul domeniu birocratic şi să-şi extindă influenţa. Ţipetele care rezultau de aici şi certurile dintre membri erau rezolvate de Beria, care deţinea mandatul lui Stalin şi al organizaţiei NKVD de pe întreg teritoriul URSS pentru a-i aduce la îndeplinire ordinele.

În această perioadă exista deja o comisie a Academiei de Ştiinţe care examina, printre altele, şi energia atomică. Aceasta fusese înfiinţată în noiembrie 1940 de academicienii Abram Ioffe şi V.I. Bernadski şi era condusă de academicianul Vladimir Hlopin, expert în radiochimie. Academicianul Vernadski, patriarhul ştiinţei ruse, a fost consultat şi de astă dată şi a propus ca academicianul Ioffe, fizicianul nostru de frunte din Leningrad, să fie şi el invitat să participe. Ioffe era foarte bine cunoscut în Occident. În anii '20 şi '30, fusese invitat să viziteze cele mai importante laboratoare din Occident şi refuzase propunerea de a se stabili în Statele Unite. Dar fizicienii din Moscova nu erau de acord să se recurgă la colaborarea cu colegii lor din Leningrad. Mai târziu, unul din ei m-a întrebat:

— De ce vă consultaţi cu bandiţii aceia de la Institutul Tehnic din Leningrad şi de la Academia de Ştiinţe? Sunt nişte huligani.

Se manifesta acum acut o veche rivalitate între oamenii de ştiinţă de care aveam nevoie pentru cauza noastră. Grupul pe care îl înfiinţaseră Vernadski şi Ioffe ca să examineze chestiunea separat, aşa cum sugerase Stalin, fără ajutorul informaţiilor furnizate de serviciile noastre de spionaj, era condus de academicienii Piotr Kapiţa de la Academia de Ştiinţe[2], de academicianul Dmitri V.

---

[1] Deşi acest comitet de stat cuprindea membri ai Biroului Politic, adică lideri ai Partidului comunist, era condus de guvern. Cele două ierarhii paralele, a guvernului şi a partidului, conduceau împreună, dar deciziile partidului aveau întâietate faţă de cele ale guvernului.

[2] Piotr Leonidovici Kapiţa (1894-1984) a lucrat sub conducerea lui Ioffe până când a plecat în Anglia, în 1921, unde a lucrat cu Ernest Rutherford şi din 1924 a fost director adjunct al Laboratorului de cercetări magnetice de la Cavendish, din cadrul Universităţii Cambridge. A

Skobelțin de la Universitatea din Moscova, și de profesorul A.A. Slutki, de la Institutul Tehnic din Harkov. Evaluarea efectuată de Ioffe și Vernadski a durat șase luni. În septembrie 1942, Pervuhin i-a convocat pe academicienii Ioffe și Kapița la Moscova. Skobelțin și Slutki continuau să creadă că, în viitorul apropiat, construirea bombei atomice era improbabilă. Kapița a spus că problema reprezenta o piatră de încercare pentru fizicienii actuali și cele mai importante cercetări fundamentale se efectuau în acest domeniu în Marea Britanie și în Statele Unite.

Stalin a acceptat să se întâlnească numai cu Vernadski și cu Ioffe, iar în octombrie i-a primit la vila lui de la Kunțevo. Academicianul Ioffe a fost primul care și-a dat seama de valoarea informațiilor furnizate de NKVD asupra evoluției științei nucleare din America. După această întâlnire, mi-a spus mai târziu Boris L. Vannikov, care conducea industria noastră de armament, am început să credem că o armă nucleară era posibilă. Eram gata să reacționăm. Luând în considerare raporturile britanicilor, după care ICI lucra la proiectul Tubul, Stalin l-a și însărcinat pe Pervuhin să studieze problemele logistice de demarare a armei nucleare sovietice.

Vernadski i-a propus lui Stalin să-l abordăm pe Niels Bohr și guvernele americane și britanice ca să ne împărtășească și nouă informațiile lor.

— Sunteți un politician naiv, i-a spus Stalin lui Vernadski, dacă vă imaginați că vor fi dispuși să împărtășească informații despre o armă cu ajutorul căreia se va putea domina lumea.

Cu toate acestea, Stalin a fost de acord cu ideea de a fi contactați în secret savanții de frunte din Occident de către proprii noștri savanți, lucru care ar fi putut fi folositor. Un an mai târziu, când Bohr s-a mutat din Danemarca la Londra, Kapița i-a bombardat pe Stalin și pe Beria cu propuneri să-l invite să conducă proiectul nostru atomic, ba chiar i-a și scris lui Bohr, rugându-l să vină în Uniunea Sovietică exact în acest scop, garantându-i cele mai bune condiții.

Bohr a fost atunci invitat la Ambasada sovietică din Londra unde s-a întâlnit cu Anatoli Gorski, rezidentul NKVD, oficial consilier al ambasadei. Bohr a evitat orice discuție directă în legătură

fost invitat să viziteze Uniunea Sovietică în 1934 și apoi i s-a refuzat viza de întoarcere în Anglia. După o perioadă de tensiune, Kapița a fost de acord să rămână la Moscova și i s-a adus echipamentul laboratorului lui în Uniunea Sovietică. A fost numit șef al noului Institut pentru probleme fizice, pe care l-a condus din 1936 până în 1946 și după moartea lui Stalin, începând din 1953. A primit premiul Nobel pentru fizică în 1978.

cu evoluțiile proiectelor nucleare, dar, mai târziu, în repetate rânduri, l-a îndemnat pe președintele Roosevelt să le împărtășească rușilor secretele atomice.

Ioffe a ajutat la depășirea rivalităților dintre oamenii de știință de la Universitatea din Moscova (Grupul Skobelțin) și cei de la Academia de Științe (Kapița) și a avut o influență importantă în rezolvarea disputei cine va trebui să conducă direct cele trei centre majore de cercetări atomice care vor fi înființate în 1943 pentru demararea programului nostru nuclear. În urma întâlnirii cu Stalin din toamna anului 1942, Ioffe a pretins că este prea în vârstă și l-a propus pe protejatul lui mai tânăr Igor Kurceatov să conducă proiectul sovietic. Până atunci, Kurceatov fusese angajat într-un efort de cercetare în vederea anihilării minelor magnetice plasate de nemți în Marea Neagră, în apropiere de Sevastopol, și în Marea Barents, în apropiere de Murmansk. Ioffe l-a adus pe Kurceatov la Moscova ca să organizeze un proiect nuclear sovietic pe scară largă. Kurceatov a adunat o echipă talentată și energică, incluzându-i și pe academicienii A.I. Alihanov și I.K. Kikoin, care au pregătit planurile de cercetare și de buget.

Faptul că Oppenheimer, un savant relativ tânăr, pe atunci în vârstă de treizeci și opt de ani, a fost pus în fruntea proiectului american, ne-a influențat și pe noi, determinându-ne să-l numim pe Kurceatov, în vârstă de patruzeci de ani, în fruntea proiectului nostru. A fost o decizie foarte controversată, căci savanții noștri mai în vârstă nu credeau, sau nu voiau să creadă că Niels Bohr și Enrico Fermi, savanți de renume mondial, putuseră accepta să fie subordonați lui Oppenheimer la Los Alamos.

La sfârșitul lui ianuarie 1943, am primit prin Semionov un raport complet de la Bruno Pontecorvo despre prima reacție nucleară în lanț. Acesta descria experiența efectuată de Enrico Fermi la Chicago, în ziua de 2 decembrie 1942. La câteva ore după experiență, Semionov primise un telefon așteptat de dinainte în care i se comunica: „Marinarul italian a ajuns în Lumea Nouă". Raportul scris care a urmat a fost primul document care atesta progresul făcut de bombă. Era scris de oameni de știință, nu de administratori, și nici nu era rezultatul unor discuții verbale sau al unor minute de cabinet. La începutul lui 1943, Pontecorvo s-a întâlnit cu Lev Vasilevski, ce călătorea ca diplomat sovietic, elegant îmbrăcat, în Canada și la New York, sub numele de Tarasov, și l-a informat că Fermi era de acord să ne furnizeze informații.

Contrar regulilor standard, când s-a dus în Statele Unite în 1939, lui Eitingon i s-a permis să recruteze agenţi fără aprobarea sau consultarea Centrului. La începutul anului 1943, Pontecorvo s-a întâlnit cu agenţi secreţi plasaţi de Eitingon în Statele Unite şi în Mexic în anii 1940 şi 1941. Aceştia erau controlaţi de Vasilevski, singurul om de la Centru informat în legătură cu ei.

La 11 februarie 1943, Stalin a semnat un decret de organizare a unui comitet special pentru cercetarea energiei atomice pentru arme militare, sub conducerea lui Molotov. Beria acţiona ca adjunct al acestuia pentru strângerea de informaţii şi mi-a dat permisiunea să-i invit pe Kurceatov, Ioffe şi Kikoin la mine în biroul de la Lubianka şi să le arăt materialele ştiinţifice strânse de agenţii noştri, fără a le dezvălui însă sursele. Au venit şi li s-a arătat ceea ce primisem, tradus în rusă. Kikoin a fost foarte emoţionat de raportul asupra primei reacţii nucleare în lanţ şi, deşi nu-i spusesem cine făcuse această lucrare, a spus imediat:

— Asta e treaba lui Fermi. Este singurul în stare să producă un asemenea miracol.

I-am arătat atunci parţial materialul în engleză. Aveam peste treizeci de ani şi doream să fiu şi eu părtaş la secretele acestea. Am acoperit cu palma semnăturile şi enumerarea surselor. Kurceatov, Ioffe şi Kikoin au fost foarte miraţi şi mi-au spus:

— Uite ce este, Pavel Anatolievici, sunteţi prea naiv. Este suficient să ne citiţi materialele şi vă vom spune imediat cine este autorul.

Apoi Ioffe l-a identificat pe Otto Frisch ca sursa altui document. I-am raportat incidentul acesta lui Beria şi din acel moment am avut permisiunea să le dezvălui şi sursele de informaţii.

La 12 aprilie, a luat fiinţă Laboratorul special nr. 2 al Academiei de Ştiinţe a URSS. La 22 martie 1943, Kurceatov, după ce a primit raportul nostru cu privire la reacţia în lanţ de la Universitatea din Chicago, l-a rugat pe adjunctul primului ministru, Pervuhin, să pună organele de spionaj să afle ce s-a realizat în Statele Unite. Kurceatov şi echipa lui îl vizitau deseori pe Beria, directorul care le furniza informaţiile, la biroul lui de la etajul al treilea din Lubianka. Apoi veneau la biroul meu, la etajul al şaptelea, unde luam masa împreună, şi formulam priorităţile privind dobândirea de informaţii din străinătate. Savanţii, era clar, se interesau foarte mult de proiectele nucleare ale Statelor Unite. Într-un memoriu adresat lui Pervuhin, Kurceatov a exprimat impactul uriaş al informaţiilor

spionajului din Vest asupra cercetărilor din Uniunea Sovietică:

„Tovarăşului M.G. Pervuhin, preşedinte adjunct al Consiliului Comisarilor Poporului al URSS.

Examinarea materialelor pe care am efectuat-o arată că obţinerea lor are o importanţă imensă, în realitate incalculabilă, pentru statul şi ştiinţa noastră. Pe de o parte, materialele furnizate pun în evidenţă importanţa şi intensitatea lucrărilor de cercetare din Anglia în problema uraniului. Pe de altă parte, ne oferă şansa să obţinem îndrumări pentru propria noastră activitate de cercetare, dându-ne posibilitatea să depăşim o serie întreagă de stadii de lucru greoaie şi îndelungate şi să aflăm modalităţi tehnice şi ştiinţifice noi în care pot fi soluţionate."

Informaţiile, în special cele legate de separarea izotopilor, i-au surprins pe Kurceatov şi pe colegii lui şi au modificat în mod considerabil direcţia cercetărilor sovietice.

În iulie 1943, agenţii noştri din Statele Unite ne procuraseră deja 286 de publicaţii secrete în legătură cu cercetările ştiinţifice în domeniul energiei nucleare. În martie şi în aprilie 1943, Kurceatov a stabilit în mod deosebit şapte centre de cercetare, douăzeci şi şase de oameni de ştiinţă şi informaţiile tehnice specifice asupra cărora trebuiau să se concentreze eforturile spionajului nostru. Kurceatov i-a scris lui Pervuhin cerându-i să-i „instruiască pe agenţi să descopere ceea ce s-a făcut în America" în legătură cu materialele din care erau confecţionate şi formele unor anumite componente utilizate la reactoarele nucleare ale SUA, precum şi anumite probleme legate de fizica procesului de fisiune. Specifica apoi localităţile unde se desfăşurau astfel de cercetări şi numele oamenilor de ştiinţă americani a căror activitate era esenţială pentru producerea unei bombe atomice. A spus că eforturile lor trebuie verificate, pentru că „stabilirea precisă a unor detalii tehnice necesită o muncă foarte anevoioasă din partea unui număr mare de specialişti", pe care după aceea i-a enumerat pe nume. În termeni operaţionali, asta însemna transformarea acestor oameni de ştiinţă în surse de informaţie. În decembrie 1943, prin ordinul direct al lui Stalin, Kurceatov a devenit membru plin al Academiei de Ştiinţe.

*

Două luni mai târziu, în februarie 1944, Beria m-a convocat la biroul lui şi m-a numit director al noului Departament Special S. Acesta rezultase din reorganizările majore ale serviciilor noastre de spionaj, măsuri luate pentru a ne adapta la importanţa spionajului

atomic. În anii precedenți, spionajul atomic fusese în subordinea a două secții: secția de știință a GRU și Directoratul de Informații Extreme al NKVD, unde am fost director adjunct până în 1942. În iulie 1943 spionajul străin și serviciile de securitate ale NKVD au fost detașate ca un comisariat separat, NKGB. În același an, s-a hotărât coordonarea activităților serviciilor de informații care monitorizau proiectele atomice. Departamentul Special S – la început a fost numit Grupul Sudoplatov – a fost organizat în vederea supervizării activităților de spionaj în domeniul atomic, desfășurate atât de GRU cât și de NKGB.

Departamentul S răspundea de contactele directe cu liderii proiectului atomic sovietic și de transmiterea informațiilor din străinătate. Departamentul fusese înființat oficial prin ordine scrise ale guvernului în anul 1944. Unificarea unor secții de la GRU și NKGB într-un singur Departament S a reprezentat efortul de a aduna, utiliza și transmite informațiile atomice. Aceasta explică faptul că Fuchs, care a fost condus mai întâi de GRU, a fost transferat apoi în rețeaua NKGB.

În același timp, am fost numit șef al Biroului Special Doi al recent înființatului Comitet de Stat pentru Problema numărul Unu, al cărui scop era realizarea unei bombe atomice folosind uraniul. Progresasem de la faza de cercetare la cea de producție. În această calitate, aveam deplină autoritate pentru a superviza toate activitățile serviciilor speciale sovietice, referitoare la eforturile de obținere a informațiilor în legătură cu bomba atomică. Funcția mea era aceeași și la Departamentul S și la Biroul Special Numărul Doi, dar, purtând două pălării, coordonarea între NKGB și GRU, care fuseseră instituții separate și adesea rivale, devenea mai ușoară. Poziția mea în Comitetul pentru Problema Numărul Unu era mai puțin importantă decât rolul meu în unificarea eforturilor noastre de spionaj pentru a rezolva problema producerii bombei atomice.

Nu mi-a făcut prea mare plăcere când Beria m-a pus să răspund de informațiile atomice, pentru că îndatoririle mele esențiale erau legate, în continuare, de luptele de gherilă din spatele armatei germane. Pe de altă parte, nu aveam nici un fel de pregătire în domeniul fizicii. Singurul aspect pozitiv era încrederea mea totală în Semionov, în Zarubin și soția acestuia, Elisaveta, și agenții lui Eitingon, în Heifeț care a venit la Moscova în 1944 și și-a prezentat constatările în legătură cu Oppenheimer și ceilalți oameni importanți implicați în cercetarea nucleară. Oppenheimer și colegii lui erau

profund îngrijorați de posibilitatea ca Germania să construiască bomba atomică înaintea Americii.

— A venit timpul să lucrăm mai sistematic cu oamenii de știință, mi-a spus Beria.

Pentru a îmbunătăți atmosfera de lucru cu oamenii de știință, care erau suspicioși și nervoși când în jurul lor mișunau ofițerii NKGB, și pentru a le stabili punctele forte și pe cele slabe, Beria mi-a propus să-i invit pe unii dintre ei la masă. Mi s-a ordonat să devin cel mai bun prieten al lor, un om pe care să se poată bizui în chestiunile de zi cu zi și în cele de ordin personal. Într-o seară am luat astfel masa în sufrageria aflată în spatele biroului meu. Chelnerița mea ne-a servit ceai și coniac. Eu nu beau deloc, pentru că alcoolul îmi provoacă dureri de cap cumplite și îmi închipuiam că oamenii de știință, academicienii sunt niște rafinați în materie de băuturi. Am pus în fața lor o sticlă din cel mai bun coniac armenesc și Kikoin și Kurceatov au considerat că vreau să glumesc atunci când am turnat puțin într-o linguriță și mi-am pus în ceai. Au ezitat o clipă, au râs de mine, apoi și-au umplut paharele.

Kikoin și-a dat seama repede ce bine era să fii în relații cordiale cu NKGB. Beria a ordonat ca toate rapoartele de supraveghere asupra personalului implicat în proiect și a rudelor acestora să-mi fie înmânate mie. În două săptămâni am primit un raport în care se spunea că fratele mai mic al lui Kikoin ține în birou o broșură troțkistă introdusă clandestin în Uniunea Sovietică în 1928. Mai rău chiar, fusese destul de nesăbuit încât să i-o arate unuia dintre colegii lui, care l-a pârât imediat unui ofițer NKGB. Acum ar stârni uimire faptul că era periculos să păstrezi o raritate istorică, dar pe atunci era altfel. Oamenii de la contraspionaj voiau să-i aresteze rudele lui Kikoin, ceea ce ar fi însemnat sfârșitul carierei lui Kikoin în academie.

L-am informat pe Beria, care mi-a spus să-l chem pe Kikoin și să-i atrag atenția că este cazul „să-l disciplineze pe fratele său și să-l facă să înceteze cu prostia asta". În loc să fac așa, m-am dus la el la laborator și i-am spus despre prostia făcută de fratele lui. Kikoin mi-a promis că o să-i tragă o bătaie fratelui lui care, mi-a explicat el, colecționa manuscrise și documente istorice. Mai târziu, Kikoin mi-a telefonat că l-a pălmuit pe fratele lui și că era sigur că distrusese pamfletul troțkist.

În ziua următoare, Beria a apărut în laboratorul lui Kikoin ca să-i alunge temerile. I-a convocat pe cei trei – Kurceatov, Alihanov

şi Kikoin – şi le-a spus în prezenţa mea.

— Generalul Sudoplatov răspunde de dumneavoastră şi vă va acorda tot sprijinul necesar. Vă bucuraţi de încrederea deplină a tovarăşului Stalin şi a mea personal. Toate informaţiile ce vi se transmit sunt menite să vă ajute să sprijiniţi îndeplinirea misiunii guvernului sovietic, de care depinde supravieţuirea statului sovietic. Repet că nu aveţi absolut nici un motiv de îngrijorare pentru soarta oamenilor în care aveţi încredere sau pentru rudele dumneavoastră. Vă garantăm atât dumneavoastră cât şi lor securitate absolută şi un nivel de viaţă care să vă ajute să vă concentraţi în întregime asupra acestor chestiuni de importanţă strategică pentru statul nostru.

Din iniţiativa lui Beria, întregul personal implicat în proiectul atomic a avut permis de acces la alimentarele speciale şi la policlinicile cu circuit închis. Li s-au dat apartamente, vile, permise la magazine speciale unde puteau cumpăra bunuri pe cupoane. În 1945, dosarele personale ale tuturor oamenilor de ştiinţă şi ofiţerilor care lucrau la proiect au fost transferate de la Secţia America la Departamentul S şi, mai târziu, au fost centralizate sub controlul direct al secretariatului lui Beria. Fără permisiunea lui, nimeni nu putea avea acces la aceste dosare, securitatea lor fiind astfel deplină. Între timp, Beria îl schimbase pe Molotov de la conducerea proiectului atomic, pentru că acestuia îi lipseau calităţile manageriale necesare pentru o acţiune de asemenea amploare[1].

*

Când a devenit clar faptul că proiectul atomic era o prioritate americană strict păzită, de cel mai înalt rang, Eitingon şi cu mine am propus să ne folosim reţeaua de agenţi secreţi drept curieri pentru sursele noastre de informaţii. Vasili Zarubin, rezidentul nostru de la Washington, l-a instruit pe Heifeţ să separe toate operaţiunile de spionaj în această direcţie de Partidul comunist american, care ştiam că va fi urmărit îndeaproape de FBI, şi să-l determine pe Oppenhei-

---

[1] În contrast cu nemulţumirea manifestată faţă de Molotov, academicianul Iuri Hariton a subliniat rolul important al lui Beria: „Beria a înţeles amploarea şi dinamica acestei cercetări. Omul acesta, care a fost personificarea răului în istoria modernă rusă, avea o mare putere de muncă şi energie. Oamenii de ştiinţă care l-au cunoscut nu au putut să nu recunoască inteligenţa lui, voinţa şi perseverenţa. Au găsit în el un administrator de înaltă clasă, capabil să ducă la bun sfârşit o însărcinare. Poate să pară paradoxal, dar Beria – care adesea era grosolan – ştia să fie şi politicos, plin de tact şi simplu în comportament atunci când împrejurările o cereau."

mer să rupă toate legăturile cu comuniştii şi cei de stânga[1]. Eitingon şi cu mine i-am instruit, de asemenea, pe Heifeţ şi pe Semionov să se întoarcă din nou şi să cultive toate relaţiile confidenţiale cu sursele noastre din preajma lui Oppenheimer şi din California, în general. Vasilevski a luat parte la această operaţiune. Din ordinul direct al lui Beria le-am interzis lui Heifeţ şi lui Semionov să vorbească cu altcineva de la Secţia America a Directoratului extern de acest transfer al contactelor. Mai târziu, în timpul epurărilor din 1950, Heifeţ şi Semionov au fost acuzaţi că au pierdut aceste contacte, ceea

---

[1] Steve Nelson, alias Steve Meszaros, emigrant din Iugoslavia şi membru al Partidului comunist din 1925, a încercat în ianuarie 1942 să preia conducerea spionajului atomic de la Berkeley prin metoda tradiţională, utilizând celulele de partid. Eforturile lui au venit în conflict cu instrucţiunile lui Zarubin de a separa complet operaţiunile de spionaj de Partidul comunist american. Nelson studiase la Institutul Lenin din Moscova, lucrase pentru Comintern în China, în 1933, şi fusese membru al Brigăzii Internaţionale din Spania. Din 1940, Nelson, membru al Partidului comunist american şi al Comitetului naţional al acestuia, a lucrat ca organizator de partid la San Francisco. David J. Dallin scrie: „În decembrie 1942, pe baza instrucţiunilor primite de la Nelson, profesorul comunist Haakon Chevalier l-a abordat pe Oppenheimer. A folosit argumentul standard al dreptului moral al Rusiei de a avea acces la secretele atomice. „Din moment ce Rusia şi Statele Unite sunt aliaţi, Rusia Sovietică este îndreptăţită să cunoască orice date tehnice care ar putea fi de folos poporului ei". Oppenheimer nu numai că a refuzat, dar a calificat acest gest drept trădare. Ulterior l-a informat pe generalul Leslie Groves, şeful Poriectului Manhattan, în legătură cu acest incident. Era cu puţin timp înainte ca agenţiile de securitate ale Statelor Unite să fie informate în legătură cu activităţile lui Steve Nelson şi ale celulei lui comuniste din Berkeley". Din relatarea lui Sudoplatov nu reiese clar dacă Oppenheimer a făcut aceasta la sugestia lui Zarubin şi Heifeţ, pentru a marca separarea sa de prietenii comunişti. Nelson şi-a continuat eforturile şi s-a opus ordinelor Moscovei ca Partidul comunist american să înceteze orice formă de spionaj. Între ianuarie şi martie 1943, Nelson a stabilit relaţii strânse cu Joseph W. Weinberg, fizician, cercetător la Laboratorul din Berkeley al lui Oppenheimer, care i-a furnizat informaţia strict secretă că Nelson se adresase consultantului sovietic de la San Francisco. Întâlnirea lui Nelson cu Weinberg şi vizitele lui la consulat au fost remarcate şi supravegheate de FBI, după cum spune Dallin. În aprilie 1943, Vasili Zarubin a venit la San Francisco de la Washington pentru a primi un raport de la Nelson referitor la activitatea acestuia. În cadrul întâlnirii, după cum susţine Dallin, Nelson a propus un compromis: „sovieticii să aleagă în fiecare oraş sau stat important unde ar fi necesară o activitate de spionaj, un contact demn de încredere şi să permită acelei persoane să lucreze direct cu membrii Partidului comunist american, cărora să le dea însărcinări speciale". Zarubin a fost de acord cu acest compromis. Însă, după cum susţine Dallin, planul lui Nelson nu s-a materializat niciodată. În iulie 1952, Steve Nelson a fost judecat la Pittsburg şi condamnat la douăzeci de ani închisoare pentru că a violat Actul Smith, care interzice aprijinirea acţiunilor menite să ducă la răsturnarea guvernului prin forţă. Condamnarea lui a fost anulată în 1957, când Curtea Supremă a stabilit că lipsea dovada intenţiei şi că „învăţăturile" Partidului comunist, activitatea acestuia precum şi calitatea de membru al partidului comunist nu erau ilegale. Nelson a murit în decembrie 1993.

ce nu era adevărat.

Între timp, am organizat multiple abordări pe linie de spionaj, dintre care unele au funcţionat şi altele nu. Principalele noastre ţinte de penetrare erau Los Alamos şi laboratoarele care îl deserveau, precum şi uzina Oak Riedge din Tennessee. Am încercat, de asemenea, să pătrundem în companiile care lucrau efectiv pentru guvern. În 1943, un actor de la Teatrul Evreiesc de Stat din Moscova, cunoscut în toată lumea, Solomon Mihoels, împreună cu binecunoscutul poet de limbă idiş Iţic Feffer au făcut un turneu prin Statele Unite în numele Comitetului antifascist evreiesc. Înainte de plecare, Beria i-a instruit pe Mihoels şi pe Feffer să sublinieze contribuţia importantă a evreilor la ştiinţa şi la cultura Uniunii Sovietice. Misiunea lor era să facă rost de bani şi să convingă opinia publică americană că antisemitismul sovietic a fost zdrobit ca urmare a politicii lui Stalin. Heifeţ a verificat ca mesajul lor să ajungă până la Oppenheimer, fiul unui evreu german emigrant. Heifeţ a spus că acesta a fost profund mişcat de informaţia că evreilor li se va asigura un loc al lor în Uniunea Sovietică. Au discutat planurile lui Stalin de a crea o republică autonomă evreiască în Crimeea, după terminarea războiului împotriva fascismului.

Deşi nu ştiau acest lucru, Oppenheimer şi Fermi primiseră nume conspirative – Steaua şi Redactorul – ca surse de informaţii. Steaua era folosit ca nume conspirativ nu numai pentru Oppenheimer, ci şi pentru alţi fizicieni şi oameni de ştiinţă din cadrul Proiectului Manhattan, cu care am avut legături, dar care nu fuseseră recrutaţi în mod oficial ca agenţi. Numele conspirative erau schimbate din când în când, din motive de securitate. Oppenheimer şi Fermi erau cunoscuţi amândoi sub acelaşi nume Steaua[1].

Un rol esenţial în transformarea lui Oppenheimer în sursă de informaţii l-a jucat soţia lui Vasili Zarubin, Elisaveta. Nu părea deloc străină în Statele Unite. Avea un comportament foarte firesc şi

---

[1] Anatoli Iaţkov, într-un interviu acordat în 1992, înainte de moartea sa, survenită în martie 1993, a spus că FBI-ul a descoperit probabil mai puţin de jumătate din reţeaua lui. Se referea la Perseus, o sursă majoră aflată încă în viaţă. Sudoplatov spune: „Nu-mi amintesc de acest nume conspirativ şi nici de această sursă, încă îmi amintesc de o telegramă de la New York în care se raporta data primei explozii nucleare şi care se referea la informaţii transmise de trei spioni implantaţi şi sursele care ne erau favorabile – Charles (Klaus Fuchs), Mlad (Pontecorvo) şi Steaua (Oppenheimer şi Fermi). Cei trei informatori, de al căror nume nu-mi amintesc, lucrau în laboratoarele lor. Vasilevski cunoştea toate amănuntele pentru că fusese primul ofiţer de informaţii care îl abordase direct pe Pontecorvo în 1943. Nu este exclus ca Perseus să fi fost un nume inventat de Iaţkov sau de colegii lui pentru a acoperi adevăratul nume al sursei“.

sociabil, astfel că lega foarte repede prietenii. Era zveltă, cu ochii negri, avea o frumusețe semită clasică şi îi atrăgea pe bărbați. Era una dintre cele mai bune agente în materie de recrutare de surse şi informatori. Îşi stabilise propria rețea clandestină de refugiați evrei din Polonia şi îl recrutase pe unul din secretarii lui Szilard, care îi furniza date tehnice. Vorbea excelent engleza, franceza, româna, germana şi ebraica. De regulă, arăta ca o europeancă educată, din înalta societate, dar ştia să-şi schimbe înfăţişarea cu rapiditatea şi abilitatea unui cameleon. Făcea parte dintr-o familie de revoluționari înrudiți cu Anna Pauker, întemeietoarea Partidului comunist român. Fratele mai mare al Elisavetei a fost şeful secției teroriste militare a Partidului comunist român. A scăpat de două ori de Curtea Marțială însă, în cele din urmă, în 1922, a fost ucis în timpul unui schimb de focuri. Elisaveta a intrat în serviciul de spionaj în 1919 ca tânăr ofițer în secretariatul lui Dzerjinski. În timp ce lucra pentru Dzerjinski, s-a îndrăgostit de Iakov Blumkin, asasinul Contelui Mirbach, ambasadorul german la Moscova, în 1918. Blumkin a fost unul din personajele-cheie în Complotul Revoluționarilor Socialişti împotriva lui Lenin din iulie 1918. Complotul a eşuat, însă Blumkin a fost grațiat şi a continuat să lucreze pentru Dzerjinski şi Troțki. În 1930, Elisaveta şi Blumkin au fost plasați ca agenți secreți în Turcia, unde el vindea manuscrise prețioase hasidice de la Biblioteca Centrală din Moscova. Banii urmau să servească la sprijinirea operațiunilor clandestine din Turcia şi din Orientul Mijlociu, însă Blumkin i-a dat o parte din fonduri lui Troțki, care era pe atunci în exil, în Turcia. Elisaveta s-a supărat şi l-a dat în vileag pe soțul ei. A luat legătura cu Eitingon şi cu Piotr Zubov, care erau în misiune în Turcia, şi aceştia au aranjat ca Blumkin să fie rechemat la Moscova cu o navă sovietică. Blumkin a fost imediat arestat şi împuşcat.

După execuția lui Blumkin, Zarubin s-a căsătorit prompt cu Elisaveta şi au călătorit şi au făcut spionaj împreună timp de aproape şapte ani, folosind drept acoperire povestea că sunt doi cehi, soț şi soție, oameni de afaceri. Una din realizările lor a fost recrutarea directorului adjunct al uneia din secțiile Gestapoului, Willy Lehmann (Breitmann, Dike), care a devenit una dintre cele mai valoroase surse ale noastre din Germania, în anii '30.

În 1941, Elisaveta Zarubina era căpitan în NKVD. După ce soțul ei a fost trimis la post, la Washington, a călătorit frecvent în California ca să cultive relațiile cu familia Oppenheimer prin intermediul contactelor sociale aranjate de Heifeț. Heifeț i-a oferit

Elisavetei Zarubina posibilitatea de a-i întâlni pe toţi membrii familiei Robert Oppenheimer, cunoscută pentru simpatiile ei de stânga. I-a făcut apoi cunoştinţă Elisavetei cu Katherine, soţia lui Oppenheimer, care nutrea simpatie pentru Uniunea Sovietică şi idealurile comuniste şi amândouă au pus la punct un sistem pentru întâlnirile lor ulterioare. Katherine Oppenheimer nu este menţionată în rapoarte cu numele ei, dar ştiu că am lucrat prin intermediul unei femei din apropierea lui Oppenheimer şi am crezut şi atunci şi cred şi acum că acea femeie era soţia lui.

Prin Katherine, Elisaveta Zarubina şi Heifeţ l-au convins pe Oppenheimer să se abţină de a mai face declaraţii de simpatie la adresa comuniştilor şi a grupărilor de stânga, pentru a nu atrage atenţia FBI-ului asupra sa. Zarubina şi Heifeţ l-au convins pe Oppenheimer să furnizeze informaţii „antifasciştilor de origine germană“, ceea ce oferea o explicaţie pentru atragerea lui Klaus Fuchs la Los Alamos. Oppenheimer a fost de acord să-i angajeze şi să-i promoveze pe aceşti oameni, cu condiţia să primească o confirmare a faptului că sunt împotriva nazismului înainte de a participa la proiect. Oppenheimer, împreună cu Fermi şi Szilard ne-au ajutat să ne plasăm oameni în Tennessee, Los Alamos şi la Chicago ca asistenţi în cele trei laboratoare. Erau în total patru surse importante de informaţii care transmiteau documente de la laboratoarele de acolo la New York şi la Washington, la rezidenturile noastre şi la staţia clandestină de radio, care era o băcănie din Santa Fé.

Materialul ajungea la Anatoli Iaţov, ofiţerul de control de la New York, venind de la Fuchs şi de la Los Alamos, şi era dus apoi de curierii noştri, printre care era şi Lona Cohen. Soţul ei, Morris Cohen, fusese recrutat în timpul războiului civil din Spania, când a fost voluntar în cadrul Brigăzii americane Abraham Lincoln, sub numele de Israel Altman. În timp ce era în convalescenţă în urma unei răni la picior, căpătată la Barcelona în 1938, a fost transferat la o şcoală de spioni într-o vilă din Madrid, unde a dovedit că are calităţi reale pentru activitatea clandestină. Întors la New York, Cohen s-a căsătorit cu Lona, o iubire mai veche, încă din timpul liceului, şi a recrutat-o pentru *munca secretă* în slujba sovieticilor. Dosarul lui Cohen de la KGB susţine că acesta ar fi spus: „Moscova a hotărât deja ca eu şi Lona să ne îndeplinim misiunile împreună. Nimeni nu este mai potrivit decât doi tineri căsătoriţi“. Prima reacţie a Lonei la ideea activităţii lor secrete a fost că aceasta ar putea fi calificată drept trădare. Morris i-a răspuns că el „sprijinea lupta

pentru adevăr şi pentru dreptatea universală şi asta, prin definiţie, nu putea fi în nici un caz trădare".

În iulie 1942, Morris a fost mobilizat în armata SUA, iar ofiţerul care răspundea de cei doi la New York, Anatoli Iaţov, alias Iakovlev, a folosit-o pe Lona drept curier, trimiţând-o la Los Alamos ca să adune informaţii. Călătoriile Lonei în New Mexico erau explicate ca vizite la un sanatoriu pentru tratament de tuberculoză. Iaţov, cu numele conspirativ de Johnny, îşi amintea în 1992 de felul cum lucrase cu Lona Cohen, o tânără drăguţă. Într-una din călătorii, în august 1945, a plecat la Albuquerque, la puţin timp după ce a fost lansată prima bombă atomică asupra oraşului Hiroshima. Aştepta cu nelinişte o legătură, care îi dăduse un pachet gros, cu mai multe pagini scrise mărunt, care erau nepreţuite pentru Centrul de la Moscova.

În momentul în care a părăsit oraşul care mişuna de agenţi de securitate, Lona şi-a dovedit întreaga măiestrie. Ducea în mâini o valiză, o poşetă şi o cutie de şerveţele Kleenex şi a ajuns în gară cu câteva clipe înainte de plecarea trenului. A pus jos valiza şi a început să scotocească nervoasă prin poşetă, căutându-şi biletul. I-a pus conductorului în mână cutia cu Kleenex ca să i-o ţină până găseşte biletul. Încântată, Lona s-a urcat în tren lăsând cutia cu şerveţele în mâna conductorului de tren.

— Simţeam că omul o să-mi restituie cutia de Kleenex, a spus ea mai târziu şi chiar aşa a şi fost.

La New York, când Iaţkov a întâmpinat-o la gară, Lona i-a spus:

— Ştii, Johnny, totul a mers perfect, ba, mai mult, poliţiştii au avut grijă şi au ţinut materialele acestea la ei.

Cutia de Kleenex conţinea descrierea detaliată a primei bombe atomice din lume.

Soţii Cohen au fugit cu avionul la Moscova atunci când Julius şi Ethel Rosenberg au fost arestaţi pentru spionaj atomic, în 1950. Au fost pregătiţi ca agenţi secreţi şi li s-au dat paşapoarte neo-zeelandeze pe numele de Peter şi Helen Kroger. S-au stabilit la Londra şi au deschis un anticariat. De la locuinţa lor din Ruislip, din apropiere de Londra, au acordat sprijin tehnic şi radio agentului secret al KGB-ului Konon Molodoi, alias Gordon Lonsdale. Au fost arestaţi împreună cu Lonsdale în 1961, când reţeaua lor a fost dată în vileag şi au fost condamnaţi la douăzeci de ani închisoare. După ce au fost eliberaţi, s-au stabilit la Moscova, unde Morris Cohen i-a supravieţuit Lonei, care a murit în 1992.

A existat şi un savant rus foarte respectat pe care l-am abordat, silindu-l să colaboreze, prin ameninţări personale şi făcând apel la sentimentele lui antifasciste. George Gamow, fizician născut în Rusia, care fugise în Statele Unite în 1933, când i se permisese să plece din Uniunea Sovietică pentru a participa la o întâlnire internaţională a fizicienilor de la Bruxelles, a jucat un rol important în obţinerea secretelor bombei atomice americane. Academicianul Ioffe ne-a vorbit de Gamow datorită legăturilor lui cu Niels Bohr şi cu fizicienii americani. Le-am trasat sarcină Elisavetei Zarubina şi lui Sam Semionov să-l atragă de partea noastră. Cu o scrisoare de la academicianul Ioffe, Elisaveta s-a apropiat de Gamow prin intermediul soţiei acestuia, Rho, care era tot fiziciană. Şi ea şi soţul ei erau vulnerabili pentru că aveau rude în Uniunea Sovietică pentru a căror soartă se temeau. Gamow preda fizica la Universitatea George Washington din Washington şi înfiinţase Conferinţa anuală de la Washington în probleme de fizică teoretică, la care veneau cei mai buni fizicieni pentru a discuta cele mai recente evoluţii în cadrul unor întâlniri. Am reuşit să profităm de reţeaua de colegi pe care o stabilise Gamow. Lăsându-l să se înţeleagă că rudele lui din Rusia vor avea de suferit, Elisaveta Zarubina a făcut presiuni asupra lui ca să colaboreze cu noi. În schimbul sprijinului material şi al garantării securităţii pentru rudele lui, Gamow ne-a furnizat numele savanţilor cu vederi de stânga care ar fi putut fi recrutaţi şi determinaţi să ne ofere informaţii secrete. De câteva ori, Gamow a luat cu el acasă şi a ţinut timp de câteva zile documente esenţiale, încălcând astfel regulamentele de securitate. Savanţii care lucrau la proiectul bombei îi cereau părerea asupra datelor pe care el le repeta apoi verbal agenţilor noştri secreţi din reţeaua Zarubinei. Gamow nu a luat nimic şi a încălcat regulamentul de securitate numai cu consimţământul tacit al colegilor lui. Ne-a descris, de asemenea, luptele politice interne dintre oamenii de ştiinţă americani şi conflictele lor cu birocraţia guvernamentală.

O altă cale pe care ne veneau informaţiile era de la agentul secret care lucra cu Fermi şi cu Pontecorvo. Informatorul nostru din Tennessee avea legătură cu staţia clandestină de la băcănia din Santa Fe, de unde materialul era trimis cu un curier în Mexic.

Aceşti informatori, a căror identitate n-o dezvăluim, la fel ca şi cel de la Los Alamos erau tineri cercetători sau lucrători din serviciul administrativ care copiau documentele vitale la care aveau acces pe lângă Oppenheimer, Fermi şi Szilard care ştiau de această strata-

gemă. Băcănia din Santa Fé era un punct conspirativ rămas în urma operațiunii Troțki. În 1940, din ordinul lui Beria, îl trimisesem pe Iosef Grigulevici în Mexic ca să-l ajute pe Eitingon la asasinarea lui Troțki. Grigulevici, care fusese recrutat de NKVD în 1934 sau 1935, își câștigase renumele lichidând informatori lituanieni ai poliției, și prin acțiunile lui împotriva rețelei troțkiste de acolo, ca și pentru faptul că luase parte la războiul civil din Spania în 1937. Mai vizita și Argentina, unde tatăl lui era farmacist prosper. Așa cum am relatat în capitolul despre Troțki, misiunea lui Grigulevici în Mexic era să organizeze o rețea clandestină paralelă, independentă, de emigranți spanioli pe care îi folosea Eitingon în acțiunea împotriva lui Troțki. În timp ce organiza acest grup, Grigulevici a deschis o farmacie în New Mexico, ca loc de întâlnire pentru agenții secreți. În 1941, înainte să plece din Mexic și din Statele Unite, a transferat dreptul de proprietate asupra farmaciei unuia dintre agenții lui. A fost pur și simpul un noroc că o misiunea anterioară ne-a lăsat la dispoziție o casă conspirativă în Santa Fé.

*

Elisaveta Zarubina i-a dat unui membru al cercului lui Oppenheimer o propoziție codificată pentru ca acesta să i-o transmită savantului. Această parolă avea menirea de a-l convinge că cel ce o folosea e o persoană de încredere, devotată cauzei: „Fuga mea din Germania a semănat cu cea a Lisei Meitner". Oppenheimer îi propusese lui Roosevelt ca Administrația americană să invite în America savanți de frunte din Europa. În 1943, sub influența lui Heifeț și a Zarubinei, i-a propus ca și Klaus Fuchs să fie inclus în echipa engleză de la Los Alamos[1]. Fuchs, comunist german care fusese silit să-și caute refugiu în Anglia, în 1933 și care își desăvârșise studiile de fizică la Universitatea din Bristol, își oferise serviciile Uniunii Sovietice atunci când a fost abordat, în 1941[2]. A

---

[1] Aleksandr Feklisov, care a fost ofițerul lui Fuchs în Anglia din 1947 până în 1950, a scris că „pe la sfârșitul lui 1943, Robert Oppenheimer, șeful lucrărilor în vederea construirii bombei atomice americane, care aprecia foarte mult lucrările teoretice ale lui Fuchs, a cerut ca acesta să fie inclus în misiunea științifică britanică de fizicieni ce urma să vină în SUA, pentru a contribui la realizarea proiectului lui".

[2] Fuchs a fost recrutat prin comunistul german Juergen Kuczynski, care a fugit în Anglia și a lucrat pentru Oficiul pentru servicii speciale în timpul războiului. Kuczynski, după cum afirmă Sudoplatov, l-a informat pe ambasadorul sovietic Ivan Maiski cu privire la activitatea lui Fuchs. Maiski l-a instruit pe atașatul militar sovietic, Simon Davidovici Kremer, cunoscut de Fuchs sub numele de Aleksandr, să-l recruteze. În vara anului 1942, Fuchs a fost transferat de la Kremer, la sora lui Kuczynski (alias Sonia și Ruth Werner). Pentru Fuchs, ea era doamna

fost instruit să-i transmită lui Oppenheimer această propoziție și să sublinieze că era apropiat, spiritual vorbind, de idealurile Lisei Meitner. Când a apărut Fuchs, s-a prezentat drept singurul membru al echipei britanice care scăpase dintr-un lagăr de prizonieri, câştigând în felul acesta respectul şi deplina încredere a lui Oppenheimer[1]. Astfel, la inițiativa lui Oppenheimer, Fuchs a căpătat acces la materiale la care n-ar fi avut dreptul să privească. Am primit rapoarte referitoare la conflictul dur dintre Oppenheimer şi generalul Groves, care obiectase împotriva prezentării rezumatelor experiențelor efectuate în fața cercetătorilor care nu aveau directă tangență cu ele.

Unul din rapoartele agenților menționează că Oppenheimer ar fi spus că informațiile secrete trebuie lăsate să se scurgă în aşa fel încât urmele să nu ducă la cei care lucrau la Los Alamos. Sugera că trebuia implicat cineva care nu făcea parte din personalul permanent al Proiectului Manhattan şi care, din motive personale, de boală sau de altă natură, va pleca atunci când se vor încheia lucrările la producerea bombei, poate chiar să părăsească țara.

O altă misiune a Elisavetei Zarubina era să-i verifice pe cei doi agenți polonezi evrei, stabiliți pe Coasta de Vest de către Eitingon la începutul anilor '30. Rămăseseră în adâncă clandestinitate timp de peste zece ani. Unul dintre ei era dentist cu diplomă din Franța, pe care îl subvenționa OGPU. Numele lui conspirativ era Jucătorul de Şah. Soția dentistului a devenit prietenă apropiată cu familia Oppenheimer şi aceştia erau contactele noastre clandestine cu Oppenheimer şi familia sa, contacte care au rămas nedepistate de FBI. Din cât ştiu eu, nici Elisaveta nu a fost identificată de FBI ca ofițer sovietic de informații în America până în 1946, când s-a întors la Moscova.

Am primit rapoarte despre progresele înregistrate de proiectul Manhattan de la Oppenheimer şi de la prietenii lui, fie în formă orală, prin comentarii şi şoapte transmise pe ascuns şi din documente transferate prin metode clandestine. Oppenheimer şi prietenii lui au ştiut că informațiile pe care le lăsau să se scurgă vor fi transmise mai departe. În total au existat cinci dosare secrete la care Oppenheimer a oferit acces şi în care se descria progresul lucrărilor pentru definitivarea bombei atomice.

O altă sursă de informații a fost Laboratorul de Radiații de la

---

Brewer, refugiată evreică din Germania care locuia în apropiere de Oxford.

[1] În realitate, Fuchs a scăpat de arestare, iar tatăl său a fost prins şi închis de Gestapo.

Universitatea Carolina din Berkeley. De acolo am primit informaţii generale, nu materiale secrete precise, cu privire la aspectele inginereşti ale construcţiei bombei şi nici detalii asupra funcţionării primului reactor atomic. Am aflat că experţi militari şi manageri din domeniul explozibililor de mare putere supravegheau aspectele inginereşti ale proiectului american. Aceasta ne-a determinat să urmăm şi noi exemplul americanilor şi l-am numit pe Vannikov, expertul nostru în muniţie, şef al proiectului când va fi nevoie să se treacă la finalizarea proiectului. Vannikov era omologul americanului Leslie Groves.

Nu numai că eram informaţi în legătură cu evoluţia tehnică a programului bombei atomice, dar ştiam în amănunt de conflictele şi rivalităţile dintre membrii echipei de la Los Alamos. O temă constantă era tensiunea provocată de generalul Groves, directorul proiectului. Ni se vorbise despre conflictul dintre Groves şi Szilard. Groves era ofensat de stilul iconoclast al lui Szilard şi de refuzul acestuia de a se supune rigorilor disciplinei militare. „Hărţuirea chipielor de alamă“ era hobby-ul preferat al lui Szilard. Groves considera că Szilard reprezintă un pericol pentru securitatea proiectului şi a încercat să-l împiedice să lucreze la el, în ciuda contribuţiilor esenţiale ale lui Szilard la realizarea primei reacţii în lanţ împreună cu Fermi.

Heifeţ îl descria pe Oppenheimer ca un om care gândea problemele la scară globală. Oppenheimer îşi dădea seama de primejdiile şi avantajele erei atomice şi înţelegea atât aplicaţiile militare, cât şi pe cele paşnice ale energiei nucleare. Noi am subliniat întotdeauna că orice contact cu el trebuia pregătit cu multă grijă pentru menţinerea securităţii şi că el nu trebuie folosit pentru obţinerea unor informaţii de rutină. Ştiam că Oppenheimer se va bucura de influenţă în Statele Unite şi după război şi de aceea relaţiile noastre cu el nu trebuiau să fie cele obişnuite în cazul unui agent coordonat de noi. Înţelegeam că este mai bine să ne apropiem de el şi de ceilalţi membri ai comunităţii ştiinţifice în calitate de prieteni, nu de agenţi. Întrucât Oppenheimer, Bohr şi Fermi erau categoric împotriva violenţei, vor încerca să împiedice un război nuclear, creând un echilibru al puterii prin transmiterea secretelor energiei atomice şi celeilalte părţi. Acesta avea să fie un factor crucial în stabilitatea lumii noi de după război şi am profitat de această concepţie.

Linia de demarcație între cunoștințe prețioase, legături și relații confidențiale este greu de trasat. În spionajul rus tradițional, există un termen special, *aghenturnaia razvedka*, ceea ce înseamnă că materialul este primit printr-o rețea de agenți sau ofițeri care lucrează sub acoperire. Uneori cea mai valoroasă informație vine de la un contact care nu este agent în adevăratul sens al cuvântului – adică un om care să lucreze pentru noi și să fie plătit de noi –, care este însă trecut în arhive drept sursă de informații. Problema noastră era că spionajul atomic necesita alte abordări. Am folosit toate metodele posibile pentru a pătrunde într-o zonă unică de activitate care era foarte strict păzită de autoritățile americane.

Mi-a făcut plăcere să constat că opinia despre lume a savanților occidentali era izbitor de asemănătoare cu cea a savanților noștri de frunte – Kapița, Vernadski, Ioffe – care erau foarte sinceri atunci când sugerau ca guvernul nostru să roage guvernele Angliei și Americii să ne dezvăluie și nouă informații în legătură cu cercetările atomice. Au propus organizarea unei echipe comune de savanți sovietici, americani și britanici pentru a construi bomba. Acesta era și idealul lui Bohr, care l-a influențat în mare măsură pe Oppenheimer, atât ca om de știință, cât și în vederile lui politice.

Bohr nu era nicidecum agentul nostru, însă era de părere că secretele atomice trebuie să fie cunoscute de întreaga comunitate științifică internațională. După ce s-a întâlnit cu Bohr, Oppenheimer a propus ca Bohr să-l viziteze pe președintele Roosevelt și să încerce să-l convingă că Proiectul Manhattan ar trebui dezvăluit și rușilor, în speranța de a se obține mai rapid niște rezultate. Sursele noastre din Anglia ne-au informat că Bohr nu numai că i-a făcut această propunere lui Roosevelt, dar, se pare că, din ordinul lui Roosevelt, s-a întors în Anglia ca să încerce să-i convingă și pe englezi. Churchill, după cum ni s-a spus, a fost îngrozit și a cerut să se facă toate eforturile pentru ca Bohr să nu ne poată contacta[1]. Dacă dezvoltarea armei atomice ar fi fost lăsată întru totul numai pe seama oamenilor de știință, aceștia ar fi putut schimba cursul istoriei.

---

[1] Bohr s-a întâlnit cu Churchill la 16 mai 1944, timp de trei minute în Downing Street, împreună cu fiul său, Aage care a calificat întâlnirea drept *teribilă*. „Nu vorbeam aceeași limbă", a spus Bohr după aceea. În timp ce era la Londra și aștepta să fie primit de Churchill, Bohr a fost invitat la Ambasada rusă pentru a i se înmâna o scrisoare de la Piotr Kapița, prin care acesta îl invita în Uniunea Sovietică, „unde se va face totul pentru a vi se oferi dumneavoastră și familiei dumneavoastră adăpost și unde veți beneficia de toate condițiile necesare continuării activității dumneavoastră științifice".

În dosarele KGB-ului există un raport care informează că guvernul suedez a primit informaţii detaliate de la serviciile sale de spionaj cu privire la proiectul tehnic al bombei în 1945 sau 1946. Suedezii au respins ideea de a construi ei înşişi o armă nucleară, din cauza resurselor uriaşe de care era nevoie, dar faptul că ştiau destul ca să ajungă la o asemenea decizie duce la concluzia că Niels Bohr a luat cu el datele necesare după ce a plecat de la Los Alamos.

*

Soţii Zarubin, în pofida succeselor lor, nu au rămas mult timp la Washington. Nu a fost nici vina lor, nici meritul FBI-ului. Unul dintre subordonaţii lui Vasili Zarubin, care lucra la rezidentura NKVD din Ambasada sovietică, locotenent-colonel Mironov, i-a trimis o scrisoare lui Stalin în care îl denunţa pe Zarubin ca fiind agent dublu. Îl urmărise pe Zarubin la câteva dintre întâlnirile lui secrete cu agenţii americani şi în scrisoarea către Stalin menţiona datele şi orele acelor întâlniri, susţinând că Zarubin luase legătura cu FBI. În 1943 sau 1944, scrisoarea lui Mironov a provocat rechemarea lui Zarubin la Moscova. Cercetările împotriva lui şi a Elisavetei au durat şase luni şi s-a stabilit că toate contactele lui erau legitime şi valoroase şi că nu lucra cu FBI. Mironov a fost rechemat de la Washington şi arestat sub acuzaţia de defăimare, dar când a fost adus la tribunal s-a descoperit că era schizofrenic. A fost spitalizat şi demis din serviciu.

În 1943 s-a căzut de acord la Centru că toate legăturile cu Oppenheimer vor trebui realizate numai prin intermediul agenţilor stabiliţi clandestin în Statele Unite. Lev Vasilevski, rezidentul nostru din Mexico City, a fost însărcinat cu conducerea reţelei clandestine după plecarea lui Zarubin. Dar Vasilevski primise ordin să conducă reţeaua de la Mexico City, să nu se ducă la Washington, unde FBI-ul putea să ne urmărească mai uşor activităţile. Facilităţile noastre de la Washington urmau să fie folosite cât mai puţin cu putinţă.

Vasilevski mi-a spus că, o dată, în 1944, s-a dus la Washington ca să transmită la Centru materialele primite de la Fermi. Spre disperarea lui, operatorul radio al ambasadei, care ar fi trebuit să codifice mesajul, lipsea. În ziua următoare, funcţionarul a fost adus la ambasadă de poliţie, care îl găsise beat mort într-un bar din apropiere. Vasilevski s-a hotărât pe loc să nu mai folosească ambasada din Washington pentru transmiterea mesajelor lui speciale. Se va bizui numai pe Mexico City.

În 1945, datorită activităţii desfăşurate cu Fermi în Statele

Unite, Vasilevski a fost numit director adjunct al Departamentului S. Pentru o scurtă perioadă de timp, în 1947, a fost directorul departamentului spionajului ştiinţific şi tehnologic din cadrul Comitetului pentru Informaţii, care a fost agenţia centrală de strângere a informaţiilor din 1947 până în 1951. Vasilevski a fost îndepărtat în timpul epurărilor antisemite din 1948 şi i s-a propus să iasă la pensie. A murit în 1979.

*

O descriere a proiectului construcţiei primei bombe atomice ne-a fost transmisă în ianuarie 1945. În februarie, deşi mai erau unele incertitudini în rapoarte, rezidentura noastră din America a declarat că va fi nevoie de minimum un an şi maximum cinci pentru a se realiza o bombă operaţională. Până la testul experimental al uneia sau a două bombe va mai dura încă două sau trei luni.

Între timp eforturile noastre de penetrare a proiectului s-au intensificat pentru că se găsise uraniu în Congo Belgian, în Australia, în Cehoslovacia şi în Madagascar. GRU s-a infiltrat în firma canadiană Canadian Radio şi în Uranium Corporation din Port Hope, Canada. Colonelul F. Muravitz, şeful spionajului ceh din cadrul guvernului lor în exil de la Londra, a raportat că englezii se interesau de procesarea uraniului şi de transportarea lui din Munţii Sudeţi din Cehoslovacia după război. Avea acces la minutele convorbirilor ceho-engleze în problema explorărilor pentru găsirea uraniului.

La începutul lui 1945, în timp ce războiul se apropia de sfârşit, am organizat o cercetare pe scară largă în Uniunea Sovietică pentru a găsi depozite de uraniu. Rezervele existente erau limitate şi calitatea uraniului nostru era nesatisfăcătoare. În februarie 1945 am obţinut nişte informaţii din documente germane capturate că exista uraniu de bună calitate la Bukovo, o regiune rurală la şaizeci de kilometri de Sofia, în Bulgaria, în Munţii Rodopi. Ne-am adresat lui Gheorghi Dimitrov, fostul lider al Cominternului, care conducea acum guvernul bulgar şi acesta a fost de acord să coopereze cu noi în construirea facilităţilor pentru extragerea minereului. S-a înfiinţat o Societate sovieto-bulgară de minerit, condusă de locotenent-colonelul NKGB Igor Şorse, care avea experienţă în domeniul minelor de cărbuni. Depozitele de uraniu de la Bukovo au fost sursa primară pentru primul reactor sovietic din 1945. Minereul din Munţii Sudeţi ai Cehoslovaciei, pe care speram să-l exploatăm la sfârşitul războiului, s-au dovedit a fi de calitate inferioară, cu un conţinut

scăzut de uraniu. Principala noastră prioritate era să punem la punct un mijloc rapid de transport al uraniului bulgar în Uniunea Sovietică pentru prelucrare. Dimitrov vizita personal locul de exploatare a minereului o dată pe lună ca să fie sigur că munca se desfășura conform planului. Am numit trei sute de ingineri din Armata Roşie care aveau experiență în domeniul mineritului ca să conducă operațiunea. Am folosit trupele noastre şi forța locală bulgară de muncă pentru a extrage minereul. Era greu să se țină secretă o operațiune de asemenea amploare. Prin informatorii noştri am aflat că populația locală ştia că minereul era transportat în Uniunea Sovietică pentru bomba atomică. Doi diplomați americani şi soțiile lor au fost arestați la locul de exploatare în momentul în care încercau să fotografieze instalațiile. A existat şi o încercare din partea naționaliştilor locali bulgari de a-l răpi pe Şorse, dar a eşuat.

Mina producea 1,5 tone de minereu pe săptămână, ambalat în cutii metalice şi în lăzi de lemn, expediat înapoi cu avionul în Uniunea Sovietică pentru prelucrare. Spre surprinderea lui, Şorse a primit date americane pentru determinarea conținutului de uraniu din minereu. Deşi Dimitrov a făcut vizite periodice la mină în 1945 şi în 1946 până în iulie, s-a interzis să i se dezvăluie detalii referitoare la calitatea uraniului. Au existat şi câteva încercări de sabotare a minei prin accidente, dar acestea s-au dovedit a fi ineficiente. Cunoscând calitatea uraniului şi cantitatea extrasă, americanii puteau estima de cât timp vom avea noi nevoie pentru prelucrarea unei cantități suficiente de uraniu pentru producerea unei bombe. În 1946 au fost descoperite depozite mari de uraniu de calitate superioară în Urali şi s-a luat hotărârea să se organizeze o operațiune de dezinformare bazată pe extracțiile din Bulgaria, lăsând să se înțeleagă că nu vom avea suficient uraniu pentru o bombă până în 1952 sau 1953.

Eitingon împreună cu o echipă de agenți au fost trimişi în Bulgaria pentru a crea imaginea că Bukovo este singura noastră sursă de uraniu. A.P. Zavineaghin a sosit la Sofia pentru a semna o înțelegere oficială cu autoritățile bulgare în vederea creşterii capacității minei de la Bukovo, ceea ce indica faptul că era vorba de ceva vital pentru noi. Serviciile noastre de contrainformații au descoperit că instalațiile de la Bukovo continuau să trezească interesul unui mare număr de agenți americani şi englezi din Bulgaria. Britanicii şi americanii recurgeau la membrii minorității turce din Bulgaria ca sursă de agenți. S-a pornit în felul acesta un joc în cadrul căruia agenții turci erau intoxicați cu date false despre

producția minei, care veneau în sprijinul ideii că nu vom fi capabili să producem o armă atomică decât pe la mijlocul anilor '50. În realitate, noua noastră sursă de uraniu din Urali asigura o aprovizionare stabilă pentru necesitățile noastre și era suficientă pentru ca să putem produce prima bombă în 1949.

*

La 28 februarie 1945, i-am prezentat lui Beria o informare succintă asupra progreselor legate de bomba atomică în Statele Unite, descriindu-i în detaliu principalele centre americane, ca Oak Ridge din Tennessee, la treizeci de kilometri de Knoxville. I-am vorbit și despre activitățile firmelor americane Kellex (firmă subsidiară a firmei de proiectări Kellogg din New York), Jones Construction, Du Pont și Union Carbide and Chemical Company. Am prezentat valoarea investițiilor americane care se ridicau la 3 miliarde de dolari și faptul că în proiect erau angajați 130 000 de oameni. Raportul conținea și descrierea facilităților de la Los Alamos.

La 6 aprilie 1945, Kurceatov a primit de la departamentul meu materiale „de o deosebită valoare... asupra caracteristicilor atomice ale explozibilului nuclear“. A primit, de asemenea, detalii privind metoda de activare a bombei atomice și metoda electromagnetică de dezintegrare a izotopilor de uraniu. Materialul era așa de important, încât și-a spus părerea asupra lui chiar în ziua următoare. La 25 aprilie 1945, Kurceatov i-a prezentat lui Stalin raportul nostru cu privire la perspectivele energiei atomice și la necesitatea construirii unei bombe atomice.

Cu douăsprezece zile înainte de asamblarea primei bombe atomice la Los Alamos, am primit o descriere completă a dispozitivului, atât de la Washington, cât și de la New York. Personal, am văzut două documente referitoare la informațiile spionajului nostru din America, primite cu puțin timp înainte de explozia primei bombe de la Los Alamos. La 13 iunie a sosit la centru o cablogramă și la 4 iulie a doua. O săptămână mai târziu i s-a raportat lui Beria că două surse de informații, fără legătură una cu alta, au raportat aproape simultan iminența explodării de probă a dispozitivului nuclear.

În acea perioadă, la Moscova și la Leningrad se făceau eforturi paralele pentru punerea în funcțiune a unui reactor nuclear. În iunie 1945, când a devenit clar că americanii erau gata să-și testeze primul dispozitiv atomic, urgența a devenit stringentă. Kurceatov a făcut

apel la Stalin ca să-l numească în fruntea proiectului atomic. Pervuhin era expert în organizarea industriei grele. A înţeles cum trebuie să aducă la îndeplinire directivele lui Stalin în domeniul producţiei de oţel, dar în privinţa construirii unei bombe atomice, care cerea o vastă coordonare a resurselor, Pervuhin nu avea suficientă capacitate organizatorică pentru a se afla în fruntea proiectului. Era un administrator bun, dar fără vederi prea largi. Deşi era prim-ministru adjunct şi deţinuse şi funcţia de preşedinte adjunct al Consiliului Comisarilor Poporului în timpul războiului, Pervuhin nu avea suficientă putere personală ca să mobilizeze toate resursele ţării. Ceea ce este încă şi mai important, nu avea la dispoziţia sa maşinăria controlului de stat pentru a implementa programul atomic.

Telegramele acestea care sosiseră de la rezidenturile noastre din New York şi din Washington fuseseră, probabil, deja descifrate între timp de americani, deşi nu sunt chiar foarte sigur. Oricum, pot confirma faptul că sursele menţionate în telegrame drept Charles şi Mlad (Tânărul) erau Klaus Fuchs şi Bruno Pontecorvo. De la Washington a sosit prin valiza diplomatică un raport detaliat de la Fuchs (Charles) după ce acesta se întâlnise la 19 septembrie cu curierul lui, Harry Gold. Îmi amintesc că, mai târziu, tot în septembrie, am primit un raport detaliat de la Pontecorvo (Mlad), care mi-a fost adus de Lona Cohen. Nu-mi amintesc care anume a fost, însă ambele rapoarte conţineau un proiect al bombei desfăşurat pe treizeci şi trei de pagini. Cred că acest material era, de fapt, capitolul despre construcţia bombei care, din motive de securitate, fusese omis din publicaţia oficială pentru Congresul American, Raportul Smyth, publicat la 12 august 1945[1]. Oppenheimer şi generalul Groves au publicat raportul, tăind ceea ce trebuia scos în varianta publicată. Fuchs a raportat că Oppenheimer a refuzat să semneze Raportul Smyth pentru că era convins că acesta conţinea o dezinformare care va împiedica progresul cercetărilor ştiinţifice în alte ţări. Ceea ce am primit noi în septembrie erau tocmai porţiunile omise, inclusiv fotografii ale instalaţiilor de la Oak Ridge, Tennessee. Fotografiile ne-au fost de mare folos pentru că tocmai atunci începuserăm şi noi să construim primul reactor nuclear. Îmi amintesc că le-am trimis lui Beria şi lui Stalin un rezumat de

---

[1] Raportul **Atomic Energy for Military Purposese** (Energia atomică în scopuri militare) a fost elaborat pe parcursul unui an întreg de Henry DeWolf Smyth, fizician de la Princeton. Richard Rhodes îl descrie ca pe un alt ecou îndepărtat al apelului lui Niels Bohr la transparenţă. I-a îngrozit pe britanici şi i-a lămurit pe sovietici cum să nu abordeze separarea izotopilor.

douăsprezece pagini al raportului, cu descrierea bombei, elaborat de Semionov şi semnat de Vasilevski. Acest document a stat la baza propriului nostru program de lucru asupra proiectului atomic în următorii trei sau patru ani.

Informaţiile pe care le-am primit din America şi din Anglia erau extrem de valoroase şi conţineau specificaţii pentru proiect şi pentru reactoarele nucleare, precum şi pentru producţia de uraniu şi de plutoniu. Contribuţiile lui Fuchs erau substanţiale. În 1944, datorită lui am aflat programul, datele şi progresele înregistrate de Proiectul Manhattan. De la el am aflat principiile detonării bombei atomice şi de ce a fost aleasă metoda folosită. Ne-a furnizat:

— principiul sistemului matriţelor lentilelor şi datele explozibilului de înaltă putere cu care funcţiona;

— o dizertaţie asupra principiului imploziei, studiat la Los Alamos;

— detalii referitoare la plutoniul 240, detonare multiplă, timpul şi succesiunea construirii unei bombe atomice şi necesitatea existenţei unui iniţiator care să pună în funcţiune dispozitivul.

Ne-a oferit, de asemenea, o analiză comparativă a procesului de răcire cu apă şi aer a reactoarelor nucleare cu uraniu. Ne-a dat planurile unei uzine de rafinare şi separare a izotopilor de uraniu, care reducea simţitor cantitatea de uraniu brut ce trebuia prelucrată.

La 20 iulie 1945, la zece zile după ce i se raportase lui Stalin iminenţa exploziei bombei atomice americane, acesta s-a hotărât să înfiinţeze un Comitet Special de Stat asupra Problemei Numărul Unu, transformându-l într-un comitet mai puternic, al Biroului Politic[1]. La 20 august 1945, la două săptămâni după ce americanii lansaseră prima bombă deasupra Hiroşimei, ne-am reorganizat din nou proiectul atomic. Beria a fost numit preşedinte al noului Comitet Special de Stat. În fizica rusă erau în continuare două şcoli de gândire, una centrată în jurul lui Ioffe şi cealaltă condusă de Kapiţa. Stalin a propus ca amândoi să fie făcuţi membri ai Comitetului pentru Problema Numărul Unu. Însă Ioffe a sugerat ca academicianul Kurceatov să devină membru plin al Comitetului. Ioffe a devenit membru al consiliului ştiinţific şi tehnic ataşat pe lângă acest comitet.

Întreţineam relaţii prieteneşti atât cu Ioffe, cât şi cu Kapiţa. La cererea lui Beria, i-am făcut cadou lui Kapiţa o armă de vânătoare

---

[1] Ridicându-l la rangul de comitet al Biroului Politic, sub egida Partidului Comunist, Stalin a subliniat urgenţa misiunilor sale şi i-a mărit capacitatea de a construi bomba.

belgiană. Când Kapiţa s-a plâns de condiţiile grafice modeste în care fusese tipărită o carte scrisă de socrul său, am recurs la facilităţile tipografice speciale ale guvernului pentru a tipări două exemplare pe hârtie de foarte bună calitate. Kapiţa i-a trimis un exemplar drept amintire lui Stalin, dorind să fie primit personal de acesta.

Între Kapiţa şi Kurceatov era o rivalitate deschisă. La întrunirile Comitetului de Stat Special, Kapiţa se dovedea a fi un admirabil tactician. Comenta fiecare raport, însoţindu-şi discursul de bancuri şi anecdote şi o dată a propus chiar să facem o pauză ca să ascultăm transmiterea unui meci de fotbal la radio, în 1945, când echipa noastră juca pătimaş cu cea a Marii Britanii. Toţi am fost uluiţi de această propunere, dar după ce echipa noastră a câştigat, am fost cu toţii foarte bine dispuşi. Imediat după pauză, Kapiţa a propus ca, pe viitor, să se consulte în prealabil cu Kurceatov, înainte de a raporta rezultatele experienţelor în şedinţa plenară a comitetului, întrucât rezultatele experimentelor lui Kurceatov erau contradictorii. Pervuhin l-a sprijinit pe Kapiţa, spunând că o consultare prealabilă între ei ar economisi timp şi ar putea să supună dezbaterii comitetului problemele ştiinţifice deja convenite anterior. Însă Beria şi Voznesenski nu au fost de acord. Beria, mai ales, a propus ca şi Kapiţa şi Kurceatov să-şi susţină propunerile chiar dacă erau contradictorii, iar Kapiţa să repete la Institutul său de Probleme Fizice unele din experienţele lui Kurceatov.

Kapiţa s-a arătat indignat şi a spus că reorientarea institutului său va duce la ruinarea studiilor de fizică teoretică din Uniunea Sovietică. Cam o lună mai târziu, în octombrie 1945, Kapiţa i-a întrebat pe Beria şi pe Voznesenski de ce nu a fost consultat în legătură cu decizia Comitetului Special de Stat, confirmată apoi de guvern, de a deschide trei centre suplimentare de pregătire şi cercetare în fizica nucleară, separate de Academia de Ştiinţe. Acestea erau Institutul de Fizică Nucleară de la Universitatea din Moscova (rivalul centrelor de cercetare ale lui Kapiţa şi Kurceatov) şi două instituţii de pregătire: Institutul de inginerie fizică şi Institutul tehnic de fizică de la Moscova. Principalele personalităţi care au înfiinţat aceste instituţii au fost Kurceatov şi cei trei savanţi de renume din preajma lui, Kikoin, Alihanov şi Ioffe. Pervuhin şi-a păstrat funcţia de preşedinte adjunct al comitetului. Membri plini ai comitetului erau: Malenkov, Voznesenski, Pervuhin, Kurceatov, V.A. Mahnev, Kapiţa, Vannikov şi A.P. Zavineaghin. Misiunea comitetului era să accelereze producerea bombei noastre. Administrarea Problemei

Numărul Unu a fost încredințată Primului Directorat Special al Consiliului de Miniştri al URSS. Comitetul avea puterea de a rechiziționa surse din toate sectoarele economiei, inclusiv al energiei electrice. În practică, lucrul acesta însemna îndrumarea energiei spre uzinele producătoare de echipamente pentru bombă. Îmi amintesc de certurile violente şi de schimburile de remarci fără perdea dintre Voznesenki, pe atunci preşedinte al Gosplan-ului[1] şi Pervuhin, care devenise ministru al industriei chimice, în legătură cu uzinele care vor primi curent electric. Energia electrică era şi aşa insuficientă şi cererea de electricitate pentru rafinarea uraniului ne storcea toate resursele.

Stalin era fascinat de puterea bombei. Spre sfârşitul lui octombrie 1942, a sugerat ca planul nostru de încercuire a nemților la Stalingrad să se numească Uraniu. În toate sugestiile şi declarațiile lui, Stalin avea şi anumite motive personale ascunse. Mareşalul Jukov şi mareşalul Vasilevski, cărora Stalin le încredințase sarcina de a elabora planul ofensivei, nu ştiau de planurile noastre de a construi o bombă atomică.

Pe tot parcursul primului an de după război, spionajul atomic a fost principala noastră preocupare. În decembrie 1945, Beria s-a mutat din postul lui de comisar al poporului pentru afaceri interne, NKVD, într-un alt post, la Kremlin. Întrunirile referitoare la Problema Numărul Unu ale Comitetului Special de Stat au fost transferate şi ele de la sediul NKVD la Kremlin. În calitate de director al Biroului Special numărul 2 în cadrul acestui comitet, am primit pentru prima dată permis de acces permanent la Kremlin şi puteam astfel să intru acolo la orice oră.

Întâlnirile aveau loc, de regulă, în biroul lui Beria. Din când în când, izbucneau discuții înverşunate. Îmi amintesc cum Pervuhin, primministru-adjunct, îl admonesta şi îl ataca indignat pe Voznesenski, membru al Biroului Politic şi superiorul lui, pentru că nu voia să reconsidere alocațiile de metale neferoase pentru necesitățile uzinelor prelucrătoare angajate în proiect. Îmi imaginasem întotdeauna că membrii structurilor birocratice se subordonau unii altora în conformitate cu poziția lor ierarhică. Un membru al Biroului Politic era întotdeauna, pentru mine, în afară de orice critică, cu atât mai puțin din partea unei persoane de rang inferior. Dar în acest comitet special nu era tocmai aşa, căci membrii Biroului Politic şi miniştrii se purtau ca şi când ar fi fost egali în rang. M-a mirat şi faptul că

---

[1] Comitetul de Stat al Planificării care răspundea de repartizarea resurselor în economie.

Pervuhin era adjunctul lui Beria în acest comitet, în care Voznesenski şi Malenkov, membri ai Biroului Politic şi mult mai înalţi în rang decât Pervuhin, erau simpli membri. Deosebit de impresionant în cadrul acestor şedinţe era secretarul comitetului, general-maior Mahnev, care, în timpul războiului, fusese ministru adjunct însărcinat cu aprovizionarea cu muniţie.

Mergeam adesea în biroul lui Mahnev cu informaţii asupra progreselor înregistrate de Proiectul Manhattan, culese din sursele publice şi care mi se aduceau de la agenţia TASS. Mahnev îmi era întotdeauna recunoscător pentru că îi pregăteam rezumate din presa străină şi de la misiunile noastre economice din străinătate în care se descriau facilităţile companiilor industriale americane implicate în producerea bombei atomice. Abia atunci am înţeles eu interesul deosebit al lui Beria pentru problemele economice şi industriale. Am aflat că, în calitate de preşedinte adjunct al atotputernicului Comitet de Stat al Apărării, Beria răspundea de producţia de arme, muniţii şi aprovizionarea cu combustibil. Rafinăriile de petrol erau pasiunea lui specială. În biroul lui, ţinea trei machete de rafinării. Din iniţiativa lui, Dmitri F. Ustinov, Vannikov şi Nikolai Baibakov, care pe atunci abia trecuseră de treizeci de ani, au fost avansaţi în posturi de comisari ai poporului pentru armamente, muniţii şi prelucrarea ţiţeiului. Întâlnirile bilunare de la Kremlin, de sub conducerea lui Beria, mi-au dezvăluit o lume nouă. Am înţeles că activitatea de informaţii era crucială pentru politica externă şi securitatea naţională, dar adevărata prioritate postbelică era refacerea economiei naţionale. Alegerea amplasamentelor şi a directorilor pentru uzinele industriale era fascinantă. Era o chestiune mult mai interesantă decât coordonarea reţelelor de agenţi pe timp de pace. Era o lume cu totul nouă, o activitate în care oamenii puteau să-şi pună în valoare talentele şi capacităţile, luptându-se cu lipsurile în aprovizionare şi echipamente. Ne remobilizam pentru un nou tip de război, pentru reconstrucţia economiei noastre naţionale[1].

Beria era dur şi grosolan cu subordonaţii lui, dar, în acelaşi timp, era atent şi gata să-i ajute pe cei care făceau treabă bună. Îi apăra de intrigile şefilor locali ai NKVD-ului şi ai partidului. Beria atrăgea întotdeauna atenţia fiecărui director că poartă întreaga

[1] În momentul de faţă se desfăşoară o revizuire drastică a rolului jucat de Beria în Rusia şi în Occident. Prim-ministrul adjunct, Viktor Novikov, într-un scurt articol, descrie performanţele remarcabile ale lui Beria ca administrator al economiei în anii de război şi laudă rolul jucat de el în edificarea complexului militar industrial sovietic.

răspundere pentru îndeplinirea sarcinilor trasate. Beria avea calitatea singulară de a inspira şi teamă şi entuziasm. Evident, pentru directorii industriali, persoana lui era asociată cu puterea pe care o avea securitatea. De aceea, la prima lor întâlnire cu el, teama era predominantă în comportamentul lor, dar treptat, la cei care lucrau cu el de mai mulţi ani, teama era înlocuită de încredere. Beria nu avea să-i trădeze dacă simţea că au dreptate să adopte o atitudine independentă ca să-şi îndeplinească misiunea. Copiase aceste calităţi de la Stalin.

Un moment de cotitură în programul nuclear sovietic s-a produs în noiembrie 1945. Primul reactor sovietic nuclear fusese construit, dar toate încercările de a-l pune în funcţiune au dat greş şi s-a produs şi un accident cu plutoniu. Cum să rezolvăm problema? O idee, care s-a dovedit a fi nerealistă, a fost să trimitem o delegaţie ştiinţifică în Statele Unite ca să se întâlnească în secret cu Oppenheimer, Fermi şi Szilard. O altă sugestie de a rezolva problema reactorului recalcitrant a fost să fie trimis Kapiţa să se întâlnească cu Bohr în Danemarca. Kapiţa nu mai era membru al Comitetului pentru Problema Numărul Unu din cauza conflictului lui cu Beria, Voznesenski şi Kurceatov. Întrucât Bohr refuzase invitaţia lui Kapiţa de a veni în Uniunea Sovietică, în 1943, şi pentru că în comunitatea ştiinţifică existau conflicte interne, ne-am decis să ne bazăm numai pe oamenii de ştiinţă deja angajaţi în proiect, ce erau şi ofiţeri de informaţii.

Nu prea aveam de unde alege. Oamenii de ştiinţă l-au propus pe profesorul Iakov Borisovici Zeldovici, membru al echipei lui Kurceatov, cu o înaltă pregătire profesională. Dar Zeldovici nu cunoştea progresele din Occident, pentru că avea acces limitat la informaţiile pe care le primeam noi. Nu aveam decât doi ofiţeri care erau şi fizicieni şi vorbeau şi fluent limba engleză. Unul era Arkadi N. Rîlov, care era mai puţin fizician şi mai mult ofiţer de informaţii, celălalt era Iakov Petrovici Terleţki, ce avea reputaţie de adevărat cercetător. Şi, lucru încă şi mai important, el era acela care prelucra şi sintetiza informaţiile ştiinţifice pe care le adunam de la reţelele noastre de spionaj şi raporta personal la sesiunile cu uşile închise ale comitetului tehnico-ştiinţific al proiectului. Cu excepţia lui Kurceatov, era cel mai la curent şi ar fi putut susţine o discuţie cu Bohr.

Terleţki făcea analiza ştiinţifică a materialelor informative pe care le primeam. Aceasta crea uneori probleme, pentru că primeam informaţii despre bomba atomică şi de două ori pe zi, şi uneori

Terlețki întârzia cu evaluările. Atunci eram admonestat pentru lipsă de disciplină în departamentul meu, dar trebuia să recunosc că operam cu formulări științifice teoretice foarte complexe, nu cu rapoarte obișnuite ale agenților și ale informatorilor. Disciplina tradițională ar fi putut fi aici în detrimentul rezultatelor.

Am hotărât că Terlețki trebuia trimis la Bohr ca tânăr cercetător sovietic care lucra la un proiect supervizat de academicienii Ioffe și Kapița. Urma să-i explice care este problema cu activarea reactorului nuclear și să-i ceară sfatul lui Bohr. Terlețki nu putea fi trimis singur într-o misiune atât de delicată, așa că a fost însoțit de Lev Vasilevski, cel care condusese rețeaua pentru Fermi din Mexic și era acum adjunctul meu de la Departamentul S. El urma să poarte discuția cu Bohr în timp ce Terlețki se va ocupa de detaliile tehnice. Întâlnirea a fost aranjată cu ajutorul scriitorului danez Martin Andersen Nexö, un prieten al Zoiei Rîbkina.

M-am întâlnit cu Terlețki în 1993, cu puțin timp înainte de moartea lui. Își amintea că la început Bohr fusese nervos și mâinile îi tremurau, dar a reușit curând să-și controleze emoțiile. Bohr a înțeles, probabil pentru prima oară, că decizia ca Fermi, el, Oppenheimer și Szilard să împărtășească protejaților lor de încredere secretele atomice îl obliga acum la întâlnirea cu agenți ai guvernului sovietic. Bohr trimisese la Ambasada sovietică o confirmare oficială că se va întâlni cu o delegație și acum își dădea seama că din delegație făceau parte un om de știință și un ofițer de informații.

Astfel că, după primul contact cu Vasilevski, Bohr a preferat să vorbească numai cu Terlețki, interlocutorul lui științific.

Nu era altă soluție și Terlețki a trebuit să fie lăsat singur cu Bohr și translatorul nostru. Terlețki i-a mulțumit lui Bohr în numele lui Ioffe, Kapița și al altor oameni de știință din Rusia pe care acesta îi cunoștea, pentru sprijinul și sfaturile primite de la colegii lor din Occident. Bohr i-a explicat imediat lui Terlețki problemele pe care le avusese Fermi la Universitatea din Chicago când a trebuit să pună în funcțiune primul reactor atomic, și a făcut câteva sugestii valoroase, care ne-au ajutat să depășim dificultățile cu care ne confruntam noi. Bohr i-a arătat un punct de pe o schiță și a spus:

— Aici e buba.

Această întâlnire a fost esențială pentru punerea în funcțiune a primului reactor sovietic și am realizat acest lucru în decembrie 1946.

Relațiile mele cu Kurceatov, Alihanov și Kikoin au devenit

deosebit de prietenești când Terlețki s-a întors de la întâlnirea lui cu Bohr în Danemarca. Împreună cu Emma, am petrecut mai multe weekend-uri la o casă specială de odihnă cu cei trei savanți și soțiile acestora. În apartamentul meu de lângă Lubianka am oferit dejunuri și cocteiluri în stil occidental pentru ei și pentru subordonații lui, la sugestia lui Vasilevski, care cocheta cu ideea de a-l folosi pe Terlețki și pe ceilalți experți în fizica nucleară pentru a-i atrage pe savanții occidentali în Uniunea Sovietică.

În Europa Occidentală, Vasilevski a profitat de farmecele Liubovei Orlova, faimoasa actriță și ale lui Gregori Aleksander, soțul ei, producător de film, ca acoperire pentru întâlnirile lui cu Bruno Pontecorvo, Frédéric Joliot-Curie și alți renumiți oameni de știință occidentali. Vasilevski se bizuia întotdeauna pe profesioniști. A luat cu el trei personaje-cheie: pe Vladimir Barkovski, cel care s-a ocupat de Fuchs în Anglia între 1944 și 1947; pe Anatoli Iațkov, care s-a ocupat de Fuchs în Statele Unite și în Anglia, și pe Aleksandr Semionovici Feklisov, care l-a preluat pe Fuchs în Anglia, din 1947 până în 1950.

Călătoriile încununate de succes ale lui Vasilevski în Danemarca, Elveția și Italia au coincis cu începutul Războiului Rece. Beria l-a răsplătit cu un apartament elegant și 1000 de dolari, sumă considerabilă la acea dată – pentru cheltuielile făcute în străinătate. După ce reactorul nostru a fost pus în funcțiune în 1946, Beria ne-a ordonat să întrerupem toate legăturile cu contactele noastre din cadrul Proiectului Manhattan. FBI-ul era pe cale să descopere pe unii dintre agenții noștri. Beria a spus că va trebui să ne gândim cum îi vom putea folosi pe Oppenheimer, Fermi, Szilard și pe alții din preajma lor în campania pașnică împotriva înarmării nucleare. Dezarmarea și imposibilitatea de a se impune șantajul nuclear vor lipsi Statele Unite de un mare avantaj. Am început o campanie politică la nivelul întregului glob împotriva înarmării nucleare, care a continuat până când am efectuat prima explozie cu bomba atomică, în 1949. Scopul nostru era să contracarăm prin mijloace politice creșterea puterii militare a Americii înainte ca Uniunea Sovietică să aibă și ea bomba atomică. Beria ne-a avertizat să nu-i compromitem pe oamenii de știință occidentali, ci să profităm de influența lor politică.

Prin intermediul lui Fuchs, Fermi, Oppenheimer și Szilard le-am sugerat ideea să se opună bombei cu hidrogen. Credeau cu adevărat în convingerile lor și nu-și dădeau seama că erau manipulați

de noi. Începuseră ca antifascişti şi deveniseră avocaţi politici ai Uniunii Sovietice.

Directiva lui Beria era motivată de informaţiile primite de la Fuchs, pe parcursul anului 1946, în care se spunea că existau neînţelegeri serioase între fizicienii americani de frunte în legătură cu construirea bombei cu hidrogen. În aprilie 1946, Fermi a obiectat împotriva construirii superbombei, iar Oppenheimer era mai degrabă nedecis. Dubiile lor au fost contracarate de colegul lor fizician Edward Teller. Fuchs, care s-a întors în Anglia în 1946 şi a refuzat oferta lui Oppenheimer de a lucra cu el la Institutul pentru Studii Avansate din Princeton, a continuat să ne furnizeze informaţii valoroase. Din toamna anului 1947 până în mai 1949, Fuchs i-a dat colonelului Feklisov, ofiţerul care răspundea de el, principalele date teoretice pentru realizarea unei bombe cu hidrogen şi proiectele iniţiale ale acesteia, la stadiul la care se ajunsese în America şi în Anglia în 1948.

Deosebit de valoroase pentru noi au fost informaţiile lui Fuchs cu privire la rezultatele testelor nucleare efectuate în atolul Eniwetok cu bombe cu uraniu şi cu plutoniu. Fuchs s-a întâlnit de şase ori cu Feklisov, de regulă la fiecare trei sau patru luni, la Londra. În pregătirea acestor întâlniri, Feklisov era asistat de trei ofiţeri cu experienţă care verificau să nu fie urmăriţi. Fiecare întâlnire era pregătită cu grijă şi, de regulă, nu dura mai mult de patruzeci de minute. Întâlnirile lui Fuchs cu Feklisov nu au fost depistate de contraspionajul englez. Numai după ce Fuchs a devenit suspect şi a mărturisit el însuşi că ar putea fi un risc pentru securitatea reţelei, atunci când tatăl său a fost numit profesor de teologie la Universitatea din Leipzig în Germania Răsăriteană, a fost acuzat că a transmis informaţii secrete Uniunii Sovietice. În 1950, când a fost arestat, actul lui de acuzare menţiona numai o singură întâlnire, în 1947, şi aceea bazată doar pe mărturia lui[1]. Informaţiile pe care ni le-a dat Fuchs în 1948 au coincis cu rapoartele lui Maclean, de la Washington, în legătură cu potenţialul nuclear limitat al Americii, insuficient pentru un război total şi de lungă durată. Maclean devenise secretar unu şi lucra ca şef al cancelariei la Ambasada britanică în 1944.

Privind acum în urmă, s-ar putea spune că în toate echipele de oameni de ştiinţă, atât din Uniunea Sovietică, cât şi din Statele

---

[1] În 1941 FBI a notificat contraspionajului britanic (MI-5) că Fuchs era suspect.

Unite, au existat personaje cu motivaţie politică – Kurceatov în Uniunea Sovietică, Edward Teller în America. Kurceatov a avut întotdeauna în minte în primul rând interesele statului. Era mai puţin încăpăţânat şi mai puţin independent decât oameni ca Ioffe sau Kapiţa. Beria, Pervuhin şi Stalin şi-au dat imediat seama că era altfel decât savanţii din vechea generaţie. Au înţeles că era tânăr, ambiţios şi pe deplin pregătit să subordoneze tradiţiile academice intereselor statului. Când guvernul a vrut să urgenteze testarea primei noastre bombe atomice în 1946, Kurceatov a fost de acord să copieze proiectul american. În acelaşi timp, au continuat şi lucrările la proiectul sovietic al bombei, care a fost detonată în 1951. În Statele Unite, un rol similar a fost asumat de Edward Teller, atunci când a fost însărcinat cu proiectul bombei cu hidrogen.

Oppenheimer îmi amintea foarte multe de savanţii noştri clasici care încercau să-şi menţină propria identitate, propria lume şi totala lor independenţă interioară. Era vorba de o independenţă cu totul specială şi de o iluzie, pentru că atât Kurceatov, cât şi Oppenheimer erau destinaţi să fie nu numai oameni de ştiinţă, ci şi directori ai unor uriaşe proiecte guvernamentale. Conflictul era inevitabil. Nu putem să-i judecăm, pentru că bomba a marcat deschiderea unei noi ere în ştiinţă: era pentru prima oară în istorie când oamenii de ştiinţă erau solicitaţi să acţioneze ca oameni de stat. La început, nici Oppenheimer, nici Kurceatov nu au fost înconjuraţi de birocraţiile ştiinţifice care au apărut mai târziu, în anii '50. În anii '40, nici un guvern nu era în situaţia de a putea controla şi influenţa progresul ştiinţific, pentru că nu exista altă modalitate de a progresa decât cu ajutorul unui grup de genii, cu ale căror capricii şi exigenţe guvernele trebuiau să se împace. În zilele noastre nici o nouă evoluţie din ştiinţă nu poate fi comparată cu descoperirea energiei atomice în anii '40.

*

Spionajul atomic era pentru noi aproape la fel de important în sferele politice şi diplomatice, ca şi în cele militare. Când Fuchs ne-a transmis proiectul nepublicat al bombei, ne-a furnizat şi datele esenţiale în legătură cu producţia de uraniu 235. Fuchs ne-a spus că producţia americană era de o sută de kilograme de U-235 pe lună şi douăzeci de kilograme de plutoniu pe lună. Era o informaţie de cea mai mare importanţă, pentru că pe baza ei puteam calcula numărul de bombe atomice pe care le posedau americanii. În felul acesta am putut stabili că americanii nu erau pregătiţi pentru un război nuclear

cu noi la sfârşitul anilor '40, şi nici chiar în anii '50.

Această informaţie ar putea fi comparată cu informaţia colonelului Oleg Penkovski, oferită americanilor la începutul anilor '60, cu privire la rachetele balistice intercontinentale ale URSS[1]. Tot aşa după cum Fuchs ne-a dat posibilitatea să stabilim că Statele Unite nu erau gata pentru un război nuclear împotriva Uniunii Sovietice, Penkovski a transmis americanilor că Hruşciov nu era pregătit pentru un război nuclear împotriva Statelor Unite.

Când a început Războiul Rece, Stalin a urmat o politică dură de confruntare cu Statele Unite. Ştia că nu trebuie să se teamă de primejdia unui război nuclear din partea americanilor, cel puţin până la sfârşitul anilor '40. Estimasem că abia în 1955, stocurile de arme nucleare americane şi britanice ar fi fost suficiente pentru a distruge Uniunea Sovietică.

Această informaţie a contribuit la asigurarea victoriei comuniştilor în războiul civil din China, din anii 1947-1948. Eram conştienţi de faptul că preşedintele Harry Truman se gândea serios să facă uz de arma nucleară pentru a împiedica victoria comunismului în China. Atunci Stalin a iniţiat criza Berlinului, instituind în 1948 blocada împotriva sectoarelor aflate sub control occidentalilor. Presa occidentală arăta că Truman şi Clement Attlee, primul ministru al Angliei, erau gata să utilizeze armele nucleare pentru a împiedica, cu orice preţ, căderea Berlinului în mâinile comuniştilor, dar ştiau că americanii nu au suficiente arme nucleare ca să facă faţă şi în China şi la Berlin. Guvernul american a supraestimat puterea noastră din Berlin şi a ratat ocazia de a folosi ameninţarea nucleară pentru a-i sprijini pe naţionaliştii chinezi.

Stalin a provocat în mod deliberat criza Berlinului pentru a distrage atenţia de la lupta crucială pentru putere din China. În 1951, când discutam planurile de operaţiuni militare împotriva bazelor americane, Molotov mi-a spus că poziţia noastră de la Berlin i-a ajutat pe comuniştii chinezi. Pentru Stalin, victoria comuniştilor chinezi venea în sprijinul politicii sale de confruntare cu America. Era preocupat de ideea unei axe chino-sovietice împotriva lumii occidentale. Stalin îl socotea pe Mao Tse-tung drept un partener mai tânăr. Îmi amintesc că atunci când Mao a venit la Moscova, în 1950, Stalin l-a tratat cu respect, dar cu respectul cuvenit unui tânăr partener.

---

[1] Penkovski a fost ofiţerul sovietic cu cel mai înalt grad care a colaborat cu Occidentul în perioada Războiului Rece.

În august 1949, Uniunea Sovietică a realizat prima explozie a unui dispozitiv atomic. Evenimentul, pentru care lucrasem zece ani, nu a fost anunțat în presa sovietică. Din acest motiv, când mijloacele de comunicare în masă din America au anunțat explozia din 23 septembrie, Stalin şi sistemul de securitate sovietic au fost foarte şocați. Reacția sovietică imediată a fost că în echipa noastră se infiltrase un agent american. Dar, o săptămână mai târziu, oamenii noştri de ştiință ne-au spus că exploziile nucleare din atmosferă pot fi detectate uşor de avioanele care iau mostre de aer din preajma frontierelor sovietice. Această explicație ştiințifică ne-a scăpat de preocuparea de a demonstra că printre noi nu se afla nici un agent infiltrat.

Kurceatov şi Beria au fost răsplătiți de guvern pentru contribuțiile lor excepționale şi pentru serviciile aduse în întărirea puterii țării noastre. Au primit medalii, recompense băneşti şi certificate care le-au garantat statutul de cetățeni de onoare pentru toată viața. Tuturor celor care lucraseră la proiect li s-a acordat dreptul de a călători liber, li s-au dat vile, copiii lor au primit dreptul de a intra în institutele de învățământ superior fără examen de admitere[1].

În evaluarea tuturor materialelor care au fost prelucrate de Departamentul S, trebuie să ținem cont de părerea academicianului Iuri Hariton şi a academicianului Anatoli P. Aleksandrov, preşedintele Academiei de Ştiințe, care au spus că, fără îndoială, Kurceatov (1903-1960) a fost un geniu ce nu a făcut greşeli majore în proiectarea primei noastre bombe atomice. Au făcut aceste aprecieri cu ocazia aniversării a optzeci şi cinci de ani de la naşterea lui Kurceatov, în 1988. Au arătat că acesta, având la dispoziție numai câteva micrograme de plutoniu produs artificial, a avut totuşi curajul să propună construirea imediată a unor facilități majore pentru rafinarea plutoniului. Bomba sovietică a fost construită în decurs de trei ani. Fără contribuția serviciului de spionaj, nu ar fi existat bomba sovietică atât de curând. Pentru mine, Kurceatov rămâne un geniu, Oppenheimer al ruşilor, dar nu un titan al ştiinței ca Bohr sau Fermi. A fost ajutat în mod considerabil de informațiile pe care i le-am furnizat şi eforturile lui n-ar fi dus la nici un rezultat dacă n-ar fi existat talentul lui Beria care să ne mobilizeze resursele.

Prin 1957 sau 1958, Niels Bohr a vizitat Universitatea din Moscova pentru a participa la serbările studențeşti legate de Ziua

---

[1] Copiii agenților secreți care lucrau în străinătate erau, de asemenea, primiți în universități fără examen de admitere. În 1960, Hruşciov a anulat dreptul de călătorie pentru oamenii de ştiință.

Fizicianului, iar KGB-ul a sugerat ca Terleţki, pe atunci profesor plin la universitate şi membru corespondent al Academiei de Ştiinţe, să nu se întâlnească cu Bohr, care se pare că nu l-a recunoscut. Eu eram arestat, iar Vasilevski fusese dat afară din partid pentru „activităţi antipartinice trădătoare la Paris şi în Mexic“. Nu se dorea să i se amintească lui Bohr de legăturile lui din trecut cu spionajul sovietic.

Vasilevski fusese suficient de înţelept ca să prevadă că legăturile lui Bruno Pontecorvo cu spionajul sovietic vor fi descoperite. S-a întâlnit de mai multe ori cu el în Italia şi în Elveţia pe parcursul anului 1946 şi i-a aranjat ruta pe care să fugă în Uniunea Sovietică şi la care a recurs în 1950, după ce Fuchs a fost arestat şi judecat. Fuga lui Pontecorvo a fost un succes major pentru spionajul sovietic care a împiedicat FBI-ul şi serviciul MI-5 să descopere celelalte surse ale spionajului nostru atomic. Acesta a fost, de fapt, motivul pentru care Pontecorvo a trebuit să părăsească Occidentul[1].

În Uniunea Sovietică, Pontecorvo a făcut cercetări nucleare la Dubna, în cadrul Institutului Internaţional de fizică nucleară al ţărilor socialiste. Am auzit că a scris o admirabilă autobiografie, publicată în Italia, în care vorbeşte despre colaborarea lui cu Fermi, fără a pomeni însă de contactele lui cu spionajul sovietic.

Deşi Vasilevski era în dizgraţie de şapte ani, între 1953 şi 1960, în anii '60 şi '70 şi-a menţinut relaţiile cu Pontecorvo, luând deseori dejunul cu el la restaurantul Uniunii Scriitorilor de pe strada Herzen. În 1968, după ce am fost eliberat din închisoare, Vasilevski mi-a propus şi mie să iau o dată masa cu Pontecorvo, însă, întrucât restaurantul era strict supravegheat de KGB şi aceştia aveau obiecţii în privinţa legăturilor lui Vasilevski cu Pontecorvo, am preferat să nu accept.

Am devenit apoi membru al Asociaţiei Scriitorilor Profesionişti şi am luat masa împreună cu Vasilevski şi cu Ramon Mercader, asasinul lui Troţki, la restaurantul Uniunii Scriitorilor.

---

[1] În 1949 un prieten comunist al lui Pontecorvo, care o rupsese cu partidul, l-a denunţat pe Pontecorvo autorităţilor americane, oferind descrierea completă a activităţilor şi legăturilor acestuia. Nu s-a luat nici o măsură. Informaţia a fost însă transmisă autorităţilor britanice (Pontecorvo lucra pe atunci la Harwell), dar nici aici nu s-a întâmplat nimic. În vara anului 1950, Pontecorvo şi familia sa au plecat în Europa în vacanţă, iar în septembrie 1950 s-au dus în Finlanda, chipurile tot pentru a-şi petrece vacanţa. Acolo au dispărut. La 1 martie 1965, Pontecorvo a publicat un articol în *Pravda* şi câteva zile mai târziu a ţinut o conferinţă de presă. Pontecorvo a spus că a lucrat la proiecte atomice de natură nemilitară şi a lăudat Uniunea Sovietică pentru politica ei de pace. A murit la Dubna, centrul de cercetări nucleare de lângă Moscova, în 1993.

Am insistat ca Ramon să nu poarte medalia de Erou al Uniunii Sovietice pe sacou, pentru că nu voiam să atrag atenția nimănui asupra întâlnirii noastre. Dar lui Vasilevski şi lui Mercader le plăcea să se distreze scandalizând autoritățile. Până în ultimele sale zile de viață, a trimis scrisori la Comitetul Central, prezentând neajunsurile din munca generalului Aleksandr Saharovski, pe atunci director al Primului Directorat din KGB.

*

Julius şi Ethel Rosenberg au fost recrutați de Gaik Ovakimian, rezidentul nostru de la New York, în 1938. Nostim este că soții Rosenberg sunt caracterizați în serviciile americane de contrainformații drept figuri-cheie în transmiterea secretelor atomice către Uniunea Sovietică când, în realitate, au jucat un rol minor. Erau cu totul separați de rețelele majore care culegeau informații despre bomba atomică. Rezidentura din New York a fost condusă între 1943 şi 1945 de Leonid Kvasnikov, care a lucrat împreună cu Iațkov şi cu Semionov. În vara anului 1945, cu puțin timp înainte de prima explozie nucleară experimentală, David Greenglass, cu numele conspirativ de Calibru, fratele lui Ethel Rosenberg, a pregătit un raport. Greenglas era sergent în armată şi lucra la Los Alamos, la un atelier de piese de schimb pentru teste. Curierul care trebuia să preia materialul de la el nu a putut să vină şi atunci Iațkov, nerăbdător să vadă materialul ajuns la Moscova şi fiind autorizat şi de centru, l-a desemnat pe Harry Gold, curierul lui Klaus Fuchs, să-l înlocuiască. Gold s-a întâlnit cu Fuchs la Santa Fé şi după aceea s-a dus la Albuquerque să ia raportul de la Greenglas. Centrul încălcase prima regulă: nici un agent sau curier al unei celule nu are voie să aibă contacte sau să cunoască membrii altui grup. În 1950, când Gold a fost arestat în urma descoperirii lui Fuchs, l-a identificat pe Greenglas care i-a incriminat pe soții Rosenberg.

Am aflat pentru prima oară de arestarea lui Julius şi a lui Ethel Rosenberg în 1950, dintr-un raport TASS. Nu am fost deosebit de îngrijorat. Poate să pară ciudată această afirmație, însă trebuie să ținem seama de faptul că răspunsesem de mii de luptători aflați în spatele liniilor germane în timpul războiului şi aveam sute de agenți în Statele Unite, fără să mai vorbim de agenții secreți, de surse şi de informatori. Ca director al Departamentului S, îmi cunoşteam personalul, însă numai sursele cele mai importante. Soții Rosenberg nu erau o sursă de informație importantă sau semnificativă. Mi-a trecut prin minte că s-ar fi putut să fie legați de operațiunile noastre

de spionaj, dar nu erau nişte pioni importanţi în reţelele mele de spionaj atomic. Am considerat că întreaga afacere este o chestiune de rutină.

În vara următoare, am fost uimit când generalul Serghei Savcenko, pe atunci adjunct al Directorului de Spionaj extern, a venit să mă vadă şi arăta foarte îngrijorat. Savcenko mi-a spus că noul ministru al securităţii statului, Semion Ignatiev, care a preluat funcţia după arestarea lui Abakumov, în iulie 1951, a ordonat ca toate materialele referitoare la eşecurile noastre în operaţiunile din Statele Unite şi din Marea Britanie să fie predate unei comisii speciale numite de Comitetul Central al PCUS. Savcenko mi-a spus că se temea de o posibilă acuzaţie de neglijenţă în serviciu, ca urmare a arestării lui Gold, Greenglas, Morton Sobell[1] şi a soţilor Rosenberg.

Îl cunoşteam pe Savcenko din 1920[2]. Fusese preşedintele adjunct al Comitetului pentru informaţii înainte de a deveni adjunct al Directoratului Extern. El personal confirma toate operaţiunile de spionaj din Statele Unite şi din Marea Britanie, dar acum mi-a spus că nu era sigur cu privire la concluziile lui în legătură cu cazurile din America, pentru că acestea conduceau la operaţiuni de spionaj efectuate înainte şi în timpul celui de-al doilea război mondial. Anatoli Gorski (sau Gromov, cum era cunoscut în Statele Unite), împreună cu Vasilevski, Vasili Zarubin şi Elisaveta Zarubina – care conduceau cu toţii reţeaua americană – fuseseră înlăturaţi din serviciile de spionaj de noile epurări. Grigori Heifeţ era în închisoare, după ce fusese arestat în 1948 şi acuzat că ar fi luat parte la o conspiraţie sionistă. Nu aveam la cine să apelăm pentru a prezenta dosarele în faţa comisiei. Zarubin, care fusese concediat în 1946, la vârsta de patruzeci şi şase de ani cu gradul de general, l-a făcut pe Savcenko fiu de târfă şi n-a vrut să stea de vorbă cu el, insistând că va discuta numai cu un membru al Comitetului Central. Iaţkov şi Viktor Sokolov, de la secţia America a Directoratului Extern, păreau a fi singurii ofiţeri care ar fi putut face o evaluare a daunelor reale provocate de arestări, dar erau părţi interesate.

Savcenko şi cu mine am fost convocaţi la Comitetul Central pentru a stabili cine se făcuse vinovat de telegrama fatală care i-a

[1] Morton Sobell, prieten de colegiu cu Julius Rosenberg şi membru al grupului său, a fost acuzat de conspiraţie şi spionaj şi condamnat la treizeci de ani de închisoare.

[2] Savcenko era pe atunci şeful departamentului operaţional al trupelor de frontieră de la graniţa cu Moldova şi România, iar Sudoplatov a lucrat împreună cu el la mai multe cazuri.

permis lui Harry Gold să se întâlnească cu David Greenglass la Albuquerque.

Rezultatele acestei anchete au apărut într-un raport pentru Comisia specială, pregătit de Savcenko şi de alţi lucrători de la secţia America. Se spunea că nereuşitele s-au datorat erorilor comise de Semion Semionov, cel care îl recrutase pe Harry Gold. Soţii Rosenberg, Sobell şi Gold, se spunea în raport, nu au fost instruiţi corect de Semionov în privinţa felului în care trebuie să se întâlnească şi să ţină legătura în scris. Semionov a plecat de la New York şi s-a întors la Moscova în 1944. Documentul prezentat în faţa Comitetului Central ascundea faptul că întâlnirea dintre Greenglass şi Harry Gold a fost autorizată printr-un mesaj special de la Centru. În raport se recomanda ca Semionov şi Ovakimian, şeful Biroului American în momentul în care fusese trimisă permisiunea fatală, să fie demişi din funcţie. Am obiectat foarte tare, pentru că Semionov era un profesionist excelent, cel care construise reţeaua de spionaj tehnologic din Statele Unite. Nu s-a ţinut seama de obiecţiile mele şi Semionov a fost data afară. Ovakimian a fost retrogradat. Centrul fusese acela care încălcase regulile meseriei, însă Semionov a fost scos ţap ispăşitor, pentru că era evreu. Toţi cei care nu am fost de acord cu acest verdict am contribuit cu bani pentru a-l ajuta pe Semionov până când şi-a găsit un loc de muncă la Institutul de Informaţii tehnice, în calitate de translator.

În anul următor, a izbucnit un alt scandal. Am fost convocat la Comitetul Central, să mă prezint în faţa asistentului lui Malenkov, Kiselov. Spre surprinderea mea, l-am găsit pe Savcenko la el în birou. Kiselov a fost grosolan şi a repetat acuzaţii similare cu cele pe care le mai auzisem şi înainte, în 1938 şi în 1939, când începuseră epurările.

— Comitetul Central a dat în vileag încercările de înşelătorie ale lucrătorilor din MGB (Ministerul Securităţii Statului). În ce măsură au fost implicaţi soţii Rosenberg în obţinerea secretelor atomice? m-a întrebat el.

Kiselov a spus că la Comitetul Central se primise o scrisoare anonimă de la un ofiţer al MGB în care se spunea că raportul prezentat în faţa comisiei speciale conţinea o încercare criminală de a minimaliza rolul familiei Rosenberg în operaţiunile de spionaj. Scrisoare susţinea că soţii Rosenberg furnizaseră informaţii valoroase până în 1950.

Savcenko a obiectat vehement. A spus că operaţiunile de

spionaj atomic din Statele Unite au fost blocate în mod efectiv la sfârşitul anului 1946 şi ne-am bizuit după aceea numai pe sursele noastre din Marea Britanie. Kiselov m-a acuzat că nu am prezentat comisiei speciale importanţa contactelor lui Rosenberg cu Harry Gold. I-am răspuns că prioritatea noastră era să concentrăm toate sursele şi toţi agenţii asupra penetrării proiectului de la Los Alamos. Validitatea şi valoarea surselor variau foarte mult. Implicarea soţilor Rosenberg în spionajul atomic a fost rezultatul eforturilor noastre de a utiliza orice posibilă sursă de informaţii, dar cei doi soţi nu au reprezentat niciodată o sursă importantă. Erau doi oameni naivi, foarte dornici să coopereze cu noi, care nu ne furnizau nici un fel de secrete valoroase. Am spus că nu ştiam să-i fi furnizat informaţii tehnice de mare valoare lui Semionov. Erau spioni recrutaţi de Ovakimian, care lucrau pentru noi datorită motivaţiilor lor ideologice. Contribuţia lor la spionajul atomic fusese minoră.

Kiselov a spus că va transmite răspunsurile mele şi ale lui Savcenko lui Malenkov, care va transmite Comisiei de Control a partidului să stabilească cine a fost vinovat de neglijenţa criminală în conducerea operaţiunii de spionaj eşuate. Nu era nevoie de nici un fel de ţap ispăşitor, pentru că soţii Rosenberg se purtaseră ca nişte eroi şi nu-şi recunoscuseră vinovăţia. Era clar, de la bun început, că problema luase o întorsătură politică, în totală disproporţie cu rolul efectiv al spionilor. Mai important decât activităţile lor de spionaj era faptul că soţii Rosenberg slujiseră drept simbol al sprijinirii comunismului şi a Uniunii Sovietice. Curajul lor a servit cauzei noastre, pentru că au devenit centrul unei propagande comuniste mondiale.

Faptul că soţii Rosenberg au fost arestaţi prompt după ce Greenglass a mărturisit, arată că FBI-ul nu avea intenţii serioase să descopere toată reţeaua Rosenberg. FBI acţiona la fel ca NKVD-ul, îndeplinind nişte ordine politice, fără să abordeze cazul în mod profesionist, ceea ce ar fi însemnat o supraveghere continuă a soţilor Rosenberg pentru a se identifica persoana care îi controla şi amploarea rolului jucat de ei în operaţiunile spionajului sovietic din America. Graba cu care a acţionat FBI-ul a împiedicat descoperirea agentului nostru secret William Fisher (colonelul Rudolf Abel), care a intrat în Statele Unite în 1948 şi a fost arestat abia în 1958. Numele conspirativ al Helenei Sobell, soţia lui Morton Sobell, membru al grupului Rosenberg, a fost descoperit în portofelul lui Fisher în momentul arestării acestuia. M-a uimit faptul că atât NKVD-ul, cât

şi FBI-ul, în cazuri politice precum cel al soţilor Rosenberg, se bazau numai pe mărturisirile acuzaţilor. Am fost fascinat de-a dreptul când am citit în pledoaria apărării soţilor Rosenberg plângerea că Gold şi Greenglass fuseseră instruiţi de FBI să facă dezvăluirile înainte să fie aduşi în faţa tribunalului. Mie mi se părea ceva firesc. FBI-ul nu-şi îndeplinea misiunea principală de a dezvălui adevăratul rol al familiei Rosenberg în furnizarea informaţiilor tehnice pentru Uniunea Sovietică. Presupusele diagrame ale lui Greenglass au rămas un episod vag în activitatea care a continuat încă şase ani. Contribuţiile lui Greenglass erau minime şi nu a mai fost folosit după contactul cu Harry Gold.

Soţii Rosenberg au fost victime ale Războiului Rece. Ambele părţi au făcut tot ce au putut pentru ca să exploateze la maximum implicaţiile politice ale procesului. În momentul culminant al aşa-zisei conspiraţii sioniste din 1952 şi 1953, noi am pretins că procesul soţilor Rosenberg dovedea că Statele Unite duceau o politică antisemită constantă. În acelaşi timp, propaganda sovietică a insistat susţinând că efortul nostru de a dezvălui conspiraţia sionistă nu avea nici o legătură cu antisemitismul, când, în realitate, în Uniunea Sovietică era în plină desfăşurare o puternică şi radicală campanie antisemită. În Statele Unite, procesul Rosenberg a aţâţat antisemitismul. Scriitorul Howard Fast l-a dezvăluit în piesele şi nuvelele sale, care au fost imediat traduse şi publicate în Uniunea Sovietică. Cazul Rosenberg a devenit o cauză majoră a mişcării pentru pace.

*

În Statele Unite erau patru reţele de agenţi în timpul războiului. Trei dintre ele operau de la oficiul consular din San Francisco, de la Ambasada sovietică de la Washington şi de la AMTORG, reprezentanţa comericală din New York. Cea de-a patra reţea era condusă de şeful agenţilor noştri secreţi, Isak Ahmerov, care era căsătorit cu nepoata liderului comuniştilor americani Earl Browder. Ahmerov era ofiţerul care controla activitatea lui Iakov Golos, principalul organizator al acţiunilor de spionaj prin intermediul Partidului comunist american[1]. În plus, mai era şi reţeaua lui Vasilevski, condusă din Mexic.

Îmi amintesc că fuga lui Igor Guzenko, funcţionar la cifru, care fugise în septembrie 1945 în Canada, a avut repercusiuni foarte serioase. A dat serviciilor de contraspionaj americane şi canadiene

---

[1] A murit în America, în 1943, de moarte naturală.

indicații cu privire la rețelele noastre de agenți din Statele Unite și din Canada, din timpul războiului. Lucru încă și mai important, le-a dezvăluit lista celor mai importanți oameni de știință pe care intenționam să-i contactăm. Nu erau agenții noștri, dar le dădusem nume conspirative ca posibile surse de informație în cadrul proiectului atomic. Nu era ușor pentru FBI să folosească dezvăluirile lui Guzenko și mai târziu ale Elizabetei Bentley, agentă NKVD, pentru a penetra și a distruge rețelele noastre de agenți[1]. Fiecare din urmele dezvăluite în notițele lui Guzenko trebuiau verificate, oricât ar fi fost de obscure. Asta însemna ani de muncă plină de răbdare. În momentul în care aceste dezvăluiri au început să dea roade pentru FBI, dobândisem deja informațiile de care aveam nevoie ca să construim bomba. FBI-ul susține că i-a descoperit pe Harry Gold, Alan Nunn May[2], și pe Klaus Fuchs datorită dezvăluirilor făcute de Guzenko și descifrând cablogramele codificate interceptate.

Nu cred că descifratorii americani de coduri au jucat rolul decisiv în dezvăluirea efortului nostru de spionaj. În decembrie 1941, agentul nostru din Berlin a raportat că nemții puseseră mâna pe cartea noastră de coduri la Petsamo, în Norvegia și încercau să descifreze cablogramele noastre. Evident, am schimbat imediat codurile[3]. În momentul în care codurile de la Petsamo au ajuns în mâinile americanilor, încetasem să le mai folosim.

Ovakimian ne-a spus în 1944 că are impresia că FBI-ul a reușit să penetreze rețeaua noastră de agenți din America. Când Zarubin a fost rechemat la Moscova în 1944, acuzat în mod fals de asistentul lui că este agent dublu și că lucrează pentru FBI, toate cifrurile codurilor au fost schimbate din nou și s-a introdus un nou sistem. FBI-ul nu a discutat niciodată în public sursele și metodele folosite. Cu toate acestea, fostul agent FBI, Robert Lamphere, în

---

[1] Elizabeta Terrill Bentley, absolventă de la Vassar, a intrat în partidul comunist în anii '30 și a activat în calitate de curieră pentru NKVD în timpul celui de-al doilea război mondial, la New York și la Washington. În toamna anului 1945, s-a predat FBI-ului și a numit peste optzeci de persoane ca surse și agenți sovietici în OSS, forțele aeriene, Departamentul de război, Comisia pentru producția de război, Administrația economică externă, Departamentul trezoreriei, al agriculturii și al comerțului.

[2] Alan Nunn May, om de știință britanic care a lucrat la proiectul nuclear anglo-canadian. Era membru al rețelei de spionaj a GRU din Canada.

[3] În 1944, OSS a obținut 1500 de pagini dintr-o carte de coduri a NKVD-ului, capturate de finlandezi de la sovietici. Secretarul de stat, Edward Stettinius, l-a îndemnat pe președintele Roosevelt să înapoieze cartea de coduri, iar șeful OSS, generalul William Donovan, ne-a înmânat-o, după ce a făcut o copie.

cartea sa despre războiul serviciilor de spionaj, prezintă o istorie complicată a felului în care FBI-ul a recreat codurile noastre, folosindu-le pe cele vechi ca punct de plecare. S-ar putea să fie adevărat. Nu pot exclude cu totul faptul că descifrarea codurilor ar fi putut să joace un rol important în descoperirea agenților noştri din Statele Unite şi din Canada. Dar avem motive să credem că FBI-ul, dorind să-şi protejeze sursa de informații, a inventat povestea cu descifrarea codurilor.

În 1944 s-a pus problema dacă să dezvăluim codurile noastre şi iugoslavilor trimişi de Tito la şcoala noastră specială. Ovakimian, directorul Secției America din cadrul directoratului de spionaj, a obiectat în prezența mea. Îmi amintesc că a spus:

— Ne-am schimbat radical codurile ca urmare a necazurilor avute în Germania în 1942. De ce să le împărtăşim experiența noastră studenților lui Tito, din moment ce avem toate motivele să-i bănuim că sunt gata să facă un joc dublu, cu noi şi cu spionajul britanic?

Obiecția lui a fost acceptată.

În septembrie 1992, pe când eram la policlinica KGB pentru analize, m-am întâlnit cu colonelul (r) Anatoli Iațkov, care îl condusese pe Harry Gold în anii 1945 şi 1946. Ne-am amintit de controversa în legătură cu telegrama rezidentului sovietic din New York, interceptată de americani şi care, aşa se susținea, se aflase la baza operațiunii de descifrare a codurilor noastre de către aceştia. Americanii pretindeau că din această cablogramă aflaseră de legătura dintre Harry Gold şi Klaus Fuchs.

Iațkov şi Feklisov tot mai cred că FBI a dezvăluit o versiune falsificată a cablogramei de la consulatul nostru din New York către Centru, în care se raporta întâlnirea dintre Gold şi Fuchs, din ianuarie 1945, la locuința surorii lui Fuchs, Kristel. Aşa cum susținea Feklisov, proba împotriva lui Fuchs era o hartă a oraşului Santa Fé, din New Mexico, în apropiere de Los Alamos, pe care era indicat locul de întâlnire dintre Gold şi Fuchs. Harta avea pe ea amprentele lui Fuchs când a fost găsită în apartamentul lui Gold, în timpul percheziției efectuate de FBI.

Din punctul de vedere al unui serviciu de spionaj, faptul că FBI nu a reuşit să depisteze toată rețeaua noastră de spionaj este de neînțeles. Personalul din cadrul Proiectului Manhattan fusese adunat în grabă şi cuprindea şi oameni de ştiință străini. FBI-ul nu a avut timp, pe parcursul celor optsprezece luni cât durase organizarea

Proiectului Manhattan, să stabilească o rețea puternică de contrainformații compusă din informatori din cadrul personalului proiectului. Era un lucru absolut necesar pentru detectarea infiltrărilor. În cazul nostru, selectarea personalului a fost o chestiune mult mai ușoară, pentru că aveam la îndemână toate dosarele lor.

Trebuie să mai luăm în considerare și împrejurările istorice. La începutul războiului, principala preocupare era eliminarea scurgerii de informații către Germania. Teoria mea este că FBI urmărea legăturile cu germanii ale oamenilor de știință de la Los Alamos. Simpatiile prosovietice erau în dosare, dar au început să capete importanță în ochii administrației proiectului abia în stadiul final, în 1945. La sfârșitul lui 1944 s-a dat o directivă de urmărire a simpatizanților comuniști, după ce fuseseră verificați inițial toți cei de stânga de la Laboratorul de Radiații din Berkeley. Deși reușisem să ne infiltrăm în anturajul celor ce lucrau la proiect, plasând oameni de știință în jurul lui Oppenheimer, Fermi și Szilard și avându-l și pe Fuchs, am continuat mai departe să folosim canalul inițial de la Berkeley, datorită legăturilor sale cu Los Alamos. Probabil că FBI a detectat aceste eforturi, dar s-a concentrat în mod special asupra persoanelor de la Laboratorul de Radiații, care jucau un rol mai puțin important. Cea mai reușită penetrare și cel mai valoros canal de informare a apărut în ultima fază, înainte de producerea bombei din 1945. În momentul în care s-au intensificat eforturile contraspionajului american, încetasem legăturile cu agenții noștri. Nici unul din agenții noștri nu a fost prins asupra faptului.

VULCANUL RĂZBOIULUI RECE

Părerea general acceptată este că Războiul Rece a început o dată cu cuvântarea lui Winston Churchill despre „Cortina de fier", de la Fulton, Missouri, din ziua de 6 martie 1946, însă pentru noi confruntările cu aliații occidentali au început atunci când Armata Roșie a eliberat Europa Răsăriteană. Conflictul de interese era evident. Principiul asupra căruia se căzuse de acord cu Roosevelt la Yalta, referitor la alegerile multipartite, era acceptabil pentru noi numai pentru perioada de tranziție de după înfrângerea Germaniei, când era în joc soarta Europei Răsăritene. Îmi amintesc observațiile ministrului nostru de externe, Molotov, și ale lui Beria, care spuneau

că guvernele de coaliție din Europa Răsăriteană nu vor dura mult timp. Mai târziu, la întrunirile Comitetului de informații, pe care în 1947 îl conducea Molotov, aceste declarații ale lui au dobândit o nouă semnificație. Din 1947 până în 1951, Comitetul de informații a fost principalul grup de decizie care aduna toate informațiile venite din străinătate și acționa în conformitate cu ele.

Drumul spre Yalta, oricât ar părea de ciudat, fusese deschis de Pactul Ribbentrop-Molotov. Fără a face apel la așa-zise înalte principii morale pentru târgul încheiat în 1939, trebuie să spunem că atunci s-a văzut clar pentru prima oară că URSS era tratată ca o superputere. După Conferința de la Yalta, Rusia a devenit unul din centrele puterii politice care stabileau viitorul omenirii. Astăzi mulți analiști subliniază similitudinile dintre intențiile lui Hitler și ale lui Stalin de a împărți lumea. Stalin este atacat vehement pentru că a trădat principiile moralei umane semnând pactul cu Hitler. Se trece însă cu vederea faptul că a semnat un tratat secret cu Roosevelt și cu Churchill la Yalta pentru a împărți Europa și apoi alt tratat cu Truman, la Potsdam.

Principiile ideologice nu sunt întotdeauna decisive când este vorba de înțelegeri între superputeri. Aceasta este una din regulile jocului. L-am cunoscut pe ambasadorul Konstantin Oumanski în biroul lui Beria, când s-a întors în decembrie 1941 de la Washington, după atacul japonezilor de la Pearl Harbor. Mi-a spus că, pentru a slăbi opoziția și pentru a-i da lui Roosevelt mai multă libertate să ne acorde ajutor, Harry Hopkins insistase să se dizolve Cominternul și să ne reconciliem cu Biserica Ortodoxă. Aceste recomandări neoficiale ne veneau de la Roosevelt via Hopkins, prietenul lui apropiat și trimisul lui personal în multe misiuni importante, și ele au fost acceptate de Stalin. Se apropia momentul Conferinței de la Yalta și toate aceste cereri trebuiau satisfăcute.

La sfârșitul lui 1944, pentru pregătirea conferinței de la Yalta din februarie 1945, s-a ținut o întrunire a serviciilor de spionaj condusă de Molotov. Scopul acestei întruniri era să se evalueze ce forțe mai avea Germania pentru a continua războiul și să analizeze domeniile viitoarelor tratate de pace cu America și Anglia. Nu am fost informați cu privire la data Conferinței de la Yalta, însă Molotov a spus că întâlnirea la cel mai înalt nivel va avea loc în Crimeea peste două luni.

După această întrunire, Beria m-a numit șef al unei echipe speciale care urma să înființeze un grup însărcinat cu prezentarea de

informații lui Molotov și lui Stalin. Pregătindu-ne pentru ceea ce ne așteptam din partea liderilor Aliaților și a colaboratorilor acestora la Yalta, i-am prezentat portretele psihologice ale membrilor delegației americane. Știam că nici delegația engleză, nici cea americană nu au un program coerent pentru politica postbelică din țările Europei de Răsărit. Nu se ajunsese la o înțelegere între ei și nu exista un program organizat. Nu doreau deocamdată decât să restabilească puterea guvernelor ceh și polonez aflate în exil la Londra.

Rapoartele de la spionajul nostru militar și de la directorat arătau că americanii erau gata pentru un compromis și că o poziție flexibilă din partea noastră va asigura o împărțire corectă a sferelor de influență în Europa postbelică și, probabil, și în întreaga lume. Pentru Aliați, „flexibilitatea“ însemna ca membrilor guvernului polonez în exil să li se dea niște funcții importante în guvernul postbelic. Cererile formulate de Churchill și de Roosevelt la Yalta erau foarte naive, pentru că, din punctul nostru de vedere, compoziția guvernului polonez avea să fie decisă de structurile de putere care vor primi sprijinul Armatei Roșii.

În perioada premergătoare Conferinței de la Yalta, Armata Roșie era angajată în acțiuni de luptă împotriva nemților și eliberase deja o mare parte din Polonia. Întorsătura politică a evenimentelor în favoarea noastră în toate țările din Europa răsăriteană era ușor de prevăzut, mai ales în zonele în care partidele comuniste activau în cadrul comitetelor naționale de salvare, care erau, de fapt, guverne provizorii aflate sub controlul nostru.

Puteam să fim flexibili și să permitem alegeri democratice, pentru că guvernul în exil nu putea stânjeni influența noastră. Beneš, de exemplu, fugise din Cehoslovacia în Anglia cu banii NKVD-ului și era sub mâna noastră. Ludovik Svoboda, care mai târziu a devenit președinte al Cehoslovaciei, era un suporter activ al guvernului sovietic și al Armatei Roșii. Șeful spionajului ceh, colonelul Muravitz, era agent cu normă întreagă la NKVD, recrutat de rezidentul nostru din Londra, Ciceaev. În România, tânărul rege Mihai se bizuia pe trupele comuniste pentru a-l aresta pe generalul Ion Antonescu și pentru a înfăptui lovitura de stat antihitleristă cu ajutorul coaliției antifasciste în care intrase. Situația din Bulgaria ne era foarte favorabilă, datorită prezenței și influenței legendarului Gheorghi M. Dimitrov, fostul președinte al Cominternului. În perioada Conferinței de la Yalta, scoteam în secret uraniu din Munții Rodopi din Bulgaria pentru proiectul nostru atomic.

În 1945 m-am întâlnit cu Averell Harriman, ambasadorul Statelor Unite în Uniunea Sovietică, la Ministerul Afacerilor Externe. I-am fost prezentat drept Pavel Matveev, colaborator din cadrul secretariatului lui Molotov de la Kremlin, care răspundea de pregătirea Conferinței de la Yalta. După prima întâlnire oficială, l-am invitat pe Harriman la dejun la Aragvi, un restaurant vestit pentru bucătăria sa georgiană. Harriman a părut plăcut impresionat şi a acceptat invitația. L-am adus cu mine la dejun şi pe prințul Janusz Radziwill, ca să-mi servească drept translator. A fost prezentat ca patriot polonez care trăia în exil la Moscova, dar pe atunci era, de fapt, agentul nostru[1].

Când Harriman şi Radziwill s-au întâlnit la Aragvi, a fost de fapt o întâlnire între doi vechi prieteni. Harriman avea o uzină chimică, o fabrică de porțelan, două mine de cărbuni, două mine de zinc în Polonia. Lucru încă şi mai important, Radziwill şi Harriman erau coproprietari ai Spulnata Intersuv, o întreprindere metalurgică şi mină de cărbune unde lucrau patruzeci de mii de oameni. Janusz Radziwill era un personaj politic important în Polonia, senator şi preşedinte al Comisiei pentru politică externă din Seim, parlamentul polonez. În anii '30 îl ajutase pe Harriman să achiziționeze acțiuni în industria poloneză, într-o concurență acerbă cu antreprenorii francezi şi belgieni.

Aşa cum am spus şi mai înainte, am fost cu ochii pe Radziwill de la începutul anilor '30. După ce l-am prins în 1939, ca urmare a invadării Poloniei, Beria l-a recrutat pentru a fi folosit ca agent de influențare. Am aranjat atunci să se întoarcă la Berlin, unde, un timp, rezidentura noastră ne-a raportat frecvent despre el. Era văzut la evenimente diplomatice, în compania fostului său partener de vânătoare, Göring, care fusese oaspetele lui Radziwill la moşia acestuia de lângă Vilnius. La sfârşitul lui 1944 sau la începutul lui 1945, am fost chemat la biroul lui Beria şi am fost informat că Radziwill fusese arestat de SMERŞ, contraspionajul militar din Polonia sau din Lituania şi avea să fie transferat la Lubianka în două zile. În acel moment relațiile noastre cu autoritățile poloneze erau

---

[1] Întâlnirile cu Matveev nu sunt incluse în *Jurnalul zilnic* al lui Harriman pe anul 1945, dar prezența locotenent-colonelului NKVD este menționată în memoriul strict secret al lui Harriman asupra discuțiilor sale cu K.I. Novikov, şeful Secției europene doi, din cadrul Ministerului Afacerilor Externe, în ziua de 13 ianuarie 1945. Sudoplatov îşi aminteşte că prima lui întâlnire cu Harriman a avut loc împreună cu Novikov la minister, în ajunul Conferinței de la Yalta.

foarte tensionate. Comitetul provizoriu procomunist de la Lublin s-a autoproclamat guvern al Poloniei contracarând guvernul în exil de la Londra. Eram pregătiţi să-l folosim pe Radziwill în orice mod pentru a-i îmblânzi pe polonezii probritanici. Între timp, autorităţile americane şi britanice făceau cercetări încercând să descopere unde se afla Radziwill. Verificarea de rutină a relaţiilor lui antebelice de către serviciile noastre a scos la iveală relaţiile de afaceri ale lui Radziwill cu Harriman. Auzind aceasta, Beria a ordonat ca Radziwill să fie mutat de la Lubianka, unde petrecuse o lună, într-o casă conspirativă de la marginea Moscovei şi să i se instituie arest la domiciliu. Urma să fie folosit ca intermediar în relaţiile cu Harriman.

La dejunul cu Harriman şi Radziwill, mi-am exprimat toleranţa noastră faţă de catolici, protestanţi şi ortodocşi, chiar şi faţă de cei care colaboraseră cu nemţii în teritoriile ocupate în timpul războiului. Îl primisem personal pe arhiepiscolpul Slipi, devenit ulterior cardinalul Bisericii catolice ucrainene. Deşi colaborase cu germanii, i s-a permis să rămână la Lvov. Însă la un an după Conferinţa de la Yalta, a fost arestat şi exilat într-un lagăr de muncă forţată din ordinul lui Hruşciov. La acel dejun eram pregătit să discut soarta preoţilor ruşi ortodocşi şi să-l asigur pe Harriman că nici un fel de lideri ai Bisericii ortodoxe nu vor fi persecutaţi de guvernul sovietic.

Când am ridicat această chestiune în timpul dejunului, Harriman a spus că recenta întrunire la care fusese ales patriarhul bisericii a produs o impresie favorabilă asupra opiniei publice din America. Asta a fost tot ce am putut rezolva din ordinea mea de zi. Harriman şi-a dat repede seama că Radziwill servea ca intermediar neoficial şi a început să discute cu el posibile investiţii şi afaceri comune în Uniunea Sovietică după război. Nu eram pregătit pentru un asemenea mod de a discuta. Harriman a spus că noi posibilităţi de afaceri aveau să fie un rezultat logic al înfrângerii Germaniei. Îl interesau minele şi căile ferate.

I-am spus că am fost impresionaţi de informaţiile oferite nouă de agenţii americani din Elveţia, care aveau legături cu mişcarea germană clandestină, în particular cu grupul Halder şi cu grupul generalului Ludwig Beck, care încercaseră fără succes să-l răstoarne pe Hitler. Am menţionat faptul că informasem Departamentul de Stat în legătură cu întâlnirile noastre secrete cu finlandezii pentru a ajunge la un tratat de pace şi rolul de mediatori jucat de cei din familia Wallenberg. În cele din urmă, l-am întrebat pe Harriman ce

speră americanii să obţină la Yalta. Scopul meu era să găsesc răspunsuri cu privire la poziţia americanilor faţă de unele probleme delicate cum erau chestiunea viitorului Poloniei, a graniţelor din Europa, a soartei Iugoslaviei, Greciei şi Austriei. Harriman nu era pregătit să discute despre nici una din aceste probleme. Era clar că aştepta instrucţiuni ca să ştie cum să procedeze. Pe Harriman îl interesa să ştie cât timp va mai rămâne Radziwill la Moscova. L-am asigurat că Radziwill este liber să se ducă la Londra, dar că preferă să se ducă direct în Polonia imediat după ce va fi eliberată de nemţi[1].

Harriman era interesat de problemele legate de implicarea capitalului evreiesc. Neoficial, ne-a dat toate asigurările că administraţia americană va sprjini planurile de utilizare a fondurilor evreieşti pentru reconstrucţia zonei Gomel din Bielorusia, care fusese distrusă în totalitate de nemţi şi era una din principalele zone cu aşezări evreieşti din Rusia antebelică.

Am încercat să-i abat atenţia de la investiţii, abordând o chestiune personală. I-am atras atenţia în mod delicat să fie mai atent şi să vadă ce face fiica sa la Moscova, întrucât relaţiile ei cu anumiţi tineri ruşi ar putea să-i provoace necazuri. Moscova era plină de huligani şi de bandiţi în acest ultim an al războiului, dar Harriman nu a reacţionat la avertismentul meu. Era preocupat de asigurarea cantităţilor necesare de caviar şi de vodcă pentru participanţii la Conferinţa de la Yalta. Avertismentul în legătură cu fiica lui era foarte prietenesc. Am subliniat faptul că guvernul nostru „nu va permite în nici un caz acţiuni dubioase din partea vreunei instituţii" împotriva lui Harriman şi a familiei lui şi am adăugat că ambasadorul se bucura de tot respectul liderului nostru. Asta voia să arate că avertismentul nu fusese în nici un caz o ameninţare sau o încercare de şantaj. Scopul nostru era să-i demonstrăm că este mai presus de orice fel de provocări din partea noastră. Îi arătam în felul acesta că puteam discuta orice probleme delicate, atât de natură personală, cât şi diplomatică.

Harriman i-a spus lui Radziwill că Yalta va da undă verde pentru diverse investiţii interesante în Europa Răsăriteană postbelică şi în Uniunea Sovietică. Eu am spus că Radziwill stătea ascuns la Moscova pentru a curma zvonurile după care un prieten al lui Göring ar fi urmat să apară în Suedia sau în Anglia în calitate de curier cu propuneri de pace din partea lui Hitler. Radziwill nu numai că a

[1] Radziwill a fost ţinut împreună cu soţia sa în arest la domiciliu până când, în 1947, i s-a permis să părăsească Uniunea Sovietică.

tradus cuvintele mele, dar m-a şi sprijinit, exprimându-şi dorinţa de a reapărea în Europa numai după sfârşitul războiului. Întrucât se presupunea că sunt o importantă persoană oficială din cadrul Consiliului de Miniştri, i-am oferit lui Harriman cadou un serviciu de ceai, dar din partea guvernului nostru.

Discuţia mea cu Harriman la restaurantul Aragvi şi apoi, la Hotelul Sovetkaia au fost înregistrate. Am ascultat apoi înregistrările ca să sesizăm elemente particulare, necesare pentru întocmirea caracterizărilor psihologice ale delegaţilor americani, care erau mai importante pentru Stalin decât informaţiile oferite de spionaj. De aici a ştiut că înţelegerile şi relaţiile personale pe care le va stabili cu Roosevelt şi cu Churchill la conferinţă vor fi decisive. Aceste relaţii personale vor determina toate documentele şi înţelegerile oficiale.

În noiembrie 1945, în timp ce Stalin era în concediu în Crimeea, Harriman a încercat zadarnic să se întâlneacă cu el personal ca să discute planurile de colaborare economică şi politică. Mi s-a spus că s-a dus să se întâlnească cu Molotov şi i-a arătat că este prietenul nostru şi că discutase ani de zile diverse chestiuni foarte delicate cu mai multe oficialităţi sovietice şi cu Stalin personal, însă Molotov a rămas strict oficial în timpul întâlnirii. Era un semnal că accesul lui Harriman la cele mai înalte nivele se încheiase, iar eficienţa lui ca ambasador încetase[1].

*

În vara anului 1941, Harry Hopkins i-a sugerat ambasadorului nostru de la Washington, Oumanski, să stabilească relaţii oarecum confidenţiale. Oumanski mi-a spus că preşedintele Roosevelt îl îndemnase pe Hopkins să-l abordeze. În decembrie 1941, Stalin l-a înlocuit pe Oumanski cu Maksim Litvinov, iar Hopkins a stabilit rapid o relaţie personală apropiată cu el, ajungând chiar să-l facă pe Litvinov să-l viziteze acasă. Litvinov mi-a spus cum stătea pe marginea patului lui Hopkins şi discutau diverse probleme o dată când acesta era bolnav[2]. Oumanski şi Litvinov, cu care m-am întâlnit frecvent la Moscova, au stabilit astfel de relaţii neoficiale şi cu alte persoane din Departamentul de Stat şi de la Casa Albă. Zarubin şi,

---

[1] Harriman a părăsit Moscova în a treia săptămână a lunii ianuarie 1946.

[2] La o întâlnire de la Kremlin, din septembrie 1941, Stalin l-a întrebat pe trimisul special Averell Harriman ce impresie are despre Oumanski. Harriman i-a spus lui Stalin că Oumanski era excesiv de zelos, că vorbea prea mult şi că stârnea la Washington mai mult iritare decât bunăvoinţă. În câteva săptămâni, Stalin l-a trimis la Washington pe Litvinov şi pe Oumanski în Mexic.

mai târziu, înlocuitorul lui, Anatoli Gorski, au dezvoltat aceste legături în perioada alianței noastre din timpul războiului. Gorski, oficial secretar unu la Ambasada sovietică, a fost rezidentul nostru din 1944 până în 1945.

Înainte de orice vizită oficială, lista participanților se prezenta la NKVD (sau NKGB), în acest caz mie. În listă erau descrise toate persoanele, eventualele lor relații și atitudinea față de noi. Materialele pe care le-am primit pentru pregătirea profilurilor psihologice ale membrilor delegației americane de la Yalta conțineau informații asupra personalității lor și indicau dacă erau controlați sau nu de noi, erau agenți ai noștri.

Una dintre personalitățile oficiale cu care stabilisem relații confidențiale era Alger Hiss, membru al delegației americane. Aveam impresia că Hiss acționează din ordinul lui Hopkins. În discuții, Hiss i-a dezvăluit lui Oumanski și apoi lui Litvinov, atitudinile oficiale ale SUA și planurile acestora. Era foarte apropiat de sursele noastre care colaborau cu spionajul sovietic și cu operatorii noștri în activitățile de spionaj din Statele Unite. În cadrul schimburilor de informații confidențiale, se făcuseră referiri la Hiss ca fiind sursa care ne transmisese că americanii erau dispuși să ajungă la o înțelegere în privința Europei.

Pe lista noastră cu profilurile psihologice, Hiss era descris ca persoană care nutrea multă simpatie pentru interesele Uniunii Sovietice și un sprijinitor puternic al colaborării postbelice dintre Uniunea Sovietică și America. Nu exista însă nici o indicație că ar fi fost agent plătit sau controlat, ceea ce aș fi știut și eu.

În iunie 1993 am stat de vorbă cu un fost coleg care lucrase ca rezident al GRU, secția de spionaj a Statului Major sovietic, la New York și la Londra. După cum susținea prietenul meu, Hiss fusese sursă de informații pentru celula de spionaj Silvermaster[1] de la Washington, la începutul și la mijlocul anilor '30. Rețeaua era

---

[1] Nathan Gregory Silvermaster, economist de origine rusă, care a lucrat la Administrația Securității Fermelor, a stabilit o rețea de prieteni din guvern ca să obțină materiale secrete pentru Uniunea Sovietică în timpul celui de-al doilea război mondial. Printre aceștia au fost Lauchlin Currie, consilier la Casa Albă, și Harry Dexter White, asistent al secretarului trezoreriei. În mărturia depusă în fața Comitetului pentru activități anti-americane din 1948, Silvermaster a respins acuzațiile Elizabetei Bentley că ar fi furnizat material pentru Uniunea Sovietică, dar a invocat Amendamentul Cinci atunci când a fost întrebat dacă este comunist. La 13 august 1948, White a recunoscut în fața comitetului că îl cunoștea pe Silvermaster, dar a negat cu putere că ar fi fost comunist, sau că ar fi cunoscut-o pe Bentley. White a murit în urma unui atac de inimă trei zile mai târziu.

alcătuită atât din agenți, cât și din contacte confidențiale, dar nu există nici un fel de documente în acest sens, întrucât nici unul nu s-a angajat oficial, semnând vreun document. Contrar miturilor despre generalul Ian Karlovici Berzin, întemeietorul GRU, înregistrarea documentelor și birocrația care se ocupa de dosarele agenților nu era structurată pe atunci. Abia în anii '40, documentele primite de la agenți au început să fie supuse unei evaluări sistematice. Înainte de aceasta, regula era să se prezinte documentul la Comitetul Central sau lui Stalin, tradus în rusă, fără comentarii. La document se anexa uneori o declarație că sursa era de încredere, dar asta nu atesta veridicitatea documentului. Numele conspirativ al lui Hiss ca sursă de informație era Mars, dar s-ar fi putut ca el nici să nu știe. Probabil că avea legături strânse cu oamenii de la GRU, pentru că atunci când Whittaker Chambers a depus mărturie împotriva lui Hiss, am considerat că aceasta a fost o nereușită a activității de spionaj a GRU în Statele Unite[1].

Dosarele GRU indică faptul că grupul Silvermaster era afectat de disensiuni interne. Contrar regulilor operațiunilor clandestine, membrii grupului se cunoșteau unul pe altul, iar relațiile dintre ei erau încordate.

Din cauza epurărilor severe din rândurile ofițerilor de spionaj în anii 1937-1938, contactele cu grupul Silvermaster au fost temporar întrerupte. Când GRU a încercat să reia contactul cu Hiss în anii '40, după izbucnirea războiului, a preferat să nu se întâlnească cu nici o persoană care cunoștea legăturile lui cu grupul Silvermaster. Ofițerii GRU de la Washington care i-au urmat lui Boris Bîkov (cel

---

[1] Whittaker Chambers, fost spion racolat de spionajul militar sovietic (GRU), în depoziția sa în fața Comitetului pentru activități anti-americane, l-a acuzat pe Hiss, fost funcționar superior în Departamentul de Stat al SUA, că i-ar fi dat documente secrete guvernamentale în anii '30. Hiss s-a prezentat în fața comitetului și a respins acuzația, dar Chambers a reacționat prompt și a dat la iveală microfilme ale documentelor secrete pe care le ascunsese într-un dovleac scobit, la ferma lui din Maryland, pentru a-și sprijini afirmațiile. Pentru că termenul de prescriere pentru presupusele lui activități de spionaj expirase, Hiss a fost acuzat de sperjur. Juriul nu s-a putut pune de acord asupra unui verdict, dar la un al doilea proces, guvernul a produs noi dovezi în efortul de a dovedi că, pentru copierea documentelor secrete, fusese folosită mașina de scris personală a lui Hiss și, la 21 ianuarie 1950, Hiss a fost găsit vinovat de sperjur și condamnat la cinci ani închisoare. După ce a stat închis trei ani și opt luni, a fost eliberat pe cuvânt de onoare și a continuat să-și susțină nevinovăția, pretinzând că documentele împotriva lui au fost falsificate. Noi dovezi ale legăturilor lui Hiss cu spionajul militar sovietic au ieșit la iveală din dosarele poliției secrete ungare, în legătură cu Noel Havilland Field, care lucrase împreună cu Hiss în Departamentul de Stat în anii '30 și fusese coordonat, se pare, de același ofițer sovietic de spionaj.

care condusese grupul Silvermaster) nu ştiau de sciziunile şi disensiunile din interiorul grupului. Când l-au abordat pe Hiss, referindu-se la cooperarea anterioară, acesta le-a întors spatele.

La sfârşitul anilor '40, când a fost acuzat, prin comportamentul lui respecta nişte instrucţiuni pe care se poate să le fi primit în anii 30: să nu recunoască niciodată nimic. Sau poate că a încercat să nu admită nimic deoarece se gândea că poate să dovedească că probele sunt măsluite. Bătrânul meu prieten, acum în vârstă de optzeci şi unu de ani, crede că Hiss a fost ales de Hopkins şi de Roosevelt pentru legături confidenţiale cu diplomaţii sovietici şi ofiţerii de informaţii, ştiindu-se că avea legături cu aceştia şi era prosovietic.

Ofiţerul pensionar de la GRU îşi aminteşte că exista un agent sub controlul nostru care servea drept sursă de informaţie în biroul lui Roosevelt – asistentul lui Roosevelt în chestiunile de spionaj, care era în relaţii proaste cu William Donovan şi cu J. Edgar Hoover, şefii OSS şi, respectiv, FBI. Prietenul meu este ferm convins că Roosevelt şi Hopkins nu priveau cu ochi buni biroul lui Donovan. Dosarele GRU arată că Roosevelt şi-a întemeiat propria reţea neoficială de spionaj în timpul războiului, folosită de el pentru misiuni delicate. Prietenul meu este sigur că Hiss, Hopkins şi Harriman făceau parte din acest grup de încredere.

Poate că tocmai din acest motiv Hiss nu a fost imediat înlăturat de Truman. Sentinţa blândă pe care a primit-o, acuzaţiile incoerente la adresa lui şi atitudinea neutră a administraţiei în acest caz ar putea indica faptul că ştia prea multe lucruri dăunătoare atât pentru prestigiul lui Roosevelt, cât şi al lui Truman. Bătrânul veteran de la GRU crede că FBI a avut mai mult material în legătură cu Hiss decât a fost arătat şi probabil că a existat o înţelegere între Truman şi Hoover ca acuzaţiile să se limiteze numai la sperjur. Aproximativ optzeci la sută din informaţiile referitoare la chestiuni politice vin nu de la agenţi, ci de la contactele confidenţiale. De regulă, aceste contacte sunt depistate de serviciile de contraspionaj, dar este întotdeauna problematic să se dovedească un caz de spionaj. Într-adevăr, politica spionajului sovietic a fost, începând din 1942, de a evita să angajeze în activităţi de spionaj membri ai Partidului comunist din ţara respectivă. Dacă sursa de informaţii era suficient de importantă, primea ordin din partea noastră să declare în mod public că a rupt-o cu Partidul comunist, că a fost dezamăgit de comunism.

Este interesant de urmărit schimbările de atitudine din istoria contactelor între reprezentanții americani și sovietici. Pe tot parcursul războiului, Hopkins și Harriman au întreținut relații personale, neoficiale și relații diplomatice cu liderii sovietici și sunt convins că, făcând aceasta, îndeplineau instrucțiunile lui Roosevelt. Stalin a recurs la diplomația neoficială numai în prima parte a războiului, folosindu-i în acest scop pe Oumanski și pe Litvinov. După ce a stabilit relații directe cu Roosevelt la Teheran, nu a mai avut nevoie de Litvinov, abilul negociator care vorbea curent engleza, franceza și germana. Numirea lui Andrei Gromîko ca ambasador în 1943 a fost un semn clar al stabilirii unei legături personale între Stalin și Roosevelt. Stalin nu mai avea nevoie de un intermediar puternic, așa cum erau Litvinov sau Oumanski. Ulterior, Stalin s-a debarasat de cei care angajaseră contacte personale cu trimișii lui Roosevelt. Aceasta explică de ce a renunțat la Litvinov.

Ultima noastră acțiune în direcția stabilirii unor legături prietenești cu americanii înainte de Yalta a fost gestul de a le dezvălui că interpretul lui Roosevelt era fiul unuia din liderii de la Oberleague, organizație teroristă a rușilor albi. Aceasta s-a întâmplat exact cu două zile înainte de începerea Conferinței de la Yalta.

Descoperirea i-a fost comunicată lui Beria și, din ordinul acestuia, Serghei Kruglov, care era șeful gardienilor sovietici ai Conferinței, l-a informat pe șeful gardienilor americani. Interpretul a fost imediat evacuat din Yalta pe una din navele americane ancorate în apropiere de Crimeea[1].

*

Inițial, sovieticii au intenționat să participe la planul Marshall. Îmi amintesc că m-am întâlnit cu asistentul lui Molotov, Mihail Vetrov, în ajunul plecării lui la Paris împreună cu Molotov, în iunie 1947, pentru a participa la discuțiile referitoare la reconstrucția Europei. Vetrov era un vechi prieten al meu, cu care lucrasem la Riga în 1940. Mi-a spus că primise directiva să coopereze cu Aliații occidentali în vederea implementării Planului Marshall, acordându-se o atenție specială unităților industriale distruse din Ucraina,

---

[1] Sudoplatov oferă următoarea notă finală, personală, în legătură cu Yalta: „Gorbaciov și directorul KGB, Viktor M. Cebrikov, au cerut în 1986, înainte de întâlnirea la vârf cu președintele Reagan de la Reykjavik, dosarele referitoare la pregătirile NKVD pentru Yalta. Am trimis și eu o scrisoare cu amintirile mele în această chestiune și am fost răsplătit cu tratament medical la spitalul KGB, dar nu mi s-a acordat ajutor pentru reabilitare, care a venit abia în 1992".

Bielorusia şi Leningrad.

Apoi, printr-o schimbare bruscă a politicii, am fost chemat să mă întâlnesc cu adjunctul ministrului de externe, Andrei Vîşinski, şi cu Piotr Fedotov, adjunctul acestuia în cadrul Comitetului pentru Informaţii. Vîşinski mi-a explicat că primiseră o telegramă de la un agent cu numele conspirativ de Orfanul, care era Donald Maclean. În calitatea de secretar unu al Ambasadei Britanice din Washington şi ca şef al secretariatului, Maclean avea acces la toate documentele secrete ale ambasadei. Ne-a declarat că scopul Planului Marshall era să asigure dominaţia economică a Americii în Europa. Noua organizare economică internaţională, menită să restaureze productivitatea europeană urma să fie controlată de capitalul american. Sursa raportului lui Maclean era secretarul pentru afaceri externe al Angliei, Ernest Bevin. Acest raport fatal a decis viitoarele deosebiri dramatice între nivelele economice din Europa de Est şi de Vest.

Vîşinski ştia că trebuie să-i prezinte de îndată acest raport lui Stalin. Înainte de a face aceasta, dorea să verifice credibilitatea lui Maclean şi a agenţilor din grupul lui Philby, Burgess, Cairncross şi Blunt. Vîşinski se temea ca nu cumva Aleksandr Orlov, care fugise în Occident, să nu fi fost în legătură cu aceşti agenţi şi să-i fi compromis. Vîşinski mi-a cerut mie şi lui Fedotov să-i spunem în ce măsură Philby, Maclean şi Burgess ar putea fi angajaţi într-un joc dublu.

Eu eram cel care dădusem ordin să se reia contactele cu Philby şi cu Maclean în 1939, după dezertarea lui Orlov. Întrucât semnătura mea figura pe ordinul oficial înregistrat în dosarul lui Maclean, Vîşinski m-a pus într-o situaţie dificilă când m-a întrebat dacă îl consideram de încredere pe Maclean. I-am răspuns că îmi asum întreaga răspundere pentru ordinele pe care le-am semnat, dar că eram la curent cu activitatea lui Maclean numai până în 1939 şi nu-mi mai fusese raportat nimic până în 1942. În acelaşi timp, am adăugat:

— Fiecare sursă de informaţii importantă ar trebui supusă unor verificări şi evaluări regulate, fără nici un fel de excepţie nici pentru Philby, Burgess şi Maclean.

Vîşinski, care era vizibil încordat, s-a simţit uşurat auzind ultima mea remarcă.

— Dar tovarăşul Stalin a ordonat personal NKVD-ului să nu ia urma lui Orlov şi să nu-i persecute familia.

Aceasta l-a convins pe Vîşinski că nu exista nici un motiv

pentru a se ascunde această informaţie de Stalin şi că era nevoie să se facă o nouă verificare a lui Maclean. Dacă informaţia lui Maclean era falsă, Vîşinski se putea spăla pe mâini, acoperindu-se exact cu ordinul lui Stalin ca Orlov să fie lăsat în pace. În plus, i-am spus toate acestea lui Vîşinski în prezenţa lui Fedotov, aşa că îl putea folosi pe acesta ca martor împotriva mea, în cazul în care se dovedea că informaţia lui Maclean era contrafăcută.

Mesajul dezvăluia un punct crucial: Planul Marshall intenţiona să fie un substitut pentru achitarea daunelor de război de către Germania. Era un serios motiv de îngrijorare pentru conducerea sovietică, pentru că la data respectivă, reparaţiile de război erau singura sursă de capital străin pentru refacerea economiei noastre. La Yalta şi la Potsdam se căzuse de acord ca reparaţiile de război ale Germaniei, sub formă de echipamente, maşini industriale, automobile, camioane şi materiale de construcţie să fie trimise regulat în Rusia timp de cinci ani. Erau esenţiale pentru modernizarea industriei noastre chimice şi a industriei constructoare de maşini şi utilaje, iar acţiunile noastre nu trebuiau să fie supuse controlului internaţional. Aceasta însemna că puteam folosi aceste bunuri în orice scop consideram noi că este necesar. Planul Marshall era cu totul altceva, pentru că toate proiectele sale economice urmau să fie sub control american şi internaţional. Strategia aceasta ar fi putut fi interesantă, dacă ar fi însemnat un flux suplimentar faţă de reparaţiile obişnuite primite din Germania şi din Finlanda. Oricum, raportul lui Maclean arăta că americanii şi englezii intenţionau să înlocuiască despăgubirile primite de Uniunea Sovietică şi de ţările est-europene cu un ajutor internaţional, bazat nu pe înţelegeri bilaterale, ci pe controlul internaţional.

Era total inacceptabil pentru noi, pentru că ne-ar fi obstrucţionat politica de consolidare a intereselor noastre în Europa Răsăriteană. Ar fi însemnat ca partidele comuniste, care fuseseră deja înfiinţate în România, Bulgaria, Polonia, Cehoslovacia şi Ungaria, să fie lipsite de pârghiile economice ale puterii. La şase luni după ce planul Marshall a fost respins de Uniunea Sovietică, regimurile multipartide din Europa răsăriteană şi-au încetat existenţa.

Pe baza instrucţiunilor lui Stalin, Vîşinski i-a trimis lui Molotov la Paris un mesaj codificat în care îi prezenta pe scurt raportul lui Maclean. Pe baza informaţiilor lui Maclean, Stalin i-a dat instrucţiuni lui Molotov să obstrucţioneze implementarea Planului Marshall. Acest lucru s-a adus la îndeplinire în mai multe

feluri. Vîşinski a dus tratative personal cu Regele Mihai al României în vederea abdicării acestuia, garantându-i o parte din pensia pe care urma s-o primească în Mexic. În Bulgaria, situaţia era unică. În timpul războiului, m-am întâlnit frecvent cu Gheorghi Dimitrov, şeful Cominternului până în 1943, când fusese dizolvat. Timp de un an fusese director al secţiei internaţionale a Comitetului Central al PCUS. În 1944, când s-a întos în Bulgaria, Dimitrov le-a permis ţarinei şi fiului ei, prinţul moştenitor, să părăsească ţara cu toate bunurile lor personale. Dându-şi seama ce pericol ar fi putut reprezenta monarhiştii emigranţi, Dimitrov a decis să elimine întreaga opoziţie politică. A epurat şi a lichidat toate personajele-cheie din fostul parlament şi din guvernul ţarist al Bulgariei. Ca rezultat al acestei acţiuni, care ar fi considerată astăzi un act de terorism, Dimitorv era singurul lider comunist din Europa de răsărit care nu se confrunta cu existenţa unei organizaţii de emigranţi în Occident. Urmaşii lui Dimitrov au exploatat absenţa unei opoziţii politice timp de peste treizeci de ani. Fostul ministru bulgar al apărării, generalul Ivan Genarov, care a lucrat sub comanda mea în Directoratul Patru, în anii de război, mi-a spus mai târziu, când ne-am întâlnit la Moscova în anii '70, că Bulgaria „este singura ţară socialistă fără disidenţi în Occident, pentru că am învăţat lecţia şi i-am lichidat înainte să apuce să fugă în Vest".

În Cehoslovacia, situaţia era diferită. În 1948, în ajunul momentului crucial al transferului puterii de la Edvard Beneš la Klement Gottwald, pe baza instrucţiunilor lui Molotov, am fost trimis la Praga cu patru sute de oameni din trupele speciale – pe care i-am considerat nenecesari – îmbrăcaţi cu toţii în haine civile. Aceştia au sosit cu avionul pe un câmp de aterizare folosit de comandamentul nostru militar de lângă Praga. Boris Rîbkin, rezidentul nostru de la Praga de la sfârşitul anului 1947, a înfiinţat o reţea clandestină, deghizată sub aparenţa unei companii de export-import de bijuterii de gablonz. Misiunea lui era să folosească noua firmă cehă ca bază de sabotaj pentru operaţiunile din Europa Occidentală şi din Orientul Mijlociu. Aceste bijuterii cehe erau vestite în lumea întreagă, ceea ce a făcut ca lui Rîbkin să-i fie foarte uşor să înfiinţeze companii subsidiare de desfacere în cele mai importante capitale din Europa Occidentală şi în Orientul Mijlociu. Un obiectiv imediat era să se profite de rezistenţa kurzilor împotriva şahului Iranului şi a conducătorilor din Irak, Regele Faisal II şi primul ministru, Nuri Said. Rîbkin a fost ucis la Praga, într-un

accident de automobil, la sfârşitul anului 1947, dar în acel moment organizaţia lui era deja pusă la punct.

Când m-a chemat Molotov la biroul său din Kremlin, m-a trimis la Praga ca să aranjez o întâlnire secretă cu Beneš, în care să-i cer să se retragă cu demnitate şi să predea puterea lui Gottwald, liderul Partidului comunist. Trebuia să fac uz de chitanţa de 10 000 de dolari semnată de secretarul lui Beneš în 1938, bani cu care ajunsese în Marea Britanie şi să-i amintesc de relaţiile lui apropiate, neoficiale, cu Kremlinul. În caz contrar, urma să dezvăluim ajutorul financiar pe care i-l acordasem ca să fugă, precum şi implicarea lui Beneš în lovitura de stat şi în asasinatele comise în Iugoslavia în anii 1938-1940.

Molotov a subliniat că nu eram mandatat să negociez nici un fel de chestiune de politică referitoare la problema cehă, ci trebuia numai să-i transmit foarte clar acest mesaj, lăsându-l pe Beneš să ducă la îndeplinire ceea ce ne propusesem noi. Molotov mi-a repetat instrucţiunile într-o manieră foarte strictă, pironindu-mă cu privirea prin ochelari. I-am răspuns că ar fi mai bine să fie trimis cineva care îl cunoştea personal pe Beneš şi care mai avusese de-a face cu el, căci era vorba de o discuţie foarte delicată. Acest om ar fi fost Zubov, rezidentul nostru de la Praga de dinainte de război, pe care Stalin îl băgase la închisoare pentru că nu realizase în Iugoslavia lovitura de stat sugerată de Beneš. Molotov a spus că va trebui să mă descurc aşa cum voi considera de cuviinţă. Era clar că nu era dispus să-şi asume nici un fel de răspundere pentru felul în care voi opera, pe el îl interesau numai rezultatele. Instrucţiunile mele spuneau să părăsesc Praga la douăsprezece ore după ce voi fi transmis mesajul, fără să aştept răspunsul lui Beneš.

Am sosit la Praga cu trenul, împreună cu Piotr Zubov, în ianuarie 1948, am evitat ambasada noastră şi ne-am instalat la un hotel modest, ca membri ai unei delegaţii comerciale. Zubov fusese închis din septembrie 1946 şi era, practic, invalid, în urma torturilor la care fusese supus în închisoare de către Rodos. Mergea şchiopătând vizibil şi se sprijinea într-un baston. Cât timp lucrase la Praga, Zubov fusese ofiţerul coordonator al lui Beneš şi salvatorul lui în ajunul izbucnirii războiului.

Beneš era supus unor presiuni serioase din partea reprezentanţilor noştri oficiali din Praga şi urma ca noi să mai adăugăm altele. Am stat la Praga o săptămână, timp în care Zubov, recurgând la vechile lui cunoştinţe şi contacte, a reuşit să se

întâlnească cu Beneš timp de cincisprezece minute, la reşedinţa acestuia din Palatul Gracianski, în centrul Pragăi. I-a transmis mesajul fără nici un echivoc, subliniind faptul că „transformările radicale" se vor produce în mod inevitabil, cu sau fără conducerea de atunci a ţării, iar, după părerea personală a lui Zubov, Beneš era singurul om capabil să realizeze o trecere fără convulsii şi fără vărsare de sânge a puterii în mâinile lui Gottwald. A fost întâlnirea între doi oameni bolnavi care se vedeau pentru ultima dată în viaţă.

Am luat apoi primul tren spre Moscova. Conform instrucţiunilor mele, Zubov i-a spus lui Beneš că nu aşteaptă nici un răspuns. Îi transmisese numai un mesaj neoficial. Zubov mi-a spus că, după părerea lui, Beneš era un om zdrobit, însingurat care va face tot ce va putea pentru a evita o izbucnire de violenţă şi de tulburări în Cehoslovacia. Când am trecut graniţa, am îndeplinit ordinele primite la plecare, m-am folosit de facilităţile comitetului local de partid şi am trimis un mesaj codificat lui Molotov, cu o copie pentru Abakumov, ministrul securităţii statului, în care spuneam că Zubov, cu numele său conspirativ Leo, obţinuse o audienţă şi transmisese mesajul. Într-o lună, criza politică de la Praga s-a încheiat: Beneš i-a transmis paşnic puterea lui Gottwald.

*

Sfârşitul războiului a marcat şi consolidarea poziţiei mele în cadrul birocraţiei aparatului de securitate. Directoratul Patru, al cărui şef eram, avusese o contribuţie de seamă la victorie. Printre cei douăzeci şi opt de cekişti care au fost răsplătiţi cu cele mai înalte ordine şi medalii de război, douăzeci erau ofiţeri din Directoratul Patru. Mi s-a acordat rarul privilegiu de a lua cuvântul în decembrie 1945 în faţa adunării anuale a NKGB/NKVD cu ocazia aniversării înfiinţării Ceka. Am prezentat raportul oficial şi am fost ales membru al Comitetului de partid al recent înfiinţatului Minister al Securităţii Statului (MGB). În primăvara anului 1946, NKGB a devenit MGB, ceea ce fusese un comisariat, devenea acum minister. Rebotezarea lui de către Stalin a marcat maturizarea ministerului şi structurarea mai strictă a birocraţiei spionajului[1].

În iulie 1945, imediat după încheierea războiului, în ajunul Conferinţei de la Potsdam, Stalin a semnat un decret prin care transforma toate gradele din cadrul NKVD/NKGB în grade militare similare cu cele din Armata Roşie. Fitin şi cu mine am primit gradul

[1] În acelaşi timp, NKVD a devenit MVD, Ministerul Afacerilor Interne.

de general-locotenent (două stele). Eitingon, prin acelaşi decret, a fost confirmat în gradul de general-maior (o stea). Aceasta a fost prima şi ultima dată când numele meu a apărut în presa sovietică.

Ostilităţile din cadrul Războiului Rece au devenit periculoase spre sfârşitul lui 1946, ducând la o importantă reorganizare a structurilor spionajului sovietic. Serviciile de spionaj ale armatei şi ale marinei militare nu evaluau în mod corect datele. Molotov, care, înainte de Yalta condusese diferite conferinţe ale directorilor serviciilor de informaţii, a propus ca acestea să fuzioneze toate într-un organism centralizat. Stalin a fost de acord şi s-a creat astfel Comitetul pentru Informaţii, care cuprindea Directoratul numărul unu condus de Fitin (spionajul extern) din cadrul MGB şi directoratul omolog de spionaj din cadrul Ministerului Apărării, GRU. S-a luat hotărârea ca, în cadrul Ministerului Securităţii, să fie menţinut un serviciu special de diversiuni (sabotaj) şi spionaj pentru eventualitatea unor conflicte militare locale în Orientul Mijlociu, în Europa, în Balcani sau în Asia. O unitate similară de rezervă a fost înfiinţată şi în cadrul Ministerului Apărării. În felul acesta s-au separat operaţiunile între cele două ministere şi Comitetul de Informaţii.

Privind acum retrospectiv, văd foarte limpede că ideea raţională de a se înfiinţa o unitate pentru analiza informaţiilor a fost implementată greşit. Operaţiunile ar fi trebuit lăsate acolo unde erau, iar noul comitet ar fi trebuit să-şi limiteze activitatea la analiză şi să funcţioneze ca un punct de triere a informaţiilor secrete sosite de la toate agenţiile guvernamentale. În 1946 şi în 1947, Comitetul de Informaţii a lăsat impresia că reprezintă o simplificare, dar, în ultimă instanţă, a slăbit structurile de spionaj existente.

Operaţiunile MGB şi GRU depindeau de integrarea acestor servicii în structurile militare şi de securitate mai mari, în cadrul cărora activau. Serviciul de spionaj al MGB se baza pe cooperarea cu unităţile de contraspionaj şi GRU coopera cu alte departamente ale Statului Major. Nici directoratul de spionaj al GRU, nici cel al MGB nu erau capabile să stabilească în mod independent priorităţile şi scopurile activităţilor de infiltrare. Şi una şi alta, erau organizaţii profesioniste. În cadrul noului sistem, iniţiativele de la Înaltul Comandament şi de la Ministerul Securităţii mergeau mai întâi la Stalin, apoi la Molotov, şeful Comitetului pentru Informaţii, adăugând zeci de metri de panglică roşie de maşină de scris pentru luarea unei decizii.

Vechiul directorat NKVD/NKGB, care acţiona ca principala armă a apărării intereselor securităţii naţionale peste graniţă, devenise acum o componentă subsidiară a Ministerului Afacerilor Externe, care se ocupa în special de diplomaţie şi era controlat tot de Molotov. Vechile activităţi încununate de succes ale NKVD-ului – penetrarea organizaţiilor de emigranţi, infiltrarea în serviciile de spionaj americane şi engleze, coordonarea cu forţele interne de securitate în combaterea mişcărilor naţionaliste din Republicile Baltice şi din Ucraina de Vest – au început să-şi piardă eficacitatea. Comitetul de Informaţii a fost creat simultan cu înfiinţarea CIA în Statele Unite, într-o încercare eronată de a i se opune.

Chiar şi acum, după prăbuşirea Uniunii Sovietice, continui să cred că în Rusia, eficienţa operaţiunilor serviciilor de spionaj depinde de integrarea acestora în instituţiile de securitate. În momentul de faţă nu există instituţii independente care să efectueze operaţiuni de securitate cum ar fi impozitarea, controlul vamal şi al drogurilor. În Occident, toate aceste sisteme au o autoritate de dată îndelungată şi manevrează serioase pârghii de control ale societăţii. În Rusia, aceste servicii abia încep să se nască. O unitate de evaluare şi de analiză ar trebui să prelucreze informaţiile de spionaj în mod independent, fără a fi frânată de interese birocratice şi de politicieni cu influenţă.

Am ajuns la această idee treptat, în anii 1951 şi 1952, când Stalin a ordonat ca activitatea de spionaj a GRU şi a Directoratului Unu (spionaj extern) din Ministerul Securităţii Statului să fuzioneze. Comitetul pentru Informaţii era considerat un fel de departament subsidiar al Afacerilor Externe şi acolo au început să lucreze în 1952 Maclean şi Burgess, după ce au fugit din Occident.

În 1991, după lovitura de stat nereuşită, în loc să elaboreze un mecanism de control parlamentar şi public asupra serviciilor de securitate, Gorbaciov şi Elţîn au făcut aceeaşi greşeală, amestecând analiza cu activitatea operaţională. Au înfiinţat Serviciul de Informaţii Externe, care se bazează pe vechiul KGB pentru acţiunile organizate în străinătate. Coordonarea activităţii zilnice cu interesele securităţii interne rămâne punctul slab. Comitetul de Informaţii a fost condus mai întâi de Molotov, apoi de Andrei Vîşinski, şi după aceea de Valerian Zorin, care a devenit ulterior ambasadorul Uniunii Sovietice la Naţiunile Unite.

Am participat la mai multe întâlniri. Vîşinski a condus comitetul numai trei luni şi până în ultima zi cât a funcţionat acolo a

reuşit să nu semneze nici un fel de documente importante, încredinţând această sarcină adjuncţilor săi. Spunea mereu: „În această activitate atât de serioasă eu nu am nici o competenţă".

Vîşinski spunea că îl informase de două ori pe tovarăşul Stalin că nu este competent în materie de spionaj. Stilul lui Vîşinski era să-l aducă întotdeauna cu el şi pe adjunctul lui când îl vizita pe Stalin. Voia în mod clar să împartă răspunderea pentru decizii şi să-şi pregătească dezvinovăţirea în cazul în care acestea n-ar fi fost bune. Vîşinski era mult mai competent decât pretindea. Într-un moment neoficial mi-a spus că „serviciul de spionaj este legat mult mai des de rezultate neplăcute decât de realizări pozitive". Nu era un loc în care să te simţi sigur pe realizările tale – riscul era prea mare. Vîşinski l-a convins pe Stalin că trebuie să-l transfere, iar după trei luni nefericite a fost îndepărtat de la conducerea Comitetului de Informaţii şi înlocuit cu Zorin.

În mijlocul acestor schimbări, în iunie 1946, Merkulov a fost demis din postul lui de ministru al securităţii statului. Se făceau aluzii vagi la faptul că făcuse greşeli în organizarea demonstraţiilor anuale de 1 Mai de la Moscova şi că produsese gâtuiri ale circulaţiei. Mi-am dat repede seama că gâtuirile circulaţiei au fost un pretext pentru înlăturarea lui Merkulov.

O dată cu încheierea războiului, prima sarcină era demobilizarea armatei. După aceasta, Stalin a ordonat Biroului Politic să ia în considerare alte priorităţi ale politicii securităii naţionale. Ceva mai târziu, Stepan Mamulov şi Boris Ludvigov, şefii secretariatului lui Beria, mi-au spus că Merkulov primise ordinul oficial de a prezenta Biroului Politic un plan de reorganizare a Ministerului Securităţii. Beria l-a înjurat pe Merkulov pentru că nu era în stare să explice în mod coerent priorităţile serviciului de contraspionaj pentru perioada de după război şi Stalin i s-a alăturat şi el, atacându-l sever pe Merkulov pentru lipsa de pregătire. Întâlnirea, la care erau de faţă şi adjuncţii lui Merkulov, ar fi trebuit să discute noul rol al Ministerului Securităţii Statului. Contraspionajul militar, SMERŞ, care fusese condus de Abakumov în anii de război, se întorsese la Ministerul Securităţii de la armată, pentru că Stalin renunţase la rolul său de comisar al popoprului pentru apărare. Bulganin, fost activist de partid, preşedinte al GOSBANK (Banca de Stat) şi al Mossoviet-ului (primăria oraşului Moscova), deşi nu era ofiţer profesionist, a fost promovat la rangul de mareşal şi numit ministru al apărării.

A fost o scenă interesantă. Stalin a spus că nu înţelege de ce

directorul contrainformațiilor militare nu ar avea dreptul să funcționeze ca adjunct al ministrului securității. Merkulov a spus că el considera că tovarăşul Stalin are perfectă dreptate, Abakumov ar trebui numit prim-adjunct al ministrului securității. La aceasta Stalin a răspuns sarcastic că Merkulov avea două fețe şi din acest motiv se simțea obligat să-l schimbe din fruntea ministerului. S-ar fi părut că Merkulov făcuse o greşeală căzând de acord aşa de repede, însă, în realitate, Stalin căuta orice pretext ca să-l demită. Stalin a propus ca tovarăşul Serghei Ogolțov, un om din provincie, dar cinstit, care nu mai lucrase niciodată la centru şi fusese transferat cu numai şase luni mai înainte din funcția de director al MGB din Krasnoiarsk la Moscova, să fie numit ministru al securtiății statului. În acest moment, Ogolțov l-a implorat pe tovarăşul Stalin să nu facă asta, pentru că, în calitate de membru de partid onest, îşi dădea seama că nu este potrivit pentru un asemenea post. Îi lipsea experiența necesară. Atunci Stalin i-a sugerat ca Abakumov să fie numit ministru. Beria şi Molotov au rămas tăcuți, iar Andrei Jdanov, membru al Biroului Politic, a sprijinit mişcarea cu mult entuziasm.

Săptămâna următoare, Eitingon şi cu mine am fost convocați la Abakumov.

— Acum aproape doi ani, a spus el, m-am hotărât să nu mai lucrez cu voi doi, însă tovarăşul Stalin, când i-am propus să vă eliberez din funcții, a spus că trebuie să ne împăcăm unii cu alții. Aşadar va trebui să lucrăm împreună.

La început, şi eu şi Eitingon ne-am simțit mişcați de onestitatea lui, am fost uşurați. Ceea ce a urmat ne-a învățat că nu era cazul să ne simțim aşa de siguri pe noi. Câteva zile mai târziu, am fost chemați în sala de conferințe de la Lubianka la o întâlnire cu comisia specială a Comitetului Central al PCUS, condusă de noul secretar de partid, Aleksei Kuznețov.

Comisia căuta „greşeli criminale“ şi dovezi de neglijență în serviciu comise de fosta conducere a Ministerului Securității de Stat. Ori de câte ori se produceau schimbări în conducerea unor centre vitale ale puterii cum ar fi apărarea, securitatea, afacerile externe, Comitetul Central numea o comisie care să verifice vechea conducere.

Printre chestiunile care trebuiau cercetate era şi motivul pentru care Merkulov încetase toate acțiunile împotriva adepților lui Troțki în anii '40, mai cu seamă în timpul războiului. Dintr-o dată a ieşit din nou la iveală problema legăturilor mele dubioase cu duşmani ai

poporului notorii. Abakumov ne-a acuzat direct, pe mine şi pe Eitingon, de „manipulare criminală“ – de faptul că mi-am eliberat metresele şi prietenii din închisoare şi i-am ajutat să scape de pedeapsă. M-am simţit profund jignit că Raisa Sobel, prietena familiei noastre era bârfită în felul acesta. N-am avut niciodată amante. M-am înfuriat şi am contraatacat:

— N-am să permit nimănui să întineze memoria eroilor de război, a bărbaţilor şi a femeilor care au dat dovadă de curaj şi devotament în lupta împotriva fascismului. În prezenţa unui reprezentant al Comitetului Central, voi dovedi că dosarele întocmite împotriva cekiştilor care au fost eliberaţi la iniţiativa mea din închisoare, după izbucnirea războiului, fuseseră măsluite, conform tradiţiei criminale a lui Iejov.

Kuzneţov, care conducea şedinţa, a intervenit şi a spus că problema este închisă. Mă cunoştea pentru că ne întâlnisem la vila unui prieten comun. Problema era încheiată şi am plecat.

Imediat ce am ajuns la birou, l-am chemat pe Serebreanski, Zubov, Prokupuk, Medvedev şi pe alţi ofiţeri care fuseseră epuraţi în anii '30 şi le-am propus să ceară imediat să iasă la pensie. Nu trebuiau să atragă în mod inutil atenţia asupra lor. Zubov şi Serebreanski erau deosebit de vulnerabili pentru că Abakumov se ocupa personal de cercetarea lor.

În iulie 1946, pentru prima oară din 1938, am plecat în concediu oficial cu soţia şi copiii într-o staţiune balneară de la Marea Baltică, Mayori, în apropiere de Riga. La început am stat în casa de oaspeţi a armatei, după aceea însă Vilas Lotis, vestitul scriitor leton, ne-a invitat să stăm la reşedinţa lui. Când m-am întors la Moscova, Cernov, şeful secretariatului Ministerului Securităţii, mi-a comunicat oficial că Directoratul Patru (lupta de gherilă), al cărui şef eram eu, fusese dizolvat şi funcţiile lui lichidate. Întrucât directoratul nu mai exista, mi s-a cerut să înaintez ministerului propuneri de folosire a personalului. Molotov era şeful Comitetului de Informaţii, Abakumov ministrul securităţii, iar eu –prins între ei.

Eram în continuare, şeful Departamentului S, care răspundea de spionajul atomic. De la Ogolţov aflasem că Abakumov era furios că îmi mai menţineam postul din Comitetul Special de Stat pentru Problema numărul Unu şi, în această calitate, aveam acces direct la Kremlin şi la diverse ministere, dar nu mă putea scoate din această funcţie, deoarece programul atomic nu intra sub jurisdicţia lui.

Noul Comitet de Informaţii ar fi trebuit să contopească

directoratele de informaţii ale GRU şi MGB, dublând activitatea Departamentului S, care răspundea de coordonarea penetrărilor agenţilor MGB şi GRU şi de strângerea informaţiilor pentru arma atomică. Cui aparţinea acum Departamentul S? Cum putea lucra Departamentul S pentru Comitetul de Informare dacă nu se ştia sub al cui acoperiş se află? La sfârşitul anului 1946, chestiunea a devenit urgentă. Nu am putut să-mi aranjez o întâlnire cu Beria dar, în cele din urmă, am reuşit să dau de el la telefon. Era pe atunci prim-ministru adjunct şi membru al Biroului Politic. L-am întrebat pe Beria în ce structură organizatorică trebuie plasat Departamentul S – şi, prin extensie, Biroul Special Doi al Comitetului pentru Problema numărul Unu – şi cum trebuie definit statutul lui. Răspunsul lui m-a lăsat cu gura căscată.

— Aveţi ministrul vostru propriu pentru astfel de decizii, a spus el şi a închis telefonul.

Dacă mai aveam un ministru, acela era Abakumov, şi ştiam că nu mă va sprijini. Am propus imediat ca funcţiunile Departamentului S să fie transferate Comitetului de Informaţii. Dată fiind importanţa problemei atomice, directorul informaţiilor ştiinţifice şi tehnice trebuia să răspundă personal de el. La recomandarea mea, Lev Vasilevski a fost numit director al spionajului tehnico-ştiinţific, dar a fost ţinut de Molotov în această funcţie numai şase luni. Aşa cum am spus mai înainte, a fost epurat de la comitet şi i s-a permis să iasă la pensie în 1948, în timpul unei campanii antisemite.

*

Problema locului meu în birocraţia serviciului de spionaj a fost rezolvată în septembrie 1946, când Comitetul Central a hotărât să mă numească director al Biroului Special Numărul Unu pentru Diversiuni şi Informaţii, din subordinea Ministerului Securităţii Statului. Misiunea mea era să înfiinţez o administraţie care să poată fi repede reorganizată şi transformată în Direcţie în caz de război sau dacă izbucneau focare de tensiune în interiorul Uniunii Sovietice. Eitingon a fost numit adjunctul meu. Îmi menţineam astfel poziţia de director al unei unităţi autonome din cadrul ministerului. Abakumov a fost destul de viclean ca să nu mă deposedeze de privilegiile pe care le obţinusem în anii războiului. Am păstrat vila şi a continuat să mă includă pe lista celor care primeau subsidii financiare suplimentare din partea guvernului şi aveau acces la alimentarele speciale. Poziţia mea se schimbase sub un singur aspect: nu mai eram invitat în mod regulat la conferinţele şefilor de secţie conduse de ministru,

aşa cum fusese în anii de război. În felul acesta am reuşit să ne evităm, Abakumov şi cu mine, până în momentul în care fabricanţii de acuzaţii false şi-au dat drumul şi am primit un telefon de la el.

— Ce-i cu zvonul ăsta că fiii dumitale plănuiesc să-l omoare pe Stalin? m-a întrebat Abakumov.

— Ce vreţi să spuneţi? am întrebat eu.

— Exact ceea ce am spus, a răspuns Abakumov.

— Ştiţi ce vârstă au? am întrebat eu.

— Ce contează asta?

— Tovarăşe ministru, am răspuns eu, nu ştiu cine v-a spus asta, dar veridicitatea acuzaţiei este foarte puţin probabilă, pentru că fiul meu cel mai mic are trei ani şi cel mai în vârstă cinci.

Abakumov a trântit receptorul în furcă şi timp de un an n-am mai auzit aproape deloc de el. Nu s-a întâlnit niciodată cu mine, deşi îi eram subordonat direct. Problemele erau rezolvate numai la telefon, niciodată personal. La sfârşitul anului 1946 şi la începutul anului 1947 au continuat reorganizările drastice ale serviciilor de informaţii. O jumătate de an a fost consumată pentru redistribuirea agenţilor între Comitetul de Informaţii şi biroul meu. William Fischer, care lucrase cu mine în Direcţia Patru în timpul războiului, când răspunsese de supervizarea comunicaţiilor radio, a fost transferat la Comitetul de Informaţii. Cu sprijinul lui Ogolţov, primul adjunct al lui Abakumov, am discutat cu adjunctul lui Molotov, Fedotov, susţinând că biroul meu trebuie să-şi aibă propriul centru radio. Decizia finală nu m-a făcut deloc fericit. Atât Comitetul pentru Informaţii, cât şi biroul meu trebuiau să folosească acelaşi centru radio. Aleksandr Korotkov, care a fost numit şef al departamentului agenţilor secreţi din Comitetul de Informaţii, a elaborat un plan de utilizare a lui Fisher, care mai târziu a devenit vestit sub pseudonimul de Rudolf Abel, ca şef al reţelelor de agenţi secreţi din Europa Occidentală.

Planul a ajuns la mine pentru aprobare, pentru că includea şi sarcina penetrării în bazele militare şi în instalaţiile de la Bergen, Norvegia, precum şi la Le Havre şi Cherbourg, în Franţa. Am avut obiecţii serioase, pentru că Fisher ar fi putut fi mai bine utilizat în străinătate pentru îmbunătăţirea comunicaţiilor radio ale agenţilor noştri secreţi, fără a risca să fie descoperit conducând reţelele de spionaj. Operatorii radio şi agenţii secreţi nu trebuiau să fie soţ şi soţie, iar dacă lucrau separat unii de alţii urmau să comunice numai prin curier, pentru a reduce la minimum riscul de a fi prinşi

împreună şi de a compromite întreaga reţea. Această regulă de bază nu a fost respectată în timpul războiului de Orchestra Roşie şi a dus la pierderi tragice. Korotkov făcea presiuni pentru ca Fisher să combine cele două funcţii, de conducere a unei reţele de agenţi şi de controlor al operatorilor radio.

Până la sfârşitul lui 1947, nu s-a luat nici o hotărâre în legătură cu plecarea lui în străinătate. I-am propus lui Fedotov să-l trimitem pe Fisher şi în Europa Occidentală şi în America de Nord, pentru a evalua ceea ce mai rămăsese din reţelele noastre în Franţa, Norvegia, Statele Unite şi Canada. Misiunea lui urmărea să obţină acces la instalaţiile militare, la depozite şi la antrepozitele de muniţii. Aveam foarte mare nevoie să ştim cât de repede pot apărea întăriri americane în Europa în cazul creşterii tensiunii din cadrul Războiului Rece.

Eitingon a propus ca Fisher să fie naturalizat cetăţean al Statelor Unite şi să-şi înfiinţeze propriul sistem de comunicaţii radio cu Moscova. Am subliniat faptul că nu trebuia să aibă încredere în toate sursele de informaţii. Puteam să realizăm noi contacte confidenţiale şi după aceea să-i verificăm pe oamenii pe care îi folosisem în anii '30 şi '40, dar în toate cazurile urma să fie numai şi numai decizia lui dacă voia să ia legătură cu ei, ceea ce însemna că noi nu trebuia să le spunem că el va apărea în Occident.

Cele mai importante obiective erau pentru Fisher pe Coasta de Vest a Statelor Unite, în apropiere de facilităţile militare de la Long Beach. I s-a ordonat să raporteze dacă americanii trimiteau armament naţionaliştilor chinezi, pe atunci angajaţi într-un război crâncen cu comuniştii chinezi.

Fisher a creat o nouă reţea care cuprindea agenţi informatori în California şi ofiţeri ai MGB în Brazilia, Mexic şi Argentina, pozând în emigranţi din Cehoslovacia. Informatorii i-au raportat un trafic intens de material de război din porturile americane de la Pacific în Extremul Orient. Echipa de agenţi secreţi ai MGB din America Latină, care venea periodic în Statele Unite sub pretextul afacerilor, era expertă în operaţiuni de sabotaj. Participase la războiul de gherilă împotriva nemţilor. Dintre ei făceau parte Vladimir Grincinko, Mihail Filonenko şi fosta secretară a lui Troţki, Maria de la Sierra, cu numele conspirativ Africa. Ofiţerii MGB cu baza în America de Sud, la ordinul Centrului, puteau să-i recruteze pe informatorii din California pentru a implementa operaţiuni de sabotaj. Colonelul Filonenko şi soţia lui locuiau în Argentina, Brazilia şi Paraguay,

pozând în oameni de afaceri cehi care fugiseră de comuniştii din Şanhai. Au stabilit contacte cu comunităţile chineze din California. Soţii Filonenko puteau să se servească de chinezii din California ca să pună explozibil la bordul navelor americane care transportau materiale militare în Extremul Orient. Pentru a-şi reduce riscurile la minimum, Filonenko prefera să facă vizite periodice în loc să fie plasat în Statele Unite. Ordinul de a se executa operaţiuni de sabotaj împotriva navelor americane nu a fost dat niciodată.

O altă reţea a lui Fisher îi folosea pe imigranţii germani de pe coasta de vest. Fisher l-a recrutat în mod inteligent pe Kurt Wissel, care fusese cândva asistentul lui Ernest Wollweber, expert veteran în operaţiuni de sabotaj din Europa antebelică. Wissel ajunsese în funcţia importantă de inginer principal la o companie americană de construcţii navale, pe lângă Norfolk sau Philadelphia şi avea legături în comunităţile germane. Prin intermediul docherilor şi al personalului care căuta venituri suplimentare, Wissel şi-a înfiinţat o infrastructură pentru realizarea operaţiunilor de sabotaj. În 1949 şi în 1950, avea apartamente conspirative aşezate în mod strategic în jurul facilităţilor portuare.

Spre sfârşitul anilor '40, a existat tentaţia de a-i dota pe Filonenko şi pe Wissel cu dispozitive de explozie de fabricaţie sovietică, însă eu m-am opus cu toată energia, pentru că era greşit ca oamenii noştri să fie expuşi în mod nejustificat unor primejdii. În toamna anului 1950, când criza războiului din Coreea a atins punctul culminant, experţii noştri capabili să asambleze dispozitive de explozie din materiale existente pe plan local, au venit din America Latină şi au stat în Statele Unite două luni. Nu li s-a dat ordin să-şi folosească talentele, aşa că s-au întors cu bine în Argentina şi, via Viena, la Moscova.

Când Fisher a venit în concediu la Moscova, Abakumov sau Molotov a ridicat chestiunea găsirii lui Orlov. Am obiectat vehement, amintind de hotărârea Comitetului Central care ne interzicea urmărirea lui. Orlov avea să-şi dea repede seama că este urmărit sau că una din rudele lui este abordată de agenţii noştri. Ideea de a-l folosi pe Fisher pentru a se da de urma lui Orlov a venit de la Aleksandr Korotkov, cu numele conspirativ Lungul, care ar fi trebuit să lucreze ca asistent al lui Orlov în dirijarea reţelei clandestine din Franţa şi care ştia că în anii '30 existase un plan abandonat apoi, de a-l folosi pe Fisher ca operator radio al lui Orlov acolo.

Mai târziu, Korotkov a fost acela care a provocat căderea lui Fisher. În 1953 a ales un ofiţer MGB de origine finlandeză, Reino Kayhanen, să-l ajute pe Fisher. Kayhanen era un băutor înveterat care a încălcat regulile de securitate şi a furat fondurile MGB. Când a fost rechemat la Moscova, a fugit în Statele Unite şi l-a trădat pe Fisher[1].

Pentru că nu luasem decizia de a ne pune în aplicare planurile de sabotaj împotriva Statelor Unite în timpul războiului din Coreea, Fisher a fost transferat în jurisdicţia departamentului agenţilor secreţi ai spionajului MGB, dar eu mai aveam anumite planuri de a-l folosi. În 1951 şi 1952, noul ministru al securităţii, Ignatiev, a ordonat biroului meu şi GRU să pregătească împreună un plan de acţiuni subversive împotriva depozitelor de muniţie şi a pistelor de aterizare militare ale americanilor pentru eventualitatea unui război, sau a creşterii tensiunii de la frontierele sovietice. Am stabilit o sută de ţinte pentru acţiunile de sabotaj, împărţite în trei categorii: baze

---

[1] Aleksandr Korotkov era un experimentat ofiţer de informaţii, al cărui socru era prieten apropiat cu Orlov, după cum susţine P.A. Sudoplatov: „Korotkov era înalt, slab şi chipeş, cu păr negru şi ochi albaştri. În timpul celor doi ani cât a fost agent secret în Franţa, a supervizat un asasin turc în lichidarea unor troţkişti importanţi şi a altor dezertori, inclusiv Rudolf Klement şi Gheorghi Agabekov. Korotkov s-a întors la Moscova în atmosfera incertă a anilor '30, când aveau loc epurările şi a încercat să-şi consolideze poziţia, denunţându-l pe turc pentru comentariile lui favorabile referitoare la fosta conducere a NKVD-ului. Când am citit această scrisoare de denunţare, am ştiut că în Korotkov nu se putea avea încredere. Mai târziu, când a început epurarea evreilor, a divorţat de soţia sa evreică, cu care avea doi copii, pentru a-şi păstra poziţie de conducere în birocraţia securităţii. S-a folosit de funcţia pe care o avea la sfârşitul anilor '40 pentru a-l trimite pe turc înapoi, la Ankara, ca rezident clandestin, deşi omul era grav bolnav de inimă. Mai târziu, în dosarul biografic al lui Korotkov, acesta a menţionat că, pe parcursul carierei sale a participat şi la *activităţi murdare*, având în vedere aceste două lichidări. În dosarul său, şi-a dramatizat biografia, spunând că revoluţia din octombrie a adus fericire pentru poporul sovietic, dar lui i-a distrus familia, pentru că tatăl lui era funcţionar superior la Banca Comercială din Novosibirsk. A trebuit să înceapă o viaţă nouă ca liftier. Apoi s-a căsătorit, a studiat germana, s-a pregătit în arta spionajului şi a obţinut un post de ofiţer în cadrul Directoratului de Spionaj Extern. În anii 1940 şi 1941, în Germania, Korotkov a fost rezident adjunct şi a întreţinut legături cu trei agenţi principali: Corsicanul, un ofiţer superior şi dramaturgul Adam Kukoff, toţi trei lideri ai reţelei Orchestra Roşie din Germania. Korotkov a fost martor la procesul lui Beria şi l-a acuzat de relaţii suspecte cu spionajul străin. La puţin timp după aceasta, a primit gradul de general-maior. La mijlocul anilor '50 a ajuns până la funcţia de director adjunct al serviciului de spionaj al KGB. Era în relaţii bune cu Serov, juca adesea tenis cu el. Când Şelepin i-a succedat lui Serov ca director al KGB în 1958, l-a trimis pe Korotkov în Germania de Est ca reprezentant al KGB-ului. Mi s-a spus că a murit de un atac de inimă, pe terenul de tenis, în timp ce juca un meci cu Serov, în august 1961", îşi aminteşte Sudoplatov.

militare unde erau desfăşurate forţe aeriene strategice americane, purtând arme nucleare; instalaţii militare care conţineau stocuri de muniţie şi de aparatură pentru întărirea armatei americane din Europa şi din Extremul Orient; conducte şi rezervoare de petrol pentru forţele americane şi ale NATO staţionate în Europa, în Orientul Mijlociu şi în Extremul Orient, în apropierea frontierelor noastre.

La începutul anilor '50 am recrutat agenţi care aveau acces la instalaţiile militare din Norvegia, Franţa, Austria, Germania, Statele Unite şi Canada. Am pus la punct un plan de monitorizare permanentă a oricăror activităţi neobişnuite în preajma instalaţiilor strategice militare ale NATO. Fisher, ca principalul nostru rezident clandestin din Statele Unite, va înceta să mai colecţioneze informaţii politice zilnice. Va stabili legături radio solide cu grupurile noastre de luptă. Aceste trupe de luptă de rezervă din America Latină erau gata să meargă spre nord din America Latină prin Mexic, deghizaţi în lucrători sezonieri.

Filonenko şi Grincinko şi-au lărgit activitatea comercială, oferind condiţii favorabile pentru angajarea lucrătorilor sezonieri latino-americani la strângerea recoltei. Reţeaua de case conspirative din infrastructura corespunzătoare fusese pregătită cu mare grijă timp de doi ani.

În Europa, prinţul Gagarin, agentul nostru veteran, care făcea pe emigrantul antisovietic şi care servise în armata lui Vlasov în timpul celui ce-al doilea război mondial, s-a mutat din Germania în Franţa. Misiunea lui era să creeze o infrastructură pentru sabotajul porturilor şi aeroporturilor. Trebuia să mai organizeze şi un grup de luptă care să poată stânjeni funcţionarea comandamentului NATO din suburbiile Parisului în caz de război sau a creşterii tensiunii. Am primit un grup de experţi în rafinarea petrolului şi în prelucrarea şi depozitarea combustibililor, care au analizat facilităţile tehnice şi dispunerea principalelor conducte petroliere din Europa Occidentală. Am dat ordin ofiţerilor şi agenţilor noştri să recruteze personal de la rafinăriile de petrol şi de la instalaţiile conductelor. În 1952 am fost informat că Fisher fusese naturalizat cetăţean al Statelor Unite şi îşi alcătuise o identitate de acoperire. Pretindea că este un om cu mai multe meserii, artist independent şi pictor. A pus la punct trei locuri pentru transmisiunile radio: unul între New York şi Norfolk, altul în apropiere de Marile Lacuri şi altul pe Coasta de Vest. Acestea au fost ultimele ştiri pe care le-am avut despre el înainte să fiu arestat şi până a fost schimbat cu Gary Powers, care era împreună cu mine la

închisoarea din Vladimir[1].

În 1952, Ignatiev, ministru al securității statului, care îi urmase în funcție lui Abakumov, și mareșalul Vasilevski, ministrul apărării, au aprobat un plan de acțiune împotriva instalațiilor militare strategice americane și ale NATO în caz de război, sau în eventualitatea agravării conflictelor locale. Planul era semnat de mine și de directorul GRU de la acea dată, generalul Matvei Zaharov. În cazul unei alerte militare majore în Europa, prima noastră mișcare ar fi fost să distrugem comunicațiile de la sediul NATO, însă planul meu de a plasa un grup de agenți la Paris s-a lovit de dificultăți neașteptate. Agentul veteran din timpul războiului, Nikolai Hoholov, cu numele conspirativ Fluierarul, a devenit nesigur și, ulterior, a fugit în Occident. Era de profesie actor. Vorbea fluent germana și avea o înfățișare foarte plăcută, ceea ce l-a făcut să devină un agent foarte bun pentru Maklarski și Ilin. În ajunul războiului, ne raporta despre intelectualitatea din Moscova. Aveam intenția să-l folosim drept curier pentru o rețea de agenți care urmau să rămână la Moscova dacă nemții ar fi ocupat orașul, dar ulterior a pozat în ofițer german aflat în concediu la Minsk. A stabilit legături cu servitoarele din casa Gauleiterului Kuba, care a fost aruncat în aer, pe când stătea în pat, de o explozie la locuința lui din Minsk, în 1943. Hoholov și prietenele lui au scăpat. L-am dus pe Hoholov în România unde a petrecut câtva timp pentru a se familiariza cu stilul de viață occidental. După ce s-a întors la Moscova, a fost ținut în rezervă de MGB pentru infiltrări de profunzime, ca membru secret al personalului biroului meu, ceea ce însemna că primea salariul de ofițer, în timp ce continua să ducă viața de student și de cetățean obișnuit al Uniunii Sovietice. Am aranjat să fie primit la Universitatea din Moscova fără examen de admitere și a intrat la

---

[1] Powers și Sudoplatov au fost în același bloc de celule în 1960 și 1961, însă nu s-au văzut niciodată. Erau escortați separat pentru exercițiile fizice. Sudoplatov menționează că subalternul său, locotenent-colonelul Nikolai Zemskov, șeful Biroului special al secției americane, a venit la închisoarea Vladimir de mai multe ori, pentru a-l interoga pe Powers. Sudoplatov își amintește: „Zemskov era ginerele prietenului meu apropiat, generalul Drozdov, cu care lucrasem în timpul celui de-al doilea război mondial, așa că Zemskov venea câteodată să mă vadă și pe mine, pentru a verifica validitatea informațiilor. M-a rugat să compar datele de la sfârșitul anilor '40 cu informațiile recent primite în legătură cu bazele americane din Norvegia. Nu se făcea nici un fel de referire la activitatea intensă anterioară a agenților noștri din Norvegia, la sfârșitul anilor '40, în dosarele Secției Europa. Am putut să-l îndrum spre dosarele de la Biroul Special, depozitate separat de arhivele Directoratului Unu. Mi-a lăsat două kilograme de zahăr".

Facultatea de filologie. I-am oferit acest avantaj, pentru că îşi întrerupsese studiile universitare din cauza războiului. N-am putut să-l ajut să primească un apartament mai mare când s-a căsătorit şi a avut la scurt timp şi un copil. În 1950, Hoholov a început să călătorească frecvent în Occident. Voiam să se familiarizeze cât mai mult cu felul de viaţă al occidentalilor. Avea la dispoziţie documente false excelente, pe numele de Herr Hofbauer. Ofiţerul lui coordonator era Tamara Ivanova, şefa secţiei de pregătire a agenţilor secreţi din cadrul biroului meu. Lucrase cu succes în Ungaria şi în Austria, dar fusese rechemată în 1948, în urma ordinului lui Stalin de la acea dată, de a se opri recrutările şi de a fi aduşi agenţii clandestini din Europa Răsăriteană înapoi, acasă.

Hoholov/Hofbauer a făcut mai multe călătorii în Germania, Austria şi Elveţia. Profitând de înfăţişarea lui plăcută, de părul blond şi de ochii albaştri, precum şi de personalitatea lui artistică, i-am spus să facă cunoştinţă cu o balerină de origine georgiană de la Opera din Paris. Aceasta fusese văzută adesea în compania unor ofiţeri americani şi a personalului de la sediul NATO. Manierele elegante ale lui Hoholov ar fi putut fi de folos pentru înfiinţarea unui grup care să adune informaţii şi, lucru încă şi mai important pentru mine, să-mi construiască o infrastructură de rezervă pentru operaţiunile de luptă. Hoholov nu era informat în legătură cu aceste planuri şi nu înţelegea care era miza în joc. Spre disperarea mea, a făcut ceea ce lui i s-a părut a fi o greşeală întâmplătoare, dar care, pentru mine, a însemnat distrugerea carierei lui de agent secret. Hoholov a încercat să treacă clandestin un acordeon cumpărat din Elveţia în Austria. A fost reţinut la vamă care i-a examinat hârtiile şi i-a confiscat paşaportul timp de câteva ore. Când a raportat incidentul la Moscova, am înţeles clar că legenda Hofbauer se terminase. Atrăsese atenţia asupra sa în timpul unei verificări de rutină la frontieră şi acum, cu siguranţă, se afla pe lista persoanelor suspecte a serviciilor de spionaj occidentale. Aşadar, nu mai era potrivit pentru operaţiuni de luptă. Mi-a cerut să-l eliberez de îndatoriri şi aşa am făcut. În dosarul lui personal am subliniat că sunt de acord să plece din direcţia mea.

Din nefericire pentru el, a fost trimis în Germania ca interpet la secţia locală de informaţii şi, în 1954, după arestarea mea, a fost numit în fruntea unei echipe de asasini care trebuiau să-l lichideze pe Gheorghi S. Okolovici, liderul organizaţiei naţionaliste ruse care colaborase cu germanii în anii de război. Hoholov a fost prins şi

„întors“ de către CIA, care l-a făcut vestit folosindu-l în campania de propagandă anti-sovietică. În povestea pe care a publicat-o, s-a prezentat drept un patriot occidental care se hotărâse să se predea lui Okolovici şi să dezvăluie autorităţilor americane planul de asasinat. După o conferinţă de presă pusă în scenă de CIA la Frankfurt, a izbucnit scandalul.

Cel mai ciudat lucru era afirmaţia după care soţia lui, Tatiana, l-ar fi îndemnat să nu-şi îndeplinească misiunea. Aceasta a fost arestată la Moscova, împreună cu fiul ei, după care a fost exilată cinci ani în Siberia. Hoholov a descris-o drept antisovietică, drept sursă de inspiraţie a dezertării lui şi ca o persoană religioasă convinsă, dar nu era adevărat. Mai târziu Hoholov a susţinut că, în 1957, fusese otrăvit la un cocteil de KGB şi că doctorii de la CIA l-au ajutat să supravieţuiască dozei de thalium radioactiv folosită împotriva lui.

În mai 1992, Hoholov a apărut pentru puţin timp la Moscova, după ce a fost amnistiat de Elţîn, dar s-a întors apoi în Statele Unite. Lordul Bethel din Parlamentul european i-a cerut lui Elţîn şi, cu aprobarea procuraturii, mi-a luat un interviu în legătură cu Hoholov. Relatarea lui, din care omisese detalii importante, a fost publicată în *Novoe Vremea* (Timpuri noi), o revistă sovietică de prestigiu. Unul din mentorii lui Hoholov, colonelul Evgheni I. Mirkovski care fusese şi asistentul meu, mi-a spus că Hoholov nu voise să fie trimis în acea ultimă misiune. Nu fusese trimis să-l asasineze pe Okolovici, ci pentru a face pregătirile pentru ca lichidarea să fie executată de o echipă de agenţi germani. În al doilea rând, Hoholov obiectase împotriva unui plan după care ar fi trebuit să-şi ia soţia şi fiul în Austria, ceea ce înseamnă că nu avusese nici o intenţie să dezerteze. La conferinţa de presă regizată de CIA, susţinuse că şi el şi soţia lui visau să fugă în Vest. A creat un caz celebru în presa occidentală, rugând autorităţile să intervină ca să aranjeze venirea soţiei şi a fiului lui în Occident. Mirkovski presupune că greşeala noastră a fost că i-am permis să apară în Occident folosind un paşaport deja suspect. Am presupus că a fost capturat şi obligat să coopereze, dar în această situaţie disperată reuşiseră să-i trimită o vedere soţiei. Deşi fusese cenzurată de CIA, conţinea un semnal de alarmă că lucrează sub controlul unei instituţii ostile. Nenorocul lui a fost că acel semnal nu a fost înţeles. Alţi doi agenţi numiţi de noi pentru a lucra cu Hoholov au fost capturaţi de americani pentru că a fost silit să-i dezvăluie. Ofiţerii noştri care îl controlau pe Hoholov au evitat cursa întinsă de

americani la Viena pentru a-l prinde pe şeful nostru rezident, locotenent colonel Saul Okun. Hoholov a fost părăsit şi silit să joace rolul care fusese creat pentru el.

Mai târziu, Hoholov a scris o carte în care descrie disputele sale interminabile cu CIA. Se prezintă ca un rus patriot şi anticomunist, ca expert în operaţiunile de gherilă din timpul războiului, dar lasă la o parte cariera lui nereuşită în serviciul de informaţii. Cursurile lui despre arta războiului de contragherilă în Taiwan şi în Vietnamul de Sud – în urma unor contracte speciale cu CIA – s-au încheiat cu un eşec, pentru că el avea experienţă numai ca agent secret, în recrutarea de femei frumoase şi ca informator, dar nu ca persoană angajată activ şi direct în luptă. A avut dreptate să-şi aleagă o carieră ştiinţifică, lăsând la o parte operaţiunile de spionaj. Familia lui a avut de suferit de pe urma dezertării lui şi a faptului că a descris-o pe soţia sa drept anticomunistă. Soţia lui a preferat să păstreze tăcerea şi nu i-a vorbit niciodată fiului ei despre tatăl lui din Occident. Fiul lor a devenit profesor de biologie la Universitatea din Moscova şi a călătorit în Statele Unite în calitate de expert ştiinţific, dar nu s-a întâlnit niciodată cu tatăl său decât atunci când acesta a apărut la locuinţa sa din Moscova, în mai 1992. Reunirea familiei a fost tristă şi amară.

*

Originile Războiului Rece sunt strâns împletite cu sprijinul acordat de occidentali tulburărilor naţionaliste din zona Baltică şi din Ucraina de Vest. Organizaţiile locale ale MGB şi organele de securitate ale partidului au realizat cea mai mare parte a luptei antigherilă, dar Moscova monitoriza îndeaproape aceste câmpuri de luptă şi coopera prin trimiterea de arme şi de consilieri. Cunoştinţele mele îndelungate legate de Ucraina m-au situat în focul luptelor. Într-o anumită împrejurare, în vara anului 1946, am fost chemat la sediul Comitetului Central de pe Staraia Ploşcead (Piaţa Veche) împreună cu Abakumov. Acolo ne-am întâlnit cu Hruşciov, pe atunci prim-secretar al Partidului Comunist Ucrainean, în biroul lui Kuzneţov. Acesta, secretar al partidului comunist, era foarte oficial şi scrobit, deşi ne cunoscusem şi în împrejurări neoficiale. M-a informat că Comitetul Central fusese de acord cu propunerea tovarăşului Hruşciov ca liderul ucrainenilor naţionalişti, A. Şumski, să fie lichidat în secret, căci serviciile de securitate ucrainene raportaseră că acesta stabilise contacte cu emigranţii ucraineni. Şumski complota pentru a se alătura guvernului provizoriu în exil. În

plus, era lipsit de respect şi îl contrazicea pe Stalin în discuţiile cu prietenii lui. Şumski era un naţionalist bine cunoscut, care fusese epurat în cadrul luptelor interne din partid în anii '30. Fusese denunţat în toate rezoluţiile congreselor Partidului Comunist Ucrainean. Fusese condamnat la închisoare, însă fusese eliberat pentru că era parţial paralizat.

Şumski i-a contactat nebuneşte pe liderii culturali ucraineni de la Kiev şi din străinătate, în timp ce, cu sănătatea încă foarte şubredă, se afla în exil, internat la Saratov. Kuzneţov a spus că Şumski îşi supraestima prestigiul printre emigranţii ucraineni şi că i-a scris lui Stalin o scrisoare arogantă în care îl ameninţa că se va sinucide dacă nu i se permite să se întoarcă în Ucraina. Hruşciov a spus că Şumski cumpărase deja biletele de tren şi voia să se întoarcă în Ucraina cu scopul de a conduce o mişcare naţionalistă armată sau de a fugi peste graniţă ca să devină purtătorul de cuvânt al trădătorilor împotriva Uniunii Sovietice.

Atunci Abakumov a spus că, din moment ce eram expert în probleme ucrainene, va trebui să iau urma legăturilor lui Şumski printre organizaţiile clandestine şi printre emigranţi. Va trimite la Saratov o echipă să-l lichideze. Era misiunea mea să fac în aşa fel încât suporterii lui să nu bănuiască deloc că a fost ucis. Grigori M. Maironovski, şeful echipei de toxicologi ai MGB, a fost chemat în calitate de consultant la spitalul din Saratov unde Şumski zăcea bolnav şi a rezolvat treaba cu otravă de la laboratorul lui. Execuţia a fost făcută să pară moarte naturală de inimă. Nu am reuşit însă să identificăm nici unul din contactele străine ale lui Şumski.

Asigurările pe care le dădusem lui Roosevelt înainte de Conferinţa de la Yalta că de acum cetăţenii sovietici se bucură de libertate religioasă nu puseseră capăt problemelor noastre cu Biserica Catolică Ucraineană, sau Unitariană. Agentul nostru de la Roma, Iosef Grigulevici, care dobândise cetăţenie costaricană şi devenise ambasador al republicii Costa Rica atât la Vatican, cât şi în Iugoslavia imediat după război, a raportat că Vaticanul va lua o atitudine foarte fermă împotriva noastră, din cauza tratamentului aplicat de Moscova Bisericii Catolice (Unitariene) Ucrainene.

Biserica Unită (Unitariană) avea o poziţie unică: era subordonată Vaticanului, dar efectua ceremoniile religioase în limba ucraineană. Biserica era condusă de mitropolitul Andrei Şepiţki, conte polonez, şi fost înalt ofiţer în Armata austriacă. Fusese numit cap al bisericii de către Papă înainte de primul război mondial, şi

renunţase la cariera sa militară. Întrucât sprijinirea catolicismului ucrainean punea în mare pericol interesele Rusiei, a fost arestat de serviciile de spionaj ţariste şi trimis în exil. Fusese eliberat de guvernul provizoriu din 1917 şi se întorsese la Lvov, unde se înfiinţase o organizaţie a naţionaliştilot ucraineni, sub conducerea colonelului Evjen Konovaleţ, fostul meu aşa-zis mentor.

În 1941, când a izbucnit războiul şi Lvov-ul a fost ocupat de nemţi, Şepiţki i-a trimis lui Hitler un mesaj de salut, proclamând eliberarea Ucrainei de bolşevism. A mers până acolo încât a binecuvântat, în noiembrie 1943, formarea Diviziei SS Galiţia, o unitate ucraineană specială, comandată de ofiţeri ai Gestapoului, care a depus jurământ de credinţă faţă de Hitler. Divizia era utilizată pentru pedepsirea populaţiei şi arestarea evreilor din Ucraina, Slovacia şi Iugoslavia în vederea exterminării. Şepiţki l-a numit pe Arhiepiscopul Slipi capelan al acestei divizii. Unităţile diviziei au fost luate prizoniere de englezi în Italia şi Austria, iar în 1947 liderii lor au fost trimişi în Anglia, pentru a sprijini o mişcare de rezistenţă în Ucraina. Serviciile secrete britanice i-au folosit pe ucraineni ca să-i însoţească pe paraşutiştii lansaţi în Ucraina de Vest în anul 1951.

În 1944, Şepiţki era bătrân, pe moarte. Îngrijorat de soarta Bisericii ucrainene, a trimis o misiune specială la Moscova din care făceau parte arhiepiscopul Slipi, fratele lui mai tânăr, şi arhiepiscopul Gabriel Kostelnik. Au cerut să fie primiţi de patriarhul Bisericii Ortodoxe Ruse, care nu fusese niciodată în relaţii bune cu catolicii. Prezidiul Sovietului Suprem i-a trimis mai întâi la NKVD, ca să lămurească problema colaborării cu germanii. Împreună cu generalul Stepan Mamulov, şeful secretariatului lui Beria, am primit ordinul de a primi această delegaţie. Spre surprinderea lor, le-am vorbit în dialectul ucrainean de vest. Le-am prezentat dosarul Bisericii Ucrainene în care erau documente ce atestau conducerea colaborării cu nemţii de către prelaţi. În acelaşi timp, primisem ordin să le dau asigurări că, dacă îşi exprimau regretul pentru cele făptuite şi dacă oficialităţile bisericii nu comiseseră nici o crimă militară, nu vor fi persecutaţi[1].

---

[1] Explicaţiile lui Sudoplatov referitoare la activităţile lui din Ucraina de Vest, de la sfârşitul anilor '40, reflectă convingerea Kremlinului că Biserica Unitariană a fost neloială faţă de Uniunea Sovietică. Stalin considera biserica aceasta drept o pepinieră a naţionalismului ucrainean şi a influenţei Vaticanului în Ucraina. Animozitatea tradiţională dintre Biserica Catolică din Ucraina de Vest şi Biserica Ortodoxă rusă reflectă ameninţarea politică a Bisericii

În continuare, evoluția evenimentelor a luat o întorsătură tragică. După moartea lui Șepițki, în 1945, conflictul dintre conducătorii bisericii s-a accentuat. În Biserica Ucraineană exista o mişcare foarte puternică spre unificarea cu Biserica Ortodoxă, iar clericii din preajma lui Şepițki, care se opuseseră acestei unificări, se compromiseseră grav prin cooperarea cu germanii. Gabriel Kostelnik, motivat de convingerile pe care le susținuse aproximativ treizeci de ani, conducea mişcarea de unificare. S-a spus adesea că a fost agent al NKVD-ului, dar afirmația nu este întemeiată. Adevărul este că, bineînțeles, cei doi fii ai lui au fost implicați activ în războiul de gherilă al lui Bandera şi au murit eroic în lupta împotriva trupelor NKVD. Kostelnik a adunat o congregație a clericilor unitarieni care în 1946 au votat pentru reunificarea cu Biserica ortodoxă. Slipi a fost arestat şi exilat. Reunificarea a fost o lovitură decisivă împotriva rezistenței gherilei ucrainene de sub conducerea lui Bandera pentru că majoritatea comandanților trupelor de gherilă proveneau din familiile clericilor ucraineni.

În ultima încercare a lui Bandera de a menține intactă mişcarea naționalistă ucraineană, teroarea a devenit o trăsătură comună a vieții din Ucraina de Vest. Autoritățile locale au pierdut controlul la țară. Trupele de gherilă interziceau recrutarea populației locale pentru Armata Roşie. Oamenii lui Bandera omorau pe toți membrii familiilor celor care se înrolau în armată şi le ardeau casele ca să poată menține conducerea gherilelor în zonele rurale. Punctul culminant al acestei campanii a fost reprezentat de asasinarea lui Gabriel Kostelnik pe treptele catedralei din Lvov, când ieşea de la o slujbă religioasă. Asasinul a fost blocat de mulțime şi s-a împuşcat, dar a fost identificat ca membru al unui grup terorist condus personal de adjunctul lui Bandera, Roman Şuheievici, care era de şapte ani şeful mişcării de gherilă din Ucraina. În timpul războiului, Şuheievici a avut gradul de Hauptsturmführer în divizia Gestapoului care a lichidat intelectualitatea poloneză şi evreimea din ghetoul de la Lvov, în iulie 1941.

Informația primită de la Grigulevici în 1947, că Vaticanul făcea demersuri pe lângă oficialitățile americane şi engleze pentru a acorda ajutor Bisericii Catolice Ucrainene şi mişcării de gherilă care o sprijinea, fusese trimisă nu numai lui Stalin şi Molotov, ci şi lui Hruşciov în Ucraina. Reacția lui Hruşciov a fost să-l roage pe Stalin să aprobe lichidarea în secret a conducerii Bisericii Unitariene din

uniate pentru comunism. Prin comparație, divergențele lor teologice păreau minore.

fostul oraş unguresc Ujgorod. Hruşciov, împreună cu Savcenko, ministrul securităţii din Ucraina, au trimis un memoriu lui Stalin şi lui Avakumov în care susţineau că arhiepiscopul Romja al Bisericii Unitariene Ucrainene întreţinea relaţii active cu conducătorii gherilei şi cu reprezentanţii secreţi ai Vaticanului care încercau să obstrucţioneze conducerea socialistă ucraineană şi să stimuleze banditismul înarmat. În concluzie, memoriul spunea că Romja şi biserica lui deveniseră un cap de pod al activităţilor antisovietice şi reprezentau o serioasă ameninţare pentru stabilitatea politică din regiune. Abakumov, care devenise ministru al securităţii statului, mi-a arătat memoriul şi m-a avertizat să nu mă amestec decât dacă primim ordin din partea tovarăşului Stalin.

Atacul împotriva lui Romja a fost prost organizat. Savcenko şi echipa lui au înscenat un accident de maşină, în care Romja a fost numai rănit şi trimis apoi la spitalul din Ujgorod. Hruşciov a intrat în panică şi i-a cerut ajutorul lui Stalin. A pretins că Romja se pregătea să primească curieri de la cel mai înalt nivel, din Germania şi de la Vatican. Echipa mea a fost trimisă la Ujgorod ca să ia urma acestor contacte, întrucât eu eram singurul care cunoştea personal toată conducerea naţionaliştilor ucraineni din timpul perioadei cât lucrasem la sediul lui Konovaleţ. Am petrecut aproape două săptămâni la Ujgorod, încercând să depistăm aceste legături şi curierii care ar fi trebuit să apară. Apoi, Abakumov mi-a telefonat la Ujgorod şi m-a informat că Maironovski, şeful laboratorului de toxicologie, va sosi împreună cu Savcenko peste o săptămână, cu trenul, cu intrucţiuni de a-l lichida pe Romja. Stalin a fost de acord cu Hruşciov că era timpul „să se facă curăţenie în cuibul terorist al Vaticanului de la Ujgorod". Când au sosit Maironovski şi cu Savcenko, mi-au spus că tovarăşul Hruşciov îi primise la Kiev în trenul lui personal, le dăduse ordine precise şi le urase succes în misiune. Două zile mai târziu, în prezenţa mea, Savcenko i-a raportat lui Hruşciov prin telefon că totul era gata pentru îndeplinirea ordinului şi a primit binecuvântarea lui Hruşciov. Maironovski a procurat o fiolă de otravă de curara şi i-a dat-o unei agente locale MGB care lucra ca soră în spital şi aceasta a făcut injecţia fatală.

În prezenţa lui Savcenko i-am telefonat lui Abakumov ca să-i dau veştile şi acesta mi-a ordonat să rămân pe loc ca să încerc să depistez legăturile lui Romja. Am aflat curând că adevăratul pericol pentru Hruşciov venea de la călugăriţele de sub controlul lui Romja.

Acestea aveau legături foarte strânse cu soţia lui Ivan Turiniţa,

care era şi prim-secretar al regiunii de partid şi şeful administraţiei oraşului. Hruşciov ştia că Romja se infiltrase şi în guvern şi în administraţia de partid, dar nu ştia cum. Temându-se să nu fie acuzat de incapacitate în muncă, Hruşciov pusese la cale asasinarea în secret a lui Romja. Savcenko a fost avansat şi, un an mai târziu, a fost transferat la Moscova, unde a fost numit preşedinte adjunct al Comitetului de Informaţii.

*

În noiembrie 1949, un pamfletar ucrainean, Iaroslav Galan, care a atacat vehement Vaticanul şi Biserica Unitariană Ucraineană pentru că a colaborat cu nemţii, a fost ucis cu un topor în locuinţa sa din Lvov. După ce aproape un an nu mai auzisem nimic de la Abakumov, într-o dimineaţă pe la 4, am primit un telefon de la el.

— Să fii gata la ora zece pentru o misiune la aeroportul Vnukovo.

Este vorba de un aeroport aflat în apropiere de Moscova. Am sosit la Vnukovo însoţit de Eitingon, care venise să mă conducă. Acolo m-am întâlnit cu adjunctul lui Abakumov, general-locotenent Nikolai Selivanovski, care mi-a făcut semn să-l urmez în avion. Abia când ne-am apropiat de Kiev m-a anunţat că ne îndreptăm spre Lvov. Ceaţa deasă ne-a împiedicat să aterizăm acolo, aşa că ne-am întors la Kiev şi am luat trenul spre Lvov. Abia atunci, în tren, Selivanovski m-a informat în legătură cu acţiunea teroristă a adepţilor lui Bandera care îl lichidaseră pe Galan. Selivanovski mi-a spus că tovarăşul Stalin aprecia activitatea organelor de securitate în combaterea banditismului în Ucraina de Vest drept nesatisfăcătoare. Mi s-a ordonat să identific conducerea organizaţiei clandestine a lui Bandera din Lvov şi s-o lichidez. Mi-am dat seama că soarta mea în minister depindea de succesul acestei misiuni.

Ajunşi la Lvov, ne-am dus direct la o întâlnire a conducerii locale, prezidată de Hruşciov, care sosise special de la Kiev pentru aceasta. Această întâlnire cu Hruşciov s-a transformat într-o luptă polemică. Hruşciov era prost dispus, căci se temea de furia lui Stalin, care ar fi putut să-l considere incapabil de a lichida rezistenţa armată a naţionaliştilor ucraineni. L-am înfuriat şi eu pentru că am obiectat împotriva ideii lui ca locuitorii din Ucraina de Vest să fie obligaţi să aibă paşapoarte interne speciale. Voia, de asemenea, să-i mobilizeze pe tinerii din Ucraina la minele de cărbune din Donbas şi la pregătire profesională în Ucraina de Est, departe de casă. I-am spus că această discriminare – paşapoarte interne şi strămutarea tinerilor în încerca-

rea de a le rupe legăturile cu părinţii şi prietenii lor naţionalişti – nu va face decât să ducă la creşterea inevitabilă a resentimentelor. În loc să se lase recrutaţi pentru serviciul militar, tinerii vor prefera să fugă în pădure şi să intre în rândurile rezistenţei armate. Hruşciov s-a înfuriat pe mine, şi mi-a spus că mai bine mi-aş vedea de misiunea mea de a neutraliza conducerea rezistenţei armate, fără să mă mai amestec în chestiunile de politică socială. Rezistenţa mea a dat însă roade. Hruşciov a renunţat la introducerea de paşapoarte speciale pentru populaţia locală. Recrutările forţate au fost abandonate. S-a proclamat amnistia tuturor celor care vor renunţa la rezistenţa armată şi îşi vor preda armele organelor de miliţie sau de securitate. Amnistia a fost deosebit de eficientă. În prima săptămână a noului an, 1950, opt mii de luptători de gherilă înarmaţi au predat armele la posturile locale de miliţie. În marea majoritate a cazurilor, aceştia nu au fost persecutaţi şi am constatat ulterior că dintre cei opt mii de luptători, cinci mii erau la vârsta primejdioasă dintre cincisprezece şi douăzeci de ani şi fugiseră de acasă tocmai de teama de a nu fi recrutaţi şi trimişi la exploatările carbonifere din Urali.

Am descoperit că rezistenţa armată era coordonată de Roman Şuheievici, care fusese comandant al batalionului Nachtangel aparţinând SS-ului şi Abwehr-ului, în timpul războiului şi trecuse apoi în clandestinitate, luptând pentru Bandera. Era un om inteligent, competent în munca în clandestinitate, care a rămas activ încă şapte ani după retragerea nemţilor. În timp ce noi căutam prin jurul Lvov-ului, el se afla la tratament la o clinică de cardiologie din apropiere de Odessa, pe malul Mării Negre. Făcea vizite personalităţilor culturale din Lvov şi a trimis o coroană la înmormântarea unei persoane foarte cunoscute. Această coroană a fost un gest necugetat din partea lui, pentru că s-a vorbit mult despre ea şi agenta noastră, o actriţă care era corespondentă şi la *Izvestia*, a confirmat prezenţa lui în zonă. Am identificat patru bodyguarzi ai lui – femei – dintre care unele făceau şi pe soţia lui.

Rezistenţa armată era foarte răspândită în zonele din jurul Lvov-ului. M-am dus într-un sat îndepărtat cu asistentul meu, Vasili Lebed, veteran al mişcării naţionaliste ucrainene, care mă ajutase şi în acţiunea împotriva lui Konovaleţ din anii '30. Ne-am dus să-i căutăm pe doi nepoţi ai lui Lebed care conduceau gherilele anticomuniste. Lebed voia să-i convingă să renunţe la lupta armată. Vărul lui Lebed fusese executat de un grup al lui Bandera pentru că acceptase oferta de a deveni preşedinte al colhozului local, deşi ştiau

că fiica şi cei doi fii ai lui erau în mişcarea clandestină anticomunistă. Stoicismul fiicei vărului mi-a produs o impresie profundă. Deşi era foarte deprimată, a acceptat execuţia tatălui ei ca fiind inevitabilă, întrucât acesta nu ascultase de avertismentul celor din rezistenţă.

Am rămas la Lvov o jumătate de an. Penetrarea a venit logic, dar pe neaşteptate. Şuheievici s-a bazat prea mult pe legăturile lui din timpul războiului. Familia lui Gorbavoi, avocat şi membru cu influenţă al mişcării lui Bandera, era interesată să ajungă la un compromis cu regimul sovietic. Voiau să se disocieze de actele de violenţă. Am găsit o cale de acces spre familia Gorbavoi şi prietenii acesteia şi am reuşit să-mi prezint problema. Am argumentat că trebuie oprit războiul şi să-i convingem pe oameni să renunţe la lupta armată şi să-şi trăiască viaţa în chip firesc. M-am ţinut de cuvânt. I-am telefonat personal lui Abakumov ca s-o elibereze pe nepoata lui Gorbavoi, care era deţinută într-un lagăr de prizonieri din Rusia, pentru că era rudă cu un naţionalist ucrainean proeminent. A fost adusă la Lvov două zile mai târziu cu avionul şi eliberată imediat.

Aceasta l-a determinat pe Gorbavoi să ne arate zonele în care se ascundea Şuheievici. Am reuşit să-l atragem de partea noastră pe curierul lui Şuheievici, jucător de fotbal în echipa locală Dinamo. Nu i-am persecutat nici pe Gorbavoi, nici pe prietenul acestuia, academicianul Kripekevici, al cărui fiu era activist al lui Bandera, deoarece îşi exprimaseră public regretul pentru faptele lor.

Şuheievici a mai făcut încă o greşeală fatală, pentru că era cu nervii întinşi la maximum. Când unul din miliţienii locali a venit într-o vizită de rutină în casa unde locuia Şuheievici cu una din însoţitoarele lui şi cu mama acesteia, Şuheievici l-a împuşcat pe om şi apoi a fugit. Cercetările ne-au dus până într-un cătun izolat, unde am dat de bătrână. Şuheievici plecase, însă prezenţa ei era o dovadă a trecerii lui recente pe acolo. Ulterior, când a fost arestată, însoţitoarea lui, Daria Gusiak, ne-a spus că îl rugase pe Şuheievici să n-o ucidă pe mama ei când fugiseră toţi trei din casa acesteia. Mama ei avea un picior de lemn şi Şuheievici se temea că le va fi o povară în fuga lor. Aşa că au lăsat-o în sat.

Grupul nostru a rămas în casa mamei Dariei şi, curând, am intrat în vorbă cu o tânără şi atrăgătoare studentă la medicină din Lvov, nepoata Dariei, care venise în vizită la rude. În cadrul însărcinărilor ei pe linie de Komsomol, ţinea prelegeri despre pericolul reprezentat de naţionalismul ucrainean. În timpul discuţiilor mele

prieteneşti cu ea, în care eu jucam rolul de asistent al administraţiei locale a planificării, am întrebat-o dacă o văzuse recent pe Daria. Mi-a spus că Daria locuia la căminul institutului ei de medicină şi se ducea din când în când la institutul forestier ca să se pregătească pentru examenul de admitere.

Echipa noastră de filaj a descoperit rapid drumurile regulate pe care le făcea Daria într-un sat din apropiere de Lvov, unde petrecea ore întregi la magazinul universal din cooperativă. Am presupus că Şuheievici trebuia să fie acolo. Din păcate, tinerii ofiţeri care o filau în ziua de 5 martie 1950 nu aveau experienţă şi au încercat să flirteze cu ea. Când locotenentul Revenko a întins mâna şi a spus în ucraineană că vrea să facă şi el cunoştinţă cu o femeie frumoasă, Daria şi-a dat seama că este filată şi l-a împuşcat pe loc. A fost arestată ulterior, nu de oamenii mei, ci de autorităţile locale.

Oamenii mei au luat-o imediat din custodia organelor locale şi au adus-o la cel mai apropiat administrator local, bătrânul satului. Am fost acolo într-o jumătate de oră şi am dat două ordine: primul, să se răspândească zvonul că femeia se împuşcase şi că era vorba probabil de o problemă de dragoste; al doilea, ca doi oameni să rămână cu ea, în timp ce eu şi cu douăzeci de oameni, împreună şi cu asistentul meu, generalul Drozdov, am alergat la magazinul universal ca să blocăm toate căile de fugă. Am înconjurat clădirea şi Drozdov i-a cerut lui Şuheievici să depună armele, garantându-i viaţa în numele guvernului socialist ucrainean. Ne-a răspuns un foc de automat. Şuheievici a aruncat două grenade de mână şi, însoţit de două femei, toţi trei înarmaţi, au încercat să scape de încercuire. În timpul schimbului de focuri, Şuheievici şi doi dintre ofiţerii noştri au fost ucişi. După moartea lui, rezistenţa gherilei din Ucraina de Vest s-a prăbuşit. Am aflat curând că înfiinţase o reţea clandestină foarte periculoasă. Cu şase luni în urmă, în iunie 1949, Daria, înarmată cu hârtii false şi explozibili, locuise două săptămâni la Hotel Metropol din Moscova şi patrulase prin Piaţa Roşie în căutare de ţinte. Arhiva şi dosarele mişcării lui Bandera au fost scoase clandestin din Lvov şi ascunse la Leningrad, la secţia de manuscrise a Arhivelor Statului.

Sfârşitul episodului ucrainean a avut loc un an mai târziu. Ilarion Kamazuk, operator MGB aflat sub comanda mea, şi cu mine am plasat un agent în grupul supravieţuitor al lui Bandera, care a reuşit să fugă din Ucraina în Cehoslovacia şi după aceea în Germania. Spionajul britanic i-a preluat pe membrii grupului şi i-a dus în Anglia, pentru pregătire. Omul nostru i-a fost prezentat lui

Bandera ca unul din activiştii apropiaţi ai lui Şuheievici. Agentul nostru a menţinut legătura cu noi cât timp a fost la München cu Bandera, însă, când au ajuns în Anglia, am hotărât să nu riscăm să ne apropiem de el. Bandera era îngrijorat din cauza lipsei de comunicaţii radio cu Şuheievici şi îl trimisese pe asistentul lui, Evgheni Matvieko, şeful securităţii unităţilor ucrainene de gherilă în Ucraina, ca să refacă mişcarea şi să afle care era soarta lui Şuheievici. Singurul ordin primit de omul nostru pe timpul cât stătea în Anglia era să trimită o carte poştală codificată la o adresă din Germania şi să ne informeze asupra rutei pe care va încerca Matvieko să se întoarcă în Ucraina. Agentul ne-a comunicat că intenţionează să aterizeze în apropiere de Rovno, în Podolia. Apărarea noastră aeriană a primit ordin să nu atace avionul britanic care zbura de la Malta aducându-i Matvieko şi echipa acestuia pentru a-i paraşuta în Ucraina[1]. Nu numai că doream să ne protejăm omul, care era împreună cu ei, dar doream să-i prindem vii. Au fost întâmpinaţi foarte cordial la o locuinţă conspirativă de agenţii care lucrau sub conducerea lui Raihman, jucând rolul oamenilor de legătură din partea locului. După ce au participat la un festin stropit din belşug cu băutură drogată, au adormit împăcaţi şi s-au trezit în închisoarea MGB de la Kiev.

În mai 1951, întors deja la Moscova, am fost trezit pe la ora trei dimineaţa de un telefon de la secretarul lui Abakumov şi convocat la el, la birou. Împreună cu Evgheni Petrovici Pitovranov, ministru adjunct al securităţii şi şef al contraspionajului, îl interogau pe Matvieko. La început am fost interpretul lor, pentru că Matvieko nu vorbea decât dialectul ucrainean de vest. Interogatoriul a durat două ore şi după aceea Abakumov mi-a ordonat să lucrez eu cu Matvieko. Am lucrat cu el o lună, fără a recurge la metodele clasice de interogatoriu. Discutam în biroul directorului închisorii, unde Matvieko se uita la televizor. A fost surprins când a văzut un spectacol al Operei ucrainene cu *Bogdan Hmelniţki*, întemeietorul armatei naţionale ucrainene din secolul al XVII-lea. Opera fusese pusă în scenă la Moscova cu artişti ucraineni. În Polonia şi în Ucraina de Vest, Matvieko nu asistase niciodată la un spectacol de

---

[1] Sudoplatov adaugă: „Aproximativ o dată pe lună, la sfârşitul anilor '40 şi la începutul anilor '50, avioane americane şi engleze violau spaţiul nostru aerian. În cele mai multe cazuri, erau atacate de avioanele noastre de luptă şi ambele părţi sufereau pierderi grele în aceste lupte de hărţuială. Nu am ştiinţă de nici un pilot american sau britanic luat prizonier când aceste avioane erau doborâte pe teritoriul sovietic sau neutru".

operă ucraineană, cu muzică clasică interpretată în limba lui maternă. Era ceva de necrezut pentru el şi, ca să-l conving, l-am condus sub escortă la festival.

După o lună de interogatoriu, mi-am dat seama că, în afară de câteva nume ale unor agenţi secundari, nu ştia nimic în legătură cu organizaţiile emigranţilor şi cu mişcarea lui Bandera. A rămas cu gura căscată când i-am citit biografiile tuturor liderilor lui, conflictele dintre ei, detalii ale vieţii lor. L-am asigurat că nu doresc să-l transform în agent. Pentru noi, i-am explicat eu, lucrul cel mai important era să oprim confruntarea armată, să punem capăt carnagiului, inevitabil în cazul războiului de gherilă. Cu aprobarea lui Abakumov, i-am telefonat lui Melnikov, primul secretar al Partidului comunist ucrainean, care îi urmase lui Hruşciov la Kiev şi l-am rugat să-l primească pe Matvieko la Kiev. Melnikov îi va arăta că Ucraina şi Ucraina de Vest, în special, nu erau zone ocupate şi cetăţenii duceau o viaţă normală şi nu mai voiau nici un fel de vărsări de sânge.

Nu m-am mai întâlnit după aceea cu Matvieko. A venit la Kiev unde i s-a instituit arest la domiciliu, dar i se mai dădea voie să se şi mişte. I s-a dat, de asemenea, posibilitatea să vadă viaţa oraşului şi a Lvov-ului, unde a fost găzduit într-o vilă a MGB-ului. Şi de acolo a evadat! Ce scandal la Kiev şi la Moscova! S-a anunţat în toată Uniunea Sovietică şi s-a început căutarea lui! Ministrul securităţii statului din Ucraina, viitorul director al GRU, Piotr Ivaşutin, a ordonat imediat arestarea celor care îl păziseră pe Matvieko. Îi spusese într-o doară la revedere soldatului de serviciu de la poarta vilei, care se obişnuise să-l vadă venind şi plecând în compania ofiţerilor de securitate în cele zece zile anterioare şi nu l-a oprit acum, când era singur. Trei zile mai târziu, Matvieko s-a predat de bună-voie postului de securitate de la Lvov.

În această perioadă de timp se ascunsese în locuinţa unei vechi cunoştinţe, care nu avea nimic comun cu mişcarea lui Bandera, susţinând că venise pentru o săptămână de la Moscova, cu anumite probleme. A încercat locuinţele conspirative ale lui Bandera şi contactele din Lvov pe care nu mi le dezvăluise pe parcursul interogatoriilor şi pe care membrii echipei sale nu le cunoşteau. Spre stupoarea lui, această reţea nu mai funcţiona. Două adrese erau greşite, contactele pe care credea că le are erau inexistente. Făceau parte din datele umflate artificial despre succesul mişcării locale, raportate la sediul din exil de la Londra şi München. Era un spion

suficient de bun ca să-şi dea seama că şi celelalte case conspirative erau deja sub supravegherea MGB şi erau lăsate să-şi continue operaţiunile pentru a servi drept capcane pentru vizitatorii neavizaţi din străinătate. În aceste condiţii, a declarat că se predă autorităţilor ucrainene locale şi, la o conferinţă de presă organizată de guvernul comunist ucrainean, a denunţat mişcarea lui Bandera. S-a folosit de autoritatea sa pentru a face apel la reconcilierea naţională. A început o viaţă nouă, în calitate de contabil, s-a căsătorit, a făcut trei copii şi a murit liniştit în 1974.

Povestea lui Matvieko avea o importanţă deosebită acum, după proclamarea independenţei Ucrainei. În Occident nu se înţelege faptul că după revoluţia bolşevică, Ucraina a primit o anumită autonomie în cadrul Uniunii Sovietice, mult mai mare decât cea de care se bucurase sub regimul austriac, polonez sau ţarist. Spre deosebire de cei din alte republici, conducătorii comunişti ucraineni erau priviţi la Moscova ca nişte parteneri cu influenţă, iar cooperarea cu uriaşa republică ucraineană era considerată crucială pentru stabilitatea întregului stat sovietic. De aceea Ucraina şi-a păstrat toate atributele unui stat independent: educaţie în limba maternă, artă şi literatură tradiţionale, funcţionarea unui Birou Politic propriu (inexistent în celelalte republici), calitate de membră a Naţiunilor Unite, elemente de neconceput sub alte dominaţii. Ucraina nu a fost niciodată un stat independent, dar eu tot mă consider ucrainean, un ucrainean care a contribuit la edificarea acestei relaţii de parteneriat în cadrul Uniunii Sovietice. Poziţia Ucrainei în cadrul uniunii a fost preludiul capacităţii ei de a deveni stat independent după prăbuşirea Uniunii Sovietice.

*

În 1946, liderul kurd Mullah Mustafa Barzani şi triburile lui rebele au traversat frontiera iraniană şi au pătruns în Azerbaidjan. Fuseseră încolţiţi de forţele şahului şi abandonaţi de suporterii britanici şi americani. Forţele lui Barzani se compuneau din două mii de oameni cu arme uşoare şi artilerie, însoţiţi de o mie de membri ai familiilor. Guvernul sovietic i-a internat la început într-un lagăr, unde m-am dus şi m-am întâlnit cu Barzani. Abakumov m-a trimis în 1947 la Baku cu instrucţiuni să-i ofer lui Barzani azil politic pentru trupe şi pentru familii, cu dreptul de a se stabili temporar în zona rurală a Uzbekistanului, nu departe de Taşkent. I-am fost prezentat lui Barzani ca Matveev, director adjunct la TASS şi purtător de cuvânt al guvernului sovietic.

Era pentru prima oară când mă întâlneam cu un adevărat lord feudal. Barzani lăsa impresia că este un comandant politic şi militar versat. Mi-a spus că în timpul celor optzeci de răscoale ale kurzilor împotriva regimului persan, irakian şi turc, din ultimii o sută de ani, ceruseră ajutor Rusiei de şaizeci de ori şi de fiecare dată primiseră sprijin sub formă de arme şi muniţii. De aceea li s-a părut firesc să apeleze la ajutorul nostru în această perioadă dificilă când Republica Democrată Kurdă fusese zdrobită de forţele şahului Iranului, Mohammad Reza Pahlavi. Rudele lui Barzani fuseseră ademenite de şah cu promisiunea de a duce tratative şi fuseseră spânzurate de acesta. De aceea, atunci când şahul l-a invitat şi pe Barzani la discuţii, acesta a răspuns că se va duce la Teheran numai dacă şahul trimite ca ostateci câţiva membri ai familiei lui. În timp ce se desfăşurau contactele preliminare cu şahul, Barzani şi-a deplasat grosul forţelor sale în Uniunea Sovietică. Noi eram interesaţi în folosirea kurzilor într-o campanie de destabilizare a influenţei occidentale în Orientul Mijlociu. Am căzut de acord ca Barzani şi câţiva dintre ofiţerii lui să frecventeze academiile militare sovietice şi ca stabilirea lor în Asia Centrală să fie doar un episod în istoria lor, un timp de pregătire pentru eliberarea Kurdistanului într-o viitoare luptă armată cu guvernele Iranului şi Irakului.

Abakumov mi-a interzis să-l informez pe şeful local al partidului, M. Baghiroc, despre conţinutul convorbirilor mele cu Barzani şi, mai ales, de acordul lui Stalin de a le oferi instrucţie militară. O parte din oamenii lui Barzani s-au mutat din Azerbaidjan în Armenia şi au pus la punct un serviciu de transmisiuni radio.

M-am întors la Moscova, iar Barzani şi-a însoţit trupele dezarmate şi pe membrii familiilor acestora în Uzbekistan. Cinci ani mai târziu, în martie 1952, am fost trimis în Uzbekistan să mă întâlnesc cu Barzani în apropiere de Taşkent, unde se stabiliseră. Barzani era nemulţumit de felul în care era tratat de autorităţile locale şi a cerut intervenţia guvernului central de la Moscova pentru a i se rezolva problemele. Voia să-şi păstreze dreptul de autonomie asupra celor trei mii de oameni ai lui care fuseseră aşezaţi în colhozuri în jurul Taşkentului. Barzani se temea că va pierde controlul asupra lor.

Întâlnirea noastră a avut loc la o vilă a guvernului. Eram însoţit de maiorul Nikolai Zemskov, interpretul meu, care vorbea fluent engleza, la fel ca şi Barzani. La a doua întâlnire, Barzani i-a descris pe reprezentanţii oficiali ai americanilor şi ai englezilor care

le-au dat mită naţionaliştilor kurzi pentru a le câştiga simpatia. Ne-a dezvăluit, de asemenea, contactele cu agenţii spionajului britanic care doreau să-i folosească pe oamenii lui pentru a influenţa evenimentele din Irak, Iran şi Turcia.

Planul meu în legătură cu kurzii, aprobat de ministrul securităţii statului, Ignatiev, era să instruim o brigadă kurdă de o mie cinci sute de oameni, pregătindu-i în tehnicile de sabotaj, ca să poată răsturna guvernul lui Nuri Said de la Bagdad. O astfel de operaţie ar fi subminat serios influenţa britanică, preponderentă în Irak. Kurzii ar fi urmat, de asemenea, să controleze livrările strategice de petrol din Orientul Mijlociu spre Europa şi spre Statele Unite. Puteau încetini fluxul de petrol, distrugând conductele din Irak şi din Iran.

Barzani a fost de acord să participe la o alianţă politică cu guvernul sovietic în schimbul sprijinului nostru în vederea decupării unei republici kurde independente la frontierele Turciei, Iranului şi Irakului. El considera că ar fi mai realistă soluţia formării unei republici kurde în nordul Irakului. Regiunile kurde din Iran şi din Turcia ar fi putut primi autonomie, aliniindu-se apoi cu republica kurdă.

I-am spus lui Barzani că nu aveam nici un fel de instrucţiuni pentru a discuta amănuntele unei astfel de înţelegeri, dar eram gata să înfiinţăm un guvern kurd în exil. În acest scop, colegul meu Nikolai Mancika, asistent al lui Boris Ponomariov, directorul secţiei internaţionale de la Comitetul central, şi-a oferit sprijinul pentru înfiinţarea Partidului Democrat din Kurdistan, oferind birourile unui colhoz aflat la cincisprezece kilometri de Taşkent. Mancika i-a explicat lui Barzani că funcţionarii municipali ai noii administraţii kurde vor fi subordonaţi Comitetului central al noului partid care va fi condus de Barzani. Nu m-am amestecat în această discuţie, dar am ascultat cu atenţie. Două ore mai târziu, când discuţia s-a încheiat, îmi era clar că planul era una din fanteziile ideologice create în birourile Comitetului central din Staraia Ploşcead. Barzani m-a invitat să mă întâlnesc cu ofiţerii lui. Am intrat într-o încăpere în care treizeci de oameni stăteau în poziţie de drepţi. Când am apărut noi, au căzut cu toţii în genunchi şi au început să se târască spre Barzani, cerându-i permisiunea să-i sărute poala veşmântului şi cizmele. Toate iluziile referitoare la un Kurdistan democratic mi s-au evaporat imediat.

În aprilie 1952, Barzani s-a aşezat în apropiere de Taşkent, înconjurat de familia sa şi de oamenii lui, într-un colhoz mare. Când

m-am întors la Moscova cu Mancika, se luase deja hotărârea să li se dea kurzilor statutul de zonă autonomă. Ministerul Securităţii Statului avea să le asigure instrucţie militară şi îi va ajuta să menţină legăturile cu conaţionalii lor din străinătate. Încercarea noastră de a ne infiltra în echipa lui Barzani cu agenţi de-ai noştri şi de a recruta câţiva kurzi a fost zădărnicită de serviciul de securitate al lui Barzani. Zemskov, care avea anumită experienţă în munca de racolare a unor kurzi din Iran, a reuşit să recruteze un ofiţer neînsemnat în timp ce acesta studia la academia noastră militară, însă la întoarcerea sa la Taşkent, acesta a dispărut fără urmă. Nu l-am mai putut contacta niciodată. Am presupus că fusese lichidat.

Problema kurdă m-a implicat pentru prima dată în proceduri birocratice în care era nevoie de o decizie a Biroului Politic. Ignatiev mi-a ordonat să rămân în biroul lui Mancika până se va conveni asupra documentului în care erau consemnate propunerile noastre în legătură cu această problemă. De regulă, Ignatiev era foarte politicos şi atent, dar când i-am spus că am o întâlnire urgentă cu Barzani la un hotel din Moscova, mi-a reproşat indignat că nu sesizez importanţa politică a obţinerii unei aprobări urgente de la Comitetul central. Ignatiev ne-a însoţit pe Mancika şi pe mine la Molotov şi Vîşinski, ca să-i facă să semneze proiectul. Pentru prima oară pe parcursul întregii mele experienţe cu Molotov şi Vîşinski aceştia mi s-au părut bătrâni, pasivi şi epuizaţi, dar au insistat să elimine un paragraf din document. Nu voiau să se facă referiri la obligaţia Ministerului Afacerilor Externe în legătură cu negocierile în problema kurdă. Au fost, de asemenea, de părere, că problema va trebui examinată de Biroul Politic ca fiind ridicată de Ministerul Securităţii, nu ca o propunere comună a Ministerului de Externe şi a Ministerului Securităţii. Cu aceste comentarii în minte şi însoţiţi de un bodyguard care ducea proiectul de decizie în valiza sa, i-am propus lui Mancika să ne întoarcem la biroul meu ca să batem la maşină versiunea finală a documentului. Ignatiev a fost de acord.

Şi atunci a început comedia. I-am prezentat proiectul de propunere lui Ignatiev şi acesta a aprobat-o. Ceea ce îl interesa pe el cel mai mult era adresa oficială de însoţire a documentului, care trebuia trimisă membrilor Biroului Politic. Ne-a pus de trei ori, pe mine şi pe dactilografă, să modificăm ordinea numelor membrilor Biroului Politic cărora urma să le fie transmis documentul. L-a întrebat pe Mancika dacă să întocmească o listă alfabetică sau să-i treacă mai întâi pe membrii comisiei externe a Biroului Politic. În

acest caz, tovarăşul Hruşciov ar fi trebuit să fie pe listă înaintea lui Bulganin. Dar tovarăşul Beria trebuia trecut înaintea tovarăşului Malenkov? Aceste nuanţe şi încă altele de care nu mai auzisem până atunci m-au uimit, dar se pare că Mancika era expert în întocmirea listelor şi i-a oferit o mulţime de sfaturi lui Ignatiev. Dactilografele au rămas şi ele cu gura căscată când li s-au dat la refăcut listele care nu conţineau nici o altă modificare decât ordinea numelor membrilor Biroului Politic.

În primăvara anului 1953, s-a produs o greşeală serioasă de securitate în timpul întâlnirilor mele cu Barzani. Urma un curs de perfecţionare la o academie militară din Moscova, la care studiam şi eu. Într-o zi m-a văzut îmbrăcat în uniforma mea de general-locotenent. Mi-a făcut cu ochiul şi, prin intermediul unui tânăr locotenent care îl însoţea în calitate de interpret, mi-a spus:

— Mă bucur să am de-a face cu un reprezentant al guvernului sovietic care deţine un înalt grad militar.

Eu i-am urat succes la examene.

Ultima dată când l-am văzut pe Barzani a fost în ajunul arestării mele. M-a văzut trecând pe strada Gorki şi ar fi dorit să vorbească cu mine despre problemele lui, însă eu am preferat să-l evit şi până să ajungă la mine m-am pierdut în mulţime.

Barzani era suficient de inteligent ca să înţeleagă că viitorul kurzilor depinde de capacitatea lor de a manipula interesele superputerilor în Orientul Mijlociu. Privind retrospectiv, este clar că superputerile nu erau interesate într-o soluţionare justă a problemei kurde. Soarta Kurdistanului nu a fost niciodată privită la Kremlin, sau la Londra şi Washington ca o chestiune umanitară. Accesul la terenurile petrolifere din Kurdistan era motivul decisiv al politicii cinice atât a Estului, cât şi a Vestului. Mihail Suslov, care mi-a succedat în discuţiile cu Barzani, i-a promis acestuia tot sprijinul nostru pentru a-l răsturna de la putere pe Nuri Said din Irak, însă în anii '70 i-am părăsit pe kurzi şi lupta lor. Şi americanii le-au promis sprijin pentru răsturnarea regimului de la Bagdad, dar şi l-au retras în momentul critic. Kurzii au fost manipulaţi în mod tragic.

În anii '50, scopul amestecului nostru în problemele kurde fusese să se profite de mişcarea kurdă în confruntările din cadrul Războiului Rece. Pentru noi, întemeierea unei republici a Kurdistanului era un instrument foarte atrăgător pentru a ne implica în politica din Orientul Mijlociu. Era o modalitate de subminare a intereselor britanice şi americane şi a poziţiilor lor de acolo. Însă echilibrul de forţe nu era în favoarea noastră.

În anii '50, când guvernul lui Nuri Said a fost răsturnat printr-o lovitură de stat militară cu ajutorul nostru, Uniunea Sovietică a dobândit în acea zonă aliaţi cu mult mai importanţi pentru interesele noastre geopolitice decât kurzii. Tragedia lui Barzani şi a poporului kurd este că interesele Estului şi ale Vestului – şi într-o oarecare măsură, ale statelor arabe şi ale Iranului – sunt de a-i menţine pe kurzi ca pe o forţă de frânare în regiune, un pion în lupta interregională dintre Turcia, Irak şi Iran. În anii '50, kurzii erau singurii aliaţi ai URSS în acea zonă, dar, mai târziu, alianţele noastre strategice cu Irakul şi Siria au devenit factorul dominant în politica din Orientul Mijlociu. O soluţie rezonabilă pentru kurzi ar fi fost garanţii internaţionale de autonomie limitată. Nimeni nu doreşte – nici în Occident, nici în lumea arabă – ca populaţia kurdă să controleze câmpurile petrolifere de la Mosul, în cadrul unei Republici kurde independente.

În timp ce eram în închisoare, am elaborat propunerea de contactare a lui Barzani când situaţia din Orientul Mijlociu s-a agravat, în 1963. Am fost informat că propunerile mele au fost acceptate şi kurzii au fost aprovizionaţi cu arme şi muniţie ca să-şi apere teritoriile împotriva expediţiei de pedeapsă a armatei irakiene. Cu toate acestea, încercările noastre de a-i transforma pe kurzi în aliaţii noştri strategici pentru a-i controla pe conducătorii Irakului au eşuat.

LABORATORUL X – OTRAVĂ PENTRU INDEZIRABILI

Există mistere nesoluţionate în legătură cu familia Wallenberg din Suedia. Cel mai cunoscut este cazul diplomatului Raoul Wallenberg, care a fost arestat de contraspionajul militar sovietic, SMERŞ, în 1945 la Budapesta şi, după cum cred eu, executat în secret la închisoarea din Lubianka în 1947. Familia Wallenberg a avut legături clandestine cu reprezentanţii guvernului sovietic de la începutul anului 1944 şi, deşi nu am fost implicat în cazul Raoul Wallenberg, ştiam de contribuţia familiei lui la încheierea păcii cu Finlanda. Felul rapoartelor contraspionajului militar în legătură cu Wallenberg şi familia lui arată că era un candidat foarte potrivit, din punctul nostru de vedere, pentru recrutare. Arestarea, interogatoriul şi moartea lui la Lubianka se potrivesc cu ideea unei încercări de recrutare eşuate. Teama că încercarea de a fi recrutat va fi dată în

vileag dacă Wallenberg va fi eliberat a dus la eliminarea lui ca martor nedorit.

Relațiile familiei Wallenberg cu Uniunea Sovietică au început în 1944, când rezidentura noastră din Stockholm a primit instrucțiuni să caute un personaj influent în viața suedeză care ar putea juca rolul de intermediar între guvernele sovietic şi finlandez, pentru a facilita semnarea unui tratat separat de pace între Finlanda şi Uniunea Sovietică. Stalin era îngrijorat că Finlanda, aliata Germaniei din 1941, va semna cu americanii un tratat de pace care nu va ține seama de interesele sovietice în zona Mării Baltice. Americanii nu ne vor permite să ocupăm Finlanda. În realitate, nu aveam nevoie să ocupăm Finlanda, o puteam menține neutră prin intermediul agenților noştri cu influență în toate principalele partide politice finlandeze. Aceşti agenți cooperau cu noi în schimbul garanției că vom păstra rolul neutru al Finlandei în Europa – o punte de legătură între lumea capitalistă şi cea comunistă. Aceasta este ceea ce s-a numit în anii '70 şi '80 procesul de „finlandizare".

Îmi amintesc că, în 1938, înainte de primul război sovieto-finlandez, războiul de iarnă, Stalin a autorizat transferul a 500.000 de dolari pentru Partidul Finlandez al Micilor Fermieri, în vederea susținerii unei campanii pentru reglementarea paşnică a conflictului cu Rusia. Bunul meu prieten, colonelul Rîbkin, secretar unu la misiunea sovietică din Finlanda înainte de război, sub numele de Iațev, a aranjat acest transfer. Stalin l-a instruit personal cum să se poarte cu agenții de influență ai NKVD din Finlanda.

În timpul războiului, Rîbkin şi soția lui au fost rezidenți la Stockholm. Principala lor misiune era să păstreze legătura cu Orchestra Roşie din Germania prin intermediul posturilor îndepărtate din Suedia. Soția lui Rîbkin este cunoscută în Rusia ca scriitoare de cărți pentru copii, sub numele ei de fată, Zoia Voskresenskaia. Era cunoscută la Stockholm şi în cercurile diplomatice moscovite ca Zoia Iațeva. O frumusețe rusă clasică, vorbea curent germana şi finlandeza.

Rîbkin, un bărbat înalt, bine făcut, avea mult simț al umorului şi era un povestitor talentat. Şi el, şi Zoia se bucurau de multă popularitate în cercurile diplomatice, unde una dintre misiunile lor era să descopere o încercare sau inițiativă de pace din partea Germaniei cu Statele Unite sau cu Anglia, fără participare sovietică. Erau implicați, de asemenea, activ în operațiuni economice clandestine. În 1942, Rîbkin a aranjat prin intermediul unui agent,

popularul actor şi autor satiric suedez Karl Earhardt, o înţelegere pentru livrarea către Uniunea Sovietică a oţelului de calitate superioară pentru industria aviatică. Aveam mare nevoie de acest oţel pentru că uzinele noastre de oţel fuseseră ocupate de nemţi în 1941 şi rezervele noastre din Siberia erau greu accesibile. Înţelegerea însemna o violare grosolană a neutralităţii suedeze, însă Enskilda Bank, controlată de familia Wallenberg, a scos profituri frumoase schimbând oţelul suedez pe platina rusească.

Familia Wallenberg era interesată de o reglementare paşnică a relaţiilor dintre sovietici şi finlandezi, întrucât făcuse investiţii serioase de capital în Finlanda. Marcus Wallenberg, unchiul lui Raoul, avea relaţii prieteneşti cu Karl Earhardt şi Centrul a propus ca Earhardt s-o prezinte pe Zoia lui Marcus la un cocteil. Zoia l-a fermecat pe Marcus Wallenberg şi au căzut de acord să se întâlnească din nou la un hotel luxos, proprietatea familiei Wallenberg din afara Stockholm-ului, la Saltsjobaden. Zoia a petrecut un weekend împreună cu Marcus Wallenberg, plănuind cum să facă pentru a-i determina pe diplomaţii sovietici şi finlandezi să ajungă la o înţelegere pentru a se putea discuta un tratat de pace separat. Lucrul cel mai important, susţinea Zoia, era ca familia Wallenberg să transmită finlandezilor că partea sovietică va garanta o neutralitate reală pentru Finlanda printr-o prezenţă militară sovietică limitată în porturile finice din zona Porkkala.

Marcus Wallenberg a avut nevoie numai de o săptămână ca să aranjeze prima întâlnire a Zoiei, în februarie 1944, cu ambasadorul finlandez de la Stockholm, Juho Kusti Paasiviki, care a devenit ulterior preşedintele Finlandei[1]. Alexandra Kolontai, ambasadoarea sovietică de la Stockholm şi prima noastră femeie diplomat, a participat şi ea la discuţii, în conformitate cu instrucţiunile primite de la Stalin şi de la Molotov. Consultările au continuat pe tot parcursul verii anului 1944 şi, la 4 septembrie, a fost încheiat un tratat. TASS a raportat că guvernul Finlandei a rupt alianţa cu Hitler şi a semnat un armistiţiu cu Uniunea Sovietică[2].

Aşadar, arestarea lui Raoul Wallenberg la Budapesta, în 1945, nu a fost accidentală. Stalin şi Molotov voiau să-i şantajeze pe membrii familiei Wallenberg. Voiau să facă uz de relaţiile lor pentru

---

[1] În 1946, ca succesor al lui Carl Gustav Mannerheim.

[2] Guvernul american a fost informat de legăturile secrete dintre familia Wallenberg şi oficialităţile sovietice printr-o notă a Ambasadei sovietice de la Washington către Departamentul de Stat, datată 19 februarie 1944.

a încheia înţelegeri avantajoase cu Occidentul. În 1945, conducerea sovietică juca cinic cartea „problemei evreieşti", răspândind zvonul că se va înfiinţa o republică autonomă evreiască în Crimeea, nu în Palestina, pentru a-i îmblânzi pe aliaţii noştri englezi. Am primit instrucţiuni verbale de la Beria să răspândesc astfel de zvonuri în discuţiile cu ambasadorul american Averell Harriman, când m-am întâlnit cu el în 1945, sub numele de acoperire de Matveev. Părerea mea este că Stalin a vrut să-l recruteze pe Wallenberg ca să-l ajute în strângerea capitalului internaţional pe care Stalin spera să-l atragă pentru reconstrucţia economică postbelică, folosind momeala unei patrii a evreilor.

În momentul în care a fost arestat la Budapesta de Armata Roşie, Raoul Wallenberg era profund angajat în evacuarea evreilor din Germania şi din Ungaria în Palestina. Ştiam că se bucură de o imagine de erou printre liderii evrei. Wallenberg nu putea fi reţinut fără ordine speciale de la Moscova. Dacă ar fi fost arestat accidental, aşa cum s-ar fi putut întâmpla în timpul luptelor înverşunate de la Budapesta, autorităţile locale ale SMERŞ ar fi trebuit să raporteze în mod obligatoriu arestarea la Moscova. Acum se ştie că Nikolai Bulganin, pe atunci comisar adjunct pentru apărare, a semnat ordinul de arestare a lui Wallenberg în Ungaria, în 1945, şi i l-a transmis lui Abakumov, şeful SMERŞ.

După aproape o jumătate de secol de cercetări infructuoase ale oficialităţilor din KGB şi ziariştilor, acum se spune că dosarul lui Wallenberg a dispărut în mod misterios. Unul din foştii mei colegi, general-locotenent Aleksandr Belkin, pe atunci director adjunct al SMERŞ, a văzut dosarele înainte de dispariţia lor. A raportat că în 1945, toate rezidenturile SMERŞ au primit o *orientirovka* prin care Wallenberg era identificat drept agent al spionajului german, american şi britanic. Instrucţiunile erau ca mişcările lui Wallenberg să fie raportate în mod continuu la Moscova şi să se evalueze contactele acestuia cu autorităţile germane, atât la nivel naţional, cât şi local[1].

Îmi amintesc că rapoartele lui Kutuzov, emigrant rus de la Budapesta, agent al nostru, au aruncat o lumină dubioasă asupra activităţii lui Wallenberg în Ungaria. Kutuzov era o rudă a prinţului

[1] Wallenberg a fost desemnat pentru a-i salva pe evreii din Ungaria de către reprezentantul american al Comitetului refugiaţilor de război din Stockholm, Ivar Olsen, şi şef rabinul din Stockholm, dr. Marcus Ehrenpreis. A primit fonduri de la Comitetul evreiesc american pentru a-şi îndeplini această misiune, când a sosit la Budapesta în iulie 1944.

Kutuzov şi fusese recrutat de noi în anii '20. Lucrase la misiunea Crucii Roşii din Budapesta şi urmărise mişcările lui Raoul Wallenberg. Kutuzov a raportat că Wallenberg colabora cu spionajul german. În activitatea extrem de riscantă a eliberării evreilor, Wallenberg era silit să discute foarte frecvent cu oficialităţile germane. Interpretarea lui Kutuzov era că Wallenberg juca un joc dublu. În felul acesta, Wallenberg devenea apt pentru o recrutare forţată ca agent al nostru: să ni se alăture nouă sau să fie dat în vileag drept agent german. Cam aşa trebuie să fi fost formulat planul de recrutare a lui Raoul Wallenberg şi de promovare, prin intermediul lui, a colaborării lui cu reprezentanţii sovietici din Scandinavia.

Înainte de a fi condus să se întâlnească cu autorităţile sovietice în afara Budapestei, în ianuarie 1945, se pare că Wallenberg i-ar fi spus unui prieten: „Nu ştiu dacă mă duc acolo ca oaspete sau ca prizonier al lor". Wallenberg a fost adus sub pază la Moscova, însă a călătorit într-un tren de lux şi a fost tratat tot timpul ca oaspete[1]. Kutuzov a fost adus înapoi la Moscova separat. Cu toate acestea, a fost apoi eliberat şi, în 1952, i s-a permis să se întoarcă în Occident. S-a stabilit în Irlanda, unde a murit în 1967.

Pitovranov, ministru adjunct al securităţii în anii aceia, mi-a spus că paznicii lui Wallenberg i-au dat acestuia hrană specială, de la vagonul restaurant al trenului, pe drumul de la Budapesta. Când a ajuns la Moscova, a fost ţinut în blocul intern al închisorii, rezervat persoanelor foarte importante. Era considerat oaspete, dar nu i se permitea să iasă pe stradă sau să vorbească cu oamenii cu care ar fi dorit.

S-au făcut încercări de a-l transforma în agent, pentru a-l folosi apoi în relaţiile cu familia sa, fie cu guvernul suedez. S-ar putea ca anchetatorii să-l fi bombardat cu acuzaţii că este informator al Gestapoului şi agent american, dar nu aceasta a fost intenţia iniţială. Scopul nostru era recrutarea lui. Din materialele de arhivă reiese clar că Wallenberg a fost ţinut la Moscova în două închisori, la închisoarea internă din Lubianka şi la închisoarea Lefortovo. Veteranii KGB îşi amintesc că, după interogatoriile dure de la Lefortovo, Wallenberg a fost mutat în blocul doi al închisorii interne din Lubianka, unde erau ţinuţi prizonierii foarte importanţi şi străinii programaţi pentru recrutare sau lichidare. Blocul doi al închisorii interne avea aspectul unui hotel. Camerele nu erau celule în sensul

---

[1] Kati Marton notează că, atunci când a ajuns la Moscova, Wallenberg a fost dus să vadă recent terminatul metrou moscovit, mândria oraşului.

exact al cuvântului: aveau plafoane înalte, mobilă şi dependinţe. Mâncarea se aducea de la cantina NKVD-ului şi de la restaurant. Condiţii net superioare celor de închisoare[1]. În timpul domniei lui Stalin, era un loc foarte primejdios. Biroul Kommandaturii NKVD, unde se executau toate sentinţele de condamnare la moarte se afla în închisoarea internă.

În spatele clădirii, pe bulevardul Varsonovievski şi strâns legat de Kommandatură, se afla Laboratorul de toxicologie. Pe vremea mea acest laborator era denumit în documentele oficiale LAB X. Directorul acestuia, profesorul Grigori Moiseevici Maironovski, era un savant biolog de frunte, care studiase impactul gazelor letale şi folosirea otrăvurilor în combaterea tumorilor maligne. Maironovski se bucura de mult respect în cercurile medicale, însă a devenit o figură tragică. În 1937, grupul de cercetători ai lui Maironovski de la Institutul de biochimie a fost transferat sub jurisdicţia NKVD. A devenit astfel şeful grupului de cercetări toxicologice, subordonat şefului secţiei războiului tehnic. Aceştia lucrau pentru Kommandatură, care răspundea de paza clădirilor NKVD, de securitatea internă şi de executatea sentinţelor de condamnare la moarte. Activităţile de cercetare ale grupului său aveau o bază legală, aprobată de ministrul securităţii şi erau conduse de acesta sau de primul lui adjunct. Însă, pe lângă munca sa de cercetare, Maironovski a executat sentinţe de condamnare la moarte din ordinele directe ale miniştrilor şi comisarilor securităţii statului: Beria, Iejov şi Merkulov. Din 1937 până în 1947, Maironovski şi subordonaţii lui au fost utilizaţi pentru a aduce la îndeplinire sentinţele de condamnare la moarte şi lichidările secrete cu ajutorul otrăvurilor lor. Pentru accesul în incinta laboratorului erau necesare permise speciale şi nici personalul superior din NKVD nu avea acces la clădirea lor din cadrul Kommandaturii.

Wallenberg a fost interogat de ofiţeri ai contraspionajului militar, mai întâi de locotenent-colonel Dmitri Koppelianski, ce vorbea curent germana, epurat din serviciul de securitate în 1951, din cauza originii sale evreieşti. Deşi amestecul lui Koppelianski este dovedit de documente, acesta a negat că ar fi jucat vreun rol în caz, insistând că nu-şi aminteşte de Wallenberg. Cu toate acestea, este înregistrat în dosarele închisorii drept cel care a răspuns de interogatoriul lui Wallenberg şi el a fost cel care l-a chemat pe

---

[1] Igor Prelin, fost director adjunct al oficiului de presă al KGB-ului, care l-a intervievat în 1992 pe Sudoplatov, a descris condiţiile de detenţie a prizonierilor în secţia Kommandatura.

Wallenberg din celulă la biroul lui exact cu o zi înainte de moartea acestuia. Koppelianski neagă cu înverşunare pentru că se teme să nu fie asociat în vreun fel cu Kommandatura şi cu celula ei cea mai secretă.

La începutul lui iulie 1947, cazul Wallenberg era în impas. Wallenberg refuzase să coopereze şi fusese eliminat, iar sovieticii continuau să spună suedezilor că nu ştiu nimic de soarta lui.

Probabil că Wallenberg a fost dus într-o celulă supersecretă cunoscută sub numele de *spețialnaia laboratornaia kamera*, în partea de clădire rezervată direcției, încăpere monitorizată personal de Maironovski, în calitatea lui de şef al laboratorului de toxicologie. Părerea mea este că Wallenberg a fost ucis de Maironovski, care a primit ordinul să-i injecteze otravă sub formă de tratament medical. După cum susține martorul care mi-a relatat întâmplarea, Wallenberg a fost ținut în blocul doi al închisorii, unde controalele medicale şi injecțiile erau frecvente în rândul prizonierilor. Unul din motivele pentru care sunt convins că Wallenberg a fost otrăvit este acela că trupul lui a fost incinerat fără autopsie, din ordinul direct al lui Abakumov, ministrul securității. Autopsia ar fi dezvăluit natura exactă a morții lui. Regulamentul cerea ca apoi cei executați în urma unei decizii speciale a guvernului să fie incinerați la crematoriul din cimitirul Donskoi şi cenuşa să fie îngropată într-un mormânt comun. Autoritățile au recunoscut cu greu că figuri proeminente, precum Iakir, Tuhacevski, Uborevici, Meyerhold, au fost lichidați în felul acesta[1]. Întrucât până în 1965, crematoriul de la Donskoi era singurul din Moscova, este foarte probabil ca acum cenuşa lui Wallenberg, Iejov şi Beria să fie îngropată în acelaşi mormânt comun.

Registrul operațiunilor efectuate de Maironovski şi de subordonații lui, care a fost pus într-un plic sigilat şi marcat STRICT SECRET după arestarea lui Beria şi trimis apoi direct la o secție specială a secretariatului Biroului Politic, nu a mai fost văzut nicăieri. Există doi martori care susțin că acest registru strict secret, în plicul lui, a fost luat de la Lubianka de principalul asistent al lui Malenkov, Dmitri Suhanov, care este încă în viață. Nu am citit niciodată conținutul acelui registru, dar am văzut plicul, sigilat cu ceară roşie şi inscripționat astfel: „A nu se deschide fără aprobarea ministrului". Am înțeles că în acel registru se aflau numele vitime-

[1] Piotr Iakir a fost comandantul districtului militar Kiev înainte de a fi executat, în 1937. I. P. Uborevici a fost comandantul districtului militar Bielorusia.

lor, datele execuțiilor, numele celor care aduseseră la îndeplinire ordinele de eliminare a persoanelor nedorite prin injectare cu otrăvuri. Cred că aceste dosare încă mai există.

Sunt şi unele documente care au ieşit la lumină. În iunie 1993, *Izvestia* a publicat un articol al ziaristei Ella Maksimova, intitulat: *Wallenberg este mort. Din păcate, există suficiente dovezi.* Aici sunt scoase la lumină alte amănunte. Ziarista citează documente care confirmă şederea lui Wallenberg la Lubianka şi la Lefortovo şi un memoriu al lui Molotov în care se discută soarta lui Wallenberg. Molotov, în calitatea sa de prim-ministru adjunct şi şef al Comitetului pentru Informații, a dat ordinul de lichidare a lui Wallenberg. Aceasta reiese dintr-o scrisoare a lui Andrei Vîşinski, care era ministru adjunct al afacerilor externe în acea perioadă. Nu se ştie însă faptul că era şi şeful executiv al Comitetului pentru Informații, organul de coordonare şi de luare a deciziilor pentru agențiile de securitate şi de spionaj. Această scrisoare deosebit de semnificativă a lui Vîşinski către Molotov, datată 14 mai 1947, înregistrată cu nr. 312-B, semnată la 13 mai 1947, a fost declasificată din rândul documentelor strict secrete. Pe document nu există nici un fel de consemnare, ceea ce indică în mod clar că este vorba de un memoriu de uz intern.

„Către tovarăşul Molotov

La sfârşitul anului 1944, suedezii s-au adresat Comisariatului Poporului pentru Afaceri Externe al URSS cu cererea de a-l lua sub protecție pe secretarul unu al Misiunii suedeze de la Budapesta, Raoul Wallenberg. La 16 ianuarie 1945, Misiunea a fost informată că Wallenberg a fost găsit şi luat sub protecție de autoritățile militare sovietice. La 24 aprilie 1945, suedezii au informat Comisariatul Poporului din URSS că Wallenberg lipsea dintre membrii misiunii lor care au părăsit Budapesta, şi au rugat să fie localizat. Aceste cereri din partea suedezilor au fost repetate apoi de mai multe ori în formă scrisă (opt note) şi verbală (cinci întâlniri). La 15 iunie 1946, fostul ambasador suedez din Uniunea Sovietică, Soderblom, a fost primit de tovarăşul Stalin şi l-a rugat pe tovarăşul Stalin să dea instrucțiuni ca să se descopere ce s-a întâmplat cu Raoul Wallenberg.

Am trimis cererea noastră de mai multe ori, atât verbal cât şi în scris, în anul 1945 şi 1946 la SMERŞ şi apoi la Ministerul Securității de Stat pentru a se clarifica soarta şi locul în care se află Raoul Wallenberg. Ca urmare, de abia în luna februarie a acestui an,

în discuţia sa cu tovarăşul Novikov, tovarăşul Fedotov[1] ne-a informat că Wallenberg este acum la dispoziţia Ministerului Securităţii Statului şi a promis să vă raporteze dumneavoastră personal alte măsuri luate de Ministerul Securităţii Statului în acest caz.

Întrucât cazul Wallenberg nu a progresat defel până în ziua de astăzi, vă cer să-i daţi dispoziţii tovarăşului Abakumov să prezinte un rezumat al substanţei cazului şi propuneri de lichidare."

Articolul din **Izvestia** ridică o problemă de semantică. Ultimele cuvinte din scrisoare lui Vîşinski, *likvidirovat delo*, pot însemna şi „lichidarea lui" – adică a lui Wallenberg – şi „lichidarea cazului". Chestiunea pe care o ridică articolul este dacă Vîşinski ar fi putut să ceară lichidarea *cazului*, care nu mai avansa în nici un fel, prin eliberarea lui Wallenberg sau folosirea cuvântului „lichidare" arată suficient de clar că avea în minte lichidarea persoanei? Ar fi putut oare să se producă o interpretare greşită – tragică – a ordinului?

Mie îmi este clar că nu este vorba aici de o propunere de închidere a cazului, ci de eliminare a lui Wallenberg. Termenul „lichidare" în documente atât de secrete înseamnă exterminare fizică. Wallenberg devenise un martor nedorit, ceea ce reiese clar din cuvintele lui Vîşinski. Documentul trimis lui Stalin şi lui Molotov în 1947 în legătură cu soarta lui Isaac Oggins, un american care lucra pentru noi, conţinea o formulare similară, drept pentru care Abakumov a propus ca Oggins să fie eliminat fără urme de moarte violentă. Decizia lui Molotov pe scrisoarea în legătură cu Wallenberg este, de asemenea, semnificativă, dactilografiată în colţul din stânga: *Tov. Abakumov, să-mi raportaţi. Molotov, 18 mai 1947.*

Nota în cauză reprezintă un ordin adresat lui Abakumov prin care i se cerea să facă o propunere cum să fie lichidat Wallenberg. Era procedura uzuală. După ce se făcea şi se analiza propunerea, Stalin sau Molotov îşi dădeau consimţământul verbal şi Abakumov, ministrul, nota cu mâna lui pe propunere: „Consimţământ dat de tov. Stalin", sau în acest caz „de tov. Molotov".

În conformitate cu documentele sovietice oficiale, Wallenberg a murit la 17 iulie 1947, dar abia o lună mai târziu, în 18 august 1947, Vîşinski l-a informat pe ambasadorul suedez la Moscova că guvernul sovietic nu deţine nici un fel de informaţii referitoare la soarta lui Wallenberg şi că acesta nu putea fi deţinut de autorităţile

---

[1] K. I. Novikov de la Ministerul Afacerilor Externe şi Piotr Fedotov, adjunctul lui Molotov în comitetul pentru informaţii şi şeful spionajului din MGB.

sovietice. Probabil că pierise la Budapesta.

Tot în iunie 1993, *Izvestia* a publicat pentru prima dată în întregime memoriul trimis de guvernul sovietic guvernului suedez în legătură cu soarta lui Wallenberg. Proiectul memoriului fusese întocmit de Ministerul Afacerilor Externe şi KGB în 12 ianuarie 1957. Pe atunci, Dmitri Trofimovici Şepilov era ministru de externe şi Ivan Aleksandrovici Serov era şeful KGB-ului. Iată textul: „În conformitate cu hotărârea Comitetului Central al PCUS din 3 mai 1956, Ministerul Afacerilor Externe şi KGB supun atenţiei proiectul de răspuns adresat guvernului Suediei în legătură cu problema diplomatului suedez Wallenberg. Se anexează proiectul deciziei. Pentru avizare, (semnat) Şepilov şi Serov.

Proiect de aide-mémoire:

Ca urmare a cererii guvernului Suediei, guvernul sovietic a dat instrucţiuni instituţiilor sovietice competente în vederea verificării şi studierii materialelor referitoare la Raoul Wallenberg, primite de la partea suedeză în timpul negocierilor sovieto-suedeze de la Moscova, din martie şi din aprilie 1956, şi din mai 1956.

În procesul studierii şi verificării acestor materiale, instituţii sovietice au efectuat o cercetare temeinică şi minuţioasă în arhivele referitoare la prizonieri şi au cercetat dosarele deţinuţilor, inclusiv cele din arhivele închisorilor Lefortovo şi Lubianka din Moscova şi de la închisoarea din oraşul Vladimir. Cu toate aceste eforturi, nu au fost găsite nici un fel de date conţinând informaţii referitoare la şederea lui Wallenberg în Uniunea Sovietică. S-a stabilit că nici o persoană din închisorile mai sus menţionate nu ştie nimic despre o persoană cu numele de Wallenberg.

În această situaţie, organele sovietice competente au efectuat verificarea tuturor listelor documentelor de arhivă ale serviciilor auxiliare din închisorile mai sus menţionate (*o notă scrisă de mână adaugă câteva închisori*). Ca urmare a acestei verificări, în documentele de arhivă ale serviciului medical de la închisoarea Lubianka s-a găsit un raport scris de mână, adresat fostului ministru al securităţii statului al URSS, Abakumov, care a fost scris de şeful serviciului medical al închisorii, A.L. Smolţov, cu următorul conţinut:

„Raportez că prizonierul Wallenberg, cunoscut dumneavoastră, a decedat noaptea trecută în celula sa, probabil de un infarct al miocardului. În conformitate cu instrucţiunile dumneavoastră personale de a-l supraveghea direct pe Wallenberg, vă rog să-mi daţi

intrucţiuni cui să încredinţez autopsia corpului pentru a determina cauza morţii. Colonel al serviciului medical, Smolţov, 17 iulie 1947 (semnat) şef al secţiei medicale a închisorii."

Pe acest raport se află o însemnare de mână, făcută de Smolţov: „Raportat personal ministrului Abakumov. Ordin: incinerarea cadavrului fără autopsie. 17 iulie 1947".

Guvernul sovietic îşi exprimă sincerele sale regrete pentru această întâmplare şi transmite cele mai sincere condoleanţe guvernului Suediei şi familiei lui Raoul Wallenberg.

*

Lipseşte, în continuare, misterioasa hotărâre din 3 mai 1956 în legătură cu cazul Wallenberg, luată de Comitetul Central al PCUS, în vederea verificării cazului. Presupun că în momentul acela începuseră deja să distrugă documentele, pentru că Bulganin şi Molotov erau încă la putere, iar cazul îl implica direct pe Bulganin, care iscălise ordinul de arestare a lui Wallenberg. Abia în februarie 1957 a fost anunţată oficial moartea lui Wallenberg din 1947, ca urmare a unei crize cardiace. Anunţul a fost făcut de ministrul de externe, Andrei Gromîko. Pe atunci Bulganin, cel care ordonase arestarea lui Wallenberg, era prim-ministru. Gromîko nu putea să anunţe moartea lui Wallenberg fără acordul Biroului Politic. Deci trebuie să existe o copie a hotărârii Biroului Politic în mai multe dosare. Din câte ştiu eu, dosarul 6 din arhivele KGB ar trebui să conţină un rezumat al principalelor date legate de şederea lui Wallenberg în închisorile din Uniunea Sovietică[1]. Hruşciov şi subordonaţii lui au anunţat că Raoul Wallenberg a fost arestat în mod ilegal de ministrul securităţii statului Abakumov, un criminal, şi că murise în timpul detenţiei ca urmare a unui atac de inimă. Abakumov a fost executat, printre altele, şi pentru comiterea de crime, spuneau ei. Era o minciună cinică, pentru că Abakumov nu fusese acuzat de arestarea lui Wallenberg. Lucrul acesta este clar din actul de acuzare al lui Abakumov, care a fost recent publicat la Moscova. Mult mai interesantă este absenţa raportului şefului KGB, Serov, către Hruşciov în legătură cu ceea ce se petrecuse cu adevărat cu Wallenberg, rezumatul secret care ar fi trebuit scris înainte ca declaraţia lui Gromîko să fi fost aprobată de Biroul Politic.

Ultimul ordin de a se redeschide cercetările în cazul Wallen-

---

[1] **Dosarul 6 din arhivele KGB conţine ordine semnate de comisari şi miniştri ai securităţii statului şi corespondenţa acestora cu conducerea de la Kremlin.**

berg a fost dat de preşedintele Gorbaciov, în august 1991, directorului KGB, Vadim Bakatin. Cercetările au dat la iveală faptul că Wallenberg a murit în închisoare şi că dosarul lui a dispărut. Cercetarea a fost supervizată de profesorul Viaceslav Nikonov, şeful secretariatului lui Bakatin şi nepotul ministrului de externe Molotov. Undeva prin Ministerul Securităţii trebuie să fie o adresă de la Abakumov către Molotov în care se discută detenţia lui Wallenberg de către organele Securităţii Statului. Deşi copia acestei adrese lipseşte din arhivele KGB, trebuie să fie înregistrată sub un anumit număr în registrul de evidenţă care consemnează toate adrsele KGB către guvern, semnate de un ministru. În felul acesta, adresa ar putea fi uşor găsită în secţia Molotov a Arhivelor Prezidenţiale. Următorul cercetător va trebui să caute între adresele de la Abakumov către Stalin şi Molotov care sunt înregistrate în Dosarul 6 al Arhivelor Centrale Operaţionale ale KGB-ului. O dată ce se va stabili data, cercetarea n-ar trebui să fie dificilă.

Ivan Serov, şeful KGB-ului în 1957, ar fi putut să-i fi scris lui Hruşciov şi să-i ceară permisiunea să distrugă dosarul Wallenberg. Motivul distrugerii dosarului este evident: în februarie 1957, Molotov era încă un personaj important în sistemul sovietic, unul dintre liderii care, în mod firesc, doreau să distrugă orice dovadă a implicării lor în incidentele internaţionale scandaloase din anii '30 şi '40. Adresa lui Serov ar trebui găsită în Secţia Hruşciov a Arhivelor Prezidenţiale, care cred că au rămas intacte.

Fără îndoială că Hruşciov i-ar fi făcut această favoare lui Molotov. Probabil că i-a ordonat lui Serov să distrugă dosarul Wallenberg din arhivele KGB, dar este de crezut că a păstrat acea adresă de la Serov, ca să-l poată incrimina pe Molotov mai târziu. Îmi amintesc cum, după arestarea mea, anchetatorii mă întrebau vag, dar insistent, ce ştiu despre implicarea lui Molotov în afaceri secrete cu diverşi industriaşi şi diplomaţi proeminenţi din Occident. Pe atunci nu aveam nici cea mai mică idee că aceste întrebări nu erau întâmplătoare[1].

S-ar putea ca un cercetător curios să descopere o a doua adresă de la Serov către Hruşciov în care acesta să fi raportat distrugerea

---

[1] În iunie 1964, când Hruşciov a vizitat Suedia, primul ministru Tage Erlander i-a cerut amănunte în legătură cu soarta lui Wallenberg. Hruşciov s-a înfuriat şi a spus că guvernul sovietic dăduse un răspuns complet în 1957: „Credeţi că suntem nişte mincinoşi? Mă întorc imediat acasă", l-a ameninţat Hruşciov. Guvernul suedez a dat înapoi şi n-a mai insistat în privinţa cercetărilor legate de Wallenberg.

dosarelor KGB în care se explică lichidarea lui Wallenberg. Nici cea mai strictă acoperire nu poate anticipa accidentele. În aprilie 1992 paşaportul diplomatic al lui Wallenberg şi alte obiecte personale au fost găsite în mod accidental de un arhivar care nu avea nimic comun cu încercările de reinvestigare a cazului. Erau într-un plic care a căzut dintr-o legătură mai mare de documente netriate, într-o încăpere care fusese cândva blocul principal al închisorii Lubianka.

*

Acoperirea şi muşamalizarea afacerii Wallenberg seamănă cu eforturile făcute pentru ascunderea ruşinoasei afaceri Katin. Aleksandr N. Şelepin, pe atunci şef al KGB-ului, l-a abordat în 1959 pe Hruşciov cerându-i permisiunea să distrugă toate documentele din arhivele KGB legate de ordinele şi instrucţiunile directe de eliminare a ofiţerilor polonezi, prizonieri de război în pădurea de la Katin, din apropiere de Smolensk. Cererea lui Şelepin ne arată cum au fost distruse arhivele. Faptul că documente atât de importante au putut fi distruse, mă face să cred că acelaşi lucru s-a petrecut şi cu dosarul Wallenberg. Oricum, e foarte greu, chiar şi pentru un înverşunat distrugător de documente, să scape de toate copiile, aflate în toate depozitele, inclusiv în Arhivele Prezidenţiale.

Raportul lui Şelepin în legătură cu distrugerea dosarelor celor 21.857 ofiţeri polonezi executaţi la Katin şi în alte lagăre de prizonieri în 1940 a fost scos din arhivele strict secrete în octombrie 1992, împreună cu adresa lui Beria către Stalin în care recomanda ca ofiţerii polonezi să fie executaţi[1]. Documentele referitoare la Katin au ieşit din arhive, dar sunt publicate selectiv. O parte din mister continuă să rămână neelucidat. Transferul de documente efectuat de

---

[1] Într-o adresă strict secretă, datată 5 martie 1940, Beria a pretins că ofiţerii polonezi din lagăr „încearcă să-şi continue activităţile contrarevoluţionare", şi de aceea vor trebui judecaţi de tribunale speciale, care vor examina cazurile „fără a-i convoca pe deţinuţi şi fără a formula acuzări" şi „li se va aplica pedeapsa supremă: împuşcarea". Ca urmare a Pactului Ribbentrop-Molotov, când Hitler şi Stalin îşi împărţeau sferele de influenţă din Polonia de Răsărit şi din ţările baltice, „mii de ofiţeri polonezi şi civili au fost internaţi în lagăre de armata sovietică. Stalin şi Biroul Politic voiau să decapiteze elita militară şi profesională poloneză şi au executat sistematic aproximativ 26.000 de prizonieri. A urmat apoi deportarea a 1.200.000 de civili polonezi în Siberia şi în Asia Centrală. Mormintele comune ale ofiţerilor polonezi de la Katin, executaţi în 1940, au fost descoperite în aprilie 1943 şi Stalin a încercat să arunce vina pentru masacru asupra armatei germane. Uniunea Sovietică a negat că este vinovată pentru Katin până când preşedintele Boris Elţîn a făcut publice documentele incriminatoare în octombrie 1992. La 20 octombrie 1992, la televiziunea poloneză, preşedintele Lech Walesa a numit acţiunea lui Elţîn drept „un test al adevărului".

Boris Elțîn președintelui Poloniei Lech Walesa a fost incomplet și în formă de fotocopii, nu de documente originale. Cu toate acestea, polonezii au acceptat gestul ca o expresie a disponibilității sovieticilor de a recunoaște suveranitatea poloneză.

Documentele scoase din arhivele KGB nu dezvăluie planul și executarea acestei operațiuni criminale. Nici chiar cei care activau în domeniul recrutării ofițerilor polonezi pentru noi, cum era Zarubin, nu aveau nici cea mai mică idee ce li se pregătește prizonierilor pe care nu-i luaseră de acolo. La vremea respectivă am crezut versiunea oficială că lagărul de prizonieri a căzut în mâinile nemților care îi executaseră. Am fost convins de aceasta datorită publicării unor materiale de arhivă în care se arăta că unele dintre victime fuseseră ucise cu muniție germană. Mai târziu m-am gândit că, probabil, ofițerii fuseseră îngropați de germani în același mormânt comun de care avuseseră parte victimele epurărilor noastre de dinainte de război.

Mihail Maklarski, șeful Biroului Bielorusia din Directoratul luptei de gherilă de sub conducerea mea, cunoscut, de altfel, ca un om foarte vorbăreț, n-a suflat nici un cuvânt despre faptul că fusese însărcinat cu distrugerea cărților de identitate ale prizonierilor polonezi din apropiere de Harkov. Probabil că știa care fusese soarta ofițerilor polonezi. Presupun că Leonid Raihman știa și el de soarta lor, pentru că răspundea de negocierile cu autoritățile poloneze când s-au format detașamentele armatei poloneze din Uniunea Sovietică, în toamna anului 1941. În iulie 1941, la o lună după invazia germană în URSS, Stalin i-a amnistiat pe toți prizonierii de război polonezi care mai rămăseseră și care au intrat în Armata poloneză de sub conducerea generalului Anders.

Raihman, care a murit în 1991, nu mi-a spus nimic niciodată despre implicarea lui în afacerea Katin. Primele aluzii la faptul că noi i-am ucis pe polonezii de la Katin le-am auzit în 1988 de la general-maiorul Viaceslav I. Kevorkov, pe atunci director adjunct al TASS[1]. A spus că Valentin Falin, pe atunci director al Secției Internaționale a PCUS, a intrat în colimatorul lui Iuri Andropov în anii '70, pentru că și-a manifestat interesul pentru afacerea Katin și a propus să se redeschidă cercetările. Am fost uluit de observațiile lui Kevorkov că și cea mai înaltă autoritate, adică Comitetul Central al Partidului Comunist, se temea că adevărul referitor la exterminarea

[1] Kevorkov a ieșit la pensie de la KGB, dar mai lucrează pentru TASS la Bonn și la Viena.

ofiţerilor polonezi de către Stalin ar putea să iasă la iveală[1].

*

În 1953, când am fost arestat, am fost acuzat că am administrat otravă la sute de oameni care au fost atraşi în apartamente conspirative şi case de la ţară. Uciderile în masă ale persoanelor nedorite de Beria şi de complicii lui fuseseră, chipurile, ascunse şi prezentate ulterior drept decese naturale. În ciuda acestor acuzaţii monstruoase, în actul de acuzare întocmit împotriva mea nu se menţiona numele nici unei victime. De asemenea, nici în sentinţa curţii nu au fost menţionate numele aşa-ziselor mele victime, ceea ce contravine unor principii elementare de jurisprudenţă. Absenţa unor crime sau victime anume nu este accidentală, pentru că executarea aşa-numitelor misiuni speciale, eliminarea agenţilor dubli sau a oponenţilor lui Stalin, Molotov şi Hruşciov din Uniunea Sovietică în anii 1946 şi 1947 a fost făcută din ordinul direct al guvernului. Beria nu a avut nimic a face cu aceste operaţiuni. Abakumov, care dădea de fapt ordine în numele guvernului, nu a fost acuzat de responsabilitate pentru aceste cazuri specifice, în care eu, de fapt, am

---

1 Printre documentele de la Katin predate guvernului polonez la 14 octombrie 1992, se află un raport către CC al PCUS, datat 6 martie 1989 şi semnat de Falin, şi un memoriu comun semnat de Falin, de ministrul de externe, Eduard Şevardnadze şi de şeful KGB-ului, Vladimir Kriucikov, datat 12 martie 1989. Aceste documente subliniază necesitatea de a se rezolva problema Katinului şi avertizează că „problema Katinului s-a acutizat". Memoriul din 22 martie recomanda rezolvarea problemei: „Este foarte probabil că nu vom putea evita explicarea acestor evenimente tragice ale trecutului în faţa conducerii şi a societăţii poloneze. În acest caz, timpul nu este aliatul nostru. Ar fi mai bine să explicăm ce s-a întâmplat cu adevărat şi cine este în mod clar răspunzător pentru ceea ce s-a întâmplat şi să încheiem problema în felul acesta. Preţul acestui mod de a acţiona va fi mai mic, în ultimă instanţă, decât daunele pe care le-am putea provoca prin lipsa noastră de reacţie". Abia în aprilie 1990 Gorbaciov a recunoscut vinovăţia sovieticilor, urmând un punctaj sugerat de Falin şi scris la sfârşitul lui februarie 1990: „Următoarea versiune pare a fi cel puţin costisitoare: Să-l informăm pe W. Jaruzelski (preşedintele Poloniei) că, în urma revizuirii atente a materialelor de arhivă, nu am găsit dovezi directe (ordine, directive etc.) care să ne permită să stabilim data exactă şi pe adevăraţii vinovaţi ai tragediei de la Katin. În acelaşi timp, au fost găsite documente care subminează credibilitatea raportului N. Burdenko (versiunea oficială sovietică datând din 1944). Pe baza acestor indicii, se poate trage concluzia că moartea ofiţerilor polonezi din regiunea Katin a fost opera NKVD-ului, care a acţionat din ordinul personal al lui Beria şi al lui Merkulov". Dezvăluirea documentelor de la Katin a fost rezultatul unor lupte politice acerbe între Elţîn şi Gorbaciov. Elţîn s-a folosit de publicarea documentelor pentru a arăta că Gorbaciov ştia de ele din 1989, dar păstrase tăcerea. Polonezii s-au hotărât să ignore disputa dintre Gorbaciov şi Elţîn. Într-un interviu din octombrie 1992, Walesa a spus: „Ceea ce contează pentru mine personal este nu momentul pe care l-a ales Elţîn pentru a acţiona, ci faptul că **a făcut-o**, schimbând în mod radical întreaga atmosferă a relaţiilor noastre".

îndeplinit nişte ordine. Erau cazuri extraordinar de importante şi faptele care justificaseră acele execuţii erau foarte bine cunoscute atât echipei de anchetatori, cât şi guvernului.

În actul meu de acuzare se spune că am supervizat activitatea laboratorului toxicologic strict secret, care a făcut experienţe cu substanţe toxice pe prizonierii condamnaţi la moarte între 1942 şi 1946. Am fost absolvit de această acuzaţie pentru că în arhivele KGB au fost găsite regulamentele după care funcţiona acest laborator. Laboratorul nu era controlat de mine. Nu puteam să-i dau ordine lui Maironovski, şeful acestuia, nici să folosească otrăvurile împotriva cuiva, nici să facă experienţe cu ele. În 1951 Maironovski a fost arestat şi acuzat că face parte dintr-un complot sionist de otrăvire a principalilor lideri sovietici, inclusiv a lui Stalin, în colaborare cu doctorii evrei, chipurile, instruiţi în sensul acesta de Abakumov şi de Eitingon. Mihail Riumin, acuzatorul şi cunoscutul anchetator antisemit, a obţinut mărturisiri fanteziste de la Maironovski, după ce l-a omorât aproape în bătaie. La sfârşitul anului 1952, când Riumin, adjunct al lui Ignatiev, a fost destituit de Stalin, Departamentul de Investigaţii s-a temut să formuleze actul de acuzare în felul în care îl elaborase Riumin, pentru că mărturia lui Maironovski nu era susţinută de nici una din declaraţiile celorlalţi prizonieri şi ale doctorilor arestaţi.

Maironovski se bucura de mult respect ca om de ştiinţă, însă nici unul dintre doctorii şi cekiştii arestaţi nu ştia de munca lui secretă. A mărturisit că făcuse experienţe cu substanţe otrăvitoare, la ordin, asupra condamnaţilor la moarte prin împuşcare. Prezentarea publică a mărturiei sale era prea riscantă pentru că se referea la instrucţiuni şi recompense pe care le primise de la membrii de frunte ai Biroului Politic: Beria, Molotov şi Hruşciov, care erau încă la putere. De aceea, cazul lui a fost trimis în faţa unui tribunal special. A fost condamnat în februarie 1953 la zece ani închisoare pentru „posedare clandestină de otrăvuri acasă şi depăşirea atribuţiilor prin abuz de putere“. Nu a fost condamnat pentru înaltă trădare. Pe scurt, a fost aruncat în închisoare cu o sentinţă substanţială, pentru a se afla la îndemână dacă va fi nevoie să depună mărturie împotriva victimelor altor epurări.

Maironovski a fost condamnat la zece ani închisoare cu trei săptămâni înainte de moartea lui Stalin. După moartea lui Stalin, când Beria i-a succedat lui Ignatiev ca şef al securităţii, Maironovski l-a bombardat cu apeluri ca să i se dea drumul, menţionând serviciile

strict secrete pe care le făcuse, inclusiv execuțiile. Maironovski a declarat că lichidase personal un număr însemnat dintre cei mai importanți dușmani ai Partidului Comunist și ai guvernului sovietic. Cazul lui a fost redeschis. Beria voia să-i dea drumul lui Maironovski, dar, înainte să poată acționa, a fost el însuși arestat. Procuratura a folosit prompt scrisorile lui Maironovski împotriva lui, acuzându-l de astă dată de ucidere în masă, nu în cadrul unei conspirații sioniste, ci al crimelor secrete comise de Beria pentru eliminarea rivalilor săi. Maironovski a fost ținut în închisoare până în 1961.

*

Cunoșteam personal patru cazuri din 1946 și 1947, în care mi se ordonase să recurg la execuție prin intermediul lui Maironovski pentru ca acestea să pară decese naturale. Așa cum am spus și mai înainte, am fost chemat să acopăr operațiunea din noiembrie 1947 ordonată de Hrușciov împotriva arhiepiscopului Romja al Bisericii Unitariene din Ucraina de Vest. Am fost implicat, de asemenea, din ordinele lui Hrușciov și Kaganovici, în operațiunea de eliminare a naționalistului ucrainean A. Șumski.

O acțiune similară a fost întreprinsă în 1947, de astă dată din ordinul direct al lui Bulganin, recent numit ministru al apărării, de Maironovski la Ulianovsk împotriva unui inginer evreu polonez, Samet, care fusese internat din 1939. Samet pusese la cale să fugă în Anglia. El lucra la niște dispozitive secrete care ar fi dat posibilitatea motoarelor de pe submarine să funcționeze nedetectate și să rămână în imersiune mai mult timp. Eitingon s-a dus la Ulianovsk ca să plaseze agenți în jurul lui Samet, iar Maironovski l-a redus la tăcere cu o injecție, sub acoperirea unei examinări medicale de rutină. Această acțiune trebuia ascunsă, iar agenția locală de securitate din Ulianovsk nu avea personal cu experiență care să se ocupe de caz.

În anul 1992, generalul Dmitri Volkogonov a prezentat în fața Congresului SUA o listă a americanilor care au pierit în Uniunea Sovietică în timpul celui de-al doilea război mondial și al Războiului Rece și a exprimat regretul președintelui Boris Elțîn pentru moartea lor. Volkogonov a prezentat cazul lui Oggins, spunând că guvernul sovietic se temuse să nu se afle de lagărele sale de muncă și de coloniile penale. Volkogonov a spus că se ordonase lichidarea lui Oggins pentru că acesta ar fi putut da la iveală duritatea și suferințele vieții din lagărele sovietice de prizonieri. Motivul eliminării lui Oggins nu a fost chiar așa de simplu. În conformitate cu noile date, Oggins a fost arestat din greșeală de NKVD și condamnat la opt ani

într-un lagăr de concentrare pentru activități antisovietice. În același timp, s-a raportat că Oggins sosise în Extremul Orient Sovietic cu acte false cehoslovace. Adevărul în această poveste este următorul: Oggins era simpatizant comunist şi membru al Partidului Comunist American. Era, de asemenea, agent veteran al Cominternului şi al spionajului NKVD din China şi din Extremul Orient. Soția lui, Nora, era membră a rețelei NKVD care răspundea de casele conspirative din Franța de la mijlocul anilor '30. Oggins a fost arestat în Uniunea Sovietică în 1938 şi a început să-şi ispăşească pedeapsa fără a atrage atenția presei. În 1939, Nora Oggins s-a întors în Statele Unite. Am toate motivele să cred că a început să coopereze cu FBI şi cu alte agenții guvernamentale.

După război, Nora Oggins a cerut Ambasadei americane din Moscova să intervină pentru eliberarea lui Isaac. Un diplomat american a primit permisiunea să-l viziteze la închisoarea Butîrka. Îl cunoşteam pe Oggins ca fiind un agent minor al Cominternului şi al NKVD-ului, care a operat în Extremul Orient şi venise în Uniunea Sovietică în 1938 cu documente cehoslovace false, nu cu paşaport de cetățean american.

Abakumov a propus lichidarea lui Oggins pentru că Molotov era îngrijorat în legătură cu eventualitatea ca acesta să fie folosit ca martor împotriva Partidului Comunist American de către Comitetul pentru Activități Antiamericane. În mod special, serviciile noastre de spionaj se temeau că Nora Oggins, prin intermediul relațiilor ei printre oficialitățile americane şi prin dezvăluirile pe care le va face FBI-ului, ne va distruge rețeaua de agenți din America. Stalin şi Molotov au luat decizia să-l elimine pe Oggins şi, în 1947, în timpul unui examen medical de rutină, Maironovski l-a otrăvit cu o injecție. Am primit ordin să aranjăm înmormântarea lui la cimitirul evreiesc din oraşul Penza, la trei sute de kilometri de Moscova. Privind acum în urmă la acest episod, îmi este milă de el. Dar în acei ani ai Războiului Rece nu ne preocupam prea mult de metodele folosite pentru eliminarea oamenilor care ştiau prea multe.

Cercetările procuraturii din 1990 în legătură cu utilizarea otrăvurilor au stabilit că, după 1947, aceste experimente şi execuții au încetat, dar au fost reluate în 1952, fără Maironovski. Am fost convocat la procuratură împreună cu fostul general KGB, Oleg Kalughin. Acesta a fost interogat în legătură cu celebrul caz al lui

Gheorghi Markov, disidentul bulgar otrăvit în 1978 la Londra[1], iar eu am fost chestionat în legătură cu Oggins. Kalughin i-a spus procurorului că, în calitatea sa de şef al contraspionajului, era datoria lui să aprobe măsurile împotriva agenţilor serviciilor de spionaj occidentale şi se consultase cu bulgarii cum să-l elimine pe Markov. Kalughin a spus că a transmis otrava de la LAB X Serviciilor Speciale bulgare din Moscova, care i-au administrat-o lui Markov cu vârful unei umbrele. Noutatea metodei a atras atenţia presei din lumea întreagă. Kalughin a primit o medalie şi un pistol automat Browning din partea guvernului bulgar pentru serviciile aduse[2].

La procuratură am recunoscut amândoi că am luat parte, indirect, la aceste acţiuni, dar am subliniat amândoi că nu am participat la procesul de luare a deciziilor de lichidare a victimelor. Kalughin a spus că el este militar şi a îndeplinit ordinele. Iuri Andropov, şeful KGB-ului, îl considera pe Markov agent al Serviciului Secret britanic. Era logic ca, în condiţiile Războiului Rece, Kalughin să asculte ordinele şi să-i ajute pe bulgari să-şi întocmească planul asasinării lui, pentru că era supus disciplinei militare. Am fost de acord şi eu cu această explicaţie, pentru că am executat ordine din acelaşi motiv.

Kalughin a cerut să se impună un control guvernamental strict asupra muncii de cercetare în toxicologie. Însă, după părerea mea, aici nu se pune numai problema controlului. Laboratoarele de toxicologie sunt o componentă logică a serviciilor de sprijin tehnic din orice organizaţie de securitate. În anii Războiului Rece, agenţii erau deseori echipaţi cu otrăvuri. Aleksandr D. Ogorudnik, funcţionar la Ministerul Afacerilor Externe, agent CIA la Moscova, s-a sinucis cu otravă în timpul arestării sale în 1977. Înainte de asta, îşi otrăvise prietena, temându-se să nu fie dat de gol prin intermediul ei. Există însă pericolul ca o armă atât de puternică şi de silenţioasă să

---

[1] Markov lucra pentru secţia bulgară de la BBC World Service şi scria articole critice la adresa liderului bulgar Todor Jivkov în presa occidentală. Înainte să moară, în 1978, a spus doctorilor că un străin s-a izbit din greşeală de el pe când traversa Westminster Bridge, din Londra, şi îl înţepase cu umbrela. În piciorul drept al lui Markov a fost găsită urma unei mici împunsături de mărimea unei gămălii de ac şi urme de substanţe toxice.

[2] În octombrie 1993, Oleg Kalughin a sosit la Londra ca să participe la o emisiune a BBC. A fost arestat la aeroportul Heathrow şi reţinut douăzeci şi patru de ore la postul de poliţie din Belgravia, unde a fost cercetat de unitatea antiteroristă de la Scotland Yard ca posibil implicat în „asasinatul cu umbrela otrăvită". Kalughin a negat că ar fi avut vreo legătură cu evenimentul şi a fost eliberat când Serviciul de procuratură al Coroanei a decis că nu erau suficiente dovezi împotriva lui, pentru a se deschide urmărirea penală.

fie folosită în interesul unui regim autoritar sau al unei dictaturi. Ar trebui dată o circulară guvernamentală către toate serviciile toxicologice, care să definească foarte strict atribuțiile și responsabilitățile personalului şi să interzică producerea de arme toxice ascunse care ar putea fi folosite într-un mod greu de controlat. Din nefericire, în aceste chestiuni delicate de securitate, foarte multe depind de cinstea şi de moralitatea celor care dau ordine și a celor care le execută. Este justificat să se administreze droguri sau otrăvuri nonletale unui terorist pentru a-l neutraliza, sau pentru a salva o sursă de informații dintr-un cerc de teroriști în aşa fel încât după aceea să poți pune mâna pe întregul cerc? Chiar şi cea mai bine organizată operațiune poate fi obiectul unei erori fatale. Trebuie să existe regulamente stricte care să excludă dreptul de execuție prin otrăvire, indiferent de situație şi împrejurări. Execuțiile trebuie să fie legale, bazate pe legile codului penal.

Maironovski a fost şi el victima regimului totalitar. Nu vreau să-i exonerez pe Beria, Stalin, Abakumov sau Ignatiev în aceste situații, dar trebuie să amintim că laboratorul de toxicologie a existat înainte de ei. Cercetările efectuate în 1968, 1977 şi 1990 au arătat că acest laborator a fost înființat nu de Beria, ci din ordinul lui Lenin (şi-a început activitatea ca secție specială – *spețialnîi kabinet* – în cadrul secretariatului lui) şi era subordonat Consiliului Comisarilor Poporului, direct primului ministru. Probabil că de la acest laborator i-a cerut Lenin lui Stalin să-i aducă otravă când ştia că este pe moarte şi se temea să nu rămână neputincios. În 1937, laboratorul a fost transferat la NKVD şi de aici a fost trecut în subordinea comisarului poporului sau a ministrului securității statului. Din 1960 până în 1970, laboratorul s-a numit Laboratorul de Toxicologie nr. 12 din cadrul Institutului de cercetări al KGB-ului în domeniul Tehnologiei Avansate, după cum susține generalul Kalughin. Liderii noştri au fost întotdeauna interesați de otrăvuri. După aceea, toți medicii care participaseră la experimente au fost epurați. Profesorul Nikolai Kazakov, directorul laboratorului special de toxicologie din anii '30, a fost epurat prin procesul lui Buharin din 1938 şi, ulterior, Maironovski a avut parte de un sfârşit similar.

Laboratorul a continuat să fascineze conducerea sovietică. Îmi amintesc că în 1988 generalul-maior KGB Vasili Şadrin mi-a spus că Gorbaciov s-a interesat de laborator după ce a citit în *Ogoniok* povestirile fostului preşedinte al KGB-ului Vladimir Semiceastnîi, în care Brejnev făcuse aluzie că ar fi mai uşor ca Hruşciov să fie

otrăvit, decât înlăturat de la putere. Preşedintele KGB, Viktor Cebrikov, l-a convocat pe Semiceastnîi în birou la el şi i-a ordonat să dea o declaraţie scrisă cu privire la experimentele cu otrăvuri şi presupusele instrucţiuni ale lui Brejnev din anii '60, invocând un ordin de la Gorbaciov. După cum susţine generalul Şadrin, Semicestnîi a refuzat să dea declaraţii scrise.

Moştenirea acestor tragice evenimente trebuie să fie luată în considerare în elaborarea viitoarelor politici. Istoria ne arată că nici un fel de decizii strict secrete, nici un fel de crime secrete sau planuri teroriste nu pot fi ascunse pentru totdeauna. Aceasta este una din marile învăţăminte ale prăbuşirii Uniunii Sovietice şi a regimului Partidului Comunist. O dată ce digul s-a rupt, torentul informaţiilor secrete devine necontrolabil.

CRIMEEA, ŢARA FĂGĂDUINŢEI IUDAICE

Acolo unde şedeam eu, la etajul al şaptelea din Lubianka, multe chestiuni delicate poposeau pe biroul meu cerând să se ia măsuri. Cele cu cea mai mare încărcătură politică erau problemele evreieşti. Nu numai că soţia mea era evreică, dar cei mai mulţi dintre prietenii mei de cea mai mare încredere erau evrei, inclusiv adjunctul meu, Leonid Eitingon. A fost unul din principalele personaje acuzate în anii 1952-1953 în cadrul complotului doctorilor şi al aşa-numitei conspiraţii sioniste. Contrar zvonurilor larg răspândite că principala raţiune a persecutării evreilor de către Stalin a fost antisemitismul lui, eu consider că antisemitismul nu a fost decât o armă în mâna lui Stalin, nu strategia determinantă.

În 1944 şi în prima jumătate a lui 1945, motivaţia strategică a lui Stalin a fost să folosească problema evreiască drept obiect de negociere în încercarea de a aduce capitalul evreiesc în Uniunea Sovietică, pentru a reconstrui ţara distrusă de război şi pentru a exercita influenţă asupra realinierii puterilor în Orientul Mijlociu în perioada postbelică. Stalin plănuia să profite de aspiraţiile evreimii la o patrie proprie pentru a atrage capitalul occidental.

Intenţii de întemeiere a unei republici evreieşti au existat cu

adevărat, dovadă scrisoarea adresată lui Stalin de Comitetul Evreiesc Antifascist. Scrisoarea, care avea să fie o importantă piatră de hotar în viața evreilor din Uniunea Sovietică, fusese scrisă de Solomon Mihoels, un foarte iubit actor de la Teatrul Evreiesc de Stat și membru din conducerea comitetului, de Șahne Epștein, secretarul executiv al comitetului, de Itzik Feffer, poet foarte popular și membru al comitetului care l-a însoțit pe Mihoels într-un turneu de conferințe în Statele Unite, din iunie până în decembrie 1943.

Această scrisoare, adresată lui Stalin și datată 15 februarie 1944, a fost arătată ulterior lui Veaceslav Molotov de către Solomon Lozovski, ministru adjunct al afacerilor externe și supervizor al Comitetului Antifascist Evreiesc. Din dispoziția lui Molotov, a redactat scrisoarea, redatată 21 februarie și adresată de această dată lui Molotov. La 24 februarie, scrisoarea a fost înregistrată la secretariatul lui Molotov cu numărul M-23314 și, în aceeași zi, cu însemnările lui Molotov pe ea, a fost reîndrumată spre Gheorghi Malenkov, secretar al Partidului Comunist, Anastas Mikoian, ministrul comerțului exterior, A. S. Șcerbakov, secretarul comitetului de partid Moscova și șeful forțelor armate ale directoratului politic și lui Aleksei Voznesenski, președinte al GOSPLAN-ului, Comisia de Stat a Planificării.

O parte din scrisoare, publicată pentru prima oară în 1993, spunea: „Întemeierea unei republici sovietice evreiești va rezolva o dată pentru totdeauna, în mod bolșevic și în spiritul leninist-stalinist privind chestiunea națională, problema poziției în stat și legale a poporului evreu, precum și problema dezvoltării pe mai departe a culturii evreiești multiseculare. Este o problemă pe care nimeni nu a putut s-o rezolve în decursul secolelor. Ea poate fi rezolvată numai în marea noastră țară socialistă".

Scrisoarea, a cărei existență este recunoscută oficial în ziarele partidului comunist, nu a fost însă scoasă de la documentele secrete și nu a fost arătată împreună cu materialul de arhivă al Comitetului Antifascist evreiesc, prezentat la Washington, în timpul vizitei președintelui Elțîn în 1992.

Gregori Heifeț, ofițerul nostru operativ care se descurcase atât de bine în cazul spionajului atomic, mi-a spus că scrisoarea era o propunere cu detalii de înființare a unei republici socialiste în Crimeea care să devină patria evreimii din toată lumea. Aceasta ar fi necesitat strămutarea populației care trăia în momentul acela în regiune. În martie și în aprilie 1944, tătarii din Crimeea au fost

deportaţi cu forţa. Peste 150.000 de persoane au fost mutate în Uzbekistan şi în Asia Centrală[1]. Faptul că atât scrisoarea, cât şi ordinul de strămutare a tătarilor purtau, practic, aceeaşi dată – 14 şi 15 februarie 1944 – era o pură coincidenţă. Ordinul lui Stalin de a fi strămutaţi tătarii (acuzaţi că au colaborat în masă cu germanii) fusese semnat mai înainte, însă venise la Beria pentru semnătură cu o zi înainte de primirea scrisorii de la Comitetul Antifascist Evreiesc.

Coordonarea şi executarea planului lui Stalin de a-i ademeni pe evrei şi mai ales capitalul străin evreiesc a fost încredinţată lui Heifeţ, care a organizat călătoria lui Mihoels în America în 1943, pe când Heifeţ era viceconsul la San Francisco. Pe atunci încercam cu disperare să obţinem cât mai mult ajutor din America. Înainte să plece în Statele Unite, Mihoels a fost convocat la biroul lui Beria de la Lubianka şi a primit instrucţiuni de a stabili contacte ample cu comunitatea evreilor americani. Planul nostru era să atragem investiţiile americane în industria metalurgică şi minieră din Uniunea Sovietică. Se răspândise zvonul că Mihoels ar putea primi funcţia de preşedinte al Sovietului Suprem al noii republici evreieşti. Pe lângă Molotov, Lozovski şi alţi funcţionari superiori din Ministerul Afacerilor Externe, Mihoels era singurul care ştia de planurile lui Stalin de a stabili un alt stat marionetă în Palestina sau în Crimeea. Stalin spera să primească credite în valoare de 10 miliarde de dolari pentru refacerea economiei după război.

Nu am cunoscut conţinutul detaliat al scrisorii Comitetului Antifascist Evreiesc adresată lui Stalin. Am fost informat de către Beria că iniţiativa a venit de la partea americană, de la organizaţiile evreieşti din America. Am privit discuţiile despre o republică autonomă evreiască în interiorul Uniunii Sovietice ca o sondare a intenţiilor occidentalilor în privinţa alocării unor ajutoare economice substanţiale după război. Scrisoarea a rămas în dosar patru ani, iar conţinutul ei dădea naştere la fel de fel de zvonuri. Apoi, în 1948, Malenkov a folosit-o ca armă în epurarea Comitetului Antifascist Evreiesc şi apoi a vechii gărzi din conducere: Molotov, Mikoian, Voroşilov, Voznesenki şi, în final, Beria – pentru că aveau rude evrei

---

[1] Ideea aşezării evreilor în Crimeea a apărut pentru prima dată în anii '20. A devenit un mit nostalgic, un proiect vast care ar fi cuprins un milion de acri şi 400 000 de oameni. Ar fi trebuit să fie un răspuns la sărăcirea evreimii cauzată de sfârşitul micului trafic de mărfuri şi o modalitate de menţinere a coeziunii naţionale evreieşti. Chiar şi atunci, în acel stadiu timpuriu, se ridica dilema dacă astfel se încurajează sau nu naţionalismul, în conflict cu scopurile socialismului.

sau fuseseră implicaţi în discuţii cu privire la o republică autonomă în Crimeea, ceea ce era considerat drept un afront la adresa puterii lui Stalin[1].

*

La începutul anilor '20, când regimul bolşevic abia se înfiripa, a existat o preponderenţă a numelor evreieşti în funcţiile administrative la toate nivelurile, pentru că evreii aveau educaţia necesară pentru a ocupa aceste posturi. Pe vremea aceea nu existau paşapoarte interne în Rusia, aşa că oamenii nu erau identificaţi ca evrei sau de altă naţionalitate. În anii 1922 şi 1923 s-au făcut arestări rapide în rândurile conducerii tuturor grupărilor naţionaliste evreieşti şi de alte naţionalităţi care acţionau în clandestinitate. Poliţia Organizaţiei Sioniste (Politzi Tzion) a fost extrem de activă. De exemplu, a păcălit echipa de supraveghere a GPU din Odessa. Sioniştii i-au atras pe agenţii serviciului secret într-un cimitir îndepărtat şi apoi s-au repezit asupra lor şi i-au bătut. Haganah îşi are originile în Jitomir, Ucraina, însă ironia soartei este că evreii care au lucrat în GPU-ul din Ucraina au fost puşi să conducă operaţiunile împotriva grupurilor sioniste clandestine. În felul acesta a fost nimicit Bund-ul evreiesc, o organizaţie socialistă care era membră a Internaţionalei Socialiste. Partidul Comunist Evreiesc, un grup desprins din Bund, a fost şi el dizolvat. Aceasta era politica bolşevică: să elimine toate grupurile scizioniste naţionale aflate în interiorul sau în afara partidului comunist. Partidul Comunist Separatist Ucrainean a fost şi el dizolvat. Partidul Comunist al Ucrainei (bolşevic) era singurul partid politic aprobat. Era şi singurul partid politic care avea un Birou Politic propriu.

Conducerea evreimii a fost exilată sau i s-a permis să emigreze. Înainte de 1938, nu au existat nici un fel de bariere în calea emigrării. Procedura de părăsire a ţării era mai simplă ca acum. Efectul pierderii acestor lideri a fost că evreii nu au mai avut nici un fel de organizaţii politice şi şi-au pierdut identitatea de evrei. Intelectualitatea evreiască şi-a pierdut rădăcinile politice. În 1933, a fost introdus sistemul paşapoartelor interne, iar evreii au fost identificaţi ca grup naţional, chiar dacă nu aveau o republică a lor. În toate ministerele de frunte din acea vreme, evreii deţineau funcţii

---

[1] Molotov şi Voroşilov aveau soţii evreice. Mikoian şi Voznesenski fuseseră implicaţi în discuţiile cu privire la înfiinţarea unei patrii a evreilor în Crimeea. Beria instrumentase înfiinţarea Comitetului Antifascist Evreiesc în timpul războiului şi aranjase turneul lui Mihoels din America, în 1943.

superioare. Îmi amintesc vag de o directivă a Comitetului Central din 1939, după Marea Epurare, de a se stabili câte persoane de alte naționalități ocupau poziții-cheie în ministerele importante. Pentru prima dată s-a introdus sistemul unui anumit procentaj la angajare. Din fericire, cei mai mulți dintre camarazii mei de arme, bărbați și femei care au devenit apoi remarcabili luptători și agenți în timpul războiului, erau deja pe posturile lor și nu au fost afectați de această directivă.

Înființarea Regiunii Autonome Evreiești de la Birobidjan, în 1928, ordonată de Stalin, a fost un efort de întărire a frontierei noastre din Orientul Îndepărtat, nu o favoare făcută evreilor. Zona era în permanență penetrată de grupuri teroriste chineze și ale rușilor albi și ideea era să protejăm teritoriul înființând o așezare ai cărei locuitori vor fi ostili emigranților ruși albi, mai ales cazacilor. Statutul acestei regiuni a fost definit cu abilitate ca regiune autonomă și nu republică autonomă, ceea ce însemna că nu poate avea legislație locală, curte supremă sau post guvernamental de rang ministerial. Era o zonă autonomă, dar numai o frontieră, nu un centru politic.

Înainte de război, guvernul lui Stalin s-a jucat cu ideea de a-i folosi pe liderii din Bundul Socialist Evreiesc, Henrik Ehrlich și Victor Alter pentru atingerea scopurilor politicii sovietice din străinătate. Generalul Raihman, fost director adjunct al Directoratului Doi, însărcinat cu constraspionajul, mi-a spus în 1970 că acești lideri ai Bund-ului au fost arestați în Polonia în septembrie și octombrie 1939. Când a izbucnit războiul cu Germania, au fost eliberați, în septembrie 1941, convocați la Beria și li s-a oferit posibilitatea de a înființa un comitet evreiesc antihitlerist. La început a existat intenția ca Ehrlich să devină șeful comitetului și Mihoels adjunctul lui. Alter ar fi trebuit să fie secretar executiv. Acest plan a fost însă abandonat, pentru că acești oameni știau prea multe despre intențiile lui Stalin de a-i folosi pentru strângerea banilor din Occident. În decembrie 1941, Alter și Ehrlich au fost arestați din nou. Nu s-au formulat nici un fel de acuzații împotriva lor. Ehrlich i-a scris președintelui Kalinin la 27 decembrie 1941, susținând că a fost credincios guvernului sovietic și dorea să coopereze cu NKVD-ul. În scrisoarea lui, spunea: „Sarcina principală a Comitetului Evreiesc antihitlerist ar trebui să fie propaganda intensă în cadrul comunităților evreiești din SUA și din Anglia pentru a se acorda cât mai mult ajutor URSS în lupta sa împotriva invaziei

hitleriste. Toate propunerile noastre au fost aprobate de conducere şi NKVD-ul a fost însărcinat să găsească un loc potrivit pentru sediu ".

Ehrlich n-a primit nici un răspuns la scrisoarea lui. Arhivele arată că, în decembrie, Beria a ordonat ca Ehrlich şi Alter să fie ţinuţi în celule izolate şi li s-au dat numerele de deţinuţi 41 şi 42. S-a interzis interogarea lor şi înregistrarea numelor lor în formularele de la închisoarea NKVD din Kuibîşev, unde au fost transferaţi. Generalul Raihman mi-a spus mai târziu că a existat un ordin să se ascundă de personalul închisorii numele adevărate ale deţinuţilor 41 şi 42. Ordinul a venit de la Stalin, Molotov şi Beria, dar era foarte ciudat să se ordone ca prizonierii să nu fie interogaţi.

În 1942, politicianul american Wendell Willkie şi William Green, preşedintele Federaţiei Americane a Muncii s-au interesat de soarta lui Ehrlich şi Alter, prin intermediul ambasadorului sovietic Maksim Litvinov. La fel a făcut şi ambasadorul polonez de la Moscova, Stanislaw Kot. Andrei Vîşinski, ministru adjunct al afacerilor externe, a lăsat să se înţeleagă în răspunsul lui către Kot că Ehrlich şi Alter fuseseră iertaţi din greşeală. S-a stabilit ulterior că au conspirat cu nemţii. Willkie s-a interesat spre sfârşitul lui 1942, dar n-a primit nici un răspuns până în februarie 1943. Litvinov a fost autorizat de Molotov să spună că la 23 decembrie 1941, Ehrlich şi Alter au fost condamnaţi la moarte pentru că, în octombrie şi în noiembrie 1941, „au fost implicaţi sistematic în activităţi trădătoare în eforturile lor de a răspândi o propagandă ostilă în Uniunea Sovietică, în sensul opririi războiului şi al semnării unui tratat de pace cu Germania Fascistă ".

Răspunsul lui a fost o minciună deliberată. În momentul în care se transmitea aceasta, Ehrlich se sinucisese (14 mai 1942), spânzurându-se în celulă. Alter a rămas în izolare până la 17 februarie 1943, când a fost împuşcat în secret, din ordinul lui Beria. Pe vremea aceea, nu ştiam nimic de soarta lor. Toate acestea se întâmplau în ajunul vizitei lui Mihoels în Statele Unite, în calitate de şef al Comitetului Evreiesc Antifascist.

Adevărul în legătură cu soarta lui Ehrlich şi a lui Alter a fost dezvăluit abia în 1992 în paginile săptămânalului KGB, **Scit i meh** (Scutul şi spada). Eliminarea lui Ehrlich şi a lui Alter a fost primul stadiu al conspiraţiei lui Stalin şi Molotov de a ascunde legăturile clandestine neoficiale ale conducerii sovietice cu reprezentanţii influenţi ai comunităţii evreieşti. Ehrlich şi Alter au fost îndepărtaţi pentru că Stalin se temea de influenţa lor politică. Eu cred că au fost

eliminați pentru că popularitatea lor trecuse de hotarele Uniunii Sovietice. Mihoels a avut aceeași soartă. Succesul repurtat de turneul lui prin America l-a făcut imediat să pară suspect în ochii lui Stalin. Devenise un erou cultural al evreimii din întreaga lume.

*

Planul de atragere a capitalului american era asociat cu ideea unui stat evreiesc în Crimeea – ceea ce numeam noi California din Crimeea. Ideea era foarte viu discutată în cercurile americane evreiești, mi-a spus Heifeț. A menționat în mod special interesul manifestat de Eric Johnston, președintele Camerei Americane a Comerțului, care, în iunie 1944, a fost primit de Stalin împreună cu ambasadorul Averell Harriman pentru a discuta despre reconstruirea zonelor care fuseseră principalele așezări evreiești din Bielorusia și chestiunea reașezării evreilor în Crimeea. Johnston i-a prezentat lui Stalin o imagine foarte roz a creditelor americane pe termen lung care vor fi acordate Uniunii Sovietice în acest scop după război.

Ideea înființării unei republici socialiste în Crimeea era discutată în mod deschis la Moscova, nu numai în cadrul comunității evreiești, ci și la nivelul administrativ al guvernului. Îmi amintesc că pe la mijlocul anului 1944 sau 1945, la o ședință a comitetului de stat pentru energie atomică, Borisov, președintele adjunct al GOSPLAN, a spus:

— Resursele noastre sunt prea sărace, tovarășe Pervuhin. Tocmai am primit instrucțiuni să căutăm posibilități de finanțare în vederea creării unei infrastructuri pentru o viitoare republică evreiască în Crimeea.

Mihoels se bizuia în mare măsură pe Feffer, agent cu normă întreagă în slujba NKVD-ului, condus personal de comisarul securității statului, Leonid Raihman. Câteodată și Beria se întâlnea cu Fefer într-un apartament conspirativ pentru a discuta problema evreiască și a încuraja proiectul.

Până în iunie 1945, acest plan a părut operațional și pe cale să se realizeze. În timpul pregătirii Conferinței de la Yalta, Harriman m-a întrebat, pe mine și pe Novikov, colaboratorul lui Molotov, cât de mult progres s-a înregistrat în planurile referitoare la întemeierea republicii evreiești, în legătură cu viitoarele credite americane pentru acest proiect. Îmi amintesc că am văzut rapoarte în care se spunea că Stalin a discutat planul întemeierii unei republici evreiești în Crimeea și de refacere a zonei Gomel din Bielorusia cu senatorii americani care au vizitat Uniunea Sovietică imediat după război. I-a

rugat să nu-şi limiteze posibilele credite occidentale şi ajutorul tehnic numai la aceste două zone, ci să acorde ajutor fără restricţii. Apoi, în iunie 1945, după Ialta şi după victoria împotriva lui Hitler, Stalin a emis un decret în care se declara că Crimeea este numai o regiune administrativă, nu republică. Înainte de război, Crimeea fusese republică autonomă, cu o reprezentare tătărească puternică la toate nivelele guvernamentale. În noiembrie 1945, când Harriman a încercat să ajungă la Stalin prin Molotov pentru a discuta problemele cooperării economice, cererea lui de întrevedere a fost respinsă din ordinul lui Stalin.

Era clar că Stalin abandonase proiectul unei republici evreieşti în Crimeea. „Stalin avea o părere diferită în privinţa soluţionării problemei poporului evreu. Nu sprijinea ideea unei republici evreieşti în Crimeea. Scrisoarea Comitetului Antifascist Evreiesc şi-a luat locul în arhive, fără nici un fel de consecinţe. A fost scoasă de acolo patru ani mai târziu şi a fost folosită pentru condamnarea a zeci de oameni nevinovaţi“, scrie Arkadi Vaksberg în *Literaturnaia Gazeta*, ca răspuns la întrebarea unui cititor dacă ideea înfiinţării unei republici evreieşti în Crimeea a fost provocarea lui Beria pentru o campanie împotriva evreilor, sau dacă a existat cu adevărat o scrisoare adresată lui Stalin şi analizată în mod serios.

După război, Stalin a preferat să joace alt joc, şi anume să penetreze mişcarea sionistă. Până în 1948, Marea Britanie a avut mandat din partea Ligii Naţiunilor Unite să administreze teritoriul Palestinei. Stalin şi Molotov sperau să domolească temerile englezilor că vor fi daţi afară din Palestina prin întemeierea unui stat palestinian acolo. O parte din vâlva iscată în jurul patriei evreilor din Crimeea fusese iscată pentru a-i ajuta pe aliaţii noştri britanici. A fost o diversiune pentru liderii evrei, pentru a-i dezorienta cu privire la Palestina ca soluţie definitivă pentru problema evreiască. La sfârşitul anului 1945, când s-a văzut limpede că Stalin nu avea de gând să îndeplinească promisiunile făcute anterior cu privire la întemeierea unei republici evreieşti în Crimeea, englezii şi americanii au înfiinţat Comitetul anglo-american din Palestina, lăsând pe din afară Uniunea Sovietică. Acest lucru contravenea înţelegerii conform căreia cei trei se vor consulta împreună.

Astfel, în aprilie 1946, Dekanozov, ministru adjunct al afacerilor externe şi Vîşinski, tot ministru adjunct, au scris un memoriu adresat lui Stalin şi lui Molotov în care subliniau faptul că Uniunea Sovietică fusese dusă de nas. Problema palestiniană va fi

rezolvată fără Uniunea Sovietică. Au sugerat să se formuleze o politică publică favorabilă ideii unui stat evreiesc în Palestina. Sub un pseudonim şi cu acordul lui Molotov, Vîşinski a scris un articol în revista *Novoe Vremea* (Timpuri Noi), în care afirma necesitatea înfiinţării unui stat democratic evreu pe teritoriul protectoratului britanic. Era clar că se dorea întărirea influenţei sovietice în Orientul Mijlociu şi subminarea celei britanice printre statele arabe care obiectau faţă de crearea unui stat evreiesc, căci nu erau în stare să-i oprească pe evrei.

În paralel cu această mişcare politică, în 1946 am primit ordinul să trimit agenţi în Palestina prin România. Urmau să înfiinţeze o reţea clandestină care să poată participa la operaţiunile de luptă şi de sabotaj împotriva britanicilor. Am numit trei ofiţeri: pe Josef Garbuz, Aleksandr Semionov (pe numele său real Taubman, asistentul lui Grigulevici, în mişcarea subversivă lituaniană, care colaborase la lichidarea lui Rudolf Klement, la Paris în 1938) şi pe Julius Kolesnikov. Garbuz şi Kolesnikov aveau experienţă în lupta de gherilă din Ucraina şi din Bielorusia, unde efectuaseră misiuni de sabotaj împotriva nemţilor. Semionov şi Kolesnikov s-au stabilit la Haifa şi au înfiinţat două reţele, dar nu au luat parte activ la operaţiuni de sabotaj împotriva britanicilor. Kolesnikov a organizat transportul de arme mici şi grenade antitanc capturate de la nemţii din România în Palestina. Semionov a încercat să-şi reînnoiască apoi contactele cu unul din agenţii lui Serebreanski, care fusese plasat în Organizaţia Stern, un grup terorist antibritanic, încă din 1937. Garbuz a rămas în România şi a adunat candidaţi dornici a se muta în viitorul Israel.

Când s-a primit ordinul să se plaseze agenţi în Palestina şi să se aprovizioneze organizaţiile evreieşti de gherilă cu muniţie, mi-a devenit clar faptul că îi ajutam în mod ostentativ pe evrei, în timp ce scopul nostru real era să ne infiltrăm propria reţea în structura politică şi militară sionistă. Evreii voiau independenţă şi erau strâns legaţi de America. Nu puteau fi supuşi influenţei noastre în măsura în care era Europa Răsăriteană, dar am considerat că este important să fim prezenţi acolo. Heifeţ mi-a spus că încă din 1943 Litvinov, într-un mesaj adresat de la Washington lui Molotov, a subliniat că Palestina şi crearea unui stat evreu vor deveni o chestiune primordială în viaţa internaţională postbelică.

*

În cea de-a doua jumătate a anului 1946, Stalin, nemulţumit de alianţele evreieşti din străinătate, de cererile evreilor din ţară, şi

simţindu-se izolat în Palestina în faţa alianţei anglo-americane, a început să stimuleze campania antisemită care a culminat cu epurarea evreilor din aparatul de partid, din serviciul diplomatic, din aparatul militar şi din serviciile de spionaj. Aşa s-a ajuns la Complotul Doctorilor şi Conspiraţia sionistă, în cadrul căreia toţi doctorii evrei erau suspecţi. Campania antisemită era o repetare a epurărilor din anii '30, o altă manevră a lui Stalin de a zgudui toate centrele puterii stabilizate din birocraţie, pentru a-i înlocui cu bărbaţi şi femei mai slabi, care să nu reprezinte o ameninţare pentru puterea lui supremă în stat.

În octombrie 1946, a apărut pentru prima dată spectrul naţionalismului burghez evreiesc drept o ameninţare la adresa ideologiei comuniste, formulat într-o scrisoare din partea lui Viktor Semionovici Abakumov, recent numit ministru al securităţii statului de către Stalin. În scrisoare, îi acuza pe liderii Comitetului Antifascist Evreiesc că se angajează în propagandă naţionalistă, vrând să spună prin aceasta că puneau interesele evreimii mai presus de cele sovietice. Era un semnal de alarmă foarte serios. Heifeţ, care avusese rezultate atât de strălucite în obţinerea informaţiilor atomice şi în stabilirea de relaţii la cel mai înalt nivel în comunitatea evreilor americani, a căzut brusc în dizgraţie. A continuat să lucreze la Comitetul Antifascist Evreiesc în calitate de secretar pentru problemele externe, dar a fost silit să-şi întrerupă legăturile cu comunitatea evreilor din America.

Una din plângerile din scrisoarea lui Abakumov era aceea că ades comitetul intervenea în favoarea evreilor care-şi revendicau casele la sfârşitul războiului. Mii de evrei fugiseră din Kiev, Minsk, Riga, Leningrad şi Moscova în timpul războiului pentru a scăpa de germani. Naziştii promiseseră să elibereze Ucraina şi ţările baltice de „conducerea evreiască". Ideea a găsit teren fertil printre naţionaliştii locali care au pus mâna pe casele şi bunurile evreilor. În 1945, evreii au început să se întoarcă, dar au descoperit că fuseseră deposedaţi. Guvernul a emis instrucţiuni reglementând întoarcerea populaţiei la casele sale. Îmi amintesc că Hruşciov, pe atunci secretar al Partidului Comunist Ucrainean, i-a telefonat lui Usman Iusupov, secretarul Partidului Comunist din Uzbekistan, în 1947 şi i s-a plâns că evreii din Uzbekistan zburau spre Ucraina „ca ciorile din Taşkent şi din Samarkand. Nu am unde să-i aşez pentru că oraşul este distrus. Pune capăt fluxului, căci altfel vor începe pogromurile". Pe atunci eram în biroul lui Iusupov şi el mi-a relatat convorbirea. Mă dusesem la el cu

cererea de a caza trei mii de kurzi, conduşi de Barzani, care fugiseră în Azerbaidjan din Iran. Era periculos să-i ţinem în Caucaz, şi doream să-i reaşezăm în Uzbekistan. Era uşor să-i reaşezăm pe kurzi. Iusupov a dat ordin să se construiască un nou kolhoz pentru kurzi, ceea ce a fost mult mai simplu decât să se găsească locuinţe pentru intelectualitatea evreiască numeroasă ce se întorcea la Kiev.

Mihoels a încercat să intervină în numele evreilor, în calitatea lui de şef al Comitetului Antifascist Evreiesc. Scrisoarea lui Abakumov urmărea să arate că eforturile de protejare a drepturilor evreilor de a se reaşeza în casele lor erau un semn de naţionalism burghez evreiesc. Reflecta iritarea oficialităţilor partidului care erau copleşite de problema reaşezărilor. Acţiunile lui Mihoels în favoarea evreilor strămutaţi nu numai că l-au enervat pe Stalin, dar i-au trezit şi bănuieli profunde cu privire la Mihoels. Vă imaginaţi, în sistemul disciplinei sovietice, dintr-o dată un om cu reputaţie internaţională şi cu autoritate începe să acţioneze din proprie iniţiativă. Mihoels era condamnat.

Situaţia s-a înrăutăţit şi mai mult în 1947. Îmi amintesc că am primit instrucţiuni verbale de la A. Obrucinikov, ministru adjunct al securităţii statului, şeful personalului, să nu angajez evrei ca ofiţeri în organele de securitate. Nu puteam să-mi imaginez că acest ordin antisemit venea direct de la Stalin. Mi-am zis că trebuie să fie iniţiativa lui Abakumov. Mi-a devenit clar faptul că planul măreţ de folosire a intelectualilor noştri evrei pentru cooperare internaţională cu comunitatea evreiască mondială fusese abandonat. Eitingon, care se plângea mereu de campania antisemită împotriva rudelor sale de la universitate şi din serviciile medicale, era convins că antisemitismul era un element esenţial al politicii guvernamentale. Privind acum în urmă îmi dau seama că înţelesese situaţia mai bine decât mine.

Beria şi Kobulov mi-au spus de multe ori că lui Stalin îi plăceau anecdotele antimusulmane şi antiazerbaidjene povestite în prezenţa lui Baghirov, primul secretar al Partidului Comunist din Azerbaidjan, care era enervat de felul în care imita Kobulov pronunţia azeră a cuvintelor ruseşti. Aceasta mă face să cred că lui Stalin îi plăcea umorul la adresa oricărui grup naţional şi că nu era nici antisemit, nici antimusulman, ci numai împotriva oricărei enclave de putere naţională.

Stalin şi colaboratorii lui apropiaţi se interesau de problema evreiască numai ca s-o exploateze din punct de vedere politic, fie în

cadrul luptei pentru putere, fie pentru a-şi consolida propria putere. Aşa a început flirtul cu antisemitismul în eşaloanele superioare ale partidului. După ce Stalin a deschis drumul „anticosmopolitismului" în anii 1946 şi 1947, personalul mediu şi de rând al birocraţiei a luat drept bun antisemitismul, ca fiind linia oficială a partidului. „Cosmopoliţi dezrădăcinaţi" a devenit sinonim cu evreu. Asta însemna că de acum cetăţenii sovietici de origine evreiască împărtăşeau părerile şi valorile culturale ale evreilor occidentali şi de aceea erau mai puţin loiali faţă de Uniunea Sovietică. Orientarea anticosmopolită a coincis cu o schimbare în echilibrul puterilor din jurul lui Stalin. Malenkov a fost demis, iar Beria a fost eliberat din funcţia de supervizare a activităţilor din domeniul Securităţii Statului. Se zvonea că şi el şi Molotov se înconjuraseră de evrei.

Eforturile lui Stalin după război s-au concentrat în direcţia extinderii hegemoniei sovietice, mai întâi în ţările din Europa Răsăriteană care se învecinau cu Uniunea Sovietică şi apoi peste tot unde putea intra în competiţie cu interesele engleze. A prevăzut că statele arabe se vor întoarce spre Rusia când vor fi lipsite de sprijinul americanilor şi al britanicilor în problema Israelului. Arabii vor aprecia orientările antisioniste din politica externă sovietică. Asistentul lui Molotov, Vetrov, ulterior ambasador în Danemarca, mi-a spus că Stalin ar fi zis: „Hai să fim de acord cu înfiinţarea Israelului. Statul ăsta o să fie ca un ghimpe în coasta statelor arabe şi o să-i facă să le întoarcă spatele britanicilor. În perspectivă, lucrul acesta va submina total influenţa britanică în Egipt, Siria, Turcia şi Irak".

Războiul Rece a început mai serios în 1946 şi în 1947, când iluzia unei cooperări postbelice cu Occidentul s-a spulberat. Politica din timpul războiului, de colaborare cu Anglia şi America, s-a transformat în confruntare. Războiul civil din China se intensifica, şi tensiunile creşteau tot mai mult în Italia şi Franţa din cauza luptei politice a comuniştilor pentru a accede la putere. O dată cu lansarea Războiului Rece, speranţele noastre de a obţine bani din Occident s-au spulberat. Conducerea vedea clar că nu se poate bizui pe sprijinul comunităţii evreieşti pentru investiţii în reconstrucţia Uniunii Sovietice.

Prima victimă a fost Mihoels, care fusese sufletul discuţiilor în vederea înfiinţării republicii evreieşti din Crimeea. Stalin se temea că Mihoels va dezlănţui forţe care nu vor putea fi controlate şi vor duce la consecinţe politice imprevizibile. Stalin se temea de un stat evreu

cu adevărat independent. Mihoels avea statura unui lider cu recunoaştere internaţională şi Stalin nu putea să rişte oferindu-i chiar el baza puterii. Mihoels a fost asasinat în ianuarie 1948 din ordinul direct al lui Stalin. Probabil pentru că Emma era evreică, misiunea, din fericire, nu mi-a fost încredinţată mie. Asasinatul a fost executat de colonelul Lebedev sub controlul operaţional al ministrului securităţii statului din Bielorusia, Lavrenti Ţanava, şi al lui Serghei Ogolţov, adjunctul lui Abakumov, primul adjunct al ministrului securităţii statului. Mihoels a fost ademenit la vila lui Ţanava din suburbiile Minskului, chipurile pentru a se întâlni cu artişti dramatici bieloruşi de frunte. Acolo Mihoels, împreună cu secretarul lui, V. Golubov, au fost înţepaţi cu ace otrăvite. Golubov era informator al MGB – lucru pe care Mihoels nu-l ştia – şi devenise un martor nedorit pentru că îl adusese pe Mihoels la vilă. Amândoi au fost aruncaţi sub roţile unui camion ca să lase impresia că fuseseră ucişi într-un accident rutier.

Când am auzit de moartea lui Mihoels mi-am păstrat suspiciunile pentru mine. Nu mi-aş fi imaginat niciodată că Ogolţov se va duce personal la Minsk să supervizeze aranjamentele pentru asasinarea lui Mihoels. M-am gândit că, probabil, Mihoels fusese ucis de vreun bandit antisemit căruia i se spusese dinainte unde putea fi găsit acest lider notoriu al cauzei evreieşti. Nu mi-aş fi putut imagina că o asemenea acţiune, necesitând atât de puţină artă a meseriei spionajului, ar fi putut fi executată de ofiţeri experimentaţi. O execuţie atât de primitivă nu lăsa impresia că este lucrarea unor profesionişti (am aflat aceste detalii abia după moartea lui Stalin, când am fost numit de Beria într-o comisie a Ministerului de Interne, însărcinată să cerceteze Complotul Doctorilor şi moartea misterioasă a lui Mihoels).

Pe parcursul celei mai mari părţi a anului 1948, am fost preocupat de criza Berlinului şi de stabilirea reţelei de gherilă a kurzilor în Iran, Irak şi Turcia, cu scopul de a răsturna guvernul lui Nuri Said şi al lui Faisal II din Irak. Era perioada când ne ocupam de consolidarea preluării paşnice a puterii în Cehoslovacia şi am luat avionul spre Praga împreună cu Zubov ca să mă întâlnesc cu Beneš, şi să neutralizez opoziţia acestuia în transferul puterii către Klement Gottwald.

Emma s-a îmbolnăvit grav în 1947 şi s-a pensionat. Fusese suficient de înţeleaptă ca să se retragă din toate activităţile operaţionale încă din 1940 şi fusese numită lector principal la şcoala

de agenţi a NKVD-ului (mai târziu, a KGB-ului). Uneori mai era folosită pentru a contacta agente importante, însă se străduise tot timpul să nu atragă atenţia asupra sa. A fost o coincidenţă fericită că boala şi pensionarea ei au intervenit exact atunci când începeau marile epurări ale evreilor din Ministerul de Interne, Miliţie şi Ministerul de Externe. S-a pensionat cu gradul de locotenent-colonel în anul 1949, şi a fost trecută în registre cu numele ei de fată, Kaganova.

În anii 1949 şi 1950, când trebuia să plec frecvent din Moscova la Praga, în Ucraina de Vest, Azerbaidjan, Uzbekistan, Eitingon, adjunctul meu, a preluat conducerea Biroului Special nr. 1 pentru Diversiuni şi Spionaj. I-a făcut o vizită Emmei şi i-a spus că se lansase o campanie antisemită care devenea tot mai dură şi mai extinsă ca arie de cuprindere. Sora lui Eitingon, Sonia, cardiolog cunoscut şi şefa policlinicii de la Fabrica de Automobile Stalin, a fost concediată. Sora mai mică a Emmei, Elisaveta, a fost exmatriculată de la un institut medical din Kiev, unde făcea studii postuniversitare, pentru că era evreică. Am intervenit în aceste cazuri printr-un bun prieten, Andrei Muzicenko, directorul Clinicii Centrale de Cercetări din Moscova. În anii '30, acesta fusese agent secret în Franţa şi în Austria, însă, după epurările din 1938, se hotărâse să se bazeze numai pe diploma sa de doctor şi a părăsit serviciile de informaţii. Le-a oferit locuri de muncă Soniei şi Elisavetei, care lucrează şi acum tot acolo.

Am fost de-a dreptul uluit când a fost arestat Gregori Heifeţ, în 1948 sau 1949, dar nici eu, nici Eitingon nu am putut să intervenim. Am atribuit arestarea lui campaniei antisemite a lui Abakumov. Aproape toţi membrii Comitetului Antifascist Evreiesc şi intelectualii evrei de frunte au fost arestaţi şi judecaţi pentru conspiraţie în vederea dezlipirii Crimeii din URSS.

*

Lupta internă pentru putere dintre anii 1948-1952 a degenerat într-o campanie antisemită publică, cunoscută sub numele de Complotul Doctorilor. Deşi era cunoscut drept campanie antisemită, Complotul Doctorilor nu a fost restrâns numai la evrei. A fost mai curând o parte din lupta pentru reglarea unor conturi la nivelul conducerii. Pe de o parte Stalin, cu ajutorul lui Malenkov şi al lui Hruşciov, încerca să scape de vechea lui gardă şi de Beria. Ţapii ispăşitori din aşa-zisa „conspiraţie" evreiască aveau să fie Molotov, Voroşilov şi Mikoian, ultimul membru din vechea gardă în Biroul

Politic al lui Stalin. Adevărul în legătură cu inițierea Complotului Doctorilor nu a fost dat niciodată la iveală, nici chiar în timpul glasnostiului lui Gorbaciov, pentru că la Kremlin, în ajunul morții lui Stalin, se desfășura o luptă acerbă pentru putere în întreaga conducere.

În general, se crede că Complotul Medicilor a început cu o scrisoare isterică adresată lui Stalin în care doctorii evrei erau acuzați că au elaborat planuri de ucidere a conducerii prin tratamente voit greșite sau prin otrăvire. Scrisoarea notorie a Lidiei Timașuk, doctoriță la Policlinica din Kremlin, a fost însă scrisă și trimisă lui Stalin nu în 1952, înainte de arestarea doctorilor, ci în august 1948. La început reacția lui Stalin la scrisoarea ei, în care academicianul V.N. Vinogradov era acuzat că l-a tratat greșit pe Jdanov și pe alții și îi provocase moartea lui Jdanov, fusese: *cepuha* (aiureli). Scrisoarea ei a rămas la dosar trei ani de zile fără să fie urmată de nici un fel de acțiune și a fost dezgropată abia la sfârșitul anului 1951 când a devenit utilă ca armă în lupta pentru putere. Toți membrii Biroului Politic știau de această scrisoare și auziseră reacția lui Stalin (acestea mi-au fost povestite de colonelul Boris Ludvigov, asistentul șef al lui Beria în chestiuni legate de Biroul Politic și Consiliul de Miniștri, în închisoarea din Vladimir).

Am fost întotdeauna convins că Abakumov a inițiat Complotul Doctorilor ca o continuare a orientării anticosmopolite. Am aflat însă altceva în 1990, când procuratura militară m-a consultat în calitate de martor pentru cercetarea represiunilor postbelice ordonate de Abakumov. În loc să fie promotorul Complotului Doctorilor, fusese ținta lui. În 1951, când a fost arestat, a fost acuzat că a distrus dovezile complotului vizând uciderea lui Stalin pentru că dorea să pună mâna pe putere și să devină dictatorul Uniunii Sovietice. Se spunea că Abakumov se baza pe doctorii și pe experții evrei în sabotaj din Ministerul Securității Statului (era avut în vedere Eitingon).

Pentru Malenkov și Beria, scopul era să-l îndepărteze pe Abakumov și erau pregătiți să recurgă la orice mijloc pe care îl aveau la îndemână. Asistentul șef al lui Malenkov, Dmitri Suhanov, a primit în anul 1951, în primăvară, în biroul său un anchetator de rang inferior de la Departamentul de Cercetări al Ministerului Securității, pe locotenent-colonelul Mihail Riumin, cunoscut ca antisemit primitiv. Această întâlnire a marcat un alt punct de cotitură în soarta evreimii din Uniunea Sovietică. Riumin se temea să nu fie dat afară

din serviciile de securitate pentru că primise un vot de blam, întrucât uitase un dosar în autobuzul cu care mersese de la închisoarea Lefortovo la sediul din Lubianka. În plus, ascunsese organelor de partid şi ale securităţii de stat originea chiaburească a tatălui său, faptul că fratele şi sora lui fuseseră condamnaţi pentru hoţie şi că socrul lui activase ca ofiţer în Armata Albă a amiralului Aleksandr Kolceak.

Trebuie să recunoaştem faptul că Abakumov ştia de încercările anterioare ale lui Riumin de a-i socoti pe doctorii evrei arestaţi drept terorişti, ceea ce, de fapt, era un preludiu al marelui Complot al Doctorilor şi a zădărnicit timp de câteva luni eforturile lui Riumin în anul 1950. Pentru a-şi salva propria carieră şi pentru a-şi servi ambiţiile antisemite, Riumin s-a conformat rapid cererii lui Suhanov de a-i scrie o scrisoare lui Stalin în care să-l demaşte pe Abakumov.

La treizeci de ani după aceste evenimente, fosta mea cumnată, Nina Sudoplatova, care lucra ca dactilografă în biroul lui Malenkov – Suhanov era şeful ei ierarhic imediat – mi-a spus că Riumin, un om cu foarte puţină carte, a trebuit să-şi rescrie de unsprezece ori scrisoarea în care îl denunţa pe Abakumov. Suhanov l-a ţinut în anticameră aproape zece ore, în timp ce a discutat cu Malenkov conţinutul scrisorii. Numai Suhanov ştie cum a fost ales Riumin ca să-l denunţe pe Abakumov, şi el nu a dezvăluit acest aspect al problemei când a apărut la televiziunea rusă în iulie 1992 ca să discute originea Complotului Doctorilor.

În denunţul său, Riumin, inspirat de Malenkov, a declarat că Abakumov a dat ordin Departamentului de Cercetări să suprime orice dovezi ale unei „Conspiraţii sioniste împotriva liderilor guvernului sovietic“, şi a actelor teroriste evreieşti. În acea perioadă, mai mulţi doctori evrei foarte cunoscuţi fuseseră arestaţi pentru propagandă sionistă antisovietică. Cel mai proeminent dintre ei, dr. Iakob G. Etingher, a murit tragic în închisoare în timpul interogatoriului, înainte de arestarea lui Abakumov, care s-a produs în iulie 1951. Riumin l-a acuzat pe Abakumov că este răspunzător de moartea lui Etingher, pentru că l-a pus într-o celulă rece de la Lefortovo. L-a acuzat pe Abakumov că a încercat să-l ucidă pe doctor pentru ca acesta să nu-i poată denunţa pe ceilalţi conspiratori sionişti. Riumin a profitat de acest caz şi de altele similare şi le-a umflat, transformându-le într-o conspiraţie sionistă teroristă pe scară largă. Şi atunci a ieşit din dosar şi scrisoarea acuzatoare a Lidiei Timaşuk.

Abakumov, care avea mai multă experiență în astfel de intrigi, se temuse să umfle prea mult cazul conspirației sioniste cu falsuri atât de grosolane. Își dădea seama că Stalin va cere dovezi în cazul unor provocări atât de riscante. În plus, Abakumov știa că regulamentul cerea să nu iei inițiativă în situații create de conducerea superioară. Doctorii evrei îl tratau pe Stalin și aveau un acces direct și intim la el și la membrii Biroului Politic în virtutea relației medic–pacient. De aceea Abakumov nu era prea entuziasmat de transformarea Comitetului Antifascist Evreiesc într-o mare conspirație care să provoace valuri la vârf și să-i afecteze pe principalii membri ai Biroului Politic, ca Voroșilov și Molotov ale căror soții erau evreice, sau Kaganovici, care era el însuși evreu. Ezitarea i-a fost fatală lui Abakumov. Riumin a fost numit mai întâi șef al departamentului de cercetări din MGB și, după aceea, ministru adjunct al securității. I s-a dat mână liberă să manipuleze cum dorește probele împotriva lui Abakumov și, o dată înlăturat acesta, să declanșeze așa-zisa Conspirație a Doctorilor.

Anchetatorii au dorit să știe care ar fi urmat să fie noii membrii ai Biroului Politic, o dată ce Stalin va fi răsturnat. Abakumov a mai fost acuzat și de faptul că ascunde crime de trădare ale soției lui Molotov, Polina Jemciujina. A fost acuzat că acoperea legăturile acesteia cu politiciana israeliană Golda Meir (cunoscută pe atunci ca Golda Meyerson). Abakumov a negat cu înverșunare că ar fi vinovat de acoperirea Conspirației Doctorilor sau că ar fi fost el însuși implicat în ea sau ar fi instigat-o, prin intermediul subordonaților săi evrei din Ministerul Securității. Abakumov a rămas ferm pe poziții, în ciuda torturilor crunte la care a fost supus. A devenit un invalid muribund, totuși a refuzat „să mărturisească". Întregul caz al conspirației evreiești din cadrul Ministerului Securității se baza, așadar, numai pe mărturiile colonelului Naum Șvarțman, fost ziarist, care nu condusese niciodată un interogatoriu, dar care se pricepea să redacteze mărturii false smulse de la prizonieri. Când Stalin a ordonat să fie arestați directorul și cei trei directori adjuncți ai secției de cercetări, unul dintre ei era colonelul Șvarțman, un evreu. Acesta a mărturisit că fusese adjunctul lui Abakumov în organizația teroristă evreiască, organizație ce cuprindea pe toți ofițerii superiori din securitate. În timpul interogatoriului, Șvarțman a mărturisit că primise instrucțiuni de la Abakumov să pună bazele unei conspirații evreiești în Ministerul Securității Statului, pentru a plănui acțiuni teroriste împotriva guvernului. Șvarțman a mai

„mărturisit“ că a avut relații homosexuale cu Abakumov, cu fiul lui și cu ambasadorul britanic. Șvarțman a mărturisit că a profitat de contactele homosexuale cu agenții americani dubli Gavrilov și Lavrentiev, care fuseseră plasați în complexul Ambasadei americane pentru a transmite ordinele de acțiuni teroriste conspiratorilor evrei[1].

Șvarțman știa cum funcționează mașina cercetărilor – pentru a scăpa de bătaie s-a arătat cooperant, acuzându-i pe evreii aflați în funcții oficiale. În același timp, a inventat povești incredibile, ca, de pildă, că era inspirat în activitățile lui teroriste atunci când mânca o supă sionistă pregătită de mătușa lui, sau atunci când avea relații sexuale cu fiica sa vitregă sau relații homosexuale cu fiul său. Dorea să fie trimis spre examinare la o clinică de psihiatrie, ceea ce a și recomandat procurorul militar adjunct, col. Uspenski. Cu toate acestea, când i-a fost prezentată lui Stalin mărturia lui în care erau acuzați de terorism treizeci de persoane oficiale, Stalin le-a spus lui Ignatiev și lui Riumin:

— Sunteți amândoi niște proști. Ticălosul ăsta trage de timp. N-avem nevoie de opinia nici unui expert. Arestați imediat tot grupul.

Ludvigov mi-a povestit aceasta în închisoare.

Stalin a ordonat să fie arestați toți coloneii și generalii evrei din Ministerul Securității. Un număr total de cincizeci de ofițeri superiori și generali au fost arestați. Printre aceștia se numărau Eitingon, Raihman, general-locotenent Belkin, ministru adjunct al securității. Colonelul în retragere Maklarski, care devenise un apreciat scenarist de filme de spionaj, a fost și el arestat pentru că fusese nominalizat de Șvarțman. Au fost, de asemenea, arestați colonel Andrei Sverdlov, fiului primului președinte sovietic, alți doi miniștri adjuncți ai securității statului, suspectați de legături cu evrei, general locotenent Selivanovski și general locotenent Pitovranov.

Au fost arestați împreună cu subordonații lor direcți, care erau ruși sadea. În Departamentul de Cercetări se făcea o transfuzie de sânge proaspăt. Oameni total incompetenți de la Comitetul Central, precum Koniahin și Nikolai Mesețov (care mai târziu, sub Brejnev, a devenit șeful serviciilor de radio și televiziune ale statului și apoi ambasador în Australia), au devenit anchetatori. Îi băteau pe deținuți până aproape că-i omorau. Riumin i-a arestat pe toți doctorii evrei acuzați că au lucrat la ordinele lui Abakumov. Am fost uimit de

[1] Șvarțman a confirmat aceasta în 1953, când au fost redeschise cazurile ofițerilor de securitate.

acuzațiile împotriva doctorilor, pentru că profesorul Aleksandr Feldman, unul dintre cei acuzați de terorism, era prieten bun și medicul familiei noastre, căruia îi trimiteam întotdeauna flori cu ocazia sărbătorilor de stat. Se afirma că sora lui Eitingon, Sonia, fusese curier între academician și fratele ei, cel care plănuise asasinatele. Se susținea că Abakumov ar fi numit deja un cabinet al insurgenților. Noul trio de la conducere, Riumin, Mesețov și Koniahin, l-au pus pe Abakumov într-o celulă specială, înghețată, de la închisoarea Lefortovo. Toți prizonierii, cu excepția lui Eitingon, Raihman, Abakumov și Iakob Matusov „au mărturisit".

La început nu mi-am dat seama de amploarea epurărilor din MGB (Securitate) pentru că arestările nu se anunțau niciodată și mi-au trebuit câteva săptămâni ca să sesizez întreaga dimensiune a dezastrului. Mi-am dat seama că se întâmpla ceva foarte serios atunci când am încercat să dau de colonelul Șubnikov, șeful secției americane din cadrul Directoratului de contrainformații și am descoperit că nu pot să-l găsesc, deși aveam nevoie de informații despre un agent pe care îl conducea el[1]. El era singurul care deținea acea informație și eu nu puteam să dau de urma lui. Deși eram șeful Biroului pentru Diversiune și informații și general-locotenent, nimeni nu voia să-mi explice unde se află Șubnikov. Indignat, i-am telefonat lui Pitovranov, șeful contraspionajului, dar n-am descoperit decât că și acesta dispăruse și nu se putea ajunge la el. În acest moment am înțeles clar că se repeta tipicul epurărilor de dinainte de război. Ambii bărbați fuseseră duși la închisoarea Lefortovo.

În 1951, când a fost arestat Abakumov, îmi amintesc că am primit un telefon de la Riumin, care tocmai fusese numit șef al Departamentului de Cercetări din MGB. Spunea că are materiale „foarte incriminatoare împotriva lui Eitingon și a surorii lui, Sonia". Eitingon era în Lituania, într-o misiune, pentru trei luni, așa că am cerut ca dosarul cazului să fie adus la biroul meu. O oră mai târziu, Riumin a apărut cu un dosar subțire. Nu existau nici un fel de depoziții împotriva lui Eitingon, însă era rezumatul rapoartelor unor agenți care pretindeau că Sonia Eitingon refuză să acorde asistență medicală și consultații rușilor și că îi tratează numai pe evrei. I-am spus lui Riumin că nu mă convinge și că îl consider pe Eitingon drept un ofițer de nădejde în serviciul operațional.

— Comitetul Central a găsit aceste dovezi foarte convingă-

---

[1] Departamentul Politic secret, condus tot de Șubnikov, a fost inclus în Directoratul de Contrainformații.

toare, mi-a ripostat Riumin.

A smuls dosarul şi a plecat furios.

Situaţia din Ministerul Securităţii Statului era confuză şi instabilă. Abakumov, ministrul, era arestat şi deţinut la închisoarea Matroskaia Tişina, în timp ce procuratura întocmea dosarul împotriva lui. Nu fusese numit nici un succesor în postul de ministru al securităţii statului. Când i-am telefonat ministrului adjunct, Ogolţov, şi l-am rugat să discutăm cazul surorii lui Eitingon, mi-a răspuns: „Aceasta este o chestiune de discutat în Comitetul Central“. Mi-a spus că refuză să semneze orice document şi să dea ordine înainte să fie numit noul ministru.

Nu aveam altă alternativă decât să-i telefonez lui Semion Ignatiev, pe atunci secretar al Comitetului Central, care răspundea de MGB şi de MVD. Era membru al comisiei Comitetului Central înfiinţată de Stalin pentru a reorganiza ministerul după arestarea lui Abakumov. Am compărut în faţa comisiei şi trebuie să recunosc că am criticat conducerea ministerului pentru felul în care a condus operaţiunile de informaţii şi de contrainformaţii în străinătate, în Ucraina de Vest şi în Asia Centrală. Pe atunci Ignatiev îmi spusese că va fi oricând la dispoziţia noastră dacă se iveşte o problemă urgentă. Când i-am telefonat a părut dispus să mă primească la sediul Comitetului Central de pe Staraia Ploşcead.

I-am spus că sunt îngrijorat de încercarea de defăimare a lui Eitingon şi a surorii sale şi de a li se atribui simpatii naţionaliste. Ignatiev l-a chemat pe Riumin cu dosarul. În prezenţa mea, Riumin a citat ceva incoerent, două depoziţii împtoriva lui Eitingon şi a Soniei, acuzându-i de „ostilitate faţă de guvernul sovietic“. Rezumatul rapoartelor agenţilor nu a fost menţionat.

— În calitate de comunişti, am spus eu, trebuie să-i apreciem pe oameni după faptele lor, nu după zvonurile care sunt răspândite de alţii despre ei. Iată ce a făcut Eitingon în calitate de organizator al asasinării lui Troţki în Mexic, ca organizator al unei reţele eficiente din străinătate şi rolul lui în obţinerea informaţiilor cu privire la bomba atomică.

Riumin a tăcut, Ignatiev m-a întrerupt şi a spus:

— Hai să-l lăsăm în pace pe Eitingon şi familia lui.

După întâlnirea cu Ignatiev m-am simţit uşurat, crezând că Eitingon şi sora lui vor fi lăsaţi în pace. Cam o lună mai târziu, Ignatiev a fost numit ministru al securităţii statului şi, din ordinul lui direct, în octombrie 1951, Eitingon a fost arestat pe aeroportul

Vnukovo, când se întorcea din misiunea din Lituania. Tocmai reuşise să aresteze conducerea mişcării clandestine antisovietice de acolo. Fiica lui vitregă, Zoia Zarubina, mi-a telefonat acasă ca să-mi spună că Eitingon fusese reţinut chiar în prezenţa ei, când se dusese să-l întâmpine la aeroport. De astă dată n-am ştiut cum să reacţionez. Emma mi-a sugerat să păstrez tăcere. A doua zi, la birou, i-am spus Zoiei să-şi scrie cererea de demisie. În buletinul ei de identitate nu se menţiona că Eitingon este tatăl ei vitreg. I-am telefonat imediat rectorului de la Institutul de limbi străine, Varvara Pivovarova, a cărei soră lucrase cu mine ca translatoare în biroul pentru informaţii atomice şi am rugat-o s-o ia pe Zoia la ea, ca instructor al personalului. Lucrul cel mai important era să i se taie toate legăturile cu sistemul securităţii statului înainte ca cineva să-şi dea seama de legătura dintre ea şi Eitingon. Cei mai mulţi oameni ştiau, bineînţeles, că este fiica generalului în retragere Vasili Zarubin, ce divorţase de mama Zoiei în 1925, care se căsătorise apoi cu Eitingon.

Câteva zile mai târziu am avut ocazia să mă întâlnesc cu Ignatiev la o şedinţă a personalului. M-a luat deoparte şi mi-a reproşat:

— Te-ai înşelat în privinţa lui Eitingon. Ce părere ai despre el acum? m-a întrebat el.

Îmi amintesc şi acum că i-am răspuns prompt:

— Părerea mea despre oameni şi despre faptele lor este întotdeauna în concordanţă cu linia partidului, am spus eu.

Partidul avea să-mi arate în cele din urmă ce credea despre mine.

*

Aici trebuie să vorbesc despre iluziile mele. Am privit întotdeauna Complotul Doctorilor şi Conspiraţia sionistă drept pure invenţii fabricate de ticăloşi de teapa lui Riumin care dădeau raportul unor incompetenţi de felul lui Ignatiev. De fiecare dată când mă întâlneam cu Ignatiev, acesta era cu totul neajutorat când trebuia să hotărască ce trebuia făcut cu materialul care i se prezenta. Raţionamentele lui erau uluitoare. Pentru el, raportul unui agent era o adevărată revelaţie. Se lăsa influenţat de ceea ce citea fără să verifice exactitatea faptelor prin confruntare cu alte rapoarte. Putea fi convins de orice. Ignatiev era absolut nepotrivit pentru această meserie. Într-o dimineaţă, în mijlocul unei conferinţe operaţionale cu peste zece oameni prezenţi la el în birou, s-a enervat, devenind isteric, din cauza unui telefon de la comandantul MGB, generalul Blohin. Îmi

amintesc cum urla în telefon:

— Trebuie să acționați după lege. Nu mă mai plictisiți pe mine.

Apoi a închis telefonul şi ne-a spus:

— Nu pot să sufăr aceste telefoane de la Blohin care îmi cere să semnez ordinele de executare a sentințelor de condamnare la moarte în conformitate cu regulamentele MGB. De ce trebuie să mă bage pe mine în chestia asta? De ce să semnez eu ordinele astea? Să facă aşa cum dictează legea!

Nimeni n-a răspuns. S-a aşternut o tăcere stingheritoare. Ignatiev putea fi manipulat uşor pentru a se fabrica acuzații împotriva unor oameni nevinovați. Abia mai târziu mi-am dat seama că îndeplinea, de fapt, ordine care veneau mai de sus – de la Stalin, Molotov, Malenkov şi alții.

Când agenția TASS a anunțat că doctorii şi academicienii cunoscuți erau acuzați de conspirație sionistă pentru a-l ucide pe Stalin şi pe membrii Biroului Politic printr-un tratament medical greşit, am crezut că este vorba de o provocare, de continuarea campaniei antisemite care începuse mai devreme, combinată cu incompetența criminală a lui Ignatiev, ministrul securității statului. Am citit dosarele în care Eitingon era acuzat că îi pregătise pe medici pentru a executa acțiuni teroriste împotriva lui Stalin şi a guvernului. În acest scop – spunea actul de acuzare – Eitingon ținea în biroul lui mostre de mine şi explozibili ascunşi în corpurile electrice de iluminat. Erau instrumentele specifice pentru domeniul lui de activitate.

Moscova era inundată de zvonuri în legătură cu încercările medicilor şi farmaciştilor evrei de a-i otrăvi pe cetățenii obişnuiți şi despre pogromurile care urmau să vină. Am fost foarte îngrijorat când băieții mei, unul de nouă, celălalt de doisprezece ani, au venit acasă cu aceste zvonuri. Emma şi cu mine eram într-o situație dificilă. Era periculos să le spunem lor, copiii unor ofițeri de securitate de rang înalt, să riposteze la aceste insulte antisemite, pentru că ar fi atras atenția asupra lor şi ar fi putut da naştere la dispute. Ar fi fost remarcați fără doar şi poate de organizația locală de partid, care monitoriza toate sferele vieții publice. Să mai adăugăm la aceasta că frecventau aceeaşi şcoală ca şi fiii lui Malenkov şi ai lui Kaganovici, ceea ce însemna că şcoala se afla sub supraveghere continuă. Deşi erau numai nişte copii, nu aveau voie să facă declarații politice şi să le amintească celorlalți că Stalin şi Lenin

au fost întotdeauna împotriva antisemitismului. Şi această declaraţie ar fi fost răstălmăcită şi ar fi dat naştere la interpretări.

Emma şi cu mine i-am învăţat să spună că, în condiţiile în care este nevoie de vigilenţă absolută, este rău să se răspândească zvonuri, pentru că acestea pot da naştere la „provocări". Trebuia să credem ceea ce scrie în *Pravda*, ziarul partidului, unde nu se vorbea nimic de pogromuri sau de eradicarea naţiunii evreieşti. Dispreţul pentru trădători, pentru crimele monstruoase ale teroriştilor individuali era de înţeles, le-am spus noi copiilor, dar răspândirea unor zvonuri însemna să ne jucăm cu focul, să facem jocul duşmanilor ţării noastre. Mă întrebam cum o să sune asta la adunările pionereşti de la şcoală. Apoi directorul şcolii i-a telefonat Emmei şi i-a mulţumit pentru felul corect în care şi-a crescut copiii. Era într-o poziţie dificilă, pentru că în şcoala lui erau mulţi elevi şi profesori evrei, căci era o şcoală cu limba de predare engleză. I-a spus Emmei că afirmaţia copiilor că răspândirea zvonurilor este o provocare a fost întâmpinată cu aplauze la şedinţa organizaţiei de pionieri şi a ajutat la calmarea atmosferei încinse.

Mai târziu, în închisoarea din Vladimir, când am stat în aceeaşi celulă cu colonelul Ludvigov, acesta mi-a dezvăluit lucruri pe care nu-mi venea să le cred. Mi-a spus că Stalin scrisese pe minuta unuia din interogatoriile doctorilor: „Puneţi-i în cătuşe şi bateţi-i până mărturisesc".

*

În ultima parte a Conspiraţiei Sioniste din anul 1952, aceasta s-a umflat atât de mult încât a scăpat de sub controlul organizatorilor ei. Lui Riumin şi Ignatiev li s-a alăturat Nikolai M. Ruhadze, ministrul securităţii statului din Georgia, care l-a acuzat pe Beria că şi-a ascuns originea evreiască şi a pus la cale o conspiraţie împotriva lui Stalin în Georgia. Beria era următorul de pe lista celor ce trebuiau eliminaţi. Cazul Conspiraţiei din Crimeea, care se tărăgăna din 1948, a fost rezolvat în august 1952, prin executarea tuturor membrilor Comitetului Antifascist Evreiesc şi a fostului ministru adjunct al afacerilor externe, Lozovski. Heifeţ a fost lăsat în viaţă ca să depună mărturie împotriva lui Beria şi a lui Molotov când aveau să fie acuzaţi că au iniţiat propunerea cu Crimeea şi au stimulat contactele neoficiale cu comunităţile evreieşti din America.

Ceea ce ştiu am aflat din dosarele cazului lui Abakumov, pe care le-am citit patruzeci de ani mai târziu, în biroul procuraturii militare – patruzeci de volume. Am crezut că Riumin cerceta cazul

doctorilor, dar Stalin era prea abil ca să nu-şi dea seama că aşa cum îl prezentase Riumin, complotul era prea primitiv ca să aibă credibilitate. El singur nu putea fabrica amănuntele care ar fi făcut povestea credibilă. Riumin a fost destituit de Stalin personal la 12 noiembrie 1952 „pentru incapacitate de a-şi îndeplini îndatoririle în mod corespunzător“. A fost numit din nou în postul pe care îl avusese înainte să vină la serviciul de securitate, acela de contabil la Comisia Controlului de Stat. Fusese contabil mai înainte la Uniunea Cooperativelor din Arhanghelsk. În momentul apogeului campaniei antisemite, nu Riumin, ci Meseţov, Koniahin şi Ignatiev au fost cei răspunzători de interogatoriile bestiale şi de schingiuirea doctorilor. Dar cei vinovaţi nu au fost persecutaţi şi nici acuzaţi de nimic când toate falsurile au fost date în vileag. Hruşciov şi Malenkov i-au avansat în posturi de răspundere din cadrul Comitetului Central, ca răsplată pentru faptul că îndepliniseră cu credinţă ordinele.

La sfârşitul lui februarie 1953, în ajunul morţii lui Stalin, am observat o oarecare nesiguranţă în comportamentul lui Ignatiev şi intuiţia mi-a şoptit că orientarea antisemită avea să înceteze curând. Venise timpul când anchetatorii deveniseră martori nedoriţi şi trebuiau să fie epuraţi. După moartea lui Stalin, Beria l-a acuzat pe Ignatiev că a înşelat partidul, şi l-a concediat.

Un element important care nu a fost menţionat este faptul că printre cei cercetaţi de MGB pentru presupusa participare la conspiraţia evreiască s-a aflat şi Maironovski, şeful laboratorului de toxicologie al MGB. În 1951 a fost arestat şi a devenit unul din personajele principale din Complotul Doctorilor pentru că îi cunoştea pe toţi academicienii condamnaţi şi lucrase cu ei. Era o personalitate notabilă în cercurile medicale moscovite. După cum susţinea Riumin, Maironovski acţiona sub îndrumarea lui Eitingon, încercând să ucidă conducerea. Riumin nu şi-a dat seama că înainta pe un teren periculos, pentru că activitatea lui Maironovski era strict secretă şi executată din ordinele lui Stalin. Maironovski a mărturisit tot ce i s-a cerut să mărturisească, inclusiv faptul că era nepotul Emmei, dar atunci Ignatiev şi-a dat seama că Riumin mersese prea departe. Ignatiev a hotărât ca Maironovski să fie ţinut departe de ancheta principală împotriva doctorilor. La 14 februarie 1953 a fost condamnat de un consiliu special al MGB la zece ani închisoare pentru deţinerea clandestină de otrăvuri.

Moartea lui Stalin a pus capăt complotului doctorilor, dar antisemitismul a continuat să rămână o forţă. Beria a iniţiat

denunțarea invențiilor și acuzațiilor false care aruncaseră țara în spasmele fricii și a început să-i reabiliteze pe doctorii arestați, dar scoaterea adevărului la lumină nu i-a adus prietenii în cercurile superioare. În mai 1953, la două luni după moartea lui Stalin, Zoia Zarubina, care devenise decanul Institutului de limbi străine din Moscova și secretară de partid, a auzit, la o întâlnire confidențială a membrilor de partid, că Beria își ascundea originea evreiască. A fost arestat două luni mai târziu.

Complotul doctorilor a alterat imaginea generală a profesiunii medicale din societatea rusă și a creat neîncredere față de doctori. După dezvăluirea falselor acuzații, grupurile rivale din comunitatea medicală s-au trezit într-o situație dificilă. Prietenul meu, profesorul Andrei Muzicenko, director al Institutului clinic de cercetări din Moscova, mi-a spus că guvernul se afla în mijlocul tuturor conflictelor din comunitatea medicală, pentru că el era singura sursă de finanțare a asistenței medicale. Mesajul trimis tuturor instituțiilor era să se evite orice controversă profesională pentru că nu se știa de partea cui vor cădea zarurile. Conflictele ar fi putut fi folosite după aceea de conducere, interpretate politic și asta ar fi pus din nou în funcțiune Lubianka. Această atmosferă a dus la frânarea controverselor creatoare, la amânarea deciziilor guvernamentale privind prioritățile financiare pentru asistența medicală. Mai persista și acum temerea că divergențele de opinii din lumea medicală și din alte profesiuni ar putea fi interpretate altfel, determinându-i pe oamenii de la Lubianka să facă atente cercetări și să raporteze guvernului părerile lor despre dispute, prezentând materiale incriminatoare despre grupurile rivale. Nimeni nu știa cum vor fi interpretate argumentele și care vor fi factorii ce vor lua decizia.

Acum se vorbește că ar fi existat un plan de deportare a evreilor din Moscova în ajunul morții lui Stalin. Eu nu am auzit niciodată de așa ceva. Dacă un asemenea plan a existat, poate fi ușor descoperit în Arhivele Securității Statului și ale comitetului de partid Moscova, pentru că ar fi fost nevoie de pregătiri pe scară largă. Operațiunile de deportare sunt foarte greu de executat, mai ales dacă nu sunt pregătite dinainte în ascuns. Ar fi trebuit să existe un fel de directivă strict secretă, aprobată de guvern cu cel puțin o lună înainte de începerea unei asemenea operațiuni. De aceea cred că a fost vorba numai de un zvon, bazat pe comentariile lui Stalin sau ale lui Malenkov, care susțineau că opinia publică este indignată împotriva evreilor asociați cu Complotul Doctorilor. Dacă la nivel superior se

afirmă că „Muncitorii şi ţăranii sovietici sunt îndreptăţiţi să ceară deportarea criminalilor evrei“ se poate stârni un val periculos.

Chiar şi în această atmosferă antisemită, iniţiată de Stalin şi continuată de Hruşciov, continua totuşi să funcţioneze abordarea „selectivă“, conform căreia un grup restrâns de evrei – intelectuali şi persoane de înaltă calificare – aveau permisiunea să facă totuşi carieră în sistemul sovietic. Însă Complotul Sionist şi căderea lui Beria au pus capăt angajării evreilor în posturi importante în cadrul serviciilor de informaţii sau în Comitetul Central. Din câte ştiu eu, Comitetul Securităţii Statului (KGB) a avut în anii '50 şi '60 numai doi funcţionari evrei, pe care îi folosea împotriva organizaţiilor sioniste. Prezenţa unui mare număr de evrei în serviciile de informaţii, aşa cum fusese de la revoluţia din 1917 până în 1948, încetase.

Din punctul de vedere al gândirii sovietice, ideea înfiinţării unei republici evreieşti cu sprijin din străinătate sună ridicol. Ar însemna un amestec grosolan în chestiunile interne ale statului şi ale partidului. O asemenea acţiune ar fi fost privită în condiţiile noastre ca o problemă dubioasă, pentru că implica străinătatea în societatea noastră închisă. De fapt, asta s-a şi întâmplat. Pentru mine, la vremea respectivă, încercarea de a-l convinge pe Harriman de ideea unei republici evreieşti făcea parte din instrucţiunile primite de la Beria pentru ca el să evalueze intenţiile americanilor şi să aprecieze în ce măsură erau dispuşi să se angajeze în această direcţie. Ştiam că sondajele de felul acesta adesea nu duc nicăieri, dar erau proceduri operaţionale standard în domeniul informaţiilor. Pe atunci nu-mi puteam imagina că implicarea mea în aceste discuţii va deveni într-o zi un sărut al morţii.

Tragedia a fost că într-o societate închisă cum era Uniunea Sovietică, înfiinţarea statului Israel în 1948 i-a făcut pe evreii de la noi să fie singurul grup etnic semnificativ care avea o patrie în străinătate. Aceasta plasa automat sub suspiciune întregul grup, care era bănuit de loialităţi împărţite, mai ales după ce Israelul i-a învins pe arabi în 1948 în războiul pentru independenţă. Mândria care a urmat victoriei militare a evreilor a revitalizat conştiinţa culturală a evreilor sovietici, care fusese distrusă în anii '20. Evreii şi germanii, întrucât aveau patrii în afara graniţelor URSS, nu aveau voie să formeze republici unionale cu legislatură proprie. Discriminarea împotriva grupurilor etnice era mai dură dacă aveau un sprijin potenţial din afara graniţelor ţării. Grecii, de exemplu, au fost

deportați din Caucaz în Uzbekistan.

Ceea ce a început ca o nouă epurare a birocrației și ca o înlăturare a unor politici falimentare a scăpat apoi de sub control. Stalin folosise antisemitismul, antinaționalismul și cosmopolitismul burghez pentru jocurile lui politice obișnuite, dar acestea au dat frâu liber liderilor care îi urau de multă vreme pe evrei. Pentru Stalin, antisemitismul fusese un instrument, o armă oportună. Dar în mâinile subordonaților lui a devenit o reînviere a unei tradiții îndelungate, a urii de rasă împotriva evreilor. Acceptarea politicii antisemite în cadrul conducerii a lipsit guvernul de o întreagă populație de slujitori publici, care sprijiniseră revoluția și contribuiseră la consolidarea puterii sovietice. Când țara a ajuns în vremuri de restriște și s-a dezintegrat, floarea conducerii ei cultivate împreună cu copiii ei a emigrat în Israel și în Occident.

STALIN ȘI POPORUL RUS – FINAL DE IMN

Numirea lui Abakumov ca ministru al securității statului în anul 1946 a produs modificări în echilibrul de forțe dintre subordonații lui Stalin. Pe atunci, scopul adevărat al lui Stalin era mascat cu grijă și am crezut cu toții că noile numiri din conducerea Kremlinului – Andrei Jdanov, adus de la Leningrad la Moscova, Aleksei A. Kuznețov, numit la Comitetul Central, și M.I. Rodionov, numit prim-ministru al Federației Ruse – erau schimbări de personal de rutină. Dar nu era așa. Stalin aducea din nou oameni noi la putere pentru a-și menține propria supremație prin înființarea de grupuri rivale. Jdanov a devenit al doilea după Stalin în luarea deciziilor în partid și în guvern.

Au fost două episoade care au aruncat o lumină nouă asupra luptei pentru putere. Unul a fost un caz de corupție în industria aviatică. Al doilea, care a derivat din primul, a fost demiterea mareșalului Jukov și a altor eroi ai celui de-al doilea război mondial. Totul a început cu un dosar întocmit împotriva mareșalului de aviație A.A. Novikov, și a comisarului poporului pentru industria aviatică, A.I. Șahurin, pentru că au acoperit defecțiuni ale avioanelor care au provocat accidente de zbor.

În calitate de şef al contraspionajului militar în 1945, Abakumov a fost primul care a raportat existenţa unor scrisori şi plângeri din partea piloţilor de încercare, în care se dezvăluiau standarde de producţie greşite. Când a fost numit ministru al securităţii statului, Abakumov a deschis dosarul oficial împotriva producătorilor de avioane cu defecte şi a oficialităţilor militare care au ascuns aceste defecte. Problema era deosebit de delicată, din cauza supremaţiei aviatice americane imediat după război. Stalin a fost furios când fiul lui, Vasili, ofiţer de aviaţie, şi Abakumov i-au raportat că funcţionarii superiori din industria aviatică ascundeau în mod deliberat defectele echipamentelor de zbor pentru a fi avansaţi pentru îndeplinirea sarcinilor de plan. În cadrul Biroului Politic, Malenkov răspundea de industria aviatică şi primise o medalie de aur de Erou al Muncii Socialiste pentru activitatea sa remarcabilă din timpul războiului în privinţa producţiei aviatice.

Cercetările au scos la iveală o încercare deliberată de a se ascunde mai multe accidente fatale de avion. Accidentele erau atribuite unor erori de pilotaj, nu echipamentelor defectuoase. Înainte de război existase precedentul unor pedepse severe pentru prăbuşirea unui avion. Când Valeri Cikalov, pilotul care a zburat non-stop în America peste Polul Nord, a fost ucis într-un accident aviatic în 1938, proiectantul avionului, Nikolai Polikarpov, şi ofiţerul care răspundea de securitatea lui Cikalov au fost arestaţi. Polikarpov a fost păstrat în funcţie, însă i s-a instituit arest la domiciliu, dar ofiţerul de securitate a fost împuşcat pentru că nu reuşise să descopere defectele de construcţie ale avionului, ceea ce a avut drept consecinţă moartea unui erou naţional. După cum susţinea Abakumov, care a relatat discuţia la o întrunire a ofiţerilor superiori din Ministerul Securităţii, ţinută în iulie 1946, Stalin i-a spus:

— Vinovăţia lui Novikov şi a lui Şahurin este dovedită. Ce măsură de pedeapsă propui?

— Trebuie împuşcaţi, a răspuns fără ezitare Abakumov.

— Este foarte uşor să împuşti oameni. Este mult mai greu să-i faci să muncească, a spus Stalin pe neaşteptate.

Au fost condamnaţi la zece ani închisoare şi Stalin a mai obţinut şi alte mărturisiri de la ei. Stalin avea motivele lui să-i ţină în viaţă. Din mărturiile lui Novikov şi ale lui Şahurin se putea întocmi un dosar împotriva mareşalului Jukov şi a lui Malenkov.

Cu puţin timp înainte ca Stalin să renunţe la funcţia pe care şi-o arogase, de ministru al apărării, în 1946, a folosit aceste mărturii

pentru a-l concedia pe mareşalul Jukov din funcţia de adjunct al lui şi de comandant al forţelor terestre sovietice. Ordinul nr. 009 din 9 iunie 1946, semnat de Stalin, prezenta acuzaţiile împotriva lui Jukov: „lipsă de modestie, ambiţii personale exagerate şi asumarea de către el a rolului de unic factor de decizie al principalelor operaţiuni militare, inclusiv în cele în care nu a jucat nici un rol". Jukov a fost retrogradat în funcţia de comandant al zonei militare Odessa. În ordin se spunea, de asemenea, că Mareşalul Jukov, simţindu-se frustrat, a hotărât să adune în jurul său pe comandanţii nemulţumiţi, care fuseseră scoşi din funcţiile lor, situându-se astfel în opoziţie faţă de guvern şi de Înaltul Comandament".

Această acuzaţie se baza pe mărturia mareşalului Novikov care l-a denunţat pe Jukov în timpul interogatoriului. În scrisoarea sa către Stalin l-a prezentat pe Jukov ca pe un om ambiţios şi a raportat că a avut cu el „o discuţie antistalinistă". Mareşalul Novikov mai susţinea şi că Jukov „m-a ajutat să-mi ascund originea, căci provin dintr-o familie de poliţişti ţarişti".

Căderea lui Jukov în dizgraţie şi demiterea lui au avut consecinţe cu efecte foarte largi. Au marcat începutul campaniei pentru demiterea eroilor Marelui Război pentru Apărarea Patriei şi pentru debarasarea de posibili rivali. Curând a fost demis şi amiralul N.G. Kuzneţov, comandantul marinei militare, şi prin noile schimbări Nikolai Bulganin a devenit ministru al apărării. Bulganin era incapabil să rezolve uriaşele probleme legate de demobilizarea şi de restructurarea forţelor noastre armate. L-am întâlnit întâmplător de mai multe ori în Kremlin când am participat la conferinţele şefilor serviciilor de spionaj. Incompetenţa lui era izbitoare. Bulganin era dezorientat când auzea termeni elementari cum ar fi desfăşurare rapidă de forţe, stare de alarmă, instalaţii militare strategice. Nu înţelegea că sabotajul împotriva facilităţilor logistice de depozitare era preferabil unui atac direct împotriva aeroporturilor. Bulganin se certa cu mine şi cu generalul Matvei Zaharov spunându-ne că, în loc să aruncăm în aer zonele de depozitare a combustibilului de la baza americană din Innsbruck, ar fi mai impresionant dacă am arunca în aer avioane americane aflate pe pistele din Germania şi din Franţa. Spunea că, în felul acesta, le vom distruge moralul americanilor şi aceştia se vor teme să-şi mai folosească bazele din Europa.

Bulganin era cunoscut pentru felul în care ştia să evite luarea deciziilor. Adrese în care se cereau acţiuni urgente rămâneau nesemnate luni de zile. Întregul secretariat al Consiliului de Miniştri

era furios pe stilul lui de muncă, mai ales atunci când Stalin îl lăsa în locul lui şi se ducea în vacanţă în Caucaz. Beria a apelat personal la Stalin ca să-i elibereze materii prime strategice pentru proiectul atomic, care erau ţinute pe loc în secretariatul lui Bulganin. Drept răspuns, Stalin l-a împuternicit pe adjunctul primului ministru să semneze adresele urgente, evitându-l astfel pe Bulganin. În acelaşi timp, Stalin a ordonat ca adjuncţii lui Bulganin să-l sprijine mai mult, să-i acorde asistenţă şi ajutor constructiv. Totul nu era decât o perdea de fum pentru a putea păstra puterea în propriile mâini, lăsând să se scurgă câte puţină putere ici şi colo, în mâinile unor oameni slabi.

Înfăţişarea lui Bulganin era înşelătoare. Spre deosebire de Hruşciov şi de Beria, Bulganin era întotdeauna elegant îmbrăcat şi arăta ca un nobil bătrân, cu părul cărunt şi barbişon îngrijit. Mai târziu am aflat că era un băutor înveterat şi mare admirator al balerinelor şi al cântăreţelor de la Bolşoi Teatr. Era un om fără nici un fel de principii, în afara aceluia de a fi slujitorul obedient al oricărui lider. Ţinuta lui aristocratică a fost folosită de Stalin, care l-a făcut prim-adjunct al Consiliului de Miniştri şi apoi şi de Hruşciov, care l-a numit prim-ministru în locul lui Malenkov. Apoi, în 1957, când Bulganin a trecut de partea lui Malenkov, Molotov, Kaganovici şi Voroşilov, în încercarea lor de a-l înlătura pe Hruşciov, Nikita Sergheevici l-a denunţat vehement la o şedinţă de partid: „A fost favoritul lui Stalin. De aceea l-a făcut mareşal al Uniunii Sovietice, a spus Hruşciov. Evident că, după ce i-am demascat coportamentul antipartinic şi trădător, i-am luat această funcţie şi l-am retrogradat ca general-colonel" (fostul meu adjunct, colonelul Lev Studnikov, care a fost prezent la întâlnire, mi-a spus acest lucru). În martie 1958, Bulganin a fost numit director al Băncii Centrale şi, trei luni mai târziu, exilat în administraţia economică a oraşului Stavropol, unde un necunoscut, pe nume Mihail Gorbaciov, îşi începea cariera. În cele din urmă, Bulganin a ieşit la pensie şi l-am întâlnit la începutul anilor '70 la Moscova, stând la coadă ca să cumpere un pepene verde.

Când l-a făcut pe Bulganin ministru al apărării, Stalin şi-a atins scopul de a deveni arbitru între adevăraţii comandanţi ai forţelor armate – ca Vasilevski, Jukov, Ştemenko, Konev, Rokossovski şi Bagramian – şi Bulganin, pentru care nu aveau nici un respect. Bulganin nu-şi asuma niciodată răspunderea pentru nici o chestiune importantă aflată în competenţa sa, însă ceilalţi nu puteau să-l

ocolească. În felul acesta, nici una din părți, nici liderii reali, nici figurantul, nu puteau acționa independent. Aceasta stimula rivalitatea dintre militari, care nu mai aveau o ierarhie clară. Abakumov i-a arestat pe generalii din subordinea lui Jukov din Germania pentru motive care la început nu păreau de natură politică: deturnare de fonduri, confiscări clandestine de mobilă, tablouri şi bijuterii din Germania și din Austria. Arhivele recent publicate arată că li s-au smuls mărturii în sensul că Jukov ar fi făcut declarații antistaliniste. În 1944, în timpul războiului, Stalin îi ordonase lui Bogdan Kobulov, adjunctul lui Beria, să instaleze dispozitive de ascultare în apartamentul lui Jukov de la Moscova. Supravegherea tehnică a apartamentelor lui Jukov şi amiralului Kuznețov nu au adus dezvăluirile sperate împotriva lui Stalin. Cu toate acestea, un grup de mareşali şi generali proeminenți au fost aruncați în închisoare şi o parte dintre ei împuşcați pentru că îl criticaseră întâmplător pe Stalin și fuseseră înregistrați de dispozitivele de ascultare din locuințele lor, sau făcuseră astfel de mărturisiri când fuseseră constrânşi.

Jukov şi Kuznețov şi-au păstrat poziția de demnitari, recunoscându-şi deschis greşelile. Jukov a regretat că îi conferise Ordinul Steaua Roşie vestitei cântărețe Ruslanova. Deşi pe vreme de război avea dreptul să facă asta, pe timp de pace numai Sovietul Suprem putea acorda o asemenea medalie. În 1950 au fost împuşcați doi generali, Grigori Kulik şi Nikolai Rebalcenko. Ceilalți au fost trimişi la închisoare şi au fost eliberați după moartea lui Stalin. Novikov şi amiralul Kuznețov au fost reinstalați în funcție în 1952, şi după moartea lui Stalin toate acuzațiile împotriva lor au fost retrase. Jukov a continuat să fie comandant al Zonei Militare Odessa şi Siberia, iar în 1952 Stalin l-a făcut membru supleant al Comitetului Central. Numai după moartea lui Stalin a fost chemat înapoi, la Moscova, şi numit prim-adjunct al ministrului apărării.

Se înțelege că Jukov nu privea cu ochi buni operațiunile de securitate şi, în general, întregul personal al Ministerului Securității. Pentru el nu conta cine răspunsese de supravegherea lui – Beria, Abakumov sau Kobulov. Erau cu toții nişte oameni care îşi băgaseră nasul în viața lui particulară. Instalațiile de ascultare din apartamentul lui Jukov au fost deconectate după moartea lui Stalin, în 1953, dar au fost reconectate de Hruşciov în 1957 şi în continuare de Brejnev până la moartea lui Jukov, survenită în 1974. Chiar şi retras la pensie, Jukov rămânea, în mintea lui Hruşciov şi a lui Brejnev, o

primejdie potenţială: eroul militar care putea organiza o lovitură de stat împotriva lor, sau putea fi ales de militari ca să-i înlocuiască pe ei.

*

Viktor Semionovici Abakumov, născut în 1908, a fost ministru al securităţii statului din 1946 până în 1951. Era un om înalt, cu capul mare, părul negru şi o faţă senzuală. Deşi nu avea studii, a ajuns până în vârful ierarhiei datorită vicleniei şi cruzimii sale. În cariera lui de cekist, s-a specializat în sprijinul tehnic al operaţiunilor, nu în conducerea agenţilor. Aranja apartamente conspirative, maşini, orare. Ulterior, în timpul epurărilor din anii '30, a devenit anchetator şi şi-a făcut un nume sub Kobulov, adjunctul lui Beria. Cu puţin timp înainte de război, Abakumov a fost promovat comisar adjunct al afacerilor interne, însărcinat cu cercetările. Când Miheiev, directorul SMERŞ, s-a sinucis după ce ambele picioare îi fuseseră smulse de o bombă germană la Kiev, Abakumov, pe atunci în vârstă de numai treizeci şi patru de ani, a fost desemnat de Stalin ca să-l înlocuiască. În această calitate, Abakumov răspundea de asigurarea pregătirii politice a trupelor şi combaterea spionajului german din cadrul forţelor armate şi a devenit competent în probleme de securitate. Nu se putea compara cu Beria în privinţa abilităţii profesionale, însă inteligenţa lui nativă îl diferenţia de activiştii obişnuiţi de partid.

În decembrie 1945, Beria a fost eliberat din funcţia sa de comisar pentru afacerile interne, pe care o ocupase din 1938. A încetat să mai supervizeze operaţiunile de securitate şi de spionaj în ţară şi în străinătate, cu excepţia celor care intrau direct în atribuţiile funcţiei lui de director al Comitetului Special de Stat pentru problema nr. 1.

În 1946, când a fost numit ministru al securităţii statului, în locul lui Merkulov, Abakumov nu era foarte apropiat de Beria. Dimpotrivă, Stalin îi dăduse instrucţiuni să adune materiale incriminatoare împotriva tuturor persoanelor aflate la putere, inclusiv împotriva lui Beria. După ce Abakumov a dovedit că Malenkov ştia de defecţiunile din producţia de avioane care fuseseră ascunse guvernului, Malenkov a primit un vot de blam din partea partidului, a fost retrogradat şi exilat temporar în Kazahstan, în 1947. A fost epurat de la secretariatul Comitetului Central şi îndatoririle lui au fost preluate de Aleksei Kuzneţov, protejatul lui Jdanov. Abakumov şi Kuzneţov au devenit curând prieteni.

Totuşi Stalin i-a permis lui Malenkov să se întoarcă la Moscova după numai două luni şi l-a numit prim-ministru adjunct. În această perioadă Beria îl sprijinea foarte mult pe Malenkov şi a lăsat să se ştie că luau adesea masa împreună. Abakumov îi raporta lui Stalin simpatiile lui Malenkov şi ale lui Beria pentru şefii demişi ai producţiei de avioane şi pentru ofiţerii marinei militare. Abakumov a căpătat acces la rapoartele miliţiei în legătură cu abuzurile bodyguarzilor lui Beria, care adunau de pe stradă femei şi adolescenţi şi îi aduceau la Beria, provocând indignarea soţilor şi a părinţilor. Raţionamentul lui Stalin era următorul: Beria şi Malenkov sunt amândoi în relaţii bune cu Pervuhin şi M.Z. Saburov, conducători de frunte ai economiei, care formau unul din grupurile rivale. Aceştia îşi promovau oamenii lor în funcţiile importante din guvern. Un al doilea grup, identificat ulterior drept facţiunea Leningrad, îi cuprindea pe: Voznesenski, primul adjunct al lui Stalin şi şeful GOSPLAN-ului, Jdanov, al doilea secretar al partidului şi şeful ideologic, Kuzneţov, secretar al CC, însărcinat cu problemele de personal, Rodionov, prim-ministru al Federaţiei Ruse şi Aleksei Kosîghin, prim-ministru adjunct, însărcinat cu industria uşoară şi finanţele. Acest al doilea grup îşi numea oamenii ca secretari ai organizaţiilor de partid. Kuzneţov l-a promovat pe Popov, fost director al unei uzine de avioane, în funcţia de secretar de partid al regiunii Moscova în 1946 şi Popov a devenit membru al Biroului Politic. Jdanov l-a încurajat să-şi asigure controlul asupra miniştrilor din guvern, alegându-i în Comitetul de Partid Moscova. Ideea lui Jdanov şi a lui Kuzneţov era să asigure un dublu control asupra acestor oameni prin Popov şi prin Comitetul Central (în mod asemănător cu manevrele lui Elţîn când a devenit secretar de partid al Comitetului Moscova în 1985). Aceste acţiuni, în care guvernul naţional şi cel orăşenesc au intrat sub controlul aceloraşi politicieni, a stricat echilibrul puterii în Biroul Politic. În felul acesta, miniştrii din guvern – echivalenţi cu membrii cabinetului – puteau fi manipulaţi fără intervenţia lui Beria, a lui Pervuhin şi a facţiunii lor. În 1948, când Jdanov a murit, Popov a cerut ca miniştrii, în calitate de membri de partid, să fie subordonaţi lui, care era şeful Comitetului de Partid din Moscova. Malenkov a interpretat cererea lui Popov drept o conspiraţie, înfiinţarea unui centru independent al puterii în cadrul organizaţiei de partid Moscova. Raportul lui faţă de Stalin a fost sprijinit de miniştrii care se plângeau că Popov se amesteca în chestiunile lor zilnice de stat. Hruşciov, care era

vicerege în Ucraina, dar participa săptămânal la întâlnirile Biroului Politic de la Moscova, nutrea simpatie pentru Beria şi facţiunea lui Malenkov. Ca şi Malenkov, Hruşciov a fost retrogradat la cererea lui Jdanov. În 1946, după un an cu recoltă proastă, Hruşciov a fost dat jos din postul de secretar al Partidului Comunist Ucrainean şi numit prim-ministru al Ucrainei. Între cele două facţiuni era o rivalitate atât de acerbă, încât Stalin a avut prevederea să plaseze în biroul lui un om inofensiv şi nealiniat, ca Bulganin, ori de câte ori pleca în vacanţă. Stalin se delecta cu această luptă a facţiunilor. Ştia că puterea lui va rămâne necontestată. Stalin a sesizat corect şi faptul că lupta pentru putere dintre facţiunile din vechea lui gardă îi oferea şi ocazia de a se debarasa de ei. Putea să-i înlocuiască cu o generaţie mai tânără de demnitari ai partidului care nu aveau experienţă naţională.

Ţinând bine sub control aceste facţiuni beligerante, Stalin şi Jdanov au iniţiat campania anticosmopolitismului pentru a lichida influenţa ideologică occidentală şi intelectualitatea. Un alt scop al lui Stalin era să consolideze puterea nou dobândită în Europa Răsăriteană în aşa fel încât să deţină şi acolo acelaşi control represiv de care se bucura pe plan intern.

În acelaşi timp, victoria Israelului în războiul său de independenţă a conştientizat şi mai mult în rândurile evreilor sovietici ideea identităţii culturale. Israelul reprezenta un nou magnet pentru emigraţie. Campania anticosmopolită a devenit curând antisemită. Acum blamul era aruncat împotriva „cosmopoliţilor dezrădăcinaţi", adică a evreilor care aveau legături în Occident sau idei occidentale şi, din acest motiv, Uniunea Sovietică nu ocupa primul loc în inima lor. În cele din urmă, această campanie i-a oferit lui Stalin un pretext pentru a scăpa de Comitetul Atifascist Evreiesc. Acesta făcea presiuni ca să i se respecte promisiunile făcute în timpul războiului, pe care ei le transmiseseră liderilor evrei de peste hotare. Legăturile lor cu persoanele influente din Occident erau un motiv suficient pentru ca să intre în colimatorul lui Stalin.

La un an după ce Churchill a ţinut vestita cuvântare de la Fulton, Missouri, în 1946, când a declarat război ideologic comunismului, Stalin s-a hotărât să întărească în continuare controlul ideologic asupra partidului şi a societăţii, eliminând orice fel de simpatii, dorinţe şi sprijin pentru Occident. Războiul Rece se desfăşura din plin şi efectul imediat a fost o răcire sub toate aspectele. Cu acest argument au fost eliminate o serie întreagă de dispute ştiinţifice din biologie, filozofie, economie, critica literară şi

lingvistică. Ambele facţiuni de la Kremlin au profitat de campanie pentru propriile interese, încercând să sublinieze divergenţele ideologice cu rivalii lor. Nu era vorba pur şi simplu să iei partea evreilor (cosmopolitism) împotriva cetăţenilor sovietici loiali – a fost mai curând o redistribuire a personalului ştiinţific şi artistic, în interesul scindării puterii de la centru.

Cazul biologiei este notoriu. În anii '30, o dispută din domeniul geneticii a ieşit din planul academic şi a pătruns în politică. Pe de o parte, erau biologi de renume mondial care făceau presiuni asupra guvernului pentru a finanţa cercetările în genetica plantelor şi a omului, pe de altă parte, era un grup care se opunea acestora, conduşi de Trofim Lîsenko, care făcea speculaţii bazate pe teoria marxistă, că plantele, animalele şi oamenii se pot schimba sub influenţa mediului înconjurător. Dădea exemple fanteziste pentru a dovedi impactul mediului exterior asupra rasei umane, pretinzând că tătarii au ochii oblici şi mici pentru că se dezvoltaseră în condiţii de deşert şi făcuseră faţă sute de ani furtunilor de nisip. A prezentat guvernului un proiect de îmbunătăţirea aprovizionării cu alimente cu ajutorul ştiinţei comuniste. Schimbând condiţiile din agricultură, urma să aducă o nouă eră a belşugului. Susţinea că toţi ceilalţi biologi erau prizonierii mentalităţii burgheze şi că lucrările lor de genetică trebuie să înceteze. În lupta deschisă împotriva geneticienilor, considerându-i obstacole în calea progresului, Lîsenko susţinea că el aplica ideologia marxistă atunci când a iniţiat o epurare printre oamenii de ştiinţă. Molotov, care pe atunci era prim-ministru, l-a sprijinit pe Lîsenko.

Au trecut zece ani şi promisiunile lui nu s-au materializat. A izbucnit o altă dezbatere publică în care Lîsenko şi adepţii lui au fost criticaţi în articole de presă şi în revistele ştiinţifice. Savanţi de frunte au scris la Comitetul Central şi au arătat consecinţele serioase ale greşelilor lui Lîsenko. Molotov nu mai răspundea de ştiinţă.

Jdanov a făcut în aşa fel încât fiul lui, Iuri, care fusese căsătorit un timp cu Svetlana, fiica lui Stalin, să devină şeful secţiei ştiinţă de la CC al PCUS şi împreună i-au sprijinit pe criticii lui Lîsenko. Acţiunile lui Jdanov erau consecinţa unei informări a lui Abakumov, semnată de generalul Raihman, în care se spunea că „surse demne de încredere din comunitatea ştiinţifică biologică susţin că academicianul Lîsenko încearcă să înşele guvernul, raportând realizări fanteziste în agro-biologie, care nu sunt adevărate“. Scrisori de la oameni de ştiinţă respectaţi au dovedit că

rolul dominant al lui Lîsenko în ştiinţele agrobiologice încă din anii '30 şi opoziţia lui fermă împotriva cercetărilor de genetică au fost în detrimentul progresului ştiinţific.

Ludvigov mi-a spus cum a manipulat Jdanov situaţia pentru a-şi consolida propria putere. Jdanov nu era un sprijinitor al libertăţii academice. Nu-l interesau chestiunile intelectuale, ci extinderea puterii sale. Mişcările lui împotriva lui Lîsenko îi erau de folos în realizarea propriilor interese, adică de a-şi plasa oamenii în poziţii de control în ştiinţă şi tehnologie.

În 1948, când Jdanov a murit, fiul lui a fost retrogradat, dar a rămas în Comitetul Central şi linia oficială în politica referitoare la ştiinţă a devenit din nou favorabilă lui Lîsenko şi orientării lui împotriva geneticii. Din păcate, materialele de arhivă publicate în legătură cu soarta geneticii în anii '40 nu menţionează faptul că schimbările bruşte în atitudinea oficială faţă de suporterii geneticii au coincis şi au fost cauzate de schimbări radicale în conducerea de partid care superviza evoluţia ştiinţei.

La sfârşitul anilor '40, m-am împrietenit cu Anna Ţukanova, director adjunct al secţiei organizatorice a Comitetului Central, în realitate, adjuncta lui Malenkov. Raisa Sobel, o prietenă apropiată a Emmei, care lucrase în spionaj încă înainte de 1938, era şi ea prietenă cu Anna Ţukanova. Ştiam că Emma şi Raisa au o prietenă, Anna, dar n-am cunoscut-o decât atunci când cele trei femei m-au invitat la masă într-o zi, la restaurantul Ararat din centrul Moscovei, nu departe de Lubianka. Exista obiceiul ca fiecare funcţionar superior din guvern să aibă sub cristalul de pe biroul lui o listă cu numerele de telefon ale funcţionarilor superiori din Comitetul Central, Consiliul de Miniştri şi din cele mai importante ministere. În felul acesta, numele lor îmi erau familiare. Când am ajuns la dejun şi am aflat numele întreg al Annei, mi-am dat seama că era adjuncta lui Malenkov. Mi-a plăcut de la bun început înfăţişarea ei, era puţin plinuţă, avea o coadă lungă neagră, strânsă în coc pe cap – o imagine perfectă a frumuseţii ruse de provincie. A fost începutul unei prietenii lungi. Anna şi cu mine stăteam de vorbă adesea ca doi buni colegi care se înţeleg unul pe altul şi au un limbaj comun. Amândoi aveam acces la materiale secrete, aşa că ne simţeam liberi să discutăm munca noastră. Eram o mică insulă de încredere într-o mare de suspiciune. Suntem şi acum prieteni, de mai bine de patruzeci de ani. Prin Anna, am aflat care era mecanismul adevărat al puterii în sistemul sovietic. Anna spunea adesea că politica

tovarăşului Stalin şi a adeptului său, tovarăşul Malenkov, era să asigure o rotaţie permanentă a conducerii superioare a partidului şi securităţii, în ţară, în aşa fel încât nimeni să nu rămână într-un post mai mult de trei ani. Tot ea mi-a arătat că participarea la campaniile ideologice ale partidului şi ale guvernului reprezenta criteriul numirilor în funcţie. În felul acesta erau testate cadrele partidului.

Am fost şocat să aflu de la Anna că în Comitetul Central nu se urmăreau întotdeauna cazurile de corupţie semnalate Comisiei de Control al Partidului de organele de securitate. Stalin şi Malenkov preferau să-l dojenească pe un înalt funcţionar decât să-l dea pe mâna justiţiei, dar dacă omul făcea parte dintr-un grup de putere, atunci dovezile incriminatoare erau folosite pentru a-l retrograda sau a-l epura. Un alt motiv major de condamnare era neîndeplinirea sarcinilor de producţie sau recoltele agricole slabe.

Anna mi-a spus că toţi cei din conducere ştiau cât de mare este preţul fiecărei mişcări ideologice, însă scopul, spunea Malenkov, justifică aceste „costuri permise". Această justificare criminală pentru costurile uriaşe ale campaniilor de epurări şi de schimbări ideologice a fost greşeala fatală a conducătorilor. Epurarea conducerii rivale, a doctorilor şi savanţilor evrei, a agronomilor şi biologilor care s-au opus mai întâi lui Lîsenko şi apoi lui Hruşciov în campaniile lui cu Pământurile Desţelenite[1], a disidenţilor din sfera culturală, au lipsit ţara de talentele vitale. În perspectiva mai îndelungată, aceste costuri negative au subminat sistemul.

Anna nu şi-a dat seama ce revelaţie au fost pentru mine informaţiile ei cu privire la faptul că aproape toţi cei din Comitetul Central ştiau de „elementele negative" – adică de acuzaţiile fabricate – din campania anticosmopolită. Era sigură că, cu timpul, acele greşeli vor fi corijate.

De la ea am auzit de intenţia lui Stalin de a curăţa organizaţia de partid din Georgia. A spus că toţi membrii Comitetului Central se temeau să propună schimbări de personal în partidul din Georgia pentru că subiectul era aşa de apropiat de locul natal al tovarăşului Stalin, încât nu-şi puteau da seama ce ar fi acceptabil pentru el şi ce

---

[1] Campania Pământurilor Desţelenite din 1954 a fost un uriaş efort de a transforma întinse regiuni de stepă în pământuri productive pentru cultura cerealelor, mai ales în Kazahstan, unde 90 milioane de acri – mai mult decât întreaga suprafaţă cultivată în Anglia, Franţa şi Spania au fost desţelenite iniţial de o jumătate de milion de „voluntari", organizaţi în uriaşe sovhozuri. După un succes iniţial costisitor, experimentul a trebuit întrerupt, din cauza eroziunii solului care a transformat rapid pământul într-o mare de praf.

nu. Şi ea şi eu am crezut că Stalin reacţionează la corupţia din Georgia. Cât de naivi eram! Acum ştim din documentele de arhivă că afacerea mingreliană a fost ultima convulsie şi ultima epurare criminală din timpul domniei lui Stalin.

*

În ultima perioadă a domniei lui, micul cerc de conducători îi includea pe Malenkov, Bulganin, Hruşciov şi Beria. Stalin se străduia să stimuleze rivalitatea dintre ei. În 1951, Beria a căzut în dizgraţie. Stalin a ordonat ca la locuinţa mamei lui Beria să fie instalate dispozitive de ascultare, dându-şi seama în mod corect că Beria nu-şi va permite şi nu-i va da voie nici soţiei sale să facă nici un fel de comentarii antistaliniste; însă mama lui, Marta, care trăia în Georgia, ar fi putut avea legături cu naţionaliştii mingrelieni. Acest trib mingrelian din care provenea Beria, fusese întotdeauna în relaţii proaste cu gurielii, minoritatea georgiană în care avea Stalin cea mai mare încredere. Afacerea mingreliană a fost, în realitate, bazată pe acuzaţii contrafăcute că ar fi existat o conspiraţie de secesiune în Uniunea Sovietică. Era vorba de un simplu pretext pentru Stalin ca să scape de Beria. Stalin l-a ales cu cinism pe Beria ca să-l scape de colaboratorii lui cei mai de încredere. Pentru a arăta că Beria se mai bucura încă de încredere, Stalin i-a acordat rarul privilegiu de a vorbi în faţa aparatului de stat şi de partid cu ocazia celei de-a 34-a aniversări a revoluţiei din octombrie, în ziua de 6 noiembrie 1951.

În 1947, cu patru ani înainte de începutul epurărilor din Georgia, Stalin l-a numit pe generalul Ruhadze ministru al securităţii statului din Georgia. În anii războiului, acesta fusese şeful SMERŞ, din Caucaz. Ostilitatea lui faţă de Beria era cunoscută. Din ordinul personal al lui Stalin, Ruhadze, asistat de infamul Riumin, a strâns dovezi incriminatoare împotriva lui Beria şi a celor din jurul lui. La început, a fost vorba numai de monitorizarea de rutină a rudelor lui Beria din Georgia. Beria nu-i ascundea nici lui Stalin, nici lui Molotov, că unchiul soţiei lui, N. Djordania, era ministru al afacerilor externe în guvernul georgian menşevic în exil, de la Paris, nici că nepotul ei colaborase cu nemţii pe vremea când era prizonier de război şi ne servise în calitate de agent dublu. La sfârşitul anilor '30 şi din nou după război, spionajul sovietic a penetrat grupurile de emigranţi georgieni din Franţa. Cel mai bun ofiţer NKVD în aceste eforturi a fost Vardo Maximalişvili, secretara lui Beria, care, înainte de misiunea sa la Paris, a fost pregătită de Emma. Pe atunci se spunea în cercuri guvernamentale închise că fiul lui Beria, Serghei,

urma să se căsătorească curând cu Svetlana Alilueva, fiica lui Stalin, după ce aceasta divorțase de fiul lui Jdanov. După cum mi-a spus secretarul lui Beria, Ludvigov, care mi-a relatat povestea în închisoarea din Vladimir, Nina, soția lui Beria și Beria însuși s-au opus căsătoriei. Beria nu-și făcea iluzii – știa că această căsătorie va fi folosită împotriva lui de rivalii lui din Biroul Politic. Remarcase cu îngrijorare că puterile fizice ale lui Stalin slăbiseră. Dacă Beria ar fi fost legat de Stalin prin legătură de familie, va cădea și el o dată cu moartea lui Stalin. În felul acesta s-a creat un conflict personal între Stalin și Beria și așa se explică de ce, în 1951, Stalin i-a dat instrucțiuni generalului Ruhadze să înceapă cercetările în domeniul corupției din rândul oficialităților georgiene de origine mingreliană. În Georgia, mingrelienii asigurau cea mai mare parte a personalului birocratic de la securitate și de la procuratură. Erau puternici și în aparatul de partid. Stalin i-a ordonat lui Ruhadze să găsească dovezi și să obțină mărturii care să dovedească relațiile dintre mingrelienii din Georgia, Turcia și Paris. N-a trebuit să spună decât atât: „Acești mingrelieni nu sunt de nădejde. Nu vreau să fiu înconjurat de oameni cu legături dubioase în străinătate". Pentru Ruhadze era suficient ca să-și dea seama că trebuia să fabrice o conspirație.

Totul a început în timpul unei vacanțe a lui Stalin în Abhazia, în Georgia de nord-vest, în 1951. L-a primit pe Ruhadze la vila lui și i-a propus să intensifice lupta împotriva corupției în rândurile mingrelienilor care încercau să ascundă dovezile împotriva conaționalilor lor.

— Și dacă tot suntem aici, ar trebui să te gândești și la operațiuni de sabotaj în Turcia și la Paris, a spus Stalin.

Ruhadze i-a amintit lui Stalin că organele de securitate din Georgia nu aveau experiență în operațiunile în străinătate și va fi nevoie de asistență de la centru. Stalin i-a promis că îl va ajuta personal. La puțin timp după această întâlnire, Ruhadze a participat la un dineu, unde, după ce a băut serios, s-a lăudat că avea legături personale cu Stalin care îi dăduse instrucțiuni să organizeze acțiuni de sabotaj în Turcia și în Franța. La dineu era prezent însuși ministrul georgian al afacerilor interne, Bzeava, el însuși mingrelian, care în ziua următoare i-a scris o scrisoare ministrului securității, Ignatiev, la Moscova, denunțând comportamentul lui Ruhadze la dineu. Ignatiev i-a raportat lui Stalin, care l-a pus să-i arate scrisoarea lui Ruhadze și s-o distrugă în prezența sa. Ignatiev l-a avertizat pe Ruhadze să-și mai tempereze comportamentul, chiar

dacă era, în continuare, în grațiile lui Stalin. În schimb, Bzeava a fost curând arestat.

Următoarea mișcare a lui Ruhadze a fost să-l aresteze pe fostul ministru al securității din Georgia, A.N. Rapava, pe procurorul general, V.I. Şonia, şi pe academicianul P.A. Şaria, membru al Comisiei de validare a parlamentului URSS, al Camerei Naționalităților şi fost director adjunct al spionajului extern de la NKVD. Toți erau acuzați de legături cu organizațiile de emigranți prin intermediul agentului NKVD Gigelia, care se întorsese în 1947 de la Paris cu o soție franțuzoaică, după ce stătuse zece ani în străinătate. Gigelia şi soția lui au fost arestați din ordinul lui Stalin şi torturați în încercarea de a-i face să mărturisească participarea lui la complot, în ciuda faptului că, fiind cetățeană franceză, soția lui nu putea fi arestată.

În felul acesta a început epurarea conducerii georgiene, a oamenilor apropiați de Beria. Agenta lui Beria, Vardo, şi soțul acesteia au fost arestați la Moscova. Lupta împotriva corupției din Georgia s-a transformat în acuzații referitoare la existența unui complot mingrelian cu scopul desprinderii regiunii Mingrelia de Uniunea Sovietică. Aceasta ar fi dorit, chipurile, mai întâi să devină regiune autonomă, apoi să se alieze cu Turcia. Stalin recursese la aceste măsuri extreme în primul rând pentru că îi purta pică personal lui Beria şi, în al doilea rând, ca să-l lipsească pe Beria de baza puterii lui din partidul şi din guvernul georgian.

Stalin a început această acțiune în 1951, la puțin timp după ce Beria înregistrase o creştere notabilă a popularității lui ca urmare a succeselor repurtate în proiectul atomic şi realizării celei de-a doua explozii. Stalin ştia că acum cea de-a doua explozie era mândria lui Beria, pentru că nu copiase proiectul american din 1945, ci era o creație sovietică. În loc să-l promoveze pe protejatul său pentru succesele obținute, Stalin îşi dorea acum un om mai docil care să conducă acel program.

Cu cinismul său caracteristic, Stalin l-a pus pe Beria să conducă apoi comisia de partid care urma să rezolve criza mingreliană. Stalin l-a trimis apoi pe Beria la Tbilisi ca să zdrobească naționalismul mingrelian şi să-l dea afară pe colaboratorul lui cel mai apropiat, secretarul de partid Kandida Cearkviani, care a fost înlocuit de duşmanul de moarte al lui Beria, A.I. Mgheladze, numit de Stalin. Beria a suspendat şi ziarul local mingrelian.

Exact în acelaşi timp, când Beria era sărbătorit la Moscova şi

invitat să ia cuvântul la adunarea de partid şi de guvern în cinstea revoluţiei din octombrie, o echipă de anchetatori a fost trimisă să stoarcă depoziţii de la arestaţii mingrelieni, în aşa fel încât să-i implice pe Beria şi pe soţia acestuia, Nina. Mingrelienii nu s-au lăsat. Au petrecut în închisoare un an şi jumătate, au fost supuşi la diverse torturi, printre care lipsa de somn şi au fost eliberaţi de Beria numai după moartea lui Stalin. Cu opt luni înainte să moară, Stalin a pus să fie arestat Ruhadze pentru că nu reuşise să smulgă nici o mărturie. Oficial, a fost acuzat că înşelase aşteptările partidului. S-a lăudat o dată prea mult cu prietenia cu Stalin şi cu faptul că discutau la telefon şi purtau corespondenţă în limba georgiană.

Acum, patruzeci de ani mai târziu, Kiril Stolearov, un scriitor care scormoneşte prin arhive, m-a informat despre afacerea mingreliană. A elucidat episodul cu care m-am confruntat eu în Georgia, în 1951 şi 1952, când am primit ordin de la Ignatiev să vizitez Tbilisi. Trebuia să evaluez potenţialul local al serviciului de informaţii al Georgiei şi să-i ajut în pregătirile pentru răpirea liderilor comunităţii de menşevici georgieni exilaţi la Paris, rude cu soţia lui Beria, Nina Gheghicikori. Mi s-a spus că iniţiativa operaţiunii venea de la Tbilisi, de la generalul Ruhadze şi fusese aprobată de Stalin personal. Ruhadze a insistat ca agenţii georgieni să execute această operaţiune. Cu acest gând în minte, a venit la Moscova, a fost primit de Ignatiev şi trimis apoi înapoi cu avionul la Tbilisi, invitându-mă să merg cu el cu avionul. Am preferat să iau trenul şi l-am urmat imediat. Instrucţiunile mele prevedeau să-i raportez lui Ignatiev personal.

Ceea ce am găsit la Tbilisi m-a descurajat. Singurul agent capabil şi cu legături bune în Franţa, Gigelia, era în închisoare, acuzat că ar fi mingrelian naţionalist. Agenţii lui Ruhadze nu prezentau încredere. Refuzau chiar să vorbească cu mine ruseşte. Adjunctul lui Ruhadze, cel care organizase planul misiunii de la Paris, nu mai fusese niciodată în străinătate. Credea sincer că dacă se duce cu un coş plin cu vin georgian şi şaşlîc şi le serveşte la o petrecere a georgienilor la cel mai elegant restaurant din Paris, o să câştige automat favorurile emigranţilor georgieni pentru noii veniţi de la Tbilisi. Au mai propus să se trimită o delegaţie culturală la Paris, dar era clar că acest plan grandios nu urmărea decât să ascundă dorinţa lui Ruhadze de a-şi trimite nevasta la Paris, ca reprezentantă a Conservatorului din Tbilisi. Aceasta era o femeie modestă şi o bună cântăreaţă. Planul era absurd.

Echipa de la Moscova care îi interoga pe mingrelieni i-a spus lui Ruhadze că mai avea puţin şi vor stabili legătura între familia lui Beria şi secesioniştii închişi. Atunci am observat că sub cristalul de pe biroul lui Ruhadze se afla un portret al lui Beria din tinereţe, unul dintre cei mai mari duşmani ai lui. Ruhadze era aliatul lui Abakumov, care lansase încă din 1946 campania pentru compromiterea foştilor subordonaţi ai lui Beria şi apoi a lui Beria însuşi.

Aventurismul de amator al lui Ruhadze m-a înspăimântat şi m-am întors repede la Moscova, să-i raportez lui Ignatiev. Împreună cu primul lui adjunct, Ogolţov, acesta m-a ascultat cu atenţie, dar a arătat că această chestiune trebuie hotărâtă la cel mai înalt nivel pentru că Ruhadze întreţinea o corespondenţă personală cu Stalin în limba georgiană. Însă Stalin înţelesese că Ruhadze şi Riumin sunt periculoşi: întrebările pe care le puneau lui Abakumov şi prietenilor mingrelieni ai lui Beria, în loc să fie îndreptate spre mărturisirea trădării, dovedeau un interes neobişnuit pentru intrigile de partid şi din guvern. În scrisoarea lui către Beria şi Malenkov din 11 octombrie 1952, Abakumov s-a plâns că Riumin punea întrebări referitoare la relaţiile interne din cadrul Biroului Politic, extrase din memoriile strict secrete trimise lui Stalin. Era clar că epurarea şi urmărirea lui Abakumov şi a mingrelienilor mersese prea departe. S-a luat hotărârea să fie sacrificaţi Riumin şi Ruhadze. Ruhadze a fost curând închis la închisoarea Lefortovo. Riumin a fost eliberat din funcţie în noiembrie 1952 şi arestat după moartea lui Stalin. Ar fi căzut chiar dacă Stalin ar mai fi trăit. După moartea lui Stalin, Beria l-a ţinut pe Ruhadze la închisoare şi le-a dat drumul victimelor sale. Ruhadze şi Riumin, aflaţi amândoi la închisoare, îl bombardau pe Beria cu rugăminţi să fie eliberaţi, adresându-i-se cu „marele bărbat". Trei luni mai târziu, Beria a fost arestat de Hruşciov şi Malenkov, iar aceste cereri i-au implicat în aşa-zisa conspiraţie a lui Beria. În felul acesta Ruhadze a fost judecat la Tbilisi în 1955, împreună cu victimele lui anterioare, care erau acum din nou arestate, din cauza legăturilor lor cu Beria. Mingrelienii Rapava, Şonia şi Şaria au fost luaţi de gât de două ori, o dată de Stalin şi apoi din nou de Hruşciov. Atât conducerea de la Moscova, cât şi cea de la Tbilisi dorea să scape de ei.

Motivaţiile şi ambiţiile subiective de la sfârşitul anilor '40 şi de la începutul anilor '50 au jucat un rol mult mai semnificativ în evenimentele politice decât s-a crezut pe atunci. Noi, cei care am suferit consecinţele, am ajuns mai târziu la concluzia că mereu

conducerea de partid, Stalin şi cei care au venit după el, au folosit lozinci ca anticorupţie, destalinizare, perestroika şi antialcoolism ca să scape de oponenţi şi rivali. Urmăreau să-şi consolideze puterea absolută sau să-şi înlocuiască oamenii din personal cu figuri noi. Se bazau pe informaţii incriminatoare de la Comisia de Control a Partidului şi de la serviciul de securitate. Regula standard era să aduni cât mai multă murdărie împotriva oricui şi apoi să manipulezi aceste dovezi. Eu am fost şi instrument şi victimă a acestui sistem.

*

Abakumov îi raporta direct lui Stalin şi informaţiile pe care i le furniza îi serveau lui Stalin pentru compromiterea oficialităţilor de frunte. După moartea lui Jdanov, echilibrul puterii care conferise stabilitate perioadei anterioare s-a stricat. Stalin nu i-a permis lui Jdanov să scape de tot de Malenkov când acesta a fost compromis prin scandalul din aviaţie. L-a retrogradat pur şi simplu, lăsându-l, în continuare, membru cu influenţă în cadrul Biroului Politic. Stalin l-a făcut pe Malenkov responsabil de corectarea greşelilor trecute din industria aviaţiei, ştiind că Malenkov se va strădui din răsputeri. Aşa că a rămas la locul lui, ca o contra-pondere împotriva lui Jdanov, ai cărui adepţi aveau să plătească curând un preţ scump.

De la Anna Ţukanova am aflat cele mai uluitoare fapte despre cazul Leningrad, în care toţi adepţii lui Jdanov, rivalii lui Malenkov şi ai lui Beria, au fost condamnaţi şi împuşcaţi. În 1949 nu cunoşteam acuzaţiile monstruoase împotriva lor. Pe atunci, Anna mi-a spus numai că Voznesenski şi Kuzneţov fuseseră înlăturaţi din posturile lor pentru că fuseseră implicaţi în anumite fraude legate de alegerile de partid la conferinţa municipală din Leningrad. Prietenia lui Kuzneţov cu Abakumov nu l-a salvat. Stalin a pus la încercare loialitatea lui Abakumov obligându-l să-şi epureze prietenul.

Trebuie să ne amintim un lucru care este adesea trecut cu vederea: mentalitatea comuniştilor idealişti de la sfârşitul anilor '40 şi începutul anilor '50. Cea mai cumplită crimă pe care o puteam concepe eu şi Anna, sau oricare altă persoană oficială din partid sau din guvern era înalta trădare, dar tot aşa era privită şi falsificarea votului secret al partidului. Chestiunile de partid erau sacre, mai ales alegerile interne de partid prin vot secret, care erau privite, pe drept cuvânt, drept cel mai eficient instrument de implementare a democraţiei interne de partid. Era singura pârghie pe care o avea membrul de rând pentru a-i controla pe lideri. De aceea, când Anna mi-a spus că membrii conducerii de partid din Leningrad falsifica-

seră alegerile de partid la conferinţa districtuală, aceşti oameni erau terminaţi în ochii noştri.

Amănuntele Cazului Leningrad au fost ţinute secrete faţă de membrii obişnuiţi ai partidului. Nici Anna nu ştia care era amploarea acuzaţiilor. Acum se ştie că printre acuzaţii era inclusă şi tentativa de sciziune şi de înfiinţare a unui centru rival al puterii la Leningrad, pentru a contracara puterea guvernului federativ rus şi a Consiliul de Miniştri pe întreaga uniune. Persoanele arestate erau acuzate şi de furtul unor obiecte personale în timpul asedierii Leningradului. Unul dintre ei a fost acuzat şi de spionaj, însă lucrul acesta nu a putut fi dovedit. Acuzaţiile erau fabricate, motivate de lupta continuă pentru putere dintre colaboratorii lui Stalin. Malenkov, Beria şi Hruşciov aveau un motiv evident – consolidarea propriei puteri. Se temeau ca tânăra echipă de la Leningrad să nu-i ia locul lui Stalin după moartea acestuia. Acum ştim, într-adevăr, că s-au comis fraude în numărarea voturilor secrete de la Leningrad, în 1948, dar cei acuzaţi nu erau absolut deloc vinovaţi de aşa ceva. Întregul Birou Politic, inclusiv Stalin, Malenkov, Hruşciov şi Beria, au adoptat în unanimitate o rezoluţie prin care i se cerea lui Abakumov să aresteze şi să urmărească în justiţie grupul de la Leningrad, dar, contrar memoriilor lui Hruşciov şi manualelor de istorie a partidului, nu Abakumov a iniţiat acest caz. Este adevărat că subordonaţii lui au fabricat detaliile cazului la ordinele lui, însă Abakumov acţiona în conformitate cu directivele oficiale ale partidului.

La început, toţi cei arestaţi au fost acuzaţi de delicte minore, de exemplu Voznesenski, de pierderea documentelor din secretariatul lui şi de nepotism, pentru că permisese ca fratele şi sora lui să fie numiţi în diverse funcţii la Leningrad. Mikoian era serios implicat, pentru că unul din fiii lui era căsătorit cu fiica lui Kuzneţov.

Cazul Leningrad a rămas secret până la moartea lui Stalin şi, până şi eu, deşi eram director al unui departament autonom din serviciul de securitate, n-am avut nici cea mai mică idee despre soarta celor care au pierit în beznă. Şeful serviciului de securitate din Leningrad, generalul Kubatkin, a fost epurat şi împuşcat în cadrul unui proces separat. Acum, documentele afacerii Leningrad sunt parţial publicate. Membrii Biroului Politic din acea vreme sunt plini de sânge pentru că au confirmat sentinţa de condamnare la moarte a acuzaţilor cu trei săptămâni înainte de data începerii procesului de la Leningrad.

*

Cazul Leningrad a coincis cu o retrogradare severă a lui Molotov care, deşi şi-a păstrat funcţia de membru al Biroului Politic, a fost scos în martie 1949 din funcţia de ministru de externe şi înlocuit cu Vîşinski. Situaţia lui Molotov fusese profund zdruncinată de arestarea soţiei sale, Polina Jemciujina, evreică, acuzată mai întâi de abuz de putere în centrala de cosmetice şi textile unde era directoare, apoi de pierderea unor documente secrete (care ar fi putut fi, de fapt, furate, din ordinul lui Stalin). Din ordinul lui Stalin şi al anchetatorilor lui, pentru a o compromite în ochii soţului ei şi ai Biroului Politic, două persoane oficiale din ministerul ei au fost obligate să mărturisească că ar fi avut relaţii sexuale cu ea. Mai întâi a stat un an la închisoare, apoi a fost dusă la Alma Ata, unde a avut arest la domiciliu şi a fost strict supravegheată pentru că o cunoscuse pe Golda Meir înainte de revoluţia din octombrie sau în anii războiului civil.

Stalin dorea ca mărturisirile ei să-l compromită pe Molotov. Arestarea ei a fost ţinută secretă şi am aflat de ea chiar înaintea morţii lui Stalin, când Pavel Fitin, pe atunci ministru al securităţii în Kazahstan, mi s-a plâns cât de greu era să fie răspunzător personal de supravegherea Jemciujinei. Înalte persoane oficiale din minister se interesau de ea, dorind să ştie ce legături a avut cu sioniştii şi ce dezvăluiri a făcut în timpul exilului ei în Kazahstan. Fitin a fost convocat de Serghei Goglidze, prim-adjunct al ministrului securităţii, şi a înţeles din întrebările lui şi din ordinul de a o transfera la Lubianka faptul că se dorea implicarea lui Molotov în problema sionistă. Fitin era îngrijorat la gândul că schimbările alarmante din conducere i-ar putea afecta pe toţi cei care au lucrat cu Molotov.

*

Pe atunci, în octombrie 1952, nu ştiam că Stalin îi atacase deschis pe Molotov şi pe Mikoian la şedinţele plenare ale Comitetului Central. La aceste şedinţe, Stalin i-a denunţat pe Molotov şi pe Mikoian drept conspiratori. L-a acuzat pe Molotov că s-a lăsat şantajat şi a cedat presiunilor din partea cercurilor imperialiste, lăsând să se înţeleagă că Jemciujina, deşi nu i-a menţionat numele, era apropiată de conspiraţia sionistă.

Imediat după şedinţa plenară, Molotov a fost obligat să se întoarcă la secretariatul lui Stalin şi să predea documentele originale ale Pactului Ribbentrop-Molotov, care includeau şi protocoale secrete. Din acea zi şi până în 1992, când au fost publicate, au fost

ținute în arhivele secrete ale Biroului Politic. Nu exclud ipoteza că ideea lui Stalin era să-l acuze pe Molotov de simpatii progermane sau că ar fi capitulat în fața lui Hitler în timpul tratativelor lor secrete.

În septembrie 1950, Viktor Drozdov, ministrul adjunct al securității din Ucraina, a fost transferat la Moscova. Ne cunoșteam de aproape treizeci de ani. Emma și soția lui erau prietene bune și când fusesem la Lvov, ca să dau de urma naționalistului ucrainean Șuheievici, am locuit în vila lui Drozdov, nu departe de oraș. La Moscova, răspundea de Biroul Special Numărul Doi, care fusese înființat pentru a organiza operațiuni speciale de supraveghere și de răpiri împotriva dușmanilor lui Stalin – atât a celor reali cât și a celor imaginari – așa cum înțeleg acum.

Inițial, Abakumov și Ogolțov plănuiseră să pună în sarcina Biroului meu pentru Diversiuni și Informații aceste operațiuni atât pe plan intern, cât și peste hotare și să-l numească pe Drozdov adjunctul meu, întrucât Eitingon nu mai era în grații. Dar asta nu-i convenea lui Abakumov și a aranjat în așa fel diviziunea muncii, încât Drozdov răspundea de operațiunile interne. Nu avea nici un fel de legături la Moscova, totuși i se încredințase executarea acestor misiuni deosebit de delicate. Prima misiunea a lui Drozdov a fost să monitorizeze securitatea programului nostru de ascultare, să verifice dacă dispozitivele nu fuseseră detectate. Drozdov mi-a spus că, în 1942, Stalin îi ordonase lui Kobulov, adjunctul lui Beria, să instaleze dispozitive de ascultare în apartamentele mareșalilor Voroșilov, Budionnîi și Jukov. Ulterior, în 1950, au fost adăugați pe listă Molotov și Mikoian. Erau de asemenea planuri ample de instalare a microfoanelor în sediul Comitetului Central. Acest lucru s-a relizat abia pe vremea lui Brejnev, când tehnologia a permis.

Drozdov a fost fericit că nu a fost implicat în operațiuni de răpire pentru Stalin, dar oamenii lui au fost împrumutați de două ori de Directoratul pentru Contrainformații ca să acosteze și să agreseze diplomați străini și scriitori ruși care se întâlneau cu ei pe stradă. Primul lucru pe care l-a făcut Beria când a preluat serviciul de securitate după moartea lui Stalin a fost să-l concedieze pe Drozdov pentru că știa prea mult despre intrigile interne și pentru că era în relații proaste cu Kobulov. Concedierea lui Drozdov la vârsta de cincizeci de ani a fost, de fapt, o binecuvântare. Altfel ar fi căzut o dată cu Beria și s-ar fi întâlnit cu el pe lumea cealaltă.

*

A urmat apoi arestarea lui Abakumov însuşi. În ultimul lui an ca ministru al securităţii, mai ales în ultimele nouă luni, a fost total izolat de Stalin. Registrul vizitatorilor lui Stalin arată că lui Abakumov nu i s-a mai acordat nici o audienţă după noiembrie 1950. La 12 iulie 1951, a fost arestat. După opinia lui Stalin, Abakumov ştia prea multe. Pentru mine, căderea lui a fost o lovitură de trăznet.

În mai sau iunie 1951, când am petrecut pentru ultima oară câteva ore în biroul lui Abakumov, părea foarte sigur de el însuşi. Nu arăta nici un fel de ezitare în rezolvarea chestiunilor curente ale ministerului. Abia mai târziu am aflat de la colegul meu de celulă, Mamulov, că în ultimele luni ale anului 1950, Abakumov a încercat să stabilească relaţii mai strânse cu Mamulov, despre care se ştia că are acces direct la Beria. Mamulov mi-a spus că Abakumov l-a rugat să-i aranjeze o audienţă la Beria, susţinând că îi fusese întotdeauna loial şi nu luase niciodată parte la intrigi împotriva lui Beria. Cererea lui nu a avut nici un rezultat.

Abakumov a fost acuzat că întârzie cercetările unor crime importante şi că a distrus probele împotriva agenţilor dubli Gavrilov şi Lavrentiev, homosexuali plasaţi în complexul Ambasadei Americane. Riumin susţinea că Abakumov nu-i raportase că, de o vreme, cei doi erau suspectaţi că ar lucra pentru staţia CIA din Moscova.

Fără îndoială, Abakumov avea pe conştiinţă mai multe mărturii contrafăcute şi smulse cu forţa, dar este tot atât de adevărat că, mai întâi procuratura şi apoi Riumin l-au acuzat de delicte pe care nu le comisese niciodată. Nu fusese niciodată politician şi nu ar fi putut conspira niciodată pentru a prelua puterea. Îi era devotat lui Stalin şi credea în el.

La început nu mi-am dat seama de consecinţele căderii lui Abakumov. Abakumov şi cu mine erau deseori în dezacord şi mi s-a părut că partidul voia să corecteze nişte greşeli serioase. Comisia Biroului Politic din care făceau parte Beria, Malenkov, Ignatiev şi Matvei Şkiratov (şeful Comisiei de Control a Partidului) părea interesată iniţial de evaluarea eficienţei operaţiunilor de informaţii şi de contrainformaţii. Curând a devenit clar faptul că demiterea şi arestarea lu Abakumov marcau începutul unei noi epurări. Ca urmare a arestării lui, Malenkov şi-a consolidat poziţia, pentru că Stalin l-a promovat pe fostul lui secretar şi apoi şef al personalului, Semion Denisovici Ignatiev, în postul de ministru al securităţii statului. Prin îndepărtarea lui Abakumov şi a facţiunii din Leningrad, Malenkov,

Ignatiev şi Hruşciov apăreau ca un nou centru al puterii în cadrul conducerii.

După o şedinţă cu Ignatiev şi adjuncţii lui, m-am întors la biroul meu foarte demoralizat. Aveau alt scop pentru operaţiunile noastre active – lichidări. Pentru mine, acestea trebuiau să fie măsuri logice luate pentru a preveni daunele serioase provocate reţelelor noastre de agenţi sau intereselor noastre. Dar ei plănuiau să asasineze oameni în vârstă, lideri ai grupurilor de emigranţi din Germania şi de la Paris. Urmau să-i folosească pe agenţii cu numele conspirativ Varză şi Cocean de Varză, care fuseseră însărcinaţi să-l supravegheze pe generalul în retragere Kapustianski, un naţionalist ucrainean promovat în acest grad încă de ţar. Avea peste şaptezeci de ani, nu mai era activ, însă grupul lui Ignatiev abia aştepta să raporteze lichidarea lui ca să facă impresie asupra guvernului. M-am opus din răsputeri acestui plan şi l-am convins pe Ignatiev să-l anuleze, argumentând că moartea bătrânului ne va lipsi de controlul asupra corespondenţei lui, cea mai importantă sursă a noastră de informaţii în legătură cu emigranţii.

Îmi amintesc că Ignatiev a semnat o directivă către rezidenţele noastre din străinătate în care le ordona să intensifice penetrarea agenţilor în organizaţiile menşevice, etichetându-le drept principalii noştri adversari. Asta se întâmpla în 1952, la treizeci şi cinci de ani după revoluţie! Am protestat viguros, căci rezidentura noastră din Viena era ocupată până peste cap cu penetrarea în instalaţiile americane din Europa şi nu avea nici timp, nici personal pentru a lua urma menşevicilor. Ignatiev, deşi era sprijinit de cei doi colaboratori ai săi, a spus: „Directiva e bună, dar spui adevărul. Hai s-o retragem".

Emma şi cu mine eram tulburaţi de arestările făcute la întâmplare. Tensiunea crescândă era evidentă atât din orientarea antisemită, cât şi din intrigile pentru putere din minister. Emma a sesizat corect faptul că, deşi era la pensie şi nu avea de ce să trezească interesul anchetatorilor, cei care erau arestaţi, Raihman, Eitingon, Matusov şi Sverdlov, erau chestionaţi în legătură cu ea. Când Anna a venit în vizită la noi, a fost pentru prima oară în viaţa mea că am început să discut cu Emma perspectiva unui nou loc de muncă. Ca ofiţer superior într-un serviciu condus de un ministru incompetent, printre ai cărui colaboratori se numărau aventurieri şi carierişti de felul lui Riumin, nu se putea să nu dau de bucluc. Tocmai primisem diploma de la Academia militară, pentru care

lucrasem serile timp de cinci ani la rând şi acest certificat de studii superioare îmi dădea speranţa că voi putea găsi un nou loc de muncă în aparatul militar sau de partid. Anna a fost de acord să mă ajute.

*

În 1952, Stalin nu şi-a făcut vacanţa ca de obicei, în Caucaz. Într-o dimineaţă am primit pe neaşteptate un telefon de la Malenkov prin care eram anunţat că Comitetul Central îmi încredinţase o misiune foarte importantă şi că tovarăşul Ignatiev o să mă informeze în detaliu. Ignatiev m-a convocat curând la biroul lui de la Lubianka unde, în mod straniu, era singur. După ce m-a salutat în mod solemn, Ignatiev a spus: „Autoritatea supremă este foarte îngrijorată de perspectiva formării unui bloc antibolşevic de naţiuni sub conducerea lui Kerenski. Această iniţiativă a reacţionarilor americani trebuie să fie stopată în mod ferm şi conducerea blocului antibolşevic decapitată înainte să-şi poată începe activităţile".

Mi s-a ordonat să pregătesc prompt un plan operaţional de acţiune la Paris sau la Londra. Săptămâna următoare i-am spus totuşi lui Ignatiev că o operaţiune imediată era prea riscantă, pentru că omul de la Paris pe care îl aveam în gând pentru acţiune, Nikolai Hohlov, devenise suspect autorităţilor de acolo. Documentele lui fuseseră examinate de poliţia austriacă ultima dată când trecuse graniţa şi era acum pe lista celor supravegheaţi. Nu puteam nici măcar să-l folosim la alte operaţiuni de anvergură, pentru a-l ajuta pe ministrul georgian al securităţii să zădărnicească repede conspiraţia mingreliană, răpind rudele de la Paris ale soţiei lui Beria.

Forţele noastre secrete din Paris erau conduse de prinţul Gugarin, a cărui principală responsabilitate era să găsească puncte de abordare vulnerabile la sediul NATO din Fontainebleau şi să fie gata să arunce în aer sistemul de comunicaţii şi de alertare militară în cazul unei confruntări armate, adică în caz de război. Prezenţa acestei forţe de acţiune la Paris fusese raportată în mai multe rânduri lui Stalin şi lui Malenkov. L-am întrebat pe Ignatiev dacă trebuie să reorientăm grupul spre lichidarea lui Kerenski atunci când va participa la şedinţa de constituire al Blocului Antibolşevic al Naţiunilor. Ignatiev, care nu era niciodată dispus să-şi asume un risc, a spus că această chestiune trebuie decisă de cea mai înaltă autoritate. O zi sau două mai târziu, am primit o informare a agenţiei TASS în care se spunea că înfiinţarea unui bloc antibolşevic fusese zădărnicită de naţionaliştii ucraineni şi de emigranţii croaţi, care refuzaseră să aibă în fruntea organizaţiei lor un rus, pe Kerenski.

În dimineața următoare, fără nici un comentariu, am trimis raportul TASS lui Ignatiev, în așa fel încât să înțeleagă că Kerenski nu mai reprezenta o primejdie pentru Uniunea Sovietică. Drept răspuns, Ignatiev a convocat o conferință în biroul său la care a participat conducerea Ministerului Securității. Ignatiev a reproșat directoratului de informații că recomandă inițiative fără a lua în considerare rivalitățile interne din grupurile anticomuniste. Ignatiev a spus că tovarășul Malenkov era deosebit de îngrijorat că nu ne concentrăm eforturile spre combaterea principalului nostru adversar, Statele Unite. Această observație punea preocuparea pentru organizațiile de emigranți acolo unde îi era locul: în trecut. Acum aveam alți dușmani, mult mai puternici.

După această întâlnire, Ignatiev ne-a sugerat să pregătim propuneri pentru reorganizarea muncii de informații în cadrul Ministerului Securității. Stalin s-a ocupat personal de reorganizare. La inițiativa și sub conducerea lui, Biroul Politic a transformat la 19 decembrie 1952 Directoratul Unu (spionajul extern) al Ministerului Securității în Directoratul Principal Unu și a recomandat ca șeful spionajului să aibă rangul de ministru adjunct. Era o schimbare foarte importantă – însemna că operațiunile de spionaj vor avea un buget mai mare, un personal mai numeros și un prestigiu mai înalt.

Nu am fost invitat la Kremlin la discuția prezidată de Stalin, dar la sfârșitul lui 1952, Malenkov a venit la minister și a anunțat în mod oficial decizia, pe care a prezentat-o drept „un plan de creare a unei rețele mari de spionaj în străinătate". Malenkov l-a citat pe Stalin: „Munca împotriva principalului nostru dușman este imposibilă fără a accepta principiul formării unei rețele mari de spionaj. Nu este nevoie să înființăm puncte puternice de colectare a informațiilor în Statele Unite, însă trebuie să acționăm ferm împotriva americanilor, mai întâi în Europa și în Orientul Mijlociu. Va trebui să folosim noile posibilități care se deschid prin emigrarea chineză spre Statele Unite. Vulnerabilitatea Americii stă în structura multinațională a populației sale. Trebuie să profităm de minorități. Nici un american născut în străinătate nu trebuie să fie pus să lucreze, în calitate de agent al nostru împotriva țării sale natale. Trebuie să folosim la maximum imigranții din Germania, Italia, Franța în Statele Unite, convingându-i că, lucrând pentru noi, își ajută țările în care s-au născut".

La începutul anului 1953, eram foarte îngrijorat de restructurările inițiate de Stalin. Știam că sunt și eu pe lista celor 213 persoane

ale căror nume erau legate de Comitetul Antifascist Evreiesc şi de Complotul Doctorilor. Anna mi-a spus că Vladimir Sokolev, colonel, director adjunct al Departamentului de cercetări din minister, a examinat transcrierile interogatoriilor şi a scris rezumate în legătură cu motivele pentru care fuseseră amintite numele unor persoane, fie de către anchetator, fie de către prizonier. Bazându-se pe acuzaţiile incriminatoare, Malenkov înlocuia funcţionarii superiori din poziţiile cheie ale aparatului de stat şi de partid, retrogradându-i pe oameni sau trimiţându-i în afara Moscovei. Obiectivul lui era să instaleze oameni noi care nu ştiau cum funcţionează mecanismul puterii şi care vor urma fără ezitare cele mai dure instrucţiuni.

Această epurare administrativă a devenit curând sângeroasă. General-locotenentul Vlasik, şeful gărzilor Kremlinului şi al securităţii lui Stalin, a fost trimis în Siberia ca şef al unui lagăr şi apoi arestat acolo în secret. Vlasik a fost acuzat că distrusese faimoasa scrisoare a Lidiei Timaşuk care a pus în mişcare Complotul Doctorilor, de legături suspecte cu spionajul extern şi de conspiraţie secretă cu Abakumov. Vlasik a fost bătut fără milă şi torturat. Apelurile lui disperate către Stalin în care îşi striga nevinovăţia au rămas fără răspuns. Vlasik a fost forţat să mărturisească neglijenţă în serviciu, de a fi permis unor persoane dubioase să participe la ceremoniile oficiale de la Kremlin, din Piaţa Roşie şi de la Bolşoi Teatr, la care participau şi Stalin şi alţi membri ai Biroului Politic, expunându-i astfel riscurilor. Vlasik a rămas în închisoare până în 1955, când a fost condamnat pentru deturnare de fonduri în timpul Conferinţelor de la Yalta şi Potsdam şi apoi amnistiat. În ciuda sprijinului din partea mareşalului Jukov, apelurile lui de reabilitare au fost respinse.

Demiterea lui Vlasik nu a însemnat că Beria reuşise să-i schimbe pe bodyguarzii personali ai lui Stalin. În 1952, după arestarea lui Vlasik, Ignatiev a fost numit şef al gardienilor de la Kremlin, pe lângă funcţia sa de ministru al securităţii statului. Toate zvonurile după care Stalin a fost asasinat de oamenii lui Beria din garda lui personală sunt nefondate. Nimeni din cei aflaţi în preajma lui Stalin nu putea face nici o mişcare împotriva lui. Era un om bătrân şi bolnav, cu o paranoia din ce în ce mai pronunţată, însă până în ultima zi de viaţă a deţinut un control ferm. Când a anunţat de două ori oficial că doreşte să se retragă, o dată după marea sărbătorire a victoriei la Kremlin, în 1945, şi a doua oară după

şedinţa plenară al CC al PCUS din octombrie 1952, a făcut-o numai ca să pună la cale cu viclenie redistribuirea colaboratorilor săi.

*

În cadrul procesului de redirecţionare a activităţilor noastre de spionaj, Malenkov mi-a spus să mă gândesc cum să utilizez rechemarea consilierului nostru din China, Kovaliov, care raportase Comitetului Central încercările conducerii chineze de a recruta agenţi dintre specialiştii sovietici care lucrau acolo. Tovarăşul Stalin, a spus Malenkov, a hotărât să trimită o copie a acestui raport direct lui Mao Zedong şi să-l anunţăm că l-am rechemat pe consilierul nostru întrucât aveam deplină încredere în conducerea chineză. În acelaşi timp, Kovaliov a fost numit într-o muncă de răspundere la Consiliul de Miniştri. Malenkov mi-a ordonat să mă consult cu el în legătură cu înfiinţarea unei reţele clandestine în Extremul Orient pentru a strânge informaţii despre China. Malenkov a subliniat faptul că reţeaua va trebui să fie independentă de vechile surse care ar fi putut fi cunoscute de chinezi din perioada Cominternului.

La 20 februarie 1953, în această atmosferă de activitate intensă, am fost convocat la biroul lui Ignatiev, unde mai aşteptau Goglidze, primul lui adjunct şi Koniahin, şef adjunct al Departamentului de cercetări. Ignatiev a spus să mergem la Kremlin. Era seara târziu. Ignatiev, Goglidze şi Koniahin au intrat în biroul lui Stalin şi am fost lăsat singur în camera de aşteptare timp de aproape o oră. Apoi Goglidze şi Koniahin au plecat şi eu am fost rugat să intru. În timp ce aşteptasem, mă tot gândisem la problema aceea cu chinezii, pentru care nu eram pregătit. Ordinul venise cu numai două sau trei zile mai înainte şi eu nu aveam nici un fel de experienţă cu Extremul Orient. Mi-a trecut prin minte să propun să fie folosit Eitingon, care lucrase în China în anii '20 şi scosese pe ascuns din China un grup de consilieri ai noştri care fuseseră arestaţi. Consilierii, printre care şi Mihail M. Borodin, părintele Chinei Roşii[1], fuseseră acuzaţi că sunt duşmani ai poporului chinez. Pentru faptul că îi scosese cu bine de acolo, Eitingon primise Ordinul Steagul Roşu în 1926 sau 1927. Acum era la închisoare.

Am intrat în biroul lui Stalin. M-am simţit foarte neliniştit până în clipa în care m-am uitat la el. Am fost uimit să văd un om

---

[1] Mihail Markovici Borodin (1884-1952) a emigrat în America şi a făcut parte din Partidul Socialist American, înainte să se întoarcă în Rusia, în 1917. Din 1918 a lucrat ca agent al Internaţionalei Comuniste. A fost invitat în China de Sun Yat-sen în 1923 şi a lucrat pe post de consilier principal în Kuomintang până în 1927. Borodin a fost arestat în 1949 în timpul epurărilor antisemite şi a murit în închisoare în 1952, în timp ce mai era încă interogat.

bătrân şi obosit. Stalin se schimbase foarte mult. Avea părul mai rar şi, deşi vorbea întotdeauna rar şi calm, acum vorbea cu dificultate şi pauzele pe care le făcea între propoziţii erau lungi. Înfăţişarea lui confirma zvonurile că avusese două atacuri de inimă, unul după Conferinţa de la Yalta şi celălalt după ce împlinise şaptezeci de ani, în 1950.

Stalin a început prin a discuta reorganizarea spionajului extern. Ignatiev mi-a cerut părerea cu privire la faptul dacă era nevoie să se păstreze două directorate separate de spionaj în Ministerul Securităţii. Biroul meu pentru Diversiuni şi Spionaj urma fie să rămână independent, fie să fie repliat în cadrul Directoratului Unu. Am explicat că pentru operaţiunile noastre de diversiune împotriva forţelor strategice ale NATO şi ale bazelor americane care înconjurau frontierele noastre trebuie să ne coordonăm în mod constant eforturile şi să fim gata de acţiune în orice moment. Indiferent care va fi forma de control organizatoric, va fi necesar să se stabilească cu claritate priorităţile. Desfăşurarea rapidă de forţe pentru misiunile speciale cum ar fi sabotajul are nevoie de sprijinul unor unităţi de comunicaţii. Am subliniat că succesul misiunilor noastre de sabotaj împotriva germanilor a depins în mare măsură de calitatea reţelei noastre de agenţi stabilită anterior în vecinătatea bazelor care urmau a fi atacate.

— În conformitate cu directiva Comitetului Central transmisă de Abakumov în 1948, am spus eu, am fost gata să aruncăm în aer depozitul american de combustibil de la Innsbruck, Austria. Nu numai că am trimis acolo un grup de acţiune echipat cu explozive speciale, dar agentul nostru de la faţa locului avea acces la facilităţi. De aceea am rămas perplecşi când Abakumov a dat brusc ordin să se anuleze operaţiunea care ar fi frânat serios podul aerian al americanilor spre Berlin.

Stalin nu a făcut imediat nici un comentariu. A urmat o pauză stânjenitoare de câteva minute. Apoi Stalin a spus:

— Biroul pentru activitatea de diversiune în străinătate trebuie să rămână ca unitate autonomă, subordonată direct ministrului. Va fi un instrument necesar pentru provocarea unor daune şi pierderi serioase duşmanului dacă izbucneşte războiul. Tovarăşul Sudoplatov va trebui făcut şef adjunct al directoratului de spionaj în aşa fel încât să fie la curent cu capacităţile şi evoluţiile operaţiunilor de spionaj, pentru a le putea utiliza în scop de sabotaj.

Stalin m-a întrebat dacă îl cunosc pe Nikolai Mironov, adjunctul generalului Aleksei A. Epişev, în cadrul secţiei de personal a ministerului, şi a sugerat ca acesta să fie promovat şef al Directora-

tului Principal. Am răspuns că mă întâlnisem cu Mironov o singură dată, din ordinul ministrului şi îl informasem în legătură cu sarcinile generale ale Biroului pentru Diversiuni şi spionaj.

A urmat o altă pauză stânjenitoare. Stalin mi-a înmânat un document scris de mână şi mi-a cerut părerea. Era un plan de asasinare a mareşalului Tito. Nu-l mai văzusem până atunci, dar mi s-a părut că scrisul ar fi putut fi al lui Pitovranov, ministru adjunct al securităţii statului. Auzisem că Pitovranov este căsătorit cu o nepoată de-a lui Malenkov. Era un bărbat înalt şi frumos, cu o înfăţişare de intelectual distins. În 1939, după ce terminase Institutul de Comunicaţii, unde fusese secretar al comitetului de partid, Pitovranov fusese promovat în serviciul de securitate şi, în timpul războiului, a devenit şeful importantului birou al NKVD-ului din regiunea Gorki. Pitovranov era un om capabil. Nu se sinchisea niciodată de amănuntele minore de la nivelul inferior. Pentru scurt timp fusese ţinut la închisoare de Riumin. Deşi fusese tovarăş de vânătoare al lui Eitingon, Pitovranov fusese acela care aranjase arestarea lui Eitingon la aeroportul Vnukovo, în octombrie 1951. Numai două zile mai târziu, Pitovranov a fost el însuşi arestat, în calitate de complice al lui Abakumov şi băgat într-o celulă vizavi de Eitingon. Am auzit mai târziu că Pitovranov făcuse apel la Stalin din celula sa, susţinând că era deţinut de Riumin într-o încercare trădătoare de a zădărnici operaţiunile noastre împotriva unor emigranţi de frunte din Occident şi a Mareşalului Tito din Iugoslavia. A fost eliberat şi readus în funcţia sa după o lună de concediu medical pe care şi l-a petrecut în Sanatoriul Militar pentru înaltul comandament din Arhanghelsk.

Documentul cuprindea propuneri prezentând mai multe căi de a-l lichida pe Tito. Modalităţile erau puerile şi naive, i-am spus eu lui Stalin, şi reflectau o incompetenţă periculoasă în planificarea şi executarea unui asasinat, sau a unei operaţiuni de luptă. Scrisoarea adresată lui Stalin suna aşa:

„Ministerul Securităţii Statului cere permisiunea de a pregăti şi de a organiza un act terorist împotriva lui Tito prin folosirea agentului nostru secret Max – tovarăşul Iosef Romvaldovici Grigulevici, cetăţean al URSS, membru al PCUS din 1950 (se anexează rezumatul biografiei). Max, care foloseşte un paşaport costarican, este agentul nostru din Italia, unde a reuşit să câştige încredere şi să devină membru al corpului diplomatic al ţărilor din America de Sud. S-a împrietenit cu oficialităţi costaricane şi cu oameni de afaceri care vizitează Italia. Folosind aceste legături şi în conformitate cu instrucţiunile noastre, Max a reuşit să fie numit în

postul de ambasador extraordinar şi plenipotenţiar al Republicii Costa Rica în Italia şi în Iugoslavia concomitent. În cadrul îndeplinirii însărcinărilor lui diplomatice din cea de-a doua jumătate a anului 1952, s-a dus de două ori în Iugoslavia unde a fost foarte bine primit. Are acces la grupul social din imediata apropiere a personalului lui Tito şi i s-a promis o audienţă specială la Tito. Postul pe care îl deţine în prezent Max face posibilă folosirea capacităţilor sale în întreprinderea unei acţiuni directe împotriva lui Tito. La începutul lui februarie anul acesta, Max a fost rechemat de noi la Viena, unde am aranjat o întâlnire cu el în condiţii de acoperire. În timpul discutării posibilităţilor lui Max, am pus întrebarea: În ce fel ne-ar putea fi cel mai mult de folos, ţinând seama de poziţia sa actuală? Max a sugerat o operaţiune eficientă împotriva lui Tito. Am discutat cu el cum îşi imaginează că va putea fi îndeplinită aceasta. Ca urmare, au apărut următoarele opţiuni pentru executarea unei acţiuni teroriste împotriva lui Tito:

1. Să-i ordonăm lui Max să obţină o audienţă specială la Tito în timpul căreia va împrăştia o doză de bacterii care provoacă o boală de plămâni ce va cauza moartea lui Tito şi a tuturor celor prezenţi. Împrăştierea va fi asigurată de un mecanism silenţios camuflat în îmbrăcămintea lui Max. Nici Max însuşi nu va şti care este natura substanţei. Pentru a salva viaţa lui Max, îi vom inocula în prealabil un vaccin.

2. În timpul aşteptării vizitei lui Tito la Londra, Max va fi trimis acolo cu sarcina de a folosi poziţia sa şi bunele relaţii personale cu ambasadorul iugoslav din Marea Britanie, Welebit, ca să fie invitat la recepţia oferită de acesta la Ambasada Iugoslavă. Actul terorist va fi executat prin împuşcare cu o armă silenţioasă camuflată printre efectele personale ale lui Max. În acelaşi timp, acesta va împrăştia gaz lacrimogen pentru a provoca panică printre cei prezenţi şi pentru a crea o atmosferă favorabilă evadării sale.

3. Să profite de recepţia oficială de la Belgrad la care sunt invitaţi membrii corpului diplomatic. Actul terorist va fi executat ca o a doua opţiune şi va fi încredinţat personal lui Max, ca diplomat acreditat pe lângă guvernul iugoslav.

4. Să i se încredinţeze lui Max pregătirea condiţiilor pentru a i se oferi lui Tito, prin mijlocirea unui alt reprezentant costarican, un cadou sau o bijuterie într-o cutie care, atunci când va fi deschisă va acţiona un mecanism ce va elibera imediat un gaz otrăvitor letal.

I s-a sugerat lui Max să analizeze încă o dată situaţia şi să prezinte propunerile cele mai eficiente de îndeplinire a misiunii împotriva lui Tito. S-au stabilit metodele de comunicare cu el. Am

căzut, de asemenea, de acord, că va primi şi alte instrucţiuni mai târziu. Considerăm că este urgent să profităm de posibilităţile lui Max pentru a executa actul terorist împotriva lui Tito. Max, prin calităţile lui personale şi prin experienţa în munca de informaţii, este potrivit pentru îndeplinirea unei asemenea misiuni. Vă cerem consimţământul".

Stalin nu făcuse însemnări pe document. Scrisoarea nu era semnată, însă aveam impresia că fusese scrisă de Pitovranov, pentru că a susţinut acest plan când l-am discutat mai târziu la minister. În biroul lui Stalin, privindu-l drept în ochi, i-am spus că Max nu este potrivit pentru acest gen de misiune, pentru că nu luase niciodată parte la o operaţiune de luptă. Fusese folosit în operaţiunea împotriva lui Troţki din Mexic şi împotriva unui informator al poliţiei din Lituania, dar numai pentru a pregăti accesul, nu pentru a da asaltul propriu-zis. Am spus că din document nu reiese că abordarea lui Tito este garantată pentru că, indiferent ce am crede noi despre el, trebuie să-l privim ca pe un adversar serios, care fusese angajat în acţiuni de luptă în timpul războiului şi nu se va lăsa în nici un caz cuprins de panică. M-am referit la agentul nostru Val, generalul maior Momo Djurovic – care făcea parte din garda de corp a lui Tito. Rapoartele lui arătau că Tito era tot timpul în alertă din cauza situaţiei interne din Iugoslavia. Din păcate, Val, datorită unor intrigi nu mult diferite de cele de la noi, ieşise din graţiile lui Tito şi acum era la închisoare.

Am spus că ar fi mai înţelept să profităm de discordiile din anturajul lui Tito. Încercam să mă gândesc la o modalitate de a-l aduce pe Eitingon ca să preia acţiunea, pentru că era admirat de Grigulevici şi lucrase împreună cu el în străinătate timp de doi ani. Am observat că Ignatiev era nemulţumit de observaţiile mele, însă m-am simţit foarte încrezător, pentru că menţionarea sursei mele atât de sus plasate în apropierea lui Tito îi făcuse o impresie puternică lui Stalin.

Stalin însă m-a întrerupt şi ne-a spus, mie şi lui Ignatiev, că problema trebuie regândită, ţinându-se seama şi de conflictele interne din cadrul conducerii iugoslave. S-a întors apoi spre mine şi a spus că, deşi misiunea era importantă pentru consolidarea poziţiei noastre în Europa de Est, va trebui să am mai mult timp de pregătire, pentru a evita acel gen de greşeli minore care fuseseră comise în Mexic. Era vorba de prima ţintă care nu mai era emigrant sau agent cu loialitate dubioasă, ci un şef de stat. Toate speranţele mele de a-l readuce pe tapet pe Eitingon s-au evaporat.

În ziua următoare, mi s-a dat dosarul cazului (*liternoe delo*)

numit Cioara Neagră, care conţinea murdării împotriva lui Tito şi a legăturilor sale, ajungând până la zilele Cominternului de la Moscova. Erau rapoartele săptămânale ale rezidenturii noastre din Belgrad. Dosarul conţinea instrucţiuni stupide, semnate de Molotov, cerând să fie căutate legăturile lui Tito cu grupurile fasciste ale naţionaliştilor croaţi. Nu am găsit în acel dosar nici un acces serios la cercul intim al lui Tito, care să-i poată aduce pe agenţii noştri la o distanţă de atac convenabilă.

În ziua următoare am fost convocat la biroul lui Ignatiev şi am găsit acolo pe patru dintre oamenii lui Hruşciov – miniştrii adjuncţi Serov, Savcenko, Vasili Reasnoi şi Epişev, plus Pitovranov. M-am simţit imediat stingherit, pentru că înainte discutasem chestiuni atât de delicate numai cu Beria, cu Stalin şi superiorul meu direct. Printre cei de faţă, eram singurul profesionist în domeniul informaţiilor. Cum să le spun că planul lor era pueril? Nici nu mi-a venit să-mi cred urechilor, când Epişev mi-a ţinut o prelegere de cincisprezece minute despre importanţa politică a misiunii. Apoi a intervenit Pitovranov, sprijinit de Savcenko şi a spus că Grigulevici era cât se poate de potrivit pentru această treabă şi a arătat spre dosarul agentului unde se afla o scrisoare pe care Grigulevici fusese forţat s-o scrie soţiei sale, pentru a-i explica motivaţiile ideologice ale sacrificiului său.

Mi-am dat seama că rezervele şi avertismentele mele nu vor avea nici un efect, aşa că am subliniat că, în calitate de membru de partid, consider că este de datoria mea să le spun şi lor şi tovarăşului Stalin că, în timp de pace, nu putem trimite un agent la moarte sigură în cadrul unei operaţiuni. Planul operaţional trebuia să includă şi posibilitatea de scăpare. Nu puteam fi de acord cu un plan în care un agent fără experienţă de luptă va primi ordin să ucidă o ţintă foarte strict păzită şi în care nu aveam nici o posibilitate să studiem împrejurările. Este treabă de meseriaş prost. Ignatiev a închis şedinţa, făcând rezumatul argumentelor şi spunând că va trebui să ne gândim, să ne gândim şi iar să ne gândim cum să îndeplinim ordinele partidului. Aceasta a fost ultima mea întâlnire operativă cu Ignatiev şi cu Epişev. Zece zile mai târziu, Ignatiev a alertat pe toţi ofiţerii superiori şi toate unităţile de luptă, informând confidenţial şefii de departamente de boala lui Stalin. Două zile mai târziu Stalin a murit şi planul a fost abandonat.

*

Între timp, eforturile mele de a găsi un loc de muncă în afara Ministerului Securităţii păreau să dea roade. Cu ajutorul Annei, am înaintat la Comitetul Central o informaţie primită de la rezidentura

noastră din Viena în legătură cu planurile americanilor şi ale englezilor de a-l răpi pe secretarul Partidului Comunist Austriac, Fuerenburger. Am fost convocat la sediul Comitetului Central pentru a discuta această informaţie. Câteva zile mai târziu, am discutat despre această problemă cu Suslov şi, în primele zile ale lui mai 1953, Anna mi-a spus confidenţial că eram vizat pentru postul vacant de adjunct al preşedintelui nou înfiinţatei Comisii Internaţionale a Comitetului Central. Urma să mă ocup de legăturile clandestine cu partidele comuniste din străinătate. Emma şi cu mine eram încântaţi de această perspectivă, care ar fi putut pune capăt muncii mele la securitate exact în momentul în care se apropiau din nou vremuri grele.

Dar desfăşurarea rapidă a evenimentelor mi-a schimbat în mod drastic soarta. În ziua de 5 martie Stalin a murit şi în aceeaşi zi, seara târziu, Beria a fost numit în fruntea Ministerului Afacerilor Interne (MVD) care cuprindea acum şi miliţia şi aparatul de securitate (MGB). Am participat la înmormântarea lui Stalin şi am constatat incompetenţa cu care Serov, Goglidze şi Reasnoi controlau circulaţia şi mulţimile. Înainte să ajung la Casa Coloanelor, ca să stau împreună cu delegaţia ministerului meu, un cordon de camioane a blocat drumul, aşa că a trebuit să trecem prin cabinele acestora. Aranjamentele pentru celelalte delegaţii care participau la înmormântare au fost la fel de nereuşite. Erau deficienţe minore, stupide, dar, în mod tragic, sute de oameni au murit striviţi de mulţimea prost dirijată. Mişcarea haotică a mulţimii îndoliate era să-i strivească şi pe copiii mei. De regulă, erau luaţi cu maşina de la şcoala lor din Sokolniki, pe atunci la periferia Moscovei, şi aduşi în centrul oraşului, la apartamentul nostru, străbătând o distanţă de cincisprezece kilometri. Câteodată îi însoţeam eu la şcoală, luând metroul de la staţia Kirov, la zece minute de mers pe jos de la noi de acasă. Când am aflat la minister de sutele de oameni ucişi de mulţimea dezorganizată din Piaţa Trubnaia, nu departe de casa noastră, precum şi de faptul că toată circulaţia era blocată, mi-am dat seama că băieţii vor încerca să se întoarcă de la şcoală singuri.

Mă temeam ca nu cumva pionierii mei entuziaşti să nu se simtă tentaţi ca, la staţia Kirov, să se alăture coloanelor de oameni ai muncii care treceau pe lângă staţie în drum spre Casa Coloanelor, unde se afla depus trupul lui Stalin. Am telefonat Emmei şi am aflat că şoferul pornise deja spre şcoală. Am plecat repede de la minister, am luat metroul şi i-am interceptat pe copii împreună cu doi colegi pe scările staţiei de metrou din Sokolniki. I-am dus acasă, apoi l-am chemat pe ofiţerul de serviciu din secretariatul meu ca să-i însoţească

acasă pe ceilalţi doi băieţi de zece ani care locuiau într-un apartament din apropierea Casei Coloanelor, unde se învârtejea mulţimea. De trei ani eram preşedintele Comitetului de Părinţi de la şcoală, aşa că ştiam numerele de telefon ale tuturor copiilor. Am telefonat ca să-i liniştesc pe părinţi şi să le spun că băieţii lor sunt în siguranţă.

În momentul morţii şi înmormântării lui Stalin, durerea pe care mi-o provoca moartea lui era sinceră. În mintea mea, atrocităţile comise erau numai nişte greşeli datorate incompetenţei unor miniştri.

A doua zi după moartea lui Stalin mi-am dat seama că începuse o nouă eră. Secretarul lui Beria mi-a telefonat la ora 6 după-amiaza şi mi-a spus că noul *Hozeain* plecase şi nu lăsase instrucţiuni să fie aşteptat. Din acest moment, am putut pleca în fiecare seară de la lucru la ora şase, schimbare radicală faţă de anii când lucrasem până al două, trei noaptea, când Stalin şi Ministerul Securităţii îşi încheiau, în sfârşit, ziua de lucru. În minister au reînceput organizările. Primul adjunct al lui Beria, Kruglov, care lucrase cu el la Comitetul Central în anii '30 şi fusese ministru de interne în ultimii şapte ani, a devenit primul adjunct al lui Beria în ministerul lărgit. Goglidze, care fusese amestecat fără voia lui în afacerea mingreliană, a fost retrogradat şef de secţie a contraspionajului militar. Kobulov, protejatul lui Beria care fusese retrogradat de Abakumov într-un post obscur din administraţia proprietăţilor străine, s-a întors la Lubianka şi a devenit adjunctul lui Beria, Serov, unul din oamenii lui Hruşciov, îşi păstra postul de adjunct al lui Beria. Reasnoi şi Savcenko care, ca şi Serov, lucraseră cu Hruşciov în Ucraina, au fost numiţi la conducerea Directoratului Principal Unu. Fedotov, cel întotdeauna neutru şi disciplinat, care îi urmase pentru scurt timp lui Fitin la Directoratul de Spionaj Extern şi lucrase apoi la Comitetul pentru Informaţii, a fost reinstalat în funcţia lui de dinainte de război, de şef al contraspionajului. Beria l-a numit pe general locotenentul Nikolai Sazikin, cândva adjunctul meu la Departamentul S şi asistent în cadrul secretariatului lui Beria în ultimii şapte ani, şef al Directoratului Politic secret[1]. Gorlinski a fost numit şef al serviciului de contrainformaţii economice şi industriale. Pitovranov, protejatul lui Malenkov, eliberat din închisoare de Stalin în decembrie 1952, a devenit adjunctul lui Fedotov, o cădere faţă de statutul lui anterior de ministru adjunct sub Abakumov.

În paralel cu aceste numiri rapide ale lui Beria, a avut loc şi

[1] Acesta a devenit serviciul ideologic de vânătoare a vrăjitoarelor din minister şi apoi din succesorul lui, KGB.

anularea acuzaţiilor împotriva conspiratorilor sionişti. Eitingon, Raihman, Selivanovski, Belkin, Şubnikov şi alţi ofiţeri superiori, arestaţi sub acuzaţia că au ascuns sau au sprijinit conspiraţia sionistă, au fost eliberaţi la sfârşitul lui martie 1953. Arhivele arată că problema Jemciujinei a fost închisă chiar de Beria însuşi, la 23 martie, dar a fost eliberată, în realitate, a doua zi după înmormântarea lui Stalin, cu ocazia zilei de naştere a lui Molotov, 9 martie. Beria i-a dat instrucţiuni lui Meşik, care lucrase în administraţia proiectului atomic şi era acum inspector general în ministerul lărgit, să cerceteze cazurile lui Eitingon şi Raihman şi să grăbească formalităţile necesare pentru eliberarea lor.

Eliberarea lui Eitingon s-a dovedit a fi deosebit de dificilă. Mi-a povestit că în cazul lui, principala metodă de tortură folosită fusese lipsa de somn, însă ulcerul lui deschis şi sângerând îl salvase. Riumin voia să-l ţină în viaţă, ca model de ticălos terorist, aşa că a aşteptat nerăbdător până când Eitingon s-a refăcut pe patul din celulă. Eitingon a fost singurul prizonier dintre cei interogaţi de Riumin care a refuzat să semneze până şi protocolul interogatoriului, aşa că lui Meşik i-au trebuit zece zile ca să reconstituie cazul lui, fără mărturisiri din partea lui. Numai pentru că lucraseră împreună în anii de război, Meşik a reuşit să-l facă pe Eitingon să semneze hârtiile necesare în vederea eliberării. În timp ce aşteptau să le iasă hârtiile şi să vină eliberarea oficială, el şi alţi generali au primit învoire să doarmă, să citească şi să comande mâncare bună de la cantina MVD.

Mai târziu, Eitingon mi-a spus că nu se aştepta la nimic bun când fusese convocat în camera de interogatoriu după moartea lui Stalin, despre care el nu ştia nimic. Spre uimirea lui, nu-i găsise acolo pe Goglidze, Koniahin sau Meseţov, anchetatorii lui, ci pe Kobulov, despre care ştia că fusese dat afară din securitate cu şase ani înainte. Şi-a dat seama imediat că se produseseră schimbări mari. A acceptat explicaţiile lui Kobulov, pentru că acesta nu avea de pus decât o singură întrebare: dacă Leonid mai voia să-şi continue munca după ce va fi eliberat. Nu era chiar în formă, a spus el, dar ar fi dorit să continue să muncească. Atunci Kobulov i-a spus că Stalin murise şi el îi vorbea în numele lui Beria, recent numit în fruntea Ministerului de Interne mult lărgit. El, Kobulov, era adjunctul lui însărcinat cu cercetările şi contrainformaţiile. Kobulov i-a promis că, deşi formalităţile vor mai dura câteva zile, Eitingon va avea voie să se odihnească cum se cuvine cât va mai aştepta până să fie eliberat. Eitingon a propus ca în timpul acestei internări confortabile, să nu mai fie izolat de ceilalţi membri ai „echipei teroriste“ şi i s-a permis să stea împreună cu ei. Sau, a adăugat Eitingon, să fie dus afară din

blocul interogatoriilor, ca să nu mai trebuiască să asculte țipetele prizonierilor supuși de Riumin „metodelor active de cercetare“. Kobulov l-a anunțat că Riumin era el însuși în cercetări pentru atrocitățile comise. Primul ordin al lui Beria în calitate de ministru fusese interzicerea bătăii și a torturii de orice fel a prizonierilor ținuți la Lubianka și la Lefortovo.

Apoi Kobulov a apăsat pe un buton, a apărut gardianul care l-a condus pe Eitingon înapoi în celulă. Gardianul i-a ordonat lui Eitingon să ducă mâinile la spate, tratamentul standard pentru prizonieri. Kobulov a intervenit imediat, l-a înjurat pe gardian și i-a ordonat să-l trateze pe Eitingon ca pe un general-maior al serviciului de securitate, cu respectul cuvenit nu unui pușcăriaș, ci unei persoane cu arest la domiciliu. Lucrul acesta l-a convins, în sfârșit, pe Eitingon, că nu era victima talentelor subtile de manipulator ale lui Kobulov.

*

Beria ne-a ordonat, mie și altor generali, să verificăm probele falsificate din conspirația sionistă. Ceea ce m-a uimit cel mai mult a fost faptul că Jemciujina, soția lui Molotov, întreținuse legături clandestine prin Mihoels și prin activiștii evrei cu fratele ei din Statele Unite. O scrisoare adresată fratelui ei și datată 5 octombrie 1946, înainte de arestarea ei, era pur comunistă ca aspect, dar, în rest, nonpolitică. Ca ofițer de informații, am înțeles imediat că această scrisoare fusese aprobată de conducerea superioară cu scopul de a se stabili un canal confidențial pentru utilizare în viitor. Nu puteam să-mi imaginez că Jemciujina ar fi scris o asemenea scrisoare fără autorizație. În mărturia ei, a negat că ar fi asistat la ceremonia funerară de la sinagoga din Moscova în martie 1945, la o slujbă în amintirea celor care muriseră în timpul războiului. Patru martori independenți confirmau prezența ei acolo. Fuseseră de față și membri ai corpului diplomatic. Cu siguranță că Molotov o încurajase să se ducă pentru că era bine ca americanii s-o vadă acum pe soția lui, după Conferința de la Yalta, însă, cum era soțul ei, instrucțiunile au fost, evident, verbale, nu au fost înregistrate. Mai târziu nu a vrut să-l implice pe el, așa că a negat cu totul acel episod, dar el a fost totuși folosit împotriva ei și împotriva lui în campania antisemită și în înlăturarea lui de la putere.

Mi-au străfulgerat prin minte discuțiile mele cu Harriman în legătură cu republica evreiască din Crimeea. Din mărturiile Jemciujinei, mi-am dat seama că sondaje similare fuseseră efectuate simultan de ea, de Mihoels și de un ziarist american, Goldberg, un om apropiat de Congresul Mondial Evreiesc, redactor la un cotidian

din New York[1]. Toți aceştia discutau posibilitatea înfiinţării unei „Californii în Crimeea". Aceste dezvăluiri m-au convins că discuţiile mele cu Harriman fuseseră numai unul din multele sondaje în care s-a abordat problema folosirii problemei evreieşti în contextul mai larg al relaţiilor sovieto-americane.

Când am discutat cu Beria ce rol ar putea juca Jemciujina în reluarea legăturilor oficiale cu comunitatea evreiască internaţională, acesta mi-a spus că problema rolului Jemciujinei în discutarea problemelor evreieşti a fost închisă o dată pentru totdeauna. Mi l-a indicat, în schimb, pe Ivan Maiski care, spunea el, este un personaj mult mai important. Academicianul Maiski, fost ambasador la Londra şi ministru adjunct al afacerilor externe, pe atunci în vârstă de peste şaptezeci de ani, făcuse o carieră distinsă. Fusese lider menşevik şi se opusese lui Lenin, însă, ulterior, făcuse carieră remarcabilă în serviciul diplomatic sovietic. Fusese şi el acuzat în cadrul conspiraţiei sioniste. S-au formulat şi împotriva lui acuzaţii absurde, în care se spunea că organizaţiile evreieşti din străinătate vor să-l vadă numit ministru al afacerilor externe în noul guvern, după ce Abakumov va pune mâna pe putere. Beria a spus că Maiski era omul ideal pentru a prezenta străinătăţii noua noastră politică externă. Putea să recurgă la contactele lui neoficiale la nivel înalt pentru a promova cotitura noastră largă în politica de după moartea lui Stalin. Beria a spus:

— Întrucât l-ai cunoscut pe Maiski în anii războiului, înainte de Yalta, iar soţia ta a fost prietenă cu soţia lui, ar trebui să fii pregătit să lucrezi în echipă cu el pe viitor.

Beria mi-a ordonat să cer ajutorul lui Maiski în sondajele informative din rândul politicienilor occidentali. Fedotov, care se ocupa de cazul lui Maiski, m-a sfătuit să nu mă întâlnesc cu el.

— Pavel Anatolievici, încă de la prima mea întâlnire cu el, când l-am anunţat oficial: „Eşti în biroul generalului Fedotov, şeful serviciului de contrainformaţii, care are ordin să reconsidere acuzaţiile absurde împotriva dumitale şi împrejurările arestării dumitale clandestine", a început să-mi mărturisească mai întâi că este spion japonez, apoi britanic şi după aceea american.

---

[1] Ben Zion Goldberg, de la cotidianul new-yorkez idiş Der Tog, a vizitat Uniunea Sovietică dorind să cunoască îndeaproape condiţiile în care trăiau evreii după înfiinţarea regiunii autonome evreieşti din Birobidjan, în 1928. Lucra în calitate de preşedinte al Comitetului american al artiştilor, scriitorilor şi oamenilor de ştiinţă evrei, care l-a găzduit pe Mihoels şi Feffer în timpul vizitei lor în Statele Unite în 1943. A vizitat din nou Uniunea Sovietică în 1946 şi a prezentat un raport favorabil despre activitatea Comitetului Antifascist Evreiesc.

Maiski încerca să-l convingă că Fedotov de vinovăția sa ca să scape de tortură, de privarea de somn sau de celula de pedeapsă. Refuza să creadă că Stalin e mort și înmormântat în Mausoleul lui Lenin. Socotea că asta este o provocare ca să-l compromitem pe el. Fedotov a propus să amânăm discuția cu el în legătură cu informațiile de substanță și problemele diplomatice cu două-trei săptămâni. Fedotov, la ordinul lui Beria, l-a transferat în camera de odihnă din spatele biroului lui unde Maiski a putut să se întâlnească cu soția și i s-a prezentat un film documentar despre înmormântarea lui Stalin. Întrucât fusese implicat profund de mărturiile membrilor Comitetului Antifascist Evreiesc care fuseseră executați, a fost ținut în arest la domiciliu cât timp au fost revizuite cazurile.

Amânarea de trei săptămâni s-a dovedit a fi aproape fatală, pentru că, în mai 1953, cazul nu era încă închis, așa cum fuseseră celelalte. Când a fost arestat Beria, Maiski, pe care Malenkov și Molotov nu-l priveau cu ochi buni, locuia confortabil cu nevasta lui în camera din spatele biroului lui Fedotov. Maiski a fost acuzat atunci că a complotat cu Beria pentru a deveni ministrul lui de externe și a fost aruncat din nou în închisoare, unde a făcut un atac de nervi. Mai târziu, Emma s-a întâlnit cu soția lui în sala de primiri de la închisoarea Butîrka, unde Maiski și cu mine eram amândoi deținuți. Madame Maiski a spus că ducea o viață fantastică, pentru că, deși banii lui Maiski și bonurile lui guvenamentale fuseseră toate confiscate, bonurile din ultimii cinci ani rămăseseră intacte și unul dintre ele câștigase la loterie 100.000 de ruble (pe vremea când o rublă era egală cu patru dolari SUA). Devenise o femeie bogată. Când s-a întâlnit cu Emma la închisoare unde adusese un pachet de mâncare pentru soțul ei, așa cum adusese și Emma pentru mine, la început nu și-a putut aminti de unde o cunoaște pe Emma, unde o mai văzuse. „La Paris, la Londra sau la o recepție la Kremlin?“ a întrebat ea. Emma a zâmbit și i-a amintit de o mică vilă de la Emolian Iaroslavski, care era lângă vila noastră și de apartamentul din centrul orașului Iaroslavl.

După patru ani de închisoare, Maiski a fost, în sfârșit, judecat în calitate de complice al lui Beria în încercarea de a pune mâna pe putere. Maiski a negat acuzațiile și curtea militară, unde Viktor Zorin a fost apărătorul său, nu i-a putut stabili vinovăția. Anatoli Gorski, rezident la Londra în perioada când Maiski a fost ambasador, a fost chemat să depună mărturie în legătură cu relațiile trădătoare ale lui Maiski și Beria, dar și-a schimbat depoziția anterioară și nu a sprijinit acuzarea. Vinovăția a fost redusă la abuz de putere în calitate de ambasador, pentru că trimisese rapoarte de la Londra nu

numai Ministerului Afacerilor Externe, ci şi lui Beria. Regula standard devenise acum delict. A mai fost acuzat că îi place stilul de viaţă occidental şi că a făcut agitaţie pentru manierele occidentale în cadrul colaboratorilor de la Ambasada Sovietică de la Londra. Maiski a fost condamnat la zece ani închisoare, dintre care patru şi jumătate fuseseră deja ispăşiţi. A fost în curând amnistiat, pentru că Molotov şi Malenkov au fost înlăturaţi din poziţiile lor în 1955, însă au mai rămas în Biroul Politic până în 1957. Maiski şi-a reluat viaţa de academician, cercetător ştiinţific principal la Institutul de Istorie. Şi-a publicat memoriile, fără să menţioneze nefericirile şi întâlnirile de tristă amintire cu operaţiunile de informaţii. A fost pe deplin reabilitat la începutul anilor '70, nu cu mult timp înainte să moară.

Cazul Maiski nu este decât unul dintre multe altele. În 1993, după o studiere temeinică a documentelor, arhivarul şef al Rusiei, Rudolf Pikoia, a scris: „Istoricii ruşi nu cunosc istoria postbelică. Am trăit în această epocă, dar nu am ştiut cu adevărat ce se întâmplă. Nici chiar specialiştii în această perioadă nu ştiu prea mult. Istoria anilor '50 şi '60 şi viaţa adevărată au existat în paralel, fără să se intersecteze. Să ne uităm la bine-cunoscuta reprimare a Complotului Doctorilor, din anii 1952 şi 1953. În realitate, acest caz nici nu a existat. Cazul era îndreptat împotriva lui Abakumov. Era o simplă luptă urâtă pentru putere în care nişte oameni nevinovaţi au fost implicaţi în mod nefericit.

Sau să luăm alt exemplu, pe bine-cunoscutul ticălos Lavrenti Beria. Era absolut evident că reprezenta un simbol clar al arbitrariului. Să ne amintim ce post deţinea Beria în cea de-a doua jumătate a anilor '40, de prim-ministru adjunct al URSS, nu era nici ministru al securităţii nici al afacerilor interne. Abia acum s-a stabilit că ministrul securităţii aduna dovezi compromiţătoare împotriva lui Beria. La începutul anilor '50, în apartamentul mamei lui au fost instalate dispozitive de ascultare. Stalin a organizat personal afacerea mingreliană, care putea fi folosită pentru a-l doborî pe Beria.

Nu neg trăsăturile rele ale lui Beria, dar el a fost acela care a lansat reabilitarea masivă a victimelor lui Stalin. Imediat ce Beria a fost arestat, bine-cunoscutul arhitect al salturilor, Nikita Sergheevici Hruşciov, l-a reinstalat pe Semion Denisovici Ignatiev, omul care fabricase cu adevărat acuzaţiile din Complotul Doctorilor, ca membru al Comitetului Central al PCUS. Hruşciov l-a repus în funcţie la sesiunea plenară spunând că „excluderea lui Ignatiev din Comitetul Central a fost făcută ca urmare a unui denunţ despre care se ştia că este o defăimare“. Ce fel de denunţ defăimător? Se referea oare Hruşciov la decizia Prezidiului Comitetului Central unde se

spunea că Ignatiev şi ministrul securităţii falsificaseră Complotul Doctorilor? În felul acesta, reinstalarea lui Ignatiev a însemnat respingerea reabilitării victimelor represiunii legale.

În documente, Hruşciov apare nu ca o figură luminoasă, ci ca organizatorul asasinării naţionaliştilor ucraineni din anii '40. În această chestiune a colaborat strâns cu Abakumov, ministrul securităţii. În 1944, fratele mai mic al lui Kobulov, care îi era apropiat lui Beria şi era pe atunci ofiţer NKVD în Ucraina, a scris o scrisoare în care a subliniat faptul că Hruşciov a încurajat represaliile masive în Ucraina şi nu a mişcat niciodată nici un deget ca să salveze pe cineva. Hruşciov a fost un tactician cu experienţă care a pus mâna pe putere pe la spatele lui Malenkov şi după aceea s-a debarasat de el.

Cuvântarea lui Hruşciov la Congresul XX al Partidului, din 1956, în care a scos la iveală o listă lungă cu crimele lui Stalin, în cadrul unei şedinţe secrete a conducerii partidului comunist, a fost o parte din lupta pentru putere. Hruşciov a reuşit să creeze o altă înţelegere şi interpretare a principiului conducerii colective care a fost sprijinită de Malenkov. În terminologia de partid, conducere colectivă era atunci când preşedintele Consiliului de Miniştri prezida şedinţele Prezidiului Comitetului Central. Hruşciov era figura centrală ca secretar al Comitetului Central. Dar dincolo de această dispută, problema principală era: ce este mai important – partidul sau statul? Hruşciov a desăvârşit transformarea societăţii noastre într-un stat al partidului, ducând mai departe direcţia iniţiată de Lenin şi susţinută de Stalin. În anii domniei lui Hruşciov, aparatul de partid a condus ţara, anihilându-i pe ministrul securităţii şi pe mareşalul Jukov şi subordonându-şi Consiliul de Miniştri, guvernul. Aparatul de partid a condus ţara şi a continuat să facă aşa până în august 1991."

*

Cazul complotiştilor evrei din serviciul de securitate a fost în cele din urmă închis pe la mijlocul lui mai 1953, când Andrei Sverdlov şi Iakob Matusov au fost eliberaţi. Maklarski şi Heifeţ au rămas însă în spitalul închisorii, practic cu arest la domiciliu. Din cauza stării precare a sănătăţii lor, a fost imposibil să se îndeplinească procedurile birocratice necesare eliberării lor oficiale. Sverdlov fusese acuzat împreună cu Maironovski şi Matusov că, sub conducerea lui Eitingon, ascunsese otrăvuri care urmau să fie folosite împotriva liderilor ţării. Acum Sverdlov a fost numit de Beria ca şef de secţie, însărcinat cu cercetarea şi verificarea scrisorilor anonime.

Colegul lui, Matusov, al cărui jurnal oferă cea mai interesantă cronologie a epurărilor din 1930 până în 1950 în Departamentul Politic Secret, a fost eliberat în 1953, dar n-a fost reinstalat în aparatul securităţii. A murit în 1970. Emma a folosit jurnalul nepublicat al lui Matusov, pus la dispoziţie de soţia acestuia, ca să-şi argumenteze apelurile făcute în numele meu.

În 1963, Matusov şi Sverdlov au fost convocaţi de preşedintele adjunct al Comisiei de Control a Partidului, Zinovi Timofeevici Serdiuk, un protejat al lui Hruşciov, care a cerut ca Sverdlov să înceteze să mai scrie scrisori la Comitetul Central în sprijinul lui Matusov, pentru că partidul îi va judeca pe amândoi pentru că răspândesc zvonuri şi, mai ales, pentru că îl pedepsiseră pe nedrept pe vestitul scriitor Aleksandr Soljeniţîn.

Sverdlov şi Matusov au protestat viguros, spunând că nu ei au falsificat cazul. Scrisoarea lui Soljeniţîn în care acesta critica sistemul sovietic şi, personal, pe Stalin pentru lipsa lui de talent militar, a fost interceptată în timpul războiului de cenzura militară, care a deschis dosar împotriva lui. În condiţii de război, orice declaraţii critice la adresa conducerii militare erau privite drept cel puţin suspecte. Serdiuk le-a retazat-o scurt şi a spus că, din dovezile pe care le are Comisia de Control a Partidului, Soljeniţîn a fost întotdeauna un leninist neclintit. Serdiuk le-a arătat scrisoarea scrisă de Soljeniţîn lui Hruşciov în 24 februarie 1956 în care cerea să fie reabilitat, după ce stătuse opt ani în lagăr, între 1945 şi 1953. Soljeniţîn a fost reabilitat în 1957, dar Serdiuk le-a cerut lui Sverdlov şi Matusov explicaţii scrise pentru faptele expuse de Soljeniţîn în apelul către Hruşciov.

Scrisoarea suna astfel: „... încă din anii copilăriei am fost crescut în spiritul leninismului..., am sprijinit fără ezitare şi am împărtăşit politica partidului şi a statului sovietic. Declaraţiile mele dure din aceste scrisori împotriva cultului personalităţii care domina pe acea vreme, împotriva linguşelii fără limită a unui singur om în detrimentul spiritului creator al marxism-leninismului au fost privite drept crime. Cultul personalităţii este acum definitiv condamnat. Am fost îngrijorat sincer de stadiul ştiinţelor noastre economice şi istorice, de lingvistică. Aceasta a fost coloana vertebrală a scrisorilor mele, iar acum de la tribuna Congresului XX al partidului, tovarăşii Hruşciov, Mikoian şi alţi membri ai Comitetului Central au recunoscut exact starea nesatisfăcătoare a acestor ştiinţe. Nu au existat alte date obiective pentru convingerile mele. Cer să fiu pe

deplin reabilitat şi să mi se înapoieze medaliile câştigate în luptă[1]."

Sverdlov a primit un vot de blam din partea partidului, dar a continuat să lucreze în calitate de cercetător principal al Institutului de marxism-leninism, unde fusese transferat după ce fusese exclus din securitate, ca urmare a arestării lui Beria. Excluderea lui Matusov din partid a fost confirmată o dată pentru totdeauna. S-a anunţat în mod oficial că această decizie nu va fi niciodată revizuită, dar a fost lăsat în pace să-şi continue cariera literară. A murit liniştit la sfârşitul anilor '60. A fost un om remarcabil care i-a oferit adesea Emmei sfaturi în materie de legislaţie, în timpul cât am fost la închisoare.

Abakumov n-a fost eliberat. Beria şi Malenkov aveau pică pe el. Era acuzat de falsificarea dosarului Jemciujinei. În momentul acela, nu-mi păsa de Abakumov, aveam şi eu motivele mele să-i port pică, dar am aflat de la Raihman că Abakumov a respins acuzaţiile care îl implicau în conspiraţia sionistă, în ciuda torturilor la care îl supusese Riumin. Raihman mi-a spus că s-a comportat ca un bărbat cu voinţă puternică. În 1990 am fost chemat ca martor când a fost redeschis dosarul lui de către procuratura militară. Mi-am schimbat părerea despre el, pentru că, indiferent ce atrocităţi a comis, a plătit pentru ele stând la închisoare. A fost supus unor suferinţe inimaginabile, dar a reuşit să nu cedeze în faţa torţionarilor săi. S-a luptat pentru viaţă şi i-a apărat pe evreii din comunitatea ştiinţifică, implicaţi în aşa-zisul complot sionist. Fermitatea şi curajul lui au făcut posibilă eliberarea rapidă, în martie şi aprilie 1953, a tuturor doctorilor deţinuţi în aşa-numitul complot. Era clar că dosarul împotriva doctorilor nu avea substanţă. Procurorii aveau nevoie de mărturiile lui Abakumov, Raihman şi Eitingon şi n-au obţinut niciuna. Cu toate acestea, Beria şi Malenkov au hotărât să se debaraseze de Abakumov. La o conferinţă a funcţionarilor superiori ţinută în biroul lui Beria, acesta a anunţat oficial că, deşi acuzaţiile împotriva lui Abakumov din conspiraţia sionistă au fost retrase, era cercetat pentru deturnare de fonduri guvernamentale, abuz de putere în decorarea apartamentului în care locuia şi, ceea ce era mai grav, de falsificarea dosarelor împotriva foştilor lideri ai Ministerului Aviaţiei şi ai forţelor aeriene, şi al Polinei Jemciujina.

Solomon Braverman, şef adjunct al secretariatului lui Abakumov, care a fost arestat o dată cu Abakumov, a dat, sub

[1] Scrisoarea lui Soljeniţîn a apărut în jurnalul nepublicat al lui Matusov şi în dosarul de reabilitare al lui Soljeniţîn, care a fost cercetat de Kiril Stolearov la Procuratura militară, dos. 4N-083/49.

tortură, mărturii false împotriva fostului său şef. În închisoare era gata să ponegrească pe oricine. Din fericire, nici eu, nici Eitingon nu eram pe lista complicilor lui Abakumov, pentru că eram numai indirect implicați în patru cazuri – Samet, Şumski, Oggins şi Romja.

Imediat după eliberarea sa, în 23 martie 1953, Eitingon a fost spitalizat pentru ulcerul lui şi pentru epuizarea generală a organismului. M-a rugat să aranjez şi eliberarea surorii lui, Sonia, care fusese arestată împreună cu el în 1951 şi fusese condamnată de Tribunalul Regional Moscova, în sesiune închisă, la zece ani de închisoare pentru tratament greşit acordat pacienților şi pentru că era complotistă sionistă. Sonia fusese condamnată la început la opt ani, dar procurorul evreu, Daron, care a supervizat cercetările din Ministerul Securității, temându-se să nu fie acuzat de simpatie pentru alți evrei, a insistat pentru o condamnare mai lungă. Am profitat de următoarea mea audiență la Beria ca să-i prezint o scrisoare din partea lui Eitingon. Din fericire pentru Sonia, Serghei Kruglov, primul adjunct al lui Beria, era şi el în birou. Când am încercat să-i explic cazul, Beria m-a întrerupt, i-a dat scrisoarea lui Kruglov, fără să-şi pună inițialele pe ea şi i-a spus:

— Aranjează să fie eliberată imediat.

L-am urmat pe Kruglov în biroul lui, unde a dictat o notă scurtă către Curtea Supremă: „Verificarea întreprinsă de Ministerul Afacerilor Interne în privința acuzațiilor împotriva Soniei Isakovna Eitingon au dovedit că dosarul a fost fabricat şi dovezile vinovăției ei falsificate. Ministerul consideră că trebuie să ceară Curții Supreme să anuleze sentința şi să închidă dosarul împotriva ei. (Semnat) S. Kruglov, prim-adjunct al ministrului afacerilor interne."

Am urmărit drumul scrisorii până la Curtea Supremă şi am încercat să grăbesc formalitățile pentru eliberarea ei. Deşi decizia Curții Supreme a ieşit în trei săptămâni, a mai durat încă o săptămână până a ajuns la administrația lagărului unde era ținută. I-am telefonat personal comandantului lagărului, cerându-i s-o elibereze imediat, însă mi-a răspuns că este la spital şi i se face o operație de apendicită. Folosindu-mă de poziția mea, i-am dat ordin s-o scoată din închisoare imediat ce se încheie operația şi s-o mute într-un spital civil. Norocul ei a fost că ordinul ei de eliberare a fost semnat de Kruglov, nu de Beria. Câteva săptămâni mai târziu, Beria a fost arestat şi inițialele sau semnătura lui pe ordinul de eliberare ar fi ținut-o în închisoare cel puțin încă un an sau doi, în timp ce ceilalți deținuți reținuți pentru acuzații de conspirație sionistă au fost eliberați. Cazul Soniei a fost unul din primele din valul de reabilitări inițiate de Beria după moartea lui Stalin.

Acum ştim că până şi acest val, care ni se părea o corijare benignă a unor greşeli trecute, era motivat de schimbarea balanţei puterii, în favoarea lui Beria. În 1952, înainte de moartea lui Stalin, Congresul XIX al PCUS a adoptat o nouă Cartă a Partidului Comunist. În conformitate cu acesta, acum exista numai un singur organ de conducere, Prezidiul Comitetului Central, acum foarte mult lărgit. Biroul Politic, care avusese numai unsprezece membri, a fost desfiinţat. Noul prezidiu se compunea din douăzeci şi cinci de persoane, cuprinzând atât oameni din vechea gardă – Molotov, Kaganovici, Voroşilov – cât şi figuri relativ mai tinere, ca Brejnev, Nikolai Cesnokov şi Suslov. Adevărata putere se afla în mâinile Biroului Prezidiului, ceea ce opinia publică nu ştia. Acesta fusese ales de ultima şedinţă plenară prezidată de Stalin în octombrie 1952. Se compunea din Stalin, Malenkov, Beria, Hruşciov, Bulganin, Saburov, Pervuhin, Mikoian, personaje influente din vechea gardă care însă între timp fuseseră deposedate de orice fel de putere. Noul birou era dominat de Stalin şi de tânăra generaţie.

La şedinţa plenară a Comitetului Central din 2 aprilie 1953, la numai o lună după moartea lui Stalin, Beria a dat în vileag abuzurile comise de Stalin şi de Ignatiev în Complotul Doctorilor, evitând cu grijă orice referire la implicarea lui Abakumov. Ignatiev fusese principalul duşman al lui Beria în cazul mingrelian şi acum Beria, cu sprijinul lui Hruşciov, îl dădea afară. Era primul atac împotriva lui Stalin, fără precedent, cu trei ani înainte ca Hruşciov să prezinte zguduitorul său Raport la Congresul XX al Partidului. Motivul lui Beria nu era numai să se facă dreptate, ci să scape şi de Ignatiev, care imediat după moartea lui Stalin fusese ales secretar al Comitetului Central pentru a superviza organele Securităţii Statului. Această mişcare a lui Beria a coincis cu interesele lui Hruşciov de a diminua influenţa lui Malenkov, pentru că Ignatiev fusese întotdeauna de partea lui Malenkov şi lucrase în subordinea lui la Comitetul Central. Îndepărtarea lui Ignatiev este trecută cu vederea de istoricii noştri, dar aceasta a fost prima mişcare, decisivă, în echilibrul puterii din cadrul Biroului Politic, care a întărit considerabil poziţia lui Hruşciov în Comitetul Central, devenind astfel singurul membru al prezidiului care avea şi funcţia de secretar al partidului comunist.

În timpul ultimului an al regimului lui Stalin, Hruşciov s-a folosit de alianţa cu Malenkov pentru a-şi consolida poziţia în cadrul partidului. Şi-a asigurat rarul privilegiu de a lua cuvântul în faţa Congresului XIX al Partidului. După ce îşi eliminase rivalii într-o serie de epurări, s-a apucat să-şi plaseze oamenii în poziţii strategice în cadrul partidului şi al guvernului. Se remarcă foarte rar că

Hruşciov reuşise, în ultimul an al domniei lui Stalin, să-şi instaleze patru aliaţi de încredere în ierarhia superioară a Ministerului Securităţii Statului – miniştrii adjuncţi Serov, Savcenko, Riasnoi şi Epişev. Primii trei lucraseră cu el ca şefi ai serviciului de securitate din Ucraina. Al patrulea lucrase ca secretar de partid al regiunilor Odessa şi Harkov şi răspunsese de personal.

Imediat după plenara din aprilie 1953, Malenkov a fost eliberat din funcţia de secretar al partidului. Acum poziţia lui în conducere depindea în întregime de alianţa cu Beria. Dar el n-a înţeles acest lucru. Îşi supraestima, în continuare, autoritatea, continuând să nutrească iluzia că era al doilea după Stalin în partid şi că toţi cei din jurul lui, inclusiv membrii prezidiului, erau interesaţi să fie în relaţii bune cu el. În comparaţie cu anii lui Stalin, acum comportamentul membrilor prezidiului a devenit independent, căci fiecare dorea să-şi joace propriul rol. În felul acesta scena era pregătită pentru ascensiunea lui Hruşciov, în locul lui Stalin, pe scaunul cel mai înalt al puterii.

SFÂRŞITUL EMINENŢEI ÎNTUNECATE

La douăzeci şi patru de ore după moartea lui Stalin, Ministerul Securităţii Statului şi Ministerul Afacerilor Interne au fost reunite sub conducerea lui Beria. La 10 martie 1953, Beria a înfiinţat patru grupuri în cadrul ministerului lărgit pentru a cerceta Complotul Doctorilor, Comitetul Antifascist Evreiesc, afacerea mingreliană şi dosarele împotriva ofiţerilor de securitate arestaţi din ordinul lui Stalin.

Comunicatul de presă prezentat de MVD în legătură cu eliberarea doctorilor arestaţi a fost formulat altfel decât hotărârea Comitetului Central. Declaraţia lui Beria a folosit un limbaj mai dur în condamnarea arestării doctorilor. Cu toate acestea, propunerile de reabilitare a membrilor Comitetului Antifascist Evreiesc care fuseseră executaţi au fost respinse de Hruşciov până în 1955 şi zvonurile răspândite de Comitetul Central şi secretariatul acestuia referitoare la legăturile lui Beria cu evreii au continuat până atunci. La începutul lui aprilie 1953, Hruşciov a dat o directivă către organizaţia de partid să nu se comenteze comunicatul de presă al

MVD şi să nu se discute problema antisemitismului la şedinţele de partid[1].

La 2 aprilie 1953, Beria a trimis o circulară la Consiliul de Miniştri, în care declara că Mihoels a fost calomniat şi ucis în mod criminal din ordinul lui Abakumov, de către o echipă condusă de Ogolţov, Ţanava, Lebedev şi cinci subalterni mai tineri. Cerea ca hotărârea emisă de Prezidiul Sovietului Suprem prin care aceşti oameni erau decoraţi cu Ordinul Steagul Roşu şi Steaua Roşie să fie anulată, şi ca Ogolţov şi Ţanava să fie arestaţi şi acuzaţi de crimă, în calitate de executanţi direcţi. Totuşi Ţanava nu a fost arestat decât după şase luni şi atunci nu pentru participarea lui la uciderea lui Mihoels, ci ca membru al bandei lui Beria. Lui Ogolţov şi echipei le-au fost retrase decoraţiile, dar nu au fost acuzaţi de acţiuni criminale şi Ogolţov a fost exclus din partid în 1954. Nimeni nu a fost dat în judecată pentru uciderea lui Mihoels. Singura lor pedeapsă a fost că au trebuit să înapoieze medaliile.

În aprilie 1953, am remarcat anumite schimbări în comportamentul lui Beria. Îi critica deschis pe colegii lui în timp ce vorbea la telefon cu Malenkov, Bulganin şi Hruşciov în prezenţa mea şi a altor ofiţeri superiori. Li se adresa în mod familiar cu „tu", nu cu forma de reverenţă „dumneavoastră". În prezenţa şefului Departamentului ideologic şi al şefului contraspionajului, a povestit cum îl scăpase pe scriitorul Ilia Ehrenburg de mânia lui Stalin. Beria a spus că primise de la Stalin ordinul să-l aresteze pe Ehrenburg imediat ce se întorcea din Franţa, în 1939. Beria s-a întors de la Kremlin la biroul său şi a primit o telegramă de la centrul NKVD din Paris, semnat de şeful acestuia, Lev Vasilevski, în care erau lăudate contribuţiile politice ale lui Ehrenburg. În loc să îndeplinească ordinul lui Stalin, Beria i-a arătat lui Stalin telegrama lui Vasilevski. Stalin a murmurat:

— Dacă îţi place aşa de mult evreul acesta, n-ai decât să

---

[1] Aceasta a fost prezentată la Conferinaţa asupra Evreilor şi a vieţii Evreilor din Rusia şi din Uniunea Sovietică, ţinută la Moscova în 26-28 aprilie 1993, cu participarea lui Anatoli Sudoplatov. Valdimir Naumov, colaborator al lui Aleksandr N. Iakovlev, consilierul politic al lui Gorbaciov), a raportat că la 13 aprilie 1953, Hruşciov, Suslov, P.N. Pospelov şi Nikolai Şatalin au trimis un memoriu al secretariatului PCUS membrilor Prezidiului, însumând scrisorile primite de **Pravda** cu privire la reabilitarea doctorilor acuzaţi de complot. Zece la sută din cei care scriseseră doreau să li se înapoieze scrisorile de denunţare. Cincisprezece la sută îşi exprimau surprinderea şi lipsa de înţelegere pentru cele ce se petreceau. Cincisprezece la sută ridicau problema orientării antisemite şi politica de stat care era incompatibilă cu socialismul adevărat. Treizeci şi cinci la sută îşi exprimau dezacordul cu apărarea evreilor şi abaterea de la linia lui Stalin în privinţa doctorilor.

lucrezi mai departe cu el.

Într-o zi am intrat în biroul lui Beria şi l-am auzit pe acesta certându-se la telefon cu Hruşciov:

— Uite ce este, mi-ai spus să găsesc o modalitate de a-l lichida pe Bandera (liderul naţionalist ucrainean) şi, în acelaşi timp, ticăloşii tăi mărunţi de la Kiev şi de la Lvov blochează activitatea împotriva adevăraţilor adversari.

Duritatea lui Beria faţă de colegii lui cei mai de frunte m-a uimit, pentru că înainte nu-şi permisese asemenea libertăţi în confruntările cu ei, mai ales în prezenţa subordonaţilor.

În mai 1953, Grigulevici a fost rechemat la Moscova din două motive: să se verifice dacă a fost sau nu compromis de dezvăluirile lui A. Orlov, într-un serial al revistei *Life* şi, dacă încă mai era un agent sigur, să fie folosit în sondajele informaţionale de la Vatican, plănuite de Beria, pentru a se avansa în problema unificării Germaniei şi a normalizării relaţiilor cu Iugoslavia. Grigulevici era cel care trebuia să sondeze apele şi să raporteze care era atitudinea conducerii iugoslave faţă de Uniunea Sovietică.

În primăvara anului 1953, poziţia mea era neclară. Bogdan Kobulov, adjunctul lui Beria, i-a propus să mă facă inspector şef al ministrului. În felul acesta aş fi supervizat instrucţiunile către toate oficiile teritoriale ale Securităţii Statului din Uniunea Sovietică. Nu-mi plăcea ideea, pentru că ar fi trebuit să răspund de realizările oficiilor regionale şi aş fi fost amestecat în conflictele şi rivalităţile personale. Kruglov, primul adjunct al lui Beria, a propus ca eu şi cu Eitingon să fim numiţi adjuncţi ai recent înfiinţatului Departament Ideologic, iar eu să-mi păstrez şi postul de la Biroul de Diversiuni şi Informaţii. Numirea noastră ar fi trebuit să zdrobească mişcarea clandestină din Uniunea Sovietică, mai ales din Ţările Baltice. Am fost de acord cu această propunere, dar nu am început munca la noul loc. O săptămână mai târziu, Beria a propus să-i urmez lui Fedotov ca şef al contrainformaţiilor. Cu toate acestea, în ziua următoare, când Fedotov şi cu mine am venit la biroul lui Beria, Kobulov era şi el acolo şi a propus pe neaşteptate să fiu numit ministru al securităţii Ucrainei sau, ca să-mi fie şi mai bine, reprezentant al MVD la Berlin. Ştiindu-l pe Kobulov ca un mare maestru al intrigilor, am spus că nu pot fi de acord din motive personale. Am pedalat pe starea sănătăţii Emmei şi pe faptul că avea nevoie de tratament medical la Moscova. Am propus să fie trimis în Germania în locul meu fratele mai tânăr al lui Kobulov, Amaiak, pe atunci şeful Departamentului prizonierilor de război. Cred că Kobulov voia să mă vadă plecat din minister şi din serviciul de informaţii, pentru că

ştiam prea multe despre operaţiunile lui şi ale lui Beria împotriva emigranţilor georgieni de la Paris. Ştiam, de asemenea, de legăturile lor de familie, de faptul că nepotul soţiei lui Beria, un anume Şevdia, fusese luat prizonier de război de nemţi şi lucrase ca agent dublu, cooperând cu Gestapoul din Paris. În 1945 se întorsese la Moscova şi apoi la Tbilisi. În 1951, Stalin a ordonat arestarea lui ca naţionalist mingrelian şi colaboraţionist nazist. A fost condamnat la douăzeci şi cinci de ani muncă silnică şi, deşi Beria nu l-a eliberat din închisoare când a preluat serviciul Securităţii Statului, relaţia lui de rudenie cu un criminal german condamnat rămânea o posibilă pată compromiţătoare pe dosarul lui de familie. Beria a fost de acord cu refuzul meu de a părăsi Moscova. O săptămână mai târziu, am fost numit şeful nou înfiinţatului Departament Nouă al MVD, care răspundea direct în faţa ministrului. Departamentul Nouă – sau Biroul pentru Misiuni Speciale, cum era mai des numit – avea propria sa brigadă pentru scopuri speciale, care răspundea de acţiunile de sabotaj din străinătate. Deşi nimeni nu spunea acest lucru, noul meu loc de muncă era pe linia recomandării mai vechi a lui Stalin: să fiu numit director adjunct al Directoratului Principal Unu, pentru ca să pot mobiliza mai bine resursele în caz de urgenţă.

După moartea lui Stalin am început să facem o reevaluare a priorităţilor noastre interne şi externe. Beria a făcut numai două încercări ca să schimbe situaţia noastră internă. Am fost implicat în pregătirea a două memorii în care se prezentau amănunte cu privire la greşelile organizaţiilor locale de partid şi ale securităţii în promovarea politicii naţionaliştilor în Ucraina şi în Lituania. Beria a subliniat necesitatea ca poziţiile de conducere să fie ocupate de localnici, iar ruşii să fie numiţi adjuncţi. Memoriul scotea la iveală deportări şi represalii nejustificate împotriva unor grupări etnice care nu fuseseră implicate în activităţi antisovietice. Beria a sugerat ca republicile unionale să-şi stabilească propriul sistem de medalii şi ordine pentru a întări mândria naţională. A subliniat necesitatea de a se încuraja cultivarea tradiţiilor culturale şi a limbii naţionale. Era interesat în mod deosebit de formarea unei noi generaţii de tineri intelectuali care să simpatizeze cu ideile socialiste.

Aceasta a dus la câteva momente stânjenitoare. Noul ministru de interne al Lituaniei, recent numit, i-a înaintat lui Beria, cu toată inocenţa, un memoriu în lituaniană, creând mare agitaţie în secretariat, întrucât nimeni nu putea să-l citească. În plus, când ministrul a venit la Moscova să-l vadă pe Beria, nu a reuşit să prezinte detaliile unui foarte complicat joc de intoxicare prin radio a spionajului britanic, pentru că îşi pierduse servieta la casa de oaspeţi

a MVD, de pe Bulevardul Kolpacinîi, unde locuia. Ulterior s-a spus că o pierduse intenţionat. Ca fost funcţionar al administraţiei orăşeneşti şi activist de partid, nu voia să lucreze în sistemul securităţii şi, într-adevăr, i s-a dat alt loc de muncă, în administraţia economică a guvernului lituanian.

Din nefericire, memoriul lui Beria asupra greşelilor comise a coincis în Ucraina cu conflictele dintre Pavel Meşik, recent numit ministru de interne şi oficialităţile locale ale partidului şi al MVD. Meşik voia să-l îndepărteze pe protejatul lui Hruşciov, Timofei Strokaci, ce fusese dat afară din serviciul de securitate în 1941 pentru că nu reuşise să salveze dosarele NKVD când nemţii înconjuraseră oraşul. În plus, Meşik se certa cu şefii locali ai partidului, Z.T. Serdiuk şi Piotr Şelest. Serdiuk încercase să ia casa, folosită drept grădiniţă pentru copiii salariaţilor MVD, ca să locuiască el însuşi în ea. Serdiuk ordonase gărzii lui personale să intre în grădiniţă, dar Meşik a intervenit, plasându-şi propriii oameni înarmaţi în clădirea disputată. Şelest, în calitate de secretar de partid al regiunii Kiev, rechiziţionase o barcă a brigăzii de pompieri ca să se ducă la vânătoare şi n-o mai înapoiase niciodată. Deşi toată lumea vorbea ruseşte, Meşik a luat cuvântul la şedinţa plenară a Comitetului Central al partidului ucrainean vorbind arogant în ucraineană şi sugerându-le ruşilor şocaţi, inclusiv primului secretar, Melnikov, să înveţe ucraineana. A fost sprijinit cu entuziasm de scriitorul ucrainean Aleksandr Korneiciuk, care a vorbit tot în ucraineană şi l-a preamărit pe Beria pentru sprijinul său.

Meşik mi-a povestit foarte mândru isprăvile lui în căutarea unei politici corecte în domeniul naţionalităţilor. I-am spus că e un prost. I l-am prezentat lui Meşik pe Andrei Muzicenko, ce fusese cândva agentul nostru de la Paris şi avea experienţă în activitatea cu naţionaliştii ucraineni. Am hotărât să-l trimitem la Kiev ca adjunct al lui Meşik. Muzicenko ştia să-i deosebească pe teroriştii reali de povestitorii naţionalişti de basme şi va ajuta la evitarea unor înfruntări inutile. Muzicenko a trebuit să-şi amâne călătoria la Kiev, pentru că, la cererea lui Hruşciov, Beria a ordonat ca surorile lui Bandera, aflate în exil în Siberia, să fie aduse la Moscova şi închise într-un apartament conspirativ cu arest la domiciliu. Muzicenko urma să încerce să le convingă să-i trimită lui Bandera un mesaj în Germania prin care să-l facă să se întâlnească cu agentul nostru.

Muzicenko mai era tot la Moscova când Beria şi Meşik au fost amândoi arestaţi. Întrucât nu fusese confirmat încă în postul de ministru de interne adjunct al Ucrainei, n-a fost arestat o dată cu ei. Pur şi simplu a încetat să mai vină la lucru şi şi-a reluat locul de la

Institutul de Cercetări Clinice din Moscova. A fost interogat de două ori de procuratură în legătură cu presupusele planuri ale lui Beria şi Meşik de a reînvia naţionalismul burghez din Ucraina, dar avea suficientă experienţă ca să răspundă că i se oferise numai noul loc de muncă, însă nu apucase să-şi înceapă activitatea.

*

Iniţiativele lui Beria şi eliberarea doctorilor au coincis în mod nefericit cu o amnistie prost planificată pentru deţinuţii de drept comun. Peste un milion de deţinuţi – hoţi, escroci, huligani, care fuseseră condamnaţi la mai puţin de cinci ani – au fost eliberaţi simultan din închisori şi din lagărele de muncă. Au inundat oraşele, producând tulburări pentru care poliţia nu era pregătită. În toată ţara au început revolte şi s-au produs ciocniri de stradă. În câteva zile, Beria şi-a pus în stare de alertă toţi directorii săi adjuncţi şi directorii departamentelor cheie, făcându-i răspunzători de menţinerea ordinii publice în regiune. Beria a folosit trupele MVD pentru a patrula pe străzile Moscovei şi pentru percheziţionarea în masă a podurilor şi a altor ascunzători ale răufăcătorilor. Dezordinile au fost repede stăvilite şi toţi amnistiaţii au fost exilaţi din Moscova. Fără îndoială că amnistia şi dezordinile au dăunat imaginii lui în faţa opiniei publice.

Abakumov a rămas în închisoare, în pofida eliberării ofiţerilor operativi superiori care fuseseră arestaţi pentru conspiraţie cu el. Şefii secretariatului lui şi principalii anchetatori din Departamentul de Cercetări nu au fost eliberaţi. Beria a pus capăt afacerii mingreliene, începută cu doi ani în urmă de Stalin. I-a eliberat pe secretarii Comitetului de partid din Georgia, M.I. Baramia şi Şaria şi pe fostul ministru al securităţii, Rapava, care nu cedaseră în ciuda torturilor severe la care fuseseră supuşi şi refuzaseră să facă mărturisiri false. Cu toate acestea, anchetatorul şef al cazului, Ruhadze, care fabricase tot cazul din ordinul lui Stalin şi care instalase dispozitivele de ascultare în casele mamei lui Beria din Abhazia şi din Tibilisi, a rămas în închisoare.

Hruşciov l-a ajutat pe Beria să pună capăt cazului mingrelian. Beria s-a dus personal la Tbilisi după ce prezidiul a revocat acuzaţia de naţionalism împotriva organizaţiei de partid din Georgia. Omul care ţesuse intrigi împotriva lui Beria, Mgeladze, a fost scos din funcţia de prim-secretar al Partidului Comunist din Georgia. Beria l-a făcut pe Stepan Mamulov, fostul şef al secretariatului lui de la Moscova, şef al Departamentului Personalului din Partidul Comunist Georgian, aflat pe atunci în vâltoarea unor epurări intrapartinice. Ulterior, Mamulov mi-a spus că nu Beria, ci Hruşciov îi dăduse

instrucțiuni să efectueze aceste epurări sângeroase. Ironia soartei voia ca el să trebuiască să se debaraseze de cei care îl înșelaseră pe Stalin scriind scrisori calomniatoare la Moscova despre asocierea lui Beria și a lui Malenkov cu menșevicii și naționaliștii georgieni. În realitate, Stalin fusese acela care ordonase ca aceste scrisori să fie scrise în limba georgiană, pentru a-l incrimina pe Beria. Am aflat că toți cei trei membri ai cabalei, Stalin, Ruhadze și Mgeladze, discutaseră care să fie conținutul scrisorilor[1].

Originea mingreliană a lui Beria i-a produs acestuia necazuri de-a lungul întregii cariere și, în final, i-a fost chiar fatală. Relațiile lui cordiale cu Malenkov s-au întrerupt brusc în mai 1953, din cauza unor tensiuni personale care s-au ivit pe neașteptate între ei. Un dramaturg georgian, Gregori Mdivani, care îl cunoștea pe Beria, a venit la biroul lui și i-a înmânat lui Ludvigov, șeful secretariatului lui Beria, un memoriu în care susținea că Malenkov, noul prim-ministru, plagiase raportul Congresului XIX al PCUS. Se spunea că Malenkov ar fi utilizat materialele din cuvântarea unui ministru țarist în care se afirma că guvernul are nevoie de mai multe capodopere literare, de mai mulți Gogol și Șcedrin, pentru a ridica atmosfera spirituală a societății[2]. Acuzația de plagiat în documentele de partid era o chestiune serioasă, mai ales în perioada luptei pentru putere de după moartea lui Stalin. Beria i-a ordonat indignat lui Ludvigov să ignore memoriul și să termine prietenia cu „ticăloșii georgieni“, dar memoriul și-a găsit drumul de la secretariatul lui Beria la biroul lui Malenkov și răul a fost înfăptuit.

*

Aceste intrigi se petreceau exact atunci când Beria lansa o nouă inițiativă, de astă dată implicând și biroul meu. A convocat o ședință a șefilor serviciilor de informații GRU și MVD, în care l-a atacat aspru pe Riasnoi, șeful Directoratului Principal Unu, care

---

[1] Mgeladze a ajuns până la funcția de prim-secretar al organizației de Partid din Abhazia. Era omul care îl servea pe Stalin atunci când venea în vacanță în Abhazia, tot așa după cum Gorbaciov s-a făcut remarcat mai târziu, servindu-i pe Brejnev, Suslov și Andropov în timpul concediilor petrecute în Caucaz.

[2] Nikolai Vasilievici Gogol (1809-1852), de origine ucraineană, este considerat părintele școlii realiste din literatura rusă. Este cunoscut mai ales pentru lucrarea **Suflete moarte**, roman în care se înfățișează slăbiciunile nobilimii posesoare de iobagi, ce suferă de ceea ce numea el „râsul printre lacrimi invizibile pentru lume“. N. Șcedrin (1826-1889) era numele de scriitor al lui Mihail Evgrafovici Saltîkov, scriitor satiric care a fost exilat pentru că a atras atenția asupra inechităților sociale și economice din viața rusă. În 1855 i s-a permis să se întoarcă la St. Petersburg și a continuat să scrie satire îndreptate împotriva nobilimii și a burgheziei în ascensiune. Romanul lui **Familia Golovliov** este considerat o capodoperă.

fusese promovat de Hruşciov. Beria l-a acuzat pe Riasnoi de metode primitive şi ineficiente. Instrucţiunile lui Stalin de a fi anihilate personajele minore din cercurile de emigranţi nu aveau nici o valoare practică pentru o mare putere, a spus el.

Beria a subliniat că prioritatea noastră era să construim o bază puternică pentru operaţiunile de spionaj. În Germania, va trebui să folosim resturile reţelei noastre mai vechi, precum şi ceea ce mai supravieţuise din Orchestra Roşie de la Hamburg. Agenţii secreţi în ţările care se învecinează cu SUA să primească întăriri. Beria a vorbit, de asemenea, de necesitatea de a fi instruite Ministerul Afacerilor Externe, Ministerul Comerţului Exterior, TASS şi alte instituţii pentru a acorda sprijin activităţilor de informaţii. A subliniat necesitatea existenţei a două servicii paralele de informaţii, unul în cadrul Ministerului Afacerilor Interne şi altul în cadrul Ministerului Apărării: unul pentru strângerea periodică a informaţiilor şi celălalt pentru organizarea de operaţiuni în caz de pericol naţional. Argumentele lui erau o repetare a instrucţiunilor lui Stalin. Singurul element nou era că ordinele de asasinare fuseseră anulate.

Beria mi-a ordonat să mă prezint la el peste o săptămână, împreună cu şeful GRU, generalul Zaharov, cu şeful operaţiunilor de informaţii al marinei militare, Voronţov, şi cu Mareşalul Golovanov, şeful misiunii speciale de bombardament cu rază lungă de acţiune – pentru a discuta măsurile recomandate pentru neutralizarea superiorităţii strategice americane şi a bazelor de bombe atomice. Dorea un plan care să incapaciteze liniile de aprovizionare militară ale Americii către Europa, inclusiv porturile şi bazele aeriene.

Săptămâna următoare, când ne-am adunat în biroul lui spaţios de la Kremlin, era de faţă şi amiralul N.G. Kuzneţov, şeful marinei militare. I-a mulţumit lui Beria pentru că reabilitase bunul nume ale asistentului său, viceamiralul Goncearov, care murise în 1948 în timpul interogatoriului, acuzat că ar fi împărtăşit opinii antistaliniste cu Kuzneţov. Toţi colaboratorii de rang superior ai lui Kuzneţov fuseseră arestaţi în 1948 şi Kuzneţov însuşi retrogradat la rangul de simplu amiral şi numit la Flota din Pacific, cu baza la Vladivostok. Cu toate acestea, trei ani mai târziu, Kuzneţov îi scrisese lui Stalin o scrisoare lungă în care îi făcea propuneri de modificare strategică a marinei sovietice, inclusiv un program de cercetare pentru construirea de submarine şi portavioane. Planul lui Kuzneţov cerea o schimbare drastică a raportului între navele de suprafaţă şi submarine. Stalin a aprobat ideea lui Kuzneţov şi l-a repus în funcţia de comandant şef la marinei militare, deşi toţi foştii lui adjuncţi au rămas în închisoare. Avusesem întotdeauna o părere foarte bună

despre Kuznețov, pentru că îl cunoscusem din timpul războiului, când era un lider dinamic şi remarcabil, respectat în serviciul de securitate. Astfel, Kuznețov a fost acela care a dat tonul întâlnirii.

Aveam pregătit un plan de rețele clandestine pentru a monitoriza permanent aproximativ 150 din principalele instalații strategice occidentale din Europa şi din Statele Unite. Amiralul Kuznețov a adus o perspectivă diferită. A spus că operațiunile de urgență vor trebui clasificate în conformitate cu trăsăturile războiului modern. A spus că în momentul de față, conflictele militare tindeau să fie de scurtă durată şi rezolvate decisiv. A adus în discuție conceptul loviturilor preventive, o trăsătură nouă a războiului modern. Pe baza proiectului meu, a pus întrebarea „Care vor fi prioritățile noastre – date fiind resursele noastre limitate – o lovitură preventivă, prin care vom anihila trei sau patru transportoare ancorate în porturile Atlanticului sau ale Mediteranei, sau aruncarea în aer a bazelor navale, ceea ce va bloca afluxul de trupe?“ Privind din perspectiva experienței lui navale, a susținut că, pe termen lung, anularea superiorității americane şi engleze în portavioane va schimba echilibrul de forțe navale în favoarea noastră, făcând ca submarinele noastre să fie mai eficiente pretutindeni. Generalul Zaharov, care ulterior a devenit şef al Statului Major General, a remarcat că problema atacurilor preventive împotriva instalațiilor strategice ale inamicului era o abordare nouă în arta războiului şi a sugerat ca problema să fie analizată cu toată seriozitatea.

Mareşalul Golovanov, şeful forțelor aeriene strategice, a intervenit spunând că nu vedea nici un răspuns la aceste întrebări în legătură cu prioritățile în cadrul planurilor pentru serviciile de informații. În caz de război, ținând seama de resursele noastre limitate, ar fi mai realist să presupunem că posibilitatea noastră de răspuns va fi limitată la una sau două lovituri împotriva oricăreia dintre instalațiile strategice ale duşmanului.

L-am susținut pe Zaharov, citând exemple din cel de-al doilea război mondial şi experiența noastră limitată din Războiul Coreei, în care rezidenturile noastre clandestine au fost echipate numai pentru monitorizare şi furnizarea de informații. Experiența lor de luptă se limita la răpiri şi agresiuni asupra unor indivizi care dețineau informații vitale sau erau duşmani ai noştri. Noile cerințe ale războiului nuclear cereau o revizuire totală a conceptului de război de gherilă. Am spus celor prezenți că era nevoie nu numai de agenți individuali bine antrenați, ci şi de o forță mobilă de atac, ataşată pe lângă fiecare din rezidenturile noastre clandestine majore, capabilă să atace depozitele de arme nucleare sau bazele unde erau staționate

avioane cu încărcătură nucleară la bord. Ne amintim cu toții că sistemul acesta a funcționat bine împotriva nemților în 1941 şi 1942. Însă am repurtat succese numai pentru că nemții operau pe un teren ostil şi noi aveam o rețea foarte puternică de agenți. Am arătat că analiza celui de-al doilea război mondial şi a războiului Coreei arătau că atacurile împotriva liniilor de aprovizionare, mai ales atunci când este vorba de legături pe distanțe mari, pot avea o importanță strategică mai mare decât loviturile directe împotriva țintelor militare. Deşi acestea din urmă sunt impresionante şi produc panică imediat, impactul de lungă durată al distrugerii căilor de aprovizionare este mai puternic. Obiectivele militare importante sunt foarte strict păzite şi într-un asalt rapid nu pot fi distruse decât una sau două instalații.

Ideea mea de a înlocui cu operațiuni de gherilă forța de atac redusă a capacităților noastre aeriene şi navale li s-a părut atrăgătoare celor din conducerea armatei. Nu s-a făcut auzită nici o obiecție.

De aceea, am încheiat eu, Biroul pentru Misiuni Speciale (Departamentul Nouă) va trebui să cuprindă unități şi secții specifice care să se ocupe de operațiuni diferite calitativ cum erau sabotajul, luptele de gherilă şi arta agentului de informații. Pregătirea operațiunilor de spionaj cere o bază mai largă, aşa cum n-am mai avut niciodată până acum. Misiunile Speciale trebuie să fie gata să acționeze la ordinul direct al guvernului şi să întrețină legături strânse cu Marele Stat Major. Va avea la dispoziția sa trupe speciale şi unități navale şi aeriene cu echipament complet. Pe scurt, am spus eu, era nevoie de o decizie pe termen lung din partea guvernului. Fiind un om realist, am cerut în primul rând să se ataşeze la departamentul meu un centru independent de radiocomunicații. În prezent, foloseam acelaşi centru cu Directoratul Principal Unu. Beria a ascultat cu atenție şi apoi a spus că se bucură că i-am urmat sfatul şi am studiat după război la Academia Militară. Toți au izbucnit în râs. Dar Beria încă nu vedea cum va fi coordonat noul lui serviciu reorganizat şi lărgit. Să fie o forță de atac combinată a tuturor armelor? În acest caz, s-ar putea repeta experiența nefericită a Comitetului pentru Informații, un amalgam de MGB şi GRU sub conducerea lui Molotov, de la sfârşitul anilor '40. Molotov a inițiat operațiunile ca răspuns la politica externă şi a ignorat necesitățile unui serviciu militar de informații independent. Comitetul a creat obstacole birocratice.

Generalul Zaharov a propus atunci ca operațiunile speciale să fie puse la punct în toate forțele armate şi în Ministerul Afacerilor Interne, dar activitățile prioritare pe bază de agenți să fie repartizate

departamentului meu. În același timp, ar trebui să existe un grup de lucru permanent al adjuncților GRU, MVD şi al informațiilor navale şi aeriene pentru a coordona prioritățile strategice în efectuarea operațiunilor de sabotaj.

Beria a fost de acord și a încheiat şedința sugerând ca, în decurs de o lună, să i se prezinte structura specifică a noului grup de coordonare. Între timp, va întări biroul meu cu resurse şi personal, mai ales cu experți în comunicații, tehnologia armelor, rafinarea petrolului şi transporturi.

În ziua următoare, Beria m-a chemat la el împreună cu Kruglov, primul lui adjunct, și i-a ordonat lui Kruglov să-mi asigure personal suplimentar şi echipament. Am hotărât să combinăm un batalion de trupe de la MVD cu trupe de-ale noastre de frontieră pentru a pune bazele forței pentru misiuni speciale, specializată în strângerea de informații şi acțiuni de sabotaj. Ar fi fost ceva asemănător cu brigada pe care o comandasem în anii de război, care fusese desființată de Abakumov în 1946. Beria și Kruglov au aprobat cererea mea de a-i rechema în serviciul activ pe experții noştri din operațiunile de informații şi de gherilă, inclusiv pe cei din grupul spionajului atomic. Vasilevski, Zahurin şi soția lui, Serebreanski, Afansiev, Sam Semionov şi Taubman, care fuseseră cu toții epurați din serviciu şi siliți să se retragă, s-au întors la Lubianka în calitate de membri cu rang superior în cadrul Departamentului Nouă, considerabil lărgit, al MVD.

M-am consultat cu mareşalul Golovanov în legătură cu testarea capacității noastre de atac asupra bazelor NATO din Europa Occidentală. Ideea era să trimitem o misiune de sondaj alcătuită din bombardiere capabile să atace instalații strategice ca să vedem dacă vor fi detectate de aparatele radar. Obținusem deja, de la un ofițer al forțelor aeriene olandeze, staționat la sediul NATO, un dispozitiv de detectare radar „prieten sau inamic", pentru diferențierea avioanelor intrate în rază. Am hotărât să verificăm dacă putem să-i păcălim pe occidentali ataşând mostra noastră la un bombardier. Bombardierul de recunoaştere a decolat din Murmansk la sfârşitul lui mai 1953 şi a descris un tur pe deasupra Norvegiei şi a coastei de nord a Marii Britanii, apropiindu-se de instalațiile militare strategice şi portuare ale NATO la distanță de tragere. Avionul s-a întors fără să fi fost interceptat. Ideea testării venise de la biroul meu, în coordonare cu Forțele Aeriene Strategice. Omul nostru de legătură cu Statul Major era colonelul Zimin. Mi-a raportat succesul şi eu am raportat mai departe lui Beria. Mi s-a spus că generalii Ştemenko şi Zaharov din Statul Major fuseseră impresionați.

Tot în mai 1953, Beria a ordonat să se facă prima experiență cu bomba sovietică cu hidrogen. S-a folosit de autoritatea lui ca prim-ministru adjunct pentru a începe pregătirile pentru experiență, fără să ceară aprobarea prezidiului sau a primului ministru, Malenkov.

*

Inițiativele lui Beria referitoare la Germania și la Iugoslavia reflectau confuzia din cadrul conducerii colective din timpul lui Malenkov. Ideea unificării Germaniei nu pornise de la Beria. În 1951, Stalin însuși sprijinise cu tărie această eventualitate necesară, dar cu luarea în considerare a intereselor Uniunii Sovietice. Chestiunea a fost dezbătută continuu, până în 1961, când s-a construit zidul. Un chestionar aprobat de Ignatiev fusese trimis înainte de moartea lui Stalin la toate serviciile noastre de informații din străinătate, cerându-li-se părerea în această problemă. Înainte de 1 mai 1953, Beria mi-a ordonat să pregătesc sondaje strict secrete pentru a stabili fezabilitatea unificării Germaniei. Mi-a spus că la Kremlin se credea că, desigur, cel mai bun mijloc de a ne întări poziția în lume ar fi fost prin crearea unei Germanii neutre, unificate, condusă de un guvern de coaliție. Germania ar fi urmat să fie factorul de echilibru între interesele sovietice și americane din Europa Occidentală. Ar fi însemnat unele concesii din partea noastră, dar problema ar fi putut fi rezolvată prin compensarea Uniunii Sovietice, în realitate obținând niște bani prin șantaj pentru retrogradarea lui Ulbricht și a guvernului lui din rolul lui central actual într-unul periferic. Germania de Est, Republica Democrată Germană, urma să devină o provincie autonomă în cadrul noii Germanii unificate. Planul lui Beria era să folosească legăturile Olgăi Cehova, ale prințului Radziwill și ale lui Iosef Grigulevici pentru a răspândi zvonul că Uniunea Sovietică era gata să încheie o înțelegere cu privire la unificarea Germaniei. În acest caz, noi vom monitoriza reacțiile de la Vatican, din cercurile politice germane și ale oamenilor influenți din jurul cancelarului vest-german, Konrad Adenauer. Scoțându-ne astfel antenele, Beria spera să înceapă negocierile cu puterile occidentale.

În această perioadă, Zoia Rîbkina lucra pentru mine ca șefă a Secției Germania și urma să se ducă la Berlin și la Viena să efectueze unele sondaje care, speram noi, aveau să fie urmate de discuții. Beria m-a avertizat că acest proiect era strict secret și că biroul lui Molotov și Ministerul Afacerilor Externe urmau să intre în acțiune abia în etapa a doua, după ce vor fi început discuțiile. Beria trebuia să recurgă la serviciile de informații pentru că nu existau

canale diplomatice de comunicare cu Germania Occidentală.

Evenimentele din Germania au ieşit curând de sub controlul sovietic, în parte şi din cauza iniţiativei lui Beria. Cea mai mare parte a informaţiilor referitoare la evenimentele şi dezbaterile asupra politicii germane care au avut loc atât la conducerea sovietică, cât şi a RDG în mai-iunie 1953, le-am aflat de la Zoia Rîbkina. În mai l-am chemat la Moscova pe generalul Wollweber, ministrul securităţii din RDG, care a raportat existenţa unei sciziuni foarte serioase în conducerea germană, ca rezultat al declaraţiei lui Walter Ulbricht că scopul final al Germaniei Răsăritene era construirea unui stat condus prin dictatura proletariatului. Remarcile indiscrete ale lui Ulbricht au provocat discuţii încinse în legătură cu tradiţiile democraţiei germane şi au iritat foarte tare Moscova. Consilierul nostru politic de pe lângă Ulbricht, fost ambasador în China, Pavel Iudin, a fost aspru mustrat. Molotov a propus ca Prezidiul Comitetului Central să adopte o rezoluţie în care să proclame că scopul construcţiei *accelerate* a socialismului în Germania era greşit. Însă Beria – care insista pentru o Germanie unită, neutră – a spus că nu aveam nevoie de o Germanie în permanenţă instabilă, a cărei supravieţuire să depindă de Uniunea Sovietică.

Molotov a fost împotrivă şi în curând s-a format o comisie, alcătuită din Beria, Malenkov şi Molotov, care trebuia să elaboreze viitoarea politică a Uniunii Sovietice faţă de Germania Răsăriteană. Comisia trebuia să definească termenii înţelegerii de unificare, cu scopul de a extinde plata despăgubirilor de război ale Germaniei pe un interval de zece ani. Banii urmau să fie investiţi în modernizarea de care aveam atâta nevoie şi în extinderea sistemului de şosele şi căi ferate, care ne-ar fi permis să ne mutăm uşor trupele dintr-un loc în altul. Beria era obsedat de ideea de a obţine 10 miliarde de dolari, aceeaşi sumă la care ne aşteptasem de la comunitatea evreiască internaţională, pentru refacerea Uniunii Sovietice. Planul nostru era să ne consolidăm poziţia atât în RDG, cât şi în Polonia, unde haosul economic făcea ca mii de refugiaţi să treacă în Germania de Vest. Fără unificare, va trebui să-i aprovizionăm cu materii prime ieftine şi cu hrană pentru următorii zece ani, până când agricultura colectivizată şi industrializarea vor începe să dea roade.

La 5 iunie 1953, Vladimir Semionov, noul Înalt Comisar Sovietic, a sosit în Germania şi a anunţat decizia noastră de a încetini construcţia socialismului şi de a încerca unificarea. Mai târziu, Semionov i-a spus Zoiei Rîbkina că liderii germani au cerut să li se acorde un răgaz de două săptămâni ca să-şi elaboreze propria linie politică pe baza deciziei Moscovei. Semionov a spus că le-a

comunicat că, în două săptămâni, statul lor ar putea fi redus la rangul de regiune autonomă în cadrul Germaniei reunificate. Începând din ziua de 5 iunie, guvernul german a fost paralizat. Se răspândiseră zvonuri că Ulbricht era condamnat.

La Moscova, generalul Wollweber şi colonelul Ivan Fadeikin, rezidentul nostru adjunct de la Berlin, mi-au descris neliniştea crescândă din Germania, ca rezultat al dificultăţilor economice şi al paraliziei din birocraţia guvernamentală. Ulbricht, împreună cu liderii RDG, au fost chemaţi la Moscova la începutul lui iunie, iar noi i-am informat despre noua noastră politică, aprobată de prezidiu la 12 iunie. „Măsurile pentru Crearea unei Situaţii Politice Sănătoase în RDG" conţineau declaraţia lui Molotov că, în prezent, accelerarea implementării socialismului în Germania nu era avantajoasă. Alte prevederi ale acestui document, prin care i se ordona lui Ulbricht să-şi schimbe politica, se apropiau de vederile lui Beria (deşi în publicaţiile oficiale se fac referiri la acest document, documentul ca atare nu mai poate fi găsit).

Nu am participat la întâlnirea cu delegaţia est-germană la care au fost prezenţi Beria, Malenkov, Hruşciov, Molotov, Semionov şi generalul Greciko (comandantul trupelor sovietice din Germania), dar am aflat ulterior că Ulbricht a fost împotrivă. De aceea, Beria, Malenkov şi Hruşciov au decis să-l înlăture.

Grevele şi răscoalele care au izbucnit la 17 iunie s-ar fi putut să fie rezultatul părerii liderilor rebeli că guvernul nu poate reacţiona. O altă teorie este că Ulbricht a provocat răscoala refuzând să mărească salariile muncitorilor grevişti. Eu cred că ambii factori au fost implicaţi. Exista iluzia că guvernul lui Ulbricht nu este sprijinit de ruşi care, aşa se credea, nu vor acţiona împotriva greviştilor. Când a izbucnit revolta, Beria le-a ordonat lui Greciko şi lui Semionov s-o zdrobească cu trupele Armatei Roşii. Rezultatul a fost tragic, s-au înregistrat mii de morţi, dar Beria nu a abandonat ideea reunificării. Printr-o manifestare de forţă, spera ca şansele noastre de compromis cu Occidentul să fie mai mari. Occidentul va renunţa la iluzia că regimul sovietic poate fi înlăturat printr-o răscoală populară.

Zoia Rîbkina a fost trimisă la Berlin având instrucţiuni să se întâlnească cu Olga Cehova pentru a începe sondajele în vederea ideii de reunificare. Nu aveam nici eu, nici ea, nici cea mai mică idee că peste două zile Beria avea să fie înlăturat de la putere. Rîbkina şi-a continuat misiunea şi s-a întâlnit cu Cehova la 26 iunie, exact în ziua când a fost arestat Beria. În ziua următoare, mi-a raportat pe firul special de telefon că se restabilise contactul. Fără să-i dau nici o

explicație, i-am ordonat să vină de urgență înapoi, la Moscova, cu un avion militar.

Era mai ușor de spus decât de făcut, pentru că generalul Greciko primise instrucțiuni de la Moscova să-i aresteze pe toți funcționarii superiori ai Serviciului de Securitate, recent sosiți la Berlin. Amaiak Kobulov, care tocmai fusese numit reprezentant al MVD în Germania și Serghei Goglidze, de curând numit de către Beria șef al contraspionajului, care venise la Berlin ca să ajute la înăbușirea revoltei, au fost arestați și s-au întors la Moscova sub escortă. Toate mijloacele de transport au fost puse sub control militar. Așadar, Zoia a trebuit să-l roage pe Greciko, care nu lua niciodată femeile în serios, să-i asigure transportul înapoi la Moscova. A refuzat să-i spună care era misiunea ei strict secretă, referindu-se numai la ordinul primit de la mine de a se întoarce de îndată la Moscova. Greciko n-avea idee cine sunt eu sau cine este această femeie-colonel a securității, așa că a trimis-o înapoi sub pază. Aceiași gardieni, ofițeri ai GRU, au escortat-o până în biroul meu. A avut noroc, pentru că ofițerii GRU o cunoșteau din vizitele ei frecvente în Germania și îl sfătuiseră pe Greciko să n-o aresteze. Știau că în ultimii cinci ani fusese șefa Secției Germania în Comitetul pentru Informații și după aceea în Directoratul de Informații. A avut, de asemenea, noroc că misiunea ei se baza pe ordine verbale, fără nimic scris. Sondajul lui Beria în legătură cu reunificarea Germaniei a fost abandonat înainte să înceapă. La 29 iunie, prezidiul a anulat noua sa politică din Germania Răsăriteană.

O poveste similară s-a petrecut și în Iugoslavia. Beria l-a convins pe Malenkov de necesitatea reconcilierii cu Tito. Schema asasinării lui Tito a fost părăsită. În schimb, Beria a propus ca Serghei Fedoseev, reprezentantul lui, să abordeze conducerea iugoslavă cu planuri în vederea restabilirii cooperării între țările noastre. Fedoseev a fost ales pentru această misiune pentru că era tânăr și energic, ofițer de securitate recent promovat în postul de șef adjunct al Directoratului de Informații din MVD. Îl știam din anii războiului, când era șeful contrainformațiilor din administrația regională Moscova a NKVD-ului și ne oferea un ajutor substanțial în jocurile de intoxicare radio. Din 1947 a lucrat în Comitetul de Informații și, pentru că nu călătorise în vest, nu era un personaj cunoscut. Beria l-a numit rezident la Belgrad și Malenkov a aprobat planul lui.

Neștiind de misiunea lui, mă ocupam și eu de un spionaj paralel în direcția reconcilierii cu Tito. Grigulevici, în loc să primească ordinul de a-l asasina pe Tito, fusese convocat la Viena și

apoi la Moscova pentru a discuta cu Beria opțiunile în vederea îmbunătățirii relațiilor noastre cu Iugoslavia. A fost un alt sondaj abandonat din cauza arestării lui Beria. Grigulevici era etichetat acum drept persoană riscantă, căci putea fi identificat în străinătate în urma serialului publicat de Orlov în revista *Life*. Grigulevici nu s-a mai întors la casa lui din Italia și guvernul costarican, pentru care lucrase ca ambasador la Vatican şi în Iugoslavia, i-a pierdut definitiv urma. A reapărut la Moscova în anii '60, ca om de știință latino-american. Nici Fedoseev nu a mai ajuns la Belgrad, pentru că nu apucase să plece când a fost reținut Beria.

Beria avea un plan de schimbare a conducerii și în Ungaria. L-a împins în față pe Imre Nagy, ca posibil prim-ministru. Încă din anii '30, Nagy fusese agent cu normă întreagă al NKVD-ului, cu numele conspirativ Volodea. Serviciile aduse de el au fost considerate foarte valoroase. Ideea lui Beria era să-l aibă pe Nagy, omul lui, într-o poziție-cheie în conducerea ungară. Nagy ar fi fost foarte ascultător față de instrucțiunile primite de la Moscova.

*

La 5 iunie Emma i-a trimis pe copii în vacanță la Kiev, cu niște rude, şi noi ne-am mutat la vilă. Meșik, ministrul de interne al Ucrainei, a asigurat un loc la casa de odihnă a guvernului pentru copii şi pentru nepoata mea, care avea grijă de ei. Nu aveam nici un fel de motive să fiu alarmat. Numărul de crime de stradă care fuseseră rezultatul amnistiei erau în descreştere şi nu vedeam nimic anormal la minister sau la mine la birou. Nu aveam nimic special să-i raportez lui Beria sau primului lui adjunct Kruglov, şi nimeni nu mă deranja cu alte misiuni.

Nu ştiam de tensiunea crescândă din cadrul conducerii, însă când l-am anunțat pe Beria că Zoia Rîbkina plecase în Germania în misiune de sondaj și i-am vorbit de planul meu pe termen lung de a reînnoi contactele din timpul războiului cu liderii de la IEG, Thysse şi din cercurile industriale germane, am observat că era distrat.

La 26 iunie, în timp că mă duceam acasă, la vilă, de la serviciu, am găsit şoseaua blocată de tancuri, dar am crezut că nu era decât o mişcare militară de rutină prost coordonată cu miliția rutieră. În ziua următoare când am apărut la birou, era clar că se întâmplase ceva deosebit. Portretul lui Beria, care, de regulă, atârna în sala mea de primiri de la etajul al șaptelea, fusese luat. Ofițerul de serviciu a raportat că fusese luat de un om de la Kommandatura. Nu a făcut nici un fel de comentarii şi nu a pus întrebări. Ministerul era calm. Contrar zvonurilor răspândite, nu existau ordine de trimitere a trupelor MVD spre Moscova. O oră mai târziu, Kruglov m-a chemat

în sala de şedinţe, unde se aflau toţi şefii de directorate şi de departamente şi toţi miniştrii adjuncţi, cu excepţia lui Bogdan Kobulov. Kruglov şi Serov erau în capul mesei. Kruglov ne-a spus că – din cauza acţiunilor provocatoare şi antiguvernamentale întreprinse în ultimele zile, Beria fusese arestat şi deţinut din ordinul guvernului. Kruglov a spus că fusese numit ministru al afacerilor interne şi ne-a dat instrucţiuni să rămânem calmi şi să executăm ordinele lui. Ni s-a spus să-i raportăm lui personal toate exemplele de provocări din comportamentul lui Beria. Serov l-a întrerupt ca să anunţe că rămânea în funcţia de prim-adjunct al ministrului. A anunţat arestarea lui Kobulov, a fratelui lui, Amaiak, şi a lui Serghei Goglidze, pentru asociere criminală cu Beria. Au mai fost, de asemenea, arestaţi, a spus Serov, Pavel Meşik, ministrul de interne al Ucrainei, Rafael Sarkisov, şeful gărzii personale a lui Beria şi Ludvigov, şeful secretariatului lui Beria. Eram înmărmuriţi. Kruglov a încheiat repede şedinţa spunând că va raporta tovarăşului Malenkov că Ministerul Afacerilor Interne şi trupele sale erau neclintite în loialitatea lor faţă de guvern şi de partid.

M-am întors repede la mine în birou şi l-am chemat pe Eitingon. Ne-am dat seama amândoi că va urma o epurare. Eram însă suficient de naivi ca să ne închipuim că Kruglov, atunci când va întocmi lista arestărilor, va ţine seama de necesităţile profesionale ale serviciului. Deşi nu făceam parte din cercul intim al lui Beria şi nu eram foarte apropiaţi de el, cu două luni mai înainte, Beria ne invitase, pe mine şi pe Eitingon, să lucrăm cu el. Eitingon era mai realist decât mine. A sesizat corect că echipa de evrei recent reinstalată în minister va fi prima care va cădea. I-am telefonat secretarului de partid de la Departamentul Nouă şi l-am chemat la mine în birou. L-am informat în legătură cu anunţul lui Kruglov că Beria era acum duşman al poporului. S-a uitat la mine nevenindu-i să creadă. L-am rugat să fie vigilent, dar calm şi să-i prevină pe membrii de partid să nu răspândească zvonuri. Kruglov ceruse ca arestarea lui Beria şi a complicilor săi să fie ţinută secretă până se va face un anunţ public, oficial.

Lista celor arestaţi mă uluia, căci includea nu numai persoane influente, ci şi pe unii ca Sarkisov, şeful gărzii personale a lui Beria, dar pe care acesta îl concediase cu trei săptămâni în urmă. Mai mult chiar, când Sarkisov a fost numit director adjunct al biroului care se ocupa de supravegherea internă, răpiri şi alte misiuni speciale, şeful acestui departament, colonelul Prudnikov, a refuzat să-l accepte. Kobulov, adjunctul lui Beria, i-a spus lui Prudnikov, veteran al luptei de gherilă şi Erou al Uniunii Sovietice: „Mai întâi, cine eşti

dumneata ca să discuți ordinele ministrului? În al doilea rând, nu-ți face griji. Sarkisov va fi curând departe de Moscova. Nu-ți amenință în nici un fel cariera." Este clar că Sarkisov nu era în grații și în mod sigur nu era complicele lui Beria. Asta arăta că decizia de arestare a lui Beria fusese luată mai înainte, pe vremea când Sarkisov era încă apropiat de el, sau de niște oameni care nu știau că Sarkisov fusese demis.

Arestarea lui Beria, ordonată de Malenkov, a fost rezultatul unei lupte pentru putere de la cel mai înalt nivel guvernamental. Și totuși nu-mi pot imagina cum de l-a provocat Beria pe Molotov, cu care părea să fie în relații foarte bune. Imediat ce Beria a fost arestat de militari la 26 iunie 1953, toți membrii secretariatului lui care știau de memoriul în care Malenkov fusese acuzat de plagiat în cuvântarea ținută la Congresul XIX al PCUS au fost imediat arestați și băgați la închisoare. Au fost amnistiați numai după înlăturarea lui Hrușciov, unsprezece ani mai târziu.

Următorul lucru pe care l-am făcut a fost să-l informez pe Kruglov că mă duc să-mi vizitez mama care era grav bolnavă de două săptămâni. I-am telefonat Emmei la vilă și am invitat-o la dejun în oraș după ce mă duceam la spital. Emma s-a arătat mai îngrijorată decât mine. Era sigură că pe lista arestărilor care urmau voi fi inclus și eu. Ca director al unui departament delicat, bine cunoscut lui Malenkov, Molotov și Hrușciov, nu puteam să scap atenției lor. Tot ce puteam face era să stăm liniștiți, să nu luăm nici un fel de inițiative și să ne aducem copiii înapoi de la Kiev. Emma i-a telefonat fratelui meu, director la o fabrică de produse alimentare din Kiev și l-a instruit să trimită copiii imediat înapoi, folosindu-se de propriile lui legături, interzicându-i cu strictețe să recurgă la favorurile securității ucrainene. S-a referit indirect la „omul cu care ai luat tu masa", adică Pavel Menșik, a cărui arestare încă nu fusese anunțată. La spital, din fericire, am dat peste Ivan Agaianț, șeful unui departament regional, care nu știa ce se întâmplă. Faptul că îl întâlnisem acolo era o confirmare că plecasem într-adevăr de la birou ca să-mi vizitez mama.

În seara aceea m-am dus împreună cu Emma la sora mea mai mare, am informat-o despre întorsătura pe care o luaseră evenimentele și despre primejdia de a fi amândoi arestați. Am folosit telefonul ei ca să vorbim din nou la Kiev și fratele meu mai mare, Grigori, ne-a confirmat că îi trimisese pe copii și pe nepoata mea la Moscova cu primul tren. În calitate de director de uzină reușise să le procure bilete și să facă toate aranjamentele fără să recurgă la ajutorul altora. Am căzut de acord că Nadejda, sora mea, îi va

întâmpina pe copii la gară şi îi va duce la ea acasă dacă eu şi Emma vom fi deja arestaţi. Eram sigur că Emma va fi şi ea arestată o dată cu mine sau la puţin timp după aceea.

În aceeaşi zi am aflat că Bogdan Kobulov fusese arestat când fusese chemat la sediul Comitetului Central pentru a discuta numirile de personal. Meşik a fost arestat la Kiev, când s-a dus la Comitetul Central. Amaiak Kobulov şi Goglidze au fost arestaţi în Germania de generalul Greciko şi trimişi la Moscova sub escortă.

Următoarea informaţie importantă pe care am primit-o – două zile mai târziu – a fost de la fratele meu mai tânăr, Konstantin, funcţionar inferior la oficiul de contraspionaj din Moscova. Soţia lui, Nina, era dactilografă în secretariatul lui Malenkov şi lucra la Moscova. Konstantin mi-a spus că Beria fusese arestat de Jukov şi de mai mulţi generali la o şedinţă a Prezidiului Comitetului Central şi era deţinut de Ministerul Apărării, nu de MVD. Konstantin mi-a spus că toţi erau nervoşi la Kremlin, pentru că şeful direct al Ninei, Suhanov, şeful secretariatului lui Malenkov, ordonase personalului să nu-şi părăsească birourile şi să nu iasă pe coridor timp de trei ore cât durase şedinţa crucială a prezidiului. De la Konstantin am aflat că doisprezece generali înarmaţi – fapt fără precedent – apăruseră la Kremlin, convocaţi de prezidiu. La ordinele lui Serov şi Kruglov, primii adjuncţi ai lui Beria, au înlocuit gărzile obişnuite. Printre ei era şi tânărul Brejnev, pe atunci şeful administraţiei politice a marinei militare. Konstantin, citând-o pe Nina, mi-a mai spus că, pe lângă arestările anunţate, mai erau încă doi deţinuţi, generalul Serghei F. Kuzmicev şi şeful Departamentului Special de Înregistrări, general maior Arkadi Gherţovski. L-am rugat insistent pe Konstantin să nu spună nimănui că are o sursă de informaţii atât de sus plasată în biroul lui Malenkov. Cel mai bun lucru era să se facă în continuare că nu ştie nimic.

Informaţiile lui Konstantin m-au impresionat şi m-au deprimat profund. Lupta pentru putere de la Kremlin luase proporţii îngrijorătoare. Chiar şi pe timpul lui Stalin era strict interzis să intri înarmat în Kremlin. Singurele persoane înarmate erau gardienii. Ce precedent crease Bulganin, Ministrul Apărării, aducându-şi echipa de generali şi oficialităţi cu armele ascunse să nu le vadă oamenii de gardă? Dacă se producea un accident cu toate aceste arme? Consecinţele ar fi fost tragice şi imprevizibile. Din fericire, arestarea şi detenţia lui Beria este singurul exemplu din istoria sovietică când un grup de ofiţeri cu arme ascunse au intrat în Kremlin şi au riscat o confruntare cu gărzile. Acest episod putea deveni exploziv deoarece ofiţerii cu arme ascunse nu ştiau scopul pentru care fuseseră

convocați. Primiseră ordin din partea ministrului apărării, fără alte explicații, să se prezinte la Kremlin cu armele personale din dotare. Mai târziu am aflat că mareșalul Jukov aflase de planul arestării lui Beria cu numai câteva ore înainte de eveniment.

Ludvigov a fost arestat la un meci de fotbal de doi ofițeri MVD care îl așteptau la ieșirea din Stadionul Dinamo. L-au anunțat oficial că este sub stare de arest și l-au dus la închisoare Butîrka. Ulterior, în închisoare, Ludvigov mi-a spus că la început crezuse că Beria ordonase arestarea lui și a fost surprins, ziua următoare, când cei care-l interogau i-au spus că este acuzat de conspirație împotriva guvernului sovietic împreună cu Beria. A crezut că acuzarea lui era o provocare, pentru a-l atrage în cursă și a-l sili să facă mărturisiri pe care Beria le-ar fi folosit apoi ca să scape de el. Apoi s-a gândit că, pentru că era căsătorit cu nepoata lui Mikoian, iar Beria era destul de intim cu Mikoian ca să se certe uneori cu el, voia să-l compromită. Curând însă procuratura l-a convins că acuzațiile împotriva lui și a lui Beria puteau să-l ducă în fața plutonului de execuție.

Sarkisov a fost arestat în timp ce era în concediu și a fost, de asemenea, convins că din ordinul lui Beria.

*

Era clar că principalul care trăsese sforile în grup era Hrușciov. Beria nu fusese arestat de Serov sau de Kruglov, adjuncții forțelor de securitate, ci de militari, care îi raportau direct lui Bulganin. Despre Bulganin se știa că este omul lui Hrușciov încă de când lucraseră împreună în anii '30, ca secretari de partid și lideri ai administrației municipale Moscova. Faptul că Beria era deținut de autoritățile militare arăta clar că acum cel care controla cazul era Hrușciov.

Ulterior am aflat că militarii, din ordinul lui Bulganin, luaseră măsura fără precedent de a nu-i permite lui Kruglov, noul șef al forțelor de securitate, să-l interogheze pe Beria. Malenkov, formal încă prim-ministru și șef al guvernului, ordonase arestarea lui Beria, dar în realitate, nu el controla cazul. Astfel, Malenkov, pentru că fusese apropiat de Beria în ultimii zece ani, era și el condamnat.

Relatarea motivelor arestării lui Beria făcută de Hrușciov în memoriile sale este neconvingătoare. Acum s-a stabilit că Beria nu a complotat niciodată să preia puterea și să răstoarne guvernul colectiv. Nu avea nici o putere în cadrul birocrației pentru a nutri o asemenea idee. Inițiativele lui arată că dorea să aibă ceva de spus atât în chestiunile interne, cât și în cele externe. Beria a profitat de legăturile personale îndelungate cu Malenkov, punându-l într-o poziție stingheritoare, izolată, față de ceilalți membri ai Prezidiului

Comitetului Central. Poziția lui Beria depindea în întregime de puterea şi de sprijinul lui Malenkov. Beria l-a iritat pe Malenkov pentru că îl epurase pe Ignatiev, în alianță cu Hruşciov. Ignatiev era omul lui Malenkov şi supraveghea aparatul de partid. Malenkov şi-a supraestimat propria popularitate. Nu şi-a dat seama că sprijinul lui Beria era crucial pentru propria sa poziție, pentru că Beria, Pervuhin, Saburov şi Malenkov reprezentau grupul celor relativ tineri din prezidiu. Grupul celor în vârstă – Molotov, Voroşilov, Mikoian, Kaganovici – lipsiți de puteri reale pe vremea lui Stalin, era ostil față de această nouă generație care venise la putere după epurările din anii '30. Cele două generații întrețineau un echilibru fragil: prestigiul public al liderilor mai în vârstă era mai mare decât cel al lui Malenkov, Hruşciov şi Beria, care, în ochii opiniei publice, fuseseseră mai degrabă slujitorii puterii lui Stalin şi instrumentele lui de represiune decât nişte eroi iubiți.

Hruşciov era cel care manevra cu abilitate între cele două grupuri. L-a sprijinit pe Beria ca să slăbească poziția lui Malenkov, când Ignatiev a fost compromis prin Complotul Doctorilor. L-a sprijinit din nou pe Beria ca să-l înlăture pe Malenkov din postul lui important de secretar al Comitetului Central al PCUS. Pentru mine, acum, este clar că Hruşciov a profitat de nemulțumirea creată de noul activism al lui Beria pentru ca să inițieze distrugerea lui. În 1953, postul de secretar general al partidului a fost desființat, lăsându-l pe Hruşciov primul dintre egali. Pentru a deveni lider suprem trebuia să se debaraseze de Malenkov care era şeful guvernului. Cea mai bună cale era să distrugă baza reală a puterii lui Malenkov, alianța cu Beria şi controlul asupra aparatului securității. Aceasta îi va promova pe oamenii lui Hruşciov în poziții de control ale serviciului de securitate.

Arhivele demonstrează că Hruşciov a preluat încă de la bun început inițiativa. Din ordinul lui, prezidiul l-a concediat pe procurorul general Safonov şi l-a rechemat pe protejatul lui Hruşciov din Ucraina, Roman Rudenko, pentru a-l numi procuror general al Uniunii Sovietice. La 29 iunie i s-a încredințat în mod oficial cercetarea cazului lui Beria. Pentru a se aprecia dinamica reală a cazului lui Beria, este important să înțelegem că anchetatorii lui au fost, în principal, aceiaşi oameni care au supervizat procedurile împotriva aşa-zişilor conspiratori sionişti. Nu am crezut niciodată că Beria ar fi complotat ca să pună mâna pe putere, convingere care mi-a fost confirmată acum de Kiril Stolearov, cercetător care a văzut dosarul lui Beria. În actul de acuzare al lui Beria nu sunt menționate nici un fel de ordine, de date sau de instrucțiuni concrete. Nu se

indică nici măcar unde se întâlneau „complotiştii" sau ce planuri aveau. Dimpotrivă, din dosar reiese că era ocupat cu diverse aventuri amoroase. Stolearov m-a întrebat: „Cum putea oare un om să intenţioneze să pună mâna pe putere când îşi petrecea tot timpul liber cu amantele, chiar şi în ziua când se presupunea că ar fi trebuit să dea lovitura de stat?" Nu se menţionează cine erau complicii săi în complot, nici ce forţe ar fi urmat să utilizeze pentru preluarea puterii. Acuzaţiile se sprijină numai pe „iniţiativele trădătoare" ale lui Beria în politica naţională, pe intenţiile de reconciliere cu Iugoslavia şi trădarea cauzei socialismului în Germania. Stolearov mi-a spus că teoria complotului includea şi dorinţa lui Beria de a lua legătura cu serviciul britanic de informaţii. Procurorul a tras această concluzie pentru că Beria a ordonat să se înceteze cercetările împotriva lui Ivan Maiski, ambasadorul nostru în Marea Britanie, care fusese acuzat de spionaj pentru britanici. În actul de acuzare se afirma că Maiski ar fi urmat să ocupe postul de ministru de externe în guvernul lui Beria. O altă iniţiativă a lui Beria, ordinul de pregătire a experienţei cu bomba cu hidrogen, nu a fost însă anulată. Pregătirile au continuat toată luna iunie şi experienţa a avut loc în august.

Una dintre principalele acuzaţii împotriva lui Beria era că fusese agent al serviciului naţionalist azer de informaţii în 1919, în timpul războiului. Ca agent al acestor antibolşevici, ar fi stabilit, chipurile, legături clandestine cu spionajul britanic din Baku şi fusese trimis apoi de aceştia ca agent secret, lucrând sub acoperire ca să se infiltreze la bolşevici. Actul de acuzare afirma că Beria îi eliminase pe toţi martorii activităţii sale trădătoare din timpul războiului civil din Caucaz şi defăimase memoria lui Sergo Ordjonikidze, erou georgian şi prieten apropiat al lui Lenin şi Stalin. Ulterior, în anii '50 şi apoi până la lovitura din august 1991, toţi liderii de la Hruşciov la Gorbaciov au susţinut că Ordjonikidze a fost victima lui Stalin şi a lui Beria pentru că s-a opus cu fermitate epurărilor din anii '30. Cu toate acestea, anumite documente de arhivă care nu au fost date publicităţii, relatează o altă versiune. După cum susţine Mamulov, unul din şefii secretariatului lui Beria, Ordjonikidze a elaborat el însuşi un memoriu şi l-a scris cu mâna lui, confirmând faptul că Beria fusese trimis de partidul comunist ca să lucreze printre naţionaliştii azeri în încercarea de a se infiltra în serviciul lor de spionaj. Activitatea sa a fost deosebit de valoroasă pentru reţeaua bolşevică clandestină din Baku din anii 1918-1920. Documentul acesta se află în Dosarul Beria de la Arhivele Prezidenţiale. Tot în aceste dosare sunt documente care ilustrează conflictele personale ale lui Ordjonikidze cu Stalin. A intervenit în

favoarea unor victime, dar nu există dovezi că s-ar fi opus, în principiu, epurărilor.

În ianuarie 1991, minutele şedinţei plenare a Comitetului Central asupra cazului Beria au fost publicare pe neaşteptate în *Izvestia – CC al PCUS*, buletinul informativ al Comitetului Central. Cuvântările lui Molotov, Malenkov, Hruşciov, Mikoian şi ale altora, arată că acuzaţiile împotriva lui Beria se bazau numai pe intrigile din cadrul conducerii. Acuzaţiile au pornit de la zvonurile răspândite chiar de membrii prezidiului. Minutele nu conţineau nici un fel de probe, ci numai remarci imprecise cum ar fi: „am crezut", sau „n-am avut încredere în el de la bun început".

*

În urma arestării lui Beria, la sfârşitul lui iunie sau la începutul lui iulie, Malenkov l-a numit pe Nikolai Şatalin, secretar al CC al PCUS, în funcţia de prim-adjunct al ministrului afacerilor interne, răspunzând de problemele de securitate. M-am prezentat imediat la el şi i-am raportat acţiunea mea de amploare împotriva instalaţiilor strategice americane şi i-am cerut instrucţiuni, sperând să dovedesc că sunt implicat într-o operaţiune profesională de mare interes, nu în intrigi pentru putere. L-am rugat să aprobe continuarea sondajelor în legătură cu pregătirea NATO, dar el mi-a răspuns:

— Nu sunt aici ca să iau decizii. Nu voi semna nici un fel de documente sau rezoluţii.

Mi-a înapoiat informarea scrisă fără nici un comentariu.

Când arestarea lui Beria a fost anunţată public şi s-a anunţat oficial că fusese exclus din partid de către Comitetul Central ca duşman al poporului, s-a convocat o şedinţă a conducerii MVD. Malenkov şi Şatalin au prezentat explicaţii în legătură cu arestarea lui Beria. Acestea le-au părut puerile şi lipsite de substanţă profesioniştilor din domeniul securităţii adunaţi în sală. Cei prezenţi au ascultat în tăcere revelaţiile lui Şatalin că, pentru a-l înşela pe Beria, Prezidiul Comitetului Central semnase cu bună- ştiinţă decizii şi ordine false. Era un fapt fără precedent în ţară şi în partid. Nici un lider nu recunoaşte vreodată că a făcut aşa ceva sau că a fost implicat în asemenea practici. Toată lumea era convinsă că, indiferent de împrejurări, nici o conducere nu adoptă directive false pentru a-i păcăli pe activiştii de partid, indiferent cât de bună ar fi cauza pentru care ar fi făcut-o. Am fost suficient de naiv ca să-mi închipui că în timpul lui Stalin fusese altfel. Consideram că un asemenea nivel de cinism oficial este imposibil. Şatalin a continuat şi a spus că întreaga conducere a Comitetului Central şi tovarăşul Malenkov, împreună cu alţi eroi de război – referindu-se la mareşalul Jukov şi la generalii A.

Batişki şi Kiril Moskalenko, care ajutaseră la executarea arestării – îşi îndepliniseră o datorie eroică.

— Nu a fost uşor de plănuit şi de executat arestarea unui asemenea ticălos.

Eitingon, Raihman şi cu mine şedeam unul lângă altul şi am schimbat simultan priviri pline de înţelegere. Realitatea era că nu exista nici o conspiraţie a lui Beria: era un complot anti-Beria în cadrul conducerii.

Ca urmare a observaţiilor lui Şatalin, Pitovranov, şef adjunct al serviciului de informaţii şi generalul A. Oburcinikov, ministrul adjunct însărcinat cu problemele de cadre, ne-au denunţat pe Raihman, Eitingon şi pe mine ca nedemni de încredere. Aceşti doi oameni nu erau duşmanii noştri, făceau pur şi simplu ceea ce li se ordonase. Pitovranov m-a atacat pentru că mă înconjurasem de figuri atât de odioase ca Eitingon, şi de suspecte, ca Serebreanski şi Vasilevski, care fuseseră mai înainte arestaţi şi epuraţi din serviciul de informaţii. Încercările mele de a răspunde la aceste acuzaţii au fost blocate de Serov, adjunctul lui Kruglov, care răspundea de desfăşurarea şedinţei. Abia în 1991 am aflat că Pitovranov a repetat pur şi simplu cuvânt cu cuvânt ceea ce spusese Kruglov la şedinţa plenară de la Kremlin. Spre deosebire de Serov, Kruglov nu era un jucător-cheie în complotul împotriva lui Beria. Se temea atât de mult pentru el însuşi, încât şi-a pierdut aproape jumătate din greutatea corporală în acele zile extraordinare. Am fost profund tulburat de şedinţă, dar tot mai speram că viaţa din minister va reveni curând la normal.

Şatalin a denunţat miopia politică şi totala incompetenţă a unui şef de secţie de la contrainformaţii, col. Potapov, care întâlnindu-se cu informatorii lui în ajunul arestării lui Beria, lăudase în faţa acestora geniul politic şi abilitatea lui Beria. Şatalin a citat din scrisoarea unui informator de la Institutul de limbi străine[1]. Potapov s-a albit la faţă, când Malenkov a întrebat:

— Omul acesta este în sală?

Potapov s-a ridicat în picioare, dar n-a fost capabil să spună nimic. Serov a intervenit şi a spus că oameni iresponsabili care făceau asemenea declaraţii antipartinice nu trebuie să fie admişi la şedinţele secrete de partid şi Potapov a fost escortat afară din sală.

---

[1] Ulterior devenit interpret personal al lui Hruşciov, ambasador în Japonia şi în Statele Unite, Troianovski l-a denunţat pe ofiţerul care se ocupa de el, Potapov, lui Malenkov pentru că îl lăudase pe Beria şi a cerut să se facă apoi cercetări complete asupra atrocităţilor unor provocatori de felul lui Potapov din serviciul de securitate.

Din fericire, avea un grad prea mic pentru a fi trimis în judecată şi a fost concediat cu un vot de blam.

După această şedinţă, am continuat să mă duc la lucru în fiecare zi, dar n-am mai făcut nimic substanţial. În conformitate cu notaţiile din jurnalul meu, această şedinţă avusese loc la 15 iulie, şi la 5 august am fost convocat la biroul lui Kruglov. Mi s-a ordonat să prezint dosarul lui Ivan Stamenov, ambasadorul Bulgariei la Moscova, pe care îl coordonasem eu ca agent în timpul războiului.

Fără nici o explicaţie, mi-a ordonat să-l însoţesc, aducând şi acest dosar, la *Instanţia* (*autoritatea supremă*, numele conspirativ pentru Kremlin). Îmbrăcaţi în uniforme militare, am intrat cu maşina prin Poarta Spasski şi am luat-o imediat la dreapta, spre clădirea familiară a Consiliului de Miniştri. M-am trezit în acelaşi coridor unde, în februarie 1953, îl văzusem pentru ultima oară pe Stalin. De astă dată am fost primit într-o manieră unică. Kruglov şi cu mine ne-am dat seama imediat că urma să se întâmple ceva neobişnuit şi fără precedent. Şeful secretariatului lui Malenkov, în loc să-l invite pe ministru şi pe subordonaţii săi să intre în cameră, aşa cum era practica pe vremea lui Stalin, i-a ordonat lui Kruglov să aştepte în sala de primiri, iar mie mi s-a spus să intru în fostul birou al lui Stalin singur, cu dosarul lui Stamenov. Hruşciov, Molotov, Malenkov, Bulganin şi Voroşilov erau aşezaţi în jurul mesei; deşi Malenkov, în calitate de prim-ministru, era considerat şeful conducerii, Hruşciov a fost acela care m-a salutat şi mi-a oferit un scaun. Regulamentul era ca tuturor să te adresezi cu „tovarăşe“ şi după aceea să spui numele persoanei, însă Hruşciov a spus:

— Bună ziua, tovarăşe general. Arătaţi ca un general model, proaspăt scos din cutie. Luaţi loc. Tovarăşe Sudoplatov, a continuat el pe tonul oficial al activistului de partid, trebuie să ştii că l-am arestat pe Beria pentru activităţi trădătoare. Ai lucrat mulţi ani cu Beria. Acum Beria ne scrie că vrea să stea de vorbă cu noi. Dar noi nu vrem să stăm de vorbă cu el. Te-am chemat ca să clarificăm câteva dintre acţiunile lui conspirative. Aşteptăm de la dumneata să fii sincer în răspunsuri.

A urmat o pauză, şi am răspuns:

— Este datoria mea de membru de partid să prezint în faţa conducerii de partid faptele în adevărata lor lumină.

Am explicat că am fost cu adevărat şocat de demascarea lui Beria ca duşman al poporului şi am spus:

— Am dat dovadă de miopie politică atunci când n-am fost în stare să aflu de conspiraţia lui împotriva guvernului decât din anunţul oficial.

Apoi a vorbit Malenkov, cerându-mi să-i explic cum fusesem implicat în încercările secrete ale lui Beria de a stabili legătura cu Hitler, imediat după izbucnirea războiului, pentru a începe negocierile de pace pe baza unor concesiuni teritoriale.

Am răspuns că Stamenov era agent de-al nostru veteran şi, după ce a izbucnit războiul, Beria m-a convocat în ziua de 25 iulie şi mi-a ordonat să mă întâlnesc cu Stamenov. Urma să-l folosesc ca să răspândească dezinformări în corpul diplomatic din Sofia că ar fi fost posibilă o rezolvare paşnică a conflictului cu Germania pe baza unor concesii teritoriale. Am arătat că Beria plănuise să se întâlnească el însuşi cu Stamenov, însă Molotov îi interzisese. Stamenov urma să transmită aceste zvonuri din proprie iniţiativă, ca venind dintr-o „sursă înaltă, de cea mai mare încredere", pentru a-l impresiona pe ţarul bulgar. În dosarul lui nu a fost pus nici un ordin scris. Cu permisiunea lui Molotov, aranjasem ca soţia lui Stamenov să primească un loc de muncă la Institutul de Biochimie al Academiei de Ştiinţe. Zvonul nu s-a răspândit. Serviciul nostru de interceptări, care avea acces la toate cifrurile lui Stamenov şi la corespondenţa lui diplomatică, nu a detectat nici un mesaj transmis la Sofia în care să fie prezentate aceste zvonuri. Operaţiunea de dezinformare a fost abandonată.

Malenkov m-a întrerupt şi a sugerat să scriu o notă explicativă imediat. Cu aceasta, mi s-a ordonat să părăsesc încăperea şi să pregătesc nota în camera de primiri. Între timp, Kruglov a fost invitat înăuntru şi, când secretarul lui Malenkov a raportat că terminasem explicaţiile scrise, am fost din nou invitat în încăpere.

Declaraţia lui Beria în legătură cu acest episod era: „Am primit de la Stalin ordinul de a crea, prin Stamenov, condiţii care să permită guvernului sovietic să manevreze şi să câştige timp pentru a-şi aduna forţele". Beria a continuat: „Scopul acestei operaţiuni era să răspândim dezinformări, în speranţa că vom frâna ofensiva germană şi înaintarea trupelor germane".

Hruşciov a citit explicaţia mea, care cuprindea o pagină. Molotov a rămas tăcut şi Hruşciov a luat din nou iniţiativa, cerându-mi să le vorbesc despre activitatea mea din timpul lui Abakumov şi Beria, în anii de după război. Aici cred că am făcut o greşeală fatală. După ce am subliniat operaţiunile plănuite împotriva bazelor militare NATO, am fost întrebat de Hruşciov ce ştiu despre lichidările secrete. Am început cu asasinarea lui Troţki şi a lui Konovaleţ, apoi cu operaţiunile speciale din Minsk şi de la Berlin din anii războiului. Am enumerat patru cazuri postbelice – Oggins Samet, Romja şi Şumski – şi în fiecare din cazuri am menţionat cine

a inițiat acțiunile. Am spus că toate aceste acțiuni au fost executate cu aprobarea şi cunoştința nu numai a lui Stalin, ci şi a lui Molotov, Hruşciov şi Bulganin. Hruşciov m-a corectat, adresându-se prezidiului şi spunând că, în cea mai mare parte din cazuri, inițiativa a pornit de la Stalin şi de la tovarăşii noştri din străinătate. A urmat o pauză stânjenitoare. Apoi m-am simțit uşurat când, pe neaşteptate, Bulganin a sprijinit aceste acțiuni ca fiind împotriva a ceea ce numea el „duşmani jurați ai socialismului". Hruşciov a încheiat întrevederea, spunându-mi:

— Partidul nu are nimic împotriva dumitale. Avem încredere în dumneata. Trebuie să-ți continui activitatea. Curând va trebui să pregăteşti un plan pentru lichidarea lui Bandera şi a conducerii lui din mişcarea fascistă ucraineană din Europa Occidentală, care insultă cu aroganță conducerea Uniunii Sovietice.

Prin aceasta, Hruşciov indica faptul că terminase cu mine şi Kruglov mi-a făcut semn cu capul să ies şi să-l aştept în sala de primiri. Am aşteptat neliniştit cam o oră şi jumătate. N-am crezut o iotă din asigurările date de Hruşciov. Atitudinea ostilă a lui Malenkov şi tăcerea lui Molotov erau rău-prevestitoare. Dosarul de agent al lui Stamenov (cu numele conspirativ Cezar, pentru că Stamenov fusese recrutat la Roma, în 1943, pe când era Secretar Trei la Ambasada Bulgară) nu mi-a fost înapoiat, ci a rămas la Prezidiul Comitetului Central. Am observat că Molotov şi Bulganin răsfoiseră cu atenție dosarul în timp ce eu vorbeam. Eram profund îngrijorat. Exista posibilitatea foarte reală ca Kruglov să iasă de la şedință cu un ordin de arestare pe numele meu. În cele din urmă, Kruglov a ieşit şi mi-a făcut semn să-l urmez. În maşină mi-a spus să prezint imediat o informare scrisă de mână despre toate cazurile de lichidare pe care le cunoşteam, în țară şi în străinătate, care fuseseră ordonate, executate sau anulate de Beria, Abakumov şi Ignatiev. Când am ajuns la mine în birou, am reflectat un timp la instrucțiunile lui şi, după ce am pregătit o listă scrisă de mână a tuturor misiunilor speciale cunoscute de mine, i-am arătat hârtia secretarului de partid de la Departamentul Nouă, colonel Lev Studnikov. În raportul meu subliniam că trecusem pe listă numai acele cazuri de care ştiam personal şi în care fusesem într-un fel sau altul implicat şi eu. L-am rugat pe Studnikov să ducă hârtia la secretariatul lui Kruglov. Voiam să fiu sigur că există un martor care a văzut acest document, pentru că începuse să se şoptească în minister că departamentul meu era răspunzător de masive ucideri în masă, la instigarea lui Beria.

După ce secretarul lui Kruglov mi-a confirmat că raportul meu sigilat fusese adus de Studnikov, am plecat la vilă să mă consult cu

Emma. Deşi am încercat să rămânem optimişti, Emma avea dreptate când spunea că, în cel mai rău caz, acum sunt cosiderat complicele lui Beria.

Două sau trei zile mai târziu, am aflat de la Konstantin, fratele meu mai mic, că numele meu începuse să apară în minutele interogatoriilor lui Beria, Kobulov şi Maironovski. Am primit un telefon pe *Kremliovka*, linia specială cu Kremlinul, de la Rudenko, procurorul general, să mă prezint la el la birou „pentru a clarifica câteva fapte esenţiale pe care le cunoaşteţi". Înainte să mă duc spre clădirea plină de elemente decorative din strada Puşkin 15, mi-am spus în gând că nu mă voi sinucide şi că voi lupta până la capăt. Nu eram deloc conspirator şi nici nu făceam parte din cercul celor apropiaţi lui Beria.

Când am sosit la biroul lui Rudenko, m-am întâlnit cu generalul de armată Ivan Maslennikov, erou al Uniunii Sovietice, care tocmai pleca. Ne-am salutat din cap şi am observat că era sumbru. În calitate de ministru adjunct al afacerilor interne, comandase trupele ministerului şi, în timpul războiului, obţinuse medalia de aur Erou al Uniunii Sovietice pentru misiunile de luptă pe front. Am avut o părere foarte bună despre el: primul ordin pe care l-a semnat după război a fost pentru admiterea fără examen în şcolile militare a fiilor cekiştilor pieriţi în luptă în timpul războiului. În biroul lui Rudenko se afla şi colonelul de justiţie Ţarigradski, care nu a rostit nici un cuvânt, ci a transcris sârguincios întrebările lui Rudenko şi răspunsurile mele. Rudenko mi-a spus că primise ordin de la Comitetul Central să autentifice explicaţiile mele şi să le includă în cazul Beria. În particular, era îngrijorat de referirile pe care le făcusem la Stalin şi Molotov în relatarea episodului cu Stamenov şi care trebuiau omise. Mi-a sugerat, în schimb, să fac numai referiri la Beria, la ordinele şi instrucţiunile date de el sau la cele despre care spusese că le primise de la autoritatea supremă. Nu am protestat, deoarece pentru oricine care cunoştea regulamentul partidului, aceasta era o procedură standard. În memoriile mele adresate ministrului nu spuneam niciodată că propun o anumită acţiune ca urmare a instrucţiunilor primite de la tovarăşul Hruşciov sau Malenkov. Regulamentul cerea să se spună că autoritatea supremă (*instanţia*, în documentele ruse) considera că este necesar să se întreprindă cutare şi cutare măsură. Încă de la bun început mi-a displăcut modul în care Rudenko formula întrebările, cum ar fi:

— Când ai primit ordinul criminal de la Beria de a iniţia sondări în vederea unui tratat secret de pace cu Hitler?

Am protestat, spunând că termeni ca „ordine criminale" nu

fuseseră folosiți de tovarășii Malenkov și Hrușciov când mă chestionaseră și ascultaseră explicațiile mele. Eu am aflat de acțiunile criminale ale lui Beria numai din anunțul oficial. Eram un ofițer operativ care nu putea să-și imagineze că omul numit de guvern în fruntea serviciului de securitate era un criminal ascuns.

Drept urmare, Rudenko n-a fost mulțumit de minutele întâlnirii noastre. Deși a rămas politicos, mi-a reproșat că sunt prea formalist și birocratic când este vorba de demascarea unui dușman înveterat al partidului și al guvernului. M-am întors la Lubianka cătrănit rău, reconstituindu-mi în minte întâlnirile și încercând să văd ce prevestesc. Nimic bun, mi-am zis. Aveam perfectă dreptate. Imediat ce m-am întors la mine la birou, am fost confruntat cu evoluții rău-prevestitoare.

Aleksandr Paniușkin – un birocrat foarte încrezut, dar pasiv, care nu dobândise nici un fel de competență în operațiunile de informații, deși avusese experiență de teren și ca ambasador și rezident în China și la Washington, la începutul anilor '50 – a fost numit șeful Directoratului Principal Unu.

Eram în biroul primului adjunct când Ivan Serov mi-a spus de această numire. Serov a spus că Departamentul Nouă nu va mai fi independent, ci va face parte din Directoratul Principal Unu, de sub conducerea lui Paniușkin. Aceasta venea în contradicție clară cu asigurările date mie de Hrușciov că îmi voi continua munca la fel ca și până acum. Paniușkin și Serov au încercat să stoarcă de la mine cât mai mult despre planurile operaționale ale departamentului. Deși mi-au confirmat că eram încă șef adjunct al directoratului, m-au luat prin surprindere sugerându-mi să-mi iau un concediu – n-aș vrea să mă duc la unul din sanatoriile ministerului? Am fost de acord, însă, pentru că se apropia începutul anului școlar, am spus că voi pleca după ce îi voi duce pe copii la școală.

Gândindu-mă la oferta lor de a mă trimite în concediu, mi-a trecut prin minte că poate preferă să mă aresteze fără zarvă în afara clădirii de pe Lubianka. Când m-am întors la mine în birou, am fost șocat de vestea că Maslennikov se împușcase la el în birou, cu numai o oră mai devreme. Mai târziu am afalt că Maslennikov fusese interogat în legătură cu așa-zisul plan al lui Beria prin care-i ordonase să aducă trupele MDV de sub comanda lui la Moscova, ca să-i aresteze pe liderii guvernului. Astfel de plan n-a existat niciodată și Maslennikov a decis să-și curme viața, mai degrabă decât să fie supus la torturi și închisoare. Era felul lui de a-și apăra demnitatea.

Între timp, Eitingon, Elisaveta și Vasili Zarubin, Serebreanski, Afanasiev, Vasilevski și Sam Semionov fuseseră suspendați din

funcţie fără plată. Eitingon şi Serebreanski au fost apoi arestaţi. Ceilalţi au fost obligaţi să iasă la pensie, deşi aveau numai 40 sau 50 de ani. Semionov, erou al spionajului atomic, a fost dat afară fără să i se acorde pensie. Zoia Rîbkina a fost epurată la şase luni după arestarea mea. A devenit ofiţer inferior şi s-a ocupat de agenţii din gulagurile siberiene până când a ajuns să iasă la pensie, în 1955, nu de la serviciul de informaţii, ci de la poliţie. La ultima noastră întâlnire, Serov nu a ridicat problema acestor oameni şi eu am preferat să nu-i menţionez.

Situaţia era gravă. Emma s-a asigurat să nu am acces la armele de acasă. Nu voia să-mi dea voie să mă sinucid pentru a evita arestarea şi exilarea familiei în Siberia. Între timp, ne-am întâlnit în apartamentul nostru cu Raihman, care fusese concediat de Serov la o săptămână după ce acuzaţiile oficiale împotriva lui Beria fuseseră făcute publice. Raihman ne-a spus că soţia lui, balerina Lepeşinkaia, care avea legături cu oamenii din preajma lui Hruşciov, i-a dat asigurări că epurarea se va limita numai la cei arestaţi o dată cu Beria şi nu va cuprinde şi persoane de la nivelul mijlociu. Era sigur că el şi cu Eitingon vor fi doar siliţi să iasă la pensie. Ne-a plăcut amândurora să credem că s-ar putea să fie aşa pentru că nu fusesem în anturajul lui Beria, în timp ce cei care fuseseră oamenii lui cu adevărat, Kruglov şi Serov, erau încă în poziţii puternice.

Previziunile lui Raihman s-au dovedit a fi false.

*

Câteva zile mai târziu, la 21 august, într-o vineri, intuiţia mi-a spus că se petrece ceva cu adevărat rău. Am primit un telefon de la secretarul de serviciu al ministerului care m-a întrebat dacă urma să-l chem pe Eitingon la mine la birou fiindcă voia să clarifice nişte chestiuni minore. M-a şocat faptul că un ofiţer inferior, locotenent-colonel, îmi punea întrebări într-o chestiune care nu era nicidecum de competenţa sa. Eitingon mi-a telefonat şi mi-a spus că fusese invitat la departamentul personal al ministerului, însă îl chinuia ulcerul, aşa că a răspuns că este bolnav şi stă acasă. I-am spus că nu am idee de ce îl cheamă, însă o oră mai târziu, în timp ce ascultam un raport de rutină de la Studnikov, a apărut secretarul meu, maiorul Pavel Buicikov, şi m-a informat că trei bărbaţi cu o directivă strict secretă de la minister cereau să mă vadă. I-am ordonat lui Studnikov să plece şi Buicikov i-a introdus pe vizitatori.

L-am recunoscut pe colonelul Mihail Gordeiev, şef adjunct al departamentului care executa arestările şi detenţiile în cazuri mai deosebite. El îi arestase pe Voznesenki, membru al Biroului Politic, pe Aleksei Kuzneţov, secretar al Comitetului Central, Şahurin,

ministru al industriei aviatice şi pe alţii. I-am întrebat direct dacă au toate actele semnate pentru arestarea mea. Gordeiev mi-a confirmat şi a spus că îndeplinesc ordinul lui Kruglov şi că mandatul de arestare este semnat de Serov. Am propus să ieşim prin uşa din spate, nu prin sala de primiri, ca să nu producem agitaţie. Au fost de acord, deşi aceasta era o încălcare grosolană a legii. Ar fi trebuit să semnez procesul verbal al percheziţiei efectuate în biroul meu şi să fiu prezent pe tot parcursul ei. Am devenit agitat şi nu-mi mai amintesc nimic din ceea ce s-a întâmplat pe drumul până la celula din subsolul clădirii Lubianka. Fără formalităţi, am completat o fişă de înregistrare şi am fost închis într-o celulă, unde am devenit prizonierul nr. 8.

Arestarea se produsese înainte de prânz şi curând mi-au adus supa, dar n-am putut s-o înghit. Aveam o durere de cap teribilă şi mi-am găsit pastilele în buzunarul de la tunică. Nici măcar nu mă percheziţionaseră. M-am forţat să iau pastilele cu supa şi am început să-mi adun gândurile. Uşa s-a deschis şi doi gardieni au intrat grăbiţi şi mi s-a luat absolut totul, inclusiv cravata, pilulele şi notesul. Gardianul mi-a luat ceasul elveţian cu cronometru pe care îl cumpărasem cu cincisprezece ani înainte în Belgia şi l-a pus în buzunarul pentru batistă al sacoului meu. M-a însoţit până la o dubă a închisorii şi, în ultimul moment, mi-a şterpelit ceasul din buzunar. Această hoţie măruntă m-a vindecat şi de ultimele iluzii ale cekistului idealist care fusesem. Nu mă gândeam decât la asta – cum era posibil ca aşa ceva să se întâmple în serviciul de securitate, deşi începusem să înţeleg că eram pe cale de a fi eliminat. Atunci am hotărât să văd dacă pot să profit de pierderea ceasului.

Am fost dus la închisoarea Butîrka, unde formalităţile percheziţiei s-au repetat şi m-am trezit într-o celulă obişnuită de izolare. Nu era diferită de celula finlandeză în care petrecusem câteva luni în tinereţe. Primul meu interogatoriu a avut loc în aceeaşi noapte. Am fost confruntat cu Rudenko şi colonelul de justiţie Ţarigradski, care din nou lua notiţe. Nu era nevoie de prezentări. Rudenko m-a anunţat scurt că fusesem arestat ca participant activ la conspiraţia lui Beria pentru a pune mâna pe putere. Am fost una din persoanele de încredere care lucraseră cu el. M-a acuzat că am fost complicele lui Beria în tratative secrete încheiate cu puterile străine împotriva guvernului sovietic. Am mai fost acuzat că am organizat activităţile teroriste plănuite de Beria împotriva guvernului şi a persoanelor ostile lui.

Spre uimirea anchetatorilor, am replicat deodată, protestând viguros împotriva practicilor ruşinoase din închisorile aflate sub

conducerea lor. Am subliniat că nu am primit o listă a obiectelor care îmi fuseseră luate. Nu semnasem o astfel de listă. Contrar legii, nu fusesem prezent în timpul percheziționării biroului meu și asemenea violări flagrante ale legii au dus în mod logic la furtul ceasului meu.

A urmat o pauză. Se uitau la mine și nu le venea să creadă. Rudenko a spus că o să le ordone subordonaților săi să vadă ce s-a întâmplat. Cât timp erau încă buimăciți, am făcut presiuni mai departe, protestând împotriva faptului că sunt interogat în timpul nopții, împotriva tuturor regulamentelor. Aici însă m-a întrerupt scurt:

— Nu e nevoie să ne batem capul cu regulamentele când este vorba de interogarea unor criminali care au ucis oameni sovietici nevinovați, au plănuit să răstoarne guvernul și nu au respectat nici un fel de formalități în practica NKVD-ului. Beria, tu și grupul vostru veți fi tratați cu toții în același fel.

Patruzeci de ani mai târziu, general colonel Dmitri Volkogonov, consilier pentru arhive al președintelui Elțîn, i-a arătat fiului meu, Anatoli, minutele acestui prim interogatoriu, pe care Rudenko l-a trimis în mare grabă lui Malenkov, chiar în dimineața zilei de 22 august 1953[1]. Nu se făcea referire la protestele mele, documentul menționa că nu am recunoscut acuzațiile. Prezenta și declarația mea că am aflat despre activitățile trădătoare ale lui Beria numai din anunțul oficial și că nu auzisem de nici un complot în Ministerul Afacerilor Interne.

Trebuie să recunosc meritul lui Rudenko – a trimis minutele la Malenkov fără nici un comentariu. Nu introdusese nici un fel de mărturisiri fabricate sau falsificate. Încă nu venise vremea pentru așa ceva. Cu toate acestea, în dimineața următoare, ofițerul de serviciu a venit la mine în celulă cu o listă a bunurilor mele și m-a rugat s-o semnez. Am observat că, acum, ceasul elvețian se afla pe listă și ofițerul mi-a spus că fusese găsit. După masa de prânz am fost chemat din nou la interogatoriu. Era aceeași echipă – Rudenko și Țarigradski. La început, Rudenko mi-a cerut politicos să-mi povestesc biografia. Am subliniat faptul că nu avusesem nici un fel de legături cu Beria înainte de numirea acestuia la oficiul central al NKVD în 1938. Atunci Rudenko mi-a făcut propunerea să depun

---

[1] P.A. Sudoplatov adaugă că John Barron, în lucrarea **KGB: The Secret Work of Soviet Secret Agents,** New York, Bantam Books, 1974, p. 419, declară în mod incorect că „mi-a înmânat o scrisoare și că în momentul în care am întins mâna s-o iau, doi ofițeri s-au repezit asupra lui, l-au apucat de mâini și i le-au răsucit la spate, apoi l-au târât la închisoarea Vladimir".

mărturie în favoarea activităţilor trădătoare ale lui Beria. Era vorba de aşa-zisele planuri de înţelegere secretă cu Hitler prin intermediul lui Stamenov, stratagema de a-l utiliza pe „spionul englez Maiski" pentru stabilirea unor relaţii secrete cu Winston Churchill şi intenţia secretă de a otrăvi conducerea sovietică.

— Este datoria dumitale de membru de partid să dezvălui aceste planuri, a spus Rudenko.

— N-am avut cunoştinţă de astfel de crime monstruoase, am răspuns eu.

I-am spus lui Rudenko că îi explicasem tovarăşului Hruşciov şi prezidiului că legăturile mele cu Stamenov nu au inclus niciodată discutarea unei înţelegeri secrete cu Hitler. Ultima dată vorbisem cu Maiski în 1946 şi nu mai avusesem nici o legătură cu el de când era în detenţie. Memoriul în care se analizau contactele lui în cadrul Secţiei Anglia constituia o procedură de rutină în domeniul informaţiilor şi era trimis atât la biroul meu, cât şi al altor directori.

Cât despre implicarea mea în planurile teroriste, posibilitatea unei asemena acuzaţii nu mi-a trecut nici o clipă prin minte. Dimpotrivă, cu riscul vieţii mele, în timpul celor treizeci de ani de carieră, apărasem poporul sovietic şi guvernul de duşmanii regimului sovietic.

Rudenko mi-a retezat-o scurt şi m-a acuzat că nu am îndeplinit ordinul lui Malenkov şi al lui Stalin de a lichida persoane antisovietice de felul lui Kerenski. În plus, a spus el, Beria a anulat ordinul guvernului de a fi răpite rudele lui de la Paris şi de a fi aduse la Moscova, pentru că se temea că vor ieşi astfel la iveală simpatiile lui pro-occidentale.

— Să nu-ţi faci iluzii că activitatea pozitivă, pe care poate că aţi avut-o în străinătate cu mulţi ani în urmă, dumneata şi Eitingon, poate să te salveze, m-a avertizat Rudenko. Partidul şi guvernul m-au însărcinat să-ţi ofer posibilitatea de a coopera la demascarea crimelor lui Beria. Sunt autorizat să-ţi spun că măsura în care vei coopera va fi luată în considerare când ţi se va decide soarta. În momentul de faţă, eşti prizonierul numărul opt din grupul celor cincizeci de conspiratori ai lui Beria care au fost arestaţi. Dacă nu cooperezi, te vom strivi, pe dumneata şi familia dumitale.

În cei cincisprezece ani de epurări şi procese-spectacol, auzisem foarte multe despre tehnica pe care o folosea Rudenko. Vanikov, adjunctul lui Beria în cadrul proiectului atomic, îmi povestise despre o metodă similară de interogare când fusese arestat în 1941, pe timpul lui Stalin, şi acuzat din greşeală de sabotaj. Vanikov fusese torturat până când, sub pretextul că vrea să

coopereze cu partidul, a mărturisit că fusese implicat în sabotaj. Din dosarele ofiţerilor de informaţii executaţi şi închişi pe care le-am revizuit în 1941, ştiam că soarta lor fusese pecetluită oricum, dar singura cale de a-ţi salva nevinovăţia în faţa istoriei era să negi implicarea în activităţi dubioase. Însă, pentru a mă salva pe mine şi familia mea, nu-mi puteam permite să fac nici un fel de comentarii sceptice în legătură cu existenţa sau inexistenţa conspiraţiei lui Beria. De aceea am spus că sunt gata să cooperez în legătură cu orice fapte care îmi erau cunoscute, dar că nu aveam cunoştinţă de nici un complot şi nici de alte exemple concrete de ordine criminale date de Beria. Ordinul de a se renunţa la planul răpirii emigranţilor georgieni de frunte de la Paris a venit nu de la Beria, ci ca o directivă a guvernului. Acest ordin fusese repetat în prezenţa lui Kruglov, care era membru al Comitetului Central şi problema nu mai fusese ridicată nici în şedinţele prezidiului, nici în vreo discuţie a mea cu Kruglov, deşi trecuse o lună de la arestarea lui Beria.

Aceasta a fost ultima mea întâlnire cu Rudenko. În ziua următoare am fost lăsat singur. Ceva mai târziu, interogatoriile au continuat, dar numai cu Ţarigradski, care m-a acuzat oficial de conspiraţie împreună cu Stamenov pentru a încheia o pace secretă cu Hitler, de organizarea Administraţiei pentru Misiuni Speciale în vederea asasinării în secret, din ordinul lui Beria, a oamenilor care îi erau ostili lui şi a liderilor guvernului. M-a mai acuzat că am conspirat la comiterea acestor crime cu otrăvuri speciale care nu puteau fi detectate. A spus că l-am folosit pe Maironovski (despre care se presupunea în mod eronat că ar fi rudă cu mine şi care fusese arestat mai înainte) ca să ucid zeci de oameni ostili lui Beria în apartamentele conspirative.

Am mai fost acuzat că am participat la complotul lui Beria în vederea preluării puterii, şi de alte delicte minore, cum ar fi ascunderea în faţa guvernului a informaţilor referitoare la planurile lui de a fugi din Uniunea Sovietică în 1947 şi în 1948. În legătură cu planul lui Beria de a fugi în Vest cu un bombardier din Murmansk dacă ar fi eşuat conspiraţia, am arătat că forţele aeriene nu se aflau sub comanda mea şi nu puteam fi nicicum implicat într-un asemenea plan. Era o răstălmăcire evidentă a sondajului efectuat de noi cu succes asupra instalaţiilor defensive ale NATO, care pornise din Murmansk. Când m-am întâlnit cu colonelul Zimin, principalul nostru ofiţer de legătură, cu aproape patruzeci de ani mai târziu, într-un spital al KGB-ului, acesta avea peste optzeci de ani şi mi-a spus că acel zbor aproape că pusese capăt carierei lui. Procuratura a interpretat acel zbor, pe care Beria îl aprobase în calitate de

prim-adjunct al primului ministru, dar nu-l raportase primului ministru, Malenkov, ca un plan al lui Beria de a utiliza baza aeriană din Murmansk pentru a fugi în Occident, dacă încercarea lui de a răsturna guvernul avea să dea greș.

Ștemenko, în calitate de inițiator al acestui „plan trădător", a fost silit să se retragă din armată, general-colonel care abia împlinise cincizeci de ani. Fusese cruțat de Hrușciov și de Malenkov pentru că nu voiau ca ofițeri de rang superior ai armatei să apară în proces alături de Beria. A fost rechemat aproape cincisprezece ani mai târziu de Brejnev ca să pregătească planurile de invadare a Cehoslovaciei, ceea ce a făcut în mod strălucit și a câștigat a patra stea. Zimin a fost și el chestionat atunci, dar s-au îndurat apoi să-l lase în pace.

Am fost, de asemenea, acuzat că am împiedicat planul de lichidare a lui Tito „într-un mod laș și trădător". Protestele mele și cererile de a fi lăsat să contraargumentez au fost ignorate.

Țarigradski a început apoi să-mi manipuleze biografia, folosind ca probe incriminatoare cazurile lui Șpiegelglas, Malîi, și ale alor ofițeri care fuseseră epurați ca dușmani ai poporului. A încercat să mă caracterizeze drept complicele lor și a spus că Beria, cunoscând dovezile incriminatoare, a preferat să nu mă demaște, ci să mă recruteze în organizația lui și am înșelat astfel guvernul și partidul când am primit înalte distincții pentru munca mea. Beria a ascuns față de Comitetul Central și de guvern că între 1938 și 1941 au existat probe acuzatoare împotriva mea la Departamentul de Cercetări al NKVD. Am fost acuzat că am minat în secret vilele și reședințele guvernului din ordinul lui Beria, în timpul războiului, și că am păstrat aceste mine ca mijloace de eliminare a guvernului și a liderilor de partid. Adjunctul meu din anii de război, colonelul Mihail F. Orlov, care era șeful personalului în Administrația pentru Misiuni Speciale și mai târziu comandantul Brigăzii pentru Scopuri Speciale, a fost chemat la MVD. Când fusesem arestat, Orlov fusese și el concediat, dar acum a fost rechemat ca să ajute o echipă de lucrători și oficialități ale MVD și de la procuratură ca să verifice reședințele guvernamentale din apropiere de șoseaua spre Minsk și să găsească presupusele mine plasate acolo din ordinul lui Beria pentru a arunca în aer conducerea. Deși cercetările au continuat un an și jumătate, nu s-a găsit nimic. În realitate, supravegheasem lucrările de instalare a minelor pe șoseaua spre Minsk și în apropierea ei pentru a bloca înaintarea tancurilor germane în octombrie 1941, în timpul bătăliei pentru Moscova. Dar după ce înaintarea nemților a fost oprită, minele au fost îndepărtate în conformitate cu un plan

amănunțit și sub control strict. Se vede că Hrușciov și Malenkov crezuseră povestea inventată de procuratură sau smulsă prin mărturii silite. Echipa de cercetare a căutat și comorile pe care se presupunea că Beria le ascunsese în apropiere de vila sa sau într-una din casele conspirative ale MVD din afara Moscovei, dar nu s-a găsit nimic.

N-am fost bătut, însă, după un interogatoriu care a durat două sau trei ore, mi s-a dat masa și după aceea am fost din nou condus în camera de anchetă unde echipe de tineri ofițeri m-au ținut treaz până la 5 dimineața, repetând întrebările standard: „Mărturisești?... Recunoști că ai fost implicat în crimele trădătorului Beria?“ Echipele se schimbau des, iar eu am fost silit să stau treaz și să răspund la acuzațiile lor. Se pare că tinerii ofițeri nu fuseseră instruiți să obțină anumite detalii ale cazului, ci numai să nu mă lase să dorm.

După aproape o lună și jumătate de astfel de tratament, mi-a devenit clar faptul că mărturia mea nu era așa de importantă pentru Țarigradski. Eram conștient de faptul că unii dintre prizonieri, ca Bogdan Kobulov, trăgeau de timp. Țarigradski m-a confruntat cu pasaje din interogatoriul lui Kobulov din care reieșea clar că, evitând să vorbească despre lucruri serioase, ca spionaj și înțelegeri cu agenții străini, le arunca numai pleavă. Kobulov a spus că staful meu era plin de oameni dubioși de la care „te puteai aștepta la orice act criminal“. Kobulov, anchetator cu experiență, încerca să creeze impresia că dorea să coopereze și le-ar putea fi de folos pe viitor. În ce mă privește, opțiunea lui era inacceptabilă. Mi-am dat seama că voi ajunge în fruntea listei celor care urmează să fie eliminați, întrucât acuzațiile împotriva mea se bazau pe faptele pe care conducerea le alesese și dorea să le intepreteze nu drept ceea ce erau, ci ca dovezi ale existenței unei conspirații.

*

În toată perioada cât a durat interogatoriul, am fost singur în celulă. Nu am fost confruntat cu complici sau cu martori, însă simțeam că sunt deținut în apropiere de figurile-cheie ale cazului. De exemplu, mersul lui Merkulov îmi era foarte cunoscut și l-am recunoscut când a fost escortat la interogatoriu. Știam că Merkulov fusese apropiat de Beria în Caucaz și apoi la Moscova, dar nu mai lucrase cu el de opt ani, de când fusese demis din postul de ministru al securității. Aceasta m-a făcut să cred că Rudenko primise instrucțiuni să-i elimine pe oamenii care fuseseră implicați în acțiuni cu Beria în trecut, chiar dacă acum nu mai erau. Mai știam și că Merkulov avusese o criză de inimă la puțin timp după moartea lui Stalin și că era bolnav grav. Pentru el ar fi fost imposibil să joace vreun rol într-o conspirație de-a lui Beria, în cazul în care acesta ar fi

organizat aşa ceva.

În acest punct m-am decis să urmez instrucţiunile lui Serghei Şpigelglas pentru agenţii secreţi care sunt prinşi şi nu au cum să-şi nege vinovăţia: încetează treptat să mai vorbeşti, încetează treptat să mai mănânci. Nu anunţa greva foamei, aruncă pur şi simplu mâncarea la coş. În două-trei săptămâni te vei trezi într-o stare de totală prostraţie, moment în care trebuie să refuzi orice fel de mâncare. Va mai dura încă două-trei săptămâni până să te examineze un doctor, să declare că eşti epuizat şi să ordone să fii spitalizat şi supus hrănirii artificiale.

Ştiam că Şpigelglas zăcea neputincios în închisoarea Lefortovo. Era supus hrănirii artificiale de două luni de zile. Pentru mine, Kamo Petrosian era un alt exemplu în acest sens. Fusese şeful unui grup de luptă care, din ordinul lui Lenin, jefuise o bancă din Tbilisi în 1907 şi adusese apoi banii în Europa. Acolo Petrosian a fost prins de poliţia germană în timp ce oamenii lui încercau să schimbe 250 000 de ruble (aproximativ 250 000 de dolari pe atunci) în valută germană, elveţiană şi franceză. Guvernul ţarist a cerut extrădarea lui, dar Petrosian a rezistat în mod pasiv creând impresia că a căzut într-o stare de stupoare. Mai mulţi psihiatri germani n-au reuşit să se pună de acord asupra diagnosticului său, însă au fost cu toţii de acord cu deteriorarea lui fizică şi mentală. Aceasta l-a salvat. După ce a petrecut patru ani într-un spital german de boli mintale, a fost extrădat în Rusia, pentru „continuarea tratamentului medical" într-un spital de închisoare, de unde a reuşit să scape. A lucrat apoi pentru Beria în Caucaz, când a izbucnit revoluţia şi a murit într-un accident de maşină la Tbilisi, în 1925.

Momentul crucial, le povestea Petrosian tinerilor cekişti, este să înduri durerea cumplită provocată de nişte înţepături în măduva spinării, folosite ca să alunge starea de stupoare şi să te readucă în simţiri. Dacă treci acest test, orice grup de psihiatri va declara că nu eşti apt pentru interogatoriu şi nici pentru apariţie în faţa tribunalului. Spre sfârşitul toamnei, începusem să-mi pierd treptat puterile. Ţarigradski încerca să mă păcălească, spunându-mi că încă nu e totul pierdut în cazul meu. Realizările mele din trecut vor fi luate în considerare de autorităţi. Dar n-am răspuns la nici una din întrebările pe care mi le-a pus. Am rămas pasiv şi apatic. Disperarea mea sinceră era atât de cumplită, încât la un moment dat am aruncat toată farfuria de metal cu supă în gardian. A apărut curând o doctoriţă însă, întrucât nu răspundeam la nici una din întrebări, a propus să fiu transferat în blocul spital pentru examinare. Am fost dus pe targă în blocul spital şi lăsat pe coridor, în faţa cabinetului doctoriţei. Dintr-o

dată a apărut un grup de trei sau patru deținuți infirmieri și au început să strige la mine:

— Hai să terminăm cu câinele ăsta de polițist, și au început să mă bată.

Eram prea slab ca să reacționez și am rămas nemișcat, încercând doar să mă feresc de loviturile lor. Atacul a durat câteva minute și am avut sentimentul că eram observat de doctorii din încăperea învecinată. Curând gardienii s-au întors și i-au alungat pe bătăuși care, se vedea clar, primiseră instrucțiuni să nu mă lovească în cap. Am fost internat în spital și hrănit artificial. Nu-mi amintesc prea multe din cele ce s-au întâmplat atunci, pentru că eram în stare se semiconștiență mai tot timpul. Îmi amintesc de puncția în coloană care mi-a fost administrată câteva zile mai târziu. Am reușit să nu scot nici un sunet. Din însemnările făcute de Emma rezultă că am rămas la spitalul-închisoare Butîrka, hrănit artificial, timp de peste un an. Am reușit să supraviețuiesc datorită ajutorului trimis pe ascuns de Emma, de care mi-am dat seama după două sau trei luni. În fiecare sâmbătă soseau pachete cu mâncare și infirmierii le deschideau în prezența mea, sperând să-mi trezească interesul pentru fructe proaspete, somon afumat, caviar, roșii, castraveți și friptură de pui. Mi-am dat seama că mâncarea nu reprezenta o provocare din partea închisorii. Nu semăna cu mâncarea oferită prizonierilor de rang înalt pentru a-i face să vorbească. Din felul în care era pregătit peștele, mi-am dat seama că nu putea fi făcut decât de mama Emmei. Eram nespus de fericit la gândul că familia o ducea bine. Țarigradski îmi spusese că familia mea mă renegase ca pe un dușman al poporului. Contactul real a fost stabilit numai câteva luni mai târziu.

Una din surorile de la Butîrka mi-a spus pe neașteptate:

— Pavel Anatolievici, văd că nu ați mâncat roșiile, și privindu-mă în ochi, a continuat: Sucul de roșii pe care am să vi-l fac o să vă redea forțele și oamenii spun că este absolut necesar să supraviețuiți.

Așa s-au stabilit relații prietenești și neoficiale între noi. Deși nu le-am exprimat niciodată prin cuvinte. Ori de câte ori era de serviciu, sora aceasta se așeza lângă mine și începea să citească o carte. Pe ziarul cu care era învelită cartea, am zărit într-o zi un anunț despre execuția lui Abakumov. Asta îmi dovedea că Beria și toți ceilalți care fuseseră arestați o dată cu el fuseseră executați. Printre numele celor executați am zărit și pe cele ale unor ofițeri și funcționari inferiori, mult mai mici decât mine. Asta însemna că nu mă aștepta nimic bun deocamdată. Jocul a continuat. M-am opus hrănirii forțate, administrate uneori de sora cea prietenoasă, dar de

cele mai multe ori de altele. În luptele acelea îmi pierdeam adesea cunoştinţa. Prin sora aceea aflam ce se întâmpla afară. Ea îşi citea cartea şi din învelitoarea de ziar aflam alte informaţii inportante în legătură cu soarta aşa-zisei Bande a lui Beria. Am înţeles că primul capitol al cazului Beria se încheiase. Am avut noroc că nu fusesem arestat în primul val, o dată cu Beria. Soţiile celor din acel grup, inclusiv Beria, Goglidze, Kobulov, Meşik şi alţii erau fie internate în lagăre, fie exilate. La puţin timp după arestarea mea, vecina noastră Vera Spektor, soţia lui Mark Spektor, cu care Emma lucrase la Odessa în anii '20, i-a făcut semn Emmei să se întâlnească cu ea pe scara de serviciu. I-a spus Emmei:

— Mark îţi trimite salutări şi m-a rugat să-ţi spun că guvernul a abolit legea care permitea Ministerului Afacerilor Interne şi altor instituţii să exileze administrativ familiile duşmanilor poporului fără o decizie a tribunalului. Stai ferm pe poziţii şi refuză să te muţi din Moscova dacă nu-ţi prezintă hotărârea unui tribunal.

Deşi Emma a fost hărţuită şi i s-a spus să se limiteze cu toată familia la o singură cameră din cele cinci ale apartamentului nostru, a refuzat, spunând că nu va asculta decât de un ordin al tribunalului. Emma avea propriul ei venit, pensia de 2500 de ruble pe lună, o sumă semnificativă pe vremea aceea. Apărea în fiecare săptămână în sala de primire de la Butîrka şi ştiam de prezenţa ei datorită transferului de mâncare şi a sumelor mici de bani făcute în contul meu. De o importanţă crucială au fost întâlnirile ei cu Mark Spektor, colonel de securitate în retragere, care era foarte abil. Fusese şeful contraspionajului naval în timpul războiului şi, timp de un an, şeful secretariatului lui Merkulov. Suferise o criză de inimă şi ieşise la pensie în 1946, iar acum lucra ca preşedinte adjunct al Baroului de avocaţi ai Moscovei. Nu a vorbit cu Emma la noi acasă, ci la policlinica Ministerului Securităţii, ca şi când întâlnirea lor ar fi fost întâmplătoare. Avusese întotdeauna simpatie pentru mine şi înţelegea absurditatea acuzaţiilor care mi se aduceau. Când a auzit zvonuri că eram într-o situaţie disperată şi pe moarte, a elaborat împreună cu Emma o stratagemă de a menţine o legătură indirectă cu mine. A aranjat ca Emma să se întâlnească la policlinică cu Grigori Volkonski, cu care lucrase cândva la Harkov. Volkonski era acum adjunct al administraţiei centrale a penitenciarelor, de care ţinea şi Butîrka. Când a auzit de starea mea critică, Volkonski i-a propus Emmei să vină la o dată anume stabilită în audienţă la el, la Butîrka şi să spună că nu crede că soţul ei mai este în viaţă şi voia să ştie de

ce cere administrația închisorii, înpotriva regulilor detenției, să i se procure mâncăruri de lux. La îndemnul doctorului îmi trimitea tot ce putea fi mai bun, în afară de vin și coniac. Volkonski a subliniat că va trebui să vină la o anumită oră, în așa fel încât el să convoce o soră tânără, recent numită, la el în birou. Era o femeie drăguță și sentimentală, de vreo douăzeci și ceva de ani, care tocmai începuse să muncească. Era idealistă și susceptibilă de a fi recrutată.

— Te privește cum vei reuși s-o atragi de partea ta și s-o convingi să te ajute, i-a spus Volkonski Emmei.

Tânara soră, Maria Iakovlevna Kuzina, nu era membră a personalului securității, deși avea datoria să raporteze orice contacte neobișnuite ale pacienților-prizonieri. Emma trebuia să-i spună povestea unui erou ponegrit și să-i câștige simpatia. Volkonski nu-i va acorda decât trei sau patru minute în care să-i explice situația în prezența lui și apoi o va întrerupe scurt. În mai puțin de o lună, planul a fost pus în aplicare. Volkonski a chemat-o pe Maria Iakovlevna în biroul lui și a întrebat-o, în prezența soției deținutului, care era starea acestuia. Atunci Emma a făcut apel la ea să-mi acorde un tratament medical corect, căci eram un om care îmi riscasem viața în misiuni secrete și clandestine, luptând împotriva naziștilor. S-a rugat și de Volkonski și de ea să-mi salveze viața ca să pot participa la un proces corect. Cu siguranță că discuția fusese înregistrată pe bandă și introdusă în dosarul meu, însă nu a atras atenția procuraturii. După ce Volkonski i-a confirmat faptul că Maria fusese profund mișcată de suferința mea, Emma a găsit numărul de telefon al tinerei femei și a stabilit contactul cu ea. În felul acesta, Emma a stabilit relații secrete prietenești cu Maria Kuzina, soara cea drăguță, care mă hrănea cu forța și îmi aducea vești. Emma îi suplimenta venitul. Au rămas prietene timp de aproape cincisprezece ani. Maria și cu mine nu am vorbit niciodată, dar mă lua de mână după ce schimba învelitoarea de ziar a cărții pe care o citea.

Rutina aceasta a durat șase luni, apoi pe neașteptate am fost pus pe targă și dus cu o dubă medicală specială la gară. Era iarna anului 1955. Trecuse un an și jumătate de la arestarea mea. Eram însoțit de Maria și de doi gardieni înarmați, în haine civile, în compartimentul de dormit din tren. Nu aveam idee unde mergeam. Era noapte, dar am văzut o plăcuță pe unul din vagoane: Moscova-Leningrad. Fusese rezervat pentru noi un compartiment obișnuit de dormit pentru patru persoane. Gardienii m-au încuiat cu Maria și ne-au părăsit după ce trenul s-a pus în mișcare. Stăteam pe patul de

jos şi Maria mi-a înmânat articolul din *Pravda* în legătură cu sfârşitul conspiraţiei lui Beria şi Abakumov. În ultima variantă, Abakumov fusese etichetat drept complice al lui Beria. Ceea ce era însă şi mai important era faptul că în articol erau şi alte ştiri: Malenkov fusese scos din postul de prim-ministru şi înlocuit cu Bulganin. Hruşciov, primul secretar al partidului, era cel care anunţa această schimbare majoră. Ştirea aceasta mi-a mai ridicat puţin moralul. Acum, după ce Malenkov fusese îndepărtat de Hruşciov, mi s-a trezit vag speranţa că aş putea să exploatez cumva situaţia în avantajul meu. Eram sigur că în compartiment sunt microfoane, aşa că nu am comentat articolul şi nici n-am vorbit cu Maria, care m-a strâns din nou de mână cu înţelegere. Curând gardienii s-au întors foarte bine dispuşi, iar eu, epuizat de încordare şi incertitudinea mutării, am adormit.

La Gara din Leningrad am fost întâmpinaţi de o ambulanţă militară şi am fost dus la cumplita închisoare Krest, destinată pe vremea ţarului pentru detenţie preliminară şi cercetări. Vechea aripă a închisorii fusese transformată în spital de boli mintale. Aici regulamentele erau foarte stricte. Maria a dispărut, iar eu am fost examinat de un medic psihiatru, locotenent colonel medic Petrov, cel care mai târziu a supervizat *tratamentul medical* aplicat disidentului luptător pentru drepturile omului Vladimir Bukovski. Chiar şi pe vremea mea, închisoarea era plină nu numai de hoţi, ci şi de deţinuţi politici, dintre care unii erau în detenţie de peste cincisprezece ani.

Petrov a părut satisfăcut de examen şi m-a instalat într-un salon, împreună cu generalul Sumbatov, şeful administraţiei aprovizionării din serviciul de securitate şi Sarkisov, fostul şef al gărzii personale a lui Beria. Mi-am dat seama că salonul era dotat cu microfoane. Cei doi bărbaţi păreau într-adevăr bolnavi mintal.

Sarkisov, fost inginer textilist la o fabrică din Tbilisi, se plângea întruna că acuzaţiile împotriva lui îl împiedică la realizarea planului cincinal înainte de termen în industria textilă, cu ajutorul unei maşini noi inventate de el. Îi ruga pe doctori să-l ajute să-l demaşte pe procurorul Rudenko, care îi sabota eforturile de mărire a producţiei textile şi îl împiedica astfel să devină Erou al Muncii Socialiste.

Sumbatov şedea pe patul lui plângând şi bolborosind că tezaurul lui Beria este îngropat în vila Consiliului de Miniştri de la Jukovka, în afara Moscovei, şi nu fusese dus peste graniţă. Curând a început să urle tot mai tare. La început am crezut că aceasta era

reacţia lui la injecţii, dar când a murit şi a fost scos din salonul nostru, am aflat că suferise dureri cumplite din cauza unui cancer.

Şederea la Leningrad a fost cât pe-aci să mă mutileze. Am suferit încă o puncţie în şira spinării, administrată mai puţin brutal decât la Butîrka, dar mi-a deteriorat serios coloana, distrugându-mi un disc. Mi-am pierdut cunoştinţa şi numai prin hrănire artificială am reuşit să-mi revin. Emma a apărut la Leningrad la o săptămână după sosirea mea acolo. Asta m-a salvat, pentru că Emma a reuşit să-şi asigure sprijinul unei reţele puternice de prieteni, foşti ofiţeri de securitate. Cel mai mult m-a ajutat unchiul Emmei, Isaak Krimker, o persoană fermecătoare, care s-a apucat de mai multe meserii şi le-a făcut admirabil pe toate. Această rudă plină de resurse a aranjat livrarea regulată a pachetelor cu mâncare pregătită special pentru regim alimentar lichid şi a pus-o pe Emma în legătură cu o soră care avea acces la salonul meu. Sora ştia că există pretutindeni dispozitive de ascultare şi că este periculos să-mi aducă veşti. Emma şi Krimker au compus o scrisoare adresată surorii de o rudă, iar ea mi-a dat voie s-o citesc. Acolo erau toate veştile din lumea de afară.

În infernul acesta, Emma mi-a adus la cunoştinţă că *bătrânul*, adică Stalin, fusese demascat la adunarea generală a *colhozului*, adică Congresul XX al Partidului. Am aflat de la ea că *toţi contabilii*, adică toţi cei care fuseseră epuraţi o dată cu mine, erau grav bolnavi, că *în colhoz* condiţiile erau aceleaşi, dar avea destui bani şi relaţii ca să se descurce. M-a dezorientat mesajul că *nimeni nu poate să spună când se va vindeca Lev Semionovici de TBC.* Ulterior am aflat că acesta era un nume real, era o măsură de precauţie pentru eventualitatea că scrisoarea ar fi fost interceptată – să se transmită veşti despre o persoană reală care să poată fi verificată. Am crezut că Lev Semionovici era un nume conspirativ pentru mine, că autorităţile mă credeau cu adevărat bolnav şi că trebuia să rămân acolo şi să încerc să câştig timp.

Injecţiile repetate îmi provocau o stare de suferinţă şi dezechilibru. Despărţirea de Emma a durat până la sfârşitul lui 1957, când i s-a permis să mă viziteze, ca urmare a apelurilor ei repetate la procuratură şi la directorul închisorii. În decembrie 1957, ne-am văzut de şapte ori, de faţă cu anchetatorul meu, Ţarigradski, şi doi doctori. N-am rostit nici un cuvât, dar la a doua întâlnire n-am mai putut să-mi stăpânesc lacrimile. Emma vorbea mereu, mi-a spus că familia o ducea bine, că Raihman fusese amnistiat, că Eitingon fusese condamnat la doisprezece ani închisoare, că nimeni nu credea în vinovăţia mea, că ea era înconjurată de vechii prieteni, că ar trebui

să încep să mănânc. Nu i-am răspuns. Scopul pentru care o lăsaseră să mă vadă era să mă scoată pe mine din starea de stupoare şi prostraţie.

O lună mai târziu am reînceput să consum mâncare solidă. Dinţii din faţă îmi fuseseră smulşi pentru a putea fi hrănit artificial, dar am început să-mi revin şi să pot răspunde la întrebări simple. Condiţiile de detenţie s-au îmbunătăţit prompt. Am primit mâncare de la cantina soldaţilor, nu a deţinuţilor. În plus, primeam şi pachete cu mâncare de la Emma. Treptat m-am mai înzdrăvenit şi, în aprilie 1958, locotenent colonelul Petrov m-a anunţat că sunt apt pentru continuarea interogatoriului. Am fost transferat cu duba închisorii la gară şi apoi trimis la Moscova, în blocul devenit deja familiar de la Butîrka.

Am sesizat imediat că situaţia politică se schimbase drastic. În zilele următoare, am primit vizitele a trei gardieni şi a administratorului acestei aripi a închisorii, toţi foşti soldaţi din Brigada pentru Scopuri Speciale din timpul războiului, care au venit să mă salute şi să mă încurajeze. Îl înjurau pe faţă pe Hruşciov pentru că eliminase suplimentul special de salariu pentru gradul militar din Ministerul Afacerilor Interne, ceea ce îi punea într-o poziţie inferioară în comparaţie cu trupele armatei şi ale celei de frontieră[1]. Erau, de asemenea, indignaţi, pentru că Hruşciov amâna de douăzeci de ani plata bonurilor guvernamentale pe care toţi ofiţerii fuseseră obligaţi să le cumpere, depunând în schimbul lor zece până la douăzeci la sută din salariu. Nu ştiam ce să răspund, dar le-am mulţumit pentru sprijinul moral şi pentru faptul că m-au ajutat să mă bărbieresc, pentru prima oară în cinci ani de zile.

CEASUL SOCOTELILOR

Am fost chemat curând la interogatoriu. De astă dată am aflat că Ţarigradski nu se mai ocupa de cazul meu. Fusese înlocuit de asistentul special al lui Rudenko, Preobrajenski, care lucra împreună

---

[1] Cele trei componente ale salariului personalului militar şi din poliţie erau: funcţia administrativă, gradul militar şi anii de serviciu. Hruşciov a eliminat plata pentru gradul militar în Ministerul Afacerilor Interne, incluzându-i aici şi pe gardienii din închisori şi miliţie. Brejnev a reintrodus plăţile în 1968, dar numai în valoare de 75% faţă de celelalte arme.

cu anchetatorul principal Andreev. Preobrajenski era un om de peste cincizeci de ani, avea un picior mutilat şi aceasta îi afecta personalitatea, făcându-l să fie morocănos şi ursuz.

Atitudinea şi aspectul lui contrastau cu ale lui Andreev, un bărbat în jur de patruzeci de ani, întotdeauna bine îmbrăcat, ce glumea adesea cinic în legătură cu acuzaţiile împotriva mea. Preobrajenski pregătise transcrieri false ale interogatoriilor mele. Am refuzat să le semnez şi am şters toate minciunile pe care le inventase ca să mă incrimineze. Atunci a încercat să mă şantajeze, spunând că va adăuga încă o acuzaţie: simularea demenţei. Foarte calm i-am răspuns:

— Nu am nici un fel de obiecţii, dar va trebui să anulaţi cele două constatări ale comisiilor medicale de examinare, care au stabilit că eram în comă şi inapt total pentru interogatoriu.

Am subliniat faptul că Ţarigradski şi Rudenko fuseseră cei care mă aduseseră în starea aceasta, lipsindu-mă de somn timp de trei luni şi punându-mă într-o celulă fără ferestre.

Andreev era altfel de om. Transcria interogatoriile fără să modifice răspunsurile mele.

Am simţit că începuse să simpatizeze cu mine în momentul în care îşi dăduse seama că nu am nimic comun cu asasinarea lui Mihoels în 1948 şi cu experimentul laboratorului toxicologic asupra oamenilor condamnaţi la moarte.

Substanţa cazului meu era clară, a spus Andreev, însă o condamnare e inevitabilă, ţinând seama de atitudinea conducerii faţă de oamenii care lucraseră cu Beria. Mi-a prezis o condamnare de cincisprezece ani. Preobrajenski făcea presiuni asupra mea, dar am refuzat orice colaborare şi curând acesta m-a anunţat:

— Dosarul dumitale este gata.

Pentru prima şi ultima dată mi s-au dat cele patru dosare ca să le examinez. Actul de acuzare era scris pe două pagini subţiri. Am observat că Andreev îşi ţinuse promisiunea de a renunţa la acuzaţia de conspiraţie împreună cu Beria pentru preluarea puterii, din lipsă de probe. Lipseau şi acuzaţiile anterioare de organizare defectuoasă a operaţiunii de asasinat împotriva mareşalului Tito şi ascundere a informaţiilor în legătură cu conspiraţia lui Tito din 1946 împotriva Uniunii Sovietice. Planurile scornite cu fuga lui Beria în Occident de la o bază specială a forţelor aeriene din Murmansk, cu ajutorul

generalului Stemenko, nu mai făceau parte din dosarul împotriva mea. Maironovski nu mai era menționat, incorect, drept rudă cu mine. Cu toate acestea, actul de acuzare mă prezenta ca pe un nemernic care conspirase cu duşmanii poporului împotriva partidului şi a guvernului din 1938 fără încetare, până în ziua arestării. Pentru a sprijini dosarul au adăugat şi acuzațiile împotriva ofițerilor pe care îi eliberasem din închisoare la începutul războiului – Şpigelglas, Serebreanski şi alții – deşi toți, cu excepția lui Serebreanski, fuseseră între timp reabilitați. Din punct de vedere legal, aceste acuzații erau invalidate, dar se pare că asta nu avea importanță.

Din actul inițial de acuzare rămăseseră trei acuzații:

Unu. Conspirație secretă cu Beria pentru a încheia pace separată cu Hitler în 1941, şi pentru a răsturna guvernul sovietic.

Doi. Ca om al lui Beria, răspunzător pentru Administrația Misiunilor Speciale, am executat în secret asasinarea unor oameni ostili lui Beria prin administrarea de otravă şi acoperisem asasinatul apoi făcându-l să pară accident.

Trei. Din 1942 până în 1946, am supervizat activitatea laboratorului toxicologic şi am testat otrăvuri pe persoane condamnate la moarte.

Nu existau referiri la cazuri anume sau la exemple. Acuzațiile erau susținute numai de materialele din dosare şi de faptul că Eitingon, adjunctul meu, fusese deja condamnat pentru înaltă trădare, în 1957. Eitingon fusese eliberat în martie 1953, după moartea lui Stalin, însă fusese rearestat în august, acelaşi an, la puțin timp după căderea lui Beria. Ispăşea acum doisprezece ani de închisoare. Actul de acuzare conchidea că trebuie să fiu judecat de Colegiul Militar al Curții Supreme în şedință închisă. Nu era nevoie nici de procuror, nici de avocat al apărării.

Mi-am amintit că Emma îmi spusese la Leningrad că organizarea de procese secrete, introdusă după asasinarea lui Kirov, era acum interzisă prin lege. Raihman fusese amnistiat pentru că reuşise să evite procesul secret. Era o situație dificilă. Cum puteam să-i spun lui Preobrajenski că ştiam de schimbarea legii, când la Leningrad ar fi trebuit să fiu în comă? L-am rugat pe Preobrajenski să-mi explice cum se justifică procedura şedinței închise. Într-un asemenea caz, actul de acuzare ar trebui să precizeze că voi fi judecat în şedință secretă, deci contrar prevederilor legale. Preobrajenski a spus că în actul de acuzare nu era nevoie să se menționeze astfel de detalii. A refuzat oficial şi cererea mea de a mi se da un avocat să mă

apere. Am cerut o copie a regulamentului proceselor, dar şi această cerere mi-a fost respinsă în scris, de Preobrajenski. Andreev a fost mai binevoitor. Mi-a spus că ar fi o naivitate să mă aştept ca un avocat să mă apere din moment ce soarta mea şi procedura fuseseră deja decise.

Am făcut atunci apel la directorul adjunct al închisorii, fostul meu subordonat din anii de război. Un gardian a venit în celulă şi mi-a spus că, deocamdată, cererea mea de a primi un regulament al tribunalelor a fost respinsă, însă directorul adjunct e gata să asculte plângerile mele în legătură cu condiţiile de detenţie. Când am fost adus în biroul directorului adjunct, care presupun că era plin de microfoane ascunse, nici unul din noi n-a dat nici un semn de recunoaştere. Mi-a spus că, desigur, cererea mea fusese respinsă, dar mi-a arătat regulamentul condiţiilor de detenţie aflat pe masa lui şi mi-a propus să-l examinez înainte de a-mi redacta în scris apelul oficial. Am simţit ceva neobişnuit în gestul lui. Broşura cu regulamentul de detenţie avea ataşat şi un rezumat al drepturilor prizonierilor. Acesta conţinea ceea ce îmi trebuia mie: Prezidiul Sovietului Suprem al URSS, prin decretul din 30 aprilie 1956, desfiinţase procesele secrete, fără avocat al apărării, în cazurile de înaltă trădare. Apelul meu oficial pentru avocat fusese ignorat în mod deliberat, probabil din ordinul autorităţii supreme, Hruşciov, care devenise între timp şef al partidului şi al guvernului. Am hotărât să aştept şi să cer avocat chiar în faţa tribunalului.

Ancheta s-a încheiat cu o întâlnire stânjenitoare. Preobrajenski mi-a cerut pe neaşteptate să-i scriu un raport al modului în care Molotov fusese implicat în cazul Stamenov. Lucrul acesta m-a mirat şi am stat să mă întreb dacă nu cumva Molotov căzuse în dizgraţie. Nu ştiam nimic despre „grupul antipartinic“ epurat în 1957, în care fuseseră incluşi Molotov, Malenkov şi Kaganovici. Raportul meu l-a impresionat vizibil pe Preobrajenski, mai ales informaţia că Molotov aranjase un loc de muncă la Institutul de Biochimie al Academiei de Ştiinţe pentru soţia lui Stamenov. Mi-am mai amintit şi faptul că Molotov fusese consultat în legătură cu darurile pe care le dăduse Stamenov familiei ţarului bulgar. Această depoziţiei mi-a întărit speranţa că, în pofida audierii cu uşile închise, voi fi ţinut în viaţă ca martor împotriva lui Molotov.

Am trimis treizeci şi trei de apeluri, bombardându-i pe Hruşciov, Tudenko şi pe Serov, preşedintele Sovietului Suprem –

acum şef al KGB[1] – şi pe alţii cu cererea de a mi se numi un avocat şi protestând împotriva falsificărilor grosolane din acuzaţiile împotriva mea. Nu am primit nici un răspuns. De regulă, când un dosar este gata, cazul este trimis la Curtea Supremă. Într-o săptămână, cel mult o lună, ar fi trebuit să fiu înştiinţat când va fi programat pe rol cazul meu. Au trecut trei luni şi nu am primit nici un cuvânt. Abia la începutul lui septembrie 1958, am fost informat că dosarul meu va fi examinat de Colegiul Militar la 12 septembrie, în şedinţă închisă, fără procuror şi fără avocat al apărării. Am fost transferat la închisoarea internă din Lubianka şi apoi la închisoarea Lefortovo. Cu mulţi ani mai târziu, am aflat că generalul Borisoglevski, preşedintele Colegiului Militar, a trimis de trei ori înapoi dosarul meu procuraturii, cerând investigaţii suplimentare. De trei ori i-a fost trimis înapoi, fără să i se satisfacă această cerere.

Acum mi se pare că, deşi soarta mea era pecetluită, nimeni nu dorea să ignore formalităţile în perioada de corectitudine de după moartea lui Stalin şi dezvăluirea de către Hruşciov la Congresul XX al PCUS a crimelor acestuia. Mai trâziu am aflat că apelurile mele adresate lui Serov şi lui Hruşciov, în care mă refeream la întâlnirile noastre de la Kremlin şi la cooperarea operaţională în timpul şi după Marele Război pentru Apărarea Patriei, au declanşat reacţiii prompte. Un ofiţer superior din fostul meu departament, colonel Pavel Aleksahin, a fost trimis la procuratură ca să scoată din dosarul meu toate referirile la implicarea lui Hruşciov în misiunile noastre secrete împotriva naţionaliştilor ucraineni. Colonelul Aleksahin era un ofiţer de informaţii cu experienţă. Când i s-a arătat actul meu de acuzare le-a spus deschis procurorilor militari că acuzaţile erau contrafăcute. Ofiţerii au fost de acord cu el şi s-au plâns că se făcuseră presiuni foarte de sus asupra lor în acest sens. Aleksahin a luat trei plicuri sigilate de materiale operaţionale din seiful meu. Procuratura l-a asigurat pe Aleksahin că nu existau referiri la Hruşciov în cele patru volume ale dosarului meu. Aleksahin a dat plicurile lui Serov şi nu le-a mai văzut niciodată. Nu-mi amintesc tot ce era în seiful meu, dar ştiu în mod sigur că erau copiile ordinelor oficiale de eliminare a lui Oggins, Şumski, Ronja şi Samet, date de autoritatea supremă, care pe atunci însemna Stalin, Molotov, Malenkov, Hruşciov şi Bulganin.

Ulterior, când Aleksahin s-a alăturat altor doi ofiţeri de

[1] KGB-ul, Comitetul Securităţii Statului, a fost înfiinţat în 1954, retrogradând aparatul de securitate de la statutul de minister independent la acela de comisie a statului de pe lângă Consiliul de Miniştri, în încercarea de a-l ţine sub control politic.

informații care au cerut revizuirea cazului meu, s-a referit la acest episod. În 1988, când am scris apelul final pentru reabilitarea mea, lui Aleksahin i s-a spus să stea liniștit și să nu mai compromită partidul scoțând la iveală lucruri atât de neplăcute.

*

În vederea procesului am fost dus cu o dubă a poliției la sediul Curții Supreme, de pe strada Borovski. Nu aveam cătușe la mâini și gardienii KGB care mă escortaseră au primit ordin să aștepte în sala de primiri a președintelui adjunct al Colegiului Militar, în afară sălii de judecată, contrar procedurii normale. Eram îmbrăcat în haine civile. Am intrat nu într-o sală de judecată, ci într-un birou frumos mobilat în care erau prezenți cinci oameni. Biroul șefului era într-un colț și pentru audiere era folosită o masă de conferințe. În capul mesei se afla general maior Kostromin, care s-a prezentat ca președinte adjunct al Colegiului Militar. Ceilalți doi judecători erau colonel de justiție Romanov și viceamiral Simonov. Erau prezenți doi secretari, unul din ei fiind maiorul Afanasiev, cel care avea să fie mai târziu secretar și în procesul de trădare al lui Oleg Penkovski.

Era o masă lungă. Am fost așezat la un capăt, iar cei trei judecători la celălalt capăt. Kostromin a început oficial procedura, anunțând numele judecătorilor și m-a întrebat dacă am obiecții cu privire la componența curții. Am spus că nu am obiecții, dar am protestat împotriva procedurii cu ușile închise și a violării grave a dreptului meu constituțional de bază de a avea legal un avocat. Datorită numeroaselor boli de care suferisem, nu mă puteam apăra singur. Kostromin a rămas uluit când am spus că legea interzicea procedura judecării cu ușile închise și cerea în mod obligatoriu prezența unui avocat al apărării în cazurile pasibile de pedeapsa cu moartea, în conformitate cu codul penal. Judecătorii s-au uitat îngrijorați la el, mai ales amiralul. Kostromin a anunțat indignat că ședința se suspendă pentru examinarea apelului meu, dar a spus că nu am dreptul să pun sub semnul întrebării legalitatea curții. L-a rugat pe unul din secretari să mă însoțească în sala de primiri.

Întreruperea a durat aproximativ o oră, timp în care am avut ocazia, în mod cu totul neașteptat, să-i văd pe martorii veniți să depună mărturie împotriva mea. Primul care a apărut în sala de așteptare a fost academicianul G. Muromțev, care fusese șeful laboratorului militar bacteriologic din NKVD și din Ministerul Securității până în 1950. Abia dacă îl cunoșteam și nu lucrasem niciodată cu el, cu excepția faptului că îi trimisesem materiale

informative primite din Vest în legătură cu evoluția armei bacteriologice. Un alt martor era Maironovski, care a venit escortat de gardieni în sală. Era palid şi istovit, îmbrăcat în haine ponosite, arăta de parcă ar fi fost chiar atunci scos din închisoare. Fără îndoială, laboratorul de toxicologie avea să fie unul din punctele majore împotriva mea. Maironovski a început să plângă chiar în clipa în care m-a zărit. Nu se aştepta să mă vadă şezând într-un fotoliu, îmbrăcat în costum şi cu cravată la gât. Secretarul a ordonat să fie dus pe coridor şi a alergat să-i raporteze lui Kostromin. Secretarul s-a întors rapid şi m-a însoțit înapoi, în biroul judecătorilor, care aşteptau să reia procesul. Kostromin, în uniformă completă, a spus că plângerea mea în legătură cu clandestinitatea procedurii a fost respinsă de preşedintele Curții Supreme a URSS printr-o decizie specială care tocmai îi fusese transmisă telefonic. Dacă mă hotăram să nu răspund acuzațiilor, procesul va continua fără mine. Curtea Supremă, a mai spus el, cea mai înaltă autoritate juridică din URSS, avea dreptul să stabilească proceduri speciale pentru audierile în cazuri de maximă importanță pentru stat. M-a întrebat dacă îmi recunosc vinovăția şi am respins categoric toate acuzațiile penale. Apoi a anunțat că doi foşti ofițeri de securitate, martori împotriva mea ai complicității mele cu Beria, nu puteau să apară în fața Curții din motive de sănătate. Alți doi, academicianul Muromțev şi deținutul Maironovski erau în camera de alături, gata să depună mărturie. Kostromin a spus că tribunalul nu era convins de afirmația lui Beria din timpul cercetării sale preliminare că nu sunt omul lui şi că el n-a făcut altceva decât să îndeplinească ordinele care i se transmiteau în numele guvernului. Declarațiile lui Beria, a spus el, fuseseră făcute cu intenția de a ascunde înalta trădare. Curtea nu va lua în considerare argumentele mele în această privință. Episodul Stamenov a fost menționat numai într-un cadru general. Kostromin a subliniat că înalta trădare era clară, dar vor mai fi examinate şi alte fapte din care reiese că Beria discutase contactarea lui Stamenov şi cu alți membri ai conducerii. Aceste fapte noi vor fi prezentate sub formă de aide-mémoire în fața curții. Am protestat împotriva definirii acestui sondaj autorizat de informații drept legături clandestine fără ştiința guvernului, din moment ce Molotov nu numai că a ştiut de legăturile noastre, dar le-a şi aprobat. Dar spusele mele au fost ignorate. Mai mult chiar, am spus curții că însuşi tovarăşul Hruşciov, în ziua de 5 august 1953, cu cinci ani în urmă, mi-a spus că nu vede nici un fel de faptă reprobabilă din partea mea

în acest episod.

Preşedintele a pălit şi mi-a interzis să-l menţionez pe Hruşciov. Secretarii au întrerupt imediat transcrierea procedurii. Am devenit şi eu agitat, m-am îngălbenit şi n-am mai reuşit să mă controlez. Le-am spus judecătorilor că aveau în faţa lor un om care fusese condamnat la moarte de fascişti şi de organizaţia naţionalistă ucraineană progermană, un om care îşi riscase viaţa pentru guvern.

— Mă judecaţi la fel ca şi predecesorii voştri, care i-au trimis în faţa plutonului de execuţie pe eroii Uniunii Sovietice, pe baza unor acuzaţii calomnioase.

Mă refeream la Artuzov, Şpigelglas, Malîi, Serebreanski şi alţi prieteni pierduţi. Kostromin a fost complet derutat, şi viceamiralul Simonov s-a albit la faţă. După o scurtă pauză, Kostromin a remarcat:

— Nimeni nu v-a condamnat aici dinainte la moarte. Vrem să stabilim adevărul.

Muromţev a fost chemat înăuntru şi a ascultat în timp ce se dădea citire mărturiei lui, veche de cinci ani. Apoi, spre nemulţumirea şi surpriza judecătorilor, a declarat că nu poate să confirme mărturia anterioară. Nu-şi amintea să fi existat nici un moment în care eu să mă fi implicat în activitatea de cercetări secrete a laboratorului pe care îl conducea. Apoi a fost chemat Maironovski. Acesta a mărturisit că s-a consultat cu mine în patru cazuri. Cu permisiunea preşedintelui completului de judecată, l-am întrebat dacă fusese subordonatul meu, dacă cele patru cazuri erau experimente sau acţiuni de luptă şi de la cine a primit instrucţiuni în acele patru acţiuni specifice. Spre surprinderea mea, amiralul a intervenit şi m-a sprijinit. Ceea ce fusese un scenariu bine pregătit, s-a transformat într-o debandadă. Maironovski a răspuns că nu a lucrat niciodată pentru mine şi a început să plângă. Printre lacrimi a spus că erau, într-adevăr, operaţiuni de luptă strict secrete, nu experimente şi i-a numit pe Hruşciov şi Molotov ca surse ale instrucţiunilor primite de el. A povestit mai întâi cum se întâlnise cu Molotov la sediul Comitetului de Informaţii şi apoi, spre groaza preşedintelui, a menţionat întâlnirea cu Hruşciov în vagonul de cale ferată, când se îndrepta spre Ujgorod. Preşedintele îl întrerupse scurt, spunând că s-a edificat. A apăsat pe un buton ca să cheme un gardian care a venit şi l-a scos pe Maironovski din încăpere. Nu l-am mai văzut trei ani, până când ne-am întâlnit în curtea închisorii din Vladimir.

Judecătorii erau năuciţi. Aveau acum probe că aceste „acte

teroriste“ fuseseră operaţiuni de luptă, executate împotriva unor adevăraţi duşmani şi adversari ai regimului, din ordinul direct al guvernului şi nu din iniţiativa mea. Am mai subliniat şi eu că nu fusesem comandantul acestor operaţiuni, pentru că în fiecare caz fuseseră prezenţi reprezentanţi desemnaţi de guvern – primul adjunct al ministrului, Ogolţov, şi ministrul securităţii din Ucraina, Savcenko, iar organele locale de securitate le erau subordonate lor. Am cerut să fie chemaţi ca martori şi am cerut să mi se spună de ce aceşti oameni nu fuseseră trimişi în judecată pentru aceste operaţiuni pe care le comandaseră. Din nou judecătorii au avut un moment de stânjeneală. Ştiam că în minutele cercetării împotriva mea, informaţiile în legătură cu victimele Războiului Rece din perioada 1946-1953, erau schiţate sumar. Laitmotivul acuzaţiilor, repetat la nesfârşit, era că Maironovski, cu ajutorul meu, omorâse oameni ostili lui Beria. Judecătorii nu erau pregătiţi pentru faptele reale, asta era limpede: aceste asasinate fuseseră aprobate de conducători mai înalţi decât Beria.

Kostromin şi-a revenit repede şi a reluat audierea. A spus că nu mă acuzau pentru aceste patru episoade, dar că erau înclinaţi să creadă că am răspuns de alte operaţiuni secrete împotriva duşmanilor lui Beria. A spus că zvonurile despre oamenii ucişi la vila mea erau serioase. Am cerut să mi se arate un singur fapt din care să reiasă că am comis un act terorist împotriva guvernului sau duşmanilor lui Beria. Kostromin a răspuns sec că dosarul lui Beria era închis şi că se stabilise că el comisese astfel de acte şi, întrucât eu lucrasem pentru el, eram şi eu vinovat. Cu toate acestea, în momentul de faţă curtea nu avea în faţa sa dovezi pertinente. Cu aceasta a încheiat problema şi mi-a oferit posibilitatea să fac o declaraţie. Am avertizat curtea că, pedepsindu-mă pe mine, slujesc interesele fasciştilor ucraineni, ale serviciilor imperialiste de informaţii şi ale troţkiştilor din străinătate. Am cerut să mi se dea dreptul, aşa cum stipuleză legea, să citesc minutele audierii, să-mi adaug observaţiile proprii şi să le semnez, dar cererea mea a fost respinsă.

Kostromin a anunţat o pauză înainte de pronunţare. Am fost condus în sala de aşteptare, unde mi s-au oferit sandvişuri şi ceai, amiralul a venit şi a stat de vorbă cu mine, mi-a strâns mâna şi m-a îmbărbătat, spunând că totul o să fie bine. A spus că mă comportasem ca un adevărat bărbat. Am fost condus înapoi în biroul lui Kostromin. Judecătorii s-au ridicat şi Kostromin a citit sentinţa scrisă de mână, care era o repetare a actului de acuzare emis de

procuratură, cu o adăugire: „Curtea nu găseşte necesar să aplice cea mai aspră pedeapsă, comdamnarea la moarte". Am fost condamnat la 15 ani închisoare. Sentinţa era definitivă, fără drept de recurs. Era toamna anului 1958, ispăşisem deja cinci ani de la arestarea mea în 1953.

M-au părăsit toate puterile. Anticipasem deznodământul, dar tot eram şocat. Am simţit că-mi vine să leşin şi m-am aşezat. Puţin mai târziu eram din nou în închisoarea internă din Lubianka. M-a cuprins o durere teribilă de cap şi gardianul mi-a dat un medicament. Mă simţeam încă foarte rău când am fost condus în biroul lui Serov de la etajul trei, mai înainte domeniul lui Beria. S-a uitat rece la mine şi mi-a oferit un scaun.

— Ascultă cu atenţie, a spus el. O să ai suficient timp să te gândeşti la situaţia ta. Vei fi trimis la închisoarea din Vladimir. Dacă îţi aminteşti de vreun act dubios al lui Molotov sau Malenkov în operaţiunile de spionaj, dă-mi de ştire, dar să nu-l menţionezi pe Nikita Sergheevici. Dacă ţii minte ce ţi-am spus, vei fi ţinut în viaţă şi, în cele din urmă, amnistiat.

În ciuda durerii cumplite de cap, am făcut semn că sunt de acord. Nu l-am mai văzut niciodată.

*

Am fost transferat la închisoarea Lefortovo şi, două zile mai târziu, m-am întâlnit cu Emma şi cu fratele meu mai mic, Konstantin. Ne-am ascuns bucuria că voi fi transferat la închisoarea din Vladimir, unde locuia sora mai mică a Emmei, Cecilia. Aceasta era căsătorită cu Aleksandr Komelkov, funcţionar superior în administraţia regională a Ministerului de Interne. Era director adjunct al poliţiei rutiere. Cecilia şi Aleksandr locuiau în acelaşi bloc cu toţi gardienii şefi de la închisoarea Vladimir şi erau în relaţii bune cu ei. În curând, fiul meu mai mic, Anatoli, avea să vină să-şi petreacă vacanţa de vară la Vladimir, cu familia lui Aleksandr. S-a împrietenit aici cu Iuri, un băiat de vârsta lui, fiul comandantului închisorii, colonelul Mihail Kozik. Olga, fiica adjunctului lui Kozik, se juca cu ei.

Emma avusese noroc că nu fusese arestată în timp ce eram în cercetări preliminare, aşa cum se întâmplase cu soţiile celorlalte oficialităţi implicate în Cazul Beria. A întrerupt în mod înţelept toate relaţiile cu prieteni şi cunoştinţe din securitate. Prietenii pe care îi aveam în afara lumii securităţii ne-au sprijinit, mai cu seamă Mariana Iaroslavskaia. Tatăl ei, Emelian, fusese secretar al

Comitetului Central din anii '20 până la sfârşitul anilor '40. Fusese, neoficial, câinele de pază al ideologiei partidului. Prin ea, Emma şi-a făcut un nou grup de prieteni care erau pictori, sculptori şi oameni de ştiinţă. Anna Ţukanova, care fusese transferată de Hruşciov după căderea lui Malenkov în postul de ministru adjunct al culturii, a continuat s-o sprijine şi s-o ajute. Anna a sfătuit-o pe Emma să se ţină departe de caz. De aceea, apelurile Emmei pentru aprecierea corectă a soţului ei, adresate lui Hruşciov şi lui Malenkov, începeau întotdeauna cu declaraţia că ea nu ştia ce acuzaţii mi se aduc. A făcut copii după scrisorile pe care i le trimisesem din străinătate şi în care îi scriam că, în ciuda riscurilor pe care le înfruntam, eram gata să-mi sacrific şi viaţa pentru cauza guvernului şi a partidului comunist. A trimis copiile lui Hruşciov şi lui Malenkov ca să dovedească faptul că persecutau un bolşevic sincer, în întregime devotat aceloraşi idealuri ca şi ei. A adunat de la treisprezece colaboratori ai mei, inclusiv Eroi ai Uniunii Sovietice, declaraţii sub prestare de jurământ că eram un comunist devotat. A trimis aceste declaraţii la procuratura Colegiului Militar al Curţii Supreme, încercând ca semnatarii să fie chemaţi ca martori. Când am aflat despre acţiunile ei, am înţeles ezitarea judecătorilor şi faptul că anchetatorul meu, care mă privea cu simpatie, Andreev, contrar regulamentului, evitase să semneze actul de acuzare.

Două scandaluri în evoluţia cazului Beria au încetinit cercetările pentru găsirea de dovezi incriminatoare împotriva familiilor deţinuţilor. S-a descoperit că nora lui Beria era nepoata scriitorului Maksim Gorki, o adevărată icoană a Rusiei şi, deşi divorţase de fiul lui Beria când acesta fusese arestat împreună cu mama lui şi exilat în Siberia, legătura aceasta continua să rămână stânjenitoare pentru stat. Al doilea scandal a fost provocat de descoperirea că Dmitri Suhanov, şeful secretariatului lui Malenkov, care cooperase la arestarea lui Beria, furase opt ceasuri de aur, o insignă de aur, bonuri şi bani gheaţă în valoare de peste 100 000 de ruble din seiful lui Beria, inclusiv premiul obţinut de acesta pentru că dusese la bun sfârşit programul nuclear sovietic.

În anii care precedaseră procesul meu, clasele conducătoare din Moscova erau agitate de zvonuri cu privire la aceste furturi şi la probele care duc spre aceşti hoţi. În momentul arestării lui Beria şi a subordonaţilor săi, seiful lui şi ale lor, evident, fuseseră golite de autorităţi. Legea stipula că trebuie să se facă un inventar amănunţit al conţinutului lor. Însă procurorul militar Uspenski şi Suhanov,

asistați de M. Puzanov (funcționar la Comitetul Central și, ulterior, ambasador în Bulgaria) nu au făcut nici o listă cu obiectele confiscate de la acești oameni.

Una dintre soțiile celor arestați, care fusese și ea la început arestată, apoi eliberată, însă dată afară din serviciul care constituia singura ei sursă de existență, avea o listă a numerelor bonurilor soțului ei. Erau bonuri pe care fiecare ofițer superior trebuia să le cumpere lunar. În fiecare trimestru se organiza o loterie cu ele și câștigătorul primea o sumă mare de bani. Suhanov inclusese în actul de acuzare împotriva soțului acestei femei instrucțiuni de a i se confisca banii, dar întrucât acesta nu era, de fapt, ofițer de securitate și nici nu fusese condamnat pentru înaltă trădare, ci pentru că nu raportase presupusele intenții criminale ale lui Beria, curtea respinsese clauza confiscării. Atunci femeia a făcut presiuni asupra curții ca să i se înapoieze banii familiei, de care avea nevoie ca să-și întrețină copilul cât timp soțul ei era în închisoare. La început apelurile ei n-au fost ascultate, dar apoi Hrușciov i-a ordonat lui Serov să-i caute bonurile. La o bancă a apărut o femeie cu unul din bonurile lipsă, pentru a cere banii de la loterie, căci numărul acela ieșise câștigător. S-a descoperit că era una din dactilografele lui Suhanov. Femeia a fost arestată și Suhanov a trebuit să recunoască furtul de la Beria și de la subordonații lui, fapt pentru care a fost condamnat la zece ani închisoare. Acest scandal, deși nu a fost făcut public, a fost foarte mult comentat și a subminat serios prestigiul celor care se ocupau de cazul lui Beria. Interesul pentru dosarul Beria și chiar și pentru înfamiile lui a început să se risipească.

Lucrul acesta a influențat pozitiv statutul Emmei la Moscova. Fiind în pericol să-și piardă și propria pensie de colonel, a învățat să coasă. A devenit curând o croitoreasă foarte cunoscută printre oamenii din cultură, noii ei prieteni, și câștiga destul de bine. Când Hrușciov a tăiat pensiile militare, a reușit să-i întrețină în continuare pe cei doi copii și pe mama ei. MVD-ul a vrut să ne ia apartamentul din centrul orașului, însă nu puteau să scoată un veteran de război, pe Emma, din propria ei casă. Anna Țukanova, acum ministru adjunct al culturii, a sprijinit-o pe Emma în lupta ei cu departamentul de gospodărire al MVD-ului, susținând că nu fusesem deocamdată condamnat legal de nici o crimă, eram la spital și urmam un tratament medical, prin urmare nu puteau să-mi ia apartamentul. Următorul lor pas a fost să mărească chiria, dar Emma era în situația fericită de a putea să plătească fără să se certe.

În 1956 şi 1957, Emma a aflat că epurarea ofiţerilor de securitate care ne măturase pe mine şi pe Beria se încheiase. Martorii care ştiau prea multe fuseseră împuşcaţi, la fel ca şi acuzatorii mincinoşi, Raihman, datorită intervenţiei soţiei lui, balerina, fusese acuzat numai de abuz de putere şi amnistiat prompt. Maiski fusese şi el eliberat din închisoare. Emma a aflat că Hruşciov ordonase ca aproximativ o sută de generali şi colonei în retragere, care lucraseră în serviciile de securitate, să fie epuraţi din partid şi deposedaţi de gradul militar. Aceştia fie fuseseră implicaţi în epurările din anii '30, fie ştiau prea multe despre intrigile de partid. Marea schimbare de acum era că, deşi îşi pierduseră pensiile şi calitatea de membru de partid, nu fuseseră nici împuşcaţi, nici băgaţi la închisoare. Printre cei epuraţi în felul acesta, erau doi eroi ai spionajului atomic, general maior Ovakimian, care fusese coordonatorul operaţiunilor de obţinere de informaţii atomice din anii 1942-1943, desfăşurate în Statele Unite, şi adjunctul meu, Lev Vasilevski, ce fusese acuzat numai de faptul că fusese prea apropiat de Beria.

Schimbarea de atmosferă de la Moscova era evidenţiată şi de faptul că Vasilevski a reuşit să reintre în partid, folosindu-se de legăturile lui anterioare cu Bruno Pontecorvo, acum academician la Moscova, pentru a face apel la Hruşciov. Împreună cu Anatoli Gorski, fostul nostru rezident de la Londra şi de la Washington, a devenit traducător de romane de aventuri din engleză şi din franceză şi a inundat piaţa cărţilor pentru copii din Rusia. Alţi ofiţeri de securitate, cu sprijinul lui Viktor Ilin, fost comisar ideologic al NKVD, epurat şi care, după reabilitarea în 1954, a devenit secretar al Uniunii Scriitorilor din Moscova, şi-au început cariere noi de scriitori şi ziarişti. Reabilitarea însemna anularea tuturor acuzaţiilor şi reinstalarea în vechea funcţie. Practic, lucrul acesta era imposibil, însă le permitea oamenilor să-şi înceapă din nou viaţa şi să primească o pensie mai mare.

*

Şederea mea la închisoarea Vladimir a coincis în mod fericit cu liberalizarea politicii închisorilor, iniţiată de Hruşciov. Aveam voie să primesc patru pachete de alimente pe lună. Deşi, la început, aveam adesea ameţeli şi îmi pierdeam cunoştinţa din cauza durerilor de cap, am început curând să-mi refac puterile. Eram ţinut la izolare, dar nu eram total izolat, pentru că aveam acces la ziare şi la transmisiunile radio, precum şi la biblioteca închisorii.

Închisoarea din Vladimir era remarcabilă sub toate aspectele.

Fusese construită de ţarul Nicolae al II-lea la începutul secolului şi era folosită pentru ca prizonierii importanţi să poată fi ţinuţi în apropiere de Moscova. În Uniunea Sovietică juca acelaşi rol. Întrucât era la numai vreo două sute de kilometri de Moscova, prizonierii deţinuţi aici erau duşi la Moscova pentru interogatoriu suplimentar. Ironia soartei a făcut să fiu deţinut în blocul doi al închisorii, cel pe care îl vizitasem cândva ca să-i văd pe generalii germani prinşi, ce îşi ispăşeau acolo pedeapsa. Atunci mi se arătase vestita celulă care era ţinută liberă, în onoarea unuia dintre întemeietorii Armatei Roşii, Mihail V. Frunze, care stătuse închis acolo pentru că luptase în gherilă împotriva ţarului.

Închisoarea consta din trei blocuri şi avea, în total, trei sute de deţinuţi. După 1950 a fost lărgită şi cele trei blocuri reamenajate ca să poată găzdui opt sute de prizonieri. Regimul normal era foarte strict. Eram treziţi la ora 6 dimineaţa, luam masa în celuă. Hrana sărăcăcioasă ni se dădea printr-o deschizătură practicată în uşa grea de metal a celulei. Foamea era tovarăşul nostru nelipsit, vizibil în ochii înfundaţi în orbite ai deţinuţilor. La început, după micul dejun, patul meu era ridicat şi încuiat cu lacăt, în aşa fel încât nu aveam unde să stau întins. Puteam numai să stau pe un scaun fixat în pardoseala de ciment. Aveam voie să ne plimbăm cam treizeci-patruzeci şi cinci de minute pe zi în „cutie", un spaţiu înconjurat cu ziduri înalte, cu o suprafaţă de aproximativ douăzeci de metri pătraţi, fără acoperiş, în prezenţa unui gardian. După masa de prânz, aveam o oră de odihnă, când patul era descuiat şi lăsat în jos de gardian. Nu exista toaletă în celulă, numai o găleată şi prizonierii trebuiau să-i roage pe gardieni să-i însoţească la toaletă (am auzit că acum s-au instalat toalete în celule). Lumina rămânea aprinsă toată noaptea, deşi ni se dădea vois să ne culcăm la ora zece.

După câteva zile, am observat că administraţia închisorii avea o atitudine de simpatie faţă de mine. M-au scos de la izolare şi m-au dus la spital, unde aveam dreptul la un pahar de lapte pe zi şi, lucrul cel mai important, dreptul de a sta întins în pat să mă odihnesc toată ziua. Am descoperit curând că printre colegii mei de detenţie erau oameni pe care îi cunoşteam foarte bine. Printre aceştia se număra Wilhelm Munters, fostul ministru leton al afacerilor externe. Când fusese preluată Letonia, în 1940, îl adusesem să predea la Universitatea din Voronej. Altul era V.V. Şulghin, urmărit de NKVD în străinătate timp de douăzeci de ani, fost preşedinte adjunct al Dumei în timpul ţarului. Când Armata Roşie eliberase Belgradul, în 1945,

fusese prins şi predat Uniunii Sovietice pentru a fi judecat pentru activităţi antisovietice în timpul Războiului Civil. Un anumit Vasiliev, de fapt fiul lui Stalin, Vasili, era ţinut la trei sau patru celule de mine şi continua să creeze necazuri şi în închisoare. Când a venit să-l viziteze soţia, fiica mareşalului Timoşenko, a sărit cu pumnii la ea şi i-a cerut să facă apel la Hruşciov şi la Voroşilov ca să-l elibereze; Maironovski era şi el acolo, condamnat la zece ani. Era în Vladimir din 1953 şi nu mai rămăsese decât umbra din el.

Pentru a se salva, Maironovski, zdrobit în bătăi şi sperând că va fi eliberat, depusese mărturie împotriva lui Beria, Merkulov şi Abakumov, furnizând probe pentru actele lor de acuzare, însă fără a specifica numele victimelor pe care le uciseseră în secret. Beria, Merkulov şi Abakumov fuseseră împuşcaţi, în timp ce Maironovski continua să-şi ispăşească pedeapsa, apărând din când în când ca martor în biroul procurorului.

La procesul meu, recunoscuse că nu îndeplinise niciodată ordine primite de la mine pentru experimentele cu otrăvuri, sau pentru execuţii şi că nu fusese subordonatul meu. Îi sunt recunoscător pentru asta, precum şi pentru munca lui riscantă din timpul războiului, când schimba fiolele cu otravă din gulerele cămăşilor teroriştilor germani pe care îi adormea, în aşa fel încât să nu poată să se sinucidă în timpul detenţiei. Unii erau paraşutişti care care se ascundeau în apartamente sau case conspirative unde îşi închipuiau că se află în siguranţă şi dezarmarea lor era o treabă primejdioasă, chiar dacă erau drogaţi.

Câteodată, Maironovski şi cu mine ne întâlneam în închisoarea Vladimir şi l-am sfătuit să apeleze la sprijinul oamenilor de ştiinţă din comunitatea medicală pe care îi cunoştea şi care nutreau mult respect pentru el. Când a fost eliberat, în decembrie 1961, Maironovski a fost sprijinit pentru reabilitare de academicianul Nikolai Blohin, preşedintele Academiei de Ştiinţe Medicale. La două zile după ce s-a prezentat în biroul de primire al lui Hruşciov de la sediul Comitetului Central şi a lăsat cererea de reabilitare, menţionând episodul întâlnirii lor în trenul lui Hruşciov de la Kiev, la sfârşitul anului 1947, a fost reţinut de KGB. Maironovski a fost imediat deposedat de titlul lui de profesor în medicină, de gradul ştiinţific, şi silit să trăiască în exil la Miceahkala, un mic port la Marea Caspică. Acolo a lucrat ca şef al unui laborator chimic. Din nefericire pentru el, devenise un martor nedorit pentru Hruşciov. Maironovski a fost un naiv să apeleze la ajutorul lui Hruşciov

amintindu-i de întâlnirea de dinaintea lichidării arhiepiscopului Romja la Vjgorod. Maironovski ar fi trebuit să-şi dea seama că Hruşciov, acum la putere, voia să şteargă amintirea acelor activităţi de tinereţe.

Din când în când, Maironovski îl vizita pe academicianul Blohin la Moscova, sperând să-şi refacă şi el cariera, dar în ajunul unei întâlniri la care plănuiseră să discute rezultatele experienţelor lui pe tumori maligne, Maironovski a murit în mod misterios. Diagnosticul decesului a fost, în mod ironic, acelaşi ca şi în cazul lui Wallenberg şi Oggins – insuficienţă cardiacă.

În închisoarea din Valdimir era un mic club exclusivist al fostei conduceri a NKVD-ului, condus la Leonid Eitingon, care sosise în martie 1957, cu jumătate din sentinţa lui de doisprezece ani deja ispăşită. Mai erau aici Stepan Mamulov, fostul şef al secretariatului lui Beria şi ministru adjunct al afacerilor interne, răspunzând de minele de aur. Deşi era armean, Mamulov fusese secretar responsabil cu personalul în Partidul Comunist din Georgia. Academicianul Piotr Şaria, care fusese şi el secretar al Partiduluiu Comunist din Georgia, lucrase cândva şi ca şef adjunct al directoratului de informaţii. După ce a fost eliberat din închisoare şi absolvit de acuzaţia că fusese naţionalist mingrelian, spre nenorocul lui, fusese numit de Beria şef cu problemele de politică externă cu gradul de general maior. A fost prins în aceeaşi plasă cu Beria. Colonelul Boris Ludvigov, şeful secretariatului lui Beria de la Ministerul Afacerilor Interne, a fost arestat pentru că ştia prea mult despre şeful său şi despre comportamentul lui sexual. Ludvigov era căsătorit cu nepoata lui Mikoian, ceea ce l-a ajutat să iasă din închisoare la zece zile după ce Hruşciov a fost îndepărtat, în 1964. A fost amnistiat printr-un decret special, semnat de Mikoian, care, cu trei luni mai înainte, fusese numit preşedinte al Sovietului Suprem. Mikoian l-a amnistiat şi pe Sarkisov, ruda lui îndepărtată, şeful gărzii personale a lui Beria şi omul care răspundea de procurarea femeilor pentru Beria.

Alţi doi membri ai comunităţii închisorii erau două femei – Daria Gusiak şi Maria Dîdik, curierele organizaţiei clandestine a lui Bandera, la a căror capturare contribuisem şi eu în schimbul de focuri cu liderul lor, Şuheievici. Era cu noi şi un prieten apropiat al poetului Vladimir Maiakovski, Vladimir Brik (nepotul publicistului Osip Brik), prins de KGB pe când încerca să fugă în Statele Unite. Maksim Steinberg, rezidentul nostru secret din Elveţia în anii '30,

care refuzase să se întoarcă în timpul epurărilor, venise până la urmă în ţară cu soţia sa, Elsa, la Moscova, ademenit de o falsă amnistie, după moartea lui Stalin. Fuseseră condamnaţi, el la cincisprezece, ea la zece ani închisoare pentru înaltă trădare.

*

Emma a adus copiii să mă vadă la trei luni după ce sosisem la Vladimir, hotărând înţeleaptă că nu trebuie să mă vadă când sunt într-o stare jalnică. Îmi tremurau mâinile şi nu mi-am mai putut stăpâni sentimentele când au sosit. Colonelul Kozik, directorul închisorii, mi-a autorizat încă două întâlniri suplimentare cu Emma, pe lângă întrevederea lunară regulamentară. Cu puţin timp înainte să iasă la pensie, în 1959, Kozik a aranjat să mă întâlnesc în biroul lui cu Aleksandr, cumnatul meu, care m-a informat în legătură cu situaţia din Ministerul Afacerilor Interne şi din KGB. Ştiind cine era la putere şi cine era afară, care erau instrucţiunile şi priorităţile noului preşedinte al KGB, Aleksandr Şelepin, am început să sper că aş putea contribui cu anumite sfaturi pe baza experienţei mele. Prin aceasta aş fi putut obţine amnistia şi reabilitarea, poate o soartă asemăntoare celei a generalilor şi ofiţerilor eliberaţi de Beria şi de Stalin în 1939 şi 1941.

În ciuda dorinţei mele de a fi lăsat singur, regimul de izolare s-a încheiat peste un an şi am împărţit aceeaşi celulă la început cu Brik, apoi cu Steinberg şi mai târziu cu guvernatorul Smolenskului din timpul ocupaţiei germane, V. Minşaghin. Relaţiile noastre au fost politicoase, dar distante. Deşi erau oameni interesanţi, rolul lor anterior şi informaţiile cu privire la statul sovietic erau minore şi m-am ţinut departe de ei.

După ce stătusem o jumătate de an la Vladimir, am început să bombardez Curtea Supremă şi Procuratura cu apeluri ca să mi se reconsidere dosarul. Am aflat de la Emma că făcuse şi ea de două ori apel la Hruşciov şi la Curtea Supremă, ca să permită unui avocat să participe la audierile curţii, dar cererile ei fuseseră respinse. Mi-a adus cópii după apelurile ei şi am trimis un protest în care am spus că, după lege, sentinţa nu era valabilă, pentru că mi se refuzase asistenţa juridică şi, deşi mi se promisese, nu mi se arătaseră minutele audierii. Asta însemna că sunt ţinut în mod ilegal în închisoare. Am primit un răspuns, semnat de Lev N. Smirnov, preşedintele adjunct al Curţii Supreme, în care se spunea că nu există motive să mi se reconsidere dosarul. Nu am primit răspuns la următoarele mele patruzeci de apeluri. Colegii mei de celulă, mai

ales Eitingon, râdeau de manevrele mele judiciare.

— Legile şi lupta pentru putere sunt incompatibile, spunea Eitingon.

Breşa s-a produs în 1960, când am fost chemat la biroul directorului închisorii. Eitingon tocmai ieşea când am intrat eu. În locul directorului, am găsit un bărbat înalt, chipeş, elegant îmbrăcat, în jur de cincizeci de ani, care s-a prezentat ca anchetator însărcinat cu misiunile speciale ale Comisiei de Control a Partidului[1]. Numele lui era Herman Klimov şi pe birou erau volumele dosarului meu de la KGB. A spus că primise dispoziţii de la Comitetul Central să examineze dosarul pentru că acesta nu cuprindea informaţii despre implicarea lui Molotov în operaţiunile secrete de spionaj ale lui Beria în străinătate şi, lucru şi mai important pentru el, nu era nici un fel de nume ale victimelor răpirilor şi asasinărilor ordonate de Beria în interiorul ţării. A scos un rezumat, adresat de Comisia de Control a Partidului către Comitetul Central, care conţinea asasinatele secrete şi răpirile ordonate de Beria cu aprobarea lui Stalin. Era semnată de adjunctul lui Rudenko, D. Salin. În rezumat se spunea că procuratura stabilise că Beria ordonase uciderea în secret a fostului ambasador sovietic din China, B. Luganers, şi a soţiei acestuia, doamna K. Simonici-Kulik, căsătorită anterior cu mareşalul de artilerie Kulik, care fusese împuşcat din ordinul lui Stalin în 1950. Procuratura aflase de aceste acte în timpul instrumentării cazului lui Beria şi al oamenilor care executaseră răpirea şi uciderea.

În adresă se mai spune că procuratura are informaţii demne de încredere că şi alte asasinate secrete mai fuseseră comise din ordinul lui Beria în ţară şi în străinătate, dar a fost imposibil să se stabilească numele victimelor, pentru că Eitingon şi cu mine am ascuns urmele acestor operaţiuni. Timp de mai mulţi ani, starea fizică precară atât a lui Eitingon cât şi a mea au împiedicat cercetările. Klimov mi-a cerut, în numele partidului, să dezvălui în întregime operaţiunile la care participasem. Era supărat de discrepanţa dintre acuzaţiile verbale că ajutasem la asasinarea lui Mihoels şi refuzul procurorului de a le formula în scris. Klimov a fost surprins să afle de la mine că nu am nimic de-a face cu asasinarea lui Mihoels. Voia să clarifice aceste evenimente obscure înainte de următorul congres al partidului, care trebuia să se ţină în 1961.

Am stat de vorbă peste două ore şi am luat tot dosarul nostru

---

[1] Comisia de Control a Partidului (KPK) era secţia specială de cercetări a PCUS, care răspunde numai în faţa primului secretar. În anii lui Stalin s-a numit Comisia de Control a Partidului.

la răsfoit, pagină cu pagină. Nu am negat că fusesem implicat în misiuni speciale, dar am subliniat faptul că procurorul ezitase să prezinte clar cazul meu pentru că operațiunile descrise sunt considerate încă strict secrete şi fiecare din ele îi implică pe liderii aflați acum la putere. Era în joc autoritatea conducerii partidului comunist, dacă operațiunile executate cu aprobarea sa cu ani în urmă nu ar fi fost justificate. Klimov a insistat să verifice toate detaliile şi a fost vizibil impresionat când l-am informat că în Ministerul Securității exista un sistem de raportare a fiecărei operațiuni în care personalul meu colabora cu laboratorul lui Maironovski.

Klimov şi-a dat astfel seama că eu nu puteam să-i dau ordine lui Maironovski, nici să primesc otrăvuri de la el. Regulamentul laboratorului, aprobat de trei şefi ai NKVD-KGB, Beria, Abakumov şi Ignatiev, interzicea acest lucru. A spus cu multă emoție că acest document rezolva automat cazul meu. Dacă regulamentul ar fi fost ataşat la dosar, acuzațiile împotriva mea și a lui Eitingon nu s-ar fi putut susține, dar documentul era depozitat în arhivele Comitetului Central şi ale KGB, unde a rămas până în ziua de astăzi. I-am explicat că toate cele patru cazuri pe care le cunoşteam – Oggins, Romja, Şumski şi Samet – nu numai că fuseseră sancționate de Comitetul Central, dar fuseseră raportate acolo după executare. Rapoartele, compilate de Serghei Ogolțov, erau ținute într-un dosar special, băgat într-un plic sigilat. După fiecare operațiune, sigiliul era înlăturat şi se adăuga o nouă pagină scrisă de mână, apoi plicul era resigilat. Pe plic scria: „A nu se deschide fără aprobarea ministrului. (semnat) Ogolțov“. Klimov a ascultat cu atenție şi şi-a făcut însemnări. În timpul întrevederii ni s-a servit ceai şi sandvişuri.

Klimov a stat acolo mai multe zile. Mi-a trimis în celulă o maşină de scris şi i-am dat răspuns la toate întrebările. Acestea acopereau întreaga istorie a operațiunilor de informații, detalii cu privire la ordinele primite de la Beria, Abakumov, Ignatiev, Kruglov, Malenkov, succesele mele în războiul de gherilă împotriva germanilor şi în cadrul spionajului atomic. În cele din urmă, la sugestia lui Klimov, am bătut la maşină încă un apel pentru reabilitarea şi eliberarea mea. La recomandarea lui, nu l-am menționat pe Hruşciov, însă am subliniat că toate ordinele mele veniseră de la Comitetul Central. Klimov m-a sigurat că voi fi în mod sigur eliberat şi reprimit în partid. I-a făcut promisiuni similare şi lui Eitingon.

Am aflat mai târziu că interesul stârnit de cazul meu era

dublu. Un aspect era dorinţa de a se dezvălui crimele şi secretele lui Stalin. În al doilea rând, eliberarea lui Ramon Mercader din închisoarea din Mexic şi întoarcerea sa la Moscova au aprins scânteia iniţiativelor lui Dolores Ibarruri şi a liderilor partidelor comuniste din Franţa şi Austria în legătură cu eliberarea lui Eitingon şi a mea din închisoare. Interesul pentru Beria şi crimele lui pălise. Vizita lui Klimov la Vladimir a îmbunătăţit considerabil situaţia Emmei la Moscova. Noul şef al KGB, Aleksandr Şelepin, a trimis la Comisia de Control a Partidului un rezumat pozitiv al carierelor noastre, a lui Eitingon şi a mea, în care trăgea concluzia că KGB (Comitetul Securităţii Statului) „nu avea nici un fel de dovezi incriminatoare împotriva lui Sudoplatov şi a lui Eitingon care să-i implice în crimele comise de grupul lui Beria". Această declaraţie a fost un semnal pentru birocraţii cu experienţă că se făcea o mişcare în direcţia reabilitării noastre. În 1960, Comisia de Control a Partidului a deschis în mod oficial dosarul meu şi al lui Eitingon.

Aceasta a concis cu cercetările KGB-ului în Statele Unite în legătură cu o familie de evrei care emigrase din Polonia în 1939, via Rusia, în Statele Unite. Era familia pe care o ajutase Emma să plece din Ucraina de Vest, după ce fusese evacuată din Varşovia în 1939. O rudă de-a lor a venit la Moscova ca turist în 1960 şi s-a interesat la *Izvestia*, încercând să dea de Emma, care le spusese că lucrează acolo. Când a auzit KGB-ul de asta, a luat legătura cu Emma în ideea de a-l recruta pe cel venit din America. Nu se mai punea problema ca Emma să fie alungată din apartamentul nostru. Emma a fost rugată să se prezinte de mai multe ori la Lubianka pentru a discuta pregătirea apartamentului ca locuinţă conspirativă, în scopul primirii acelui turist în vizită. Din încercarea de a-l recruta pe turist nu s-a realizat nimic, însă Emma a început să-şi folosească apartamentul pentru întâlniri conspirative.

Departamentul ideologic s-a arătat interesat să o folosească din nou pe Emma pentru a-i atrage pe tinerii intelectuali. Foştii ei studenţi în arta spionajului şi locotenent-colonelul Dmitri Riabov au implicat-o în acţiunea de disciplinare a poetului Evgheni Evtuşenko. În loc să-l dojenească şi să-l pedepsească pe Evtuşenko pentru beţiile sale sau să-l recruteze ca informator cu normă întreagă, Emma a sugerat să fie folosite aceleaşi metode utilizate în anii '30 cu artiştii creatori[1]. Trebuiau stabilite relaţii de prietenie şi încredere şi Emma

---

[1] Printre aceştia erau contele Aleksei Tolstoi, scriitor bine cunoscut şi figură poeminentă a vieţii culturale ruse care a devenit unul din stâlpii cultului personalităţii lui Stalin; Mihail

a recomandat să fie trimis la Festivalul tineretului de la Helsinki ca delegat al Uniunii Sovietice. Comportarea lui Evtuşenko s-a ameliorat şi a devenit suporter al noilor idei comuniste promovate de Hruşciov în numele lui Lenin. Poetul atât de popular a început să-i raporteze colonelului Riabov deviaţiile ideologice ale scriitorilor care îi criticau lucrările.

Emma a aranjat, de asemena, să fie ajutat fiul unui prieten, Boris Jutovski, un talentat artist grafic, care devenise critic făţiş al politicii culturale a lui Hruşciov. Emma a aranjat o întâlnire cu Riabov la ea acasă, iar Jutovski i-a explicat că observaţiile lui fuseseră greşit înţelese. A scris un raport despre conflictele interne din cadrul Uniunii Artiştilor Plastici, susţinând că el a sprijinit întotdeauna politica comunistă. Raportul lui a ajuns la Departamentul Ideologic din Comitetul Central, ce a avut grijă ca băiatul să primească în continuare îndrumări de la tinerii ofiţeri din Lubianka.

Flirtul dintre Emma şi KGB s-a încheiat curând. Procurorul Rudenko a torpilat încercarea vizând reabilitarea mea. Clădirea în care se afla frumosul apartament a fost luată de la KGB de către Ministrul Afacerilor Externe şi a devenit sediul Misiunii economice poloneze. Emma şi copiii, cu ajutorul Annei, au primit un apartament plăcut, dar mai mic, departe de centrul Moscovei. Nu era însă prea departe pentru Mercader şi Caridad care continuau să vină în vizită. Cam în această perioadă, copiii au terminat liceul şi, datorită Zoiei Zarubina, acum decan al Institutului de Limbi Străine, şi Varvarei Pivovarova, rector al institutului, au început să studieze acolo.

*

Anul acela, 1961, a marcat pentru copii sfârşitul iluziilor că autorităţile vor recunoaşte, în sfârşit, că în cazul meu se comisese o eroare. După ce Klimov o primise pe Emma la sediul Comitetului Central şi îi spusese că şi eu şi Eitingon eram victime nevinovate ale cazului Beria şi că va recomanda revizuirea lui la autorităţile supreme, Emma a înţeles că soarta mea era acum în mâinile lui Hruşciov, că dosarul meu nu era împotmolit în birocraţie, ci era vorba mai curând de o decizie luată la cel mai înalt nivel, ca eu să fiu ţinut în închisoare. Klimov îi vorbise pe ocolite, însă subliniase necesitatea ca Emma să-şi continue campania de apeluri.

Golodnîi, tânăr poet talentat, primul care în versurile sale a sugerat că Zinoviev şi Troţki l-au inspirat pe asasinul lui Kirov; Iona Prut, dramaturg moscovit foarte gustat, arestat mai târziu drept conspirator sionist şi eliberat numai după moartea lui Stalin.

— Este esențial ca și dumneata, și oricine altcineva care scrie aceste apeluri să vă referiți la materialele accesibile din dosarele Comisiei de Control a Partidului și din dosarele KGB. Trebuie să ceri analiza paralelă a materialelor din principalul dosar penal al cazului și din dosarul de supervizare (*nabliudatelnoe delo*), pentru că toate apelurile dumitale, mărturiile pozitive și documentele care contrazic actul de acuzare sunt ținute acolo, a adăugat el. De exemplu, a mai spus el, actul de acuzare spune că Sudoplatov, înainte de război, a înființat Administrația pentru Misiuni Speciale pentru a îndeplini ordinele speciale ale lui Beria. În paralel, a condus Directoratul pentru Gherilă din 1942 până în 1946, Directoratul numărul Patru. Dar în dosarul de supervizare se află extrase din documente care stabilesc că Administrația pentru Misiuni Speciale era unul și același lucru cu unitatea pentru războiul de gherilă. Aceasta contrazice în mod clar actul de acuzare.

La următoarea noastră întâlnire, Emma mi-a relatat discuția avută cu Klimov. Între timp, Eitingon devenise colegul meu de celulă și petreceam ceasuri lungi discutând cum să urgentăm apelurile noastre. Emma, realistă cum era, m-a îndemnat să mă pregătesc pentru o nouă carieră, cea de traducător. Ne-a adus, lui Eitingon și mie, teancuri întregi de cărți în germană, franceză, polonă și ucraineană, atât romane cât și lucrări de istorie, care ne ocupau tot timpul. Directorul închisorii avea ordin să ne țină, pe mine și pe toți ceilalți ofițeri de rang superior, izolați de ceilalți deținuți, așa că eram excluși de la munca fizică, ceea ce ar fi însemnat legături cu alții. Știam că Gary Powers și Greville Wynne[1] erau în blocul vecin, dar nu i-am văzut niciodată.

În 1961, condițiile de detenție au început să se deterioreze. Numărul de pachete cu mâncare în greutate de cinci kilograme a fost redus de la patru pe lună la unul singur și apoi la unul la șase luni. Această strictețe era rezultatul noului regulament al închisorilor promulgat de Hrușciov pentru a combate rata în continuă creștere a criminalității, care fusese consecința politicii lui de liberalizare și a înrăutățirii condițiilor economice. În septembrie 1961, în timpul Congresului XXII al PCUS (care a dezvăluit amănunte adiționale în

---

[1] Greville Wynne era un om de afaceri englez care a lucrat în cadrul MI-6 ca ofițer de legătură și curier pentru colonelul Oleg Penkovski, ofițerul GRU care a făcut spionaj pentru Occident din 1960 până în 1962. Wynne și Penkovski au fost arestați în septembrie 1962. Penkovski a fost executat și Wynne condamnat la zece ani închisoare. Wynne a fost schimbat cu spionul sovietic condamnat Gordon Lonsdale, alias Konon Molodoi, la 22 aprilie 1964.

legătură cu crimele lui Stalin), zece oameni care se răsculaseră în micul orăşel Murom din cauza lipsei de alimente au fost judecaţi în secret şi împuşcaţi în închisoarea Vladimir. Vizitele rudelor au fost reduse de la una pe lună la una la şase luni, dar primeam în fiecare zi scrisori cenzurate de la Emma. Administraţia închisorii s-a schimbat şi, în locul prietenilor au venit nişte străini. În 1962, am suferit o uşoară criză de inimă, când, în timpul unor reparaţii în închisoare, cinci foşti generali ai NKVD au fost puşi în aceeaşi celulă.

Certurile şi disputele erau restrânse numai la jocul de şah, dar eu nu am participat niciodată la ele. Uneori discuţiile se încingeau, ca atunci când Ludvigov a remarcat că nu-şi imaginase că Beria poate fi aşa de ticălos.

— Să nu fim naivi, a replicat Eitingon. Ştim cine şi-a botezat copiii cu nunele de Lavrenti în onoarea lui.

Ceilaiţi au zâmbit strepezit. De regulă, Eitingon şi cu mine ne mulţumeam să ascultăm dezvăluirile lor referitoare la maşinaţiunile interne ale Biroului Politic din timpul lui Stalin, Beria, Malenkov şi Hruşciov. Cu mult tact, nu le-am amintit că, atunci când se făcuseră presiuni asupra lor, recunoscuseră că sunt vinovaţi de „a nu fi dat în vileag pe Beria, duşmanul poporului".

Eitingon şi cu mine, în efortul de a atrage atenţia asupra apelului nostru, elaboram şi scriam propuneri operaţionale în vederea înfiinţării unei forţe sovietice ca o contrapondere pentru Beretele Verzi, înfiinţate de Kennedy. Scrisoarea noastră a fost primită favorabil de Şelepin, pe atunci secretar al CC al PCUS, răspunzând de operaţiunile de securitate şi de informaţii. Scrisoarea a aterizat pe biroul generalului Ivan Fadeikin, succesorul meu la conducerea departamentului Nouă (pentru operaţiuni speciale în străinătate) şi la Directoratul Principal Unu din KGB. A trimis un ofiţer, pe maiorul Vasiliev, ca să ia legătura cu noi în privinţa detaliilor organizatorice şi pentru a ne recompensa cu două kilograme de zahăr. Astfel iniţiativa noastră s-a transformat în Speţnaz KGB, centrul special de antrenament pentru operaţiuni de gherilă din cadrul Directoratului Principal Unu, cunoscut mai târziu sub numele de Grupul Alfa, care a luat cu asalt Palatul lui Amin de la Kabul în 1979, dând startul în războiul din Afganistan.

Inspiraţi de succesul nostru şi de sprijinul moral al KGB-ului, i-am mai trimis şi alte propuneri lui Hruşciov, sugerând să fie reluate contactele cu liderul kurd, Barzani, ca o forţă de temperare a irascibilului dictator irakian, generalul Abdul Karim Kassem. Am

primit vizita colonelului Şevcenko, şeful districtual al oficiului KGB din Vladimir, care ne-a informat că cei din conducere luaseră în considerare sugestiile noastre. De astă dată am fost răsplătiţi cu dreptul de a primi pachete cu alimente din trei în trei luni, în loc de şase.

Şi, lucru încă şi mai important, Şevcenko ne-a dat voie să ne întâlnim pentru prima dată cu un avocat al apărării, Evgheni Zorin, prieten apropiat al Emmei, care lucrase împreună cu ea la Odessa, în anii '20. Era primul om din afară care îşi arunca ochii pe sentinţa mea şi a lui Eitingon, pronunţată de Colegiul Militar, căci acestea nu fuseseră anunţate public. După părerea lui, cazul meu nu avea nici o speranţă dacă nu era schimbat chiar de autoritatea supremă. Pentru Eitingon a întrevăzut o oarecare posibilitate de ameliorare a sentinţei, pentru că fusese la închisoare şi optsprezece luni pe vremea lui Stalin. Sentinţa lui Raihman fusese redusă pentru că se luaseră în calcul şi cele optsprezece luni. Zorin era convins că se comisese o greşeală legală că nu i se socotiseră lui Eitingon şi acele optsprezece luni şi a făcut apel direct la Colegiul Militar. Spera că, întrucât Kostromin, şeful Curţii la vremea respectivă, între timp murise, nimeni nu se va simţi stânjenit să recunoască o greşeală minoră. Apelul lui Zorin a fost respins, însă Zoia Zarubina a intervenit cu succes. Nepoata preşedintelui Colegiului Militar se lupta fără succes să intre la Institutul de limbi străine. Zoia Zarubina a schimbat eşecul ei în succes şi atunci unchiul bine plasat al fetei a luat în considerare apelul lui Eitingon.

În decembrie 1963, Colegiul Militar a anunţat că lui Eitingon i se vor lua în calcul şi cele optsprezece luni cât stătuse în închisoare înainte de arestarea lui Beria şi i se va scurta astfel condamnarea. Cu puţin timp înainte de asta, Eitingon era cât pe-aci să moară din cauza unei tumori la intestine. Zoia, folosind pârghia oferită de studenţii ei cu părinţi în poziţii sus-puse, a obţinut acces în închisoare pentru un chirurg de înaltă clasă, coleg al surorii lui Eitingon, Sonia. Acesta l-a operat şi i-a salvat viaţa.

Înainte de operaţie, Eitingon i-a adresat lui Hruşciov o scrisoare de rămas bun de la partid. L-a întrebat pe Hruşciov cum poate să permită detenţia în închisoare a unor membri loiali partidului, a căror nevinovăţie a fost stabilită de Comisia de Control a Partidului, care executaseră misiuni importante pentru cauza comunismului în Mexic. Ramon Mercader, asasinul lui Troţki, se întorsese de curând şi primise medalia de Erou al Uniunii Sovietice

pentru această operație (treizeci de ani mai târziu, generalul Volkogonov a fost uluit când a dat peste scrisoarea lui Eitingon, în timp ce scotocea prin arhive.)

M-am întâlnit cu colonelul Vasili Ivașenko, director adjunct al Departamentului de cercetări al KGB, care a venit la închisoare să discute cu noi în legătură cu amnistierea unui coleg de detenție, un matematician talentat, R. Pimenov. Ivașenko, pe care îl cunoșteam mai dinante, ne-a spus că, deși nu exista nici o șansă ca dosarele noastre să fie reconsiderate de actuala conducere, vom fi în mod sigur eliberați când ne vom termina sentința. Practica lui Stalin de a-i ține pe martorii importanți pentru totdeauna la închisoare, sau de a-i lichida se pare că se încheiase.

Primul test avea să fie eliberarea academicianului Șaria, programată pentru ziua de 26 iunie 1963. Acesta fusese arestat în aceeași zi cu Beria, în 1953. Am aranjat cu Șaria că, dacă va fi eliberat, în drum spre Tbilisi, va lua legătura cu familia lui Eitingon sau a mea și le va spune: „Am de gând să încep o viață nouă".

Așteptam cu nerăbdare semnalul. Încă ne mai îndoiam, în ciuda asigurărilor primite, că lui Șaria i se va permite să plece acasă. Peste două spătămâni am primit confirmarea de la Emma că profesorul Piotr Șaria îi făcuse o scurtă vizită. Își amintea de impunătorul profesor de filozofie de la școala NKVD, însă acum întâlnea un om micuț, pipernicit. Șaria rămăsese însă cu mintea la fel de viguroasă ca mai înainte și a devenit profesor de filozofie la Academia de Științe a Georgiei, unde a lucrat până la moartea sa, în anul 1983.

În 1964, Leonid Eitingon a fost eliberat. S-a dus la cea de-a doua soție a sa, Olga Naumova și a început să lucreze ca redactor principal la Editura de limbi străine din Moscova. Ludvigov a fost eliberat după înlăturarea lui Hrușciov și a început să lucreze ca asistent pe lângă inspectorul șef al Oficiului Central de Statistică. Emma nutrea iluzia că aș putea fi amnistiat și eu, dar apelul ei a fost respins.

Mamulov și cu mine am devenit colegi de celulă. Locuisem în același bloc înainte de arestare și copiii noștri se jucau împreună, așa că aveam multe de discutat. Între timp, Eitingon devenise din nou un martor nedorit, de astă dată pentru Brejnev, care nu voia să fie plictisit cu afaceri vechi sau neterminate. Autoritățile au fost furioase când, în timpul sărbătoririi a 20 de ani de la victoria lui Hitler, Brejnev a primit o petiție din partea a douăzeci și patru de veterani

NKVD/KGB, inclusiv a lui Rudolf Abel (numele pe care îl folosise William Fisher din 1957) şi cinci Eroi ai Uniunii Sovietice în care se cerea conducerii să reconsidere cazul meu şi al lui Eitingon. Două persoane oficiale au primit delegaţia care a semnat petiţia. Oamenii noi din jurul lui Brejnev s-au bazat pe concluziile întocmite de Rudenko asupra cazului meu, în care se spunea că eu, în calitate de director al Administraţiei pentru Misiuni Speciale, înfiinţată de Beria şi alcătuită din oamenii lui de încredere, am comis acte teroriste împotriva duşmanilor lui. Toţi petiţionarii au protestat spunând că şi ei fuseseră membri ai Administraţiei pentru Misiuni Speciale şi nu fuseseră în nici un caz oamenii de încredere ai lui Beria. Au cerut ca în actul meu de acuzare să se specifice concret crimele şi actele teroriste şi să fie trecute şi în formularea sentinţei. Întâlnirea s-a încheiat fără să se ajungă la nici o concluzie, însă trei luni mai târziu, în ajunul Congresului XXIII al PCUS, aceiaşi petiţionari, cărora li s-au mai adăugat şi activişti ai Cominternului şi comunişti din străinătate care făcuseră parte din detaşamentele de gherilă din timpul celui de-al doilea război mondial, au prezentat o nouă petiţie. De astă dată îl acuzau pe Rudenko că falsificase dosarul împotriva mea şi a lui Eitingon. Presiunile în vederea reconsiderării dosarului meu creşteau. Fostul ministru al Apărării din Bulgaria, care lucrase cu Eitingon în China în anii '20, l-a abordat pe Suslov în numele nostru, însă Suslov s-a arătat furios.

— Cazurile au fost rezolvate, o dată pentru totdeauna, de Comitetul Central. Este chestiunea noastră internă, a spus Suslov, membru al Biroului Politic care răspundea de politica externă şi de anumite aspecte ale securităţii şi spionajului.

Personalul de nivel mediu de la Comitetul Central a pregătit o amnistie pentru mine, pentru că devenisem invalid după două atacuri de inimă şi orbisem de ochiul stâng, însă aceasta a fost respinsă la 19 decembrie 1968 de Nikolai Podgornîi, preşedintele Prezidiului Sovietului Suprem. O cerere de graţiere a fost supusă prezidiului de KGB, însă a fost respinsă. Decretul oficial de respingere a făcut referire la o petiţie semnată de Emma, ceea ce a zdruncinat-o cumplit pe aceasta. A fost spitalizată cu tulburări cardiace şi epuizare nervoasă. Fiul meu mai mic, Anatoli, care făcea studii postuniversitare la Universitatea de Stat din Moscova, a apărut la Comitetul Central şi la Sovietul Suprem cu carnetul lui de membru de partid pentru a pleda în cazul meu. La început, oficialităţile au refuzat să-l ia în serios, dar el le-a arătat hârtia oficială a Prezidiului Sovietului

Suprem, semnată de şeful secretariatului lui Podgornîi şi a cerut să fie primit de un funcţionar superior. Anatoli a fost ferm, dar rezonabil. S-a referit la dosarul Comisiei de Control a Partidului asupra cazului meu şi la autoritatea şefului secretariatului acestei comisii, Herman Klimov, care îi spusese că sunt nevinovat şi că poate să facă uz de numele lui. Cei de la Comitetul Central l-au pasat la Prezidiul Sovietului Suprem, unde a fost primit de Mihail Sklarov, şef al oficiului de sesizări al prezidiului. Anatoli i-a explicat lui Sklarov cazul meu. Sklarov era un om cărunt, calm, cu multă experienţă în munca de partid. Anatoli avea numai douăzeci şi trei de ani şi tocmai primise carnetul de membru de partid, după ce avusese funcţii de conducere în cadrul Komsomolului.

— În calitate de membru de partid, vă rog să-mi daţi un răspuns clar şi sincer. Cum a putut autoritatea supremă să ignore dovezile de nevinovăţie ale unui om care şi-a dăruit întreaga viaţă partidului şi statului? Cum a putut prezidiul să ignore apelul făcut pentru tatăl meu de Eroii Uniunii Sovietice? a implorat Anatoli.

Pentru Sklarov cea mai stânjenitoare întrebare a lui Anatoli a fost cea privind refuzul Sovietului Suprem referitor la un apel făcut de mama lui, care nu a înaintat aşa ceva, în loc să se refere corect la apelul prezentat de KGB? Sklarov l-a studiat cu atenţie pe Anatoli şi i-a spus:

— Ştiu că tatăl dumitale este un om cinstit. Am lucrat cu el la Harkov, în Komsomol, dar în acest caz sentinţa este definitivă. Nimeni nu va mai revizui cazul. Ştii destule despre anumite chestiuni delicate ca să eviţi pe viitor să mai ai de-a face cu ele. Te asigur că nimeni nu se va amesteca în cariera dumitale universitară, dacă te vei comporta rezonabil. Tatăl dumitale va fi eliberat atunci când îi expiră pedeapsa, peste un an şi jumătate. Acum gândeşte-te cum să-ţi sprijini familia. Îţi urez succes în acest efort.

Anatoli şi-a înăbuşit sentimentul de vomă şi a respirat adânc. Şi-a dat seama că vin timpuri grele şi pentru el. Va trebui să ascundă sentimentele familiei sale în legătură cu ipocrizia criminală a conducerii. Emma, când s-a însănătoşit, a fost profund îngrijorată ca nu cumva apelul lui Anatoli să-i dăuneze. L-a iniţiat în meseria ei, în arta contraspionajului. Anatoli a învăţat să descopere dacă este filat sau dacă telefoanele sunt înregistrate, a învăţat cum să evite să fie transformat în informator şi cum să-i identifice pe informatorii din jurul lui. Cursul ei scurt a inclus şi întrebările-cheie folosite în analizele standard de informaţii. Lucrul acesta s-a dovedit folositor

pentru evitarea unor discuţii politice periculoase şi pentru a se ţine departe de cercurile care aveau o atitudine critică la adresa guvernului. Anatoli a fost avertizat să nu se întâlnească niciodată singur cu străinii, ci numai în calitate oficială şi însoţit de martori.

La 21 august 1968, cu o zi după invadarea Cehoslovaciei, am fost eliberat. Am fost adus cu maşina la Moscova de cumnatul meu. Mi-am primit înapoi ceasul, care încă mai mergea şi 80 000 ruble în bonuri guvernamentale, pe care le obţinusem din leafa mea de-a lungul anilor. A durat până în 1975 ca să primesc banii, care, datorită reformei monetare, valorau acum numai 8 000 de ruble.

*

Apartamentul nostru era plin de rude care veniseră să mă întâmpine când ne-am întors de la Vladimir. Mi se părea că visez. Libertatea era minunată, dar nu puteam să dorm, pentru că mă obişnuisem cu lumina aprinsă toată noaptea. Când mergeam, ţineam mâinile la spate, aşa cum mi se ceruse acolo, în curtea închisorii. Traversarea străzii mi se părea o ispravă care mă depăşea: distanţele mi se păreau atât de mari după cincisprezece ani petrecuţi într-o celulă mică. În curând au venit în vizită vechii prieteni: Zoia Rîbkina, Raisa Sobel şi Eitingon. Au venit să mă vadă chiar şi oameni cu care nu fusesem în relaţii foarte apropiate – Ilin, Vasilevski, Semion Semionov şi Fitin. Mi-au făcut propunerea să încep o carieră nouă, aceea de traducător din germană, polonă şi ucraineană în rusă. Am semnat două contracte cu Editura pentru copii ca să traduc romane din germană şi din ucraineană. Ilin, acum secretar al Uniunii Scriitorilor din Moscova, şi Raisa Sobel au aranjat să fiu primit în Uniunea traducătorilor de literatură. După ce am publicat trei cărţi, am primit dreptul la o pensie a uniunii, 130 de ruble pe lună, cea mai mare pensie civilă, dar mai mică decât cei 200 de ruble pe care le primea Emma ca locotenent colonel la pensie.

După o lună de libertate, am suferit un atac de inimă, dar m-am refăcut după două luni de spitalizare. Emma s-a opus să fac cerere de reabilitare. Susţinea că nu trebuie să atrag atenţia asupra mea. Se temea ca tensiunea discuţiilor cu procurorii şi oficialităţile partidului să nu-mi provoace un atac total. Când era plecată Emma la cumpărături, am scris la maşină un apel către Iuri Andropov, pe atunci şef al KGB şi Comisiei de Control a Partidului. KGB-ul mi-a telefonat şi mi-a spus foarte prieteneşte că mă va ajuta să procur documentele, dar că nu poate rezolva cazul. Îmi garantează dreptul de şedere la Moscova, deşi sunt un criminal periculos, eliberat de

curând. Altfel, statutul meu mă plasa automat sub supravegherea poliției, fără dreptul la domiciliul permanent în Moscova. L-am uimit pe ofițerul local de poliție când m-a verificat și i-am prezentat un pașaport intern nou (buletin de identitate), emis de KGB, ștampilat de șeful Directoratului Miliției din Ministerul Afacerilor Interne al URSS. După aceasta am fost lăsat în pace.

În anii '70 m-am ocupat de activitatea literară. Onorariile pentru traduceri și drepturile de coautor (sub pseudonimul literar de Anatoli Andreev) al cărților scrise împreună cu Raisa ne-au suplimentat pensiile și am trăit, în general, confortabil. În total, am tradus și am scris paisprezece cărți. Printre acestea sunt patru volume de amintiri din războiul de gherilă ale celor care luptaseră sub comanda mea. M-am întâlnit ocazional cu alți cekiști, la studioul foto al lui Lev Heselberg de pe strada Kuznețki, în umbra clădirii principale a sediului de la Lubianka. Studioul era foarte cunoscut pentru excelentele lui lucrări de portretistică. Mai aveam și o foarte bună cameră de oaspeți în fund, unde Eitingon, Raihman, Fitin, Abel, Molodoi și alți foști agenți secreți ne strângeam la câte un pahar de băutură și câteva sandvișuri. Emma era cu totul împotriva vizitelor mele acolo.

Abel, care mă sprijinise, se plângea că este folosit ca o piesă de muzeu și lipsit de o muncă reală. Același lucru era valabil și pentru Konon Molodoi, alias Gordon Lonsdale, pe care nu-l mai cunoscusem până atunci. Eitingon și Raihman priveau dezaprobator la mine că nu beam cu ei. M-am strecurat afară când au început să înjure guvernul și conducerea KGB-ului. Erau alte timpuri, nu era ca pe vremea lui Stalin, dar mie îmi era greu să cred că niște colonei din KGB, în serviciul activ, pot să treacă pe acolo la un pahar și să înjure deschis conducerea lui Brejnev, Regulamentul KGB și nedreptățile fără a fi pedepsiți.

Abel mi-a povestit cum fusese arestat când încercase să recupereze 30.000 de dolari ascunși într-un apartament conspirativ din Brooklyn, New York, pe care ar fi trebuit să-i deconteze la centru. Am fost amândoi de acord că fusese o prostie din partea lui să se întoarcă după bani. A costat mai mult când a fost prins de FBI și a trebuit să plătim avocați. Dar s-a temut că, dacă va lăsa banii acolo, va fi suspectat că îi furase.

Lonsdale, care avea numele conspirativ de Ben, era la fel de indignat de faptul că i se ordonase să studieze la Institutul de Limbi Orientale din Londra, care era plin de ofițeri de informații din Statele

Unite, Marea Brtitanie şi Israel. Era convins că bănuielile iniţiale ale contraspionajului englez, MI-5, au fost confirmate prin prezenţa lui în acel institut, unde atât de mulţi studenţi erau ofiţeri de informaţii. A spus că centrul greşise atunci când îl pusese în legătură cu un agent britanic care lucrase în blocul ţărilor comuniste sub acoperire diplomatică. Era o încălcare a regulilor meseriei ca un rezident secret să contacteze direct un agent care lucrase în Blocul Răsăritean sub acoperire oficială. Un astfel de agent se afla automat, pe lista ţării lui, printre cei suspectaţi. În orice caz, întâlnirile noastre şi plângerile au luat sfârşit în 1980, când studioul lui Heselberg a fost dărâmat şi înlocuit cu o nouă clădire a KGB-ului.

Munca literară mă captiva din ce în ce mai mult. Era o modalitate de a mă afirma din nou în societate. Romanul meu despre Kosior[1], *Orizonturi*, scris împreună cu Raisa Sobel şi redactat de Emma, a fost lăudat oficial în *Pravda*. Cartea a fost retipărită de mai multe ori şi ne-a adus un venit considerabil. Mai importante însă erau scrierile mele despre război, am primit rubrici de prezentare a cărţilor în *Pravda* şi în alte ziare oficiale, unde semnam cu pseudonimul meu literar. Una din aceste rubrici sublinia, în mod ironic, că „Administraţia pentru Misiuni Speciale a NKVD a jucat un rol istoric în organizarea activităţilor de gherilă". În 1976, mi-am reînnoit apelurile pentru reabilitare. Am argumentat că atât Comitetul Central cât şi *Pravda* au recunoscut că Administraţia Misiunilor Speciale şi ofiţerii ei au fost nişte eroi, în timp ce în dosarul meu penal se spunea că Misiunile Speciale au fost organizaţia teroristă a lui Beria.

Tovarăşi ca Heselberg şi Fiting muriseră, martorii care ar fi putut să-mi dovedească nevinovăţia dispăruseră. În 1976, Eitingon şi cu mine i-am pus pe Ramon Mercader şi pe Dolores Ibarruri să ridice încă o dată cazul meu în faţa lui Andropov şi a Comisiei de Control a partidului, asemănând nedreptatea făcută nouă cu imoralitatea din partid. Andropov şi Arvid Pelşe, care era acum şeful Comisiei de Control a Partidului, au întocmit rezumate ale cazurilor în 1977, în care se spunea că lipsesc dovezile că am fi fost implicaţi în crimele lui Beria. Între timp, Serebreanski fusese reabilitat, la cincisprezece ani după ce murise în închisoare în timpul interogatoriului. Cazul lui era mai simplu, pentru că nu trebuia să se

---

[1] S.V. Kosior, membru al Biroului Politic pe vremea lui Stalin, a fost prim secretar al Partidului Comunist Ucrainean până când a fost revocat şi arestat în 1938. Hruşciov i-a luat locul în Ucraina.

prezinte în fața curții. Era suficientă o decizie a procuraturii militare. Cazurile noastre trebuiau prezentate în fața Biroului Politic, sub forma rezumatelor lui Pelșe, semnate de Klimov, în fața lui Baturin, anchetator principal adjunct la procuratura militară, și a lui Volkov, directorul Departamentului de Cercetări din KGB. Cu toate aceastea, Suslov, ideologul partidului, a declarat că nu era nevoie să se redeschidă niște chestiuni rezolvate. Cazurile noastre fuseseră rezolvate de mult.

Drept consolare, din ordinul direct al lui Pelșe, Eitingon și cu mine am dobândit dreptul de a fi tratați la Policlinica din Kremlin. Când Pelșe s-a întâlnit cu noi în prezența primului său adjunct, Ivan S. Gustov, în august 1977, a spus că îi salută pe ofițerii eroi ai serviciului de informații, dar că, deocamdată, cazurile noastre nu pot fi rezolvate. Va trebui să așteptăm următorul congres al partidului ca să ni se revizuiască dosarele.

În 1978, Ramon Mercader a murit în Cuba, unde lucra în calitate de consilier al ministrului afacerilor interne la invitația lui Fidel Castro. Trupul lui a fost transportat în secret la Moscova. Eu eram, cu Emma, într-un sanatoriu, iar Eitingon nu a putut să dea de mine. KGB-ul, în mod laș, a încercat să-l îngroape în secret, fără să-l informeze pe Eitingon, dar văduva lui Mercader, Raquelia, i-a telefonat lui Leonid care a participat la înmormântare fără mine.

Eitingon a murit din cauza ulcerului său la clinica din Kremlin în 1981, chiar după următorul congres al partidului la care a făcut apel fără a primi răspuns. Pe tot parcursul anilor '80, mai ales în ajunul morții lui Brejnev, în 1982, am continuat să bombardez Comitetul Central cu apeluri. Ultimii martori încă în viață s-au alăturat eforturilor mele în 1984, 1985 și 1988, făcând apel mai întâi la Cernenko, care nu a trăit prea mult după ce și-a preluat mandatul[1], apoi la Gorbaciov și la Aleksandr Iakovlev, referindu-mă la concluziile de nevinovăție formulate de comisia Andropov-Pelșe. Aceste apeluri au fost redactate de Mihail Sklarov, care era în continuare șeful biroului de sesizări al Prezidiului Sovietului Suprem și care, ca birocrat cu experiență, știa cum să aranjeze dosarele pentru a fi gata de aprobare când îi erau prezentate lui Gorbaciov. Secretarii generali ai partidului se duceau și veneau, dar Sklarov rămânea tot în funcția lui.

Klimov mi-a spus în 1984 că problema era gata pentru a fi

---

[1] Konstantin Cernenko i-a urmat lui Iuri Andropov ca secretar general al Partidului Comunist la începutul lui 1984 și a fost urmat, după moartea sa, din martie 1985, de Mihail Gorbaciov.

rezolvată, însă atunci a murit Cernenko şi n-am primit nici un răspuns nici de la Gorbaciov, nici de la Mihail Solomenţov, preşedintele Comisiei de Control a Partidului, care a devenit ulterior preşedintele Comisiei Speciale pentru Reabilitarea Victimelor Represiunii[1]. Cuscrul meu, ministru adjunct în industria cărbunelui, era în relaţii amicale cu Solomenţov şi l-a rugat să obţină o decizie favorabilă din partea Comisiei de Control a Partidului. Solomenţov i-a prezentat cazul lui Gorbaciov, care a refuzat reconsiderarea oricărei cereri în acea perioadă. I. Steiner, secretar general adjunct al Partidului Comunist Austriac, fost agent secret în cadrul Administraţiei Misiunilor Speciale, a cerut în 1988 ca numele lui şi al altor comunişti de frunte să fie curăţate de acuzaţiile calomnioase făcute împotriva lor în dosarul Sudoplatov. Am fost ascultat politicos, dar nu s-a întreprins nimic. Am fost chemat la procuratură în 1988 şi mi s-a spus că dosarul meu nu va fi revizuit. Mi s-a înmânat un răspuns oficial semnat de procurorul general Aleksandr Rekunkov, adresat mie şi Comitetului Central. Răspunsul conţinea o eroare gravă: se spunea că fusesem condamnat drept complice al lui Beria şi Abakumov, deşi în actul meu de acuzare nu fusese menţionat numele lui Abakumov.

În 1986, Emma avea optzeci şi unu de ani şi sănătatea ei a început să se deterioreze. La început părea numai ceva mai slăbită ca de obicei, dar curând am aflat că avea parkinson. În calitate de veteran, avea dreptul la tratament preferenţial în spitalul KGB-ului. Doi foşti colaboratori de la KGB m-au ajutat să obţin permis să stau cu Emma în camera de spital. În ultimele două luni am stat cu ea şi am urmărit cum îşi sfârşeşte zilele încet. A murit în septembrie 1988 şi cenuşa ei este în zidul cimitirului Mânăstirii Donskoi alături de cea a lui Grigulevici, Eitingon, Abel. Raisa Sobel a murit cu o lună înaintea Emmei. Zoia Rîbkina a mai trăit încă trei ani.

Ultimii trei supravieţuitori ai măreţelor, dar tragicelor noastre aventuri din lumea spionajului sunt Zoia Zarubina, Anna Ţukanova

---

[1] Această comisie a fost înfiinţată de Mihail Gorbaciov în octombrie 1987 şi a fost condusă de Solomenţov. În 1988, acesta a fost înlocuit de Iakovlev, consilier principal al lui Gorbaciov. Comisia era un organ al Biroului Politic cu putere de decizie, având dreptul să implementeze recomandările KGB-ului, ale Procuraturii şi ale Curţii Supreme de retragere a acuzaţiilor împotriva victimelor represiunii. Toate cazurile importante erau examinate mai întâi de comisie şi după aceea Curtea Supremă anula, în mod oficial, verdictele anterioare. Comisia a fost eliminată de Gorbaciov în 1990. Sub preşedintele Elţîn, Comisia pentru Istoria Represiunii Politice, condusă de Iakovlev, are numai statut consultativ şi de instituţie de cercetare.

şi cu mine. Zoia şi cu mine, ca ofiţeri de informaţii veterani, am participat la sărbătorirea Zilei Victoriei, la 9 mai 1993, cu copiii şi nepoţii noştri. Anna şi cu mine am îmbătrânit şi ne este mai greu să ne deplasăm, aşa că stăm de vorbă la telefon. Zoia este încă activă, călătoreşte mult şi predă cursuri despre educaţie la Academia Diplomatică a Ministerului de Externe al Rusiei.

După moartea Emmei, sănătatea mea s-a şubrezit şi fiul meu Anatoli a apelat la Vladimir Kriucikov, prin adjunct al preşedintelui KGB, ca să mă spitalizeze, ceea ce acesta a aprobat. Ulterior am mai fost tratat încă două luni la sanatoriul Comitetului Central.

La mijlocul anilor '80, administraţia avea o atitudine ambiguă în cazul meu. Pe de o parte, fiind convinşi că acuzaţiile împotriva mea fuseseră contrafăcute, m-au invitat să ţin cursuri tinerilor ofiţeri în legătură cu operaţiunile secrete. Plăteau bine pentru aceste cursuri de la sediul KGB şi pentru însemnările mele. Am participat la o conferinţă a KGB-ului pentru studierea istoriei operaţiunilor de informaţii din Germania, care s-a ţinut la Iasenevo, sediul spionajului, aflat la periferia Moscovei. În 1986 în ajunul întâlnirii lui Gorbaciov cu preşedintele Reagan la Reykjavik, am scris un memoriu pentru conducerea KGB în care expuneam experienţa noastră din timpul Conferinţei de la Yalta. Pe de altă parte însă, tot nu eram reabilitat.

Pe atunci glasnosti era peste tot, iar fiul meu a făcut presiuni în cazul meu, angajând un avocat, ceea ce a şocat Comisia de Control a Partidului şi procuratura. Avocatul a alcătuit o scrisoare în care acuza procuratura de înşelătorie, referindu-se la greşeala de a fi fost asociat cu Abakumov. Cererea avocatului de a i se da dosarele cazului a fost respinsă. În anul următor, ţara a intrat în criză.

Pentru Valentin Falin, pe atunci secretar al Comitetului Central al PCUS cu probleme de politică externă, am scris un memoriu despre istoria relaţiilor sovieto-germane înainte de război. Am mai scris unul şi despre felul în care a rezolvat guvernul problema naţionalităţilor, incluzând şi problema evreiască. Mi-a mulţumit pentru material, dar nu mi-a oferit nici un sprijin concret pentru reabilitare.

Pe Gorbaciov îl interesa să ştie cum erau pregătite şi transmise ordinele de lichidare şi de asasinare. Am primit o vizită în persoana general maiorului Şadrin, ofiţer însărcinat cu misiunile speciale, dar am refuzat cererea lui de a da o descriere a felului în care rezolvam astfel de sarcini. I-am explicat că în arhivele Comitetului Central se

aflau rapoarte scrise de mână asupra operațiunilor din Mexic şi de la Rotterdam de care răspunsesem. Alte rapoarte fuseseră scrise de ofițerii superiori care răspunseseră direct de operațiuni – cum ar fi Ogolțov, Savcenko, Țanava şi Abakumov – pentru Molotov şi Vîşinski, pe vremea când fuseseră în fruntea Comitetului de Informații. A fost o noutate pentru el faptul că GRU îşi lichida agenții dubli şi dezertorii şi că de această problemă s-a ocupat în anii de după război general maior Markelov. Am spus că ar trebui să-l consulte pe el în aceste chestiuni. Presupun că l-a informat pe Falin de întâlnirea noastră.

Când perestroika era în toi, am aflat dintr-o sursă sus-pusă din KGB că Mihail Sergheevici Gorbaciov era nemulțumit de modul în care democratizarea scăpase de sub control. În toamna anului 1990, forțele armate şi KGB-ul au primit directive să pregătească un plan pentru legea marțială. Ordinul a coincis cu o dublare a salariului personalului militar.

Am primit un sprijin moral puternic din partea generalilor maiori KGB Viaceslav Kevorkov şi Nikolai Gubernatorov, care au profitat de numirea fostului câine de pază ideologic, general Ivan Abramov, ca procuror general adjunct al URSS, pentru a examina dosarul meu în biroul lui. Au raportat că cele patru volume nu conțineau decât zvonuri şi nici un fel de dovadă împotriva mea. Lucru încă şi mai important, au găsit în arhive un proiect de rezoluție a Biroului Politic în care se spunea: „De acord cu propunerea Comisei de Control a Partidului şi a KGB de reabilitare a lui Sudoplatov şi Eitingon, ca urmare a noilor împrejurări stabilite şi a faptului că nu există nici un fel de dovezi de implicare a lor în crimele grupului Beria şi ținând seama de contribuția lor la victoria împotriva fascismului în timpul războiului şi de soluționarea problemei atomice".

Aceasta mi-a dat curaj şi fiul meu a decis să profite de faptul că Ramon Mercader fusese înmormântat ca un Erou al Uniunii Sovietice, în timp ce eu rămâneam un criminal. Reabilitarea mea era sprijinită nu numai de KGB, ci şi de personaje marcante din Comitetul Central. O dată cu apariția glasnosti-ului aveam o armă puternică – presa. Am scris o scrisoare lui Kriucikov, şeful KGB, şi una comisiei care cerceta represiunile politice şi am declarat că voi dezvălui presei faptul că cercetările curente ascundeau adevărul în privința mecanismului real al acestor epurări. L-am rugat pe Kriucikov să transmită procuraturii copii ale documentelor muncii

mele adevărate. În felul acesta se va da în vileag frauda comisă împotriva mea. KGB-ul a răspuns prompt. Am fost informat de directorul adjunct al KGB-ului cu probleme de personal că toate documentele pe care le-am enumerat în scrisoarea mea erau confirmate şi autentificate de KGB, fiind trimise deja la procuratură cu recomandarea de a fi analizate şi tratate drept probleme noi în cazul meu. Am fost invitat la procuratură şi mi s-a spus că dosarul meu a fost redeschis. Revizuiau, de asemenea, cazurile lui Abakumov şi ale grupului său. Revizuirea a durat un an. Am avut impresia că se desfăşura din dispoziţiile secrete ale lui Gorbaciov.

Au început să se petreacă lucruri ciudate. Dosarul lui Beria a fost luat de la procuratură şi adus în secretariatul lui Gorbaciov. Apoi dosarul lui Beria a dispărut. La puţin timp după aceea am fost criticat vehement în *Moskovskie novosti* (Ştirile Moscovei), cu citate din actul de acuzare al lui Beria, pretinzându-se că eu am organizat asasinate secrete otrăvind oameni care fuseseră ademeniţi în locuinţele secrete din Moscova, Ulianovsk, Saratov şi în Ucraina Carpatică. Eram atacat în calitate de complice al lui Beria, fără să se menţioneze cariera mea reală în serviciul de spionaj. Colegiul de redacţie a cerut cititorilor să trimită orice fel de informaţii pe care le deţineau în legătură cu aceste episoade sau cu alte fapte legate de Sudoplatov, pentru că din dosarul lui Beria lipseau datele specifice. Cine a fost ucis, în ţară şi în străinătate? Publicul nu a avut nici o reacţie. În notele editurii la articol, Egor Iakovlev, pe atunci redactor la *Moskovskie Novosti* trăgea concluzia că este nevoie de o lege care să reglementeze operaţiunile speciale şi folosirea otrăvurilor în laboratoare, atât de către CIA, cât şi de către KGB.

Comentariile lui editoriale erau urmarea dezvăluirii fostului general KGB, Oleg Kalughin, că asemenea laborator încă mai exista la KGB şi că CIA testa substanţele chiar pe oamenii săi. De astă dată publicul a fost şocat. Iakovlev a arătat că toate încercările presei de a stabili identitatea şi cariera lui Sudoplatov eşuaseră. Era prezentat ca un asasin necunoscut. Articolul pe octombrie 1990 spunea că Maironovski fusese victima represiunii staliniste. Maironovski, se scria în articol, avusese reputaţia de om de ştiinţă din Moscova şi, probabil, se autoponegrise în timpul interogatoriului. Articolul conţinea, de asemenea, critici severe la adresa felului în care fusese instrumentat cazul lui Beria „în manieră stalinistă", fără acuzaţii concrete, ceea ce lăsa loc la îndoieli cu privire la validitatea acuzaţiilor împotriva mea şi a lui Eitingon. Am simţit că dosarul

meu de reabilitare se va tărăgăna, pentru că nici unul din cei aflaţi la putere nu era dispus să tipărească adevăruri care ar fi compromis liberalizarea lui Hruşciov, prezentat acum drept model pentru propriile lor reforme. Deciziile conducerii anterioare de a se debarasa de oponenţi politici de felul lui Troţki şi Şumski, naţionalistul ucrainean, nu au fost prezentate în presă pentru dezbatere şi nici nu au fost repudiate de Gorbaciov şi Aleksandr Iakovlev. Nu-şi puteau permite să-l dea în vileag pe Hruşciov nici drept complice al lui Stalin, nici ca organizator al propriilor asasinate politice secrete. Cuvântarea eroică de la Congresul XX al Partidului, la care Hruşciov a dat în vileag crimele lui Stalin, ar fi fost astfel întinată. Delegaţii la congres şi membrii partidului comunist ştiau de participarea lui şi a lor la crimele staliniste. În felul acesta, dacă era adus la lumina zilei cazul meu, întreaga conducere de partid din timpul lui Hruşciov ar fi fost dată în vileag pentru faptul că se folosise de Beria şi de oamenii din subordinea lui ca de nişte ţapi ispăşitori. Conducerea lui Gorbaciov ar fi fost făcută atunci răspunzătoare pentru că ascundea vinovăţia mentorilor care îl aduseseseră la putere.

Printr-o ironie a soartei, în timp ce eu făceam apeluri pentru reabilitare, Gorbaciov a primit o misivă stranie. Trei dintre generalii care au participat la arestarea lui Beria i-au scris lui Gorbaciov o petiţie, în ziua de 3 aprilie 1985, cerând medalii de Eroi ai Uniunii Sovietice, care le fuseseră promise pentru această operaţiune clandestină şi riscantă. La 19 aprilie 1985, secretarul Comitetului Central i-a înaintat această scrisoare lui Gorbaciov. În felul acesta, în timp ce Solomenţov, preşedintele Comisiei de Control a Partidului întocmea dosarul pentru reabilitarea mea, generalii îşi cereau răsplata. Gorbaciov a respins ambele cereri. Generalilor li s-a amintit că la 28 ianuarie 1954 primiseră Ordinul Steagul Roşu pentru activitatea lor. În 1985, Comitetul Central a spus că „nu consideră necesar să revină asuprta acestei chestiuni"[1].

Beria şi duşmanii lui din conducere aveau o moralitate identică. Sunt de acord cu scriitorul Kiril Stolearov care a spus că

---

[1] Din Arhivele Comitetului Central, doc. 1502, dosar strict secret. În **Rodina**, 4 iulie 1992, p. 62-63. Revista **Rodina** (Patria) publică materiale şi documente din arhivele partidului. Documentele de arhivă arată că în cazul lui Beria era vorba de o chestiune atât de delicată, de extraordinară, încât sentinţa împotriva lui nu a fost executată de un pluton de execuţie obişnuit, ci de un general cu trei stele a Armatei Roşii, A. Batiţki. P.A. Sudoplatov spune că aceasta se explică prin dorinţa de a se evita orice fel de dezvăluiri cu privire la deliberările şi procesul de luare a deciziilor de către Hruşciov în eliminarea lui Beria.

singura deosebire dintre Beria și rivalii lui constă în cantitatea de sânge pe care îl vărsaseră. Cu toate acestea, trebuie să le recunoaștem ceea ce este al lor. În ciuda crimelor lor, Beria, Stalin, Molotov şi Pervuhin au reuşit să transforme Uniunea Sovietică dintr-o ţară agrară înapoiată, într-o superputere dotată cu cele mai sofisticate arme nucleare. Comiţând crime la fel de monstruoase împotriva oponenţilor lor şi a oamenilor nevinovaţi din preajma acestora, Hruşciov, Bulganin şi Malenkov au contribuit mult mai puţin la transformarea URSS. Spre deosebire de Stalin, au slăbit în mare măsură statul, din cauza luptei lor pentru putere. Gorbaciov și colaboratorii săi, stăpâniţi de ambiţii personale deloc mai mici, au provocat prăbuşirea statului. Gorbaciov şi Iakovlev s-au comportat ca nişte şefi de partid tradiţional, exploatând numele democraţiei pentru a-şi întări propria bază a puterii. Au fost naivi în calitate de oameni de stat şi s-au amăgit cu iluzia că sunt capabili să-i elimine prin manevre pe rivalii lor şi să-şi păstreze puterea. Nu au realizat nimic în politica internă sau în afacerile externe. În 1989, Gorbaciov l-a înlăturat de la putere pe Erich Honecker din Germania de Est, sperând să întărească astfel socialismul, dar totul s-a prăbuşit. El şi Şevardnadze au fost incapabili să negocieze concesii economice din partea Occidentului pentru retragerea Uniunii Sovietice din Europa de Răsărit.

*

În această perioadă, general colonel Dmitri Volkogonov, care scria biografiile lui Stalin şi Troţki, m-a chemat la el[1]. În iunie 1989, Volkogonov a reuşit să dea de urma mea la Predelkino, la vila Zoiei Rîbkina, unde locuiam atunci. Fusesem avertizat să fiu cu băgare de seamă în ceea ce îi voi dezvălui lui Volkogonov, dar am hotărât să mă întâlnesc cu el pentru că avea acces la arhive şi putea prezenta istoria atrocităţilor din trecut şi a victoriilor de atunci într-o lumină clară, necenzurată. Cu multă precauţie și cu greşeli fireşti din cauza poziţiei lui speciale de subordonat autorităţii militare, el a deschis un nou capitol în studiile de istorie rusă.

Volkogonov mi-a promis să mă sprijine în vederea reabilitării în schimbul cooperării mele. Când ne-am întâlnit la 4 noiembrie 1989, i-am sugerat să corecteze episodul cu Stamenov, care tocmai apăruse în revista *Okteabr*. În articol se susţinea că Stalin se întâlni-

---

[1] Volkogonov era şef adjunct al Administraţiei Politice principale a armatei sovietice şi răspundea de războiul psihologic împotriva forţelor armate americane, în anii '70 şi '80. A devenit director al institutului de Istorie Militară a Ministerului Apărării în 1986.

se personal cu Stamenov, ceea ce nu era adevărat. Condusesem personal această încercare de a se plasa dezinformări printre diplomații naziști, căci simțisem dorința nemților de a încheia o înțelegere de pace în 1941. Când a apărut cartea lui Volkogonov, episodul nu fusese corectat. A rămas la versiunea că Stalin și Molotov pregătiseră un tratat separat de pace de tipul celui de la Brest-Litovsk, folosind ca sursă de referință discuțiile din Biroul Politic.

S-ar putea ca Biroul Politic să fi discutat această chestiune de spionaj. Așa cum am explicat, ordinele mele erau să plasez dezinformări cu privire la o posibilă reglementare pașnică a conflictului cu Hitler, folosindu-l pe Stamenov ca sursă de răspândire a acestor zvonuri. Beria și Molotov presupuseseră că Stamenov va profita de informația falsă pentru a crește în ochi țarului Bulgariei. Însă el s-a decis să nu raporteze nimic la Sofia. Nu-i ordonasem s-o facă. Dacă aș fi insistat, nu m-ar fi putut refuza, pentru că era agent controlat strict de NKVD. Dar instrucțiunile mele erau să-i sugerez acest zvon, nu să-i ordon să-l transmită.

L-am condus pe Volkogonov direct la dosarul lui Troțki din KGB și la Arhivele Comitetului Central, ceea ce el nu ar fi reușit să facă de unul singur. Chiar dacă ești persoană oficială cu dreptul de a examina dosarele strict secrete, găsirea unei singure piese necesită cercetări îndelungate, ca în hățișurile unei jungle. Nu avea de unde să știe, de exemplu, că arhivele personale ale lui Troțki, furate de la Paris în 1937, nu erau acolo unde ar fi trebuit să fie, ci erau folosite de Departamentul Internațional al Comitetului Central al PCUS.

După lovitura nereușită din august 1991, a existat o mișcare anarhică animată de dorința de a pune mâna pe arhivele partidului comunist în intenția de a le folosi și a le vinde pentru filme, proiecte de cercetare și cărți populare. Deși Volkogonov mi-a mulțumit pentru colaborare în introducerea la cartea lui despre Troțki, aceasta a apărut fără ca autorul să-mi arate în prealabil manuscrisul. Poate că de aceea numele meu conspirativ și indentitatea reală în cazul operației Konovaleț au fost dezvăluite. Drept rezultat, în 1992 s-a emis un act de acuzare împotriva mea de la procuratura Ucrainei. Actul de acuzare ucrainean a fost retras de procuratura militară în iunie 1993, pentru că s-a stabilit că organizația teroristă a lui Konovaleț declarase în mod oficial război Uniunii Sovietice, stare care a durat din 1919 până în 1991.

Publicându-mi numele în cartea lui despre Troțki și înfățișând

rolul meu adevărat în operaţiunile de gherilă din timpul celui de-al doilea război mondial şi în operaţiunile de spionaj atomic, istoria lui Volkogonov, deşi cu unele erori, mi-a redat cel puţin identitatea. Timp de mai mulţi ani, numele meu era o pată albă, în istoria sovietică, lipsind din relatarea tuturor faptelor eroice pe care le realizaseră colegii mei sub conducerea mea împotriva lui Hitler. Volkogonov a fost acela care i-a dat fiului meu ideea să-mi povestesc viaţa, ceea ce îmi va da posibilitatea să spun lucrurilor pe adevăratul lor nume.

*

În 1991, procuratura militară a ajuns la concluzia că dosarul împotriva lui Abakumov fusese contrafăcut şi că, deşi fusese vinovat de represiuni clandestine, nu era vinovat de înaltă trădare, nici de crime împotriva partidului. S-a recomandat schimbarea actului de acuzare modificându-se temeiul legal în baza căruia fusese trimis în judecată. Adevăratele lui delicte au fost abuzul de putere şi falsificarea documentelor criminale, care cereau aceeaşi pedeapsă. Implicaţiile recomandării procuraturii erau că cei aflaţi deasupra lui erau la fel de vinovaţi de aceste abuzuri.

Procurorul a aplicat o nouă abordare a cazului meu şi al lui Eitingon. Documentele arătau că noi nu iniţiaserăm lichidările şi asasinatele şi nici nu fabricaserăm probe false împotriva victimelor. În felul acesta, acţionaserăm în conformitate cu disciplina militară, primind ordine din directivele legale ale guvernului. Acuzaţiile oficiale împotriva noastră – sprijinirea lui Beria în activitatea lui trădătoare şi în elaborarea actelor teroriste împotriva guvernului şi a duşmanilor personali ai lui Beria – au fost respinse de aceste documente. Procuroul militar şef, general Boriskin, a închis oficial cazurile noastre şi a declarat că, dacă înainte de ieşirea lui la pensie nu ne-ar fi reabilitat, atunci arhivele ar fi dovedit că este şi el unul din participanţii vinovaţi de acoperirea adevărului în privinţa luptelor pentru putere de la Kremlin din anii '50. La patru luni după puciul eşuat din august 1991, la câteva zile după dezmembrarea Uniunii Sovietice, care s-a produs în decembrie, şi cu două zile înainte de ieşirea lui la pensie, Boriskin a făcut pace cu istoria. A aprobat decizia referitoare la reabilitarea mea şi a lui Eitingon. A înlăturat, de asemenea, acuzaţia de crimă împotriva lui Kalughin pentru lichidarea lui Markov la Londra, întrucât Kalughin îşi îndeplinea datoria de militar.

Reabilitarea mea nu mai era o chestiune politică, ci numai un

eveniment minor în istoria dezintegrării Uniunii Sovietice. Procuratura militară nu mai era obligată să se consulte cu cele mai înalte autorităţi ale partidului comunist asupra felului în care să rezolve cazul meu. Crescuse o nouă generaţie, gata să preia puterea de la vechea generaţie. Aceasta nu fusese implicată în atrocităţile lui Stalin şi ale lui Hruşciov şi se afla acum la putere. Icoana lui Hruşciov, folositoare în noua religie reformistă a glasnosti-ului şi perestroikăi, îşi pierduse strălucirea. În atmosfera tensionată din fosta Uniune Sovietică, provocată de lipsa unei noi culturi şi tradiţii politice care să o înlocuiasă pe cea veche şi de frânare a economiei, ura împotriva mea persistă numai printre cei care ar dori ca toţi martorii vechii ordini să dispară. Atunci nu va mai fi nimeni care să corecteze dosarele şi să spună exact unde se află ascuns în arhive ADEVĂRUL.

Uniunea Sovietică, căreia i-am consacrat fiecare fibră a fiinţei mele şi pentru care am întors ochii de la toate brutalităţile, găsind justificare în transformarea ei dintr-o ţară înapoiată într-o superputere, pentru care am petrecut în misiune ani întregi, departe de Emma şi de copii, ale cărei greşeli m-au costat cincisprezece ani din viaţa mea de soţ şi de tată, n-a vrut să-şi recunoască greşeala şi să mă accepte din nou printre cetăţenii ei. Numai atunci când n-a mai existat o Uniune Sovietică, când n-a mai existat imperiul cel mândru, am fost reabilitat şi numele meu a ajuns pe locul care i se cuvine. În pofida faptului că am fost reabilitat, medaliile nu mi-au fost înapoiate. Să nu se uite că şi eu am fost victima represiunilor politice.

CUPRINS

PROLOG 5

IDENTITATE STRICT SECRETĂ 5

PRIMUL ASASINAT POLITIC 7

SPANIA: ŞCOALA TERORISMULUI ŞI SPIONAJULUI 31

CÂND COMUNISMUL ÎŞI ÎNGHIŢEA COPIII 51

UCIDEREA LUI TROŢKI 66

STALIN ŞI HITLER: PRELUDIUL RĂZBOIULUI 89

ŞAH CU MILIOANE DE PIONI – RĂZBOIUL 129

FURTUL SECRETELOR ARMEI ATOMICE 177

VULCANUL RĂZBOIULUI RECE 227

LABORATORUL X – OTRAVĂ PENTRU INDEZIRABILI 273

CRIMEEA, ŢARA FĂGĂDUINŢEI IUDAICE 293

STALIN ŞI POPORUL RUS – FINAL DE IMN 319

SFÂRŞITUL EMINENŢEI ÎNTUNECATE 362

CEASUL SOCOTELILOR 404

Editura Elit s-a impus ca una dintre cele mai selective edituri, publicând numai autori dintre cei mai renumiţi şi lucrări politice şi beletristice de cea mai bună calitate.

Titluri pe care vi le putem expedia imediat:

*1. Anne Serge Golon, **Angelica şi drumul spre Versailles,** 4.300 lei*

*Romanul face parte dintr-o serie de 16 cărţi care au ca personaj principal pe romantica eroină supranumită **Marchiza îngerilor**. Aventurile ei amintesc de cele mai bune pagini din lucrările lui Dumas sau Féval – **Regina Margot, Cei trei muşchetari, Cocoşatul de la Nôtre Dame** – reînviind atmosfera de la curtea regilor Franţei, pitorescul Paris, isprăvi cu duci şi haiduci, contese zvăpăiate şi cavaleri, jucându-se elegant de-a moartea şi dragostea, cu sabia într-o mână şi pălăria politicos vânturată în cealaltă. Următorul roman din serie se află sub tipar. Filmul serial Angelica este transmis şi acum pe numeroase canale de telviziune internaţionale, şi va fi realuat şi de cele naţionale.*

*2. Boileau-Narcejac, **Văduvii, Viperele** 3.000 lei*

Jean Gabin a fost protagonistul filmului făcut după cel de-al doilea roman – interpetând rolul unui militar abia întors dintr-un lagăr german, care descoperă că lumea păcii este chiar mai primejdioasă decât cea a războiului. Ambele romane au intrigă poliţistă inteligentă, subtilă, dar şi umor şi romantism.

*3. Richard Lourie, **Vânătoarea Diavolului** 2.500 lei*

Cikatillo, un individ oarecare dintr-un orăşel rusesc, s-a dovedit a fi omul care a dus mulţi ani de zile o dublă existenţă, răpind, violând şi asasinând copii nevinovaţi. Cartea relatează amănunţit urmărirea, prinderea şi anchetarea acestui criminal cu totul ieşit din comun, reconstituirea crimelor şi analiza lor socială, psihologică şi criminalistică. Autorul a stat de vorbă cu anchetatorii, cu criminalul, a asistat la proces până în ultima zi.

*4. Alexandre Dumas, **Umbra destinului** 2.600 lei*

Autorul nu mai are nevoie de nici o prezentare, fiind cel mai citit scriitor de aproape două secole încoace. Şi acest roman reînvie momente dramatice din istoria Franţei, parfumul unei epoci eroice şi plină de romantism.

*5. John Le Carré, **Tainicul pelerin** 3.800 lei*

Acest tainic pelerin, un domn stilat, modest, cultivat şi delicat este, de fapt, unul dintre cei mai importanţi agenţi ai serviciilor de

secrete britanice - omul cu o mie de feţe, care când este fermier neamţ, când activist moscovit, jucând cele mai neaşteptate roluri, cu măiestria unui actor genial, deoarece orice greşeală poate fi ultima, sancţionată nu cu fluierături, ci un glonte. Domnul care schiază în Elveţia tocmai a strecurat un microfilm în căsuţa poştală clandestină.

6. Michael Crichton, ***Calomnia*** *6.500 lei*

Unul dintre cei mai citiţi autori în lumea întreagă, autorul romanelor ***Jurasic Park, Noaptea Samurailor****, publicate tot de editura noastră, ale cărui lucrări au fost toate ecranizate imediat după apariţie. Ca şi în filmul care a rulat pe ecrane sub numele de* ***Hărţuiala sexuală****, romanul surprinde lupta dintre marile firme de calculatoare, care recurg la tot felul de stratageme, inclusiv la cele ale dragostei, pentru a-şi fura secretele, pentru a-şi strivi adversarul.*

7. Wilbur Smith, ***Deşertul cu nestemate****,* *3.800 lei*

Un scriitor care, la fel ca Hemingway, şi-a trăit aventurile, căutându-le mai ales prin junglele şi deşerturile Continentului Negru. Africa de Sud este patria marilor diamante, tărâmul unde fascinantele pietre ies la lumină de sub nisipurile sterpe, sau din valurile mării. Patima pentru nestemate aprinde imaginaţia tuturor, iar mijloacele de a le obţine sunt dintre cele mai ingenioase: dragoste, furt, crimă, pasiune.

Editura ***Elit*** *vă propune şi câteva titluri de cărţi politice şi istorice de ultimă oră, scrise după cercetarea arhivelor secrete ale CIA şi KGB, interzise timp de cincizeci de ani:*

Dr. Li Zhisui, ***Viaţa particulară a preşedintelui Mao***

2 volume, 800 pag., fotografii, *12.000 lei*

Li Zhisui a fost timp de două decenii medicul personal al lui Mao Zedong, până la moartea acestuia. Fiind omul cel mai apropiat din anturajul lui Mao, care a dormit zeci de ani în camera de alături a preşedintelui, a fost martorul unor momente fascinante din viaţa celui care a fost, o jumătate de mileniu, inima Chinei, şi a hotărât destinul unui sfert din omenire. Autorul dezvăluie unele din dedesubturile marilor decizii politice ce au dus la ***Marele Salt Înainte*** *sau la* ***Revoluţia Culturală****, la fuga adjunctului său – Lin Biao, destramă conurile de umbră ale unei personalităţi din galeria marilor dictatori, de la Ginghis Han la Stalin şi Hitler. O lucrare fascinantă, care aruncă o lumină nouă şi asupra evenimentlelor din România aceleiaşi epoci.*

Puteţi comanda de pe acum câteva din cărţile fierbinţi ale următoarelor apariţii:

1. Alan Levy, ***Dosarul Wiesenthal*** *- preţul cunoscut la apariţie*

Eroul cărţii este o figură legendară. Simon Wiesenthal a fost supranumit ***vânătorul de nazişti.*** *După ce şi-a petrecut mai mulţi ani în câteva dintre cele mai renumite lagăre de exterminare naziste şi a avut norocul să scape, acest îndârjit s-a socotit obligat să nu-i ierte pe cei care i-au omorât familia (90 de rude i-au pierit în lagăre) şi, neobosit, a pornit pe urmele dispăruţilor criminali. I-a găsit peste tot: în fruntea unor state (Kurt Waldheim, fost preşedinte al Austriei), sub false identităţi în Argentina (Adolf Eichmann). Şi a făcut tot ce i-a stat în putinţă ca să fie deferiţi justiţiei şi să-şi primească pedeapsa cuvenită. Singura lui armă: un condei foarte ascuţit şi opinia publică internaţională.*

2. Pavel Sudoplatov, ***Misiuni speciale*** *- preţul cunoscut la apariţie*

Autorul a fost unul dintre adjuncţii lui Beria, general-maior şi şeful Departamentului Misiuni Speciale din KGB, cel care a gândit, a organizat şi a dus la îndeplinire ordinele lui Stalin de executare a lui Troţki, a pus la cale reţeaua ce a furat secretele bombei atomice, a finalizat multe dintre cele mai spectaculoase misiuni speciale ale celui mai redutabil serviciu de informaţii din istoria omenirii. Timp de 15 ani, din 1953 până în 1968, autorul a avut timp să se gândească la toate aceste misiuni într-una din închisorile sovietice şi să pregătească aceste fascinante memorii.

3. Davis Wise, ***James Aldrich Ames, sau cum am vândut America KGB-ului, pentru 4,6 milioane de dolari***

- preţul cunoscut la apariţie

Timp de mai bine de zece ani, Ames a fost şeful biroului pentru Uniunea Sovietică şi Rusia al CIA, şi, în acelaşi timp, cel mai înalt spion sovietic infiltrat în agenţia americană. Ames a fost arestat acum doi ani, arestare care a zguduit tot sistemul serviciilor de informaţii şi contrainformaţii americane şi ruseşti.

4. Stephen Zaloga, ***Ţinta: America!*** *- preţul cunoscut la apariţie*

După cercetarea arhivelor militare secrete până acum ale SUA şi Rusia, autorul ne dezvăluie istoria marilor momente ale războiului strategic dintre cele două superputeri, de la culisele activităţii serviciilor de spionaj, la munca enormă a cercetătorilor şi experienţele riscante pentru punerea la punct a diferitelor bombe nucleare, rachete balistice, sateliţi de spionaj, armament chimic şi bacteriologic. Niciodată lumea n-a cheltuit mai mulţi bani, mai multă energie, imaginaţie şi spirit diabolic ca în ultima jumătate de veac, aducând

omenirea pe marginea prăpastiei. Sfârşitul lumii n-a fost doar o poveste. Am fost aproape de el. Cât să apeşi pe un buton.

*5. Michael Levine, **Marea minciună albă, sau CIA şi cartelurile drogurilor** - preţul cunoscut la apariţie*

Incredibil, dar adevărat! Autorul, agent DEA (Agenţia de combatere a traficului cu droguri) relatează odiseea lui latino-americană. Infiltrat adânc în reţelele traficanţilor de droguri, cu riscul vieţii, acesta reuşeşte să determine arestarea unora dintre capii mafiei columbiene a drogurilor, doar pentru a descoperi că criminalii erau eliberaţi la scurtă vreme, în mod misterios, pe uşa din spate a justiţiei, chiar de autorităţile americane. O fascinantă dramă a intrigilor politice, amoroase şi intereselor financiare, în care actorii principali - mafia, CIA, DEA - se confruntă prin junglele misterioase ale Amazonului, Anzilor şi Washingtonului.

*6. Richard Preston, **Alarmă Ebola** - preţul cunoscut la apariţie*

Ebola nu este nici dinozaur, nici armă nucleară, dar poate declanşa mai multă spaimă decât ambele luate la un loc. Este un virus care cu greu se poate vedea la microscopul electronic. Dar faţă de el, SIDA, ruda sa apropiată, e doar o fiară destul de blândă. Se bănuieşte că s-a trezit în junglele africane, unde s-a prăsit în curs de sute de milioane de ani, şi acum e gata să ia lumea cu asalt. Simptomele sale sunt de un dramatism necunoscut până acum: victima asudă sânge, sângele i se scurge prin toţi porii şi nimic nu-l poate opri. Şi, dintr-o fatală greşeală, câteva animale infectate cu Ebola au ajuns într-un laborator de lângă Washington. Nu e un roman. E o relatare autentică a celui mai mare pericol ce pândeşte omenirea!

Toate aceste lucrări, pentru dumneavoastră sunt mai ieftine. Cu o simplă carte poştală trimisă pe adresa:

Editura Elit, str. Gheorghe Doja, nr. 141, cod 2000, Ploieşti, jud. Prahova, puteţi obţine toate cărţile publicate şi puteţi fi printre primii care primesc noile titluri imediat după apariţie.

EDITOR

Alfred Neagu

într-un lagăr de concentrare pentru activităţi antisovietice. În acelaşi timp, s-a raportat că Oggins sosise în Extremul Orient Sovietic cu acte false cehoslovace. Adevărul în această poveste este următorul: Oggins era simpatizant comunist şi membru al Partidului Comunist American. Era, de asemenea, agent veteran al Cominternului şi al spionajului NKVD din China şi din Extremul Orient. Soţia lui, Nora, era membră a reţelei NKVD care răspundea de casele conspirative din Franţa de la mijlocul anilor '30. Oggins a fost arestat în Uniunea Sovietică în 1938 şi a început să-şi ispăşească pedeapsa fără a atrage atenţia presei. În 1939, Nora Oggins s-a întors în Statele Unite. Am toate motivele să cred că a început să coopereze cu FBI şi cu alte agenţii guvernamentale.

După război, Nora Oggins a cerut Ambasadei americane din Moscova să intervină pentru eliberarea lui Isaac. Un diplomat american a primit permisiunea să-l viziteze la închisoarea Butîrka. Îl cunoşteam pe Oggins ca fiind un agent minor al Cominternului şi al NKVD-ului, care a operat în Extremul Orient şi venise în Uniunea Sovietică în 1938 cu documente cehoslovace false, nu cu paşaport de cetăţean american.

Abakumov a propus lichidarea lui Oggins pentru că Molotov era îngrijorat în legătură cu eventualitatea ca acesta să fie folosit ca martor împotriva Partidului Comunist American de către Comitetul pentru Activităţi Antiamericane. În mod special, serviciile noastre de spionaj se temeau că Nora Oggins, prin intermediul relaţiilor ei printre oficialităţile americane şi prin dezvăluirile pe care le va face FBI-ului, ne va distruge reţeaua de agenţi din America. Stalin şi Molotov au luat decizia să-l elimine pe Oggins şi, în 1947, în timpul unui examen medical de rutină, Maironovski l-a otrăvit cu o injecţie. Am primit ordin să aranjăm înmormântarea lui la cimitirul evreiesc din oraşul Penza, la trei sute de kilometri de Moscova. Privind acum în urmă la acest episod, îmi este milă de el. Dar în acei ani ai Războiului Rece nu ne preocupam prea mult de metodele folosite pentru eliminarea oamenilor care ştiau prea multe.

Cercetările procuraturii din 1990 în legătură cu utilizarea otrăvurilor au stabilit că, după 1947, aceste experimente şi execuţii au încetat, dar au fost reluate în 1952, fără Maironovski. Am fost convocat la procuratură împreună cu fostul general KGB, Oleg Kalughin. Acesta a fost interogat în legătură cu celebrul caz al lui

Gheorghi Markov, disidentul bulgar otrăvit în 1978 la Londra[1], iar eu am fost chestionat în legătură cu Oggins. Kalughin i-a spus procurorului că, în calitatea sa de şef al contraspionajului, era datoria lui să aprobe măsurile împotriva agenţilor serviciilor de spionaj occidentale şi se consultase cu bulgarii cum să-l elimine pe Markov. Kalughin a spus că a transmis otrava de la LAB X Serviciilor Speciale bulgare din Moscova, care i-au administrat-o lui Markov cu vârful unei umbrele. Noutatea metodei a atras atenţia presei din lumea întreagă. Kalughin a primit o medalie şi un pistol automat Browning din partea guvernului bulgar pentru serviciile aduse[2].

La procuratură am recunoscut amândoi că am luat parte, indirect, la aceste acţiuni, dar am subliniat amândoi că nu am participat la procesul de luare a deciziilor de lichidare a victimelor. Kalughin a spus că el este militar şi a îndeplinit ordinele. Iuri Andropov, şeful KGB-ului, îl considera pe Markov agent al Serviciului Secret britanic. Era logic ca, în condiţiile Războiului Rece, Kalughin să asculte ordinele şi să-i ajute pe bulgari să-şi întocmeaşcă planul asasinării lui, pentru că era supus disciplinei militare. Am fost de acord şi eu cu această explicaţie, pentru că am executat ordine din acelaşi motiv.

Kalughin a cerut să se impună un control guvernamental strict asupra muncii de cercetare în toxicologie. Însă, după părerea mea, aici nu se pune numai problema controlului. Laboratoarele de toxicologie sunt o componentă logică a serviciilor de sprijin tehnic din orice organizaţie de securitate. În anii Războiului Rece, agenţii erau deseori echipaţi cu otrăvuri. Aleksandr D. Ogorudnik, funcţionar la Ministerul Afacerilor Externe, agent CIA la Moscova, s-a sinucis cu otravă în timpul arestării sale în 1977. Înainte de asta, îşi otrăvise prietena, temându-se să nu fie dat de gol prin intermediul ei. Există însă pericolul ca o armă atât de puternică şi de silenţioasă să

---

1 Markov lucra pentru secţia bulgară de la BBC World Service şi scria articole critice la adresa liderului bulgar Todor Jivkov în presa occidentală. Înainte să moară, în 1978, a spus doctorilor că un străin s-a izbit din greşeală de el pe când traversa Westminster Bridge, din Londra, şi îl înţepase cu umbrela. În piciorul drept al lui Markov a fost găsită urma unei mici împunsături de mărimea unei gămălii de ac şi urme de substanţe toxice.

2 În octombrie 1993, Oleg Kalughin a sosit la Londra ca să participe la o emisiune a BBC. A fost arestat la aeroportul Heathrow şi reţinut douăzeci şi patru de ore la postul de poliţie din Belgravia, unde a fost cercetat de unitatea antiteroristă de la Scotland Yard ca posibil implicat în „asasinatul cu umbrela otrăvită“. Kalughin a negat că ar fi avut vreo legătură cu evenimentul şi a fost eliberat când Serviciul de procuratură al Coroanei a decis că nu erau suficiente dovezi împotriva lui, pentru a se deschide urmărirea penală.

de agenți a NKVD-ului (mai târziu, a KGB-ului). Uneori mai era folosită pentru a contacta agente importante, însă se străduise tot timpul să nu atragă atenția asupra sa. A fost o coincidență fericită că boala și pensionarea ei au intervenit exact atunci când începeau marile epurări ale evreilor din Ministerul de Interne, Miliție și Ministerul de Externe. S-a pensionat cu gradul de locotenent-colonel în anul 1949, și a fost trecută în registre cu numele ei de fată, Kaganova.

În anii 1949 și 1950, când trebuia să plec frecvent din Moscova la Praga, în Ucraina de Vest, Azerbaidjan, Uzbekistan, Eitingon, adjunctul meu, a preluat conducerea Biroului Special nr. 1 pentru Diversiuni și Spionaj. I-a făcut o vizită Emmei și i-a spus că se lansase o campanie antisemită care devenea tot mai dură și mai extinsă ca arie de cuprindere. Sora lui Eitingon, Sonia, cardiolog cunoscut și șefa policlinicii de la Fabrica de Automobile Stalin, a fost concediată. Sora mai mică a Emmei, Elisaveta, a fost exmatriculată de la un institut medical din Kiev, unde făcea studii postuniversitare, pentru că era evreică. Am intervenit în aceste cazuri printr-un bun prieten, Andrei Muzicenko, directorul Clinicii Centrale de Cercetări din Moscova. În anii '30, acesta fusese agent secret în Franța și în Austria, însă, după epurările din 1938, se hotărâse să se bazeze numai pe diploma sa de doctor și a părăsit serviciile de informații. Le-a oferit locuri de muncă Soniei și Elisavetei, care lucrează și acum tot acolo.

Am fost de-a dreptul uluit când a fost arestat Gregori Heifeț, în 1948 sau 1949, dar nici eu, nici Eitingon nu am putut să intervenim. Am atribuit arestarea lui campaniei antisemite a lui Abakumov. Aproape toți membrii Comitetului Antifascist Evreiesc și intelectualii evrei de frunte au fost arestați și judecați pentru conspirație în vederea dezlipirii Crimeii din URSS.

*

Lupta internă pentru putere dintre anii 1948-1952 a degenerat într-o campanie antisemită publică, cunoscută sub numele de Complotul Doctorilor. Deși era cunoscut drept campanie antisemită, Complotul Doctorilor nu a fost restrâns numai la evrei. A fost mai curând o parte din lupta pentru reglarea unor conturi la nivelul conducerii. Pe de o parte Stalin, cu ajutorul lui Malenkov și al lui Hrușciov, încerca să scape de vechea lui gardă și de Beria. Țapii ispășitori din așa-zisa „conspirație“ evreiască aveau să fie Molotov, Voroșilov și Mikoian, ultimul membru din vechea gardă în Biroul

Politic al lui Stalin. Adevărul în legătură cu inițierea Complotului Doctorilor nu a fost dat niciodată la iveală, nici chiar în timpul glasnostiului lui Gorbaciov, pentru că la Kremlin, în ajunul morții lui Stalin, se desfăşura o luptă acerbă pentru putere în întreaga conducere.

În general, se crede că Complotul Medicilor a început cu o scrisoare isterică adresată lui Stalin în care doctorii evrei erau acuzați că au elaborat planuri de ucidere a conducerii prin tratamente voit greşite sau prin otrăvire. Scrisoarea notorie a Lidiei Timaşuk, doctoriță la Policlinica din Kremlin, a fost însă scrisă şi trimisă lui Stalin nu în 1952, înainte de arestarea doctorilor, ci în august 1948. La început reacția lui Stalin la scrisoarea ei, în care academicianul V.N. Vinogradov era acuzat că l-a tratat greşit pe Jdanov şi pe alții şi îi provocase moartea lui Jdanov, fusese: *cepuha* (aiureli). Scrisoarea ei a rămas la dosar trei ani de zile fără să fie urmată de nici un fel de acțiune și a fost dezgropată abia la sfârşitul anului 1951 când a devenit utilă ca armă în lupta pentru putere. Toți membrii Biroului Politic ştiau de această scrisoare şi auziseră reacția lui Stalin (acestea mi-au fost povestite de colonelul Boris Ludvigov, asistentul şef al lui Beria în chestiuni legate de Biroul Politic şi Consiliul de Miniştri, în închisoarea din Vladimir).

Am fost întotdeauna convins că Abakumov a inițiat Complotul Doctorilor ca o continuare a orientării anticosmopolite. Am aflat însă altceva în 1990, când procuratura militară m-a consultat în calitate de martor pentru cercetarea represiunilor postbelice ordonate de Abakumov. În loc să fie promotorul Complotului Doctorilor, fusese ținta lui. În 1951, când a fost arestat, a fost acuzat că a distrus dovezile complotului vizând uciderea lui Stalin pentru că dorea să pună mâna pe putere şi să devină dictatorul Uniunii Sovietice. Se spunea că Abakumov se baza pe doctorii şi pe experții evrei în sabotaj din Ministerul Securității Statului (era avut în vedere Eitingon).

Pentru Malenkov şi Beria, scopul era să-l îndepărteze pe Abakumov şi erau pregătiți să recurgă la orice mijloc pe care îl aveau la îndemână. Asistentul şef al lui Malenkov, Dmitri Suhanov, a primit în anul 1951, în primăvară, în biroul său un anchetator de rang inferior de la Departamentul de Cercetări al Ministerului Securității, pe locotenent-colonelul Mihail Riumin, cunoscut ca antisemit primitiv. Această întâlnire a marcat un alt punct de cotitură în soarta evreimii din Uniunea Sovietică. Riumin se temea să nu fie dat afară

„Un important document istoric“
Sunday Telegraph (Londra)

Conform arhivelor KGB, Pavel Sudoplatov a condus secreta administrație pentru Misiuni Speciale.

Departamentul răspundea de răpiri, asasinate, sabotaje, lupta de partizani din timpul celui de-al II-lea Război Mondial. Deasemenea, a stabilit rețele ilegale de spionaj în SUA și Europa de vest și, cel mai important, a organizat „spionajul atomic“ în SUA, Marea Britanie și Canada.

Sudoplatov a lucrat în KGB vreme de peste cincizeci de ani. Martor nedorit al evenimentelor, apropiat al conducătorilor care le-au provocat, a fost arestat în 1953 și condamnat la cincisprezece ani închisoare. În ciuda torturilor, a refuzat să mărturisească. Și-a petrecut cinci ani în detenție.

„Misiuni Speciale“ este un document istoric unic, scris de un om care a știut și a făcut prea mult pentru imperiul Sovietic.

„O privire dincolo de ușile închise ale Serviciilor Secrete Sovietice“

Wall Street Journal